

ΠΕΤΡΟΥ ΠΙΚΡΟΥ

ΑΡΘΟΥΡΟΣ
ΣΟΠΕΝΧΑΟΥΕΡ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.

ΑΘΗΝΑΙ — ΟΔΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9

ΠΕΤΡΟΥ ΠΙΚΡΟΥ

ΑΡΘΟΥΡΟΣ ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑΣ

—ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ.
—ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ.
—ΣΕ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ • ΟΔΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν εἶνε ἓνα ἔργον—δηλαδή ἓνα ὑποκατάστατο. Μὴ αὐτὸ κί' ἓνα «κοινοῦ»—συμπόνημα, θέλω γὰρ πῶ—τοῦ σοπεγγαουερ-
μου. Οὔτε καὶ τριλοσοφίας, οὔτ' ἓνα πασίλειμμα.

Θὰ μπορούσε πολὺ καλὰ ν' ἀντιπροῖσει τὸ χαρακτηρισμό: ΕΙΣΑΓΩ-
ΓΗ. Μὰ φιλοτιμήθηκε καὶ προσπάθησε νὰ πετύχει κάτι, ἂν ὄχι πῶ πολὺ,
τοῦλάχιστον πῶ συγκεχυμένο, πῶ ὀλοκληρωμένο ἀπὸ διάντην. Θέλει γὰ
εἶνε τὸ βιβλίον αὐτὸ μὴ πληροφορία, μὴ εἰδοποίηση, πῶν στὴ ζωὴ
σύνδετα μὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἀρθούρου Σοπεγγάουερ καὶ συνακόλουθα
πῶν στὴ μοντέρνα ἀπαισιοδοξία.

Μὲ τὰυτὸ τὸ σκοπὸ, πῶν γὰ ἐξυτηρεῖται τρεῖς μεγάλες κατηγορίες τοῦ
ἀναγνωστικοῦ Κοινοῦ.

Ἡ πρώτη ἐντύπωση εἶν' ὅτι ἀποκλείεται κῶλας μὴ ὀρισμένη μερίδα ἀ-
ναγνωστές. Ὅσοι δηλαδή κατέχουν κῶλας τὸ Σοπεγγάουερ. Εἶν' αὐτονόητο
πῶς τοῦτοι πρέπει γάνε καὶ γλωσσομαθεῖς, μακάρι κῶλας κάτοχοι τῆς
γλώσσας τοῦ φιλόσοφου.

Τολμῶ γὰ πῶ, πῶς πρὶν ἀπ' ὄλους, τούτους μπορεί γὰ ἐνδιαφέρει ἡ
ἐργασία αὐτή. Γιατί στηρίζεται ἡ ὄλη εἰδηση πῶν σὲ μὴν ὀρισμένη θέ-
ση θέση **κοινωνική**. Πῶν σ' αὐτὴν ἐξετάζεται ὁ φιλόσοφος καὶ τὸ
φιλοσοφικὸ του σύστημα, κοινωνικά δεμένα συναμεταξὺ τους. Δὲ μού φαί-
νεται γὰ ξανάγνε τὸ ἴδιο, προγενέστερα, σ' ἐμῶς ἐδῶ τουλάχιστον. Μὰ
ὅπως κί' ἂν ἔχει, στὴ θέση τούτη στηρίζονται τὰ δεδομένα τὰ ἱστορικά, οἱ
λογικὲς προτάσεις καὶ τὰ κοινωνικά συμπεράσματα.

Εἴτε λοιπὸν παραδέχεται κανεὶς πῶς ἡ Μεταφυσική ἀποτελεῖ «καθ' ἑ-
αυτὴν» ἐξηγηματικὸ, εἴτε ἀναγνωρίζει ὅτι οἱ ἀφηρημένες ἔννοιες ἀνάμεσά
τους κί' ἀνάμεσα στὴ χειρόδειχτη κοινωνική πραγματικότητα, ἀφίνουν ἀνα-
πότρεπτα κενά, ἔτσι ἡ ἄλλοιῶς, ἐνδιαφέρει τὸ κοινωνικὸ τὸ σήμαντρο, ἡ
σκοπία, κί' ἡ παρατήρηση τῆς ζωντανῆς ζωῆς. Καὶ εἶνε φυσικὸ γὰ ἐνδιαφέ-
ρει τὸ κοινωνικὸ στοιχεῖο, πολὺ παραπάνω μάλιστα, ὅταν, σάν ἐξηγημα-
τικὸ, σηκώνει ἀπάνου του τὸ βάρος τῆς ἀποκλειστικότητας. Γιατί ἀπ' τῆ
στιγμὴ ὅπου τοῦτο προβάλλει σὰ «λυθία λίθος», σάν κριτήριον ἀλήθειας, τό-
τες πῶ δὲ σηκώνει ἄλλο σύνεργον ἔξὸν τῆ μεθόδου τῆ ρεαλιστικῆς ἱστορικῆς.

Τὴν ἴδια αὐτὴν κατηγορία μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐνδιαφέρει τὸ πῶς ἀποδόσαμε στὴ ζωντανή μας γλῶσσα ὀρισμένους ὅρους ποὺ στάθηκαν σὰ μιὰ κακὴ κι' ἀσύμφορη κληρονομιά τῆς Καθαρεύουσας. Οὔτε δοξάζω ὅτι πρέπει σώνει καὶ καλά νὰ τοὺς περάσουμε ἀπὸ φωτιά καὶ σίδερο τοὺς τεχνικούς κι' ἐπιστημονικούς ἐκείνους ὅρους ποὺ θυμίζουν Καθαρεύουσα. Θὰ ὑπεριμώσαμε πάρα πολὺ τοῦτο τὸ γλωσσικὸ ὑποκατάστατο, ἂν τοῦ ἀναγνωρίζαμε προκαταβολικὰ τὴν ἰδιοκτησία πάνω στὸ κάθε τι ποὺ οἰκειοποιήθηκε εἴτε ἀπ' τὴν ἀγνή Ἑλληνικὴ τῆς Ἀρχαιότητος, εἴτε ἀπ' τὴν Κοινή, τὴν ἄμεση γεννήτρα τῆς ζωντανῆς Δημοτικῆς μας. Μὰ πάλι, θὰ εἶμασταν μὲ τὴ σειρά μας κι' ἐμεῖς ἀκαταλόγιστοι, ἀγκαλὰ καὶ υἰοθετούσαμ' ἀβασάνιστα, τὴν κάθε μεγαλόπρεπη ἀρλούμπα ντυμένη πανωφόρι τάχα ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας. Οὔτε πάλι θὰ εἶταν ἔργο ἑνὸς ἀνθρώπου, νὰ καθαρῶσει μόνος του τὴν ὅλη κόπρη τοῦ Αὐγεία, μὲ τὰ ἐπιστημονικοφανῆ της κορακίστικα. Γι' αὐτὸ καὶ πολὺ πῶ συγκρατημένα ἀπ' ὅτι θὰ φαινότανε, καὶ μὲ τὴν προσοχὴ ποὺ πρέπει, ἔγιναν οἱ ὀρισμένες καινοτομίαι ποὺ λέμε. Στὸ μεταξὺ μάλιστα (κι' ὡς ποὺ νὰ δοθῆ ἢ πλέρια ἐξήγησι), παραμένουν οἱ παλιοὶ οἱ ὄροι, ὥστε νὰ προλαβαίνεται ἡ σύγχυσις, μὰ καὶ νὰ ἐτοιμάζεται ὁ δρόμος. Τέλος, αὐτὸς ποὺ γράφει ἐδῶ, γιατί ἴσα ἴσα θεωρεῖ τὴ μίξοκαθαρεύουσα ἀκόμη πῶ τραγέλαφο, ἔχει ὡς τόσο χρέος του νὰ πεῖ, πῶς γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ ζωντανή μας γλῶσσα στὸ γράψιμό του, δὲν παραδέχεται τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴ—ὅπως τὴ λένε—θεωρία, οὔτε τοὺς φωνητικούς της νόμους. Τούτη, τὴν πιστεύω παλιὰ καὶ χρεοκοπημένη, εἴτε ὅταν τὴ μεταχειρίζεται ἡ Καθαρεύουσα σὰ βᾶθρο, εἴτε ὅταν τὴν ἀγκαλιάζουν σὰ ζωϊκὸ ψέμα οἱ ψυχαριστῆς ἐπίγονοι. Δὲν εἶνε βέβαια μπορετὸ τὸ ἄπλωμα ἐδῶ πάνω σὲ τοῦτο τὸ σημεῖο. Τὸ ἀναφέρω μόνον, σὰν προειδοποίησι κι' αὐτό. Ὅπως στὴ λογοτεχνία, ἔτσι καὶ στὰ ἐπιστημονικὰ τὰ θέματα, δὲν τοποθετῶ τὸ γλωσσικὸ μου ὄργανο πάνω σὲ προκρούστικο κρεβάτι. Αὐτὰ γιὰ τοὺς εἰδικευμένους.

Καὶ κάτι ἀκόμα, γιὰ τοὺς πλέρια εἰδοποιημένους.

Βρίσκονται μέσα στὸ βιβλίον αὐτὸ παρεμβολῆς καὶ ὑποσημειώσεις, ποὺ ἀναφέρονται σὲ στοιχειώδη καὶ πασίγνωστα.

Τοῦτο φυσικὰ δὲ γίνεται γιὰ τοὺς καταρτισμένους. Μὰ γιατί, μαζί μὲ τὸν κοινωνικὸ της χαρακτῆρα, ἡ ἐργασία τούτη ἔχει κι' ἓνα ἄλλο γνώρισμα. Εἶνε προσπάθεια **ἐκλαϊκευτική**. Νὰ γιατί δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ παρατῶ καταμεσῆς τοῦ δρόμου τὸ συνοδοιπόρο μου, ποὺ συμβαίνει νὰ μὴν κατέχει τὰ στοιχειώδη φιλοσοφικὰ πράγματα. Καὶ τ' ἀναφέρω ἢ τὰ ξαναθυμίζω. Ἐξ ἄλλου εἰδοποιῶ ἔγκαιρα τοὺς πληροφορημένους γιὰ νὰ τὰ προσπεράσουνε. Καὶ πάλι σὰν ἀντίβαρο, δὲν παραλείπουνται στοιχεῖα, ἀκό-

μα καὶ ξενόγλωσση ἀναφορὰ, ποὺ ἴσως νάχει κάποια ὠφέλεια γιὰ τοὺς καλὰ ἐφοδιασμένους. Μὲ τὴ σειρά τους, θὰ μοῦ τὸ συχορέσουνε αὐτὸ οἱ ἄλλοι.

Μιὰ δευτέρη κατηγορία, ἀσύγκριτα πολυπληθέστερη ἀπὸ τὴν πρώτη, εἶνε οἱ ἀναγνώστες ποὺ μόνον ἄκρες μέσες κατέχουν ἀπὸ Σοπεγγάουερ. Μπορεῖ πολλοὶ ἀπ' τὴ μερίδα αὐτὴν νὰ εἶνε κούλας διαβασμένοι κι' ἐπιστήμονες, ἴσως περίφημοι στὴν εἰδικότητά τους, μὰ γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο νὰ μὴ μελετήσανε συστηματικὰ τὸ φιλόσοφο τοῦτο. Τοὺς ἔχει ὀλοένα πρόοπτος ὁ δουλευτής, ἐδῶ.

Καὶ θὰ τὸ νοιώσουνε αὐτὸ, μόλις θὰ διακρίνουνε τὴν πίστι μου, πάνω στὴν Ἐκλαϊκευσι, ποὺ εἶνε ἀγώνιας ἔμπρακτος, ἐνάντια σὲ δύο ἐχθρούς: στὸ Λογιωτατισμὸ ἀπὸ τῆ μιὰ—στὴν πνευματικὴ τὴν ἀρτηριοσκληρώσι—κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐνάντια στὴ διανοητικὴ τὴ σνομπαρία—στὰ κολλυβογράμματα. Δὲ θὰ ξεφλήσουμε ποτὲ μὲ τὴ Λογιωτατισμὸν, σὰν παραβγαίνουμε μ' αὐτὴν σὲ γλωσσολόγιστο. Οὔτε κερδίζουμε μὲ τὸ νὰ δείχνουμε ἢ ν' ἀποδείχνουμε τοὺς λογιώτατους ἀγράμματος. Ἐξὸν ποὺ αὐτὸ δὲν εἶνε ἀλήθεια. Γιατί, ἀγράμματο μπορεῖ νὰ εἶνε τὸ κατακάθι τοῦ Λογιωτατισμοῦ. Οἱ ἄλλοι, ἢ λαοπλόκα, ἔχουν γερά ἐφόδια, μέσα στὴ σκόνη τους καὶ στὰ μνημόρια τους. Σκοπὸς δὲν εἶνε νὰ τοὺς πείσουμε αὐτούς. Μὰ νὰ τοὺς ἐκτοπίσουμε στὴ μολεμένη τους ἀπόδοσι. Κι' ὅσο γιὰ τὴ διανοητικὴ τὴ σνομπαρία, ὅσο γιὰ τὰ κολλυβογράμματα, τὸ πῶς γερὸ «φλυτάρισμα» γιὰ τὴν καταπολέμησή τους, εἶνε ἐπίσης ἡ ἐκλαϊκευτικὴ προσπάθεια.

Ὁ Σοπεγγάουερ — ποὺ λέμε — δὲ γλύτωσε καλὰ καλὰ, οὔτε ἀπὸ τοὺς λογιώτατους, οὔτε ἀπὸ τὴ σνομπαρία. Ὅχι πῶς τούλειψαν οἱ ἱκανοὶ μεταφραστές. Μ' ὄλο ποὺ δὲ μᾶς στέκεται μιὰ κριτικὴ πάνω στὶς μεταφράσεις ποὺ ἔγιναν, δὲ θάτανε σωστὰ νὰ παρασιωπήσουμε ἐργασίες ἀξιόλογες. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι, θέλοντας ἢ μὴ, δούλεψαν οἱ πῶ πολλοὶ τους κάτω ἀπὸ ἐκδοτικὴ προσταγὴ καὶ πάνω στὸ δρόμο τῆς ἐμπορευματικῆς βαρβαρότητας. Ἀδιύφορο ἂν οἱ ἴδιοι δὲν κέρδισαν πέρα ἀπὸ πινάκιο φακῆς—στὸν «καλὸν» καιρὸ μάλιστα. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶταν, πῶς ἀντὶ νάχουμε ὀλοκληρωμένους σήμερα πῶ μεταφράσεις, κυκλοφοροῦν, ἀπλούστατα, κουτσουρεμένα «ράκη» θάλεγα, μὲ τίτλους βέβαια ἐντυπωσιακούς, μὰ ποὺ τοὺς πῶ πολλοὺς ἴσως νὰ μὴν τοὺς ἀναγνώριζε οὔτε ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος.

Συνακόλουθα διαβάστηκε ὅπως φαίνεται σὲ πλατὺ Κοινὸ ὁ Σοπεγγάουερ, μὰ ἔτσι ξεκάρφωτα κι' ἀσύνδετα μὲ τὸ ὄλο φιλοσοφικὸ του σῶμα. Καὶ νὰ ἡ πρώτη ὠφέλεια ποὺ ὑπόσχεται ἡ ἐργασία τούτη: ν' ἀνασυνδέσει δηλαδὴ στὸ νόημά τους, στὸν κεντρικὸ τους ἄξονα, καὶ στὸν κορμὸ τους, σκόρπια καὶ ξεκάρφωτα. Γι' αὐτὸ τολμῶ νὰ πῶ, πῶς ὅσοι διάβασαν τὸ

Σοπεγγάουερ σέ ἀποζόμενα, ξαναδιαβάζοντας τότε στίς ἴδιες προηγούμενες τίς μεταφράσεις, θά τόν κοιτάξουν μ' ἄλλο μάτι. Καί τὸ μόνον ποῦ θά χάσουν μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ θά εἶνε οἱ ἀπορίες κι' οἱ ἀμφιβολίες τους.

Ἡ τρίτη τέλος κατηγορία ποῦ ἔχουμεν ὑπ' ὄψη μας, εἶνε ὅσοι δὲ διάβασαν ἀκόμη Σοπεγγάουερ, καί ἴσως νὰ μὴν ἔχουν ποτὲ τὴν ἐξαιρέσιαν νὰ τὸν διαβάσουνε πλατύτερα. Θά τοὺς μείνει ἡ γενικώτερη εἰδοποίησις. Γι' αὐτοὺς ἴσα ἴσα ἔγινε ὅτι εἶταν μορφετὸ νὰ γίνῃ ἀπὸ μέρος μας. Τοὺς πῆραμε σὺν τῷ καθυστερητῷ κοινῷ μας.

Μποροῦσε βέβαια νὰ μὴν ἔχει καμμιάν ιδιαίτερη ἐπικαιρότητα μιὰ ἐργασία πάντοι σ' ἓνα φιλόσοφο. Τοῦτο δὲ θά εἶτανε δὲ μειονέκτημα. Ἄλλὰ οὔτε καὶ τ' ἀντίστροφο θά εἶτανε ζημιὰ. Νὰ γιατί μπορῶ ἐλεύθερα νὰ ποῦ πὼς ἡ προτίμησή μου νὰ ἐκδοθῇ προτιότερα ἀπὸ ἄλλες ἀνάλογες μονογραφίες ἐτούτη δὴ, δὲν εἶνε τυχαία. Οἱ κρίσιμες καὶ ἐναγόνιες στιγμὲς ποῦ γιὰ δεύτερη φορά μέσα στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ αἰῶνα μας περνᾷ ἡ Ἀνθρωπότητα, ἡ μπόρα δηλαδὴ τοῦ δευτέρου τούτου παγκόσμιου πόλεμου, εἶνε ὅτι χρειάζεται γιὰ ν' ἀτλωθῇ ἡ ἀπαισιοδοξία. Καί νὰ γιατί ἔχει τὸ ἐπίκαιρον ἐνδιαφέρον της μιὰ ἐργασία ὅταν εἰδοποιεῖ πάνω στὸ φιλοσοφικὸ ἐκεῖνο σύστημα ποῦ ὁδηγεῖ σὲ μαῦρο σταχασμὸ, σὲ σκοτεινὴ ἴσως διάνοια, σὲ γκρίζα ψυχικὴ διάθεσις.

Ἀθήνα, Καλοκαίρι τοῦ 1943

ΠΕΤΡΟΣ ΠΙΚΡΟΣ

ΑΡΘΟΥΡΟΣ ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡ

ΟΤΑΝ Η ΦΗΜΗ ΕΠΑΙΖΕ ΤΟ ΚΡΥΦΤΟΥΛΙ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΘΟΥΡΟ ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡ

«Τὸ ἐπιθανάτιον εὐχέλαιον ποῦ θά μ' ἀλείψουν, θά εἶνε σύγκαιρον καὶ τὸ βαφτιστικὸ μου χρίσμα. Τοῦτο δὲ γίνεται καὶ μὲ τοὺς ἁγίους, ποῦ πρῶτα πεθαίνουν κι' ἔπειτα τοὺς κανονίζουν.»

Μὲ τέτοια λιβανωτὴ, τέτοια λαδοπερεχυμένη γλῶσσα, ἓνας ἀντίθετος μὰ καὶ μηδενιστής, ἔλεγε προφητεῖες γιὰ τὸν ἑαυτὸ του.

Ἔτσι δὲν ἔπαυε νὰ αἰσιοδοξεῖ γιὰ τὴν ἀπαισιοδοξίαν τοῦ ὁ Ἀρθούρου Σοπεγγάουερ.

Εἶχε κιόλας ἀποτελειώσει τὸ μεγάλο ὄγκον τοῦ ἔργου του. Εἶχε ξοδέψει, ὁλότελα σχεδόν, τοῦ νοῦ καὶ τοῦ κορμοῦ του τὴν ἐνέργειαν. Ἔμεν' ὡς τόσο στὴ σκιά καὶ τὴν ἀφάνειαν. Τὸν ἔτρογεν ἡ ἀσημότητα. Ἄν ποῦ καὶ ποῦ τὸν ὀνομάτιζαν, τὸν ὑπολόγιζαν ὡς ἀπαξία. Εἶταν: ὁ ἀποτυχημένος.

Κάποτε, καὶ μὲ τὰ πολλὰ, κατῴφερε νὰ βρεῖ ἐκδότη γιὰ τὸ κεφαλαιωδέστερον σύγγραμμά του, αὐτὸ ποῦ ὁ τίτλος στὴ δική μας καθαρεύουσα ἔχει μεταφραστικὴν καὶ ἔμεινε: «Ὁ κόσμος ὡς βούλησις καὶ ὡς παράστασις». Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκδοσιν, ὁ Μπροκχάουερ — ὁ ἐκδότης — τοῦ γράφει: «... Φοβοῦμαι μὴν τύποισα ἀπλούστατα, ἓνα τυπογραφικὸ φύλλον ἄχρηστο. Μακάρι νὰ βγῶ λαθεμένος.»

Φοβότανε μὴν ἔχασε καὶ τ' ἄγραφο χαρτί του. Γι' αὐτὸ, ἐκεῖνος καὶ ὁ ἐπιχειρηματίας, καλοῦ κακοῦ χρησιμοποίησε τὸ προστιζότερον στρατσόχαρτον ποῦ μόνον γιὰ χαρτοσακκουλὰς ἔκανε.

Τοῦ ἔμπορου οἱ φόβοι δὲν ἀποδείχτηκαν ἀστήρικτοι. Ἄφησε ὁ συγγραφεὺς νὰ περάσουν ἐννιά ὁλόκληρα χρόνια, ὡς ποῦ νὰ τολμήσει νὰ ρωτήσῃ τί ἀπόγινε τέλος πάντων μὲ τὴν ξόδεψιν τοῦ βιβλίου. Καὶ δέχεται τὸν κεραυνὸ ἐντὸς ἐμπορικοῦ φακέλλου. Μένουν στίς ἀποθήκας μόλις 150 ἀντίτυπα. Μὰ δὲ θά πεῖ αὐτὸ πὼς τ' ἄλλα ἔχουν τραβηχτῆ. Ἀπλούστατα, ἀποφάσισε νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Μπροκχάουερ γιὰ περιτύλιγμα, μὴ χάσει ἔστω καὶ τὴν μη-

δαμνή αξία τους. Για να περιορίσει τη ζημιά του. Στά 1828 αυτό. Έφτά χρόνια πιο ύστερα (στά 1835) νέα επιστολή και ως απάντηση ψυχρολουσία δεύτερη. Τώρα ο εκδότης φαίνεται να λυπάται ως και το χαρτοφάκελλο για την επιστολή του. Άλλα 9 χρόνια, (1843), κι' ο Σοπεγγάουερ, πενήνταπεντάρης πιά, ξαναφίνει τη σιωπή του. Μά τούτη τη φορά ο Μπροκχάους φουρκίζεται κι' αναρωτιέται αν έχει να κάνει με μουρλό ή τουλάχιστον μ' αδιάντροπο. Γιατί, ούτε λίγο ούτε πολύ, του στέλνει ο λεγόμενος ανατριχιαστικές προτάσεις. Προσφέρει συνέχεια : δεύτερον τόμο, το ίδιο πάντα σύγγραμμα.

Παραλείψαμε να πούμε ότι ως εδώ για τον πρώτο μόνο τόμο είχαν ή συζήτηση. Ο δεύτερος, που ή' ακολουθούσε, αργοπόρησε έπειτα από το έκδοτικό ναυάγιο : χάρη στην ατολμία του συγγραφέα από τη μια και στη ζημιά του έμπορου από την άλλη. Με λόγια μεγαλόστομα έξηγει στην προσφορά του : ξόδεψεν 24 δλόκληρα χρόνια δουλεύοντας αποκλειστικά στο δεύτερο τόμο, υπόσχεται να είν' κι' ο τελευταίος. Φάνηκε τουλάχιστον άπλοϊκή στον έπιχειρηματία ή τέτοια αυτοδιαφήμιση, μ' όλο που ο «ήλικιωμένος φαντασιόπληκτός» δεν παραλείπει να τονίσει πως ο δεύτερος εκείνος τόμος είνε σχετικά με τον πρώτο, «**ότι ένας άποτελειωμένος πίνακας μπρός σ' ένα σχεδιάγραμμα**».

Άλλο αυτό ! θα τ' απαντήσει ο Μπροκχάους :

Στο μεταξύ βέβαια ο Σοπεγγάουερ δεν κάθεται με σταυρωμένα χέρια. Θ' ανασκαλίσει όλα τα σημεία του έκδοτικού όρξοντα, θα κάνει κρούσεις παντού όπου μπορεί. Μάταιοι κόποι. Τίς πιο πολλές φορές δεν αξιώνεται ούτε με μίαν απάντηση, έστω άρνητική. Και ξαναπαίρνει τα μούτρα του, και πάλι χτυπά την πόρτα του πρώτου έκτυπατή. Μά τούτη τη φορά προσφέρει κάτι το πιο θετικό που δεν άφνει άσυγκίνητο ένα βιβλιοπώλη. «... Άν νομίζετε ότι δε θέλετε να με πιστώσετε, θα πάρετε τζάμπα την έργασία δλόκληρου του βίου μου».

Φαντάζεται πως έτσι έχει πιάσει «το βώδι από τα κέρατα», και περιμένει άνυπόμονα. Άνησυχεί μη χάθηκε το γράμμα, που τέλος κάποτε καταφθάνει. «Άς λείπουν τέτοια κέρδη», απαντά ο άλλος. Και φαίνεται ή απάντηση αυτή στον Σοπεγγάουερ «τόσο άπρόσμενη όσο και δυσκολοβάσταχτη». Έπειδή όμως κι' ο Μπροκχάους ξαίρει σαν έπιχειρηματίας το συμφέρον του, και καθώς δεν άγνοεί ότι ο συγγραφέας του έχει σημαντικές καταθέσεις στις τράπεζες του κάνει μίαν αντιπρόταση. Δηλαδή, καλά και άγια να μην τον πιστώσει όποσδήποτε, αλλά να καταβάλλει ο Σοπεγγάουερ...

τά μισά τουλάχιστον έξοδα για την όλην έκτύπωση. Φυσικά, αυτά τα «μισά» θα τα κανονίσει ο ανάδοχος, κι' έτσι κανείς δεν μπορεί να πει αν δε θα είνε «όλα» ή και τα «διπλά». Πλούσιος ναί, αλλά σπαγγοραμμένος καθώς εΐταν ο πατριάρχης της άπαισιοδοξίας, άρχίζει άγώνα δλόκληρο με τον ίδιο τον έαυτό του, μα πάλι έσωτερική άνάμεισα στη φιλαργυρία και στην άφάνταστη φιλοδοξία του.

Το τί καλά καλά άπόγινε μ' αυτήν την υπόθεση, δεν το πληροφορορούμαστε στα σίγουρα. Όποσδήποτε, ύστερα από δλόκληρο έναν άλλο χρόνο, βλέπει τέλος πάντων το φως της δημοσιότητας, ο δεύτερος εκείνος τόμος, όμως σά σύγγραμμα έκδοτικά άνάπηρο, άφου του λείπει ή κεφαλή, το πρώτο τεύχος δηλαδή, που είχε άποτελειώσει ο Μπροκχάους τη χρήση του για περιτύλιγμα, ενώ στιβιάζονται τώρα στην άποθήκη τα φρεσκοτυπωμένα αντίτυπα.

Δεν είνε βέβαια τυχαία ή άργοπορία μας εδώ σε τέτοιες λεπτομέρειες. Δίνουν, αν όχι δλοκληρωμένη, άνάγλυφη ως τόσο τη σκιαγραφία ενός «άποτυχημένου» συγγραφέα. Και το νεκρογέννητο εκείνο σύγγραμμα κάνει τον ίδιο το γεννήτορά του πότε να μεταχειρίζεται βρωμόλογα για να χαρακτηρίσει τη φήμη ή τη δόξα των ζωντανών «**ως πόρνη με χίλιους έραστές**», και πότε να παρηγοριέται πάλι συνεπαρμένος από μίαν άχαλίνωτη άισιοδοξία για τον έαυτό του.

«Ξαίρω καλά, πως ελάχιστα άσχολούνται μαζί μου. Άλλά όχι λιγώτερο καλά γνωρίζω ότι αυτό δε θα συμβάλει πάντοτε».

Στηρίζει όπως είδαμε τις έλπίδες του στο θάνατό του, για να τον κανονίσουν όπως και τους άγιους :

—«Περιμένω την ώρα μου»...

Σήμανε αυτή κάπως προτήτερα άπ' τις καμπάνες της κηδείας του.

Όμως, το ξαφνικό το σήμαντρο της φήμης εΐτανε λές πρωτάκουστο στη Διάνοηση του κόσμου τη Νεώτερη. Βρήκεν άπήχηση σε μάζες μέσα δλόκληρες διανοούμενους, πράμα που δεν είχε γίνει ούτε για τους πολύ τρανότερους, για έναν Κάντ άς πούμε, μα ούτε και για άλλους μετακαντιανούς, για έναν Σέλλιγκ, για έναν Φίχτε.

Γιατί αυτό τ' άπρόσμενο ;

Την κλωθογύρισαν και την κλωθογυρούν άκόμη οι διεθνεΐς σχολαστικοί αυτήν την άπορία. Γιατί και πως «άνέβηκε το βώδι στο ταβάνι». Γιατί και πως να καταργήσουν τη βαρύτητα οι σβου-

νές; Αυτό, δὲν τὸ ζωροῦσε τὸ μυαλό τους, ἐκεῖνοι ὅπου πιστεύανε ἢ καὶ πιστεύουν ἴσως τὸ Σοπεργάουερ σὰν ἓνα «σαλτιμπάγκο ἀφιλοσόφητο»—ὅπως τὸν λέγανε, εἴτε σὰν «ποιητὴ ρομαντικὸ» μονάχα.

Ὅμως οὔτε κι' οἱ ἄλλοι, ὅσοι τὸν ἀναγνώρισαν σὰ μεγαλοφυΐα, σὰ θρησκευτικὴ μάστιγα, οὔτε κι' αὐτοὶ μπορέσανε νὰ ξεδιαλύνουν ἀπὸ τὴ δική τους ἀποψη τὴν ἀπορία. Καὶ θάμενε μὰ τὴν ἀλήθεια ἄλυτο τὸ τέτοιο πρόβλημα, δίχως τὸ ρεαλιστικὸ ἱστορικὸ, δίχως τὸ κοινωνικὸ ἐξηγηματικὸ του, ἢ μ' ἄλλα λόγια, δίχως τὰ περιστατικὰ μᾶς ἐποχῆς καὶ δίχως τὴν κοινωνικὴν ἀνάγκη τῆς ἀπαισιοδοξίας.

ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΠΩΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΝΩΡΙΣΕΝ Ο ΚΟΣΜΟΣ

Ἀλήθεια εἶνε πὼς νωρὶς πολὺ, τὸν Ἄρθουρο Σοπεργάουερ, τὸν εἶχε διακρίνει ἡ τρανὴ προσωπικότητά τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: ὁ Γκαίτε.

Τὸν εἶχε γνωρίσει, τὸν εἶχε παρακολουθήσει ἀπὸ παιδί ἀκόμη. Ὁδήγησε τὴ σταδιοδρομίαν του. Καὶ μὲ τὰ πρῶτα δείγματα ἐνδιαφέρθηκε.

«Ὁ Γκαίτε πῆρε τὸ βιβλίον σου...» Γράφει στὸν Σοπεργάουερ, ἡ Ἀδέλα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ ποιητῆ. Κι' ἀνάμεσα σ' ἄλλα προσθέτει «... Ἡ Ὀπίλια—ἡ θυγατέρα του—μοῦ εἶπε πὼς ὁ πατέρας της δὲν παρατᾶ τὸ βιβλίον σου ἀπὸ τὰ χέρια του, καὶ ὅτι τὸ διαβάζει μὲ πρωτοφανέστατο μεράκι. Τῆς εἶπε ὅτι θὰ βρεῖ σ' αὐτὸ ἀπόλαυση γιὰ ἓναν ὀλόκληρο χρόνον...» Τόσο προσεχτικὰ τὸ μελετοῦσε.

Μὰ ὅσο τρανὲς κι' ἂν εἶνε οἱ προσωπικότητες δὲν ἀντικατάστησαν ποτὲ μονάχες τους τὸ βῆρος καὶ τὴ δυναμικότητα τῆς μάζας. Χρειάστηκε νὰ διασκελίσαι πρῶτα ἡ Ἱστορία τὸ διάμεσο ὄροσημο τοῦ περασμένου μας αἰῶνα.

Καὶ μόλις τότε ἄρχισαν νέοι τῆς ἐποχῆς ν' ἀνακαλύπτουνε τὸν ὑπερῶριμον καὶ τὸν ξεζουμισμένον πιά Ἄρθουρο Σοπεργάουερ.

Εἶταν διανοούμενα τὰ παληκάρια. Μὰ ὅχι ἀκόμη, νέοι ἀπὸ τὴν ξένοιαστη καὶ τὴ «χρυσή»—ὅπως τὴ λέγαν—νεολαία, εἴτε τὴ γαλαζόαιμη, εἴτε τὴν ἐπαργυρωμένην. Στὴν ἀρχὴ εἶταν λαοῦ παιδιά. Στὸ μεταξύ, ἄλλοι τὰ ξεκεφάλωναν μὲ μόχθο, μὲ ἡρωϊσμό, μὲ στέρηση, τραβώντας γιὰ ἓνα μέλλον προβληματικὸ καὶ σκοτεινὸ. Ἄλλοι, ἀφοῦ ἐξαντλούσαν μάταια τὶς δυνάμεις τους, σωριάζονταν καταμεσῆς τοῦ δρόμου, κυλούσαν ἀπ' τὴ διάνοηση στὴν ἀθλιότητα.

Αὐτοὶ τὸν πρωτοανακάλυψαν.

Δυὸ τρία χρόνια πρὶν μπροστά, οἱ πρὶν πολλοὶ τους, εἶχαν βρεθῆ ἀνακατεμένοι μὲ τὸν ξυπόλυτον καὶ τὸν κουρελιασμένον «συρφετό», μὲ κεῖνον κεῖ τὸ «σκυλολόϊ»—ὅπως τ' ὀνόμαζε ὁ ἴδιος ὁ Σοπεργάουερ. Πρῶτοι, κι' ἀφοβοί, μὲς' τὶς δημογερασίαις τὶς ὀμηρικὰς ποῦ ματοκόλησαν καὶ συνταράξανε τὰ κράτη καὶ τὴν Κοινωνία τῆς Εὐρώπης, γύρω ἀπ' τὰ 1848.

Κάποτε κόπασεν ἡ σύρραξι, ἀφίνοντας συντρίμια κι' ἐρείπια. Ἡ τάξι πάλι κραταιώθηκε. Τὰ αἵματα εἶχαν πάψει νὰ κοχλάζουνε. Τὰ τσακισμένα κόκκαλα πονούσαν. Κούραση στὶς καρδιὰς ποῦ ἐλπίσαν. Καὶ ἡ πικρὴ χολὴ στὶς ἀδειες τὶς διάνοιες καὶ στὰ κενὰ στομάχια. Ἀμὴ, κι' ἀπὸ τὰ στόματα, ποῦ ἀναδύνανε τὸ πειναλέον χροῖον, ἀντιλαλοῦσαν οἱ κραυγὲς τῆς Katzenjammerstimmung, τὸ κλαυθρὸν μαούρισμα τῆς γάτας τῆς ζεματισμένης.

Γι' αὐτὸ, μέσα στὴν ἠθικὴ ἐκείνη ὑπόταξη τοῦ μικροαστισμοῦ, οἱ νέοι π' ἀναφέραμε, πόθησαν νὰ γεράσουν προῖμα.

Κι' ἔτσι, ἀνασκαλεύοντας τὸν πρόοπτον διανοητικὸν ὀρίζοντα βροῦσαν στὴν γκρίζα συννεφιά του τὸν καθαρέρτη τῆς ἀπογοητευμένης τους ψυχῆς. Θυμῆθηκαν παμπάλαια κλαψάρικα τραγούδια. Ἀναζήτησαν πένθιμον νανούρισμα τοῦ πόνου τους. Ξανάφεραν στὴ μόδα μελοδίαις μελαγχολικὰς. Καὶ κεῖνον ποῦ τοὺς τραβοῦσε στὰ φθινόπωρα δὲν εἶταν οἱ καρπαὶ οἱ γλυκόχυμοι (ὅμως καὶ τότες ἀκριβοί,) ἀλλὰ τὰ κίτρινα τὰ φύλλα κι' οἱ ψυχρὲς ριπὲς, προάγγελοι κακοῦ χειμῶνα γιὰ τοὺς ἀπαλτοὺς. Θρηνοῦσαν τὰ μαραμμένα τους ἰδανικά, μαζί καὶ τοὺς πικροὺς τοὺς ἔρωτες, ἀφοῦ κι' οἱ Πυγμαλίονες θέλουν καλύβια, ἐνῶ ἐτούτων ἀρκετὲς Γαλάτειαι εἶταν συγγὰ σὲ Πακτωλοὺς ὄλο καὶ ἀπροσπέλαστους, ἐξαιτίας ἡ κοινωνικὴ ἀπόσταση.

Σὲ τέτοια γοῦστα μποροῦσε ν' ἀνταποκριθῆ στὴν παρακμὴ τοῦ ὁ Ρομαντισμοῦ ὁ ἄλλοτε ρομαλέος. Ὡς τόσο, τὰ συστηματικὰ ποιημένα σὲ πένθιμες αἰσθητικὰς μορφὰς πικρὰ ἐξεῖνα συναισθήματα, ἡ Τέχνη δηλαδὴ ἡ σοφία, παράμεναν μετέωρα κι' ἀστήρικτα. Τοὺς ἔλειπε ἡ βάση, τὸ κάπως στέρεον κι' ἀνθεκτικὸ βῆθος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας. Αὐτὸ ἴσα ἴσα τὸ εἶχε παρασκευάσει ὁ παραγνωρισμένος κι' ἀγνωστος ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη, Ἄρθουρος Σοπεργάουερ. Δὲν εἶτανε τυχαία, ὅπως θὰ δοῦμε, ἡ προέλευσί του. Μὰ δὲν εἶταν αὐτὸ ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον. Εἶτανε τὸ ἀληθινὰ ἐξάισιον ταλέντιον του, τὸ ἀπαράμιλλο, αὐτὸ ποῦ τὸν ἀνάδειξε «ζωγράφον τοῦ θυμικοῦ τ' ἀνθρώπου», αὐτὸ ποῦ τὸν κατὰταξε ἀνάμεσα στοὺς ἐπιφανέστερους τοὺς συγγραφεῖς τῆς χώρας του.

Κι' εΐτανε σύνδετα μὲ τοῦτο, εΐτανε τὸ «δαιμόνιο» στὴν παρατήρηση πού τὸν ἀνάδειχνε «φιλόσοφο ἀνάμεσα σὲ φιλισταίους», ἀν καί, ἀπὸ τὴν ἀντίστροφη ὕψη του, παρουσιάζεται σὰ «φιλισταῖος ἀνάμεσα σὲ φιλόσοφους».

Γι' αὐτὸ τὸν πρωτοβρίκανε οἱ νεαροὶ πού εΐπαμε καὶ τρέξανε, ὅσοι πιστοί, νὰ «εὐαγγελιστοῦνε», τὴ μελανὴ τὴν «Ἀποκάλυψή» του. Καὶ νὰ χαρακτηριστικὲς περικοπές, σταχυολογημένες ἀπ' τὰ συγγράμματά του, πού ἀναλύονται μὲ τὴ σειρά τους.

ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ

(Ἀπὸ τὰ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα»)

Ἄν ἡ ζωὴ δὲ βάζει ὡς ἄμεσο σκοπὸ τῆς τὸν πόνο, τότες μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὑπαρξὴ μας δὲν ἔχει λόγὸ νὰ ὑπάρξει στὸν κόσμῳ. Γιατί εἶναι παράλογο νὰ παραδέχεται κανεὶς πὼς ἡ ἀτέλειωτη ὁδὸν πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα τὴ σύρριξη μέσα στὴ ζωὴ, δὲν εἶνε παρὰ τυχαία ὅλως διόλου καὶ ὄχι αὐτὸς τοῦτος ὁ σκοπὸς τοῦ βίου. Κάθε ξέχωρη δυστυχία φαίνεται μὰ τὴν ἀλήθεια σὰν ἐξαίρεση. Μὰ ἡ γενικὴ δυστυχία εἶνε κανόνας.

Ὅπως μιά ρεματιὰ κυλάει δίχως νεροστρόβιλους ὅσον καιρὸ δὲν συναντᾷ ἐμπόδια, ἔτσι μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἔτσι καὶ μέσα στὴ φύση τὴ ζωϊκὴ, ἡ ζωὴ τρέχει ἀσυνείδητη κι' ἀπρόσεχτη, ὅταν τίποτα δὲν ἀντιστέκεται στὴ βούληση. Ἄν ἴσως ξυπνᾷ ἢ προσοχὴ, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ θέληση δεσμεύεται κι' ὅτι κάποιο σκορτσάρισμα ἔχει συμβεῖ.

Τὸ κάθε τι πού ξεσηκώνεται κατάντικρα στὴ βούλησή μας, κάθε τι τὸ δυσάρεστο ἢ τὸ ὀδυνηρὸ, τὸ αἰσθανόμαστε ἀμέσως καὶ ὀλοκάθαρα.

Δὲν προσέχουμε τὴ γενικὴ ὑγεία τοῦ κορμιοῦ μας, ἀλλὰ μόνο τὸ ἑλαφρὸ σημεῖο ὅπου μᾶς πληγώνει τὸ παπούτσι μας. Δὲ σταθμίζουμε τὸ σύνολο ὅταν πηγαίνουν καλὰ οἱ δουλειές μας, καὶ ὁ νοῦς μας τρέχει μόνο στὴ λεπτομέρεια τὴν ἀσήμαντη πού μᾶς κάνει νὰ χολοσκάνουμε. Λοιπόν, ἡ καλοζωία καὶ ἡ ἐπιτυχία εἶνε ὅλως διόλου ἀρνητικά, ἐνῶ μονάχα ὁ πόνος εἶνε κάτι τὸ θετικό.

Δὲν ξαίρω τίποτα τὸ πιὸ παράλογο ἀπὸ τὰ περισσότερα μεταφυσικὰ ἐκεῖνα συστήματα πού ἐξηγοῦν τὸ κακὸ σὰν κάτι τὸ ἀρνητικό. Ἀπεναντίας μάλιστα, αὐτὸ μονάχα εἶνε θετικό· ἐπειδὴ σὲ κάνει νὰ νοιώθης... Κάθε ἀγαθὸ, κάθε ἐπιτυχία, κάθε ἱκανοποίηση, εἶναι ἀρνητικά, γιατί τὸ μόνο πού κάνουν εἶνε νὰ καταργοῦν κάποιον πόθο καὶ νὰ καθορίζουν κάποια χολόσκαση.

Προσθέστε σ' αὐτὸ ὅτι γενικὰ βρίσκουμε τὶς χαρὲς ὑποδεέστερες ἀπ' ὅτι τὶς περιμέναμε, ἐνῶ οἱ ὀδύνες ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ τὴν ἀναμονὴ μας.

Θέλετε στ' ἄψε σβῆσε νὰ φωτισθῆτε πάνω στὸ σημεῖο αὐτό; Συγ-

κρίνετε τὴν ἐντύπωση ἀπὸνα ζωὸ πού καταβροχθίζει κάποιο ἄλλο, μὲ τὴν ἐντύπωση ἀπὸ τὸ ζωὸ πού καταβροχθίζεται.

Ἡ παρηγοριὰ ἢ πιὸ δραστικὴ, σὲ κάθε δυστυχία, σὲ κάθε πόνο, βασίζεται στὸ νὰ στρέψουμε τὰ μάτια μας πρὸς ἐκείνους πού εἶνε ἀκόμη πιὸ δυστυχισμένοι ἀπ' ἐμᾶς. Τὸ φάρμακο αὐτό, ὁ καθένας τὸχει πρόχειρο. Ἀλλὰ τί βγαίνει στὸ κάτω τῆς γραφῆς;

Ὅμοιοι μὲ τὰ πρόβατα πού παίζουν στὸ λιβάδι ἐνῶ μὲ τὸ βλέμμα του ὁ χασάπης κάνει τὴν ἐκλογὴ του ἀνάμεσα στὸ κοπάδι, ἔτσι καὶ μεῖς, δὲν ξαίρουμε, σὰν εἴμαστε στίς εὐτυχισμένες μας μέρες, τὸ τί συφορὲς μᾶς προετοιμάζει ἢ μοῖρα ἴσα ἴσα μάλιστα ἀπάνω στὴν ὥρα; ἀρρώστεια, κατατρεγμὸ, καταστροφή, ἀκρωτηριασμό, τύφλωση, τρέλλα καὶ τὰ λοιπὰ¹.

Τὸ κάθε τι πού πολεμοῦμε νὰ τσακώσουμε μᾶς ἀντιοτέκεται. Τὸ κάθε τι ἔχει τὴ βούληση τὴν ἐχθρική, πού πρέπει νὰ τὴν κατανικήσουμε.

Στὴ ζωὴ τῶν λαῶν, ἡ ἱστορία δὲ μᾶς δείχνει ἄλλο παρὰ πόλεμους καὶ δημεγεροῖες. Τὰ χρόνια τὰ εἰρηνικὰ φαίνονται μόνο σὰ βραχύχρονες διακοπές, διαλείμματα, ἐδῶ καὶ κεῖ κατὰ τύχη. Ὅμοια, καὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἕνας ἰσόβιος πόλεμος, ὄχι μόνον ἐναντίον σὲ ἀφηρημένες μάστιγες, στὴν ἀθλιότητα δηλαδὴ καὶ στὴν πλήξη, ἀλλὰ ἐπίσης κι' ἐναντίον στούς ἄλλους ἀνθρώπους. Παντοῦ βρίσκει κανεὶς ἕναν ἀντίπαλο. Ἡ ζωὴ εἶνε πόλεμος δίχως ἀνακωχὴ, καὶ πεθαίνουμε μὲ τὰ ὄπλα στὰ χέρια.

Στὰ βάσανα τῆς ζωῆς, ἔρχεται ἀκόμη νὰ προστεθῆ ἡ γρηγοράδα τοῦ χρόνου πού μᾶς βιάζει, πού δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ πάρουμεν ἀνάσα, καὶ παρακολουθεῖ ἀπὸ πίσω τὸν καθένα μας σὰ δεσμοφύλακας στὸ κάτεργο μὲ καμουτσοὶ στὸ χέρι. Αὐτὸς ὁ δεσμοφύλακας φέρνεται μαλακὰ μόνο σ' ἐκείνους πού τοὺς ἔχει παραδόσει στὴν πλήξη.

Ὡς τόσο, ὅμοια ὅπως θάπρεπε νὰ σκάσει τὸ κορμί μας ἂν τοῦ ἀφαιρούσαν τὴν ἀτμοσφαιρικὴ πύση, ἔτσι ἂν τὸ βάρος τῆς ἀθλιότητος, τῆς θλίψης, τῆς ἀναποδιᾶς, καὶ τῆς μάταιης προσπάθειας εἶχαν ἀφαιρεθῆ ἀπ' τὴ ζωὴ τ' ἀνθρώπου, τότες τὸ πλεόνασμα τῆς ἀλαζονείας του

(1) Ἡ τόσο παραστατικὴ καὶ ἔτσι πειστικὴ εἰκόνα δὲν εἶνε μ' ὅλα ταῦτα οὔτε πρωτότυπη οὔτε ἀυθόρημη παρατήρηση τοῦ Σοπενχάουερ, ὅπως ἐξ ἄλλου τὸ σημείωσαν κι' ἄλλοι σχολιαστὲς. Εἶνε παρμένη ἢ εἰκόνα αὐτὴ σχεδὸν κατὰ λέξη ἀπὸ τὸ Βολταῖρο, πού λέει: «Εἴμαστε θύματα, καταδικασμένοι ὅλοι μας στὸ θάνατο. Μοιάζουμε μὲ τὰ πρόβατα πού βελάζουν, πού παίζουν, πού ἀναπηδοῦν, ἐνῶ περιμένουν νὰ σφραγοῦν. Τὸ μεγάλο τους πλεονέκτημα κατέναντι σὲ μᾶς εἶνε ὅτι αὐτὰ δὲν ὑποψιάζονται πὼς θὰ σφραγοῦν, ἐνῶ ἐμεῖς τὸ ξαίρουμε». Βλέπε στὰ Συμπεράσματα σύγκριση πάνω στὴ σοπενχάουερικὴ καὶ στὴ βολταῖρικὴ ἀπαισιοδοξία.

θά εΐταν τόσο υπέρμετρο, ώστε ή ζωή θά τσακιζότανε σέ θρίψαλα ή τουλάχιστον θά τόν έσπρωχνε στή φρενοβλάβεια τήν πιό άταχτη και ώς τή λυσσωδη μανία.

Σέ κάθε καιρό χρειάζεται στον καθένα μας μιá ώρισμένη δόση σκοτοϋρες, πόνοι, ή άθλιότητες, όπως χρειάζεται έρμα στο καράβι για νά τό κρατήσει ίσορροπο και νά μπορεί νά πλεύσει αυτό όλόρθο.

Δουλειά, βάσανο, θλίψη και άθλιότητα, αυτός τό δίχως άλλο εΐνε κατά τή διάρκεια τής ζωής ο κληρος όλων σχεδόν των ανθρώπων.

Άλλά, αν όλoi οι πόθοι μας, μόλις τούς εκφράζαμε, μπορούσαν νά πραγματοποιηθούν, τότες με τί άραγε θά παραγέμιζεν ή ανθρώπινη ζωή και πώς θά χρησιμοποιούσαμε τό χρόνο; Τοποθετήστε τό ανθρώπινο γένος σέ γήν επαγγελίας, όπου όλα θά βλάσταιναν μόνα τους, όπου οι μπεκάτσες θά πετούσαν ψητές στο στόμα, όπου ο καθένας θά βρισκε εν τω άμα τήν πολυαγαπημένη του και θά τήν απολάμβανε άδυοκόλευτα, και τότε θά βλέπαμε τούς ανθρώπους νά πεθαίνουν από πλήξη ή νά άπαγχονίζονται, άλλους νά στήνουν καβγάδες, νά σφάζονται, νά δολοφονούνται και νά δημιουργούν ο ένας στον άλλο τους πάνους περισσότερους άπ' αυτούς που τώρα ή φύση τούς επιβάλλει.

Έτσι, για ένα τέτοιο ανθρώπινο γένος δεν θά μπορούσε νά υπάρξει άλλο θεάτρο. Καμμιά άλλη ύπαρξη δε θά εΐταν βολικιά.

Στά πρώτα μας νειάτα βρισκόμαστε τοποθετημένοι μπρος στο στάδιο του βίου που θ' άνοιχτή εμπρός μας, και μοιάζουμε έτσι σαν τά παιδιά που βρίσκονται μπρος σε μιάν αυλαία θεάτρου περιμένοντας χαμόσυνα κι' άνυπόμονα τά όσα θά προβάλλουν στή σκηνή. Πρόκειται για μιάν εϋτυχία που δεν μπορούμε νά γνωρίζουμε τίποτα γι' αυτήν από προτήτερα.

Στά μάτια εκείνου που ξαίρει καλά τό τί θά συμβεί, τά παιδιά εΐναι άθωοι ένοχοι καταδικασμένοι όχι σε θάνατο αλλά σε ζωή, και που ως τόσο δεν γνώρισαν άκόμη τό περιεχόμενο τής έτυμηγορίας. Και όμως ο καθένας ποθει για τον έαυτό του μιάν ήλικία προχωρημένη, δηλαδή μιάν κατάσταση που θά μπορούσαμε νά τήν εκφράσουμε έτσι: «Τό σήμερα εΐνε κακό, κι' ή κάθε μέρα θά εΐνε χειρότερη, ως που νά μάς βρεί τό χειρότερο άπ' όλα».

Όταν φαντάζεται κανείς, όσο εΐνε μορετό νά φανταστεί κατά προσέγγιση τό ποσό τής άθλιότητας, τής οδύνης και των πόνων κάθε λογής που φωτίζει κατά τή διαδρομή του ο ήλιος, τότες θά παραδεχτεί πως θά εΐτανε πολύ καλλίτερο νά μην είχε ο ήλιος πάνω στή γή τή δύναμη ώστε νά αναβλύζει τό φαινόμενο τής ζωής, δύναμη που δεν τήν έχει στο φεγγάρι, και πως θά εΐταν προτιμότερο νά βρίσκεται ή επιφάνεια τής γής όπως εκείνη τής σελήνης σε κατάσταση παγωμένου κρύσταλλου.

Μπορεί κανείς άκόμη νά θεωρήσει τή ζωή μας σαν ένα έπεισόδιο που αναταράσσει άνώφελα τή μακαριότητα και τήν ήρεμία του μηδενός.

Όποιος έχει ζήσει διάστημα δυό ή τριών γενεών βρίσκεται στήν

Ίδια διανοητική κατάσταση όπου εΐνε ο θεατής ο καθισμένος μπρος σε παλκοσένικο σαλιμπάγκων σε χωριατοπάζαρο, όταν βλέπει τις ίδιες φάρσες νά επαναλαμβάνονται άδιάκοπα δυό και τρεις φορές.

Τά πράματα εΐταν κανονισμένα για μιάν παράσταση, και δεν κάνουν πιá καμμιάν έντύπωση όταν σβήση ή φαντασμαγορία και τό άσυνήθιστο.

Εΐνε ότι χρειάζεται για νά μουρλαθή κανείς, όταν καλοπαρατηρεί με πόση σπατάλη πάρθηκαν τά μέτρα για τούτα τά άσάλευτα άστρα που λαμποκοποϋν άναρίθμητα στο άπειρο στερέωμα και δεν έχουν νά κάμουν τίποτ' άλλο παρά νά φωτίζουν κόσμους που εΐνε θεάτρα άθλιότητας και άναστεναγμών, κόσμους που και στήν καλλίτερη περίπτωση δεν παράγουν άλλο από θλίψη. Αυτό τουλάχιστον συμπεραίνει κανείς από τό γνωστό δείγμα του πλανήτη μας.

Κανείς δεν εΐναι πραγματικά άξιοζήλευτος, μά πόσοι εΐναι άξιοδάκρυτοι!

Η ζωή εΐνε ένα καταναγκαστικό έργο που πρέπει νά τό ξεπληρώσει κανείς πολύμοχθα. Από τήν άποψη αυτήν, ή λέξη *desunctus*(¹) εΐνε άλήθεια μιá χαριτωμένη έκφραση.

Φαντασθήτε για μιá στιγμή ότι ή γενετήσια πράξη δεν εΐνε ούτε άνάγκη ούτε ήδονή, αλλά μιá υπόθεση που άφορā άποκλειστικά τή σκέψη και τό λογικό. Αν εΐταν έτσι θά υπήρχε λοιπόν άκόμη τό ανθρώπινο γένος;

Μήπως ο καθένας δε θά αισθανότανε άρκετόν οϊκτο για τή μέλλουσα γενεά, και δε θά τήν άπάλλασσε από τό βάρος τής ζωής ή τουλάχιστον δε θά αισθανότανε ένδοιασμούς προκειμένου νά επιβάλλει ψυχραιμία τέτοιο άχθος;

Τι εΐνε ο κόσμος; Μά εΐνε κόλαση! Κι' οι άνθρωποι εΐνε μοιρασμένοι σε ψυχές που κολάζονται και σε διαβόλους που κολάζουν.

Πρέπει, τό δίχως άλλο, ν' άκούω νά λέν άκόμη πως ή φιλοσοφία μου εΐνε δίχως παρηγορία. Κι' αυτό άπλούστατα, γιατί έγώ λέω τήν

(1) Λέξη λατινική που τή μεταχειρίζονται αντί του «πεθαμένος» ή άκριβέστερα αντί του νεοελληνικού «μακαρίτης». Σημαίνει κατά γράμμα «εκείνος που έξώφλησε», κι' άκριβώς πάνω στή διπλή της έννοια λογοπαίζει ο Σοπενχάουερ.

ἀλήθεια, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι θέλουν ν' ἀκοῦνε νὰ τοὺς λάνε: «Κύριος ὁ Θεὸς πάντα καλῶς ἐποίησεν ἃ ἐποίησεν». Πηγαίνετε στὴν ἐκκλησία κι' ἀφήστε τοὺς φιλόσοφους στὴν ἡουχία τους. Τουλάχιστον μὴ ζητᾶτε νὰ προσθέσουν τίς θεωρίες τους στὴν κατῆχησή σας. Αὐτὸ τὸ κάνουν οἱ ἀλήτες, τὰ φιλοσοφόμετρα. Σ' ἐλόγου τους μπορεῖτε νὰ παραγγεῖλετε θεωρίες τῆς ἀρεσκείας σας. Τὰ νὰ ἀναταράζει κανεὶς τὴν καταναγκαστικὴ αἰσιοδοξία τῶν καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας, αὐτὸ εἶνε πρῶμα τόσο εὐκόλο ὅσο καὶ εὐχάριστο

Ὁ Βράχμα⁽¹⁾ κατασκευάζει τὸν κόσμον ἐξ αἰτίας κάποιο ἁμάρτημα ἢ κάποιον παραλογισμό. Καὶ παραμένει ὁ ἴδιος στὸν κόσμον ὡς πού νὰ ἐξαγοράσει τὴν ἁμαρτία του καὶ νὰ ἐξιλασθῆ.

Ὡραιότατα!

Στὸ Βουδισμό, ὁ κόσμος γεννιέται ἐξαιτίας μιᾶς ἀνεξήγητης ἀναμπαμπούλας πού ξεσπᾷ ἔπειτα ἀπὸ μιὰν μακρόχρονη ἡρεμία μέσα στὴν οὐράνια διαύγεια ἐκείνην, μέσα σὲ τούτην τὴ γαλήνια μακαριότητα πού ὀνομάζεται Νιρβᾶνα καὶ θὰ ξανακατακτηθῆ μὲ νηστεία καὶ προσευχή.

Πρόκειται γιὰ κάτι τὸ μοιραῖο, ὅπως πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσει κανεὶς κατὰ τὴν ἠθικὴ ἔννοια. Ὡς τόσο ἡ ἐξήγηση αὐτὴ ἔχει μιὰν ἀναλογία καὶ περιέχει μιὰν εἰκόνα πού ἀνταποκρίνονται ἀκριβέστατα μέσα στὴ φύση χάρη στὴν ἀνεξήγητη διάπλαση τοῦ ἀρχέγονου κόσμου.

Ἀλλὰ οἱ ἠθικὲς πλάνες καταντοῦν ἀκόμη καὶ τὸ φυσικὸν κόσμον σκαλι σκαλί, ὀλοκ αἰ χειρότερο, ὀλοένα καὶ πιὸ ἐλβεινό, ὡς πού νὰ πάρει τὴν τωρινὴ του ὄψη.

Τέλεια!

Γιὰ τοὺς Ἕλληνας, ὁ κόσμος καὶ οἱ θεοὶ εἶταν ἔργο μιᾶς ἀκαταμέτρητης ἀνάγκης.

Αὐτὴ ἡ ἐξήγηση εἶνε ὑποφερτὴ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μᾶς ἱκανοποιεῖ προσωρινά.

1) Ὁ Βράχμα ἢ Βράχμας εἶνε ὁ κορυφαῖος στὴν Ἰνδικὴ «Τριμούρτι», δηλαδή τὴ θεία καὶ ὁμοούσια Τριάδα τῶν Ἰνδῶν. Τὰ δυὸ ἄλλα πρόσωπα εἶνε: ὁ Βισνού καὶ ὁ Σίβα. Γιὰ τὴν ἀπαισιοδοξία καὶ τὴ μεταφυσικὴ τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας βλέπε σαφέστερες ἐξηγήσεις στὰ Συμπεράσματα. Νὰ μὴ συγχίζουμε τὸ Βράχμα μὲ τοὺς Βραχμάνες, ὅπως ὀνομάζονται αἱ ἱερεῖς τοῦ βραχμανισμοῦ, οὔτε μὲ τίς Βραχμάνες (ἐνικός ἢ Βραχμᾶνα), πού εἶνε δογματικὰ παραγγέλματα γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν θυσιῶν. Ἀκόμη λιγώτερο στέκεται φυσικὰ ἢ σύγχυση τοῦ Βράχμα μὲ τὸν Βραχμαγκούπα, πού δὲν εἶνε θεὸς ἀλλὰ παριλάλητος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος τοῦ βου π. Χ. αἰῶνα.

Ὁ Ὀρμούζδ⁽¹⁾ ζεῖ σὲ ἐμπόλεμο κατάστασιν μὲ τὸν Ἀχριμάν. Μποροῦμε τέλος πάντων νὰ τὸ παραδεχτοῦμε κι' αὐτό.

Ὅμως ἓνας θεός, ὅπως ἐκεῖνος ὁ Ἰεχωβά πού ἀνιμί causa⁽²⁾ γιὰ τὸ κέφι του κατασκευάζει αὐτὸν τὸν κόσμον τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς κλάψας, καὶ σὰ νὰ μὴν ἔφτανε τοῦτο, συγχαίρει ἀκόμη τὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὸ ἔργο του. Καὶ βαράει παλαμάκια μ' ἐκεῖνο τὸ δικό του: «πάντα καλὰ λάν». ⁽³⁾ Ἐἰ τοῦτο δά, παραγίνεται.

Κι' ἂν ἀκόμη ἡ ἀπόδειξη τοῦ Λαίμπνιτς εἶταν ἀληθινὴ, κι' ἂν παραδεχόμεσταν πὼς ἀνάμεσα σιτούς κόσμους πού εἶταν μπορετὸ νὰ γίνουν, τοῦτος δὲ εἶνε πάντοτε ὁ καλλίτερος, αὐτὴ ἡ ἀπόδειξη πάλι δὲ θάδινε καμμιάν θεοδικία⁽⁴⁾.

Γιατὶ ὁ δημιουργὸς δὲν ἐποίησεν μόνο τὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ δυνατότητα. Συνεπόμενα, θὰ ἔπρεπε νὰ καταστήσει μπορετὸ ἓναν καλλίτερο κόσμον.

Ἡ μιζέρια πού παραγεμίζει αὐτὸν τὸν κόσμον διαμαρτύρεται πάρα πολὺ ἔντονα ἐναντὶα στὴν ὑπόθεση ἓνος ἔργου τέλειου πού ὀφείλεται σ' ἓνα ὄν ἀπόλυτα σοφὸ, ἀπόλυτα ἀγαθὸ, καὶ μαζί μ' αὐτὰ, πανιοδύναμο. Ἐξ ἄλλου πάλι, ἡ ἐξώφθαλμη ἀτέλεια καὶ μάλιστα ἡ ξεκαρδιστικὴ γελοιογραφία τοῦ πιὸ τέλειου φαινόμενου τῆς πλάσης, ὀηλαδή τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μαρτυρικὸ ὀλοφάνερο.

Ἐπάρχει ἐδῶ μιὰ παραφωνία πού δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν καταπνίξει.

Ἀπεναντίας, ὀδύνες καὶ ἀθλιότητες εἶνε ἱσάριθμα ἀποδειχτικά, ὅταν παρατηροῦμε τὸν κόσμον ὀάν ἔργο βγαλμένο ἀπὸ δικὸ μας σφάλμα, συνεπόμενα ὀάν κάτι πού δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἶνε καλλίτερο.

1) Νὰ μὴ συγχίζουμε πρὶν ὀλα τὸ θεὸ τῆς ἀρχαίας ἱρανικῆς ἢ περσικῆς θρησκείας Ὀρμούζ, ἢ Ὀρμούζδ, μὲ τὸ νησι Ὀρμούζ: Ἐξ ἄλλου, συνηθέστερη ἀπόδοσις τῆς ὀνομασίας τοῦ θεοῦ εἶνε Ὀρμιάσδης. Ἀκριβέστερα, πρόκειται γιὰ τὸν Ἀχουρά-Μααζδά, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἱρανικὴ βίβλο «Ἀβέστα». Ὁ Ὀρμιάσδης, κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Ζοροάστρη, εἶνε ὁ θεὸς τῆς καλοσύνης, τοῦ φωτός καὶ τῆς δημιουργίας, κι' αὐτὸς ἔπλασε τὸν κόσμον. Μ' ὀλον ὅτι «παντοδύναμος», ὀς τόσο ἀντικρῶζει συχνά, ὀρια καὶ περιορισμοὺς στὴν ἱσχύ του. Βρίσκεται σὲ συνεχὴ πόλεμον μὲ τὸν Ἀχριμάν ἢ συνηθέστερα λεγόμενο Ἀρειμάνη, ἢ ἀκριβέστερα Ἀνγκρά-Μενού (δηλ. Πνεῦμα τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ κακοῦ).

2) Λατινικὸς λέξεις στὸ σοπενζαουερικὸ κείμενον, πού κατὰ γράμμα σημαίνουν: «τὴ αἰτία ψυχῆς», δηλώνουν ὀμως ἐπιγραμματικὰ (ὀπως φαίνεται στὸν Πλάτωνα, στὸ Σενέκα, στὸν Κικέρωνα, κτλ.) γὰτι ἀναλογο μ' αὐτὸ πού λέμε: «κακρίτσιον» ἢ κιάλας: «ἔτσι τοῦ ἔστριψε».

3) Ἐλληνικὰ στὸ κείμενον. Εἶνε προφανέστατα παρμένη ἢ φράσις αὐτὴ ἀπὸ τὴ Βίβλο (κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα) καὶ κάπως τροποποιημένη: «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα ὀσα ἐποίησεν, καὶ ἶδον καλὰ λάν» (Γένεσις, Α!—31).

4) Θεοδικία σημαίνει, ὀς γνωστὸ, τὴν ἀπολογητικὴν—σὰ νὰ λέμε— τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τὴν προσπάθεια πρὸς δικαίωση τοῦ θεοῦ ἔργου.

Ένώ στην πρώτην υπόθεσιν, ἡ ἀθλιότης τοῦ κόσμου γίνεται πικρὴ κατηγορία ἐνάντια στὸ Δημιουργὸ καὶ δίνει λαβὴν σὲ σαρκασμούς, στὴ δεύτερη περίπτωση φαίνεται νὰ ξεπροβάλλει σὰν κατηγορία ἐνάντια στὸ ἴδιο μας τὸ εἶναι καὶ μάλιστα ἐνάντια στὴ βούλησίν μας, κί' εἶνε ὅτι χρειάζεται γιὰ νὰ μᾶς ταπεινώσει. Μᾶς ὀδηγεῖ σὲ τοῦτο τὸ βαθὺ στοχασμό: ὅτι δηλαδὴ ἤλθαμε στὸν κόσμον στραπατσαρισμένοι σὰν τὰ παιδιὰ τῶν γονέων ποὺ τοὺς ξεζούμισε ἢ διαφθορᾶ, καὶ ὅτι ἂν ἡ ὑπαρξὴ μας εἶνε τόσο ἀθλια καὶ ἔχει ὡς κατάντημα τὸ θάνατο, αὐτὸ συμβαίνει γιατί χρωστοῦμε ὀλοένα νὰ ξεπληρώσουμε αὐτὴν τὴν ἀμαρτία. Κατὰ γενικὸ τρόπο, τίποτα δὲν εἶνε πιὸ βέβαιο ἀπὸ τοῦτο δῶ: ἡ βαρεῖα ἀμαρτία τοῦ κόσμου εἶνε ἐκεῖνο ποὺ φέρνει τὶς μεγάλες καὶ ἀμέτρητες κοσμικὲς ὀδύνας. Ἐννοοῦμε αὐτὴν τὴν συσχέτιση, στὴν ἔννοια τῆς τῆ μεταφυσικῆς κί' ὄχι στὴ φυσικὴ καὶ ἐμπειρικὴ σημασία τῆς.

Γι' αὐτὸ, ἡ ἱστορία τοῦ προπατορικῦ ἀμαρτήματος μὲ συμφιλῶναι μὲ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Εἶνε μάλιστα μπρὸς στὰ μάτια μου ἡ μόνη μεταφυσικὴ ἀλήθεια τῆς Βίβλου, μολονότι ἐμφανίζεται κάτω ἀπὸ πέπλο ἀλληγορίας. Γιατί ἡ ὑπαρξὴ μας δὲ μοιάζει τόσο μὲ τίποτ' ἄλλο, ὅσο μοιάζει μὲ τὴ συνέπεια ἀμαρτήματος καὶ κάποιου ἐνοχοῦ πόθου...

Θελετε νὰ χεθε πάντα στὸ χέρι ἕνα σίγουρο μπουσούλα γιὰ νὰ σᾶς προσανατολίζει στὴ ζωὴ καὶ νὰ τὴν ἀντικρύζετε ὀλοένα μέσα στὸν πραγματικὸ τῆς φωτισμό; Συνηθίστε νὰ θεωρῆτε τὸν κόσμον αὐτὸν σὰν τόπον ἐξίλασμοῦ, σὰν ἕνα κάτεργο, a penal colony,⁽¹⁾ σὰν ἕνα «ἐργαστήριον»⁽²⁾ ἔτσι ποὺ τὸν εἶχαν ὀνομάσει κιόλας οἱ ἀρχαιότεροι φιλόσοφοι (Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς: «Στρωματεῖς» Βιβλ. III, κεφ. 3, σελ. 399) ὅπως ἐπίσης καὶ ὠρισμένοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (Αὐγουστίνος. «De Civitate Dei» Βιβλ. XI, κεφ. 23).

Ὅμως ἀκόμη καὶ στὸν ἀμιγῆ Χριστιανισμὸ τὸν καλῶς ἐννοούμενον, ἡ ὑπαρξὴ μας θεωρεῖται ὡς συνέπεια ἀμαρτίας, ὡς ἐπακόλουθον ἀπὸ κάποια κατὰπτωσι. Ἄν ἐξοικειωθῆ κανεὶς μ' αὐτὴν τὴ σκέψη, δὲ θὰ περιμένει ἀπὸ τὴ ζωὴ παρὰ μόνον ἐκεῖνο ποὺ αὐτὴ μπορεῖ νὰ δώσει. Καὶ κάθε ἄλλο παρὰ νὰ θεωροῦμε σὰν κάτι τὸ ἀπρόσμενο, τὸ ἀντικανονικὸ, τὶς ἀντιφάσεις τοῦ βίου, τὶς ὀδύνας, τὰ βάσανα, τὶς μεγάλες ἢ μικρὲς ἀθλιότητες, τὰ βρίσκουμε ὅλα αὐτὰ πέρα ὡς πέρα μέσα στὴν κρατοῦσα τάξη, ξαίροντας καλὰ πῶς ἐδῶ κάτω ὁ καθένας σηκώνει τὴν ἀμαρτία τῆς ὑπαρξῆς του, κί' ὁ καθένας τὴ βαστάζει κατὰ τρόπο δικό του.

Ἄνάμεσα στὰ ἐλεεινὰ μιὰς φυλακῆς, τὸ μικρότερο κακό, δὲν εἶνε βέβαια ἡ κοινωνία ποὺ συναντᾶ κανεὶς ἐκεῖ. Τὸ τί ἀξίζει ἢ ἀνθρώπινη κοινωνία, αὐτὸ, ὅσοι τοὺς ἀξίζει μιὰ καλλίτερη, θὰ τὸ μάθουν μόνοι τοὺς δίχως νὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ τοὺς τὸ πῶ. Μιὰ ὠραία ψυχὴ, μιὰ μεγα-

1) Ἀγγλικὰ στὸ κείμενο. Σημαίνει: «ποινικὴ ἀποικία» ἢ σαφέστερα «ἀποικία γιὰ βαρνοποινίτες».

2) Ἑλληνικὰ στὸ κείμενο. Ἔτσι προφανῶς ἀποδίδει τὴ ρωμαϊκὴ ergastula, δηλαδὴ τὸ ὑπόγειο ὅπου οἱ Ρωμαῖοι ἐκλείναν κατὰ τὴ νύχτα τοὺς ἀλυσοδεμένους σκλάβους τοὺς. Στὰ καθ'αυτὸ ἑλληνικὰ, πρόκειται γιὰ «δεσμωτήρια» ἢ «ἐργατῶνες».

λοφυῖα, μποροῦν κάποτε νὰ χεθὲν τὸ συναίσθημα ποὺ ἔχει ἕνας εὐγενὲς φυλακισμένος κατὰδικὸς στὰ κάτεργα καὶ περιστοιχισμένος ἀπὸ χυδαίους παλιανθρώπους. Κί' ὅπως ὁ εὐγενὲς κατὰδικὸς, ἔτσι καὶ ἡ ὠραία ψυχὴ, ἡ μεγαλοφυῖα, ἀναζητοῦνε τρόπο νὰ ξεμοναχιστοῦν.

Κατὰ κανόνα ὅμως, ἡ ἰδέα αὐτὴ γιὰ τὸν κόσμον μᾶς κάνει ἱκανοὺς νὰ βλέπουμε δίχως ἐκπληξή, καὶ πολὺ παραπάνω δίχως ὀργή, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουν σιέλειες, δηλαδὴ τὴν ἀθλια διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἰδυσσοστασία ποὺ ἔχουν οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι καὶ ποὺ ἡ ἴδια τοὺς ἢ φυσιογνωμία μᾶς ἀποκαλύπτει...

Ἡ πεποίθησι ὅτι ὁ κόσμος, καὶ συνακόλουθα ὁ ἄνθρωπος, εἶνε τέτοιοι ὥστε δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν, ἢ πεποίθησι αὐτὴ εἶνε τέτοια ὥστε νὰ μᾶς γεμίσει ἐπιείκεια γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τί νὰ περιμένει μὰ τὴν ἀλήθεια κανεὶς ἀπὸ ἕνα τέτοιο εἶδος πλάσματα;

Μοῦ φαίνεται πότε πότε, ὅτι ὁ εὐπρεπέστερος τρόπος, ὅταν συναντῶνται ἄνθρωπος μὲ ἄνθρωπο, ἀντὶ νὰ εἶμαστε ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον μας «κύριος», «Sir» κτλ. θὰ μπορούσαμε νὰ εἶμασταν «σύντροφος τῆς ὀδύνης» «σὸρί μαλορυνι» «ἐταῖρος τῆς ἀθλιότητος». Ὅσο περίεργο κί' ἂν φαίνεται αὐτὸ, ἡ ἔκφρασι εἶνε ὡς τόσο βᾶσιμη, γιατί ρίχνει στὸν πλησίον μας τὸν πιὸ ἀληθινὸ φωτισμό, καὶ μᾶς συγκρατεῖ στὴν ἀνάγκη τῆς ἀνεκτικότητος, τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐπιείκειας, στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, πράγματα δηλαδὴ ποὺ κανεὶς μας δὲ θὰ μπορούσε νὰ στερηθῆ καὶ συνεπῶς ὁ καθένας μας τὰ ὀφείλει στὸν ἄλλο.

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμὸς» κ.ἄ.).

Ἐνῶ τὸ πρῶτο μισὸ τῆς ζωῆς εἶνε μιὰ προσπάθεια πρὸς τὴν ἐπιτυχία, τὸ δεύτερο μισὸ, ἀπεναντίας, κυριαρχεῖται ἀπὸ ἕνα ὀδυνηρὸ συναίσθημα φόβου, γιατί τότε ἀρχίζουμε νὰ καταλαβαίνουμε λίγο ἢ πολὺ ξεκάθαρα ὅτι κάθε εὐτυχία δὲν εἶνε παρὰ χίμαιρα, καὶ μόνον ἡ ὀδύνη εἶνε κάτι τὸ πραγματικὸ. Γι' αὐτὸ τὰ γνωστικὰ μυαλά κυνηγοῦν λιγώτερο τὶς ζωηρὲς ἀπολαύσεις καὶ περισσότερο τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὀδύνης, προσπαθώντας νὰ γίνουν κατὰ ὠρισμένο τρόπο ἄτρωτα.

Στὰ μικρὰ μου χρόνια, σὰν ἄκουα τὸ κουδούνι τῆς ἐξώπορτας γινόμενον ἀμέσως χαρούμενος, γιατί σκεφτόμουν: «Τί καλὰ! Κάποιος μπουναμᾶς μοῦ ἔρχεται!»

Πιὸ ὕστερα, ὅταν ὠρίμασα στὴ ζωὴ, ὁ ἴδιος ἐκεῖνος ἤχος ξυπνοῦσε μέσα μου ἕνα συναίσθημα παραπλήσιο τοῦ τρόμου. Κί' ἔλεγα μέσα μου: — Ἀλοῖμονο! τί κεραμίδα θὰ μ' εὔρει!

Στὰ γεροντάματα, τὰ πάθη καὶ οἱ ἐπιθυμίες οβήνουν τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἐφ' ὅσον τὰ ἀντικείμενα τῶν παθῶν αὐτῶν γίνονται ἀδιάφορα. Ἡ αἴσθησι ἀμβλύνεται, ἡ δύναμη τῆς φαντασίας ὅλο καὶ ἀδυνατίζει, οἱ παραστάσεις χλωμιάζουν, οἱ ἐντυπώσεις δὲν κεντρίζουν πιά, περνοῦν δίχως ν' ἀφήνουν ἵχνη, καὶ οἱ μέρες κατρακυλοῦν ὅλο καὶ πιὸ γοργά. Τὰ γεγονότια χάνουν τὸ ἐνδιαφέρον τοὺς, τὸ πᾶν ξεθωριάζει.

Ο άνθρωπος, φορτωμένος χρόνια, πηγαινοέρχεται τρικλίζοντας ή κατακαθίζει σε καμιά γωνιά, αφού δεν είχε πιά άλλο τίποτα παρά μιά σκιά, ένα φάντασμα του ίδιου του του είναι που πέρασε.

"Ερχεται ο θάνατος. Τι του μένει πιά για να καταστρέψει; Κάποια μέρα, ή ύπνηλία μεταβάλλεται σε τελευταίον ύπνο, και τὰ όνειρά μας... Αύτά άνησυχούσαν κιόλας τόν "Άμλετ στον περίφημο εκείνον μονόλογο.

Νομίζω, πώς από τώρα κιόλας όνειρευόμαστε!

Ο κάθε άνθρωπος που έχει συνέλθει από τὰ πρώτα όνειρα της νεότητος, που παίρνει ύπ' όψη του τήν ίδια του τήν πείρα και τήν πείρα τών άλλων, και που μελέτησε τήν Ιστορία στα παρελθόν και τήν Ιστορία της εποχής του, άν ίσως και προλήψεις άξερρίζωτες δεν άναταράζουν τó λογικό του, θα καταντήσει στο συμπέρασμα ότι αυτός ο κόσμος τών ανθρώπων είχε βασιλείο του Τυχαιού και της Πλάνης. Αύτά τόν κυριαρχούν και τόν κυβερνούν κατά τή λόξα τους, δίχως κανέναν οίκτο, με συμπαραστάτες τήν Τρέλλα και τή Μοχθηρία, που δεν παύουν να κάνουν στράκες με τó καμουτσι τους.

Για τούτο, ότι καλό ύπάρχει άνάμεσα στους ανθρώπους δεν ξεπροβάλλει παρά μόνο μέσα από χίλια βάσανα. Κάθε έμπνευση εύγενική και σοφή βρίσκει δύσκολα τήν εύκαιρία για να φανερωθεί, να δράσει, να άκουσθή, ενώ τó παράλογο και τó κίβδηλο μέσα στη διανόηση, τó χαμερπές και τó πρόστυχο μέσα στην τέχνη, ή πονηρία και ο δόλος στην πρακτική ζωή, αυτά βασιλεύουν άπολυταρχικά και σχεδόν δίχως άνάπαυλα. Δεν ύπάρχει σκέψη ούτε άριστούργημα που να μην άποτελοθν έξαίρεση, περίπτωση άπρόσμενη, άνήκουστη, όλως διόλου ξεμοναχιασμένη, όπως ένας άερόλιθος, που έχει βγει από μιάν άλλη τάξη πραγμάτων έξω άπ' αυτά που μάς κυβερνούν.

Για ότι άφορᾶ ιδιαίτερα τόν καθένα μας, μιά βιογραφία είναι πάντα μιά Ιστορία όδύνης, γιατί όλόκληρη ή σταδιοδρομία που διατρέχεται δεν είναι άλλο παρά μιά άδιάκοπη συνέχεια άναποδιές και κακομοιριές, που ο καθένας προσπαθεί ν' άποκρύψει, γιατί ξαίρει πώς κάθε άλλο παρά θα έμπνευση στους ανθρώπους συμπάθεια ή οίκτο, μιά και οι άνθρωποι άρέσκονται τόσο να καμαρώνουν τὰ βάσανα τών άλλων που αυτοί τὰ ξεφυγαν για τήν ώρα.

Είναι σπάνιο τó να βρεθῆ άνθρωπος στα τέλη της ζωής του, που άν πραγματικά είναι στοχαστικός και γνωστικός, να επιθυμεί να ξαναρχίσει τó δρόμο και να μην προτιμᾶ μύριες φορές τήν άπόλυτη έκμηδένιση.

Τίποτα τó σταθερό μέσα στη φευγαλέα ζωή: ούτε άπειρος πόνος, ούτε αιώνια χαρά, ούτε έντύπωση διαρκής, ούτε ένθουσιασμός έμμοнос, ούτε άπόφαση ύψηλή που να μπορεί να κρατήσει σ' όλόκληρη τή ζωή.

Τὰ λεπτά της ώρας, τ' όμέτρητα μόρια από τὰ μικροπράματα, θρίψαλα της κάθε πράξης μας, είναι σαράκια που κατατρώνε κάθε τι τó μεγάλο και τó εύτολμο...

Δε λαμβάνεται τίποτα στα σοβαρά μέσα στην ανθρώπινη ζωή. Η σκόνη δεν άξίζει τέτοιον κόπο.

Όμως ο έσχατος σκοπός τών τώσων προσπαθειών ποιός είναι;

Να κρατηθούν στη ζωή για ένα μικρό χρονικό διάστημα πλάσματα έφήμερα και βασανισμένα, και στην πιο εύνοϊκή περίπτωση να κρατηθούν σε μιάν άθλιότητα ύποφερτή και σε μιάν σχετική άπουσία πόνου, ενώ παραμονεύει άμέσως ή πλήξη. Άκολουθεί ή άναπαραγωγή αυτής της ράτσας και ή άνακαίνιση του συνηθισμένου βίου.

Οι άδιάκοπες προσπάθειες για να έξολοθρεύσουμε τόν πόνο δεν καταλήγουν παρά μόνο στο να αλλάζουν τή μορφή της όδύνης. Στην άρχή, ή όδύνη παρουσιάζεται με τή μορφή της άνάγκης, του άπαραίτητου της φροντίδας για τὰ υλικά πράματα της ζωής.

Σάν καταφέρνουμε, χάρη σε μόχθους, να διώχνουμε τήν όδύνη μ' αυτήν τή μορφή, τούτη μεταβάλλεται άμέσως και παίρνει χίλια άλλα πρόσωπα, άνάλογα με τις ήλικίες και με τις περιστάσεις: τó γενεϊθιο έννοτικτο, τόν περιπαθῆ έρωτα, τή ζήλεια, τó φθόνο, τó μίσος, τή φιλοδοξία, τó φόβο, τή φιλαργυρία, τήν άρρώστεια, κτλ. κτλ. ...

Κι' όταν δεν βρίσκει άλλη διεξοδο, ή όδύνη τυλίγεται μέσα στο πένθιμο και σκουρο πανωφόρι της πλήξης και του κόρου. Τότε ή ζωή μας είναι όλως διόλου νεκρή, σθημένη. Γι' αυτό κι' ο άνθρωπος έπρεπε να παραμένει άδιάφορος όταν τó παρελθόν είναι φτιασμένο από χαρές ή θλίψεις.

Τó παρόν ξεφεύγει τó άγκάλιασμα του ανθρώπου και μεταβάλλεται συνεχώς σε παρελθόν. Τó μέλλον είναι όλως διόλου άβέβαιο και δίχως διάρκεια...

Κι' άπαράλλαχτα όπως από τή φυσική άποψη, τó βάδισμα είναι μιά πτώση που προλαμβάνεται, έτσι ή ζωή του κόσμου δεν είναι άλλο παρά ένας θάνατος που όλοένα κρέμεται πάνω άπ' τó κεφάλι μας, ένας θάνατος που άναβάλλεται, και ή δράση του μυαλου μας δεν είναι παρά μιά πλήξη που όλοένα βρίσκει έναντίωση...

Στó τέλος πρέπει ν' θριαμβεύσει ο θάνατος.

Γιατί τού άνήκουμε, άπ' αυτό τούτο τó γεγονός του Θέλω μας, και γι' αυτό παίζει με τή λεία του πριν τήν καταβροχθίσει.

"Ετσι ακολουθούμε τή ροή της ζωής μας, με ένα έξαίρετο ένδιαφέρον, με χίλιες φροντίδες, με μύριες προφυλάξεις, τόσο μακρόχρονα όσο είναι μπορετό, όπως φυσά κανείς μιάν σαπουνόφουσκα προσπαθώντας να τή φουσκώσει όλο και πιο πολύ και για περισσότερον καιρό, παρά τήν βεβαιότητα ότι αυτή στο τέλος θα σκάσει.

Η ζωή δεν παρουσιάζεται διόλου σαν ένα δώρο προωρισμένο να τó άπολαύσουμε, αλλά σαν ένα καθήκον, σαν ένα ύποχρεωτικό έργο που πρέπει να τó άποτελειώσουμε άναγκαστικά με έργασία. Άπ' αυτού

Ξεκινᾷ στὰ μεγάλα ὅπως καὶ στὰ μικρὰ πράματα μιά γενική ἀθλιότητα, ἕνας μόχθος δίχως ἀνάπαυση, μιά καταναγκαστική δραστηριότητα μὲ μίαν ὑπερένταση ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ κορμιοῦ καὶ τοῦ μυαλοῦ μας.

Ἐκατομμύρια ἄνθρωποι, ἐνωμένοι σὲ ἔθνη, συντρέχουν γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ. Τὸ κάθε ἄτομο δρᾷ ἔτσι γιὰ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον. Ἀλλὰ χιλιάδες θύματα πέφτουν γιὰ τὸν κοινὸ λυτρωμὸ.

Πότε παράλογες προλήψεις, πότε λεπτοφυῆς πολιτικὴ, ἐξερεθίζουν τοὺς λαοὺς σὲ πόλεμο. Πρέπει ὁ ἰδρὼς καὶ τὸ αἷμα τοῦ μεγάλου πλήθους νὰ ρεῦσουν ἄφθονα γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὰ μεγαλόκλινα σχέδια ὀρισμένων ἢ γιὰ νὰ πληρωθοῦν τὰ λάθη.

Σὲ καιρὸν εἰρήνης, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο προκόβουν, οἱ ἐφευρέσεις κάνουν θαύματα, τὰ πλοῖα σχίζουν τὴ θάλασσο καὶ κουβαλοῦν λιχουδιὰς ἀπ' ὅλες τὶς ἄκρες τοῦ κόσμου, ἐνῶ τὰ κύματα καταβροχθίζουν χιλιάδες ἄνθρώπους. Ὅλα εἶνε σὲ κίνηση, ἄλλοι διανοοῦνται, ἄλλοι δροῦν, καὶ ἡ ἀναμπαμπούλα εἶνε ἀπερίγραπτη.

Πρέπει νὰ θεωροῦμε τὴ ζωὴ σὰν ἕνα ἀδιάκοπο ψέμα, τόσο στὰ μικροπράματα ὅσο καὶ στὰ μεγάλα γεγονότα.

Ἐπασχέθηκα τάχα ἡ ζωὴ;

Δὲν κρατᾷ τὸ λόγο της, ἐξὸν κι' ὅταν πρόκειται ν' ἀποδείξει πόσο ἐλάχιστο ἀξιόποθητο εἶταν αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμήσαμε.

Πότε μᾶς ἀπογοητεύει ἡ ἐλπίδα, καὶ πότε αὐτὸ τοῦτο ποὺ ἐπιθυμοῦμε.

Μᾶς δίνει τάχα ἡ ζωὴ;

Αὐτὸ τὸ κάνει ὅταν πρόκειται νὰ μᾶς ξαναπάρει ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἔδωσε.

Ἡ μαγεία τοῦ ξέμακρου μᾶς δείχνει παράδεισους ποὺ σβήνουν σὰν ὀπτασίαι, ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ γοητευθήκαμε.

Λοιπὸν, ἡ εὐτυχία βρίσκεται πάντα στὸ μέλλον ἢ στὸ παρελθόν. Τὸ παρὸν εἶνε σὰν ἕνα μικρὸ σκοτεινὸ σύννεφο ποὺ ὁ ἀέρας τὸ πηγαινοφέρνει πάνω ἀπ' τὸν ἡλιόλουστο κάμπο.

Μπρὸς σ' αὐτὸ τὸ σύννεφο, πίσω ἀπ' αὐτό, ὅλα εἶνε φωτερά. Τοῦτο μονάχα ρίχνει πάντα μίαν σκιά.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ παρά μόνο στὸ παρὸν ποὺ φεύγει ἀκάθεκτα πρὸς τὸ παρελθόν, καὶ καταβαρᾶθρῶνεται μέσα στὸ θάνατο. Ἐξὸν ἀπὸ τὶς συνέπειες ποὺ μποροῦν νὰ ἐπιδράσουν στὸ παρὸν, καὶ ποὺ εἶνε ἔργο τῆς ζωῆς. Τότε γιὰ νὰ πολεμήσει κανεὶς πρέπει νὰ χαλκεύσει ὅπλα. Κι' ἂν ἐπιτύχουμε νὰ ξεπροβοδίσουμε τὴ ζωὴ ὄχι δίχως ἀγῶνα, τότε ξαναγυρνᾷ αὐτὴ στὶς παλιὰς τὶς μεταμορφώσεις, καὶ ὁ χορὸς καλὰ κρατεῖ...

Ἐκεῖνο ποὺ ἀπασχολεῖ ὅλους τοὺς ζωντανοὺς καὶ τοὺς κάνει νὰ λαχανιάζουν εἶνε ἡ ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑπαρξὴ τους. Ἀλλὰ μόνις τὸ καταφέρουν αὐτό, δὲν ξαίρουν πιά τί ἄλλο νὰ φτιάσουν. Γιὰ τοῦτο, ἡ δευτέρη προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων εἶνε νὰ ξαλαφρώσουν τὸ βᾶρος τῆς ζωῆς, νὰ τὸ καταστήσουν ἀνεκαίσθητο, νὰ σκοτώσουν τὸν καιρὸ, δηλαδή νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν πλήξην.

Τοὺς βλέπουμε, μόνις λυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν ὕλική καὶ ἠθική ἀθλιότητα, μόνις ξεφορτώσουν ἀπὸ τοὺς ὤμους τους κάθε ἄλλο βᾶρος, νὰ ἐξορμοῦν ἐνάντια στὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ καὶ νὰ θεωροῦν σὰν κέρδος τὴν κάθε ὥρα ποὺ κατάφεραν νὰ περάσουν, ἂν καὶ κατὰ βᾶθος ἡ ὥρα αὐτὴ ξεκόβεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐκείνη ποὺ προσπαθοῦν μὲ τόσο ζήλο νὰ τὴν παρατείνουν.

Ἡ πλήξην δὲν εἶνε κακὸ ἀξιοπεριφρόνητο. Κι' ἀποδείξει, ἡ ἀπελπισία ἐκείνη ποὺ περεχᾷ τὸ πρόσωπό μας.

Ἡ πλήξην κάνει ὥστε, οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐλάχιστο ἀγαπιοῦνται συναμεταξύ τους, νὰ ἀναζητοῦνται ὡς τόσο μὲ λαχτάρα. Ἡ πλήξην εἶνε ἡ πηγὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἔνστικτου.

Ἡ Πολιτεία θεωρεῖ τὴν πλήξην σὰ μιά δημόσια κληγὴ καὶ παίρνει μέτρα γιὰ νὰ τὴν καταπολεμήσει. Ἡ μάστιγα αὐτὴ, ὄχι λιγώτερο ἀπὸ τὸ ἀντίθετο ἄκρο της, τὴν πείνα, μπορεῖ νὰ σπρώξει τοὺς ἀνθρώπους σὲ κάθε εἶδος ὑπερβασίας. Χρειάζεται ὁ λαὸς *rauen et cingulises*.⁽¹⁾

Τὸ τραχὺ σύστημα τῶν φυλακῶν τῆς Φιλαδέλφειας, ποὺ βασιζέται πάνω στὴν ἀπομόνωση καὶ στὴν ἀνέχεια, κάνει τὴν πλήξην ἕνα ὄργανο μαρτυρικὸ, τόσο τρομερὸ, ὥστε γιὰ νὰ τὸ ξεφύγουν, περισσότεροι ἀπὸ ἕναν κατ' ἄδικοι προστρέχουν στὴν αὐτοκτονία.

Ἄν ἡ ἀθλιότητα εἶνε τὸ αἰώνιο κεντρὶ γιὰ τὸ λαό, ἡ πλήξην εἶνε τὸ ἴδιο γιὰ τὸν καθὼς πρέπει κόσμος.

Στὴν ἀστική ζωὴ, ἡ Κυριακὴ ἐκπροσωπεῖ τὴν πλήξην καὶ οἱ ἄλλες ἕξι μέρες τῆς ἐβδομάδας τὴν ἀθλιότητα.

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὁ πιὸ φουκαρὰς ἀπ' ὅλα τὰ πλάσματα. Δὲν εἶνε ἄλλο παρά μόνο θέλημα, ἐπιθυμίες ἐνοσρκωμένες, ἕνα συνθετικὸ ἀπὸ μύριες ἀνάγκες. Καὶ νὰ πῶς ζεῖ πάνω στὴ γῆ, ἐγκαταλειμμένος στὸν ἑαυτὸ του, ἀβέβαιος γιὰ τὸ κάθε τι, καὶ σίγουρος μονάχα γιὰ τὴν κακομοιριά καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη ποὺ τὸν πιέζουν.

Ἀνάμεσα στὶς ἐπιτακτικὲς ἀνάγκες ποὺ κάθε μέρα ὄλο ἀνανεῶνουνται, ἡ φροντίδα τοῦ βίου γειμίζει ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ταυτόχρονα, ἕνα ἄλλο ἔνστικτο τὸν βασανίζει: τὸ νὰ διαιωνίσῃ τὴ γενεὰ του. Ἐνῶ τὸν ἀπειλοῦν ἀπὸ κάθε μεριά κίνδυνοι λογιῆς λογιῆς, δὲν τοὺς βρίσκει ἀρκετοὺς ὥστε ν' ἀποφύγει φρόνιμα τὸ μοιραῖο. Μὲ βῆμα ἀνήσυχτο, ρίχνοντας ὀλόγυρά του τρομαγμένα βλέμματα, ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο του παλεύοντας μὲ τυχερὰ καὶ μὲ ἐχθροὺς ποὺ δὲ μετριοῦνται.

Ἐτσι διαπορεύει ἀνάμεσα στὶς ἄγριες μοναξιὰς, ἔτσι πορεύει τώρα μέσα στὴν πολιτισμένη ζωὴ. Γι' αὐτόν, δὲν ὑπάρχει ἀσφάλεια.

... Ἡ ζωὴ εἶνε πέλαγος γεμᾶτο σκόπελους καὶ ἀνεμοθύελλες. Αὐτὰ δὲν τ' ἀποφεύγει ὁ ἄνθρωπος παρά μόνο μὲ προφυλάξεις καὶ μὲ φροντί-

1) Λέξεις Λατινικῆς ποὺ σημαίνουν «Ψομί καὶ Θεάματα!» Φράση γεμάτη περιφρόνηση τοῦ σατυρικοῦ Ἰουβενίλη (Σάτυρες X-81), ποὺ στρεφότανε τότε ἐνάντια στὰ ἐξαθλιωμένα λαϊκὰ στρώματα, σὰ δική τους τραυγὴ καὶ μοναδικὸ τους αἶτημα.

δες, μ' ἄλλο πού γνωρίζει ὅτι ἂν πετύχη νά ξεφύγει χάρι στήν ἐπιδεξιότητα καί στίς προσπάθειες του, δέν μπορεῖ ὡς τόσο, ἐνῶ προχωρεῖ, νά ἀργοπορήσει τὸ μεγάλο, τὸ ὀλοκληρωτικό, τὸ ἀναπότρεπτο, τὸ ἀθεράπευτο ναυάγιο, δηλαδή τὸ θάνατο πού λές καί πάει γιὰ προαπάντησή του. Αὐτοῦ εἶναι ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς τούτου τοῦ ἐπίμοχθου πλοῦ, σκοπὸς πού εἶνε γιὰ τὸν ἄνθρωπο χειρότερος ἀπ' ὅλους τοὺς ὑφαλούς πού ξεφεύγει.

Αἰσθανόμαστε τὸν πόνο, ἀλλὰ δέν αἰσθανόμαστε τὴν ἀπουσία τοῦ πόνου. Νοιώθουμε τὴ φροντίδα, ἀλλὰ δέν νοιώθουμε τὴν ἀπουσία τῆς φροντίδας, ἐπίσης τὸ ἴδιο γιὰ τὸν τρόμο, ἐνῶ ὅμως ὄχι γιὰ τὴ σιγουράδα.

Αἰσθανόμαστε τὸν πόθο καί τὴ λαχτάρα, ὅπως αἰσθανόμαστε τὴν πείνα καί τὴ δίψα. Ἀλλὰ μόλις πραγματοποιοῦμε τίς ἐπιθυμίες μας, τὸ πᾶν τετέλεσται, καί συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὴν μπουκιά πού ὅταν τὴν καταπιεῖ κανεὶς, αὐτὴ παύει νά ὑπάρχει γιὰ τὴν αἴσθησή μας.

Τὰ τρία ἐκαίνα μεγαλιότερα ἀγαθὰ τῆς ζωῆς: υἰαία, νεότης καί ἐλευθερία, ὅσον καιρὸ κι' ἂν τὰ κατέχουμε, δέν ἔχουμε συνείδηση γι' αὐτά, δέν τὰ ἐκτιμοῦμε παρὰ μόνο ὅταν τὰ χάσουμε. Γιατί εἶνε κι' αὐτά ἐπίσης ἀγαθὰ ἀρνητικά. Δέν παρατηροῦμε τίς εὐτυχισμένες μέρες τοῦ περασμένου μας βίου, παρὰ μόνο ὅταν ἄφησαν τὴ θέση τους σὲ μέρες πόνου.

Ὅσο μεγαλώνουν οἱ ἀπολαύσεις μας, τόσο πιὸ ἀναίσθητοι γινόμαστε. Ἡ οὐνήθεια δέν εἶνε πιά ἀπόλαυση. Χάρη σ' αὐτό, ἡ ἱκανότητά μας νά ὑποφέρουμε ἀυξάνει. Κάθε οὐνήθεια πού καταργεῖται προκαλεῖ ἓνα ὀδυνηρὸ οὐναίσθημα. Οἱ ὠρες περνοῦν τόσο πιὸ γρήγορα, ὅσο πιὸ εὐχάριστες εἶνε, ἐνῶ περνοῦν τόσο πιὸ ἀργά ὅσο πιὸ θλιβερές εἶνε, γιατί τὸ θετικό δέν εἶνε ἡ ἀπόλαυση, ἀλλὰ ἡ ὀδύνη. Γι' αὐτὸ καί ἡ παρουσία τῆς μᾶς γίνεται αἰσθητή. Ἡ πλήξη μᾶς δίνει τὴν ἐννοια τοῦ χρόνου, ἐνῶ ἡ διασκέδαση μᾶς τὴν ἀφαιρεῖ. Κι' αὐτὸ ἀποδειχνε πὼς ἡ ζωὴ μας εἶνε τόσο πιότερο εὐτυχισμένη ὅσο λιγώτερο νοιώθουμε τὴν εὐτυχία. Ἄρα, τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τοῦτο, εἶνε: καλύτερα νά ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὴ ζωὴ.

Θὰ εἶταν ἀδύνατο νά φανταστῆ κανεὶς μιὰ μεγάλη ζωντανὴ χαρά, ἂν δέν τὴν ἀκολουθοῦσε κάποια μεγάλη ἀθλιότητα. Ἐπειδὴ τίποτα δέν μπορεῖ νά προσεγγίσει σὲ μιὰ κατάσταση εὐτυχίας γαλήνιας καί διαρκούς. Τὸ πολὺ-πολὺ τὰ κατεφέρνουμε νά γινόμαστε ἀφηρημένοι καί νά ἱκανοποιοῦμε τίς μωροδοξίες μας. Γι' αὐτὸ καί ὅλοι οἱ ποιητές εἶνε ἐξαναγκασμένοι νά ρίχνουν τοὺς ἥρωές τους σὲ καταστάσεις γεμᾶτες στενοχώρια καί βάσανα, γιὰ νά μποροῦν νά τοὺς ἀπολυτρώσουν καί πάλι. Τὸ δρᾶμα καί ἡ ἐπική ποίηση δέν μᾶς δείχνουν παρὰ ἀνθρώπους πού ἀγωνίζονται, πού ὑποφέρουν μύρια μαρτύρια, καί τὸ κάθε μυθιστόρημα μᾶς παρουσιάζει ὡς τοὺς σπασμοὺς καί τὸ σπартάρισμα τῆς κακόμοιρης ἀνθρώπινης καρδιάς. Ὁ Βολταῖρος, ὁ εὐτυχισμένος Βολταῖρος, πού εἶταν τόσο εὐνοημένος ἀπὸ τὴ φύση, στοχάζεται κι' αὐτὸς σὰν κι' ἐμένα, ὅταν λέει. «Ἡ εὐτυχία δέν εἶνε παρὰ ἓνα ὄνειρο, καί ὁ πόνος εἶνε πραγματικός». Καί προσθέτει: «Πᾶνε ὀυδόντα χρόνια πού τὸ νοιώθω αὐτό. Καί πάνω σὲ τοῦτο, δέν ξαίρω ἄλλη γιατριά παρὰ νά ἐγκαρτερῶ

καί νά λέω ὅτι οἱ μύγες γεννήθηκαν γιὰ νά καταβροχθιστοῦν ἀπὸ τίς ἀράχνες καί οἱ ἄνθρωποι γιὰ νά καταβροχθιστοῦν ἀπὸ τὰ βάσανα».

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν τὴ βλέπει κανεὶς ἀπὸ μακρὰ καί ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ σύνολό τῆς καί στὰ χαρακτηριστικά τῆς γνωρίσματα, μᾶς παρουσιάζει πάντα ἓνα τραγικὸ θέαμα. Ἀλλὰ ὅταν τὴν διατρέχει κανεὶς στίς λεπτομέρειές τῆς, τότε ἐμφανίζει χαρακτήρα κωμωδίας. Τὸ πᾶνε κι' ἔλα καί οἱ σκοτοῦρες τῆς κάθε μέρας, ἡ ἀδιάκοπη ἐνόχληση τῆς κάθε στιγμῆς, οἱ ἐπιθυμίες καί οἱ τρόμοι τῆς κάθε ἐβδομάδας, οἱ κοινορίες τῆς κάθε ὥρας, ὅλα οὐτὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ τυχαίου, πού ὄλο καί πολεμᾶ νά μᾶς ἐξαπατήσει, εἶνε ἰσάριθμες σκηνές κωμωδίας. Ἀλλ' ὅμως, οἱ ἐλπίδες μας πού ὀλοένα σβήνουν, οἱ μάταιες προσπάθειες, οἱ λαχτάρες μας πού ἀλύπητα ποδοπατεῖ ἡ μοῖρα, οἱ ὀλέθριες πλάνες τοῦ βίου ὀλοκληρου, μαζί μὲ τὸ σωρὸ τοὺς πόνους καί στήν τελευταία πράξη ὁ θάνατος, νά ἡ αἰώνια τραγωδία.

Φαίνεται πὼς ἡ μοῖρα θέλησε νά προσθέσει τὴ γελοιοποίηση στήν ἀπελπισία τοῦ βίου μας, μιὰ καί παραγέμισε τὴ ζωὴ μας μ' ὄλες τίς συμφορές τῆς τραγωδίας, δίχως ὡς τόσο νά διατηρήσουμε τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν τραγικῶν προσώπων. Μακρὰ πολὺ ἀπ' τὴν ἀξιοπρέπεια αὐτὴν, στίς λεπτομέρειες τοῦ βίου μας, παίζουμε ἀναπότρεπτα τὸ γελοῖο ρόλο τοῦ κωμικοῦ.

Εἶνε μὰ τὴν ἀλήθεια ἀπίστευτο, πόσο ἀσήμαντη καί ἀπογυμνωμένη ἀπὸ κάθε ἐνδιαφέρον—ὅταν τὴν βλέπει κανεὶς ἐξωτερικὰ—πόσο κούφια καί σκοτεινὴ—ὅταν τὴν νοιώθει κανεὶς ἐσωτερικὰ—κυλᾶ ἡ ζωὴ τῶν περισσότερων ἀνθρώπων. Αὐτὴ δέν εἶνε ἄλλο παρὰ βάσανα, ὀδύνημοι πόθοι, βηματισμὸς πού τρικλίζει, ἀνθρώπου πού ὀνειρεῦεται ἀνάμεσα στίς τέσσερις ἡλικίες τοῦ βίου ὡς τὸ θάνατο καί μὲ ὀλοκληρὴ συνοδεία πρόστυχες σκέψεις. Οἱ ἄνθρωποι μοιάζουν μὲ ρολόγια πού ἔχουν κουρδιστῆ καί πού λειτουργοῦν δίχως νά ξαίρουν τὸ γιατί. Καί κάθε φορὰ ὅπου ἓνας ἄνθρωπος γεννιέται κι' ἔρχεται στὸν κόσμο, τὸ ρολοῖ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ξανακουρδίζεται γιὰ νά ἐπαναλάβῃ ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸν παλιὸ του ξεφτισμένο σκοπὸ, σὰν αἰώνια μουσικὴ τοῦ κουτιοῦ. Κι' ἐπαναλαμβάνει τὸν σκοπὸ αὐτόν, φράση φράση, μπατούτα μὲ μπατούτα, μὲ παρολλαγές μόλις αἰσθητές.

Ἡ τὸ κάθε ἄνθρωπο, τὸ κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο, καί ἡ κάθε ἀνθρώπινη ζωὴ, εἶνε κι' ἓνα ἀκόμη ὄνειρο, μιὰ ὀπτασία ἐφήμερη ἀπὸ τὸ ἀπειρο πνεῦμα τῆς φύσης, ἀπὸ τὸ ἐπίμονο καί πεισματάρικο «θέλω» τῆς ζωῆς, δέν εἶναι ἄλλο παρὰ μιὰ ἐπὶ πλέον φευγαλέα εἰκόνα πού παίζοντας ἡ φύση ζωγραφίζει πάνω στήν ἀπειρὴ σελίδα τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου, πού τὴν ἀφίνει νά ὑπάρξει ἐπὶ μερικές στιγμές ζαλιστικὰ μικρόχρονες, καί πού παρευθὺς τὴ σβήνει γιὰ ν' ἀνοίξει θέση σ' ἄλλες εἰκόνας.

Ὡς τόσο—καί μάλιστα αὐτοῦ βρῖσκεται ἡ πλευρὰ ἐκείνη τῆς ζωῆς, πού μᾶς κάνει νά σκεφτοῦμε καί νά στοχαστοῦμε—ὡς τόσο, πρέπει ὡστε τὸ «θέλω νά ζήσω», βίαιο καί ὀρμητικό, νά πληρώνει τὴν κάθε μιὰ ἀπ' τίς φευγαλέες αὐτές εἰκόνας, τὴν κάθε μιὰ τέτοια φαντασιοπληξία, σὲ τιμὴ πόνου βαθύτατου καί μ' ἓνα θάνατο πικρὸ πού ἐπὶ καιρὸ τὸν τρομάζουμε καί πού ἐπιτέλους ἔρχεται.

Νά γιατί, σάν αντικρύζουμε πτώμα, μάς πιάνει ξαφνικά ή σοβαρότητα.

Ποῦ ἄλλοῦ θά πήγαινε ὁ Δάντης νά ψάξει νά βρῆ τὸ μοντέλλο καὶ τὸ θέμα τῆς κόλασῆς του, ποῦ ἄλλοῦ παρὰ μέσα στὸν πραγματικό μας κόσμο;

Κι' ὡς τόσο, μάς περιγράφει μιά χαρὰ τὴν κόλαση!

Ἀπεναντίας, ὅταν ἐπρόκειτο νά περιγράψει τὰ οὐράνια καὶ τὶς ἀγαλλιᾶσεις τους, βρισκότανε μπρὸς σὲ μιά δυσκολία ἀνυπέρβλητη, ἴσα ἴσα γιατί ὁ κόσμος μας δὲν προσφέρει τίποτα τὸ ἀνάλογο. Ἀντὶ νά περιγράψει ἀγαλλιᾶσεις τοῦ Παράδεισου, κατάντησε νά μάς ἀναγγέλει πληροφορίες ποῦ τοῦ ἔδωσαν οἱ προπάτορές του, ἡ Βεατρίκη του καὶ διάφοροι ἅγιοι. Ἀπ' αὐτό, βλέπουμε ἀρκετὰ καθαρά, τί εἶδους κόσμος εἶν' ὁ δικός μας.

Ἡ κόλαση τοῦ κόσμου ξεπερνᾷ τὴν κόλαση τοῦ Δάντη, στὸ ὅτι ὁ καθένας μας πρέπει νά εἶνε ὁ διάβολος τοῦ πλησίον του. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἀρχιδιάβολος, ἀνώτερος ἀπ' ἄλλους τοὺς ἄλλους.

Αὐτὸς εἶνε ὁ κατακτητὴς ποῦ τοποθετεῖ ἑκατοντάδες χιλιάδων ἀνθρώπων ἀντιμέτωπους καὶ τοὺς φωνάζει.

«Νὰ ὑποφέρετε! Νὰ πεθάνετε! Αὐτὴ εἶνε ἡ μαῖρα σας! Τὸ λοιπὸν τουφεκιοθῆτε μεταξύ σας, κανονιοβολήστε οἱ μὲν τοὺς δέ». Κι' αὐτοὶ τὸ κάνουν.

Ἄν ἔβαζαν μπρὸς στὰ μάτια μας ἀδιάκοπα τοὺς πόνους καὶ τὰ βάσανα τὰ τραυματικά ποῦ βαραίνουν τὴ ζωὴ τοῦ καθενὸς μας, στὸ θέαμα αὐτὸ θά μάς ἔπιανε τρόμος. Κι' ἂν ὠδηγοῦσε κανεὶς τὸν πιὸ σκληραγωγημένο αἰσιόδοξο σὲ νοσοκομεῖα, σὲ λοιμοκαθαρτήρια, σὲ αἰθουσες μαρτυρίων ὅπως εἶνε τὰ χειρουργεῖα, σὲ φυλακές, σὲ βασανιστήρια, σὲ σταύλους τῶν δούλων, σὲ πεδία τῶν μαχῶν καὶ σὲ κακουργοδικεῖα, ἂν τοῦ ἀνοιγαν ἄλλα τὰ σκοτεινὰ κρησφύγετα ὅπου γλιστρᾷ ἡ ἀθλιότητα γιὰ νά κρυφθῆ ἀπὸ τὰ βλέμματα τῆς ψυχρῆς περιέργειας, κι' ἂν ἐπιτέλους τὸν ἀφίταν νά κοιτάξει στὸν πύργο πείνας τοῦ Οὐγγολίνου, — τότε τὸ δίχως ἄλλο, ὁ σκληραγωγημένος ἐκεῖνος αἰσιόδοξος θά καταντοῦσε νά ἀναγνωρίσει τί εἶδους εἶν' αὐτὸς ὁ καλύτερος ἀπ' ἄλλους τοὺς μπορετοὺς κόσμους.

Τὸν κόσμον αὐτὸν, πεδίων σφαγῆς ὅπου πλάσματα σὲ ἀδημονία καὶ βασανισμένα διατηροῦνται μόνο καὶ μόνο γιατί ἀλληλοτρῶγονται συναμεταξύ τους, ὅπου κάθε ἀρπακτικὸ θηρίο γίνεται ζωντανὸς τάφος γιὰ μύρια ἄλλα ζῶα ποῦ συντηροῦν τὴ ζωὴ τους πληρώνοντάς τιν με μιά μακρὰ συνέχεια μαρτύρια, ὅπου ἡ ἱκανότητα νά ὑποφέρει κανεὶς ἀξέανει ὅσο ἀξάνει ἢ εὐφυΐα καὶ συνεπούμενα φθάνει τὸν ἄνθρωπο στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς. Λοιπὸν τὸν κόσμον αὐτὸν οἱ αἰσιόδοξοι θέλησαν νά τὸν προσαρμόσουν στὸ οὐστημά τους καὶ νά μάς τὸν ἀποδείξουν κατ' ἀρχὴν ὡς τὸν πιὸ καλὸ ἀπ' ἄλλους τοὺς κόσμους ποῦ θά μπορούσαν νά γίνουν.

Ὁ παραλογισμὸς εἶνε φωναχτός!

Μοῦ λένε ν' ἀνοίξω τὰ μάτια καὶ νά περιφέρω τὰ βλέμματά μου σὲς ὁμορφιές τοῦ κόσμου ποῦ φωτίζει ὁ ἥλιος, νά θαυμάσω τὰ ὄρη του, τὶς κοιλάδες του, τοὺς καταρράκτες τους, τὰ φυτὰ του, τὰ ζῶα του, καὶ μήδα ξαίρω τί ἄλλο ἀκόμο; Εἶνε λοιπὸν ὁ κόσμος θέαμα γιὰ πανοραματζήδες;

Βέβαια, τὸ θέαμα εἶνε θαυμάσιο νά τὸ βλέπει κανεὶς.

Προκειμένου ὅμως νά παίξουμε τὸ ρόλο μας σ' αὐτό, τοῦτο εἶνε ἄλλη ὑπόθεση.

Ἐπιπλέον ἀπὸ τὸν αἰσιόδοξο ἐρχεται ὁ ἄνθρωπος τῶν τελικῶν σκοπῶν.

Αὐτὸς μοῦ ἐξυμνεῖ τὴ σοφὴ διάταξη ποῦ ἀπαγορεύει στοὺς πλανῆτες νά τρακάρουν ὁ ἓνας πάνω στὸν ἄλλο τους στὴ διαδρομὴ τους, ποῦ ἐμποδίζουν τὴ στεριά καὶ τὴ θάλασσα νά συγχιστοῦν σὲ μίαν ἀπέραντη λασπουριά, καὶ τὶς συγκρατεῖ καθαρά ξεχωρισμένες, ποῦ συντελεῖ ὥστε τὸ πᾶν νά μὴ μίενει ἀποσβολωμένο μέσα σὲ αἰώνια παγωνιά, ἢ νά λυώνει μέσα στὴ λαύρα, ποῦ χάρη στὴν ἐκλειπτικὴ τροχιά τοῦ ἡλίου γύρω ἀπὸ τὴ γῆ δὲν ἐπιτρέπει στὴν ἀνοιξὴ νά εἶνε αἰώνια, κι' ἀφίνει τοὺς καρπούς νά ὠριμάζουν, κτλ. κλπ.

Ὅμως αὐτὰ ὅλα δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ μόνο *sine qua non* (1). Γιατί,

Γιατί, ἂν κάποιος κόσμος πρέπει νά ὑπάρχει, ἂν οἱ πλανῆτες ὀφείλουν νά κρατηθοῦν—ἔστω καὶ γιὰ ἓνα μόνο χρονικὸ διάστημα ἴσο μὲ τὸ χρόνο ποῦ χρειάζεται ἡ ἀχτίδα μακρινοῦ ἀπλανεύς γιὰ νά φθάσῃ ὡς τοὺς πλανῆτες—καὶ ἂν δὲν ἐξαφανίζονται ὅπως οἱ γυιοὶ τοῦ Λέσσιγκ εὐθὺς μετὰ τὴ γέννησή τους, εἴταν ἀνάγκη ὥστε τὰ πράγματα νά μὴ μένουν ξεκάρφωτα, καὶ νά μὴν ἀπειλεῖ κίβλας ἢ βασικὴ σκαλωσιὰ νά γκρεμοτοακισθῆ.

Ἄς φτάσουμε τώρα στὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ τόσο παινεμένου ἔργου, καὶ νά παρατηρήσουμε τοὺς ἠθοποιούς ποῦ κινοῦνται πάνω σ' αὐτὴν τὴ σκηνὴ τὴν τόσο στέρεα μηχανορραφημένη. Βλέπουμε τὸν πόνο νά ξεπροβάλλει ταυτόχρονα μαζί μὲ τὴν αἰσθητικότητα, καὶ νά αὐξάνει ὅσο ἡ αἰσθητικότητα γίνεται εὐφυέστερη, βλέπουμε τὸν πόθο καὶ τὴν ὀδύνη νά βαδίζουν μὲ τὸ ἴδιο βῆμα, νά ἀναπτύσσονται δίχως ὄρια, ὡς ποῦ τέλος πάντων ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ νά μὴν παρουσιάζει πιά παρὰ θέμα γιὰ τραγωδίες ἢ γιὰ κωμωδίες.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴν ἐκεῖνη, ἂν εἶνε κανεὶς εἰλικρινῆς, βρίσκεται ἐλάχιστα διατεθειμένος νά βροντοφωνήσῃ τὸ «Ἀλληλούϊα» τῶν αἰσιόδοξων.

Ἄν ἓνας Θεὸς ἔπλασε τὸν κόσμον, ἐγὼ δὲ θά ἤθελα νά εἶμουν ὁ Θεὸς αὐτός. Ἡ κακομοιριά τοῦ κόσμου θά μοῦ ἐξοχίζε τὴν καρδιά.

Φαντάζεται μήπως κανεὶς ἓνα δαίμονα δημιουργό; Μὰ τότε θά εἶχε τὸ δικαίωμα νά τοῦ ξεφωνίσῃ δείχνοντάς του τὴ δημιουργία του.

1) Λατινιζὲς λέξεις ποῦ σημαίνουν «ἐξ τῶν ὠν οὐκ ἔναι», δηλ. ὄρη καὶ προϋποθέσεις ἀπαραίτητες.

«Πώς τόλμησες να διακόψεις την Ιερή γαλήνη του Μηδενός, για να κάνεις να ξεπροβάλλει τέτοιος όγκος δυστυχία και άδημονία;».

Παρατηρώντας κανείς τη ζωή στην αντικειμενική της όψη, άμφιβάλλει τουλάχιστον για το αν αυτή είναι προτιμότερη από το μηδέν. Και θάλεγα μάλιστα ότι, αν ή πείρα και ό στοχασμός μπορούσαν να άκουστούν, θά ύψωναν τη φωνή τους ύπέρ του μηδενός.

“Αν χτυπούσαμε τις πλάκες των τάφων για να ρωτήσουμε τους νεκρούς αν θέλουν ν’ άναστηθούν, αυτοί θά κουνούσαν άρνητικά το κεφάλι τους. Αύτή είναι έξ άλλου και ή γνώμη του Σωκράτη στην άπολογία του Πλάτωνα, και μάλιστα ό καλόγνωμος και χαρωπός Βολταίρος δέν συγκρατείται φωνάζοντας: «Άγαπούν οι άνθρωποι τη ζωή. Άλλά τό μηδέν, έχει κι’ αυτό τη φροντίδα του». Άκόμη και τούτο. «Δέν ξαίρω τι καλά καλά είναι ή αιώνια ζωή, αλλά τούτη έδω άποτελεί ένα κακό άστέιο.

Τό «θέλω» είναι κατ’ ούσίαν πόνος. Και έπειδή τό «Ζώ» είναι «θέλω» όλόκληρη ή ζωή είναι κατ’ ούσίαν πόνος. “Όσο πιο ψηλά βρίσκειται τό πλάσμα, τόσο πιο πολύ ύποφέρει... Η ζωή του ανθρώπου δέν είναι άλλο παρά ένας άγώνας για την ύπαρξη, μέ τη βεβαιότητα πως όλοι θά βγούμε νικημένοι...

Η ζωή είναι ένα άδιάκοπο κυνήγι όπου, πότε ως κυνηγοί και πότε ως κυνηγημένοι, τά πλάσματα διεκδικούνε παλιοκόμματα τροφής για σκύλους.

Είναι ή Ζωή, μια φυσική ιστορία που διατυπώνεται περιληπτικά, έτσι δά: Θέληση δίχως αίτια, πόνος παντοτεινός, άγώνας αιώνας, κι’ έπειτα θάνατος, κι’ έτσι συνέχεια εις τους αιώνες των αιώνων, ως τη στιγμή όπου ό πλανήτης μας θενά θρυμματιστεί, να πέσει θρίψαλα...»

Μά όλα τούτα, και τ’ άλλα ακόμη τά πολλά που περιλαμβάνει τό «μαύρο ευαγγέλιο», έχουν και έπιμύθιο, φτάνουν στο «ήθικό» συμπέρασμα τους, χαράζουνε γραμμή διαγωγής. “Όχι ό θάνατος ό θεληματικός μέ την αυτοκτονία!

Αυτό καλά καλά δέν είναι λύση ριζική. Χρειάζεται νεόφανη— όπως την πίστευε— Ηθική. “Όμως δέν είναι μορετό να φτάσει κανείς μονομιās στο ήθικό τέλειο. Γιατί, κλιμακωτά μονάχα άνεβαίνομε στα υπερόσμια τά ύψη.

Πρώτο σπουδαίο και τεράστιο σκαλι στην άνοδο: άπ’ τό χυδαίο έγωϊσμό του άσوفου, στη φρόνιμη την έγχαρτέρηση. Άπ’ εκεί κι’ έπειτα, στην άποποίηση του κάθε τι που είναι έγκόσμιο, που φαίνεται άπόλαυση ζωής, που τό νομίζουν οι άσσοφαι ήδονή, πλούτο ή μεγαλείο. Και να είν’ έγκαιρη και έθελούσια ή άποστέρηση αύτή. Να μήν την περιμένουνε οι φρόνιμοι ως τη στιγμή που

θά την επιβάλει τό βίανασο και τό τυφλό έξείνω «θέλω» της ζωής. “Έτσι στην άρνηση του ίδιου μας του έαυτου, ξεσκιάβομα άπ’ τον έγωϊσμό. Γιατί ό έγωϊσμός είναι κάτι πολύ χειρότερο και άπό ζητηωδία.

Άντιεγωϊστής μπροστά στον πόνο του ό καθένας μας, αλλά συμπόνια προς στών άλλωνών τον πόνο. Και μόνο άφου πνίξουμε τό άγριο τό θέλω μέσα μας, θά τό κατανικήσουμε κι’ έξω άπό μας, φτάνοντας στο άκροόκεφο, στο μηδέν, που είναι άπολύτρωση.

Άπό τό πρώτο τό σκαλι ως τό σκαλοζέφαλο, ό μόνος τρόπος άποτελεσματικός για τό όριστικό άνέβασμα: ή άσκηση, ό άσκητισμός ό άδιάκοπος, όλο και πιο άγριως άπ’ όσους γνώρισε προτιτέρά μας ή ιστορία.

Στηριγμένα όλα αυτά, σ’ ένα τεράστιο βιάθρο μεταφυσικό και ιδεοκρατικό.

Φτάνει στο μεταξύ να νοιώσαμε ότι ό μαύρος ευαγγελισμός φέρνει στην έξω άπό τον κόσμο άγιωσύνη.

ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΜΙΑ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΕ ΜΙΑΝ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΦΕΡΝΟΥΝ ΙΛΙΓΓΟ

Άργά και που στην αρχή, έπειτα όλο και περισσότεροι, πάναν οι νεαροί τους κοιμηπαράδες τους. “Όσοι δέν είχαν τά κατάφεραν άλλοιως: βάζανε χρέος. Και ξεκινούσαν άπό τά πέρατα της Γερμανίας, αν όχι της Ευρώπης ύστερότερα, να πάνε για προσκύνημα ως την Φρανκφούρτη. “Όχι πως τους τραβούσε ό γραφικός ό Μοϊνος, ό παραπόταμος του Ρήνου, που είναι και δροσιά και άρηγία μέσα στη μεγαλούπολη. Κι’ ούτε άπό ενδιαφέρον για την τεράστια βιομηχανικήν ανάπτυξη που τήνε θέρεινε εκείνη την πολυθόρυβη, την πιο σημαντική στο Έσσην Νασσάου πολιτεία. Βέβαια όχι για να ψάξουνε να βρούν δουλειά, σε καμιάν άπό τις τόσες φάμπρικες, μά και διανοούμενοι αυτοί, έστω έξαθλιωμένοι. Μά πάλι, καν ούτε ν’ άπολαύσουνε ή και να μελετήσουνε τά μεσαιωνικά μνημεία της ή τά στολίδια π’ άφησεν ή Άναγέννηση: ναούς, παλάτια, έργα λίθινα. Ούτε για τη βιβλιοθήκη της, κι’ ακόμη λιγώτερο για τό Πανεπιστήμιο, που μάλιστα τ’ άγριοκοίταζαν περνώοντας κι’ έσφιγγαν σάν άπειλή ενάντια του τις γροθιές τους. Γιατί εΐταν ή χειρονομία εκείνη μόδα, άρχιζε να μπαίνει σε κυκλοφορία.

Μὲ τί λοιπὸν νὰ τοὺς μαγνήτιζε ἔξω ἀπ' αὐτά, ἢ Φραγκοφούρτη;

Ἀπλούστατα, εἴταν ἡ Μέκκα τοῦ νεόφανου προφήτη, εἴταν Βατικανὸ μίᾱς νέας παπασύνης, εἴταν τὸ ἄδυτο Ἱεροῦ, λατρείας γιὰ τὴν ἀπογοήτευση. Καὶ τοὺς γοήτενε!

Προσηλωμένα στὴν ἀπρόσμενη ἀναλαμπὴ ποὺ τὰ συνάρπαζε ἐκεῖνα κεῖ τὰ παληκάρια, ἀνάμεσα τοὺς μάλιστα καὶ κοπελίτσες, καλὰ καλὰ δὲν ξιφνιαζόντανε γιὰ τὸ ἀπίθανο περιβάλλον, ποὺ διάλεξε ὁ Σοπεγγιάουερ, νὰ στήσει τὸ ἐρημητήριό του: δηλαδή, ἀνάμεσα στὰ τόσα ἐργοστάσια καὶ στοὺς ἐμπορικοὺς τοὺς οἴκους, πάνω στὸ σημαντικὸ τὸν ὕψος καὶ στέρεο συγκοινωνιακὸ ἐκεῖνον κόμπο, καὶ μάλιστα σὲ γειτονιὰ ἱστορικὰ παράφωνα, ἀπ' ἐδῶ τὸ Ζιάλχοφ—παιπιλάιο παλάτι τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς—ἀπ' ἐκεῖ τὸ σπίτι ὅπου γεννήθηκεν ὁ Γκαίτε, ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ μαλαμοκαπνισμένο τζάκι τῆς φαμελιάς τῶν Ρότσιλδ. Καταμεσίς, τὸ περιλάλητο «κρησιρύγετο».

Εἶχε καὶ μιὰ πελώρια ἐπιγραφή, «Ξενοδοχεῖον τῆς Ἀγγλίας». Αὐτοῦ κρατοῦσε ὁ ἀσκητὴς τὸ διαμέρισμα του, μιὰ καὶ δὲν εἴταν ἄλλο ἀνώτερο σὲ πολυτέλεια, σὲ ἀνεση, ἐνδιαίτημα γιὰ ἓνα πλούσιο γεροντοπαλῆκαρο, ποὺ φρόντισε νὰ μὴ στερεώσῃ οἰκογένεια.

Τὸ πῶς ἀσκήτενε ἐκεῖ, ἔχει βέβαια τὴ σημασία του.

Μ' ὄλο ποὺ ἔπειθε τοὺς ὀπαδοὺς τοὺς νὰ μὴν τοὺς κυριεύουν οἱ καθημερινὲς φροντίδες κι' οἱ ὑλικὲς ἀνάγκες τούτης τῆς ὀδυνηρῆς ζωῆς, τὴν εἶχε κανονίσει τὴ δική του σὰ ρολοῖ καὶ τὴν περνοῦσε μπέικα. Ἔτσι ὅτσο νὰ μείνει ἱστορικὸ τὸ καθημερινό του εἰκοσιτετράωρο, τὸ ταχτικὸ μερόνυχτο τοῦ καλοζωισμένου τζέντλεμαν-φακίρη:

Σήκωμα ἀπ' τὸ κρεβάτι του, ποτὲ νωρίτερα ἀπ' τὴς 8.

Λουτρὸς καὶ τρίψιμο κατὰ τὴν ἀγγλικὴ τὴ μόδα, κάθε πρωί.

Πρόγευμα δυναμωτικό, κατὰ γερμανικὴ συνήθεια.

Μικρὴ ἀνάπαυση εἴτε σουλάτσο.

Πέρασμα στὸ ἰδιαίτερο γραφεῖο καὶ βιβλιοθήκη του, ὅσο κρατᾷ ἢ πρωινὴ δροσιά τὸ καλοκαίρι, ὅταν κορώνει καλὰ ἢ σόμπα τὸ χειμῶνα. Ἄν ἔχει οἶστρο κι' ὄρεξη γιὰ πρωτότυπη ἐργασία, καλὰ. Ἄν ὄχι, λογαριασμοὶ στὰ εἰσοδήματά του, στοὺς τόκους καὶ τὰ ἐπιτόκια τῶν κεφαλαίων του. Ὑστερα ἀνάπαυση ἀνάλογη, μ' εὐκολὴ μουσικὴ καὶ μάλιστα πλαγιαῦλι ποὺ ἔπαιζε μόνος του.

Ἀλλαγὴ ἐνδυμασίας: βελάδα, μεταξωτὸ πουκάμισο, γραβάτα ἄσπρη γιὰ τὸ μεσημέρι.

Γεῦμα πλουσιοπάροχο στὸ «ταμπλ-νι'ότ» τοῦ ξενοδοχείου ἂν εἶνε μόνος, σὲ ἰδιαίτερη τραπεζαρία ἂν ἔχει χωριστὴ παρέα.

Χώνεψη μὲ ἀνάπαυση ἀπομεσήμερη.

Περίπατος δειλινός, εἴτε ἀμαξάδα ἀνάλογα μὲ τὴ διύθεση. Ἐπιστροφή.

Ἀνάγνωση καθημερινῶν ἐφημερίδων, καὶ εἰδικὰ τῶν «Ἰάιμς» τοῦ Λονδίνου, μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ ἂν κάποιον φύλλο τὸν ἀναφέρει. Ἐπειτα ἐπισκέψεις, ἢ διαφορετικὰ ἀνάγνωση ἐκλεκτῶν συγγραφέων, καὶ κατὰ προτίμησιν ἔργων τοῦ Σοπεγγιάουερ. Ἐτοιμασία γιὰ τὸ δεῖπνο. Κατὰ κανόνα, συμπόσιο μὲ εὐθυμὴ παρέα, ἀνάμεσα σὲ θαυμαστὲς, σὲ θαυμάστριες λίγο ἢ πολὺ ἐροημένες του, ἐνῶ σπάνια λείπουν νεαροὶ θηλυπρεπεῖς, γιὰτὶ ὡς πιασίγνωστο «θαυμάζει τὸ ὠραῖον» καὶ στὰ δύο φῦλα. Ἐπειτα θέατρο ἢ ἄλλο γλέντι. Σουπάρει. Καὶ ἐπιτέλους ὕπνος ποὺ ὁ ἴδιος τὸν χαρακτηρίζει «ξένοιαστο» καὶ «θαυμάσιο».

Τὴν ἄλλη μέρα ἐπανάληψη.

Δὲν ἔχει τίποτα τὸ ὑπερβολικό, ἐτοῦτο δῶ τὸ «ὠρολόγιον». Ἀπεναντίας μάλιστα, βρίσκονται λεπτομέρειες στὰ σύνορα τοῦ σκάνδαλου, ποὺ δίνει ὁ Γκρίνπερ, ὁ πιὸ πιστὸς μὰ κι' ἀδιάκριτὸς του βιογράφος. Ἄν ὕστερεῖ σὲ κάτι ἢ ἀλήθεια ἐδῶ, θὰ εἶνε μόνον στὴν τελευταία πράξη τῆς καθημερίας, καὶ σχετικὰ μ' ἐκεῖνο τὸν ὕπνο του τὸν «ξένοιαστο» καὶ τὸν «θαυμάσιο». Γιατὶ ὁ ἡσυχαστὴς ἀναταράζεται συχνὰ τὶς νύχτες του. Μὲ τὸν παραμικρὸ τὸ θόρυβο πετιέται ἀπ' τὸ κρεβάτι, ν' ἀρπάξῃ τὰ πιστόλια του γεμάτα κι' ἔτοιμα, νὰ τοὺς σκοτώσῃ σὰ σκυλιὰ τοὺς κλέφτες τοὺς φανταστικούς τῶν ἀγαθῶν του. Ἐξὸν αὐτό, ὁ ἐραστὴς τῆς ἐκμηδένισης περνάει ὄρες ἄγρυπνος, μοναδικὰ γιὰ νὰ προσέξῃ μὴ τυχὸν φύγῃ του τὸ πάπλωμα στὸν ὕπνο, μὴ λάχῃ καὶ κλονιστεῖ ἡ ὑγεία του.

* * *

Γιὰ τέτοιον ἀσκητὴ γίνεται τὸ προσκύνημα ὡς τὴ Φραγκοφούρτη: ν' ἀκούσουν οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ στόμα ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶνε μόνον μάταιη, ὅπως τὴν εἶπ' ὁ Χριστιανισμός, ἀλλὰ εἶνε μαζί καὶ πόνος φοβερός, ἐξὸν σὰν εἶνε πλήξη πιά, θανάσιμη.

Κι' ἂν σπάσανε οἱ κουμπαραδες, κι' ἂν θὰ ξεπληρωθοῦν ἀργότερα τὰ δανεικὰ μ' ἀφάνταστες στερήσεις, πάλι καλὰ, γιὰ κείνους ποὺ πετύχανε νὰ γίνουνε δεκτοὶ σ' ἐπίσκεψη, ἢ ἔστω νὰ ρίξουν μιὰ ματιὰ ἀπὸ τὴν κλειδαρότρυπα, νὰ ποῦν στοὺς ἄλλους ποὺ τοὺς περιμένουνε, τὸ πῶς γράφει ὁ Δάσκαλος, τὸ πῶς διαβάξῃ στὸ γραφεῖο του.

Γιατί εἶνε ἀλήθεια σίγουρη, πὼς μ' ὄλον ὅτι ὁ κήρυκας τῆς ἀδιαφορίας κι' ὁ θεωρητικὸς ἀντιεγωϊστὴς, προσέχει ἀποκλειστικὰ τὸν ἑαυτὸ του, νοιάζεται γιὰ τὴ δόξα του, πασχίζει γιὰ τὴν ἐπικράτησή του. Ὅμως οὔτε τὴν ἐκτιμᾷ τὴ φτηνὴ ρεκλάμα, οὔτε τὸ κυνηγᾷ τὸ κοινὸ λιβανωτό. Τοῦ πρέπει ἡ μεγάλη διαφύμιση, — πιστεύει—σὲ κλίμακα πλατεῖα καὶ διεθνὴ κι' αἰώνια :

«... Ὅχι στοὺς σύγχρονους μου, ὄχι στοὺς συμπατριῶτες μου, ἀλλὰ στὴν ἀνθρωπότητα ἀναθέτω τὸ ἔργο μου τὸ ἀποτελειωμένο, μὲ τὴν πεποίθησι πὼς, τοῦτο θενάβρει τὴν ἀξία του στὰ μάτια της, ἔστω κι' ἂν ἡ ἀξία αὐτὴ—τέτοια εἶνε ἡ μοῖρα τοῦ καλοῦ, στὸ κάθε εἶδος—ἀναγνωρίζεται μόνο πιὸ ὕστερα.

Δικά του λόγια.

ΟΠΟΥ Ο... «ΝΕΪΛΟΣ» ΦΤΑΝΕΙ ΣΤΙΣ ΕΚΒΟΛΕΣ ΤΟΥ

Παρωμοίαζε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ ... Νεῖλο. Τοῦτο, ἔξὸν κι' ἂν τὸ πάρει κανεὶς γιὰ σκέρσο—πρᾶμα ἀπίθανο—ξαφνίζει ἀπὸ πολλὰς πλευρῆς. Δηλαδή: ἕνας συστηματικὸς φιλόσοφος νὰ κάνει ξαφνικὰ τὸ μέτρο συμβολιστὴ. Ἐνας θεωρητικὸς ἀντιεγωϊστὴς, νὰ αὐτοσυμβολίζεται μὲ τὴν τεράστια ἐκείνη Δύναμη.

Λοιπόν, ὁ ἐνδιάθετος αὐτὸς συμβολισμὸς ἀποκαλύπτει τὸ περιεχόμενό του καὶ καθρεφτίζει ἀνάγλυφα τὴ σκοπιμότητά του. Δείχνει τὴν τάση τοῦ Σοπεγγάουερ πρὸς τὴν ὑποβολή, πὺν εἶνε ἡ κῆρια του μέθοδος. Νὰ ὑποβάλλει, νὰ συναρπάσει ἐντυπωσιακά. Αὐτὴ ἡ μεγάλη μαεστρία του. Μὰ πουθενὰ ἡ σοπεγγαουερικὴ ὑποβολὴ δὲν εἶνε κούφια. Εἶνε παντοῦ καὶ πάντα γεμάτη οὐσία καὶ σκοπὸ. Καὶ τὸ ὕλικό της ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη σύνδετο, καὶ τιμμενταρισμένο κλιμακωτά, καλοστρωμένο. Σὲ τούτη, πιὸ συγκεκριμένα τὴν περίπτωσι, εὐκόλα διακρίνεται ὁ σοπεγγαουερικὸς τοτεμισμὸς. (1) Καὶ ναί μὲν, ὅπως εἶνε γνωστό, ὁ πολὺς Φρόυντ, τὸν τοτεμισμὸ γενικά, προσπάθησε νὰ τὸν ἐξηγήσει ψυχχαναλυτικὰ, συν-

1) «Τοτέμ», ὡς γνωστό, εἶνε ὄρος διεθνὴς πιά σήμερα, πὺν ἦρθε ἀπ' τὴν Ἀμερικὴ, πρὶν δύο περίπου αἰῶνες. Στὴν πιὸ περιληπτικὴ καὶ γενικώτερη ἐξήγησή του, τὸ Τοτέμ, σημαίνει τὸ θρυλικὸ πρόγονο καὶ φυσικὸ προστάτη τῆς πατρίδος, τοῦ γένους ἢ τῆς φυλῆς, σὲ πρωτόγονες κοινωνίες. Τὰ τοτέμ εἶταν, κατὰ κανόνα, εἴτε ζῶα λογῆς λογῆς, εἴτε βότανα καὶ φυτὰ, εἴτε ἀψυχα ἀντικείμενα, βουνά, ποτάμια, κτλ. καὶ πίστευε σ' αὐτὰ ἡ πατριὰ ἢ φυλὴ, σὰ σὲ γεννήτορες της, τροφούς ἢ προστάτες της. Κι' ἔτσι «Τοτεμισμὸς» σημαίνει τὴ λατρεία τοῦ Τοτέμ...

δέοντάς τον μὲ ὑποσυνείδητες, μὲ γενετήσιες ροπές. Αὐτὸ ἐνίσχυσε τὴν ἀποψη ἐκείνων πὺν θέλησαν νὰ ἐξηγήσουνε τὸν Σοπεγγάουερ, σκέτα «ψυχχαναλυτικὰ». Πῆρ' ἀπὸ τοῦτο, παραμένει ἀτρύνταχτος ὁ κοινωνικὸς χαραχτήρας στὴ γένεσι τοῦ τοτεμισμοῦ γενικά.

Τοῦτο θὰ φανεῖ κι' ἐδῶ σιγὰ σιγὰ, σύνδετα μὲ τοὺς κοινωνικὺς σκοποὺς πὺν ἔταξε στὸν ἑαυτὸ της ἡ ἀπαισιοδοξία.

Θὰ δοῦμε παρακάτω, τὸ πὼς ὁ Σοπεγγάουερ, στὴν ὅλη κοσμοθεωρία του, ἀπλώνει τὸ περιλάλητο ἐκεῖνο «ΘΕΛΗΜΑ», τὴ «Βούλησι», ὅπως παραξηγεῖ ἡ Καθαρεύουσα, στὸν ὄλον ἀψυχο καὶ στὸν ἀνόργανο ἀκόμη κόσμο. Τὸ πὼς ἀποδίνει στίς φυσικὰς Δυνάμεις, ἕναν ἰδιότυπον ἀνιμισμὸ. Ὅστε, ἀπ' τὴν πλευρὰν αὐτὴν, εἶνε ὁ σοπεγγαουερικισμὸς, ἕνας τοτεμισμὸς ὑπερμοντέρνος. Καὶ συνακόλουθα φαίνεται κι' ὅλας συνεπέστατος μὲ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Σοπεγγάουερ, προβάλλοντας τὸ ἄτομό του σὰν ἕνα Τοτέμ. Ὅμως λεπτομερέστερα, ἐτοῦτο τὸ Τοτέμ, δὲν εἶνε διαλεγμένο στὴν τύχη. Ὁ Νεῖλος δὲν εἶνε βέβαια ποτάμι ντόπιο—τῆς Εὐρώπης. Ὅστε, φαίνεται κιόλας ἡ διαίθεσι τοῦ φιλόσοφου, στὸν ὑποβλητικὸ αὐτὸν τοτεμισμὸ του, πὺν τραβᾷ πρὸς τὸν ἀποικιακὸν ἐξωτισμὸ.

Εἶχαν ἀρχίσει ἀπ' τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, κι' ἀκόμη πιὸ μπροστά, ὠρισμένη μερίδα λογοτέχνες νὰ γαργαλίζουνε τὴ φαντασία τοῦ Κοινοῦ, μὲ τὴ μαρμαρυγὴ καὶ τὸ πανόραμα τοῦ ἀποικιακοῦ ἐξωτισμοῦ. Τὴν τάση τούτη συστηματοποιεῖ κι' ὁ Σοπεγγάουερ, σὰν πιὸ ἐνσυνείδητος πιά ἐκπρόσωπος τῆς νεογεννημένης χρηματογορᾶς, πὺν ἐνδιαφέρεται ἄμεσα γιὰ τίς ἀποικίες. Ὡς τόσο πάλι: γιατί στὴν προκειμένη περίπτωσι ὁ Νεῖλος, σώνει καὶ καλά, καὶ ὄχι ἄλλος ποταμὸς; Γιατί ὁ δεύτερος κατὰ σειρά μεγάλος ποταμὸς τῆς οἰκουμένης κι' ὄχι ὡς ποῦμε ὁ πρῶτος; Ὅχι βέβαια ἐπειδὴ, ὁ Σοπεγγάουερ σὰν ἀντιεγωϊστὴς θεωρητικὸς, ἀφίνει θάλαγε κανεὶς τὴν πρώτη θέσι, σὲ κανέναν ἀπ' τοὺς δύο μεγάλους Δασκάλους του π' ἀναγνωρίζει: στὸν Πλάτωνα ἢ στὸν Κάντ. Ἄν προτιμᾷ τὸ Νεῖλο ἀπ' τὸ Μισισσιπή, εἶνε γιὰτί, σὲ πείσιμα κάθε γεωγράφου, δὲν παίζουν ρόλο κοινωνικὸ τουλάχιστον, τὰ κάπου χίλια χιλιόμετρα, ἢ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ μέγιστα αὐτὰ ποτάμια. Ἐνδιαφέρει τὸ ὅτι ὁ Νεῖλος εἶνε ἡ καθαυτὸ φυσικὴ ἀποικιακὴ δύναμη. Καὶ σύνδετα, ὁ ἴδιος πάντα Νεῖλος, συμβολίζει ἕνα δίχως προηγούμενο κίνητρο

στην Ιστορία του πλανήτη μας. Ἀνώτερος ἀπ' τὴν πλευρὰ αὐτὴν, ἀκόμα κι' ἀπ' τὸν τρίτο κατὰ σειρά: τὸν Μέγα Βραμαπούτρα, πὸν βέβαια σὰν ἀσιάτης, πὸν Ἰνδός, κοιτίδα μάλιστα καὶ τῆς τριαδικῆς Θεότητος τοῦ μηδενιστικοῦ πανθεϊσμοῦ,—πνεῦμα τοῦ Σίβα, σῶμα τοῦ Βισνοῦ, ὄψη τοῦ Βράχμα, μορφή ἀκόμη καὶ τῆς Μάγνα, καὶ τέλος αἷμα τοῦ μεγάλου Βούδδα.

Σωστὰ ὅλα αὐτά, ἀλλά!... Ἐκεῖνος κεῖ ὁ τρισευλογημένος Βραχμά-πούτρα, εἶχε τὸ μοναδικὸ κακὸ νὰ ὑστερεῖ πάνω ἀπὸ δυόμιση χιλιάδες χιλιόμετρα προστὰ στὸν ἀφρικανικὸ Τιτάνα. Κι' ἐξ ἄλλου εἶτανε λιγώτερο γνωστὸς στὸ πλῆθος.

Ὅμως τὸ ἀντίβαρο στὴν ἀναγκαστικὴ—ἄς ποῦμε—τὴν προτίμηση, ὄχι μονάχα ἰσοφάριζε, ἀλλὰ κι' ἀσήκωτα τὴν ἔγερνε τὴν πλάστιγγα. Γιατί ναι μεν, ἡ ὄνομασία «καθ' ἑαυτὴν»: Νεῖλος, δὲν εἶνε κἀν φαραωνική, κι' ὀφείλεται στὸ ὅτι ἔτσι πρωτόγραψε ἑλληνικὰ ὁ Ἡσίοδος, τὸν ποταμὸ πὸν πρὶν ἀκόμη ὁ Ὅμηρος τὸν ἀποκαλοῦσε: ὁ Αἴγυπτος.

Ὁ Σοπεγγάουερ προτίμησε τὸ «κοινὸ» καὶ «λαϊκὸ» αὐτὸ βαφτισμὸ, γιατί εἶν' πασίγνωστο στὸν κόσμον τὸν πολὺ. Ὡς τόσο ἐκεῖνοι πὸν ἔσβησε ἀπ' τὰ μάτια τους ὁ σκοτεινὸς τῆς Μάγνα πέπλος, ἐτούτοι πὸν μυήθηκαν στὸν παραπλήσιο μὲ τὸν Ἰνδικὸ, στὸν αἴγυπτικὸ τὸ μυστηριασμὸ, ξαίρουν καλὰ τὶς ἄγνωρες ὀνομασίες, κατέχουν τὰ «καθεαυτὰ» νοήματα καὶ τοὺς συμβολισμοὺς τοὺς αἴγυπτιακούς. «Ἴτρο-ἄα», ὠνομαζότανε ὁ ποταμὸς στῶν φαραῶν τὰ χρόνια, πρῶμα πὸν σήμαινε: «Ὁ μέγας ροῦς». Τὸν ἔλεγαν καὶ «Ἴουμά», πάει νὰ πεῖ: «τὸ πέλαγος». Ἀνάλογα οἱ Ἀραβες τὸν ὀνομάζουν: «Μπάχρ» (ὅπου σημαίνει πάλι, θάλασσα) σ' ἀντίθεση μ' ὅλους τοὺς ἄλλους ποταμούς, πὸν τοὺς ἀποκαλοῦνε «Νάχρ»: ποτάμια.

Μὰ ἔχει κι' ἄλλα μυστηριακὰ ὀνόματα ὁ Νεῖλος, κι' ἄλλους συμβολισμούς. Τοῦτ' ἀποδίνουν πὸν βαθιὰ καὶ πὸν ξεκάθαρα τὴν ἰδέα πὸν εἶχε γιὰ τὸ ἑαυτὸ του ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ. Ὅταν οἱ ἱερεῖς τὸν θεοποίησαν τὸ Νεῖλο σὰν ἀνθρωπόμορφο, τὸν εἶπαν, «Χαπί»: ὁ «ἐφαπλούμενος». Τὸν λέγαν «Νοῦ»—συνώνυμο μὲ «Οὐρανός», καὶ κατὰ γράμμα ὁ: «ἐγειρόμενος». Εἶταν ἐπίσης ὁ «Οὔκα»: «ὁ ἐξορμῶν εἰς τὰ ἀνοικτά», ὁ «ἐκπηδῶν». Εἶταν ὁ «Κάμ-οὔρα», ὅπως τὸν ἀναφέρ' ἡ Βίβλος τῶν Νεκρῶν—θέλει νὰ πεῖ: ὁ «ἄπειρος τὴν ἔκτασιν». Πρῶμα πὸν τὸ ταίριαζε σὰ γάντι στὸν ἑαυτὸ του ὁ Σοπεγγάουερ.

Καὶ μαζί μ' ὅλα αὐτά, εἶταν ἀκόμη ὁ «Ἀκβά-οὔρα»: ὁ «Μέγας

κλαυθμὸς», γιατί προέρχεται ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Ἰσιδος, καὶ πλημμυρεῖ κάθε χρονιά ὅταν ἐκεῖνη, ἀνυπερβλήτως τὸ μυστηριακὸ της πέπλο, θρηνεῖ καὶ κλαίει κἀνω στὸν τραγικὸν τεμαχισμὸν τοῦ γιοῦ της τοῦ Ὀσίριδος. Καὶ μαζί μ' ὅλα αὐτά, στὴν ἰδεοπλαστικὴ γραφὴ, τὸν παριστάνουν δρᾶζοντα φοβερό, κι' ἄλλοτε πάλι φεῖδι πελώριο κι' ἀδάμαστο, πότε νὰ μπαίνοβγαίνει στὴν ἀχανῆ φωλιά του, πότε νὰ περισφίγγει στὶς τρομερὲς θελιές του μέσα, γεράκια κι' ἀετούς, καὶ νὰ ρουφᾷ τὰ αἷματα.

Ἄτος του τὸ λοιπὸν, ὁ τέτοιος καὶ ὁ τόσο Νεῖλος ὁ ἰδεατός, ὁ χορηγὸς πνευματικῆς τροφῆς σὲ γενεές ἀτέλειωτες. Περιπλανήθηκε σὲ ἔρεβος, σὲ στεῖρες κι' ἄγονες κακοτοπιές, ὡς πὸν νὰ τοῦ χαράξουνε τὴν μεγαλόπρεπη τὴν κοίτη του, κι' ἀκολουθώντας τὴν, νὰ φτάσει πὰ στὶς «ἐκβολές του», νὰ ξεχυθεῖ στὸ πέλαγος τῆς δόξας, τῆς αἰωνιότητος, τοῦ μεγαλείου τ' ἀφθαστου. Καὶ μιὰ ἀκόμη συγκατάνευση γιὰ τὸν πολὺ τὸν κόσμον: συχνὰ τὶς «ἐκβολές» αὐτές, τὶς λέει ὁ ἴδιος: «Καῖρο», νὰ καταλάβουν οἱ βραδύνοες καλλίτερα.

«Ἐφθασε ὁ Νεῖλος πὰ στὸ Καῖρο...», θὰ λέει, θὰ γράφει κάθε τόσο, ἀπ' τὴ στιγμὴ πὸν πρωτοαντιλάλησε ἡ φήμη του.

Ὡς τόσο ὁ ἀντίλαλος ἐκεῖνος δὲν εἶταν ἔτσι ξαφνικὸς ὅπως μῆς φάνηκε. Οὔτε καὶ μ' ἓνα σάλτο, ὁ «Νεῖλος» βρῆκε τὸ «Καῖρο» σὰν καταρράκτης. Σκαλὶ σκαλὶ ἀνέβηκε στὸν ἔβδομο οὐρανὸ μῆς ἐποχῆς, φτασμένος πὰ στὰ γεροντάματά του, κι' ἀφοῦ ἡ σκέψη του ἔγερνε στὸ σούρουπό της.

Ὡς τὰ ἐξήντα του περίπου χρόνια, εἶταν ἀλήθεια τόσο μισάνθρωπος στὴ ζωὴ του, ὅσο καὶ στὸ ἔργο του. Καὶ σκέπαζε τὸ βίο του, μὲ πέπλο τῆς Μάγνα ἢ καὶ τῆς Ἰσιδος. Ἀλλ' ὅταν ἔφτασε στὸ «Καῖρο» του, ἀλλάζει ἀπότομα.

Τοῦ εἶνε πὰ ἀχρείαστη γιὰ τὴν ἀτομικὴ του κατανάλωση ἡ ἀπαισιοδοξία. Στὶς ἀρχές μάλιστα δὲν καλοπίστευε κι' ὁ ἴδιος τὴν ἐπιτυχία του. Τὸ ὅτι πηγαινοέρχονταν οἱ νεαροί, ἀπ' τὴ φτωχολογιά βγαλμένοι, αὐτὸ οὔτε τὸν ἐνθουσίαζε, οὔτε τὸν ἱκανοποιούσε. Ἦθελε τὰ ψηλὰ τὰ στρώματα τῆς Κοινωνίας—αὐτὰ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουνε...

Στὸ μεταξύ, ἔχει πὰ πάρει δρόμο ἡ φήμη του. Ἀκούει μάλιστα ὅτι γίνεται λόγος γιὰ μὴν ἀνατύπωση τῆς πρώτης του διατριβῆς. Φοβᾶται προφανέστατα παγίδα ἀπ' τὴ φημολογία καὶ διαφρεύει:

«Φραγκφούρτη 2 Μαρτίου 1849.

«... Κανείς πού νά τόν ξαίρω, δέ μίλησε γιά τή δεύτερη έκδοση τής πραγματείας μου: «Ἐπί τής τετραπλῆς ρίζης τοῦ λόγου».

Καί στό ἴδιο ἐκεῖνο γράμμα, τὰ βάζει ἀμέσως μέ τούς θανάσιμους ἐχθρούς του, τούς «Καθηγητές», ἀποδίνοντας σ' αὐτούς τήν ἀφάνειά του.

«Οἱ κύριοι αὐτοί, ξαίρουν καλά πώς ἡ μόνη τακτική πού μποροῦν νά ἐφαρμόσουν ἐναντίον μου, εἶνε νά μὴν ξεσφίγγουν τίς μασέλες τους. Καί κάνουν σάν τόν τέλειον ἐκεῖνον διπλωμάτη, τόν Ταλλεϋράνδο, πού ἡ ὄψης του μένει ὅλως διόλου ἀτάραχη ὅταν τρώει κλωτσιές στόν πεινόν...»

Σέ λίγο θά τόν δοῦμε νά κομπάζει, ἴσα ἴσα γιατί τοῦ φαίνεται πώς μοιάζει μέ τόν ἴδιο Ταλλεϋράνδο, πού τρώει τίς κλωτσιές.

* * *

Στήν ἀρχή, ἡ πρώτη ἐπαφή μέ τούς τέτοιους καθῶς-πρέπει θαυμαστές του, παίρνει ἀληθινά συνωμοτικό χαρακτήρα.

Καί νά τί ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος.

«Φραγκφούρτη 29 Ἰουνίου 1855».

...Δέχτηκα τήν ἐπίσκεψη τοῦ Β... Κρύφτηκε ὀλόκληρη μιὰ μέρα, μέ ψεύτικο ὄνομα, γιά νά μ' ἐπισκεφθῆ μέσα... σένα κλειστό ἀμάξι, ἔπειτα ἀπό πολλές ἀμφιταλαντεύσεις. Φεύγοντας, μοῦ φίλησε τὸ χέρι! «Ἐβαλα τίς φωνές τρομαγμένος!...»

Τὸ γιατί πήρε τόσες προφυλάξεις αὐτός ὁ Β... εἶνε εὐκολονόητο. Γιατί φῶς φανερά, ὠρισμένα κοινωνικά στρώματα ὅπου ἀνήκει δέ θά τοῦ συχωροῦσαν εὐκόλα μιάν συναναστροφὴ πού ἡ «ὕγιως σκεπτομένη τάξις» τή θεωροῦσε ἀκόμη κακή. «Ὅσο ὅμως γιά τὰ χειροφιλήματα, αὐτὰ ἔπαψαν γρήγορα νά τρομάζουν τόν ἐλάχιστα μετριόφρονα κήρυκα τής αὐταπάραξης.

«Φ... 28 Μαρτίου 1856.

...Ὁ Ρ... μοῦ φίλησε τὸ χέρι φεύγοντας. Εἶνε κι' αὐτὸ μιὰ τσιριμῶνια, πού δέν μπορῶ νά τήν συνηθίσω, καί πού φαίνεται θ' ἀποτελεῖ κι' αὐτὴ μέρος τοῦ ἡγεμονικοῦ μου ἀξιώματος».

Ἄπ' αὐτοῦ κι' ἔπειτα θά τοῦ κατοφαίνεται ἂν παραλείπεται τὸ χειροφίλημα. Γιατί σ' ὅποιοδήποτε κοινωνικό στρώμα τής «καλῆς κοινωνίας» κι' ἂν ἀνήκουν οἱ θαυμαστές του, θά πρέπει νά συμμορφωθοῦν μέ τήν ἐθιμοτυπία αὐτὴν πού ἐγκαθίδρυσε γιά τιμὴ του ἡ ἀνώτερη ἀριστοκρατία, ἔστω κι' ὅταν ὠρισμένα μέλη τῆς τὸν συναντοῦσαν στὰ «κλεφτά». Δυὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Β... ἐκεῖνον, οἱ διανοούμενοι ἀπ' τὴ μεσαία καί πλούσια τάξη δέν τὸν χειροφιλοῦσαν ἀκόμη, ὡς τόσο ὅμως ἔδειχναν μέ ἀρκετὰ παταγῶδη τρόπο· λίγο ἢ πολὺ νεοπλουτιστικό· τὸ θαυμασμό τους, πράμα πού δέν ἀπάρεσε διόλου τότε τὸν Σοπερχάουερ.

«Φ... 23 Σεπτεμβρίου 1853.

«Τίς προάλλες, ἦλθε καί μέ βρήκε ἕνας κάποιος Δόκτωρ Κ... καθηγητῆς στὸ Δουκάτο τοῦ... Ἐνας ψηλέας, καμμιά σαρανταριά χρονῶ. Μπαίνει, μέ κοιτάζει κατάματα, ἔτσι πού τὰ χρειάστηκα στὴν ἀρχή. Καί βάζει τίς φωνές. «Θέλω νά σᾶς δῶ! Πρέπει νά σᾶς δῶ! Ἔρχομαι γιά

νά σᾶς δῶ!» Δείχνει τὸν πιὸ φλογερὸ ἐνθουσιασμό. Ἡ φιλοσοφία μου λέει· τοῦ ξανάδωσε ζωὴ. Μά εἶνε γοητευτικὸ αὐτό...».

Στοὺς θαυμαστές πού ἐπικοινωνοῦν μαζί του πιὸ συχνὰ καί πού γίνονται προπαγανδιστές του, χαρίζει ὁ ἴδιος τίς ἐπωνυμίες: οἱ «ἀπόστολοι μου», «οἱ εὐαγγελιστές μου». Τὸ λέει καί τὸ γράφει συχνὰ αὐτό... «Μ' ἀρέσει πολὺ, νά βλέπω τοὺς ἀποστόλους μου, νά ἐπισκέπτονται ἕνας τὸν ἄλλο τους. Εἶνε σπουδαῖο αὐτό, καί εἶνε ὑπέροχο. Παντοῦ ὅπου δυὸ πρόσωπα συναντῶνται ἐν ὀνόματί μου, ἐγὼ βρίσκουμαι ἀνάμεσά τους...»

Ἐξὸν ἀπὸ τὸ μοντέλλο αὐτὸ τὸ κομμένο πάνω στὰ εὐαγγελικά ἀχνάρια, χαρακτηριστικὸ εἶνε τὸ καμάρι του, βλέποντας πώς ἀρχίζει νά ἐνδιαφέρεται γι' αὐτὸν καί ἡ ἐνοπλῆ ἀριστοκρατία στὸ στράτευμα.

«Φ... 1 Ὀκτωβρίου 1854».

«... Ὁ ταγματάρχης τοῦ Σπάνταου μέ γειμίζει ἀγαλλίαση. Ἡ ἐπιτυχία μου ἀνάμεσα στοὺς στρατιωτικοὺς, στὸ Μάγδεμπουργκ, στὸ Νάϊσσε, στὸ Νάυε Ρούππιν καί στὸ Σπάνταου, εἶνε κάτι τὸ περίεργο καί τὸ παράξενο. Ὡς τώρα οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχαν ἀπασχοληθῆ μέ κάθε ἄλλο παρὰ μέ φιλοσοφία».

Θά ἦταν ἀλήθεια κρίμα νά μὴν παρακολουθήσουμε τὸ φούσκωμα τοῦ χείμαρρου τῶν θαυμαστῶν, τὴν κοινωνικὴ τους προέλευση καί κατάσταση, ἀλλὰ καί τὴν αὐταρέσκεια τοῦ ἀπαισιόδοξου φιλόσοφου πού κρατεῖ τώρα κατάλογο ἀπ' τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἐπισκέπτες του καί φροντίζει νά διαλαλήσει τίς ἐπιτυχίες του, μέ τίς ἴδιες του τίς ἐπιστολές.⁽¹⁾

«Φραγκφούρτη Σεπτέμβριος 1855.

«...Δέχτηκα πολλές ἐπισκέψεις: τὸν δικαστὴ Β... φόν Μ., πού εἶνε μόλις 28 χρονῶ... τὸν Χέμπλερ ἀπὸ τὴ Βέρνη πού μοῦ εἶχε στείλει τὸ βιβλίον τοῦ πάνω στὸν Σάϊλινκ, νέος ἐπίσης κι' αὐτός, τὸ ζωγράφο καί καθηγητὴ Μπαίρ, ἀπὸ τὴ Δρέσδη, ἕνα ἄξιο, φίνο καί ἐπιδέξιο παληκάρι πού πολὺ μοῦ ἄρεσε. Αὐτός, κατέχει ὅλα μου τὰ ἔργα, ἐπακριβέστατα, καί εἶνε ξεχειλισμένος ἀπ' αὐτὰ. Λέει πώς στὴ Δρέσδη ἐνδιαφέρονται πολὺ γιά μένα, πρὸ πάντων μάλιστα οἱ γυναῖκες, πού φαίνεται μέ διαβάζουν μέ πάθος. Δέχτηκα τὸν Χόρνσταϊν, νεαρὸ μουσικοσυνθέτη, μαθητὴ τοῦ Ριχάρδου Βάγνερ, πού καθῶς φαίνεται κι' αὐτὸς ἐπίσης μελετᾷ πολὺ ἐπιμελῶς τὰ συγγράμματά μου. Ὁ Χόρνσταϊν εἶνε ἀκόμη ἐδῶ, καί μοῦ ἐκδηλώνει ἕναν ὑπερβολικὸ σεβασμὸ: λόγου χάρις σηκώνεται ἀπ' τὸ τραπέζι γιά νά πάει νά εἰδοποιήσῃ τὸ γκαρσόνι τοῦ ἐστιατορίου πού ἀρέσει, ὅταν τὸ χρειάζομαι. Ὅλοι αὐτοὶ εἶνε σπουδαῖοι στὰ συγγράμματά μου. Δέχτηκα τὸν καθηγητὴ Βαρκαίνικ ἀπὸ τὸ Τούμπιγκεν, νομομαθῆ πού τὸν γνώρισα ἀπὸ τὸ «Φυσικὸν Δίκαιον» του. Ἦλθε στὸ «τάμπλ-ντ' ὅτ» τοῦ ξενοδοχείου, μόνον καί μόνον γιά νά μοῦ παρουσιάσῃ. Ὁ Βαρκαίνικ εἶνε λαμπρός, πολὺ καθῶς πρέπει καί ἐπιδέξιος ἄνθρωπος. Δείπνησα πολλές φορές μαζί του. Μοῦ λέει πολὺ κολακευτικὰ πράματα γιά τὴν ἐξωτερικὴ μου ἐμφάνιση. Εἶμαι φαίνεται ἐπιβλητικός.

1) Οἱ ἐπιστολές αὐτὲς βρίσκονται μέσα στὸ βιβλίον τοῦ Λίντερ. «Ὁ Σοπερχάουερ ἀπ' τὸν ἴδιο καί περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του».

Κάποιος γερο-Έγγλέζος, πού δέ σκαμπάζει τίποτα από τὸ ἔργο μου, μούλεγε τὶς προάλλες τὰ ἴδια πράματα...»

«Φ... 6 Ἰουνίου 1856.

...Ὁ Μπαίκερ μοῦ ἔστειλε τὸ γιό του καὶ τὸν ἀνεψιό του καὶ ὁ καθηγητὴς Μπαίρ ἀπὸ τὴ Δρέσδη μοῦ ἔστειλεν ἐπίσης τὸ γιό του. Καὶ ἔγιναν αὐτὰ, μόνο γιὰ νὰ μποροῦν οἱ νέοι τοῦτοι νὰ καυχῶνται στὰ γεροντάματά τους, ὅτι μὲ εἶδαν σὲ σάρκα καὶ ὄσπᾶ, καὶ ὅτι ἔχουν μιλήσει μαζί μου...».

Φ... 11 Ἰουλίου 1856.

«...Ὁ καθηγητὴς Μπαίρ ἀπὸ τὴ Δρέσδης εἶταν ἀκόμη καὶ χθὲς ἐδῶ, ξεχειλισμένος ἀπὸ ἐνθουσιασμό τὸν πιὸ ἀξιέπαινο. Ἦθελε νὰ ἀνταλλάξει τὴν ὠραία του ἀσημένια ρούσικη ταμπακιέρα καὶ νὰ τοῦ δώσω τὴν παλιά μου πέτσινη καπνοσακκούλα. Μὰ ἐγὼ ἀρνήθηκα. Μοῦ μίλησε γιὰ ἕναν κάποιον φὸν Βίλντε, πού εἶταν ἄλλοτε ἐγκαταστημένος στὴν Πρωσία καὶ εἶταν φανατικὸς μέχρι τρέλλας γιὰ τὴ φιλοσοφία μου, ὡς τὴν ἡμέρα θοῦ. σὲ ἡλικία 85 χρονῶ, πέθανε μὲ τὸ ὄνομά μου στὰ χεῖλη του. Ὁ Μπαίρ μοῦ λέει ἐπίσης καὶ γιὰ τὸ γιό του, πού τοῦ ἔγραψε μιὰν ἐνθουσιαστικὴ ἐπιστολὴ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή μου ἔκαμε. Ὁ Βούδας μοῦ τὸν μαλαματοκάπνισε ἀπὸ καινουργῆς, λαμποκοπᾶ πάνω στὴν κόνοόλα του καὶ σὰς δίνει τὴν εὐλογία του...».

Ἐκεῖνο ἐπίσης πού τὸν ἀπασχολεῖ πολὺ—ὅπως κιόλας φάνηκε ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω—εἶνε μαζί μὲ τὶς θεωρίες του, καὶ τὸ ὑλικώτατο ἄτομο του στὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνισή: τὸ κορμί του, ἡ ὄψη του, τὸ παράστημά του, συνδυασμένα μὲ τὴ ρεκλάμα του, πού ἀρχίζει ἐπὶ τέλους νὰ τὴν ἔχει «διεθνή καὶ αἰώνια ὅπως τὴ θέλησε.

«...Τὸ πορτραῖτο μου βρίσκεται ἐδῶ καὶ δεκαπέντε μέρες στὴν ἐκθεση. Μεγάλος πλῆθος πάει καὶ τὸ βλέπει. Ὁλος ὁ κόσμος τὸ θαυμάζει καὶ βρίσκει πὼς μοῦ μοιάζει πάρα πολὺ. Μονάχα ὁ Ἑμντεν, ὁ Κίλτσερ καὶ ἐγὼ, δὲν εἴμαστε αὐτῆς τῆς γνώμης. (1) Καὶ τί πάει νὰ πῆ ἕνα πορτραῖτο;... Sicelides musae, rauilo majora canamus.»

Καὶ νὰ πὼς ἀλλάζει θέμα εὐθὺς ἀμέσως:

«Ὁ καθηγητὴς Μπαίρ πού σὰς εἶπα, μοῦ ἐμπιστεύθηκε ὅτι ὁ φὸν Λάουνιτς, ὁ Φειδίας τῆς Φραγκφούρτης, ἐπιθυμεῖ νὰ μοῦ κάνει τὸ ἀγαλμά μου. Μοῦ συνιστᾶ ἐπίμονα, νὰ πάω μιὰ μέρα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ ἐργαστήρι του. Ἐγὼ στὸ τέλος εἶπα: «ναὶ! ναὶ!». Ὁμῶς ἐπιμένω στὴν ἐθιμοτυπία. Ὁ Λάουνιτς πρέπει νάρθη σ' ἐμένα. Ἀφοῦ μὲ περιμένει πολὺ, στὰ τέλος θὰ πεῖ: «Ὅταν τὸ βουνὸ δὲν πάει νὰ βρῆ τὸν προφήτη, τότε πάει ὁ προφήτης καὶ βρίσκει τὸ βουνό». Βλέπετε πὼς ὁ Νεῖλος ἔχει πιά φτάσει στὸ Κάιρο».

Ἡ ἀλήθεια εἶνε πὼς οὔτε τὸ πορτραῖτο ἔφτασε μόνο του

1) Στίχος ἀπὸ τὸ Βιργίλιο πού σημαίνει «Σικελίδες Μοῦσες, ὡς τραγουδήσουμε γιὰ πράματα κάπως ὑψηλότερα». Μεταχειρίζονται τὰ ἐπιγραμματικά αὐτὰ λόγια ὅταν θέλουν νὰ ποῦν πὼς πρέπει ν' ἀλλάξουν κουβέντα πάνω σὲ πιὸ σοβαρὰ ζητήματα.

στὴν ἐκθεση, οὔτε ὁ φὸν Λάουνιτς προσφέρθηκε στὰ καλὰ καθούμενα νὰ φτιάσει τὸ ἀγαλμά του. Κάμποσα χρόνια πρὶν εἶχεν ἀρχίσει αὐτὴ ἡ προπαγάνδα, γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῶν εἰκόνων του, καὶ τὴν ἀνέθεσε ὁ ἴδιος στοὺς πιστοὺς του «ἀποστόλους». Ἔτσι, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1851, ἔγραφε κι' ὅλας στὸν πιστό του Φράουενσταϊν.

«Σὰς παρακαλῶ νὰ προσέξετε πολὺ τὸ δαγγερεότυπο(1) πού σὰς στέλνω καὶ νὰ τὸ φροντίσετε. Θὰ παραγγεῖλω εὐχαρίστως μιᾷ δωδεκάδα. Μὰ ὁ καλλιτέχνης πού ἔχουμ' ἐδῶ εἶνε ἕνα κτῆνος τόσο ἀνυπόφορο καὶ τόσο ἀνείπωτα ἀποκρουστικὸς ὥστε ἡ παρουσία του καὶ μόνο περεχᾶ στὸ πρόσωπό μου τὴ βλοσυρότητα. Τὸ περασμένο καλοκαίρι, μόλις εἶχα καθίσει μπρὸς στὸ μηχανήμα, μὲ ἐξερέθισε τόσο, ὥστε πετάχτηκα ξαφνικά, ἄρπαξα τὸ καπέλλο καὶ τὸ μπαστούνι μου καὶ ρίχτηκα στὸ δρόμο. Ἐχῶ δυὸ ἄλλες μεγάλες φωτογραφίες, καμωμένες μὲ πολλὴν φροντίδα, ἀλλὰ αὐτὲς εἶνε φρικιαστικὲς γελοιογραφίες. Κοιτάζοντας τὴ μιὰ τους, μοῦ ἦλθε στὸ νοῦ πὼς μοιάζω τοῦ Ταλλεϋράνδου—τὸν ἔχω δεῖ πολλές φορές μ' ὅλη μου τὴν ἀνεση στὰ 1808. Κάμποσες μέρες πρὶν βρισκόμουν στὸ τραπέζι δίπλα σ' ἕναν γέρο ἐγγλέζο. Ἀφοῦ ἀνταλλάξαμε μερικὲς κουβέντες, μοῦ εἶπε ἐμπιστευτικά: «Κύριε, πρέπει ἄραγε νὰ σὰς πῶ μὲ ποιὸν μοιάζετε; Μὲ τὸν Ταλλεϋράνδο, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχα συναντηθῆ καὶ συνομιλήσει συχνά στὴ νεότητά μου. Αὐτὸ εἶνε περὶεργο, ἀλλὰ κατὰ γράμμα ἀληθινό. Δὲ θέλω νὰ σὰς τὸ στείλω αὐτὸ τὸ πορτραῖτο πού κάνει γκριμάτσες. Ἐμφανίζομαι αὐτοῦ inidignahundus(2) ὡσὰν νὰ εἶχα μόλις γράψει τὴν πραγματεία μου γιὰ τοὺς καθηγητὲς τῆς φιλοσοφίας.» Ἄν ὁ Ὑψιστος μᾶς ἔστειλε κανένα φωτογράφο! Μὲ τούτους ἐδῶ δὲ γίνεται τίποτα. Εἶνε γαϊδούρια σαμαρωμένα.

Λιγώτερο ἀπ' ἕνα χρόνο πιὸ ὕστερα (τὸν Αὐγούστο τοῦ 1855) ἔγραφε πάνω στὸ ἴδιο θέμα.

«... Οἱ φωτογράφοι μὲ παρουσιάζουν πάρα πολὺ γέρο. Σήμερα μοῦ ἔφτιασαν μιὰ φωτογραφία πού μὲ ξαναγιώνει κατὰ εἴκοσι χρόνια. Τὸ μέτωπό μου καὶ ἡ μύτη μου ἀποδίδονται μὲ μιὰ τελειότητα πού δὲ θὰ ξεπεραστῆ ποτέ. Αὐτὸ εἶνε ἀνεκτίμητο».

Καὶ κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ τώρα, τὰ ἄλλα μαρτυρικά, πάνω στὴν ἴδια πάντα φροντίδα καὶ ἐπαρση καὶ μικρόχαρη ἐγωλατρεία.

«Φ... 2 Μαΐου 1855.

«Δόξα λοιπὸν τῷ Θεῷ, πού, ἐπιτέλους μπῆκε στὴ μέση ὁ διάβολος. Νὰ τώρα πού θέλουν νὰ μὲ ζωγραφίσουν μὲ λαδομπογιὰ. Πρόκειται γιὰ ζωγράφο μεγάλης ἀξίας. Ἐχει μιὰν «Ἀφροδίτη» καὶ ἕναν «Ἐρωτὰ» σὲ φυσικὸ μέγεθος πού τὰ ἔκαμαν δεκτὰ στὴν ἐκθεση τῶν Παρισίων, ὅπου εἶνε πολὺ δύσκολοι. Εἶνε Γάλλος, ἀλλὰ ὀνομάζεται Λούντεσσούτς. Κιόλας, τοῦτον τὸν χειμῶνα, κάθισε στὸ «τάμπλ-ντ' ἔτ» δίπλα μου. (Φυσικὰ εἶχε τὸ σκοπό του). Μὲ εἶδε πολλές φορές νὰ μιλῶ ξανα-

1) Δαγγερεοτυπία λεγότανε ἄλλοτε ἡ πρωτόγονη ἀκόμη φωτογραφικὴ (ἀπὸ τὸν ἐφευρέτη τῆς Δαγγέρ) καὶ δαγγερεότυπο, τὸ ἱετικὸ φωτότυπο, ὅπως τὸ ἔπαιρνε τότε ἀπευθείας ὁ φωτογραφικὸς θάλαμος.

2) Λέξη λατινικὴ πού σημαίνει «γεμᾶτος ὀργή».

μένος. Μιά και είχε λεβεντόπαιδο, του άνοιξα την καρδιά μου, με κάθε έμπιστοσύνη. "Ετσι, ξαίρει καλά την άληθινή μου φυσιογνωμία. Η δόξα μου έφτασε ίσα με αυτόν χάρη στο θόρυβο μόνο που γίνεται για μένα στην πόλη. Θα με ζωγραφίσει, βάζοντας ο ίδιος τα έξοδα, μ' όλο που σύνήθως πληρώνεται πολύ ακριβά. Μιά μέρα τον ρώτησα, τι παίρνει για μια προσωπογραφία. «Γύρω από είκοσι χρυσά ναπολεόνια μήπως;» του είπα, και κείνος αποκρίθηκε «Περισσότερο από τόσα!...»

Το πορτραίτο αυτό, θα έκτηθη έδω κι' έπειτα θα πάει στην έκθεση του Βερολίνου. "Αχ, Θεέ μου! πώς θα γλυκοσαλιάζουν οι καθηγητές της φιλοσοφίας όταν με δούν, αλλά και οι γνωριμιές μου, και οι νέοι μου φίλοι στο Βερολίνο...»

Φ... 16 'Οκτωβρίου 1855.

«... Το πορτραίτο μου θα τελειώσει τούτη την εβδομάδα, και θα έκτηθη έδω κάμποσο καιρό, και θα πάει έπειτα στην έκθεση του Βερολίνου! "Αίντε! αίντε! τι ξάφνισμα έχουν να πάθουν οι Βερολινέζοι!»

«Φ. 23 Δεκεμβρίου 1855.

... Κάποιος Ρ. μου γράφει απ' τη Ζυρίχη για να μου άναγγείλει πως στη λέσχη όπου είχε μέλος, τα συγγράμματά μου διαβάζονται με τόσο θαυμασμό, ώστε επιθυμούν πάρα πολύ ν' αποκτήσουν το πορτραίτο μου είτε ως φωτογραφία, είτε ως ζωγραφιά, είτε ως σκίτσο, όπωσδήποτε τέλος πάντων. "Ο καλλιτέχνης δεν έχει παρά μόνο να το στείλει έναντι καταβολής. "Ωραϊον καιρό διάλεξαν για τέτοια δουλειά! Τώρα μάλιστα που οι μέρες είναι οι μικρές και οι πιο σκοτεινές της χρονιάς, τώρα που το κρύο και το χιόνι μας κάνουν όλους χάλια!...

"Ομως συγκατανεύω να επιφορτισθώ, μόλις οι μέρες γίνουν πιο καθαρές και πιο μεγάλες. Βλέπετε πως η δόξα μου απλώνεται σαν πυρκαϊά, με αναλογία όχι αριθμητική, αλλά γεωμετρική και μάλιστα κυβική, και ότι ο Νεϊλος έχει φτάσει στο Κάιρο. "Υστερα απ' αυτό, οι καθηγητές μπορούν να το βάζουν πείσμα και να μη μιλούν για μένα. Τζάμπα ο κόπος τους!

Δεν άλλαξα πολύ απ' το 1847. "Ομως εγώ, ο "Εμντεν, ο Κίλτσερ, ο Γκβίνγκερ και η ύπηρετρία μου είμαστε σύμφωνοι, και βρίσκουμε πως εκείνο το πορτραίτο του Λουντεσουτζ δέ μου μοιάζει απόλυτα. "Εχει ένα ψεύτικο ύφος, κι' αυτό ίσα ίσα κάνει έδω το πολύ κοινό και όλους τους άλλους να το βρίσκουν πολύ όμοιο.»

«Φ... 17 Αύγουστου 1855.

... Το πορτραίτο μου που το ζωγράφισεν ο Λούντεσουτζ, τελείωσε και πουλήθηκε. "Ο Βίζικε έφθασε πάνω στην ώρα του, το αγόρασε πάνω στο καβαλέττο, και το πλήρωσε 250 φιορίνια. "Αλλά το άνηκουστο είχε, αυτό που μου είχε, πάρα πολύ σοβαρά, όπως και στο ζωγράφο μου, ότι δηλαδή ήθελε να χτίσει ένα οικοδόμημα για να αναρτήσει αυτήν την προσωπογραφία μου.

Θα ήταν το πρώτο εκκλησάκι που χτίζεται προς τιμή μου. Ρετσιτατίβο: (!) «Ναί! ναί! ο Σαραστρό άραγε βασιλεύει έδω!» Και που είσαι άκόμη, το τι θα λέν για μένα στο έτος 2100;...»

«Φραγκφούρτη 13 Μαΐου 1856.

... "Ο μυστικοσύμβουλος Κρύγκερ θέλει να βάλει το ζωγράφο Χάμ-

1) "Ενας σκοπός της μόδας τότε, από το «Μαγεμένο αυλό».

μελ να με ζωγραφίσει σε μισό φυσικό μέγεθος, σαν αντίκρουσμα στο πορτραίτο του Γιουστίνους Κέρνερ, (*) που είχε απ' τον ίδιο ζωγράφο, που βρίσκεται σιμά μου έδω και τρεις βδομάδες. "Αρχίζει η μεγάλη εβδομάδα για το ποζάρισμα. Δεν μπορώ να ξεφύγω, γιατί θέλω να υποχρεώσω τον Κρύγκερ, επίσης δέ και τις μέλλουσες γενεές που βρίσκονται άκόμη μέσα στα παντελόνια των πατέρων της...»

"Η «μεγάλη εβδομάδα» της μεγάλης πόζας κρατεί περί τους τρεις μήνες και καταλήγει στην πιο άπρόσμενη αλλά χαρακτηριστική κριτική.

«Φ... 14 Αύγουστου 1856.

... Το πορτραίτο του Χάμμελ είχε μια καρρικατούρα. Του το είπα βάνουσα αυτό. Είχε απελπισμένος και δεν τολμᾶ να το έκθέσει. "Ο Λουντεσουτζ με πιέζει να του δώσω άκόμη τέσσερις πόζες για να αποτελειώσει το καινούργιο πορτραίτο μου. Μά κάνει πάρα πολλή ζέση για να διασχίσω τη γέφυρα...»

"Ως τόσο τις πόζες του τις έκαμε παρά τη ζέση, το πορτραίτο έγινε, αγοράστηκε από την έπιχείρηση του «Ξενοδοχείου της "Αγγλίας», και αναρτήθηκε στο μεγάλο σαλόνι όπου παράμενε ως τελευταία, όχι βέβαια γιατί οι μεγαλοξενοδόχοι είχαν ξετρελλαθῆ με τη φιλοσοφία του Σοπεγχάουερ, αλλά γιατί «τραβούσε» πελατεία, ο «μακαρίτης».

Η ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ

Είχε—όπως ξαίρουμε—περίοδοι όπου ζει σε πυρετόν ή ιστορία. Και ώριμάζουν τότες πρώιμα οι καταστροφικές μαζί και δημιουργικές έγκυμοσύνες της. Δεν αποκλείεται λοιπόν, πάνω σε γέννα κρίσιμη, ν' άρπάξει άτομα απ' το σωρό, που ούτε ώνειρευτηκαν να χρηματίσουν τέτοιου είδους μαιευτήρες. Κατά κανόνα όμως, η ιστορία προτιμᾶ τα έμψυχα τα εργαλεία της, «φινιρισμένα». Τα έτοιμάζει μ' άνεση και τα δημιουργεί, όχι απ' το Μηδέν, κι' ούτε με μόνη μια κουβέντα. Σε τούτη την κανονική κατηγορία λογαριάζεται και ο "Αρθούρος Σοπεγχάουερ.

Γεννήθηκε Παρασκευή: μια μέρα δηλαδή γρουσουζίκη, όπως πιστεύουνε στη Δύση. Είταν και παγερή έποχή—22 του Φλεβάρη—ψύχρα του βορεινού χειμώνα. Σ' αυτά τα δυό, ο ίδιος, μα κι' όπαδοί κι' αντίπαλοί του, βλέπανε τη συμβολική του «πεπρωμένου»

2) "Ενας απ' τους περίφημους, κατά την έποχή εκείνη, ρομαντικούς ποιητές της Γερμανίας.

του σφραγίδα. Τα είχαν για προάγγελμα. Ένώ αντίστροφα, λιγώτερο πολύ ξεχνάσαν δυο σημάδια άλλα, χειροπιαστά αυτά: το ένα τους, σημάδι χρόνου, και τ' άλλο τους, σημάδι τόπου. Γιατί εκείνη κει ή Παρασκευή, και κείνος ό Φλεβάρης, είχαν στο 1788, στο Ντάντσιχ.

Όσο καλογνωρίζουμε το περιστατικό, τόσο και σβήνει ό χαρακτήρας του τυχαίου, πάνω απ' το: γιατί, στο Ντάντσιχ έλαχεν ό κληρος, και ίσα ίσα στα 1788, να γεννηθή ό γενάρχης της άπαισιοδοξίας της νεώτερης:

Τούτη του τάριάζε γενέτειρα. Αυτή μαζί με την αντίστοιχη χρονολογία θ' άποκαλύπτουνε κατά πρώτο το γενεσιουργό το σπέρμα που άνάστησε μιάν τέτοια θεωρία.

Του Ντάντσιχ ό περιλάλητος ό ρόλος, μέσ' στις συνέπειες του πρώτου, και στις άφορμές του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου, προδιαθέτουν βέβαια, με σύγκαιρα παρεμποδίζουν κίολας για τη γοργή κι όρθή την κατανόηση της σημασίας του. Η πολιτεία αυτή δέν είχε απ' εκείνες που άσάλευτα σχεδόν διατηρεί ή Ίστορία στην προθήκη και στο προσκήνιό της. Ούτ' απ' εκείνες πάλι, που φάνηκαν με φορά στην όψη, κι ύστερα πέσαν στην άφάνεια για πάντα. Η πολιτεία τούτη αναλογεί με άτιμολέβητα ή με ήλεκτροδυναμικό μηχανήμα στημένο σ' ένα έπικαιρο σημείο της Εύρώπης.

Τέτοια μηχανοστάσια—το συνηθέστερο—δέν μπαίνουνε στην πρόσοψη. Έξ άλλου, δέν τά δέχεται ή λήθη των άχρήστων, ούτε οι τάφοι άναμνήσεων. Γκιειδής βρίσκονται σε πέραςμα, σε διασταύρωση, σε ρεύματα, γι' αυτό ίσα ίσα είχε τά «ντυναμό» που είπαμε, κι οι άτιμομηχανές της Ίστορίας.

Σάν τέτοιος δά, διχτόκομπος προβάλλει αυτό το Ντάντσιχ, πέραςμα όχι μόνο από τόπους σε τόπους, με κι από έποχές σε έποχή. Σ' αντιδιαστολή με άλλα τέτοια κέντρα, αυτός που λέμ' ό κόμπος δέν ήτανε μονόκλωστος, αλλά με σύρμα δίκλωνο, σφιχτοστριμμένο. Το βασικό το νήμα, ήταν έλασμα κοινωνικής ζωής που έσφυζε. Για τούτο ήταν κι έλατήριο σε κίνητρα πολιτικά, με άπόχρωση πολλές φορές διαγοητική κι ιδεολογική, που αποτέλεσαν το δεύτερο το νήμα. Όμως καιρός να προσπεράσουμε τ' άφηρημένα.

Άνάμεσα στο Ντάντσιχ τά μνημεία τά ιστορικά, δέ βλέπεις:

ούτε άγάλματα, να παρασταίνουν ανθρώπους, ούτε προσωπικές εικόνες. Χτυπούν στο μάτι πριν απ' όλα, δυο πύργοι: ό ένας τους— ύψος 76 μέτρα—ό άλλος τους άκόμα πιο ψηλός—82 μέτρα. Ό πρώτος είν' άκουμπισμένος σ' ένανε μεσαιωνικό ναό τεράστιο της Παναγίας, ως μόνης πολιούχου και χωροδεσπότισσας που γνώρισε ή έλεύθερη από φεουδαλικό ζυγό, εκείνη έμπαρσαγορά. Ό δεύτερος στηρίζει ένα κομποτέγνημα της Άναγέννησης, που είν' παλάτι, όχι για ήγεμόνα-άτομο, αλλά για κυβερνήτη κραταιό όμως ομαδικό, για τη Μεσαία Τάξη όλόκληρη.

Είνε το Δημαρχείο της Altstadt (της παλιής της πόλης). Εύκολονόητα, δέν είχε πύργοι άριστοκρατικοί, άλλ' είχε βίγλες άγρυπνες έμπορικού συνουκισμού, για να σημαίνουν έγκαιρα, είτε ειρηνικά καράβια των πραγματευτάδων, είτε πειρατικά πλεούμενα, είτε επιδρομέα στόλο.

Όμως εύθύς πιο χαμηλά, από τά λίθινα μαρτυρικά που ίέν την υπερέκσιμα πίστη, τη γήϊνη έξουσία, την ομαδικήν άσφάλεια, ύψώνεται κι άπλώνεται ένα είδος καύκλιο από μεγαθήριο, ένα παλαιοντολογικό κρανίο άποστεωμένο, που περιέκλεισε επί εκατοντάδες χρόνια, τον ομαδικό έγκέφαλο, εκείνου του όργανισμού. Είν' μια τετράγωνη σταύρα που τη στηρίζουν τέσσερες θεόρατες κολόνες από γρανίτη.

Την λέγαν Artushof (αύλή του Άρτου ή Άρθούρου). Την ώνόμαζαν επίσης και Junkershof (Αύλή του «Ύστερογέννητου»). Χαρακτηριστικές κι οι δυο αυτές όνομασίες. Ό Άρτους ή Άρθούρος, είχε ό θρυλικός εκείνος γιός ενός δρακόντοκέφαλου. (Ετυμολογικά το «Άρτ-ούρ», σημαίνει: μεγάλη άρκούδα). Είνε ό βρόχεις ό βασιλιά που ξεχώρισε απ' όλους τους μονάρχες, γιατί είχαν δημοκρατίας, και κάθιζε ίσα κι όμοια με τους όμότιμους του στη Στρογγυλή την Τράπεζα, σύμβολο για την ομαδική και την άκέφαλη τη Δύναμη. Γι' αυτό κι οι βορεινοί λαοί, πείσμα στους μονοκράτορες τους και στη φεουδαλική την πυραμίδα, έπλασαν και έποίησαν στις γλώσσες τις διάφορες, εκείνο τον όραίο κύκλο τραγουδιών, της «Στρογγυλής Τραπέζης», ενώ πιο ύστερα, οι έμποροι απ' τη Μεσαία Τάξη, ώργάνωσαν άδελφάτα άλληλοπροστασίας πολιτικής, κάτι άνάλογο, με λιγώτερο περίφραχτο, και ίσως προγενέστερο απ' τον Τεκτονισμό). Το καθένα τους τ' ώνόμασαν: Artusbrüderschaft άδελφάτο του Άρθούρου. Το Ντάντσιχ φυσικά δέν ήμπορούσε να μην έχει τέτοιο, και να μην το στεγάσει σε άνάλογη «Αύλή».

Άλλά, είτε γιατί κι αυτό άκόμη το βαφτισιμό, είχ' έστω κι

ἀμυδρή, ἀτομική σφραγίδα, τοῦ προτίμοῦσαν ὄνομα ὁμαδικώτερο κι' ὄχι πῶς λίγο εὐγλωττο, «Γιούγκερς» (νεώτεροι) εἴταν στὴ φεουδαλικὴ τὴν οἰκογένεια, ἀπὸ τὸ δευτερότοκο καὶ πέρα ὡς τὸν ὑστερογέννητο, τὰ παιδιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἄφηναν τὰ προνόμια καὶ τὴν κληνομιά στοὺς πρωτότοκους. Κι' εἶχε γλευαστική, στὴν ἀριστοκρατία μέσα, ἔννοια αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμός. Οἱ τέτοιοι Γιούγκερς, ἀποτελέσανε μὲ τὸν καιρὸ τὴν ἀριστοκρατία τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ κλήρου, ὅπου ἐνσωματώνονταν. Βγῆκε ἀργότερα ἀπ' αὐτοὺς τὸ ἀντιδραστικὸ ἐκεῖνο ἡμίονο πολιτικὸ τους κόμμα. Στὸ μεταξὺ ἤμῳς ἡ Μεσαία Τάξη, τὸν οἰκειοποιήθηκε τὸ γλευασμὸ, κι' ὠνόμασε τὸν ἴδιο ἑαυτὸ της: «ὑστερογέννητο», δίνοντάς του σύγκαιρα κι' ἀνάλογο παλάτι ὅπως ἡ στοὰ ποὺ εἶπαμε, καὶ ποὺ εἶχε καὶ πρόσθετη ἐπεξήγηση: «ὁ Οἶκος τῶν ἐμπόρων».

Ἄν τόσο ἀργοπορήσαμε σὲ τοῦτο, εἶνε γιατί, αὐτὴ καὶ μόνη ἢ στοὰ ποὺ λέμε, δίνει συνοπτικὰ κι' ἀνάγλυφα στὸ «γίνεσθαι» του, τὸ πνεῦμα ποὺ ἐνσάρκωσε κι' ἐξιδανίκευσε ὁ Σοπερχάουερ. Καὶ νά! Ὅπως σὲ ἄλλες πολιτείες, ἐγίν' ἐπίσης ἀκουστὰ τὸ Ντάντσιχ—τότες ποὺ πρωτοχάραζεν ἡ Ἀναγέννηση—ὅτι στὴ Βελγικὴ τὴν πόλη Βρυῦγκε (Brügge) κέντρο ἐμπορίας ἀξιόλογο, πάνω, στὴ Βόρεια Θάλασσα, κάποιος Φλαμανδὸς χοντρέμπορος, ποὺ τότε λέγαν Van der Burse (Βάν-τερ-Μποῦρσε), εἶχε τὸ σπίτι του σὰν προξενεῖο γιὰ τοὺς Ἑνετούς. Αὐτοῦ πηγαινοέρχονταν ἀπὸ βορρὰ σὲ νότο καὶ ἀντίστροφα, εἰδήσεις πάνω σὲ τιμές, καὶ κόστος, σὲ κίνηση, σὲ προσφορὰ καὶ ζήτησι ἐμπορευμάτων. Καὶ φυσικὰ οἱ ἐνδιαφερόμενοι μπαινόβγαιναν αὐτοῦ, νὰ πληροφορηθοῦν, νὰ συνηνοηθοῦν, νὰ συζητήσουν. Συνακόλουθα κατὰληγαν σὲ συναλλαγές, δίχως νὰ κουβαλοῦνε τὴν πραιμάτεια τους, μὰ τὸ πολὺ πολὺ μονάχα δείγματα ἢ καὶ κἂν οὔτε αὐτά, μὲ λόγῳ, μὲ ὑπογραφή, μὲ πίστη τέλος πάντων ἐμπορικὴ.

Ἔτσι ὄγκοι καὶ κοσὰ ἀλλάζαν χέρια, νοικοκύρη, δίχως νὰ μετακινηθοῦνε κἂν ἀπὸ τίς ἀποθῆκες τους, ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ τραβοῦσαν ἐπὶ τέλους γιὰ τὴν κατανάλωσι. Τὸ ἴδιο σύγκαιρα γινότανε καὶ μὲ τοὺς ναύλους, τίς μεταφορές, τὴν ἀγορὰ ἢ τὴ ναυπήγησι τῶν καραβιῶν, τὸ φτιάσιμο τῶν ἀμαξιῶν γιὰ τὴ στεριά. Πουλιόντανε καιμιά φορὰ αὐτὰ πρὶν νὰ ὑπάρξουν στὴν πραγματικότητα, ὅπως συχνὰ πουλιόνταν καὶ ἐμπορεύματα, ποὺ εἴτε δὲν ξεκίνησαν ἀπ' τὴν πηγὴ τους, εἴτε βρισκόντανε ἀκόμα πλεούμενα στὸ πέλαγος. Ἐξὸν ἀπὸ ἐμπόρευμα σὲ εἶδος, δίχως πολλές μετακινήσεις, ἄλλαζε χέρια καὶ τὸ νόμισμα ἢ μᾶλλον τὰ νομίσματα, τὰ πολλὰ καὶ τὰ διάφορα ἀπὸ τὴν κάθε χώρα.

Αὐτὸς ὁ νεωτερισμὸς,—ποὺ ἂν θαλοκοιτάξουμε δὲν εἶτανε πρωτόφαντος ὅλως διόλου, γιατί κάτι ἀνάλογο κάμανε οἱ Ἑβραῖοι,—ὡς τόσο σὰν πῶς σίγουρος σὲ χέρια χριστιανῶν, ἄρρεσε καὶ ἐφαρμόστηκε μὲ τὸν καιρὸ, στὰ κέντρα τὰ μεγάλα, ὅπου οἱ συγκεντρώσεις τῶν ἐμπόρων, ἔπαιρναν φυσικὰ τὴν ὀνομασία τους ἀπ' τ' ὄνομα τοῦ πρώτου «ἐφευρέτη». Λεγόταν: Μποῦρσα,—ὅπως κι' ἀκόμη λέγεται, καὶ ποὺ τὴν μεταφράσαν οἱ δικοὶ μας: Χρηματιστήρια.

Ὅμως τὸ Ντάντσιχ, δὲν περίμενε ὅποτε νὰ μέσει στὴν ἀφάνεια ἢ Brügge, γιὰ νὰ τὴν ὑπερσκελίσει. Οὔτε χρειάστηκε τὸ δασκάλημα ἀπὸ τὸν Βάν ντέρ Μποῦρσε. Εἶχε προτιήτερα ἀπὸ «προξενεῖο», τὴν «Ἀρτουσιπροούντερσαφτ», τὸ ἀδελφάτο τοῦ Ἀρθούρου ὅπως εἶπαμε, στεγασμένο ἄνετα καὶ μεγαλιόπρεπα στὴν ἡγεμονικὴ «Ἀυλὴ» του, ποὺ τὴν ἀνάγειραν τεχνῖτες ἱκανοί, καὶ τὴν ἐστόλισαν οἱ καλλιτέχνες. Ἐκεῖ λοιπὸν, βρισκόνταν ταχτικὰ τὰ μέλη τ' ἀδελφάτου, μὲ ἀφορμὴ «ἀγάπες» νεοπλούτων, συμπόσια πᾶσι νὰ πείλουκούλεια, γύρω σὲ ἀκέφαλο τραπέζι στρογγυλό. Καὶ μεταξὺ τυροῦ καὶ ἀχλαδίου, νὰ συνηνοηθοῦνε σὲ ζητήματα, ποὺ ξεκινούσαν ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλην, ἀπὸ δύο βάσεις σύνθετες κι' ἀχώριστες: τὸ πῶς ν' αὐτοκυβερνηθῆ ἢ πόλη, συμφεροντικά, μ' ἀσφάλεια, δίχως χαράτσι, καὶ πῶς νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἡ πολιτεία τὴ συναλλαγὴ καὶ νὰ συγκεντρωθῆ ὁ πλοῦτος.

Ἀπὸ αὐτοῦ ξεκινούσαν οἱ ὑποδείξεις, οἱ συστάσεις, οἱ ἐντολές, ὁ ἔλεγχος, νὰ φτιάσουν ὡς τὸ Δημαρχεῖο κι' ὡς τὸ Συμβούλιο τῶν Ἐκλεκτῶν, γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ κι' ἐκτέλεση. Κι' ὄχι μονάχα αὐτό, ἀλλὰ καὶ πῶς ν' ἀντιπαλαίψουνε τὸν ἀνταγωνισμὸ τὸν ξένο, ποὺ ὄλο καὶ τοὺς ἔβαζε μπρὸς σὲ ζοῆ καὶ θάνατον ἐμπορικὸ, μὰ κι' εἶχεν ἀγριέψει, μὰ καὶ θέριευε σὰν κραταιὰ Δύναμη, ἡ πρωτότυπη γιὰ τὸ Μεσαίωνα ἐμπορικὴ Ὀμοσπονδία, ἡ Χάνσα ἢ Γερμανικὴ, ὄργανισμὸς τεράστιος, πολιτικὸς καὶ ἐμπορικὸς, μὰ κι' ὄπλισμὸς κοινωνικὸς ἀκαταμάχητος μπρὸς στὴ φεουδαρχία, ἀλλὰ καὶ ὄδοστρωτήρας μπρὸς σὲ ἀντίπαλο καὶ ἀνταγωνιστὴ ἐξωοργανικὸ (1).

1) Ἡ ὀνομασία «Χάνσα», μ' ὄλο ποὺ γοτθικὴ, εἶνε σύγκαιρα καὶ βιβλική. Ὁ ἐκ Καπαδοκίας, «Μωϋσῆς τῶν Γότθων», ὁ ἱεραρχὴς Οὐλφίλνις—ἀρειανιστὴς κατὰ τὰ ἄλλα—στὴν πολὺ πρὶν ἀπ' τὸ Λούθηρο τευτονικὴ μετάφρασι τῆς Βίβλου (περὶ τὰ μέσα τοῦ 1ου αἰῶνα) εἶται μετάφρασε τὴ λέξι «ένωσις» ἢ «δεσμὸς». Ἡ Μεσαία τάξη, ὅπου σὲ πείσμα τοῦ Βατικανοῦ, κυκλοφοροῦσε ἢ Βίβλος ἐκεῖνη, ὠνόμαζεν εἶται τίς πρώτες ἐνώσεις τῶν ἐμπόρων, δίνοντάς τες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ χαραχτήρα θερησκευτικὸ. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ὄνομα, καὶ μὲ ἀνάλογο πνεῦμα, ἔπαιρναν καὶ οἱ ἐνώσεις ποὺ δημιουργοῦσαν μεταξὺ τους οἱ διάφορες ἐμπορικὲς πόλεις στὴν Κεντρικὴ Εὐρώ-

Τὸ Ντάντσιχ, οὔτε ἤθελε οὔτε μποροῦσε νὰ συμμετάσχει στὴν ἴδρυσή τῆς Χάνσα. Δὲ θέλησε, γιατί εἶχε αὐτάρκεια καὶ δύναμη στὰ πλούτη τοῦ συγκέντρωσε. Καὶ γιατί ἔτσι ἔβλεπε τὸ συμφέρον τοῦ στὴν ξεκάθαρη ἀτομικότητά του. Κι' ἐφάρμοζεν ἐκεῖνο τό: «διαίρει καὶ βασιλεύει». Μὰ ἴσα ἴσα γὰ νὰ ἡγεμονεύσει ἔτσι σὺν ὁμάδα, ἓνας καὶ μόνος τρόπος εἶταν μπορετός: νὰ σύγχωνέψει μέσα τοῦ τὰ πρόσωπα τοῦ τ' ἀπαρτίζανε, νὰ λυώσει στὰ χυτήρια τῆς ἐμπορικῆς συνειδήσεώς του, τὴν κάθε τιμαλφῆ προσωπικότητα. Νὰ γίνει εἶδος πολιτεία σπαρτιατικῆ, στὸ συναλλαγματικὸ ἐπίπεδο. Καὶ γὰρ μὲν, ἡ ἀναλογία αὐτῆ, δὲν ταιριάζει πέρα ἀπὸ ὠρισμένο βαθμὸ, γιατί προβάλλει ἀγεφύρωτη ἢ διαφορὰ, ἀνάμεσα στὴ συγκέντρωση τῆς γῆς (τοῦ προϋποθέτει τὴν κλειστὴν οἰκονομία, τὴν παραγωγή, τὴν κατανάλωσιν ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸ χωροδεσπότη ἔστω κι' ὁμαδικό, ὅπως ἡ Σπάρτη). Ἐνὼ ἡ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου, προϋποθέτει ἀπεναντίας ἐμπορευματικὴ παραγωγή, προωρισμένη γὰρ συναλλαγὴ καὶ συνακόλουθα ἀναποδογυρίζει τὴν φεουδαλικὴν οἰκονομία.

Ναὶ μὲν, τέτοιο τὸ ἀσυμβίβαστο, ἀνάμεσα στὶς δυὸ ὀλιγαρχίες. Ναὶ μὲν ἀκατανόητος ὁ ἔμπορος δίχως τὸ ἀτομικὸ «ἐγὼ» του, μπρὸς στὸν ὅμοιον ἀκατανόητο χωροδεσπότη δίχως τὸ «ἐμεῖς» του: ὁ φεουδάρχης ἐπικεφαλῆς, τὸ τσοῦρμω του, ἡ φαμελιά, τὸ τζάκι του, οἱ δουλοπάροικοι.

Ὡς τόσο ὅμως ὁ ἐμπορικὸς ἀτομισμὸς, ὄχι μονάχα ἀσφυξία δὲν παθαίνει, ἀλλὰ καὶ ἀναπνέει συμφεροντικὰ καὶ ἀναπτύσσεται μέσα σ' ἀτμόσφαιρα ὁμαδικῆ τῆς Τάξεως του, ὡς τὸ σημεῖο ὅπου προβάλλουν οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις, ἄγρια ἐγωϊστικὲς καὶ μὲ βία τους τὸ: «ὁ θάνατός σου ζωὴ μου!»

πη, γὰ νὰ προστατεύσουν τὰ συμφέροντά τους ἀπὸ τὴ φεουδαρχία. Στὸν 13ο αἰῶνα, ὅταν ὀξύνονται σὲ κρίσιμο σημεῖο οἱ ἐσωτερικὲς διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς φεουδάρχες, τότες ἐπιφελοῦνται οἱ ἐλεύθερες πόλεις καὶ ἰδρύουν πρὸς τὴ μεγάλη Χάνσα ἢ καὶ «Ἀνσεατικὴ Ὀμοσπονδία». Ὁ πρῶτος πυρῆνας εἶταν τὸ Ἀμβούργο καὶ τὸ Λύμπεκ. Μὲ τὸν καιρὸ προσχώρησαν κι' ἄλλες πόλεις, ἔξω ὅμως ἀπ' ἐκεῖνες τοῦ ἔβλεπαν στὴν ἔνωση αὐτὴν ἀνταγωνισμό. Γι' αὐτὸν τὸν λόγον δὲν προσχώρησε στὴν ἀρχὴ οὔτε τὸ Ντάντσιχ. Ἐξὼ ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ δράσιν, καὶ μάλιστα παράλληλα σ' αὐτήν, ἡ Χάνσα ἀνάπτυξε δράσιν τεράστια, πολιτικὴ, διπλωματικὴ, ἀλλὰ καὶ πολεμικὴ. Σημείωσε περιφανεῖς πολιτικὲς, θρησκευτικὲς, στρατιωτικὲς νίκες. Ὡς τόσο ἀναπτύχθηκε στοὺς κόλπους τῆς ἀνταγωνισμὸς μὰ καὶ ἡ «πρωτεύουσα» τῆς, τὸ Λύμπεκ, θέλησε νὰ ἐπιβληθῆ στὶς ἄλλες πολιτείας. Τότε τὸ Ντάντσιχ, ἔκρινε καλὸ νὰ μπαινοβγαίνει στὴ Χάνσα, γὰ νὰ ἀποτελειώσῃ τὴν ἐπικίνδυνον κυριαρχία τῆς.

Εἶδαμε πάνω σ' αὐτὸ, ἀπὸ πόσον νορῆς, καὶ πολὺ πρὶν φτάσουν τὰ πράγματα στὴν ὀριμὴν ἐξέλιξιν τους, φάνηκε ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὸ Ντάντσιχ καὶ στὴν Χάνσα, τοῦ δὲν ἤθελε στοὺς κόλπους τῆς ἡγεμόνα καὶ δεσπότη. Βρέθηκε ὥστε τὸ Ντάντσιχ, συνειδητὰ ἔτοιμο, ν' ἀντιμετωπίσει ὁμαδικὰ τὴ Χάνσα ὅταν ἐτούτῃ λύγισε χάρι στοὺς δικούς τῆς ἐσωτερικὸς ἀνταγωνισμούς. Ἡ πεῖρα ἐκείνη: ἡ ἐφαρμογὴ πολιτικῆς τοῦ δὲν τὴν εἶχε ἀκόμη ἀνακαλύψει ὁ Μακιαβέλι, ὁ ἀγώνιας ὁ διμέτωπος τοῦ δὲν ἐκόπαζε—ἐνάντια στὸ φεουδαρχισμό ἀπὸ τὴ μιά, στοὺς ξένους ἀνταγωνιστὲς ἀπὸ τὴν ἄλλη—διαμόρφωσαν ἔτσι τὸ πνεῦμα τῆς ὁμαδικότητος τοῦ Ντάντσιχ, ὥστε καὶ πρὶν ἀκόμη νὰ πιέσει ἄμεσα ἡ σκληρὴ ἀνάγκη, οἱ ἔμποροι τοῦ λέμε, σβήσανε μόνοι τους καὶ πρόθυμα, μέσα στὸ παγερὸ μὰ θετικὸ ἐκεῖνο κῆμα τοῦ συμφέροντος, τὶς σπίντες τὶς φανταχτερές—μὰ σπίντες, τέλος πάντων—τῆς προσωπικῆς ἐπίδειξης, τὰ μπιχλιμπίδια τὰ ἐπίχρυσα τῆς μικροαστικῆς μοροδοξίας, τοῦ μικρομπακάλη τὸ καμάρι νὰ βλέπει πάνω ἀπ' τὸ τεζάκι τοῦ φρεσκοβαμμένο τ' ὄνομά του, τοῦ μικροβιομήχανου τὸν κομπασμό, τὰ βάζει ἔξω ἀπ' τὰ κουτιά τὴν ἴδια τὴ φωτογραφία του. Μεθοδικὰ λοιπόν, μακρόχρονα ἐξελιγμένη ἢ ἄρνησις τοῦ φτηνοῦ κι' ἀσύμφορου τέτοιου ἀτομισμοῦ, ἔφτασε γοργὰ στὴν ἀνάπτυξίν τῆς, κι' ἐγένετο ἐνσυνείδητη.

Νὰ γιατί, δὲ βλέπουμε ἀγάλματα προσώπων ἀνάμεσα στὰ μνημεῖα τοῦ Ντάντσιχ. Καὶ νὰ ἀκόμη γιατί, σὺν ἔφτασε ἡ ἐξέλιξιν στὴν ὀριμότητά τῆς, σὺν ἐμφανίζεται τὸ ἀπρόσωπο καὶ τὸ ἀνώνυμο χρηματιστικὸ κεφάλαιο, βρῆκε τὸ Ντάντσιχ ἔτοιμο νὰ τὸ χρησιμοποιήσει γὰρ χρυσόσπρωτη κοιτίδα του. Κι' ὅταν μὲ τὴ σειρά πάλι, ὁ πλοῦτος τοῦ βιάδιζε στὴ συγκέντρωσίν του, διαμόρφωνε τὸν ἐνσυνείδητό του στοχασμό, ἀνάλογα πρόβαλαν τὰ ἰδανικὰ τῆς διανοήσεώς του, κατὰ τὴν πρώτη τοῦ ἐκείνην ἐξόρμησιν, κι' ἀνάλογα θὰ τὰ ἐνσαρκώσῃ τὸ πρωτοπόρο τοῦ ἀτομοῦ, ὁ φιλόσοφος του, σάρκα ἀπὸ τὴ σάρκα του καὶ διάνοια ἀπ' τὴ διάνοιά του.

* * *

Ὡστε, αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα στὴν ὁμαδική, στὴν ταξικὴ συνείδησιν τοῦ πλουτοκρατισμοῦ, ἀποτύπωσεν ἡ τέτοια γενέτειρα στὸ τέτοιο γέννημα τῆς. Καὶ νὰ γιατί, ἀντίστροφα ἀπ' τοὺς μικροαστοὺς διανοούμενους, τοῦ ἔχουν διαφεντέψει τὸν ἀτομισμὸν σὺν ἰδανικόν, καὶ φτάνουν μάλιστα κάμποσοί τους ἴσαμε νὰ τὸν συστηματοποιήσουν σὲ ἀτομιστικὸ ἀναρχισμό, ἀντίστροφα—τὸ ξαναλέμε—ἢ ὅλη ὥς θὰ δοῦμε σοπεγχαουρικὴ κοσμοθεωρία, στηρίζεται ἀπάνω στὸ

πνεῦμα τῆς ὁμαδικότητας. Καὶ συνακόλουθα, φαντάζει φυσικὰ σὰν ἀλτρονιστική. Κι' ἀκόμη, ἀπὸ τῆς μιᾶς τοῦ ὄψης, ὁ σοπεγγαουερικὸς ἀσκητισμὸς, εἶνε τὸ λογικὸ καθρέφτισμα τούτου τοῦ πλουτοκρατικοῦ «σπαρτιατισμοῦ» ποὺ εἶπαμε. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι τὴν πλευρὰ, ἡ ἴδια αὐτὴ ὁμαδικότητα, ὁ τέτοιου εἴδους «σπαρτιατισμός», φῶς φανερά, διπλὰ συμφέρει στὴν πλουτοκρατία. Γιατὶ ἀπ' τὴ στιγμὴ ὅπου οἱ ἄλλες κοινωνικὲς μερίδες, χάρη στὴν ἔντονη ὑποβολή—ποὺ δεῖγμα τῆς ἀσύγκριτο εἶνε ὁ σοπεγγαουερικισμὸς—πιστεύουνε σ' αὐτὸ τὸ ὁμοούσιο σύνολο, ἐγκαταλείπουνε τὶς ἰδιαίτερες κοινωνικὲς τοὺς ἀξιώσεις καὶ παραλύει κίολας τὸ ψυχολογικὸ τουλάχιστον τὸ κίνητρο τοῦ κοινωνικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἢ τέλος πάντων τοῦ ἀφαιρεῖται ἡ ἰδεολογικὴ του βάση. Γι' αὐτὸ καὶ μᾶς εἰδοποιεῖ τούτῃ ἡ ἐξήγησις, πάνω στὴ σοπεγγαουερική, τὴν ἀντιεγωϊστικὴ τὴ θέσι ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἄτομο κατέναντι στοῦ γένους, στοῦ εἴδος, στὴν ὀλότητα, τὴν ὄντολογικὴ πρῶτα κι' ἀρχή, καὶ συνακόλουθα τὴν κοινωνική, σὰ φυσικὸ συμπέρασμα. Ποιὸ ὅμως τὸ θετικὸ περιεχόμενον τοῦ τέτοιου ὁμαδισμοῦ καὶ ποιὲς οἱ ἐσωτερικὲς, οἱ ἀτομιστικὲς τοῦ ἀντιθέσεις, ποιὸ τὸ ἐγωϊστικὸ του βᾶθος; Γιὰ τούτα ὅλα μᾶς προειδοποίησε κίολας ὁ ἱλιγγος ποὺ δίνει ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ μιὰν κοσμοθεωρία καὶ στὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἠθικῆς τῆς, ἀπὸ μέρος τοῦ ἴδιου τῆς τοῦ ἰδρυτῆ.

* * *

Τὸ πᾶν ἔχει συμβάλει ὥστε νὰ δημιουργηθῆι μὲ νομοτέλειαν ἱστορικὴ τούτῃ ἡ γενέτειρα, καὶ μὲ τὴν ἴδια νομοτέλεια νὰ δημιουργήσῃ κι' αὐτὴ τὸ διανοητικὸ, τὸ φιλοσοφικὸ τῆς γέννημα ἐνσαρκωμένο στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀρθούρου Σοπεγγάουερ.

Νὰ λογαριάσουμε πρῶτα κι' ἀρχὴ τὴ γεωγραφικὴ τοῦ Ντάντσιχ θέσι, ποὺ ἐξηγεῖ τὴν κίνησι—ψυχὲς καὶ πλούτη—στοῦ πέρασμα τῆς βόρειας Εὐρώπης. Ἐξῆ μόνις χιλιόμετρα ἐδῶθε ἀπ' τὸν ὁμώνυμο τὸν κόλπο, στὴ Βαλτικὴ, λιμάνι ὡς τόσο ἀπ' εὐθείας, μὰ καὶ βρισκεται στὸ μπράτσο τὸ δεξι, ἀπάνω στὴν ἀριστερὴ τὴν ὄχθη τοῦ πλωτοῦ Βιστούλα πού, οἱ δύο τοῦ παραπόταμοι, ὁ Μόττλαου καὶ ἡ Ραντάουνε, πλωτοὶ κι' αὐτοὶ τὸ διασχίζουν. Μαζὶ μ' ἐτούτους καὶ τὰ κανάλια τὰ πλωτά, ποὺ συνδέουν ἀπ' ἀνατολή, μὲ τὰ πολωνικὰ καὶ τὰ ρούσικα ποτάμια, κι' ἀπὸ τὴ δύση μὲ τὰ γερμανικά. Τέτοιο κομπόδεμα διχτυοῦ, ὅσο γιὰ τὴν ὑγρὴ συγκοινωνία. Καὶ πάλι γιὰ τὸ στεριανὸ τὸ πᾶνε κι' ἔλα, ἴσως λιγώτερο εὐνοϊκοὶ οἱ ὄροι, μὰ κι' ὁ δρόμος ἀπ' τὸ Βερολίνο στὴν Πετρούπολη, περνάει

τότες κάμποσο κοντά. Πολὺ πὺ ἐπιταχτικὲς εἶνε οἱ συγκοινωνιακὲς ἀνάγκες ἀπὸ Βορρᾶ ὡς τὴν καρδιὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Κλειδὶ λοιπὸν συγκοινωνίας, κι' ἀρτηρία στὴν ἀέναο ροή, ἀνάμεσα στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Γι' αὐτὸ καὶ τράνζιτο, καὶ ἀποθῆκες, φέριμες ἐμπορικὲς ἀπ' τὶς σημαντικώτερες στὴν ἐποχὴν ἐκείνη ποὺ ἐνδιαφέρει. Ἕνα τεράστιο γιὰ τὸν καιρὸ ἐμπόριον, εἴτε εἰσαγωγὴ, εἴτε ἐξαγωγὴ, εἴτε καὶ μὲ τὰ δυὸ μαζὶ. Καὶ φάμπρικες, καὶ ἐργοστάσια μεγάλα ἀκόμη ἀπὸ τότες, καὶ ἐταιρεῖες ἀνόνητες. Μὰ φυσικὰ καὶ τράπεζες βαρβάτες, χρηματιστήριον, κίνησι σὲ κεφάλαια ρευστά, συναλλαγὴ ραγδαία μὲ τὰ χρεόγραφα καὶ τὶς ὁμολογίες.

Σὰν πρᾶστεθοῦν σ' αὐτὰ καὶ τὰ περίγυρα τὰ πλούσια, τὰ ἐκμεταλλεύσιμα, δὲ μένει ἄλλο γιὰ νὰ καταστρώσουμε τὶς χτυπητὲς διαφορὲς ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καὶ σ' ἄλλες μεγάλες ἐμπορικὲς πολιτεῖες τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Διαφέρει λ. γ. τὸ Ντάντσιχ χτυπητὰ ἀπὸ τὴ Βενετία κι' ἀπὸ τὴ Γένουα στὸ ὅτι ἐκεῖνες ἀπλώθηκαν στὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς τοὺς, ἐνῶ τὸ Ντάντσιχ συγκέντρωνε τὸν κόσμον ἐκεῖνον στοὺς κόλπους του. Αὐτὸ ἐξηγεῖ γιὰ τὸν καιρὸ τοῦ χρειάστηκε ποτὲ ἡ Φεουδαρχία γιὰ νὰ τὸ κυβερνήσει. Ἐνῶ οἱ ἀδιάκοπες ἀνάγκες γιὰ ἕνα διαρκῆ καταχτητικὸ πόλεμον, οἱ ἀνάγκες νὰ συντηροῦν μόνιμες φρουρὲς μὲ κίστρα καὶ μὲ πολεμιστὲς λίγο ἢ πολὺ παντοῦ, ἔξανάγκαζε τοὺς βενετσιάνους καὶ τοὺς γενοβαίους νὰ ἐμπιστεύουνται τὴν προστασία τοὺς στὸ ἀρχοντολόι, στὴν ἀριστοκρατία τοῦ αἵματος, ποὺ ἀπ' αὐτὴν ἔβγαινε καὶ ἡ κυβερνητικὴ ὀλιγαρχία.

Ἀπ' τὸ τέτοιου εἴδους ἀρχοντολόι, τὸ Ντάντσιχ μισθώνει ὅταν θέλει στρατηλάτες, ὡς ποὺ νὰ βγάλει στὸ μεταξὺ καὶ πολεμιστὲς ἀπ' τοὺς δικούς του κόλπους. Καὶ θεωρώντας τὸν ὁμαδικὸ τοῦ ἑαυτοῦ ἰσότημον ἂν ὄχι ἀνώτερον ἀπ' τοὺς ἀριστοκράτες, μὰ ἀναπαρστήσει τοὺς δικούς του «τίτλους εὐγενείας», στὸν περιλάλητο τοῦ θυρεοῦ,—δυὸ σταυροὶ μὲ μπράτσα ὀρίζοντια δυὸ φορὲς πὺ μακρὰ ἀπὸ τὸν ἄξονα, ὁ ἕνας πάνω ἀπ' τὸν ἄλλο τοὺς, καὶ πᾶνοι πάνω ἢ κορῶνα ἢ ἀρχοντικὴ.

Μὲ τούτῃ τὴν ἀνάγκη σφραγίδα, σφραγίζει ὅλες τοὺς τὶς ἐνέργειες, ὅλα τὸν τὰ ἔργα, στὸ ἀπρόσωπο τοὺς μέτωπον.

Ἡ Μεσαία τάξι διαχειρίζεται μόνη τὰ οἰκονομικά τῆς. Δὲν πληρώνει φόρους, ἀλλὰ εἰσπράττει ὁμαδικὰ εἰσοδήματα. Μόνον ἕνας μύλος ποὺ τὸν κινεῖ ὁ Ραντάουνε ἀποφέρει στὸ Δῆμο ἕνα χρυσὸ δουκάτο καθαρὸ στὴν κάθε ὥρα τοῦ εἰκοσιτετραώρου. Δημοτικὲς καὶ οἱ ἀποθῆκες οἱ ἀπέραντες, δημοτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ φορτοεκφορτωτὲς, δημόσια καὶ ἡ ἀσφάλεια, ὅταν σχεδὸν παντοῦ ἄλλοῦ εἶνε ἀκόμη ἀτομική. Ὅλα μονάχος τοῦ ὁ «Ἰστερογέννητος». Καὶ νὰ

γιατί, απ' τὴ στιγμή ὅπου ἡ Ἱστορία ἀφαίρεσε τὸ μονοπώλιο τοῦ πόλεμου απ' τὴν ἀριστοκρατία αἵματος, ἡ Βενετία καὶ ἡ Γένουα ξεπέφτουν ἀγιάτρευτα. Ἐνῶ, τὸ Ντάντσιχ, θὰ βρεῖ πολὺ πῶς ὕστερα τὴ σχετικὴν ἀφάνειά του, πῶς ὡς τόσο δὲν εἶνε μαρασμός. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ πῶς θὰ τὴ βρεῖ ἐκεῖ ὅπου δὲν τὴν περίμενε: δηλαδὴ στὴν ἴδια τὴν ἐμπορικὴ τὴν πρῶδα. Θὰ νοιώσει τὴν πῶς μεγάλη κρίση του μὲ τὴν ἐφεύρεση τῆς ἀτμομηχανῆς. Τὰ πολυάριθμα ἱστοροφῶρα ἐξηγοῦν τὴν ἀρχικὴν ἀντίδραση, κ' αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της ἐξηγεῖ τὴν ἀργοπορία γιὰ τὴ νέα προσαρμογὴ.

Ἐξ ἄλλου, ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἀπὸ τὸ Βερολίνο στὴν Πητρούπολη, δὲ θὰ περάσει ἀπὸ σιμὰ του. Ὅμως ἡ κρίση δὲ θὰ εἶνε ἀγιάτρευτη. Ἡ πολιτεία αὐτὴ θὰ συγχρονίσει τὸ βῆμα της, καὶ μ' ὅλο πῶς περιοδικὰ πῶς θὰ ἐπανέρχεται στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας, γιὰ λόγους μαζὶ πολιτικούς καὶ οἰκονομικούς, θὰ παραμένει ὡς τόσο τὸ μεγάλο πόρτο τῆς Βαλτικῆς, ἡ σκουδαλα ἐμποροαγορὰ καὶ χρηματαγορὰ γιὰ νὰ δεσπόζει ἀπὸ βορρᾶ σὲ νότο στὴν Κεντρῶα ἠπειρωτικὴν Εὐρώπη.

Μὰ καὶ μιὰ ἄλλη διαφορὰ πῶς δὲν μπορεῖ νὰ προσπεράσει ἀπαράτηρη. Οἱ Ἱταλικὲς ἐμπορικὲς πολιτείες γνώρισαν πρῶτες τὴν Ἀναγέννηση. Τὸ ἐξηγεῖ αὐτό, τὸ ἴδιο τους τὸ ἀπλωμα στὸν ἔξω κόσμῳ, πῶς χάρη στὸν ἐμπορισμὸ τους ἔγιναν μόνες τους αὐτὲς φρεῖς τοῦ πολιτισμοῦ του. Ἐνῶ τὸ Ντάντσιχ θὰ περιμένει σχετικὰ νὰ πῶς ὁ κόσμος σ' αὐτό. Καὶ γιὰ τοῦτο ἡ σχετικὴ ἀργοπορία. Στὸ μεταξὺ ὅμως, ἡ αὐγὴ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἱταλία, παρ' ὅλην τὴν κηδεμονία τῆς ἀρχοντιᾶς, ἴσως καὶ χάρη σ' αὐτὴν, γάνει ἢ κἂν δὲ γνωρίζει τὸ σπαρακτικὸ ἐκεῖνο χαραχτῆρα, τὸν αὐστηρό, τὸν σχεδὸν «ἀσκητικὸ», τῆς νεόφανης πλουτοκρατίας τοῦ Βορρᾶ. Τὸ ψυχρὸ τὸ μέταλλο δὲν ἔχει ἀκόμη γνωρίσει τὸ πρῶτο συγκεντρωτικὸ του στάδιο, καὶ γι' αὐτὸ δὲν παγώνει διάνοιες, δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει τὰ αἵματα νὰ κοχλάσουν, τὰ συναισθήματα νὰ ἐξαρθοῦν καὶ νὰ συστηματοποιηθοῦν σὲ αἰσθητικὲς μορφές. Γι' αὐτό, ἡ ποίηση τῆς Ἀναγέννησης στὴν Ἱταλία, γι' αὐτὸ οἱ μεγάλες καλλιτεχνικὲς φρυσιογνωμίες ἐκεῖ. Ὡς γνωστό, τεράστια σημασία ἔχει ἡ Ἀναγέννηση καὶ στὴ Γερμανία. Ὡς τόσο, εἰδικὰ γιὰ τὸ Ντάντσιχ, δὲν ἐμφανίζονται οὔτε ποιητὲς οὔτε καλλιτέχνες ὀλκῆς. Ἐξ αἰτίας ἡ ἀργοπορία πῶς εἶπαμε. Κι' ὅταν πάλι ἀρχίζει νὰ συγκεντρώνεται ὁ πλοῦτος, εἶνε κίβλας συμπαγεῖς οἱ πάγοι του, ὥστε νὰ μὴν ἀφίνουν περιθώριο γιὰ συναισθηματισμὸ. Ὅσο γιὰ τὰ ἄλλα ἔργα Τέχνης, τὸ Ντάντσιχ δὲν αἰσθάνεται ἀνάγκη τῆς ντόπιας παραγωγῆς τους. Γιατὶ ἀπλούστατα μπορεῖ ν' ἀγοράσει

ἀπ' εὐθείας ἀπ' τὴν παγκόσμιαν ἀγορὰ, ὅπως καὶ συμβάλνει, ἐξ ἄλλου, ἔτσι πῶς θὰ τὸ δοῦμε μὲ τὸν ἴδιο τὸν πατέρα τοῦ Σοπερχάουερ. Ὅσο πάλι γιὰ τὰ ἔργα τὰ κοινωνικὰ ἀφέλιμα, αὐτῶν, εὐνοεῖ βέβαια τὴν ντόπια παραγωγή.

Θὰ εἶνε γέφυρες αὐτά, θὰ εἶνε ἐκκλησίαι γιὰ ὅλα τὰ θρησκευματα πῶς διασταυρῶνουνται ἐκεῖ, θὰ εἶνε ἡ ρυμοτομία ἡ περίφημη ἔτσι ὥστε νὰ συνδυαστεῖ τὸ γραφικὸ μὲ τὴν ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ ὁ χρόνος, θὰ εἶνε τὰ πρωτότυπα ἐκεῖνα σπῆτια τὰ ἰδιωτικά, μὲ τὴ στενὴ τὴν πρόσοψη καὶ τὸ μεγάλο βάθος τους, πῶς γιὰ νὰ κερδίσουν φῶς, ἀντικαταστήθουν τὰ ντουβάρια τους μὲ τζαμαρίες, καὶ δίκαια τὰ παραβάλλουν μὲ τεράστια «φανάρια». Θὰ εἶνε ἀκόμη οἱ περιλάλητες ἀλέες, δὺὸ βήματα ἔξω ἀπὸ τὸν πνευτὸ τῆς ἀγορᾶς, θὰ εἶνε τὰ περίφημα λουτρά, θὰ εἶνε οἱ περιποιημένες φαντασμαγορικὲς ἐκεῖνες ἐξοχές. Θὰ εἶνε ἀκόμη, τὸ μεγαλόπρεπο ἀσφαλιστικὸ διαζῆμα τῆς πολιτείας μὲ τοὺς μνημειώδεις πυλῶνες πῶς τὸ ἴδιο τὸ Ντάντσιχ θὰ γκρεμίσει τοὺς πῶς πότερους τους, ἀπ' τὴ στιγμή ὅπου θὰ παρεμποδίζουν τὴν κυκλοφορία. Θὰ εἶνε λοιπὸν ὅλα αὐτὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς Τέχνης. Ὅμως σ' ἀντίβαρο, θὰ εἶνε ἡ σκέψη ἡ ψυχρὴ, ὁ στοχασμὸς ὁ συστηματικὸς πῶς ἀναβλύζει ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ παγερὸ τὸ χροῖμα, ὅταν αὐτὸ ἀρχίζει τὴ συγκέντρωσή του, καὶ θέλει νὰ ἐκδηλώσει τὴν ἐνσυνείδητη τὴ σκέψη του, τὰ νεανικὰ τότες ἀκόμη ἰδανικά του. Καὶ νὰ γιὰτὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν ἀναδείχτηκαν καλλιτέχνες ἢ ποιητὲς ὀλκῆς, ἀναφάνηκε φιλόσοφος σὲ πρῶτο μέγεθος πραγματικά, πῶς εἶνε ὅμως ταυτόχρονα κ' αἰσθητικὸς, καὶ κριτικὸς, μὲ καὶ λαμπρὸς τεχνίτης. Γιατὶ ἡ κοινωνικὴ μερίδα του, εἶχε στὴν πρώτη της ἐκείνη ἐξόρμηση τὴ γενεσιαυργὸ τὴ δύναμη γιὰ τόσο ἀξιόλογα δημιουργήματα.

Ἡ ΕΠΟΧΗ ΠΟΥ ΕΓΚΥΜΟΝΗΣΕ ΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΠΛΟΥΤΟΚΡΑΤΙΑ

Γεννήθηκε—εἶπαμε—στὰ 1788. Ὅστε, γέννημα ἐποχῆς, πῶς ὅμοια κ' ἀπαράλλαχτη δὲ ματαγνώρισε προτιότερα ἢ Ἱστορία. Ἐξίτανε ὁ καιρὸς, μέσα σὲ χρόνον πῶς συμβατικά τὸν ὀνομάζουμε: τελευταῖο ὄγδοον τοῦ 18ου αἰῶνα.

Ναὶ μὲν, συγκρούσεις κοινωνικὲς ἀποτέλεσαν ἀπ' τὴν ἐμφάνισή της τὴν Ἱστορία ὀλόκληρη. Ὅμως πρώτη φορὰ ὡς τὴ στιγμήν

ἐκείνη, σύσσωμος ὁ καθέννας τους, δυὸ κόσμοι ἔρχονται σὲ σύρραξιν ἔνοπλη, δίχως τὴν προηγούμενὴ της, ἀνάμεσα σὲ δυὸ στρατόπεδα ποὺ μοιράζονται τὴν ὑφίπλη.

Τὸ ἓνα ὀρητήριο, στὴ Γαλλία. Τὸ ἄλλο τὸ ἀντίπαλο, στὴν ὑπόλοιπὴν Εὐρώπῃ. Καὶ πίσω ἀπ' τὸ καθέννα τους, χώρες καὶ θάλασσες ἀπ' τὸν ὀλόκληρο πλανήτη μας.

Δὲ θὰ βραδυπορήσουμε φυσικὰ ἔδῳ, γύρω στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ στὸ περιεχόμενό της. Μόνο ποῦ, τὸ συγκλονιστικὸ της ξέσπασμα στὰ 1789, εἶχε νορίτερα τὰ προαγγέλματά του.

Κι' οὔτε σταμάτησεν ἡ θύελλα σ' ἐκείνη τὴ χρονιά. Κάπως πὸ ἀπαραίτητη, προβάλλει ὡς τόσο ἡ ἀναθύμιση, πάνω στὰ πὸ σημαντικὰ σημάδια ποὺ διακρίνονται στ' ἀντίθετο στρατόπεδο. Στὴν Ἀγγλία, εἶταν τὸ ἓνα ἡμισφαίριο - ἕς ποῦμε - τοῦ ἐγκέφαλου τῆς ἀντεπανάστασης, μὲ τὴ δυναδικὴ καὶ ὁμοούσια ἐνσάρκωσή του, στὰ πρόσωπα, τοῦ Γεώργιου τοῦ Βου - μ' ὄλο ποῦ ὁ δικὸς του ἐγκέφαλος ἀγιάτρευτα ἀρρωστημένος, ὅπως τὸ μαρτυρεῖ ἡ γνωστὴ του φρενοπάθεια — καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ του Γουλιέλμου Πίττ.

Διπλὴ μὰ σύνδεση, τῆς Δύναμης ἐτούτης ἡ φροντίδα. Δηλαδή: τὸ νὰ κερδίσει κτήσεις, ἔστω καὶ μὲ ἀπροκάλυπτον ἀνταγωνισμό ἐνάντια σὲ κράτη, ποὺ κατὰ τὰ ἄλλα τὰ θέλει σύμμαχά της γιὰ νὰ πνιγῇ ἡ Ἐπανάσταση. Καὶ τὸ Δημόσιο της Χρέος, πρώτη φορὰ σὲ τέτοια ὕψη. Γιατὶ τὸ χρῆμα εἶνε τὸ βαρύτερό της ὄπλο. Ὅστε, ὄχι πιά τώρα βοηθητικὸ ὅπως πρῶτα, ἀλλὰ μὲ ἀμεση συμμετοχὴ τὸ χρῆμα μέσ' στὴ σύρραξιν. Ὅσο γιὰ τὴν Πρωσσία: μεταθανάτια περιόδο τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου καὶ βασιλεῖα τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου.

Ἐδῶ οἱ ὄροι, κάπως μεταστρέφονται. Γιατὶ ἡ στρατιωτικὴ ἀνάπτυξη εἶνε πρωτόφανη στὴν Εὐρώπῃ, κι' αὐτὴ ἐξασφαλίζει ἓνα πλεόνασμα, κάπου 80 ἑκατομμύρια τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ πολεμικὰ κέρδη. Σύγκαιρα, στὴν ἄλλη Γερμανία, ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Βου, μὲ δικαιώματα πάνω στὸν Οὐγγρικὸ τὸ θρόνο. Ὅς τόσο, χαλαρὴ ἀπὸ μέρους του ἡ προετοιμασία στὸν ἀντεπαναστατικὸ τὸν πόλεμο.

Γιατὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμόνας εἶνε ἀπορροφημένος μὲ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ἔτσι ποῦ ὁ Φρειδερίκος ὁ Μεγάλος τὸν ὠνόμαζε: «ὁ ἀδελφός μου ὁ καντηλανάφτης».

Ὅστε, ρόλο σημαντικό, τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο στὴν πολιτικὴ τῆς ἐποχῆς. Ὅς τόσο, ὁ αὐτάδελφος μὰ καὶ διάδοχος τοῦ Ἰωσήφ, ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλείψει τὶς ἐκκλησιαστικὰς ἀσχολίες τοῦ προκάτοχου του, κι' ἐτοιμάζει δραστήρια τὸν πόλεμο, γιὰ νὰ

προφτάσει νὰ περισώσει τὸ γαμπρὸ του Λουδοβίκου τὸν 16ο, τῆς Γαλλίας. Ὅστε ἀπὸ τὴ μιὰ, παρὰ τὸ φούντωμά της, ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ ἄστατη, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη φανεροὶ δεσμοί, τὸ αἷμα τὸ βασιλικὸ, ἀνάμεσα σὲ χώρες καὶ σὲ λαοὺς ἐμπόλεμους. Χάρη σ' ἐτούτη τὴν ἀστάθεια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντινομία, ὅταν ὁ θάνατος τοῦ βασιλεῖα ἀναγκαιεῖ τις προσπάθειες, ὁ διάδοχος τοῦ Φερδινάνδου ὁ Βος, δὲ θὰ προφτάσει νὰ γλυτώσει τὸ κεφάλι τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ τὴ λαμητόμο.

Στὴν Πολωνία, ἀντίχτυπος τῆς Ἐπανάστασης, μὲ τὸ ξεσκήωμα τοῦ Κοτσιουσκου, καὶ τρίτος διαμελισμὸς τῆς χώρας. Στὴ Ρωσσία κυβερνᾷ ἀκόμη ἡ «Σεμίραμις τοῦ Βορῶ», ἡ Αἰκατερίνη ἡ Μεγάλη, ὡς τὰ 1796. Στὴν Τουρκία, ἀναπτυγμένα στὰ ἔσχατα τοὺς συμπεράσματα τὰ ἐπακόλουθα τῆς Συνθήκης τοῦ Πασάρεβιτς. Τουρκοκρατία στὴν Πελοπόννησο ἀπ' ὅπου φεύγουν οἱ Βενετσιάνοι, ποὺ ἔχουν ὡς τόσο ἀκόμη προμαχῶνες στὰ Κύθηρα, στὴν Πρέβεζα, στὴ Βόνιτσα, πρῶτα ποῦ πάλι δὲν μπορεῖ νὰ καταπνίξει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐλληνικοῦ ἐμπορίου οὔτε τὸν πρῶτο ἀντίχτυπο τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἐτούτο τὸ ἐμπόριο ἔχει ὀρητήρια τὰ ρούσικα κι' αὐστριακὰ λιμάνια, ἀνάμεσα ὡς τόσο σὲ δυὸ συμπληγάδες, στὴν ἀντιδραστικὴ διπλωματία τῆς «ὀρθόδοξης» Ρωσσίας καὶ στὴν ἄγρυπνη ἀντίδραση τῆς Αὐστρίας ποῦ, χάρις στὴ συνθήκη τοῦ Πασάρεβιτς, κατέχει ἀπὸ καιρὸ τὴ Σερβία καὶ μέρος τῆς Βλαχίας καὶ πάει νὰ ἀναπτυχτῇ σὲ Δύναμη ἐμπορικὴ.

Ἐνῶ στὴν Ἰταλία ὀξύνεται ἡ θρησκοπολιτικὴ ἀστάθεια. Εἰσβολὴ τοῦ στρατηγοῦ Μπερτιέ (1798), ἀνακήρυξη τῆς «Ρωμαϊκῆς Δημοκρατίας», αἰχμαλωσία καὶ ἀπαγωγή τοῦ Πάπα ποῦ πεθαίνει ἐξόριστος. Ραγδαία ἐπέμβαση τῶν Ναπολιτάνων καὶ τῶν Ρώσων, ἀνακατάληψη τῆς Ρώμης, κατάρρευση τῆς Δημοκρατίας καὶ ἐπανεγκατάσταση τοῦ Παπισμοῦ στὸν κοσμικὸ του θρόνο, ἀπ' τὴ Ρωσσία τὴν ὀρθόδοξη.

Ὅστε, ἐπάνω ἀπὸ δογματικὰς διαφορὰς, παρὰλληλα στοὺς ἰδιαιτέρους τοὺς ἀνταγωνισμοὺς, ὁ γηραλέος Φεουδαλισμὸς καὶ ἡ νεαρὰ Πλουτοκρατία, σὲ σχέσεις συνουσίας παρὰ φύσιν, σὲ συνουσιεῖο πρωτόφαντο ποῦ τόχει προξενήσει ὁ ὑπολογισμὸς, ποῦ πρέπει νὰ τὸ θεμελιώσουνε τὰ αἵματα στὸ ἀνακάτωμά τους—τὸ γαλάζιο αἷμα τοῦ «γαμπροῦ», τὸ κόκκινο τῆς «νύφης»—καὶ πρέπει ἀκόμη νὰ τὸ εὐλογήσουνε ὅλες οἱ Ἐκκλησίαι.

Τὸ τί θὰ ἐγκυμονήσει αὐτὸς ὁ γάμος, μᾶς τὸ προαναγγέλλουν σύγκαιρα, τὰ ὅσα γίνονται, ἔξω ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃ. Ὀργανικὴ ἀνάπτυξη τοῦ δουλεμπορίου μὲ ὀρητήρια διάφορα νησιά τοῦ Ἀτλαν-

τικοῦ. Γιατὶ συμφέρουνε στοὺς «φάρμακους» — τοὺς τυχοδιωχτες γαιοχτήμονες τοῦ Νέου Κόσμου — συμφέρουν, καίτι παραπάνω ἀπὸ δουλοπάροικοι: ἀγορασμένοι σκλάβοι, ποὺ θ' ἀξιοποιήσουνε τὰ χέρσα χτήματα τ' ἀπέραντα. Τοῦτο, εἶχε συνέπειν τὸ ξεσήκωμα τῶν μαύρων, καὶ τὸ ὑποστηρίξαν τὰ ρευστὰ κεφάλαια. Γιατὶ, στήν ἐμπορευματικὴ παραγωγή, συμφέρει πιὸ καλά ἀπὸ τὸ σκλάβο ὁ μερομιστιάρχης.

Κι' ἔτσι, ξεπρόβαλεν ἡ διακήρυξη γιὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἀνθρώποεμπορίας μὲ ὄψη μάλιστα ἀνθρωπιστικῆς: μὰ καὶ ἐξαγιάζει ἡ αἰσθηματολογία τὸν παγερὸ λογαριασμό. Ὡστε μὲ αἶμα καὶ θύματα ἀνοίξανε — μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς — οἱ νεώτεροι δούλοι, μιὰν πόρτα ἀνοιχτὴν ἀπ' τοὺς μεγαλοεπιχειρηματίες. Ὅσο γιὰ τὴν Ἰνδία, θεμέλιωμα τῆς ἀγγλικῆς τῆς αὐτοκρατορίας στίς Ἰνδίες, καὶ πρώτη συστηματικὴ πιά τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ βρετανικοῦ χρηματεμπορίου γιὰ μιὰν ἐντατικὴν ἀπ' ἐδῶ καὶ μπρὸς ἐκμετάλλευσιν τοῦ τόσου πλοῦτου. Σύνκαιρα, ἐπιναστάσεις λαϊκῆς στήν ἀχανῆ τὴ Μογγολία καὶ ἀγροπνὴ παρακολούθησιν ἀπ' τοὺς Εὐρωπαίους κι' Ἀμερικανούς, νὰ ἐπωφεληθοῦν τὸ διαμελισμένον κολοσσό.

Ὡστε νὰ τὰ δυὸ δίδυμα στὸ ἐμβρυακὸ τους ἀκόμη στάδιο, ποὺ τὰ ἐγκυμονεῖ ὁ ἀφύσικος ἐκεῖνος γάμος: ἡ «κόρη» — ἄς ποῦμε — ἡ εὐθὺς μελλομένη μεγάλη καὶ βαρεῖα βιομηχανία, ποὺ θὰ τὴν ἐκμειύσει ἡ χρησιμοποίησιν τοῦ ἀτμοῦ σὲ μηχανές, τ' «ἀγόρι» πάλι — ὅπως ὁ Ἰακώβ ποὺ κριτάγε τὸν Ἡσαῦ ἀπὸ τὰ πόδια στὰ γεννητούργια τους — ὁ ἱμπεριαλισμὸς ποὺ κίολας προκαλεῖ ὠδίνες τοκετοῦ.

Καὶ ἴσα ἴσα γιατί αὐτὰ δὲν εἶνε ἀφηρημένες ἔννοιες, θὰ ὀλοποιηθοῦν σὲ πράγματα, θενὰ ἐνσαρκωθοῦν σὲ πλάσματα ἀνθρώπινα. Γι' αὐτό, θὰ ἐκδηλωθοῦν μὲ ιδέες, ποὺ μὲ τὴν σειρά τους κι' αὐτές, θὰ συστηματοποιηθοῦν ὄργανικά, θὰ γίνουνε συνέλδησιν κι' ἰδιαιτικό, καὶ θὰ ἐμφανιστοῦν σὰ φιλοσοφικὰ συστήματα.

Ὅμως σὲ τούτην μέσα τὴν ἀτμόσφαιρα, μιᾶς τέτοιας γέννας, κι' ἐδῶ καὶ κεῖ, στὰ δύο τὰ στρατόπεδα ἕνας ἀνεμῶς ὀρηκτικός, γεμάτος αἰσιοδοξία, λὲς καὶ συνάρπαζε τὸ Σύμπαν. Ἀλλὰ μὲ τούτη τὴν διαφορὰ: εἶταν πιὸ πολὺ ἀνεμοστρόβιλος, παρὰ στρωτὸς ἀέρας. Γιατὶ, ἀντίρροπα δύο ρεύματα στριφογυρνοῦσαν μέσα του, συγκρούανε συμφέροντα, ἀνέμιζαν ψυχές, καὶ δίναν κίνησιν σὲ στοχασμοὺς ποὺ ἀπλώνονταν ἀκόμη καὶ στὴ σφαῖρα τῆς κοσμολογίας.

Ἀπὸ τὴν μιὰ, εἶταν τὸ αἰσιόδοξο τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰδανισμοῦ

κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη. Αὐτὸ σκορποῦσε τ' ἄγγελμα ὅτι ὁ κόσμος τοῦτος εἶνε ὁ καλλίτερος ἀπ' ὅσους εἶταν μπορετὸ νὰ γίνουν. Καθρέφτις ὀλοκάθαρα ἡ ἀποψη αὐτῆ, τὴν πίστη ποὺ εἶχεν ἡ Ἀντίδροσι γιὰ τὴν ὀριστικὴ τῆς ἐπιζωότησιν.

Κι' ἀκόμη, εἶταν καὶ κίνητρο ψυχολογικό, γιὰ νὰ συμβάλει ὁ λαὸς σ' αὐτὴν τὴν ἐπιζωότησιν.

Ἀντίρροπα, ἡ ἄλλη αἰσιοδοξία, καθρέφτισμα ἀντίρροπο, ποὺ φανέρωνε τὸ πνεῦμα τοῦ Ρεαλισμοῦ, τὴν πίστη ἀνθρώπων στίς ἀνθρώπινες δυνάμεις τους, καὶ τὴν κεκοίθησιν γιὰ ἕνα μέλλον διαφορετικὸ μπρὸς σ' ἕνα παρελθὸν ποὺ ἔπρεπε νὰ μὴν ξαναγευθεῖ.

Βάθος στὴ βεβαιότητα τὴν αἰσία, εἶταν οἱ προηγουμένους ἀνακαλύψεις κι' ἐφευρέσεις, εἶταν οἱ νέαι ὅροι τῆς παραγωγῆς καὶ οἱ συνθήκες τῆς κατανομῆς τοῦ πλοῦτου. Εἶταν οἱ καινούργιες σχέσεις τῶν κοινωνικῶν μερίδων, σὲ μιὰν καινούργια κοινωνία. Σὰν ἐλατήρια λοιπὸν ποὺ ἐσπρωγγαν τὴν πρόοδο, οἱ τέτοιες καταστάσεις τῆς ἐνέργειας καὶ τοῦ μυαλοῦ, δὲν εἶχαν ἀνακόψει τὴν ὀρμὴ τους οὔτε καὶ στὴν περίοδο ποὺ ἀναφέρουμε. Καὶ νὰ τὰ τρία τέσσερα χαρακτηριστικὰ του δείγματα μέσα σ' ἐκείνην μάλιστα τὴ θιέλλα.

α) Οἱ ἀστρονομικῆς ἀνακαλύψεις τοῦ Χέρσελ. (1)

Ξεμοναχιασμένα, τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν θὰ εἶχαν φραστικὰ σημασία γενικώτερη, καὶ δὲν θὰ βρῖσκαν θέσιν ἐδῶ. Ἐπηρέασαν ὅμως τὸ Κοσμολογικὸ πρόβλημα, καὶ εἶχαν δυνατὸν ἀντίχτυπο στὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα.

β) Τὸ πρῶτο ἐναέριο ταξίδι πάνω ἀπὸ τὴ Μάγγη, μὲ ἀερόστατο: Μπλανσάρ καὶ Ἰζέρι (1785). Εὐθὺς ἀμέσως ἡ ἐπίδειξις τοῦ Μπλανσάρ μὲ τὸ πρῶτο κηδαιλιουχούμενον, ἐνῶ τὸν ἴδιον χρόνον ὁ ντὲ Ροζιὲ ἐπιχειρεῖ ἐναέριο ταξίδι πάνω ἀπὸ τὴ Μάγγη, ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν ἀκτὴ.

Πρέπει νὰ ἀνατροῦξει κανεὶς στὰ χρονικὰ τῆς ἐποχῆς, γιὰ νὰ σχηματίσει γνώμη γιὰ τὸν ἀντίχτυπο ποὺ εἶχαν στὰ πνεύματα οἱ

1) Ἀνακάλυψιν τοῦ πλανήτη τοῦ Χέρσελ (1781). Κατασκευὴ τοῦ μεγαλύτερου ἕως τότε κατοπτρικοῦ τηλεσκοπίου, μὲ διάμετρο 1m, 47, ἐστιακὴν ἀπόστασιν 12 μέτρα, καὶ μεγένθυσις 6.000 φορές περίπου (1783). Δυὸ νέοι δορυφόροι τοῦ Οὐρανοῦ (1787). Δυὸ νέοι δορυφόροι τοῦ Κρόνου (1789). Διαπίστωσις πάνω στίς περιστροφικῆς κινήσεις ποὺ κάνει ὁ δακτύλιος τοῦ Κρόνου καὶ ἔμπρακτὴ ἐπιβεβαίωσις μ' αὐτὸ τῆς ὀλισθητικῆς θεωρίας τοῦ Λαπλάς (1794). Ἐξακρίβωσις καὶ κατάλογος 2500 «νεφέλαιδων», παρατηρήσεις στὸ Γαλαξία, στὸν Ἥλιον, καὶ στίς ἰδιότυπες κινήσεις τῶν ἀπλανῶν, κλπ. κλπ. Ἀναγνώρισις «διπλῶν ἀστέρων» μὲ πραγματικὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν παγκόσμιον δύναμιν καὶ ἀποδεικτικὸν τοῦ νόμου τῆς ἐλξῆς κατὰ Νεύτωνα.

πρωτόγονες εκείνες επιτυχίες. Φτάνει να πούμε πως η ανάπτυξη της αεροπορίας στις μέρες μας θέλει πολύ ακόμη για να πλησιάσει την προοπτική της ελπίδας και της λαχτάρας κατά την εποχή εκείνη.

Τόσο απεριόριστη πίστη αποχτούσε ο άνθρωπος στον εαυτό του. Και φυσικά ήταν άμεσος ο αντίκτυπος στην κίνηση των ιδεών, και στο ρεύμα για την κατάκτηση του αίσθητου κόσμου.

γ) Ο τηλεγράφος στην πρώτη του εφαρμογή (1790).⁽¹⁾

δ) Ο δαμαλισμός (το μπόλιασμα), (1790), που παράλληλα προς τις άμεσες πρακτικές ωφέλειες του, γίνεται αφορμή να ανακαλυφθούν βιολογικά προβλήματα.

Σε τέτοια βάρβαρα θετικά και δυναμικά, στήριζεν ή τότε προοδευτική αισιοδοξία τη Διανόησή της. Έτσι αποχτούσαν το ούσιοδέστατο περιεχόμενό τους οι μεγάλοι Έγκυκλοπαιδιστές του 18ου αιώνα⁽²⁾. Μά το άετομα, μπορεί να πει κανείς στο αισιόδοξο εκείνο οικοδόμημα, τ' αποτελούσαν οι αισιόδοξοι οικονομολόγοι, που κατέφτοιζαν τα ιδανικά της Μεσαίας Τάξης κατά την εποχή τους. Δέ θ' απλωθούμε εδώ, μόνο και μόνο γιατί σε μίαν σύνδετη μ' αυτήν πάνω στο Σοπεγγάουερ εργασία (σε μία μονογραφία για τον Λάιμπνιτς) εξετάζεται λεπτομερέστερα το έργο τους. Μπορούμε ως τόσο να θυμίσουμε πως, ο πολὺς Κεναί (François Quesnay), πρόδρομος της αισιόδοξης Οικονομίας, μ' ὄλο που είχε κιάλας πεθάνει κάπου δεκατέσσερα χρόνια πριν γεννηθεί ο Σοπεγγάουερ,

1) Βέβαια δὲν πρόκειται ἀκόμη τότε γιὰ μηχανήματα Μόρς, ἔστω καὶ στὴν ἀρχαγόνη του κατάσταση. Ὅμως οἱ προσπάθειες ἐκείνες οἱ ἀδιάκοπες καὶ μὲ τόσο πείσμα, μαρτυροῦν τὴν ἀνάγκη τοῦ μέσου αὐτοῦ τῆς ἐπικοινωνίας. Λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ προπερασμένου αἰώνα (1763) δημοσιεύεται ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων περιλάλητη ἐπιστολή ἀνόνημου Ἀγγλοῦ, νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ ἐκφόρτιση λουγδουνικῆς λαγῆνου σὰν «ρεῦμα» που μπορεί ν' ἀπλωθῇ σὲ μακρυνὴν ἀπόσταση. Κατὰ τὸ 1783, οἱ Γάλλοι Λεσάζ καὶ Λομόν, ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλο τους ἐπανέρχονται στὴν ἰδέαν αὐτήν. Ὁ Ἀμοντόν προτείνει νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ τηλεσκόπιο γιὰ ὀπτικὸ τηλεγράφο. Καὶ στὸ 1790, οἱ ἀδελφοὶ Σάπ, ἐπιτυχαίνουν πλήρη τηλεγραφικὴν ἀνταπόκριση ἀνάμεσα σὲ Παρίσι καὶ Αἴλλη, γάρη στὸ ὀπτικὸ μηχανήμα που ἐπινόησαν.

2) Ἀλήθεια εἶνε πὼς σὲ ὀρισμένους Ἐγκυκλοπαιδιστὲς διαφαίνεται ἓνα πνεῦμα «ἀπαισιόδοξο», πολλὰς φορὲς μάλιστα ἐπιγραμματικὰ διατυπωμένο. Στὴν οὐσία ὅμως, δὲν πρόκειται γι' ἀπαισιόδοξους. Αὐτὸ, συνοπτικὰ θὰ τὸ ξεδιαλύνουμε παρακάτω, πλατύτερα ὅμως στὴ μονογραφία μας γιὰ τὸν Λάιμπνιτς.

ἐπικρατοῦσε μὲ τὶς ιδέες του, ὅταν κιάλας εἶχε γραφεῖ τὸ κύριο σῶμα τοῦ σοπεγγαουερικοῦ ἔργου. Ἀκόμη πιὸ πολὺ ἐνίσχυε τὴν αἰσιοδοξία στὸ ἐπίπεδο τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ὁ Ἀδάμ Σμιθ (Adam Smith) μ' ὄλο που κα' αὐτὸς εἶχε ἀποβιώσει ὅταν ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ εἶτανε μόλις δυὸ χρονῶ. Ἐξ ἄλλου, εἶχε πιὰ γραφεῖ ὁ πρῶτος τόμος τοῦ βασικοῦ ἔργου τοῦ Σοπεγγάουερ, ὅταν ἀκόμη ζοῦσε καὶ ὑπερίσχυεν ὁ Ἀγγλος αἰσιόδοξος ἠθικοφιλόσοφος καὶ οἰκονομολόγος Μπένθουμ (Bentham). Ἐνῶ ἀντίστροφα, τρανοὶ καὶ περιλάλητοι ἀπαισιόδοξοι οἰκονομολόγοι, ὅπως ὁ Μάλθους (1766—1834) καὶ ὁ πολὺς Ρικάρντο (1772—1823) περιμεναν κα' αὐτοὶ νὰ χτυπήσουν πρῶτα οἱ ἐπιθανάτιες καμπάνες τῆς κηδείας τους, γιὰ νὰ γνωρίσουνε τὸ μεσουράνημα τους. Ὡστε, μιὰ τέτοια ἐποχὴ ὅπου διασταυρῶνουνται τὰ νήματα τόσο τῆς ἀντιδραστικῆς ὅσο καὶ τῆς προοδευτικῆς γιὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον αἰσιοδοξίας, μιὰ τέτοια χρονολογικὴ περίοδο ἐγκυμονεῖ τὸν πατριάρχη τῆς νεώτερης ἀπαισιόδοξίας, τὴν ἐνσαρκωμένη δηλαδὴ τὴν ἄρνηση μέσα στὴ δυναμικὴ καὶ δημιουργοῦ θέση. Κι' ἐνδιαφέρει ἀπὸ δυὸ πλευρὲς αὐτό.

α) Γιατὶ ἐκφράζει μιὰν ἀπ' τὶς ἐσωτερικὲς ἀντινομίες τῆς Μεσαίας Τάξης: τὸ ἀντιδραστικὸ—ἐπειδὴ πλουτοκρατικὸ—στρώμα, τὸ βγαλμένο ἀπ' τὰ σπλάχνα τοῦ ἀστισμοῦ, καὶ που μὲ τὴν ἐξόρμησι του κιάλας ἐμφανίζει ἰδανικὰ ἀντίστροφα ἀπ' ἐκεῖνα τῆς ἴδιας του τῆς τάξης στὰ κατώτερα τῆς στρώματα.

β) Γιατὶ τὰ κομποδεμένα αἰσιόδοξα νήματα, τὰ τόσο διαφορετικὰ κατὰ τὰ ἄλλα, (ἢ αἰσιοδοξία τῆς Ἀντίδρασης καὶ ἢ αἰσιοδοξία τῆς Μεσαίας Τάξης) δείχνουν κιάλας ἀνάγλυφα πὼς οὔτε ἢ αἰσιοδοξία οὔτε ἢ ἀπαισιόδοξία, εἶναι συστήματα «αὐτοτελῆ» καὶ μονοκόματα. Ἀκόμη πιὸ λίγο μπορεί νὰ συγχιστῇ τὸ μεταφυσικὸ τους περιβάλημα μὲ τὸ θετικὸ περιεχόμενον τους τὸ κοινωνικὸ, που σὰν δὲν τὸ κοιτάζει κανεὶς αὐτό, χάνει τὴ μόνη δυνατότητα νὰ μπεῖ στὸ πολυδαίδαλο νόημά τους.

Ἐξ ἄλλου, φαίνονται ὅλα αὐτὰ ἀκόμη πιὸ ξεκάθαρα, μὲ τὴν ὀλοκληρωμένη ἀντίληψη τοῦ ὄλου σοπεγγαουερικοῦ ἔργου. Γι' αὐτὸ κ' ἐπανερχόμεστε στὰ τελικὰ μας συμπεράσματα.

Μέσα λοιπὸν στὴν ἀκρατὴν ἐκείνη αἰσιοδοξία, δυὸ προνομιούχοι τοῦ βίου τοῦ ἀνετου καὶ πλούσιου, στάθηκαν οἱ γονεῖς τοῦ Ἀρθούρου. Κι' ἐπειδὴς ὁ ἴδιος διεκδίκησε τὴν ἄμεση ἐπίδραση τῆς τέτοιας κληρονομικότητας, σὰν πρῶτο ἐξηγηματικὸ γιὰ τὴ δική του προσωπικότητα, γι' αὐτὸ ξεπροβάλλει ἀκόμη πιὸ ἀνάγλυφα ἢ βιο-

λογική του ή προέλευση που εξηγεί τη γένεσή του την κοινωνική, αλλά και την πνευματική ανάπτυξή του.

Ένας «πατριόσιος» βγαλμένος απ' τη Μεσαία Τάξη: ο μεγαλοτραπεζίτης **Ερρίκος Φλώρις Σοπεγγάουερ**. Είχε οικόσημο με έμβλημα βασιάτο: «**Δέν υπάρχει τιμή δίχως έλευθερία**». Αυτή ή αντίθεση του αριστοκρατικού χρηματέμπορου, βέβαια και θα ξένιζε, προκειμένου για άτομο που εΐταν γέννημα θρέμμα του Ντάντσιχ, της πολιτείας που δέ γέννησε γαλαζόαιμους. Όμως, εκείνος ο Έρρίκος Φλώρις, γεννημένος στα 1746, έλάμενε για την ευγένεια του, εξηγώντας την με την όλλανδική καταγωγή του. Όπως φαίνεται, έτοϋτο το επίθετό του: «Σοπεγγάουερ», τουλάχιστον κατά το πρώτο ήμισυ του, εΐνε αποκλειστικά όλλανδαΐζικο. Μένει όμως το δεύτερο μισό, κοινό στις δυό μαζί τις γλώσσες, και φανερώνει σαν κατάληξη, μιάν κοινωνική καταγωγή, είτε από ξυλοκόπους, είτε από νταμαρτζήδες, είτε και μινιδόρους, κτλ.

Όστε τέτοιοι βιοτέχνες οΐ κάπως μακρνοΐ προπάτορες. Τυχοδιώχτες τολμηροΐ, πήραν τις θάλασσες και πήγανε κατά το Ντάντσιχ, όταν ή πρώτη τους πατρίδα έκανε την αντίπραξη στη Χάνσα. Σαν τον κείριζαν φαίνεται πάνω σ' αυτό, ο Φλώρις είχε πρόχειρη τη δικαιολογία «Ένα οικόσημο αριστοκρατικό στην επικεφαλίδα ενός λογαριασμοΐ, προδιαθέτει άριστα τον πελάτη». Κι' άλλωστε πάλι έλεγε: «Η άρχοντιά στερεώνει την πίστη την έμπορική». Πέρα από τοϋτο, εκτιμούσανε πολύ την τέτοια συμβολή του στο να διαμορφωθΐ όριστικά μιά νέα άρχοντιά στο Ντάντσιχ όπου χωρίζαν και ξεκίταρα οΐ διαλεχτοΐ «πατριόσιοι» του πλούτου από το πλήθος των μικροαστών πληθείων. Ακόμη, είχανε να λέν, για την ξεχωριστή την ευφυΐα των, με και για μιά δραστηριότητα αλήθεια ασυνήθιστη. Ένα απλό έμπορικό κατάστημα είχε κληρονομήσει απ' το δικό του τον πατέρα, και μέσα σε λίγο σχετικά καιρό, κατάφερε να το αναπτύξει και να το κάνει ίδρυμα, που ν' ασχολείται όχι πια μόνο με το χοντρό έμπόριο, αλλά και με «βαρειές» τραπεζιτικές υποθέσεις, και με λεπτές χρηματιστηριακές συναλλαγές. Σαν πρωτοπόρος μάλιστα σε τούτη την κατεύθυνση, έβαζε σε κίνηση τεράστια για την εποχή κεφάλαια, βρίσκοντάς τα στην άρχή με δάνεια.

Έπειτα έβαλε σ' εφαρμογή τη μεγάλη καινοτομία, που την τράμαζαν ακόμη οΐ φιλολόγοι την εταιρία την ανώνυμη. Το Ντάντσιχ είχε κούλιας καλλιεργήσει το πνεΐμα το μετοχικό. Απ' αυτού κι' ύστερα, άγκώνει ακόμη περισσότερο ο καινοτόμος επιχειρηματίας το κεφάλαιό του με καταθέσεις μικροεμπόρων που άκουμποϋν

για σιγουράδα και με τόκο τα δικά τους κέρδη. Κι' έτσι, ο Οΐκος του χοντρεμπορου προβάλλει πια σαν Τράπεζα.

Ψυχή και νοϋς στην όλη εκείνη χρυσαφένια ζύμωση, ο Φλώρις Σοπεγγάουερ, κρατεί ο ίδιος τα χαλινάρια των επιχειρήσεων, που όλο και γίνονται πιο τολμηρές, ως που μιά μέρα θ' άποκαλυφτοϋν παράτολμες, θα του στοιχίσουν τη ζωή. Γιατί, ακόμη τότε, εΐταν ο τυχοδιωχτισμός στοιχείο σύνδετο με τη μεγάλην επιχείρηση.

Στο μεταξύ ως τόσο, ο κάθε Μήδας του καιρού εκείνου, που ότι έπιανε στα χέρια του το ματίλλαζε σε χρυσάφι, δέν έννοούσε ν' άσκητέψει στη φετιχιστική λατρεία του άψυχου του μετάλλου. Γι' αυτό και, κηρύσσοντας οΐκονομία, σ' όσους παινούσαν να του μιάνουνε, ξόδευε ο Έρρίκος Φλώρις «με το φτυάρι», από τα όσα μάζευε «με το σακκί», για ν' απολαύσει τη ζωή την υλική, σ' όλες τις γλύκες της, αλλά και για να συμπληρώσει, επιφανειακά τουλάχιστον, τα κενά που ή πραχτική του δράση είχε αφήσει στην πνευματική του την ανάπτυξη. Έτσι, γλεντζές και ανοιχτόκαρδος, πάντα γελαστός κι' άδιάκοπα ευχαριστημένος απ' τη ζωή κι' από τον έαυτό του, δίπλα στο στραφτερό οικόσημό του, είχε κι' έναν πασίγνωστο στην εποχή εκείνη άφορισμό φιλοσοφικό: «Ζοϋμε στον πιο καλό, και στον πιο όμορφο τον κόσμο, που μπορεί να γίνει».

Και ζούσε ο ίδιος, μιá και δέν είχε πρόγους πατρογονικούς, σ' ένα καλάτι νεόχτιστο, με διακόσμηση όλοκαινούργια, με έπιπλα που για να θαμπώσουν την παλιά την άρχοντιά, εΐταν γυαλιστερά και στραφτερά στην καινούργια τους. Φρόντισε ακόμη για βιβλιοθήκες, άδιάφορο αν δέν είχε καιρόν ο ίδιος να διαβΐσει. Μά ή μεγάλη του αδυναμία, εΐταν δυό πράγματα: οΐ πίνακες των ξικουμένων των ζωγράφων, από την Αναγέννηση και δωθε, που αυταΐ τουλάχιστον δέν άπαιτοϋν καιρό σαν τα βιβλία, να τους περιεργαστεί κανείς και που τους πλήρωνε ποσά αλογάγιαστα. Το δεύτερο, κι' ακόμη πιο μεγάλο πάθος του, εΐτανε οι γυναΐκες. Τις καλοπλήρωνε. Μά όταν έτσι πέρασε πια τα νεΐάτα του, φρόντισε σαν πλησίαζε προς τα σαράντα χρόνια του, να πάρει «μόνημη» γυναΐκα, και ν' αναστήσει κληρονόμους για το βιός που κάποτε θα εγκατάλειπε: να τον συνεχίσουν τα παιδιά του όπως τα τέκνα των αριστοκρατών που συνέχιζαν τους γεννήτορές τους. Αναπτύξε όλο το δαιμόνιο του σε τούτην δώ την «επιχείρηση»—όπως ο ίδιος τηνε χαρακτήριζε. Βρήκε σύζυγο πολύ ανώτερή του, σε μόρφωση, σε γλωσσομιΐθεια, σ' ανατροφή, σε γούστα, σε πνεΐμα, σε κοσμικήν ανάπτυξη.

Του ήρθαν έτσι βολικά και τόσο από δρόμο, γιατί διάθεσε και το ποσό που έπρεπε. Δέ βρήκε ίσως την καλλίτερη, μιá διάλεξε ως τόσο

την πιο «τιμιλή», τὴ φανταχτερὰ ἄξια γιὰ τὸ οἰκόσημό του, τὴν πιὸ ἀκριβὴ τέλος πάντων σύζυγο ποὺ μποροῦσε νὰ τοῦ προμηθεύσει τὸ Ντάντσιχ. Σὰν τὸν ρωτοῦσαν: «Σ' ἀγαπᾷ ἡ γυναῖκα σου;», ἴσως νάδινε τὴ γνωστὴ ἀπάντηση τοῦ Πετρόνιου, τοῦ ἄλλου αἰσιόδοξου ἐκείνου ἐγωῖστῆ, ποὺ ἔλεγε:

— «Νὰ ρωτήσω τίς γυναῖκες μου ἂν μ' ἀγαποῦν; Μὰ τότε γιατί νὰ μὴ ρωτήσω καὶ τὰ καλοσημμένα τὰ παπάκια ποὺ νοστιμεύουμαι, ἂν καλὰ νοιώθουν ἠδονὴ τὴν ὥρα ποὺ τὰ τραγουῶ;». Οἱ γνώσεις του δὲν φτάναν ὡς ἐκεῖ. Καὶ εἶχαν γι' αὐτὸ ἴσια ἴσια, κάποιαν πρωτοτυπία, οἱ ἐκμισθηρέσεις του: Ἀντικατίστησε «πολλὲς μαζί ἐρωμένες» μὲ μιὰ σύζυγο!

Ἔτανε πρῶτα πρῶτα κατὰ εἴκοσιν ἀκριβῶς χρόνια νεώτερῆ του ἡ Γιοχάννα Τρόζινα, θυγατέρα τοῦ Ἑρρίκου. Αὐτὸς εἶταν μέλος τῆς Δημογεροντίας στὴν πολιτεία τὴν ἐμπορικὴ καὶ θεώρησε εὐτυχῆ τὸν ἑαυτὸ του, νὰ ἐξασφαλίσει τὸ κορίτσι του—καὶ τέτοιο μάλιστα κορίτσι—μὲ τὸν τραπεζίτη τὸ ζάπλουτο καὶ τὸν εὐγενῆ.

Ἡ νέα πάλι, δεκαοχτὼ μόλις χρονῶ, ποὺ τὴν πιὸ πολλὴν τὴν προίκα της τὴν εἶχανε ξοδέψει γιὰ τὴν ἀγωγή της, γιατί τὴν προετοιμάζανε γι' ἀριστοκρατίσσα οἱ γονεῖς της. Ἔτανε καλλιτέχνις, ζωγράφος πρὸ πάντων, μὲ κάποιο ταλέντο μάλιστα, ἀλλὰ καὶ μουσικός, λόγια, γλωσσομαθής, ποιήτρια κιόλας ἀπ' τὰ παιδιάστικα της χρόνια.

Ὁ φιλόσοφος Φρόνερμαχ, ποὺ θὰ τὴ γνωρίσει ὑστερότερα, θ' ἀφήσει ἀνάγνωμα τὸ ψυχολογικὸν ἀντικείμενό της, μὲ μιὰ του μονοκοντυλιά. «Φλυαρεῖ θαυμάσια, εἶνε ἔξυπνη, χωρὶς καρδιά, χωρὶς ψυχὴ».

Ἀρπάξε λοιπὸν μὲ τὰ χέρια της «ἀπ' τὰ μαλλιά» τὴν εὐκαιρία, ὅπως τὸ εἶχε διδάχτει ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς ποὺ διάβασε. Ἔταν ὁ μόνος τρόπος νὰ κορέσει τίς λαχτῆρες της, τίς θεριεμένες μέσα της ὀρέξεις, τὰ γούστα της τὰ λεπτεπίλεπτα.

Καὶ πατώντας ἔτσι πάνω σὲ σφηνήλατο χρυσάφι, ἤθελε νὰ πάρει φόρα γιὰ τὴ ζωὴ τὴν ἔντονη, μὲ τὰ ταξίδια, τίς περιπέτειες, τοὺς κατακτητικὸς τοὺς ἔρωτες, καὶ τέλος νὰ πεταχτεῖ ὡς τὸ στερεῶμα τῆς φήμης.

Δὲν εἶταν ἄσχημη κοπέλλα. Μ' ἀκόμη πιὸ πολὺ; ἤξαιρε νὰ εἶνε ὡραία γυναῖκα, ὥστε νὰ κεραυνοβολεῖ τ' ἀρσενικά, νὰ κάνει ἀκόμη κι' ἕναν Γκαῖτε νὰ τῆς ζητάει ἐμπνεύσεις. Κατὰ τὰ ἄλλα, ὅπως ὁ καλύτερος ὁ μπορετὸς ὁ κόσμος, εἶταν ἐκεῖνο τὸ ἀντρογόνο, τὸ πιὸ μπορετὰ ἁρμανικὸ ζευγάρι.

Σὰν προῖδὸν ὑπολογισμοῦ ἀμοιβαίου, ἡ ἔνωση αὐτῆ, στερεοτυπωμένη στ' ὀλόχρυσο καλούπι της, δὲ γνώριζ' αἰσθηματισμὸ οὔτε

ἀπ' τὸ ἕνα μέρος οὔτε ἀπὸ τὸ ἄλλο. Κι' ἐπειδὴ στὰ ὕψηλὰ τῆς πλουτοκρατίας στρώματα δὲ φτάνουν οἱ «προλήψεις» ποὺ σκλαβώνουν τὸν κοσμάκη, ἐκείνη ἔμεν' ἱκανοποιημένη ἀριθμώντας τίς σχέσεις της ψυχρὰ φυλετικές, ἕνα ἀκόμη ἀρσενικὸ στὸ πρόσωπο τοῦ συζύγου της. Καὶ κείνος ἀπὸ μέρος του, ὅμοια εὐχαριστημένος, γιατί εὗρισκε στὸ ταίρι του τὸ ἀκριβοπληρωμένο, ἕνα «σκεῦος ἠδονῆς» πάντα πρόχειρο, ἀλλὰ καὶ μιὰν αὐθεντικὴ—ὅπως τὸ πιστεῦε—μητέρα τῶν παιδιῶν του: τῆς θυγατέρας του Ἀδελαΐδας, καὶ τοῦ γιοῦ του τοῦ Ἀρθούρου.

Προτρέχοντας μάλιστα τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν περιστατικῶν, ὥστε νὰ φτάσουμε τὸ γρηγορότερο στὰ συμπεράσματα ποὺ ἔβγαξε ὁ ἴδιος ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ, ἄς ἐξαντλήσουμε μιὰ καὶ καλὴν ἐδῶ, τὰ βιογραφικὰ τὰ δεδομένα τῶν γονέων του.

Ἡ Γιοχάννα, ποὺ τῆς ἄρεσε νὰ ξοδέει «μὲ τὸ σακκί» ὅσα κέρδιζεν ὁ ἄντρας της «μὲ τὸ φτυάρι», παράσυρε τὸ νεόνυμφο σ' ἕνα γαμήλιο ταξίδι τρικούβεργο γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη. Ἀλώνισαν μαζί τὴ Γερμανία ὀλόκληρη, γύρισαν τὴ Γαλλία, πέρασαν στὴν Ἀγγλία, ἔμειναν στὸ Λονδίνο. Καὶ ξαναεπιστρέφουνε στὸ Ντάντσιχ, περνώντας ἀπ' τίς Βρυξέλλες κι' ἀπ' τὴ Φλάντρα.

Φυσικά, στὸ ταξίδι αὐτό, μ' ὄλο ποὺ διασκεδαστικὸ, ὁ χρηματέμπορος ἀπασχολεῖται νὰ πλατύνει τίς ἐπιχειρήσεις του. Ἐκείνη ἔρχεται σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸν κόσμον τὸν καλλιτεχνικὸ καὶ τὸ διανοούμενο. Ὅμως αὐτὸ δὲν εἶνε ἀκόμη παρὰ μονάχα ἡ ἀπαρχή.

Ἄλλα μεταγενέστερα ταξίδια, σύνδετα ὡς θὰ δοῦμε μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Ἀρθούρου, θὰ φέρουν τὴ μητέρα του σ' ἐπικοινωνία μὲ κορυφαίους διανοούμενους τῆς ἐποχῆς, θὰ τὴν κάμουν πρῶτα γνωστὴ σὰ ζωγράφου μὲ ταλέντο—προπάντων «μινιατουρίστα»—κι' ἔπειτα θὰ τὴν ἀναδείξουν σὰ συγγραφεῖα φήμης σὲ κλίμακα διεθνῆ.

Πολλὰ θὰ τῆς ὀφείλει ὁ Ἀρθούρος: ἔμμεσες ἢ ἄμεσες προσπάθειες γιὰ τὸ «λανσάρισμά» του, προστασίες ἰσχυρές, ἀκόμη καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μεγάλος ἐκδοτικὸς οἶκος τῆς Λειψίας Μπρόκχαους, ποὺ ἐκμεταλλευότανε τὰ ἔργα τῆς Γιοχάννας, θὰ πάρει ἀπάνω του τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ βασικοῦ ἐκείνου ἔργου τοῦ φιλόσοφου, μ' ὄλο ποὺ βλέπει ὁ ἐκδότης ὅτι πρόκειται γιὰ ἀποτυχία. Στὸ μεταξύ, ὁ κόσμος τῶν γραμμάτων, μιλεῖ γιὰ τὴ γυναῖκα αὐτὴν, ποὺ πρώτη ἀνάδειξε τὸ ὄνομα: Σοπεγγάουερ.

Αὐτὴν τὴν κληρονομικὴ καταγωγὴ του, θὰ τὴ χρησιμοποιήσει ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ, γιὰ δυὸ εἰδῶν συμπεράσματα, γενικώ-

τερα μὰ καὶ σημαντικὰ μέσα στὴν κοσμοθεωρία του. Τὸ πρῶτο, ἀφορᾷ τοὺς βασικοὺς τοὺς νόμους τῆς κληρονομικότητας, ὅπως ὁ ἴδιος τοὺς ἀντιλαμβάνεται, παίρνοντας ὡς ὑπόδειγμα τὸν ἑαυτό του. Τὸ δεύτερο, εἶνε ἡ γνώμη του γιὰ τὶς γυναῖκες, παίρνοντας ὡς πρωτότυπο τὴ μάνα του. Βρίσκει πὼς ἔχει κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα του τὸν ἀντιστοίχον στὴν ἐμφάνισή του, τὸ ἦθος, τὸ χαρακτήρα, τὴ θεληματικότητα. Κι' ἀπ' τὴ μητέρα του πάλι τὴν εὐφυΐα, τὴ διανοητικὴ του ἱκανότητα, τὸ ταλέντο του. Στὴ φραστικὴ τους τουλάχιστον διατύπωση, αὐτὰ δὲν εἶνε καὶ πολὺ πρωτότυπα. Φαίνονται σὰν ἐπανάληψη—καὶ κατὰ γράμμα σχεδὸν—ἀπὸ τὰ ὅσα εἶπεν προηγουμένα ὁ Γκαίτε γιὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ μάλιστα σ' ἕνα χαριτωμένο τετράστιχο.

«Ἀπ' τὸν πατέρα, ἀρρενωπὸ
Παράστημα ἔχω ἦθους,
Ἀπ' τὴ μαννούλα χαρωπὸ
Κέφι, νὰ φτιάνω μύθους...» (4)

Ξεκινώντας ἔτσι, γενικεύει. Ἀνατρέχει σὲ παραδείγματα ποὺ θέλει νὰ τὰ παρουσιάσει σὰν ἱστορικὰ καὶ ποὺ μὰ τὴν ἀλήθεια δὲν ἱκανοποιῶν, προκειμένου νὰ στηρίξουν μιὰν ἐπιστημονικὴ ἢ φιλοσοφικὴ θεωρία, ὅταν μάλιστα ἀπὸ τὸ 1867, ὁ Μένδελ εἶχεν ἀποτελειώσει τὰ πειράματά του πάνω στὴν κληρονομικότητα. Ἀλήθεια εἶνε πὼς τὰ περιλάλητα μενδελιανὰ πορίσματα ἔμειναν ἀγνωστα ὡς τὸ 1900, καὶ πέρασαν ἀπαρατήρητα γιὰ τὸν πολὺν κόσμον. Γιατὶ ὁ Μένδελ (1822—1884) δὲν εἶταν μόνον μεγαλοφυῆς βοτανολόγος, ἀλλὰ βρέθηκε νὰ εἶνε καὶ ὀξύφθαλμος κληρικός, ὁπότε ἐξηγεῖται τὸ πὼς καὶ τὸ γιατί, ἀντίστροφα ἀπὸ τὴ ρήτρα τοῦ Εὐαγγελίου, αὐτὸς σκέπαζε «ὑπὸ μύδιον» τὸ ἀκτινοβόλο τῆς ἐπιστήμης του λυχνάρι. Διαβλέπει τὴν ἀναστάτωση ποὺ θὰ προκαλοῦσε—ὅπως προκάλεσε—ἡ θεωρία του, μέσα στὴν κίνηση τῶν πνευμάτων, ἀναταράζοντας τὴν ἰδεοκρατία, καὶ στερεώνοντας τὸν πραγματισμό. Ὡς τόσο, ἕνας σοφὸς μελετητὴς, ὅπως ὁ Σοπεγγάουερ, πιθανὸν εἶταν νὰ μὴν ἀγνοεῖ τις δύο κεφαλαιώδεις μονογραφίες τοῦ φυσιοδίφου, ποὺ εἶχαν δημο-

1) Τὸ πρωτότυπο ἔχει ἔτσι :

Vom Vater hab' ich die Statur
des Lebens ernstes Führen,
vom Mütterchen die Frohnatur
und Lust zu fabulieren.

σιευτεῖ σχεδὸν «ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστω», στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, ἡ μιὰ τους στὰ 1865, καὶ δεύτερη στὰ 1869, ὅπου καὶ ἔμειναν θαμμένες. Ἀλλά, καὶ ἂν τὰ ἔξαιρε ἐκεῖνα ὁ Σοπεγγάουερ, πάλι φαίνεται πιθανὸν νὰ μὴν κόμπιαζε γιὰ νὰ συνδέσει τὴν κληρονομικότητα μὲ τὴ δική του κοσμοθεωρία.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχει, συνεπῆς μὲ τὴ φιλοσοφικὴ του βάση, ὁ Σοπεγγάουερ, στηρίζεται καὶ ἐδῶ, στὸ «ὄντως ὄν», ποὺ εἶνε κατὰ τὴ θεωρία του, ἡ «Βούλησις» ὅπως μεταφράζει ἢ καθαρεύουσα, ἢ ἀκριβέστερα—κατὰ τὴ γνώμη μας—εἶνε τὸ «Θέλημα» εἴτε τὸ «Θέλω» τὸ τυφλὸ καὶ ἀσυνείδητο. Καὶ λέει:

«Ἄν ἐξετάσουμε τὸ πρόβλημα—τῆς κληρονομικότητας—στὸ φῶς τῆς βασικῆς ἀλήθειας μας, ξαναθυμίζοντας ὅτι τὸ Θέλω εἶνε τὸ ἐσώτερο περιεχόμενο, ἡ οὐσία καὶ ἡ ρίζα τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ νόηση εἶνε στοιχεῖο δευτερότερο, ἐπίπλαστο καὶ πρόσθετο, τότε πρέπει, πρὶν κιόλας προστρέξουμε στὴν πείρα, νὰ παραδεχτοῦμε τουλάχιστον σὰν ἀληθοφανές, ὅτι στὴν ἀναπαραγωγή, εἶνε ὁ πατέρας ἐκεῖνος ποὺ μὲ τὴν ἰδιότητα του, σὰ φύλο ἰσχυρό, σὰ δημιουργικὴ ἀρχή, δίνει τὴ βάση, τὸ ριζικὸ στοιχεῖο, τῆς νέας ζωῆς, δίνει δηλαδή τὸ «Θέλω». Καὶ ἡ μητέρα πάλι, μιὰ καὶ εἶνε τὸ φύλο τὸ ἀδύνατο, μιὰ καὶ παρουσιάζεται σὰν ἀποδέχτης ἀπλοῦστα, μεταδίνει τὸ δευτερότερο στοιχεῖο, δηλαδή τὴν ἐξυπνάδα.

Ἔτσι λοιπόν, ἀπ' τὸν πατέρα θὰ πρέπει νὰ κληρονομοῦμε τὰ ἠθικὰ προτερήματα, τὸ χαρακτήρα, τὶς ροπές, τὴν καρδιά (τὰ συναισθήματα), καὶ ἀπ' τὴ μητέρα τὶς διανοητικὲς ἱκανότητες, τόσο γιὰ ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἔντασή τους, ὅσο καὶ τὴν κατεύθυνσή τους. Ἡ πείρα ἐπιβεβαιώνει πραγματικὰ αὐτὴν τὴν θεωρία. Μόνον ποὺ αὐτὴ ἡ ἐπαλήθευση, δὲ βασίζεται, ὅπως στὴ Φυσικὴ, σὲ μεθόδους ἐργαστηριακῆς, ἀλλὰ στηρίζεται μερικὰ σὲ παρατηρήσεις...».

Διάφοροι κριτικοὶ του δὲν παραλείπουν νὰ τονίσουν, ὅτι συμβαίνει ὅπως διόλου τ' ἀνάποδο, ἂν πάρει κανεὶς ὑπ' ὄψιν του, ὅτι τὸ σοπεγγαουερικὸ «θέλω» δὲν ἔχει τὰ βασικὰ γνωρίσματα ποὺ ἔχει ἡ Βούλησις, ὅπως τὴ διαλαμβάνει ἡ Ψυχολογία, καὶ ὅτι ἀκριβῶς, ἀπ' τὴ μητέρα, κατὰ πιθανότητα ἂν τὴν ἀναγνωρίζαμε γιὰ «ἀποδέκτη», θὰ κληρονομοῦσαμε ὅπως αὐτὸς, τὶς ροπές καὶ τὴ συναισθηματικότητα, ἐνῶ ἀντίστροφα ἀπ' τὸν πατέρα, τὴ θέληση τὴν ἐνσυνείδητη.

Μὰ ὡς ξαίρουμε, οὔτε κι' αὐτὰ, εἶνε σώνει καὶ καλὰ χαλύβδινα στὴν κληρονομικότητα, ποὺ γαὶ μὲν ἡ ἐξερεύνησή τους ἔχει διανύσει δρόμο τεράστιο, ἀλλὰ τῆς μένουν πολλὰ ὡς τόσο γιὰ ξεδιάλυμα. Ὅπως εἶπατε, μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτὴν, δὲν πρόκειται νὰ λύσουμε ἐδῶ τὸ πρόβλημα τοῦ βιολογικοῦ ἀταβισμού. Ἐνδιαφέρει ὅμως νὰ ἐπωφεληθοῦμε ἀπ' τὴν εὐκαιρία, γιὰ νὰ ἀνατρέξουμε πρὸ διεξοδικῶς στὶς σοπεγγαουερικῆς ἀπόψεις, πάνω στὴν ἐνσάρκωση τοῦ ἀτόμου,

και στις σχέσεις του με τους γεννήτορες του. Νά αὐτούσια χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα.

ΤΟ ΘΕΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΣΥΝΟΥΣΙΑ (1)

(¹ Ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰν Φαντασμός» (²))

* Ἄν τὸ «Θέλω-ζωή» (³) παρουσιάζοταν μόνο μετὰ τὴ μορφή τοῦ ἔνστικτου γιὰ αὐτοσυντήρηση, τότε ἡ ζωὴ θὰ καταντούσε νὰ ἐκδηλωθῆ σὰν ἓνα φαινόμενο καθαρὰ ἀτομικὸ, περιωρισμένο στὴ φυσικὴ του χρονικὴ διάρκειά, "Ἔτσι τὰ βάσανα καὶ οἱ φροντίδες ἑνὸς τέτοιου βίου, δὲ θὰ εἴταν τόσο μεγάλα. Κι' ἡ ζωὴ θὰ κυλοῦσε εὐκόλῃ καὶ χαρούμενη.

Ἐπειδὴ ἀπεναντίας, τὸ θέλω, θέλει τὴ ζωὴ ἀπολυταρχικὰ καὶ γιὰ πάντα, γι' αὐτὸ ἐμφανίζεται ἀκόμη καὶ μετὰ μορφή γενετήσιου ἔνστικτου. Τὸ ἔνστικτο αὐτὸ καθορίζει μιὰν ἀπεριόριστὴ σειρά γενεῶν ἀλληλοδιάδοχες. Ἄπ' τὴ στιγμὴν ἐκείνη, πᾶσι περίπατο ἢ ἀθῶα καὶ ἀφρόντιστὴ ξενουσιασὰ πού θὰ τὴν χαιρότανε ἓνας βίος περιωρισμένος στὸ ἄτομο. "Ἔτσι, μαζί μετὰ τὸ γενετήσιο ἔνστικτο, ξεπροβάλλουν ἐπίσης στὴ συνείδηση, ἡ ἀνησυχία καὶ ἡ μελαγχολία. Ξεπροβάλλουν καὶ στὴ ζωὴ, οἱ φροντίδες, οἱ δυσκολίες καὶ οἱ κακομοιρίες.

Μὲ ἱκανοποίηση τῆς πιὸ ἐπιταχτικῆς ροπῆς μας, τῆς πιὸ βίαιας λαχτάρων μας, συνδέεται ἡ ρίζα καὶ ἡ φύτρα ἑνὸς νέου βίου. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἱκανοποίησις αὐτῆ, ἐπιβάλλει ὥστε ἡ ζωὴ μετὰ ὅλες τῆς τῆς ἀνάγκες, μετὰ ὅλα τῆς τὰ βάρη καὶ μ' ὅλους τοὺς πόνους τῆς, νὰ ξαναρχίζε καὶ νὰ ξαναζητῆται πάλι ἀπὸ καινουργίαν.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε πῶς αὐτὸ τὸ ξανάρχισμα, συντελεῖται σὲ κάποιον ἄλλο ἄτομο, ἔξω ἀπ' τὸ δικὸ μας.

Ἄλλὰ, ἂν τὸ ἄτομο διάφερε πέρα ὡς πέρα καὶ καθ' αὐτὸ, ἀπ' τὸ ἄτομο πού τοῦ προηγῆθηκε, ὅπως διαφέρει κατὰ τὸ φαινόμενο, τότε τί θ' ἀπογινότανε ἡ αἰώνια Δικαιοσύνη; (⁴).

Ὁ βίος παρουσιάζεται σὰν ἓνα καθῆκον, σὰν τιμωρία σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα, πού πρέπει κανεὶς κουτσὰ στραβὰ νὰ τὰ βγάλει πέρα. Παρουσιάζεται δηλαδὴ ἡ ζωὴ σὰ μιὰ ἀδιάκοπη πάλῃ ἐναντία σὲ ἀνοικτῆρονες ἀνάγκες.

1) Ὅπως εἶν' εὐκολονόητο, οἱ «ὑπότιτλοι» γενικά, πάνω ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα πού παραθέτουμε σ' ὅλο τοῦτο τὸ βιβλίον, σκοπεύουν νὰ χρηματίσουν ἢ νὰ εἰδοποιήσουν, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶνε τοῦ Σοπεγγάουερ. Τοῦτο βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μετὰ κείνο ἴσα-ἴσα πού κατηγοροῦμε, μετὰ παραλλαγὴν δηλαδὴ τίτλων σ' ὁλόκληρους τόμους.

2) Τόμος 2ος, Κεφάλαιο 15.

3) Εἶνε φυσικὸ ὥστε κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν νὰ παρουσιάζονται σκοτεινὰ σημεῖα, καὶ τοῦτο γιὰτί, δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναλυθῆ στὸ περιεχόμενό του, ἡ σοπεγγαουερικὴ «Βούλησις» ἢ ἀκριβέστερα τὸ «Θέλημα» ἢ τὸ «Θέλω» ἢ τὸ «Θέλω-ζωή», ἀνάλυσις πού γίνεται παρακάτω.

4) Βλέπε σχετικὰ μετὰ τὴν αἰώνια Δικαιοσύνη σ' ἄλλο κεφάλαιο.

Ὁ καθεὶς λοιπὸν προσπαθεῖ νὰ τὰ ξεμπερδέψει ὅπως μπορεῖ. Κι' ὁ ἄνθρωπος ξοφλά τὴ ζωὴ σὰν ἀγγαρεία πού τὴ χρωστᾷ.

Μὰ ποίος μᾶς ἔχει βάλει γιὰ λογαριασμό του αὐτὸ τὸ χρέος;

Ἐκεῖνος πού μᾶς γέννησε μετὰ ἡδονή.

"Ἔτσι, γιὰτί ὁ ἓνας λιχοῦδεφε ἐκείνη τὴν ἡδονή, ὀφείλει ὁ ἄλλος νὰ ζήσει, νὰ ὑποφέρει καὶ νὰ πεθάνει.

Στὸ συναμεταξύ, ξαίρουμε καὶ βλέπουμε ἀπ' τὸ σημεῖον τοῦτο πρὸς τὰ πίσω, ὅτι ἡ διαφοροποίησις σὲ ἄτομα, διαφοροποίησις αὐτοῦ τοῦ ὁμοίου ὅσον ἀφορᾷ τὴν οὐσία του, εἶναι ἀποκλειστικὰ περιστατικὸ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, πού γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, μπόρεσα νὰ τὸ ὀνομάσω «ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος» (¹).

Δίχως τοῦτο, δὲ θὰ μπορούσε νὰ διασωθεῖ ἡ αἰώνια Δικαιοσύνη.

"ἴσα ἴσα γιὰτί τὸ ἄτομο πού γεννᾷ, ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸν του μέσα στὸ ἄτομο πού γέννησε, γι' αὐτὸ ὑπάρχει ἡ παιρικὴ στοργή, πού ἀπαιτεῖ ὥστε ὁ πατέρας νὰ μοχθεῖ γιὰ τὸ παιδί του, νὰ πονεῖ, νὰ ριψοκινδυνεύει γι' αὐτὸ, παραπάνω μάλιστα ἀπ' ὅτι τὸ κάνει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, καὶ νὰ τὰ θεωρεῖ ὅλ' αὐτὰ σὰν ὑποχρέωσιν του.

Ἡ ἀποψη αὐτῆ, ἐκφράζεται μυθικὰ στὸ δόγμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, πού λέει πῶς ὅλοι μας μετέχουμε στὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἄδὰμ—ἀμάρτημα πού φῶς φανερά, εἶνε μονάχα ἡ ἱκανοποίησις στὴ γενετήσια ἀπόλαυσις. Καὶ γιὰτί εἴμαστε μεριδιοῦχοι στὸ ἀμάρτημα, χάρη σ' αὐτὸ εἴμαστε καταδικασμένοι στὸν πόνον καὶ στὸ θάνατον. Αὐτῆ ἡ κατήχησις ξεπερνᾷ ἐδῶ τὴν ἀποψη τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου καὶ πέρα ἀπ' αὐτὴν, ξεχωρίζει αὐτὴν τούτῃ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου—τὴν ἴδια δηλαδὴ ἰδέαν πού ἐμεῖς τὴ διακρίνουμε ἀναλυμένη σὲ ἄτομα ὁμέτρητα. Ὁ Χριστιανισμὸς ξαναβρίσκει τὴν ἐνότητά τῆς στὸν παγκόσμιον δεσμὸ τῆς γενεῆς, πού συνδέει ὅλα τὰ πλάσματα μεταξύ τους.

"Ἔτσι, ἀπ' τὸ ἓνα μέρος, τὸ κάθε ἄτομο νοεῖται ἐδῶ σὰν ταυτόσημο μετὰ τὸν Ἄδὰμ—τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ Θέλω—ζωή, καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο ὁ καθένας μας εἶνε τογμένος στὴν ἀμαρτία (στὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα).

Ἐνῶ ἀπ' τ' ἄλλο μέρος, χάρη σ' αὐτὴν τὴν ἴδια ἐνότητα τῆς ἰδέας τῆς ἀνθρώπινης, τὸ κάθε ἄτομο ἐμφανίζεται ἐπίσης ταυτόσημο μετὰ τὸ Σωτῆρα (τὸν ἐκπρόσωπον τῆς ἀρνήσεως τοῦ «Θέλω—ζωή»). Κι' ἀπ' τὴ στιγμὴν ἐκείνη τὸ κάθε ἄτομο ἐμφανίζεται σὰ μέτοχος τῆς θυσίας ἐκείνου, μέτοχος ἐξαγορασμένος χάρη στα καλά του, καὶ ἀπολυτρωμένος ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς ἀμαρτίας, δηλαδὴ τοῦ κόσμου, (Ρωμ. Ε—12, 21). (²)

Ὅμως τώρα, ἡ πράξις πού μ' αὐτὴν τὸ «Θέλω», λέει στὸν ἑαυτὸ του τὸ «ναί», ἡ πράξις πού γεννᾷ τὸν ἄνθρωπον, εἶνε μιὰ χειρονομία πού γι' αὐτὴν τὸ κάθε ἀνθρώπινο πλάσμα αἰσθάνεται μέσα του ντροπή, καὶ φροντίζει πολὺ νὰ τὴν ἀποκρύψει, καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τρομάζει μὴ τυχὸν τσακωθῆ, σὰ νὰ διαπράττει ἔγκλημα.

Ὡς τόσο, μοναδικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ, χάρη στὴν ἀδιάκοπη ἐπανάληψιν μιᾶς τέτοιας πράξεως, διατηρεῖται τὸ ἀνθρώπινο γένος.

"Ἄν εἶχε λοιπὸν δικίον ἢ αἰσιοδοξίαν, ἂν ἔπρεπε νὰ δοῦμε στὴν

1) Στὸ κείμενον ὁ ὅρος λατινικά: Principium individuationis.

2) «Ὁ κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμός», Τομ. 1ος, § 60.

Υπαρξή μας σ'α μιά δωρεά προσφερμένη στην εύγνωμοσύνη μας, δωρεά από μέρους μιᾶς υπέρτατης καλωσύνης οδηγημένης από μιάν υπέρτατη σοφία, κι' αν ή ύπαρξη εΐταν καθαυτή κάτι τὸ πολύτιμο, κάτι τὸ παινεμένο, καὶ τὸ χαρμόσυνο, τότε μὰ τὴν ἀλήθεια θάπρεπε ὡστε ἡ πράξη ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν διαιώνιση, νὰ εἶχεν ὅλως διόλου ἀλλοιωτικὴ φυσιογνωμία. Ἄλλ' ἂν ἀντίθετα, ἡ ύπαρξη, εἶνε μᾶλλον ἓνα εἶδος ἀνοσιούργημα ἢ παραλογισμός, ἂν εἶνε τὸ ἔργο ἑνὸς Θέλω ἀπὸ γεννησιμιᾶς τοῦ τυφλοῦ, ποὺ δὲν καταφέρνει νὰ κατασταλάξει σὲ κάτι καλλίτερο παρὰ μονάχα στὸ νὰ ἀποχτήσει συνειδηση τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ πρὸς μόνο σκοπὸ νὰ αὐτοκατοργηθῆ, τότες πρέπει ἐπίσης νὰ γίνεῖ ἔτσι ὡστε ἡ πράξη ἢ ἀπαραίτητη στὴ διαιώνιση αὐτῆς τῆς ύπαρξης νὰ παρουσιάζει τὴν ὄψη ποὺ πραγματικὰ παρουσιάζει.

Μιά καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση τὴν πιὸ καταφάνερη τοῦ Θέλω, ἢ συνουσία, εἶνε ἐπίσης ἡ σπορά, ἡ περίληψη, ἢ πεμπουσία τοῦ Σύμπαντος. Χάρη σ' αὐτὴν βλέπουμε φωτερὰ, τὰ πράγματα καὶ τὸν κόσμο. Αὐτὴ εἶνε τὸ κλειδί στὸ αἴνιγμα. Κιόλας, γι' αὐτὴν πρόκειται σὰ γίνε-ται λόγος γιὰ τὸ «Δένδρον τῆς γνώσεως», ποὺ ὅποιος γεύτηκε τὸν καρπὸ του, ἔνοιωσε πὼς τὰ μάτια του ἀνοίγουν πάνω στὴ ζωὴ.

Ὅχι λιγώτερο σὲ ταῦτα, ἀνταποκρίνεται ἐκεῖνος ὁ ἰδιότυπος χαρακτήρας ποὺ παρουσιάζει ἡ συνουσία σὰν τὸ μεγάλο ἄρρητον, μυστικὸ ποὺ κανεὶς δὲν τὸ ἀγνοεῖ, πρᾶμα ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀναφερθεῖ ποτὲ ἀπερίφραστα, μὰ ποὺ εἶνε τόσο αὐτονόητο καὶ τόσο πλέρια ἐμφανέστατο στὴ σκέψη τοῦ καθενός, σὰν κάτι τὸ οὐσιωδέστατο, ὡστε ἀρκεῖ νὰ γίνεῖ ὁ παραμικρὸς ὑπαινιγμὸς γιὰ νὰ τὸ καταλάβουν ἀμέσως ὅλοι.

Ἡ πράξη τούτη κι' ὅλα τὰ σχετικὰ τῆς, παίζουν στὴν ύπαρξη τὸν κεφαλαιώδη αὐτὸν ρόλο ποὺ θέλει ὡστε ὁ κόσμος μας νὰ εἶναι παντοῦ θέατρο μηχανορραφῶν ἐρωτικῶν ἢ νὰ μεσολαβεῖ ὀλοένα ὁ ἔρωτας σὲ κάθε λογῆς περιστατικά.

Ὡς τόσο, τοῦτο, ἐκφράζει μιάν σωστὴ ἀναλογία ὅσον ἀφορᾶ τὴν πραγματικὴ βαρύτητα αὐτοῦ τοῦ «αὐγοῦ τοῦ κόσμου». Ἡ μόνη ἀστεία πλευρὰ στὴν ὑπόθεση αὐτὴν τὴν τόσο οὐσιώδη, εἶνε ὅτι πρέπει νὰ τὴν παρουσιάσουμε ὀλοένα σὰ μυστήριον.

Μιά καὶ αὐτὸς εἶνε ὁ ρόλος καὶ ἡ σημασία τῆς συνουσίας, τὰ γεννητικὰ ὄργανα παρασταίνουν ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ κανεὶς ἀκριβέστερα νὰ ὀνομάσει: **φλεγόμενη ἐστία** τοῦ Θέλω. Κατ' ἀκολουθίαν, πόλος τοῦ ὄργανισμοῦ, τὰ ὄργανα ἐκεῖνα, ἀποτελοῦν ἔτσι τοὺς ἀντίποδες τοῦ ἐγκέφαλου ποὺ ἐνσάρκωνει τὴν γνώση. Ἀποτελοῦν τὴν ἄλλην ὄψη τοῦ Σύμπαντος, δηλαδὴ τὸν κόσμον τοῦ Φαντασμοῦ.

Εἶνε ἡ ἀρχὴ ποὺ διατηρεῖ τὴν ζωὴ, ἡ ἀρχὴ ποὺ ἐξασφαλίζει στὸ χρόνο τὴν ἀτέλειωτην ύπαρξη. Αὐτὴν τὴν ἀρχὴ, οἱ Ἕλληνες τὴν λάτρευαν στὸ φαλλό, οἱ Ἰνδοὶ στὸ λίγκαμ, σύμβολα ποὺ μ' αὐτά, τὸ Θέλω--ζωὴ, λέει τὸ «ναί» του.

Ἡ βιαιότητα τοῦ γενετήσιου ἐνοστικτοῦ, ἡ ξεχωριστὴ ὄρμη, καὶ ἡ βαθεῖα σοβαρότητα ποὺ τὸ ζῶο—ἐπίσης καὶ ὁ ἄνθρωπος—ἀποδίνουν σὲ κάθε τι ποὺ ἀφορᾶ τὸ ψυχόρμητο αὐτό, μᾶς δείχνουν ὅτι, μὲ τὴ λειτουργία τὴν ἀντίστοιχη πρὸς τὴν ἀνάγκη αὐτὴν, τὸ ζῶο βρίσκεται σὲ ἀπ' εὐθείας σύνδεση μὲ τὴν ἴδια τὴ ρίζα τοῦ εἶναι του, δηλαδὴ μὲ τὸ εἶδος του, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες λειτουργίες μαζί μὲ τὰ ἀντίστοιχὰ τους ὄργανα, δὲν ἐξυπηρετοῦν ἀπ' εὐθείας, παρὰ μονάχα τὸ ἄτομον, ποὺ ἡ ύπαρξή του εἶνε ἡκατὰ βάθος κάτι μὲ σημασία δευτερεύουσα.

Ἐξ ἄλλου, μέσα στὸ θέριμα ἐκεῖνο τοῦ ἐνοστικτοῦ, ὅπου συγκεντρώνεται ὀλόκληρο τὸ ζωικὸ εἶναι, ἐκφράζεται ἡ συναισθηση τοῦ ὅτι, τὸ ἄτομον δὲν ἐπιζεῖ ὑστερ' ἀπ' τὸ θάνατό του καὶ γι' αὐτὸ δὲν τοῦ μένει ἄλλο παρὰ νὰ δυθῆ ὀλοκληρωτικὰ γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ εἶδους, ὅπου βρίσκεται ἡ πραγματικὴ του ύπαρξη.

Γιὰ νὰ διευκρινίσουμε αὐτὰ ποὺ εἶπαμε, ἄς φαντασθοῦμε τώρα ἓνα ζῶο, στὴ συνουσία του, πάνω στὸ ζευγάρωμά του. Τὸ βλέπουμε νὰ φανερώνει μιάν ὄρμη καὶ μιὰ σοβαρότητα ἀσυνήθιστη. Τὶ νὰ συμβαίνει μέσα του: Νὰ ξαίρει τάχα πὼς πρέπει νὰ πεθάνει; Νὰ νοιώθει μήπως ὅτι ἀπὸ τὴν πράξη του ποὺ ἐκτελεῖ, θὰ ξεπροβάλει ἓνα καινούργιο ἄτομον, ὅμοιο κι' ἀπαράλλαχτό του, ἓνα ἄτομον ποὺ θὰ καταλάβει τὴ θέση του; Ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ξαίρει τίποτα, γιὰτὶ δὲ σκέπτεται. Ἄλλὰ πασχίζει ὡς τόσο γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ εἶδους του μέσα στὸ χρόνο, πολεμᾷ γι' αὐτὴν μὲ τόσο ζῆλο, ὅπως θὰ ἔπραττε ἂν ἐγνώριζε τί κάνει.

Γιατὶ ἓνα καὶ μόνο συναισθάνεται: ὅτι θέλει νὰ ζῆσει, θέλει νὰ εἶνε. Καὶ γι' αὐτὸ, προσκομίζει μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ βάτεμα, τὴν υπέρτατην ἔκφραση αὐτοῦ τοῦ Θέλω.

Πέρα ἀπ' αὐτὸ, δὲ χρειάζεται περισσότερο, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστῆ ἡ ἐπιβίωση τῶν πλασμάτων. Γιατὶ αὐτὸ τὸ Θέλω, εἶνε ἴσα ἴσα τὸ ριζικὸ στοιχεῖο τῆς φύσης, ἐνῶ ἡ Γνώση, δὲν εἶνε παρὰ μονάχα ἓνα στοιχεῖο ξενοφερμένο. Νὰ γιὰτὶ, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο ὡστε τὸ Θέλω νὰ ὀδηγῆται πάντα ἀπὸ τὴ Γνώση. Φτάνει ὡστε, τὸ Θέλω νὰ προβάλλει ἀποφασιστικὰ ἀπ' τὴ ρίζα καὶ τὴ φύτρα του, γιὰ νὰ βρεῖ ἀμέσως ἡ ὄρμη ἐκείνη τὴν ἀντικειμενικὴ τῆς ἔκφραση στὸν κόσμον τοῦ Φαντασμοῦ.

Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι τὸ πλάσμα ποὺ θέλει ἔτσι τὴ ζωὴ, εἶνε τὸ ὀρισμένο ἐκεῖνο ζῶο τοῦ εἶδους καὶ τῆς μορφῆς ποὺ φανταστήκαμε κατὰ τὸ βάτεμα. Τὸ ζῶο ἐκεῖνο δὲ θέλει μόνο τὴ ζωὴ στὴ γενικότητά τῆς, τὴ θέλει ἴσα ἴσα μὲ τὴ μορφή ποὺ αὐτὸ τὸ ἴδιο κατέχει. Γι' αὐτὸ ἡ θέα τῆς ἴδιας τούτης μορφῆς στὸ πρόσωπο τοῦ θηλυκοῦ τῆς ράτσας του, εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ἐξερεθίζει τὸ ζῶο, γιὰ συνουσία. Ὅταν τὸ παρατηροῦμε ἐξωτερικὰ καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ χρόνου αὐτὸ τὸ Θέλω, ποὺ εἶνε ἡ δικὴ του θέληση, παρουσιάζεται ἔτσι μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ ἑνὸς τύπου ζώου ὀρισμένου, ποὺ διατηρεῖται ἀπεριόριστα, χάρη στὴν ἀδιάκοπη ὑποκατάσταση ἑνὸς ἀτόμου ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἄτομον, δηλαδὴ χάρη στὴν ἀλληλοδιάδοχη γέννηση καὶ στὸν ἀλληλοδιάδοχο θάνατο, πράγματα ποὺ ὅταν ἐπισκοποῦνται ἔτσι, ἐμφανίζονται σὰ νὰ λέμε ὅπως ὁ σφυγμὸς τοῦ εἰδικοῦ τύπου ζώου (ιδέα, εἶδος, species)⁽¹⁾ ἀνάμεσα στὸ ἀτελείωτο.

1) Λατινικὴ λέξη ποὺ σημαίνει εἶδος.

(Από το «Ο Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμός»⁽²⁾).

«Σὲ τί ἐπάνω βασιζέται ἡ προσωπικὴ ταυτότητα τοῦ ἀτόμου; Ὅχι πάνω στὴν ὕλη τοῦ κορμιοῦ. Ἡ ὕλη αὐτὴ, ἔπειτα ἀπὸ κάμποσα χρόνια, δὲν εἶνε πιά ἡ ἴδια. Οὔτε βασιζέται στὴ μορφή τοῦ κορμιοῦ. Ὅμοια κι' αὐτὴ τροποποιεῖται στὸ σύνολό της καὶ σ' ἄλλα της τὰ μέρη. Ἐξὸν ἀπὸ μιὰ μόνην ἐξαιρέση: τὴν ἔκφραση ποὺ ἔχει τὸ βλέμμα.

Γι' αὐτὸ καὶ χάρη στὴν ἔκφραση τούτη, ἀναγνωρίζουμε ἓνα πρόσωπο, ἀκόμη κι' ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Τοῦτο ἀποδείχνει ὅτι, παρὰ τίς ἀλλαγές ὅλες ποὺ ὁ χρόνος ἐπιβάλλει σ' ἓναν ἄνθρωπο, ὑπάρχει ὡς τόσο κάτι σ' αὐτὸν ποὺ παραμένει ὀλοκληρωτικὰ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ καιροῦ.

Καὶ χάρη σὲ τοῦτο ἴσα ἴσα, ἀναγνωρίζουμε, ἔπειτα ἀπὸ μακρὸ μάλιστα χρονικὸ διάστημα, τὸν ἴδιον ἄνθρωπο, καὶ βρίσκουμε σ' αὐτὸν, τὸν ἄνθρωπο τοῦ ἀλλοτινοῦ καιροῦ, ἀνέπαφο.

Χάρη σὲ τοῦτο ξαναβρίσκουμε τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτὸ. Γιατί, ὅσο καὶ νὰ γεράσουμε, ὡς τὰ τελευταῖα μας, νοιώθουμε πὼς εἴμαστε στὸ ἐσωτερικὸ μας, ἀπαράλλαχτα, αὐτὸ ποὺ εἴμασταν σιὰ νεατά μας, ἀκόμη καὶ στὴν παιδικὴ μας ἡλικία. Αὐτὸ τὸ κάτι, ποὺ παραμένει πάντα ἀνέπαφο καὶ πανόμοιο, καὶ ποὺ δὲ γερνᾷ μ' ἄλλα τάλλα, αὐτὸ εἶνε ἴσα ἴσα ἡ οὐσία τοῦ εἶναι μας, ποὺ δὲν κοίτεται μέσα στὸ χρόνο.

Παραδέχονται πὼς ἡ προσωπικὴ ταυτότητα στηρίζεται στὴν ταυτότητα τῆς συνείδησης. Ἀλλά, ἂν μὲ τὴ ἔννοια: ταυτότητα τῆς συνείδησης, δὲν ἐννοοῦμε ἄλλο παρὰ μόνον τὴ συναρτημένην ἀνάμνηση ποὺ ἔχουμε ἀπ' τὴ διαδρομὴ τοῦ βίου μας, αὐτὴ εἶνε μιὰ ταυτότητα ἀνεπαρκῆς. Τί γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν προηγούμενὴ μας ὑπαρξή; Τὸ ἴδιο ποὺ ξέρουμε ἀπὸ κάποιο μυθιστόρημα ποὺ διαβάσαμε ἄλλοτε. Ἴσως, κάτι παραπάνω. Αὐτὸ εἶνε ἓνα μηδαμινὸ μέρος τῆς ταυτότητας. Τὰ κύρια περιστατικά, οἱ ἐνδιαφέρουσες σκηνές, χαράχτηκαν μέσα μας. Ἀλλά, σ' ἀντίβαρο ἐνὸς ἐπεισόδιου πρὸ συγκρατήσαμε, χίλια ἄλλα τᾶχουμε ξεχασμένα. Ὅσο πιδ πολὺ γερνοῦμε, τόσο ρέουν τὰ πράματα δίχως ν' ἀφίουν μέσα μας ἴχνη. Ἡ προχωρημένη ἡλικία, ἡ ἀρρώστεια, μιὰ ἐγκεφαλικὴ πάθησι, ἡ φρενοβλάβεια, μποροῦν νὰ μᾶς κάμουν νὰ χάσουμε ὅλως

1) Ὅσο τὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα, ὅσο καὶ τοῦτο πάνω στὴν ἀτομικὴ ταυτότητα, ἔχουν τὸ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον τους. Γιατί, ὅπως ὀλοῦν καὶ πιδ ξεκάθαρα θὰ διαφαίνεται, ὁ Σοπεγγάουερ — ὅπως πάλις τὸ διαπιστώσαμε — εἶνε «κατ' ἐξοχίαν» ἀντιατομιστής. Θεωρεῖ τὸ Σόμπαν στὴν οὐσία του, καὶ συνακόλουθα, τὸν κόσμον, τὴν ἱστορίαν, τὴν Κοινωνίαν κλπ. σὰν ὁμοούσιον σύνολον, ὅπου τὰ ἄτομα παίζουσι δευτερότερα μονάχα ρόλον. Ἐπειδὴ ὅμως, ὁ φιλόσοφος αὐτός, μὲ τὴν ὀξύτητα τοῦ ἀνατομικοῦ νιστηριοῦ του, δὲν ἐννοεῖ ν' ἀφίνει πίσω του ἀπορίες δίχως νὰ τίς ξεδιαλύνει κατὰ τὸ δικὸ του βέβαιον τρόπο, κι' ἀπὸ δικὴ του σκοπιὰ, γι' αὐτὸ ἐνδιαφέρει κι' ἐδῶ ἡ σχέση τοῦ ἀτόμου μὲ τὴν ὀλότητα γενικὰ, καὶ ἔξωθεν, τὸ ἰδιαιτέρου χαρακτηριστικὸ τῆς ἀτομικῆς φυσιογνωμίας καὶ ταυτότητας.

2) Τόμ. 2ος. Κεφ. 19.

διόλου τὴ μνήμη. Ἀλλά ἡ προσωπικὴ ταυτότητα δὲ χάνεται ἐξ αἰτίας τοῦτο. Αὐτὴ, στηρίζεται στὸ ταυτόσημον «θέλω» καὶ στὸ χαρακτήρα του τὸν ἀνάλλογον. Ὁ ἀνάλλογος ἴσα ἴσα χαρακτήρας αὐτός, κάνει ἀνάλλαγή τὴν ἔκφραση στὸ βλέμμα μας. Στὴν καρδιὰ κοίτεται ὁ ἄνθρωπος, κι' ὄχι στὸν ἐγκέφαλον.

ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΕ ΜΙΣΟΓΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΕΜΙΝΙΣΤΗΣ

Ο ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡ

Οἱ σχέσεις τοῦ Ἀρθούρου μὲ τὴ μάνα του, φῶς φανερὰ δὲν εἴτανε ποτὲ ἁρμονικές. Ἐλειπεν ἀπὸ μέρους της τὸ μητρικὸ τὸ φίλτρο καὶ κείνος πάλι δὲν ἐννοίωθε γι' αὐτὴν στοργή. Μὰ πιδ πολὺ ἀκόμη ἀπ' τὴν ἀμοιβαία τούτη ψύχρα, ἄσβηστο ἓνα μίσος, λὲς δὲν τοὺς ἄφησε ποτὲ νὰ σμίξουν ψυχικὰ εἴτε συναισθηματικά, μάνα καὶ γιός.

Παίρνοντας κατὰ τὴ συνήθεια του, τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ του γιὰ πρότυπον στὶς φιλοσοφικὰ παρατηρήσεις του, ἔτσι καὶ στὸ σημεῖον τοῦτο γενικεύει τὴν περίπτωσή του, γενικεύοντας ταυτόχρονα καὶ τὸ χαρακτήρα τῆς Γιοχάννας Τρόζινα.

Πιστεύει δηλαδὴ πὼς τὸ χάος ποὺ τοὺς χώριζε εἴτανε ἐξαιτίας ἡ δικὴ του ἀνωτερότητα ἢ τουλάχιστον οἱ πλείους ἱκανότητές του. Αὐτὰ τὰ ἐλατήρια — κατὰ τὴ γνώμη του — ἀφαιροῦν ἀπ' τὴν κάθε μητέρα τὴ δυνατότητα ν' ἀγαπήσει τὸ παιδί της. Ἀντίστροφα, ἀγαποῦν οἱ γονεῖς ἐκεῖνα τὰ παιδιά τους — λείει — ποὺ εἶνε ὀπωσδήποτε «ἐλλιπῆ», εἴτε σακάτικα. Συνδέει μάλιστα τὸ σημεῖον αὐτὸ μὲ τὴν Ἠθική του καὶ τὸ χρησιμοποιεῖ — ἐξὸν ἀπ' ἄλλα — γιὰ ν' ἀποδείξει τὴ δύναμη τῆς συμπόνιας:

«Ἐκεῖνο ποὺ κάνει ὥστε νὰ προτιμοῦν οἱ γονεῖς τ' ἀρρωστιάρικα παιδιά τους, εἶνε ὅτι ἡ θεὰ τῶν παιδιῶν αὐτῶν δὲν παύει νὰ προκαλεῖ τὴ συμπόνια».

Ἡ ἔχθρα αὐτὴ ἀνάμεσα σὲ γιὸ καὶ σὲ μητέρα, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ ὅτι ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ, δὲν ἐννοίωθε ποτέ του ἔρωτα «ἰδανικόν» γιὰ καμμιά γυναῖκα καὶ σύνδετα μ' αὐτὰ τὰ δύο, οἱ γνωστὲς σεξουαλικὲς διαστραφές του — τὰ γούστα του γιὰ τοὺς σερνικοθίλυκους — ὀδήγησαν μιὰ σημαντικὴ μερίδα μελετητῆς καὶ

κριτικούς του στο να υποστηρίζουνε πώς μόνο ψυχαναλυτικά, μπορεί να εξηγηθεί ή σοπεγχαουερική μισογυνία και ο απαισιόδοξος αντιφεμινισμός. Για κάμποσους μάλιστα, ή τέτοια εξήγηση αποτελεί άφρητα, ώστε να εξηγηθεί πια ολοκληρωσ ό Σοπεγχάουερ με βάση την ψυχανάλυση.

Η αλήθεια είναι πώς, ψάχνοντας κανείς μέσα στο ολοκληρωμένο σοπεγχαουερικό έργο, όσο και μέσα στην εξαιρετικά πλούσια σέ λεπτομέρειες βιογραφία του, δέ δυσκολεύεται να βρει ύλικό άφρητο που εξυπηρετεί τους «ψυχαναλυτές».

Πολύ παραπάνω μάλιστα ένισχύει τις ψυχαναλυτικές άπόψεις το γεγονός ότι οι κορυφαίοι και δάσκαλοι της ψυχανάλυσης, ένω από τή μια συνεχίζονται μεταξύ τους, από την άλλη, ανατρέπει ό ένας τόν άλλο τους. Άρνιέται ό μεταγενέστερος του προηγούμενου τις βασικές γραμμές. Προσθαφαιρούν κανόνες, ψευτίζουν τ' αξιώματά τους, κτλ. κτλ.

Όλα αυτά, παρέχουν άμέτρητα στοιχεία, και δυναμώνουν την ενχύρεια του ψυχαναλυτικού εκλεκτικισμού.

Γι' αυτό έσα έσα, ούτε με μιάν μονοκοντυλιά, ούτε «άφ' ύψηλου», είναι προπό ή μπορετό να ξεφλήσει κανείς με την ψυχανάλυση πάνω στο προκείμενο τουλάχιστο σημείο που ένδιαφέρει εδώ.

* * *

Όσο ραγδαία φούντωσε, άλλο τόσο γοργά κόπασε τό: «όλοι και όλα με την ψυχανάλυση». Αυτό και μόνο βέβαια, δέν αποτελεί έξοφλητικό. Άκόμη λιγότερο είν' άρκετή, ή σημαντική κατά τά άλλα αλήθεια πώς, σ' έμιας εδώ, τ' άπόνερα της «μόδας» αυτής, έξακολουθούν άκόμη να τρικυμίζουνε βάλτους διανοητικούς. Πέρ' από τούτα, γεγονός παραμένει ότι, ή ψυχανάλυση στο φούντωμά της, θέλησε να ξεπεράσει τόν ίδιο της τόν έαυτό. Αυτό που πρωτοεμφανίστηκε σά μέθοδος, αυτοπαρουσιάστηκε πάρα πολύ γοργόρα σά σύστημα.

Μ' άλλα λόγια, ανάλαβε να εξηγήσει τόν κόσμο και την 'Ιστορία, δηλαδή την Κοινωνία στις διάφορες πλευρές και φάσεις της. Το πρώτο αποτέλεσμα είτανε ν' άποδειχτεί πώς όχι ή ψυχανάλυση τόν ιστορικό Ρεαλισμό, αλλά ή Κοινωνία στο ιστορικό της «γένεσθαι» εξηγεί την ψυχανάλυση. Και είναι τόσο θετική, όσο κι' ακριβοδίκαιη ή κοινωνική εξήγηση και στην περίπτωση αυτήν. Στάθηκε αλήθεια, μιá ανάγκη κοινωνικά διανοητική ή ψυχανάλυση, για κείνα κεί τά διανοούμενα στρώματα που έτσι ή άλλοιώς δέ θέλανε ή δέν μπορούσανε να παραδεχτούν τά λείψανα και τις έπι-

βιώσεις της Μεταφυσικής στην 'Επιστήμη τή νεώτερη, αλλά κι' αντίστροφα, όμοια δέ θέλανε ή δέν μπορούσαν να έγκλωπωθούν τόν ολοκληρωμένο Ρεαλισμό.

Άπ' την πλευράν αυτήν, ή ψυχανάλυση σημείωσε ένά σημαντικό όρόσημο. Θεληματικά ή άθελα ρήμαξε λείψανα κι' επιβιώσεις ιδανιστικές, σέ στιγμή μάλιστα, όπου ό 'Ιδεοκρατισμός πολέμησε να ξαναζωντανέψει άπ' την τέφρα του. Όμοια αξιοσήμαντο είναι και το δεύτερο αλήθεια τρόποιο της ψυχανάλυσης. Άπ' τή στιγμή δηλαδή που έπωμίστηκε καθήκοντα συστήματος, ναί μεν δημιούργησεν έτσι τόν ύφαλο όπου έμελλε να έξοκείλει μόνη της, παράλληλα όμως ανασκάλισε προβλήματα, και τά έφερε στο έπιστημονικό προσκήνιο για άμεση λύση.

Στο επίπεδο της Τέχνης, στην περιοχή της Φιλοσοφίας, στους πιο πολλούς τουλάχιστον—άν όχι σ' όλους—τους κλάδους της 'Επιστήμης, ώρθωσε άθελά της το δίλημμα το άνελέητο: είτε στην άκρατη τή Μεταφυσική, είτε στο Ρεαλισμό τόν ολοκληρωμένο, ή κάθε λύση στο κάθε πρόβλημα. Μ' άλλα λόγια, έσπασε ή Ψυχανάλυση τις προαιώνιες εκείνες γέφυρες που έξασφάλιζαν το σύρε κι' έλα ανάμεσα στα δυό μεγάλα ιδεολογικά ρεύματα, στο 'Ιδανικό και στο Ρεαλιστικό.

Άπ' εκεί κι' έπειτα, μένει να συμφωνήσει πρώτα ή Ψυχανάλυση με τόν ίδιο της τόν έαυτό, και να προτείνει τά ίδια της τά κριτρά. Στο μεταξύ βέβαια, οι πάρα κολό άφηρημένες τούτες γενικότητες προετοιμάζουν, είναι ή αλήθεια, όμως δέν έξαντλούν, κι' άκόμη λιγότερο λύουν το συγκεκριμένο «γιατί;» της σοπεγχαουερικής μισογυνίας.

* * *

Τά έσα είδαμε και ξαίρουμε πάνω στη Γιοχάννα Σοπεγχάουερ έξηγούν κίόλας τις σχέσεις της τις έχθρικές με το γιό της, τόσο στο ύλικό, όσο και στο πνευματικό και συναισθηματικό επίπεδο.

* * *

Όπως στάθηκε ή τυπική σύζυγος της πλουτοκρατίας, έτσι παρουσιάζεται και σά χαρακτηριστική μητέρα στα πλαίσια της κοινωνικής μερίδας της. Πολύ παραπάνω μάλιστα, γιατί συμβάλει να μην είναι τυχαίο πρόσωπο ή γυναίκα αυτή. Προικισμένη με δυσύρετα πια σήμερα—για πλουτοκράτισσες—με σπάνια διανοητικά χαρίσματα: μόρφωση, ταλέντο, κι' έξυπνάδα.

Δέν εΐταν ὁ τύπος τῆς σνομπαρίας τοῦ καιροῦ μας. Δέν εΐνε ἡ «μαντάμ Σουσου», σὲ μὴν ἀπ' τὶς πολλὲς μορφές τῆς «ἡμιτασιόν» ἀρχοντιάς. Ἄλλοιῶς, δὲ θὰ τὴν ἔπαιρνε στὰ σοβαρὰ ἕνας Γκαΐτε. Καὶ γι' αὐτὰ ὅλα ἴσα ἴσα, ἐνσάρκωνε τὸ γυναικεῖο φῦλο τῆς κοινωνικῆς μερίδας της, σ' ὅτι πῶς ἀξιόλογο μπορούσε νὰ παρουσιάσει: στὸ ἄκαρδο, στὴ δόξα νὰ τρυγήσει τὴ ζωὴ σὲ τίς ἡδονές καὶ ἀπολαύσεις της, στὴν καλοπέραση, στὴ χλιδὴ, σὲ «συνταρακτικὲς συγκινήσεις», καί... σ' ὅλα τ' ἄλλα. Ἐΐτανε ὁ ἐγωϊσμός στὸ θῆλυκό του γένος, κ' ὄχι στὴν πτώση, μὰ στὴν ἀνάταση ἀκόμη τότες τῆς πλουτοκρατίας. Ἄν ἴσως κ' ἔστρεξε νὰ φέρει δυὸ παιδιὰ στὸν κόσμον, δίχως νὰ καλοσυλλογιστεῖ πὸς τοῦτο θὰ χαλοῦσε τίς γραμμὲς τοῦ εὐπλαστοῦ καὶ ἡδονικοῦ κορμιοῦ της, αὐτὸ τὸ ἐξηγεῖ καὶ πάλι ἡ ἐποχὴ καὶ ἡ κοινωνία της. Βρέθηκε τότες ἡ πλουτοκρατία πάρα πολὺ σιμὰ στὸ φρεουδαλισμό.

Ἐΐταν φυσικὸ λοιπὸν, ν' ἀντιγράφει ὠρισμένα του συνήθεια. Ἐν' ἀπ' αὐτὰ, εΐνε καὶ ἡ μέριμνα νὰ ἐξασφαλιστοῦνε κληρονόμοι γιὰ τὴ «φίρμα» καὶ γιὰ τὰ κεφάλαια. Ἐὰ μὲν κεφάλαια, τὰ διαχειρίστηκε ἡ Γιοχάννα Γρόζινα, κατὰ τὸ σπάταλο καὶ ἀπολαυστικὸ τρόπο πὸς ξαίρουμε. Ὅσο πλησίαζεν ὁ καιρὸς νὰ λογυδοτήσῃ στὸν ἐνηλικιωμένο γιό της, τόσο καὶ πῶς ἀλογάριαστα καὶ πῶς ἐξωφρενικὰ σπαταλοῦσε.

Αὐτὸ ὡς τὰ βαθιὰ του γεροντάματα, δέν μπόρεσε νὰ τῆς τὸ συγχωρέσει ὁ παραδόπιτος φιλόσοφος. Ἐξ ἄλλου ὅμως, μὲ τὰ περιουσιακὰ ράκη πὸς ἄφησαν οἱ σπατάλες της, μπορούσε ἀκόμη καὶ μὴ φίρμα τραπεζιτικὴ νὰ σταθεῖ περίφημα, κ' ἡ Γιοχάννα Γρόζινα, ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν τραπεζιτὴ σύζυγο μ' ἕναν τραπεζιτὴ γιό. Γι' αὐτὸ δέν ἤθελε νὰ γίνει ὁ Ἀρθούρος της: «ἀνυπρόκοπος φιλόσοφος». Τὸν ἤθελεν «ἄνθρωπο τῶν ὑποθέσεων». Γι' αὐτὸ ἡ γκρίνια ἐκείνη ἀνάμεσα σὲ μάννα καὶ σὲ γιό. Γι' αὐτὸ τὰ ἐμπόδια πὸς ἐμπαζε στὴ μέση ἡ μητέρα, νὰ μὴν προχωρήσει σὲ σπουδὲς ὁ «διάδοχος». Γι' αὐτὸ καὶ οἱ τσουχτερὲς κ' ἔξυπνες κατὰ τὰ ἄλλα εἰρωνεῖες της, μὲ τὰ πρῶτα συγγράμματα τοῦ τότε νεαροῦ.

Καὶ μόνο σὰν εἶδε κ' ἀπόειδε πὸς δέν μπορούσε πῶς νὰ παραστρατήσῃ «τὸ πεπρωμένο ἀπ' τὸ δρόμο του», μόνο τότε, ἄφησε τοὺς προσωπικοὺς της φίλους νὰ βοηθήσουν τὸ γιό της, μόνο τότε σύστησε τὸν Ἀρθούρο στὸ φημισμένο Μπροκχάους πὸς εΐτανε δικὸς της ταχτικὸς ἐκδότης.

Ὅστε τὸ κάτω τῆς γραφῆς, τί ἄλλο νὰ σημαίνουν ὅλα αὐτὰ,

ἐξὸν πὸς ὁ φιλόσοφος εἶχε ἕνα σημαντικὸ κρατούμενο στὸ χέρι, γιὰ πρότυπο, στὸ πρόσωπο τῆς ἴδιας του τῆς μάννας. Κι' εἶχε κ' ἄλλα «μιντέλλα», στὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν, πὸς οὔτε προέρχονται, οὔτε ἀνήκουν στὴν πλουτοκρατία, ἀλλὰ προσιέρονται, «νοικιάζονται», πουλιοῦνται σὲ καλοζωισμένους παραληθες, σὰ σκευὴ καὶ σὰν ὄργανα ἡδονῆς, περιορίζοντας τὸν ὅλο κοινωνικὸ τους ρόλο, στὸ νὰ παράγουν σαρκικὴν ἀπόλαυση.

Ἐταὶ ἀποκλειστικὰ τὴν ἔβλεπε, γιὰ τὴν ἤθελε ὁ Σοπεργάουερ τὴ Γυναῖκα τὴν ἄξιμ νὰ τοῦ κινήσει τὴν αἰσθησιακὴ προσοχὴ. Ὅπως δηλαδὴ τὴν ἔβλεπε, κ' ὅπως τὴν ἤθελεν ὀλόκληρη ἡ κοινωνικὴ μερίδα του. Ἀπὸ πολὺ πῶς πρῶν, τὸ γαλαζόαιμο Ἀρχοντίκι, ἤθελεν ὅπως ξαίρουμε γυναῖκες ἄλλες γιὰ νὰ «θεραπεύουν» τὸ κορμί, ἄλλες γιὰ γλέντι, κ' ἄλλες πάλι γιὰ νὰ φτιάχνουν κληρονόμους καὶ νὰ κυβερνοῦνε τὸ νοικοκυριό. Τοὺς δύο τελευταίους τοῦτους ρόλους, καλὰ καλὰ δέν τοὺς ἀρνιόταν ὁ πατριάρχης τῆς Ἀπαισιοδοξίας. Γι' αὐτὸ κ' ὁ ἴδιος εὗρισκε πὸς κατ' ἀρχὴν καὶ θεωρητικά, δέν εΐτανε «κατὰ τοῦ γάμου». Ἐλεγε πὸς θὰ μπορούσε ἀκόμη περίφημα νὰ παντρευτεῖ ταυτόχρονα μὲ τρεῖς γυναῖκες, ἂν τοῦτο δέν παρουσίαζε ἕνα σπουδαῖο μειονέκτημα: τρεῖς... πεθερὲς!

Κατὰ τὰ ἄλλα, γενικεύοντας αὐτὸ τὸ ζήτημα στὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἀποδείχνει τετραγωνικώτατα—ὅπως στὴν ἀντίστοιχη περικοπὴ—ὅτι στὸν κάθε ἄντρα ἀναλογοῦνε «φυσικά», ὄχι μὴ, ἀλλὰ... ἕκατὸ γυναῖκες τὸ χρόνο. Ἐνῶ ἀντίστροφα εἶνε ἄρκετὸ γιὰ τὴ γυναῖκα ν' ἀνήκει σ' ἕναν ἄντρα γιὰ ὅλη της τὴ ζωὴ, ἢ ἀκριβέστερα, γιὰ ὅσον καιρὸ τὴ θέλει αὐτός.

Νὰ λοιπὸν ὅτι, στὴν κυριολεξία τοῦλάχιστον, δὲ στέκεται ὁ χαρακτηρισμὸς «μισογυνία», προκειμένου γιὰ τὸν πατριάρχη τῆς σύγχρονης ἀπαισιοδοξίας.

Ἐξ ἄλλου, οἱ διάφορες ἀπόψεις πάνω στὴ «μισογυνία» φαίνεται νὰ καταλήγουν σήμερα σὲ ὠρισμένες διαπιστώσεις, πολὺ διαφορετικὲς ἀπ' ὅτι πιστευόταν ἄλλοτε. Ἀποδίνεται λ.χ. ὁ «μισογυνισμὸς», κατὰ μεγάλο μέτρο, ὄχι στὴν ἀπέχθεια, ἀλλὰ... στὴν ὑπερβολικὴ ροπὴ πρὸς τὴ γυναῖκα. Μὲ τὴ διαφορὰ πὸς, ὅταν γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο, παραμένει ἀνικανοποίητη ἡ σεξουαλικὴ ἐπιθυμία, τότε διαισθάνεται ἔτσι σὲ σαδισμό.⁽¹⁾ Αὐτὰ, σύμφωνα μὲ τὴν ψυχολογία, ἢ τοῦλάχιστον μὲ ὠρισμένα παρακλάδια της.

1) «Σαδισμὸς» ὡς γνωστό, εἶνε μὴ ἀπ' τὶς πολλὲς διαστρεφές τῆς γενετήσιας ὁρμῆς, ὅπου ἡ διέγερση κ' ἡ ἀπόλαυση ἐπιτυχαίνεται μὲ τὸ νὰ

Σωστό είνε πώς, σοματικοῦ τουλάχιστον σαδισμού τεκμήρια δὲν παρουσιάζει ὁ Σοπεγγάουερ. Αναπτύσσει ὁμως ἐξόφθαλμα ἕναν πνευματικὸ εἶτε καὶ ἠθικὸ σαδισμό, μὲ τὴν ἀμέτρον ἐκείνη περιφρόνηση, μὲ τὸν ἀδιάκοπο «ἀναβαλλόμενος», μὲ τὸ ὑβρεολόγιο ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ «λογικὸν εἶδος» ποὺ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ περιλούσει τὸ γυναικεῖο φῦλο, γενικεύοντας ἔτσι τὰ πρότυπα ποὺ τοῦ προμήθευε τὸ ἄμεσο περιβάλλον του. Ὡς τόσο, οὔτε κ' αὐτὸς ὁ πνευματικὸς σαδισμὸς, ἀποδείχνει μιὰν ἀτομικὴ, μιὰν ξεμοναχιασμένη διαστροφή τοῦ φιλόσοφου ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Πρῶν μάλιστα ἀπὸ τὸν Σοπεγγάουερ, ἀλλὰ καὶ κατοπινοὶ του τέτοιοι «διανοητικοὶ σαδιστές», δὲν ἔλειψαν. Ὁ Βύρων λ. χ. εἶταν ὡς τόσο διάσημος «γυναικῶς». Ἐξ ἄλλου, δὲν ἐκφράζει ἀτομικὰ του μόνο γούστα ὁ Νίτσε—ἄς ποῦμε—ὅταν συμβουλεύει: «Σὺν πᾶς γιὰ γυναῖκα, παῖρονε μαζί σου καὶ καρμυτσί!». Τὸν ἄχι ἀτομικὸ καὶ ξεμοναχιασμένον, τὸν ἠμαθικὸ καὶ συνικόλουθα κοινωνικὸ χαρακτήρα τῆς τέτοιας διαστροφῆς, τὸν μαρτυρεῖ καὶ στὴν ἀντίστροφή του ὅψη τὸ ἴδιο τὸ φαινόμενο. Δηλαδή, ὅσο περιέλουε, ὅσο σκυλόβριζεν ὁ Σοπεγγάουερ τὶς γυναῖκες, τόσο ἀψάιναν ἀὲ ἀριθμὸ τουλάχιστον οἱ... θανατώσεις του. Αὐτὸ, θὰ εἶταν ἴσως δυσκολοεξηγήτο, ἂν καλοκοιτάζοντας δὲ βρῖσκामε πὸς οἱ πιότερες θανατώσεις αὐτῆς, ἀνήκουν σὲ ἀνώτερα κοινωνικὰ στρώματα. Ὡστε, ὅπως τὰ κουρασμένα νεῦρα τῆς Γιόχαννας ἀναζητοῦσαν ὄλο καὶ νέες συγκινήσεις, ἔτσι καὶ οἱ γυναῖκες τῆς σειρᾶς τῆς, καὶ μάλιστα σὲ πιὸ προχωρημένη ἀνάπτυξη τοῦ πλουτοκρατισμοῦ, ἐννοιωθῆν τὴν ἀνάγκη γιὰ δυνατὸ καρμυτσίωμα—ἔστω καὶ πνευματικὸ—ὡς ποὺ νὰ διαγέλουν τὸν ὀργανισμό τους, ἐξαντλημένο κώλας ἀπ' τὴν προγενέστερην ἐντατικὴν ἀπόλαυση. Ἀλήθεια ὡς τόσο εἶνε πὸς, ὅλες ἐκεῖνες οἱ θανατώσεις, δὲν εἶταν ἀρχοντοπούλες. Βρέθησαν μεταξύ τους καὶ γυναῖκες ἀπὸ μεσαῖα ἢ καὶ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα. Ὅμως αὐτὸ, τὸ ἐξηγεῖ ἡ ἠθικὴ ἐκείνη ὑπόταση τῆς ἐποχῆς, ποὺ τὴν τονίσαμεν ἀρχὴ ἀρχή. Τὸ ἀντίστροφο, θὰ διάφραυδε τ' ἀδιάφραυστα, δηλαδή τὴν ἠθικὴ, ἢ ἀκριβέστερα, τὴν ἀνῆθικη λοίμωξη ποὺ σημειώγεται καὶ στὴν Κοινωνία.

προσαλεῖ ὁ σαδιστὴς πόνος στὸ ἐρωτικὸ του ταῖρι. Ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπ' τὸν μαρξίσμο ντὲ Σάδ, ποὺ περιγράφει πρῶτος τὴ διαστροφή. Ἡ ἀντίθετη ὅψη τοῦ σαδισμοῦ εἶνε ὁ μαζοχισμὸς, ἢ διαστροφή δηλαδή ποὺ βρῖσκει ἀπόλαυση μὲ τὸ νὰ πονεῖ κανεὶς καὶ νὰ ὑποφέρει κατὰ τὴν ἐρωτικὴν ὁρμή. Ἡ τελευταία αὐτὴ ὀνομασία πάθῃκε ἀπ' τὸ συγγραφεὶ Μαζόχ, ποὺ ἀνάλογα μὲ τὸν Σάδ, περιγράφει τὴ διαστροφή, στοὺς μυθιστορηματικούς του ἥρωες.

ὅταν παρουσιάζεται μιὰ λομπογόνα ἐστία. Καὶ πολὺ παραπάνω μάλιστα αὐτὸ, σὲ μιὰν ἐποχὴ ἀναταραχῆς ὅπως ἐκείνη, καὶ ὅπου τὰ χαμηλὰ κοινωνικὰ στρώματα σὰ ζωντανοὶ ὀργανισμοί, ἀπόσπρωχναν κ' ἀπόρριχναν στὸ ἐξοταξικὸ πιά περιθώριο τὰ ἐσωτερικά τους ἀποβράσματα.

Ὡστε, μὲ ὁποιαδήποτε ἀπόχρωση τῆς ψυχανάλυσης ἢ καὶ μὲ καρμυτσί ἀπ' ὅλες τους, τὸ κοινωνικὸ χάρακτρο δὲ γάνει οὔτε τὴν ἀποκλειστικότητα οὔτε τὸ γνώρισμά του σὰ βασικὸ ἐξηγηματικὸ. Συνακόλουθα, οὔτε ἀνάγκη, οὔτε προϋπόθεση καρμυτσί, ν' ἀνατρέξουμε σὲ — μὴ τεκμαρτές ἐξ ἄλλου—ὀργανικὲς βλάβες τοῦ πατριάρχη τῆς ἀπαισιοδοξίας, γιὰ νὰ ἐξηγηθοῦν καὶ τὰ παιδευσιακά του γούστα. Γυναικῶς, «μπαζέ» καὶ παραμπουχτισμένος, ἐπεκτείνει φυσικὰ τὶς ἐπιθυμίες του σ' ἀφύσικες ἀπολαύσεις. Δὲν εἶνε οἱ πεινασμένοι ποὺ προστρέχουν στὴ μουστάρδα καὶ στὰ καρμυτσίματα.

Ὅσο κ' ἂν ἀξιολογηθοῦν οἱ περιφανέστερες τοῦλάχιστον ἐργασίες πάνω στὴ «λίμπιντο» (1), ὅσο κ' ἂν «ὀρθόδοξοι» εἶτε «αἰρετικοί» τοῦ φροῦντισμοῦ ἐπεκτείνουν ἢ ἄχι σὺν πρωταρχικὸ τὸ ρόλο τῆς ἐρωτικῆς λαχτάρας, σὲ κάθε συναίσθημα, σὲ κάθε στοχασμὸ, ὅσο κ' ἂν συνδέουν τὸ κίνητρο αὐτὸ ἀκόμη καὶ μὲ τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς, ἢ ὅσο κ' ἂν ἐξιδανικεύουν τοὺς συμβολισμούς του, ἐκεῖνο ποὺ παραμένει ἀσάλευτο, εἶνε τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ ἱστορικὰ τὰ δεδομένα ποὺ ἐξηγοῦν αὐτὴν τούτη τὴ «λίμπιντο» καὶ μαζί τῆς, τὰ ὅσα παίρνει ἀπάνω τῆς νὰ ἐξηγήσει ἢ ἴδια.

Καὶ ἡ πιὸ πρόχειρη ἀπόδειξη σ' αὐτὸ, εἶνε ὅτι ὁ σύγχρονος ἀντιφεμινισμὸς καὶ ἡ νεώτερη μισογυνία βρῆκαν τὴ θέση τους σὺν ὀργανικὰ πιά στοιχεῖα μέσα στὴ σοπεγγαουερικὴ κοσμοθεωρία. Γιατί, ἡ ἐποχὴ ὅπου προβάλλει ὁ σημερινὸς «μισογυνισμὸς» εἶνε ταυτόχρονη μ' ἐκείνην ὅπου ἐξορμᾷ ὁ σύγχρονος φεμινισμὸς. Μέσα ἀπ' τὰ πλαίσια τοῦ ἀστισμοῦ ἐξώρμησαν καὶ τὰ δύο αὐτὰ νεώτερα ἀντίστροφα ρεύματα.

Σὺν ἀντίβαρο τῆς σοπεγγαουερικῆς μισογυνίας παίρνεται ἀκόμη

1) Ὅπως εἶνε γνωστὸ, ἔγινε προσπάθεια, ν' ἀποδοθεῖ ἡ «λίμπιντο» στὴ γλῶσσα μας μὲ τὴν ἐλληνικὴ λέξη «ἔμερος», ποὺ σημαίνει κ' ἐρωτικὸς καὶ πόθος ἐρωτικὸς ἢ ἀκριβέστερα, ἐρωτιστικὸς. Μ' ὄλο ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας, πιὸ ζωντανὰ θὰ μιλοῦσε, ὁ πολὺ πιὸ γνωστὸς ὄρος «ἐρωτιάριχο μεράκι» — ἀφοῦ ὅπως φαίνεται καὶ τὸ «μεράκι» προέρχεται ἀπ' τὸ «ἔμερος», — ὡς τόσο ἡ «λίμπιντο», καλὰ ἢ ὄχι, ἐπιβλήθηκε πιά σὰ διεθνὴς ὄρος, ἀλλὰ κ' ἐκφράζει πολὺ πλατύτερην ἔννοια στὴν ψυχανάλυση.

και σήμερα ο «φιλογυνισμός» του Άγγλου φιλόσοφου και οικονομολόγου Τζόν Στούαρτ Μίλλ (1806—1873). "Αν πίστευε κανείς ωρισμένους κριτικούς, εκείνος αγάλιασε τη «γυναίκεαν υπόθεση» γιατί βρήκε στο πρόσωπο της συζύγου του, το υπόδειγμα κάθε γυναίκας. Και γιατί ακόμη ο ίδιος, «...κάτω απ' την αλύγιστή του πανοπλία της ψυχρής λογικής, έκρυβε μιὰ θερμή καρδιά» (1). Γι' αυτό έγραψε την «αποτελεσματική και ίπποτική», την περιλάλητη εκείνη διατριβή του τη φιλόγυνη. "Ωστε ζήτεια καρδιακής υπερθερμίας είτε υποθερμίας τὸ ὄλο ζήτημα.

Τὸ ὅτι ὁ Τζόν Στούαρτ Μίλλ, κορυφαῖος ἐμπειριοκράτης, κύριος εκπρόσωπος τῆς «ὠφελιμαρχίας» (2) παρὰ τις αὐξομειώσεις τοῦ θερμομέτρου, και παρὰ τις ἀρετὲς τῆς Κας Στούαρτ Μίλλ, μόνο φρεμιστῆς μποροῦσε νὰ εἶταν, αὐτὸ δὲν ἐνδιαφέρει διόλου τοὺς ἔξω απ' τὴν κοινωνικὴ σκοπιὰ ἐρευνητῆς.

Ἐνδιαφέρει ὅμως τὸν ὁποιοδήποτε ἀντικειμενικὸν ἐρευνητὴ τοῦτο τὸ εὐγλωττο περιστατικὸ: ὅτι μέσα στὰ ἴδια πλαίσια τοῦ ἀστισμοῦ ἀντικρούζονται μεταξύ τους, ὁ Στούαρτ Μίλλ κ' ὁ Σοπεγγάουερ, σὰν ἀντίβαρο ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου, ὄχι μόνο στὸ «γυναίκεο ζήτημα» (Frauenfrage), ἀλλὰ και γενικότερα στὰ φιλοσοφικὰ συστήματά τους. Φιλόσοφοι κ' ὁ ἓνας κ' ὁ ἄλλος. Ἡθικιστῆς κ' οἱ δύο τους, με τούτη τὴν πιὸ εὐδιάκριτη διαφορὰ: ὁ Στούαρτ Μίλλ, εἶνε ταυτόχρονα σὲ ἴση μοῖρα και οικονομολόγος. Ἐνῶ ὁ Σοπεγγάουερ δὲν καταπιάνεται ἄμεσα τουλάχιστον με οικονομικὰ ζητήματα, και περιορίζεται ἀποκλειστικὰ στὸ φιλοσοφικὸ ἐπίπεδο. Γιατὶ αὐτὸ; Γιατὶ ἀπλούστατα, λιγούλακι μόλις προτύτερα ἀπὸ τοῦτον, οἱ καθαρὰ οικονομολογικὲς ἀντιλήψεις τῆς κοινωνικῆς μερίδας του, διατυπώθηκαν κατὰ τὸν πιὸ πλέριο τρόπο, και με ἀνώτερη δεξιότητα, ἀπὸ πολὺ εἰδικότερο και πρώτης ὀγκῆς μεγάλον οικονομολόγο: τὸν **Δαυῖδ Ρικάρντο** (1772—1823).

"Ἐτσι, ὁ Σοπεγγάουερ, πὸν ἤξαιρε πολὺ καλὰ πῶς, δὲν εἶχε νὰ προσθέσει τίποτα πρωτότυπο στὴ θεωρητικὴν οικονομικὴ ἀπὸ πλουτοκρατικὴν ἀποψη, ἀφιέρωσεν ὄλη του τὴν ἀλκή, ὄλο του τὸ ταλέντο κ' ὄλη τὴν πρωτοτυπία του, στὸ φιλοσοφικὸ ἀποκλειστικὰ ἐπίπεδο,

πὸν τοῦ τὸ ἄφησε σχεδὸν ἐλεύθερο ὁ Ρικάρντο. Γι' αὐτὸ κερδίζει ὁ Σοπεγγάουερ, ὄχι μονάχα οὐσιαστικὰ και βαθύτερα, τὴν πλέρια και ξένωμαστη δυνατὸτητα ν' ἀπασχοληθεῖ μονάχα με φιλοσοφία, ἀλλὰ και ἐντυπωσιακὰ, και ἐπιφανειακὰ ἀκόμη, κατοχυρώνει τὴ «φιλοσοφικότητά» του, δείχνοντας πὸς ἐλάχιστα ἐνδιαφέρεται—μεταφυσικὸς αὐτὸς—για τὴν Οἰκονομικὴν Ἐπιστήμη. Ἐνῶ ἀντίστροφα, ὁ Στούαρτ Μίλλ, μ' ὄλο πὸν δείχνει συχνὰ σὰν περισσότερο φιλόσοφος, εἶνε κατὰ βάθος πιὸ πολὺ οἰκονομολόγος. Και τοῦτο γιατί, και μὲν συνεχιστῆς τοῦ Μπένθαμ, για ὅτι ἀφορὰ τὸ οἰκονομολογικὸ του βάρθρο, βρίσκειται ὡς τόσο ἀναγκασμένος νὰ δημιουργήσει πάνω στὰ προγενέστερά του θεμέλια, νὰ ὀλοκληρώσει και νὰ ἐπιστεγάσει τὸν ὠφελιμοκρατισμὸ, ὄπου θὰ στηρίζει τὸ φιλοσοφικὸν του σύστημα. Ὑστερα ἀπὸ τούτη τὴν ἀντίθεση, οἱ ἄλλες οἱ διαφορὲς ἀνάμεσά τους εἶνε πιὰ ξεκάθαρες. Αἰσιόδοξος, ἀτομιστῆς, ὁ Στούαρτ Μίλλ, ξεκινᾷ απ' τὴν φιλοσοφικὴν ἀφετηρία—πὸν προέρχεται ἔξ ἄλλου απ' τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα—ὅτι τὸ ἄτομο πρέπει νὰ ἐπιδιώκει τὸ ἀτομικὸ του ἀγαθὸ, και ν' ἀποφεύγει τὸ ἀτομικὸ του κακὸ. Ἀγαθὸ εἶνε κάθε τι τ' ὠφέλιμο. Κακὸ εἶνε κάθε τί πὸν ζημιώνει.

Κάθε ἄλλο ἀγαθὸ, καθαρὰ κ' ἀποκλειστικὰ ἠθικὸ, εἶνε για τοὺς ὠφελιμοκράτες ἀσύστατο, οὐτοπικὸ, ζημιαρικὸ.

Κι' ἔξ ἄλλου, τὸ χειροπιαστὸ ὠφέλιμο ἀγαθὸ, εἶνε ἡ προῦπόθεση ἡ ἀπαραίτητη—σύμφωνα με τοὺς ὠφελμιστῆς—για τὸ κοινὸ καλὸ, για τὴν εὐδαιμονία τοῦ συνόλου. Ἐτσι πὸν ἄλλο σπουδαῖο χαρακτηριστικὸ αὐτὸ—ἐνῶ ὡς τὸν Στούαρτ Μίλλ, ἡ ὠφελιμοκρατία ξεχωρίζει καθαρὰ απ' τὸν εὐδαιμονισμό, με τὸν ἠθικιστὴ αὐτὸν φιλόσοφο και οικονομολόγο, στερεώνονται οἱ πρώτες γέφυρες, ἀνάμεσα στὴ χρησιμοθηρία και στὸν εὐδαιμονισμό.

Πέρα ὡς πέρα τ' ἀντίστροφα στὸ Σοπεγγάουερ. Οὐτοπία και πλάνη, και χίμαιρα τραγικὴ, εἶνε ἡ ἐπίδωξη τοῦ ἀτομικοῦ ἀγαθοῦ. Κάθε τί τὸ ὠφέλιμο, ἀκόμη και στὸ ἐπίπεδο τὸ αἰσθητικὸ, εἶνε μιὰ ποντικοπαγίδα, εἶνε τὸ πιὸ σίγουρο μέσο νὰ ὀδηγήσει στὸν πόνον ὄσο δὲν πραγματοποιεῖται, στὴν ἀνία και στὴν πλῆξη, ἀφοῦ πραγματοποιηθεῖ, εἶτε στὴ δημιουργία πολλαπλῆς ἐπιθυμίας. "Ωστε νὰ ξαναρχίζει τὸ μαγγανοπήγαδο στὸ δρόμο τοῦ πολλαπλάσιου κακοῦ και πόνου.

Κι' ὁ μόνος τρόπος για τὴν ἀπολύτρωση ἀπὸ τὸν πόνον: νὰ σνίξουμε μέσα μας κάθε ὄρεξη για ὠφέλιμο εἶτε για ἠδονιστικὸ. Ἀσκητισμός, λοιπόν, ἀλτρονισμός, κατάπνιξη κάθε ἀτομικότητας.

Αὐτὴ στὶς γενικὲς γραμμὲς, ἡ μεταξύ τους βασικὴ διαφορὰ.

1) Ζ. Μπουρντιό, «Σκέψεις και ἀπασπάσματα τοῦ Σ.»

2) Μ' ὄλο πὸν πλατύτερα ξεδιαλύνεται ἡ ὠφελιμοκρατία στὴ μονογραφία μας πάνω στὴν Αἰσιόδοξία, ὡς τόσο, ἐνημερώνεται ἀρκετὰ κ' ἐδῶ ὁ μὴ εἰδοποιημένος ἀναγνώστης, απ' τὸ εὐθὺς παρακάτω τρεχοῦμενο κείμενο.

Δέν μπορούσε νά μὴν εἶνε φεμινιστὴς ὁ Στούαρτ Μίλλ, σὰν παίρνει κανεὶς ὑπ' ὄψη του, ὅτι ἐνσάρκωνε τὴ Διανόηση στὰ μεσαῖα στρώματα τῆς Μεσαίας Τάξης. Τὰ στρώματα αὐτὰ εἶταν ἀπάνω στὴ μεγάλη τους ἐξόρμηση. Καὶ βέβαια, ἡ αἰσιοδοξία, ὁ ἀτομισμός, ἡ χρησιμοθηρία, εἶταν ἀφετηρίες, εἶταν καὶ κίνητρα ἰδεολογικά. Κατρέφτιζαν τὰ μεσοαστικά ἰδανικά.

Ἀπ' τὴ στιγμὴν ὅπου ἡ τόση ἐνσυνείδητη χρησιμοθηρία σάρωνε πέρα ὡς πέρα τὶς παλιὲς προλήψεις, ἔβλεπε πιά ξεκάθαρα ὁ στοχασμὸς τοῦ μέσου ἀστισμοῦ, τὸ τί κοινωνικὴν ὠφέλεια, τί χρησιμότητα στὸ ἀστικό τὸ σύνολο μπορούσε νά προκύψει, ἂν καλὰ παιγνιότανε ἴσα κι' ὅμοια μὲ τὸν ἄντρα, καὶ τὸ ἀτομικό, τ' ὠφελιμιστικὸ ἀγαθὸ τῆς γυναίκα. Ἀπ' τὴ στιγμὴν αὐτὴν, ὁ φεμινισμὸς πρόβαλλε πιά σὰν ἰδεολογία. Πρωτότερα ἀπ' τὸ Στούαρτ Μίλλ, ἐμφανίστηκε στὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Ἡ πρώτη μεγάλη ἐξόρμηση τοῦ φεμινισμοῦ στὴ σύγχρονη Ἱστορία, χρονολογεῖται μαζί μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Μαύρων στὴν Ἀμερική.

Ὅμως στοὺς ἴδιους κόλπους τῆς Μεσαίας Τάξης, μέσα στὴν ἴδιαν ἐκείνη ἰδεολογικὴ θέση τοῦ φεμινισμοῦ, ἀναπτύχθηκε ἡ ἀντιφεμινιστικὴ ἀντίθεση, μὲ ρυθμὸ ραγδαῖο ἀνάλογα μ' ἐκεῖνον ποὺ ἀναπτύσσεται ἡ πλουτοκρατία. Σὲ τούτης μέσα τὶς ἰδεολογικὲς κατευθυντήριες γραμμὲς δὲν εἶταν μπορετὸ νά μὴν εἶχε συμπεριληφτεῖ καὶ τὸ «γυναικεῖο ζήτημα». Καὶ δὲν μπορούσε, στὸν Κόσμο ποὺ τὸν κυβερνᾷ τὸ θέλημα—ὅπως σὲ λίγο ἐξηγοῦμε—δὲν εἶταν μπορετὸ νά συμβάλλουν, ἰδεολογικὰ τοῦλάχιστον, τὰ πλουτοκρατικὰ στρώματα, στὴ γυναικεῖα χειραφέτηση.

Αὐτὸ θὰ σήμαινε ἀπλούστατα ἐνίσχυση, στὴν ἐσωταξικὴ ἀντίθεση ποὺ ἀντίκρουζεν κίβλας ἡ πλουτοκρατία μέσα στοὺς ἴδιους κόλπους τοῦ ἀστισμοῦ. Θὰ σήμαινε δυνάμωμα τοῦ ἐπαναστατισμοῦ ποὺ συνέπαιρνε τότε τὰ μεσαῖα στρώματα στὴ Μεσαία Τάξη. «Ὁπερ ἄτοπον»—θὰ λέγανε οἱ καλῶς στοχαζοῦμενοι. Μὰ τὸ πολὺ πῶς σημαντικὸ γνῶρισμα τοῦ σοπεγγαουερικοῦ ἀντιφεμινισμοῦ εἶνε τοῦτο: Τὴ γυναῖκα σὰν σκεῦος ἡδονῆς, τὴν ἀνακάλυψαν πῶς μπροστὰ ἀπὸ τὸ Σοπεγγάουερ οἱ «μισογύνες» σ' ἄλλες ἐποχὲς καὶ σ' ἄλλες κοινωνίες. Τὸ ἰδιότυπο τοῦ σοπεγγαουερικοῦ πάνω σ' αὐτὸ, εἶνε ὅτι, τὸ τέτοιο σκεῦος ἡδονῆς ταξινομεῖται στὸ κατώτερο ποιόν του: κἂν οὔτε σ' αἰσθητικὰ πλαίσια μέσα, ἀλλὰ ἀντίστροφα σ' ἐπίπεδο ἀντιαισθητικό. Τοῦτο, ἐξηγεῖ κίβλας ἀπὸ μιὰ πλευρὰ, τὶς ὁμοφυλόφιλες τάσεις τοῦ πατριάρχου τῆς ἀπαισιοδοξίας σὰ συμπληρ.

ροματικὴ ἐξύγηση. Θὰ δοῦμε παρακάτω τοὺς δεσμοὺς ἀνάμεσα σὲ σοπεγγαουερισμό καὶ μαλθουσιανισμό.

Μέσα λοιπὸν στὸ σοπεγγαουερικὸ ἀντιφεμινισμὸ προβάλλει σὰν ἰδιότακτο γνῶρισμα ὁ ἀντιηδονισμὸς, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερα τὶς φυλετικὲς σχέσεις. Ἄν δὲ συνέβαινε αὐτὸ, θὰ ἔμενε πλέρια ἀστήριχτη μιὰ ὀλόκληρη πλευρὰ τοῦ ἀσκητισμοῦ ὅπως τὸν θέλησε ἡ πλουτοκρατία ἀκόμη πρὶν ἀπὸ τὸ Σοπεγγάουερ. Τὰ τέτοιου εἶδους ἀσκητικὰ ἰδανικά ἀναλύονται στὴν ὥρα τους παρακάτω. Στὸ μετὰξὺ δὲν ἔμενε παρὸ νά μεταβάλλει σὲ μιὰ δική της σύνθεση ἡ πλουτοκρατία, τὴν ἀντίθεση ποὺ ἀποτελοῦσε ὁ ἀντιφεμινισμὸς. Αὐτὴν ἴσα ἴσα διατυπώνει περιληπτικὰ ἡ «φόρμουλα»: Οἱ γυναῖκες, εἴτε σκευὴ ἡδονῆς, εἴτε ζωντανὰ τοῦ ἀδιάρκοτου τοῦ μόχθου. Καὶ πλέον οὐ!

Βέβαια γιὰ νά γίνει ἐνσυνείδητο αὐτὸ, ἔπρεπε ἀνάλογα νά καλλιεργηθεῖ τὸ ἔδαφος. Ἐπρεπε ν' ἀποδειχτεῖ πόσο «κατώτερο» πλάσμα εἶνε ἡ γυναῖκα μπρὸς στὸν ἄντρα γενικά.

Ἐπρεπε νά σταχυολογηθοῦν ὅλες οἱ ἐλλείψεις, ν' ἀραδιαστοῦν τὸ ἓνα δίπλα στ' ἄλλο τους, ὅλα τὰ κουσούρια ποὺ συσώρευσαν πάνω στὸ γυναικεῖο φύλο αἰῶνες κοινωνικῆς δουλείας καὶ σκλαβιάς. Ἐπρεπε νά διασυρθεῖ, νά διακομωδηθεῖ ὀλόκληρος ὁ «γυναικόκοσμος». Σ' αὐτὸ ἴσα ἴσα, δὲν ἔχει τὸν ἀνώτερό του ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ. Ταλέντο, παρατηρητικότητα καὶ μαεστρία, συντρέχουν ἔτσι μετὰξὺ τους, καὶ τόσο δυναμώνουν τὸ χροστήρα καὶ τὸν κάλαμό του, ὥστε νά μὴν παρουσιάζεται ἀνάγκη γιὰ καιμιὰν ἐφεύρεση, γιὰ κανενὸς εἶδους ἐπινόηση. Ὅπως κι' ἄλλου, ἔτσι καὶ στὴν ἀντιφεμινιστικὴν ὑπόθεση, ὁ ἰδανιστὴς αὐτός, μεταβάλλεται σὲ ρεαλιστὴν ἀπαράμιλλο. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι, ἐκεῖνο ποὺ ἀποδίνει εἶνε, τοῦ γυναικείου φύλου, ἡ πῶς σκοτεινὴ πλευρὰ. Τὸ ἀντίστροφο θὰ εἶτανε ἀπίθανο.

«ECCE MULIER!...»

(ΝΑ Η ΓΥΝΑΙΚΑ!...)

(Περικοπὲς ἀπὸ τὰ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα» κ. α.

Ἐπειδὴ ὁ κύριος σκοπὸς μας ἐδῶ εἶνε νά δόσουμε τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς σοπεγγαουερικῆς μισογυνίας καὶ τοῦ ἀντιφεμ-

νισμού, παίρνουμε τ' αποσπάσματα αυτά, ανάκατα, και με μόνη συνοχή τὸ λογικὸ εἶδος τους κατὰ μικρὰς ἐνότητες.

Ἡ ἀσχήμια τοῦ...γυναικείου φύλου.

«Πρέπει νάχει ταραχτεῖ τὸ νιονό τοῦ ἀντρα ἀπὸ τὸ γενετήσιο ἐνστικτο, ὥστε ν' ἀποκαλεῖ «ὠραῖο», αὐτὸ τὸ φύλο τὸ κοντοπίθαρο, με τοὺς στενοὺς τοὺς ὤμους, με τοὺς φαρδιούς γοφούς, με τίς κοντές τίς γάμπες, καὶ πού ἡ ὁμορφιά του μὰ τὴν ἀλήθεια κοίτεται μόνο στὴ γενετήσια ὁρμή μας.

Θὰ ταίριαζε πολὺ παραπάνω νὰ ὠνομάζαμε τὸ ὠραῖον φύλον: φύλο ἀντιαισθητικό.

Στὰ νεαρὰ κορίτσια, λές καὶ ἡ Φύση ἔκαμε κάτι ἀνάλογό μ' αὐτὸ πού γίνεται στὸ θέατρο ὅταν ἀλλάζει ξαφνικά ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου. "Ἐτσι, στολίζει γιὰ λίγα χρόνια τίς νέες με μιὰν ὁμορφιά, με μιὰ χάρη, με μιὰ τελειότητα, πού εἶνε πράματα ὅπως διόλου ἐξαιρετικά γιὰ τὴ γυναίκα. Τὰ χαρίσματα αὐτὰ γίνονται με ζημιὰ ὁλόκληρου τοῦ ὑπόλοιπου γυναικείου βίου. Καὶ τοῦτο, γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γυναῖκες, κατὰ τὰ γοργὰ αὐτὰ χρόνια τῆς ὁμορφιάς τους, νὰ γραπώσουν γερὰ τὴ φαντασία ἑνὸς ἀντρα καὶ νὰ τὸν καταφέρουν νὰ τίς φορτωθῇ θεληματικά καὶ κατὰ ἕνα ὅποιονδήποτε τρόπο.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχει αὐτὴ τους ἡ ἐπιχείρηση, οὔτε ἡ καθαρὴ σκέψη οὔτε ὁ γνωστικός ὑπολογισμός παρέχουν ἀρκετές ἐγγυήσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Φύση ὠπλισε τὴ γυναίκα, ὅπως τὸ κάθε πλάσμα, με ὅπλα κι' ἐργαλεῖα χρήσιμα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὑπαρξή της, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὸ ἀπαράτητο χρονικὸ διάστημα τοῦ γενετήσιου ρόλου, γιατί ἡ Φύση ἐνεργεῖ με τὴ συνηθισμένη τῆς οἰκονομία. "Ἐτσι λόγου χάρη, τὸ θηλυκὸ μερμήγκι χάνει τὰ φτερά του πού θὰ τοῦ εἶτανε ἀνώφελα ἀκόμη κι' ἐπικίνδυνα γιὰ τὴν περίοδο τῆς ἐγκυμοσύνης. "Ὁμοια, κατὰ κανόνα, ἔπειτα ἀπὸ δυὸ τρεῖς γέννες, ἡ γυναίκα χάνει τὴν ὁμορφιά της, τὸ δίχως ἄλλο γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ νεαρὰ κορίτσια ἀντιλαμβάνονται γενικά τίς φροντίδες τοῦ νοικοκυριοῦ ἢ τὰ κοινωνικά τους καθήκοντα, σὰν πράματα δευτερότερα, σὰν μπιχλιμπίδια, ἐνῶ ἀναγνωρίζουν πὼς ἡ πραγματικὴ τους ἀποστολὴ βρίσκεται στίς ἐρωτοδουλειές σέ κατὰκτήσεις καὶ σέ κάθε τι τὸ σχετικὸ μ' αὐτές, δηλαδή σέ τουαλέττα, σέ χορὸ, κτλ.»

Ἡ φυσική, διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατωτερότητα τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ μερικὲς...ἀρετές των.

«Ἡ ἐμφάνιση καὶ μόνη τῆς γυναίκας μαρτυρεῖ πὼς τὸ γυναικεῖο πλάσμα δὲν εἶνε προωρισμένο οὔτε γιὰ τὰ μεγάλα διανοητικὰ ἔργα, οὔτε γιὰ ἔργα ὕλικα σημαντικά. Ἡ γυναίκα πληρώνει τὴν ὀφειλὴ τῆς στὴ ζωὴ, ὄχι με δράση ἀλλὰ με τὴν ὀδύνη, με τοὺς πόνους τῆς παιδοποιίας, καὶ με τίς ἀνήσυχες φροντίδες γὰ τὰ παιδιά. Εἶνε ὑποχρεωμένη ἡ γυναίκα νὰ ὑπακούει τὸν ἀντρα καὶ νὰ τοῦ κάνει τὰ θελήματα του, νὰ τοῦ εἶνε μιὰ ἀκόλουθος ὑπομονητικὴ καὶ νὰ τὸν φέρνει στὸ κέφι.

Δὲν εἶνε καμωμένη οὔτε γιὰ τίς μεγάλες προσπάθειες, οὔτε γιὰ τὴν ἐντονη θλίψη ἢ τὴν ἐντονη ἀπόλαυση. Ἡ ζωὴ της μπορεῖ νὰ περά-

σει πολὺ πιδ σιωπηλῆ, πιδ ἀσήμαντη, πιδ ἀτράνταχτη ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ ἀντρα, δίχως νὰ εἶνε ἀπὸ φυσικὸ τῆς οὔτε καλλίτερη οὔτε χειρότερη.

Ἐκεῖνο πού κάνει τίς γυναῖκες ἐξαιρετικά ἱκανές γιὰ νὰ μᾶς περιποιῶνται, γιὰ νὰ μᾶς ἀνατρέφουν σὰν εἶμαστε παιδιά, εἶνε τὸ ὅτι αὐτές παιδιρίζουν ὀλοένα, καὶ παραμένουν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ ἀλαφρόμυαλες, ἐπιπόλαιες καὶ με περιορισμένη ἀντίληψη. Παραμένουν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ παιδιά μεγάλα, σὰν κάτι τὸ ἐνδιάμεσο ἀνόμεσο σὶδὸ παιδί καὶ στὸν ἀντρα.

Γιὰ παρακολουθῆστε ἕνα κορίτσι ὅταν ἀπ' τὸ πρωῖ ὡς τὸ βράδυ τρελλοπαίζει μ' ἕνα παιδί, χορεύει, τραγουδᾷ μαζί του... Καὶ σκεφθῆτε πάνω σ' αὐτό, τὸ τί θὰ μποροῦσε ἕνας ἀντρας, μ' ὅλη του τὴν καλὴ θέληση, νὰ κάμει στὴν ἀνάλογη θέση τῆς γυναίκας.

"Ὅσο πιδ εὐγενές εἶνε κάτι καὶ πιδ τέλειο, τόσο πιδ ἀργὰ καὶ πιδ καθυστερημένα ἀναπτύσσεται. Τὸ λογικὸ καὶ ἡ ἐξυπνάδα τοῦ ἀντρα δὲ φτάνουν στὴν ἀνάπτυξή τους παρὰ μόνο κατὰ τὸ εἴκοστό ὄγδοο ἔτος τῆς ἡλικίας τους.

Στὴ γυναίκα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Ἡ πνευματικὴ τῆς ὠριμότητα ἐπέρχεται κατὰ τὰ δεκαοχτῶ της χρόνια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γυναίκα ἔχει λογικὸ δεκαοχτῶ χρόνῳ, καλομετρημένο μάλιστα. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ, παραμένουν οἱ γυναῖκες πραγματικὰ παιδιά (1).

Οἱ γυναῖκες βλέπουν μονάχα ὅτι βρίσκεται μπροστὰ στὰ μάτια τους, προσδένονται σὶδὸ παρόν, ἐκλαμβάνουν τὰ φαινόμενα γιὰ πραγματικότητα καὶ προτιμοῦν τίς σαχλαμάρες ἀπ' τὰ πιδ σοβαρὰ πράματα. Ἐκεῖνο πού διακρίνει τὸν ἀνθρωπο ἀπ' τὸ ζῶο εἶνε τὸ λογικὸ. Ὁ ἀνθρωπος, περιμαντρωμένος ἀπ' τὸ παρόν, ἀνατρέχει ὡς τόσο σὶδὸ παρελθόν καὶ λογαριάζει τὸ μέλλον. "Ἐτσι ἐξηγεῖται ἡ περίσκεψή του, οἱ φροντίδες του, οἱ συχνοὶ του ἐνδοιασμοί. Τὸ ἀσθενικὸ μυαλό τῆς γυναίκας δὲ συμμετέχει οὔτε σ' αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα, οὔτε σὲ τοῦτες τίς σκοτούρες. Ἡ γυναίκα πάσχει ἀπὸ μιὰν διανοητικὴ μωπία, πού τῆς ἐπιτρέπει, χάρη σ' ἕνα εἶδος διαίσθησης, νὰ βλέπει κατὰ τρόπο διαπεραστικὸ τὰ γειτονικά πράματα. Ἀλλὰ ὁ ὀρίζοντάς της εἶνε περιορισμένος. Κάθε τι τὸ ξέμακρο τῆς ξεφεύγει.

"Ἐτσι ἐξηγεῖται τὸ ὅτι, κάθε τι πού δὲν εἶνε ἄμεσο, τὸ παρελθόν ἢ τὸ μέλλον, ἐπιδροῦν πολὺ πιδ ἀσθενικά στὴ γυναίκα παρὰ σ' ἐμᾶς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γυναίκα ρέπει τόσο συχνὰ στὴ σπατάλη, σπατάλη πού πολλές φορές φτάνει στὴν παλαβομάρα.

Μέσα στὰ φυλλοκάρδιά τους, οἱ γυναῖκες φαντάζονται πὼς οἱ ἀντρες εἶνε πλασμένοι γιὰ νὰ κερδίζουν χρήματα, κι' αὐτές πλασμένες γιὰ νὰ τὰ ξεδεύουν. "Ἄν βρίσκουν ἐμπόδια γι' αὐτό, ὅσο ζεῖ ὁ ἀντρας τους, ἀποζημιώνονται ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατό του. Καὶ κείνο πού τίς

1) Ἀξιοσημείωτο εἶνε ὅτι σ' ἄλλο κεφάλαιο, θὰ δοῦμε τὸν Σ. νὰ σχετίζει τὰ παιδιά με τοὺς μεγαλοφυεῖς. Ὅμως τέτοιο συσχετισμὸ δὲν κάνει πούθενά με τίς γυναῖκες.

κάνει να στερεώνουν μέσα τους αυτήν την αντίληψη, είναι όταν οι άντρες τους τις δίνουν λεφτά και αναθέτουν σ' αυτές τα ψώνια του νοικοκυριού.

Τόσες έλεεινές πλευρές, αποζημιώνονται μ' όλα ταύτα με κάποιο πλεονέκτημα. Η γυναίκα ή πιο απορροφημένη στην παροδοσ στιγμή, όταν ή στιγμή τούτη είναι κάπως υποφερτή, τότες το γυναικείο πλάσμα την απολαμβάνει πολύ περισσότερο απ' έμάς. Έτσι εξηγείται ή καλό-κεφη διάθεσή της που την κάνει Ικανή να διασκεδάζει και κάποτε μάλιστα να παρηγορεί κιόλας τον άντρα τον τσακισμένο από φροντίδες και βάσανα.

Σε δύσκολες περιστάσεις, να μην είμαστε ακατάδεχτοι, και όπως έκαμαν άλλοτε οι Τεθτονες, να προστρέχουμε στις γυναικείες συμβουλές. Γιατί οι γυναίκες έχουν ένα δικό τους τρόπο να βλέπουν τα πράγματα, πολύ διαφορετικό απ' το δικό μας. Φτάνουν δηλαδή στον αντικειμενικό σκοπό από τον πιο κοντινό δρόμο, και τούτο γιατί τα βλέμματά τους καθηλώνονται σ' αυτό που βλέπουν μπρός στη μύτη τους. Ένω για μάς αντίστροφα, το βλέμμα μας ξεπερνά δίχως να κοντοστέκεται τα πράγματα τα πιο έξωφθαλμα: και ψάχνουμε να δούμε πολύ πιο μακριά απ' αυτά.

Έχουμ' ανάγκη να μάς ξαναφέρνει κανείς σε μιάν όραση πιο απλή και πιο γοργή. Προσθέστε σ' αυτό πως οι γυναίκες έχουν το δίχως άλλο πνεύμα πιο θετικό και δε βλέπουν στο κάθε τι παρά το χειροπιαστό.

Ένω έμεις, όταν μάς έξερεθίζουν τα πάθη μας, μεγαλοποιούμε την κατάσταση και φτιάνουμε χίμαιρες.

Οι ίδιες γεννησιμιές Ικανότητες εξηγούν τη συμπόνια, τάν ανθρώπισμό, τη συμπάθεια που οι γυναίκες δείχνουν για τους δυστυχισμένους, ενώ είναι πλάσματα κατώτερα του άντρα, σε κάθε τι που άφορᾷ την έντιμότητα, το χαρακτήρα και την εύσυνειδησία.

Έξαιτίας ή αδυναμία του μυαλού τους, κάθε τι το παρόν, το όρατό και το άμεσο, άσκει άπάνω τους μιάν έπιρροή που δεν μπορεί να την κατανικήσει ούτε ο άφηρημένος στοχασμός, ούτε οι καθιερωμένοι κανόνες, ούτε οι δραστικές αποφάσεις ούτε κανέναν υπολογισμό πάνω στο παρελθόν ή στο μέλλον, πάνω στο κάθε τι που είναι απόμακρο ή που άπουσιάζει.

Έχουν οι γυναίκες της άρετής τα πρωταρχικά και τα κύρια γνωρίσματα. Μά τις λείπουν τα δευτερεύοντα και τα συμπληρωματικά.

Γι' αυτό και ή άδικία είναι ή κυριώτερη κακία στη γυναικεία φύση. Τούτο προέρχεται γιατί αυτές έχουν το λιγοστό μυαλό και τον περιορισμένο στοχασμό που σημειώσαμε. Και κείνο που κάνει άκόμη πιο βαρύ αυτό το έλάττωμα είναι ότι ή Φύση, στερώντας τες τη δύναμη, χάρισε σ' αυτές, για να προστατεύσει την αδυναμία τους, τη δολιότητα. Γι' αυτό είναι από φυσικό τους ύπουλες, και γι' αυτό νοιώθουν την άκατανίκητη ροπή να λένε ψέματα.

Το λιοντάρι έχει τα δόντια του και τα νύχια του, ο έλέφαντας και ο άγριόχοιρος έχουν τους χαυλιόδοντες τους, ο ταύρος έχει τα κέρατά

του, ή σουπιά έχει τη μελάνη της που της χρησιμεύει για να θολώνει γύρω της τα νερά. Για να άμύνεται ή γυναίκα και για να προστατεύει τον έαυτό της, ή Φύση της χάρισε την προσποίηση. Η Ικανότητα αυτή ύπερτερεί στη δύναμη που ο άντρας άντλεί απ' τη σωματική του άλκή κι' απ' το μυαλό του.

Η ύποκρισία είναι γεννησιμιά στη γυναίκα άκόμη και στην πιο έξυπνη όσο και στην πιο άνόητη. Της είναι τόσο φυσική, και τόσο φυσικά τη μεταχειρίζεται σε κάθε περίπτωση, όσο φυσικά άμύνεται ένα προσβαλλόμενο ζώο με τα φυσικά του όπλα. Και κάνοντας έτσι, έχει ως ώριμο βαθμό συναίσθηση των δικαιωμάτων της. Γι' αυτό ίσα ίσα είναι σχεδόν άδύνατο να συναντήσει κανείς μιá γυναίκα τέλεια φιλαλήθη και είλικρινή. Και γι' αυτό άκριβώς ή γυναίκα είσχωρεί τόσο εύκολα στην ύποκρισία των άλλων, και γι' αυτό δεν είναι φρόνιμο να της κάνει κανείς τον ύποκριτή.

Άπ' αυτό το βασικό της έλάττωμα κι' απ' τις συνέπειές του, γεννιέται το κίβδηλο, ή άπιστία, ή προδοσία, ή άχαριστία, κτλ.

Οι γυναίκες επίσης ψευδορκούν στα δικαστήρια πολύ πιο συχνά από τους άντρες. Και μπαίνει το ζήτημα αν είναι σωστό να τις παραδεχόμαστε σε ένορκες καταθέσεις. Συμβαίνει από καιρό σε καιρό, γυναίκες που δεν τις λείπει τίποτα, να τις τσακώνουν επ' αυτοφώρω στα μαγαζιά να κλέβουνε.

Οι γυναίκες δεν έχουν κανένα πραγματικό αίσθημα, ούτε για τη μουσική, ούτε για την ποίηση, ούτε για τις πλαστικές τέχνες. Όταν διατείνονται ότι νοιώθουν τάχα μόνο από καλλιτεχνία, αυτό είναι καθαρή προσποίηση και σκέτο μαϊμούδισμα, που τα έμπνέει ή έπιθυμία ν' άρέσουν. Μ' άλλα λόγια, αυτές είναι πέρα ως πέρα άνίκανες να νοιώσουν πάνω σ' ότιδήποτε, ένα ενδιαφέρον καθάρᾷ αντικειμενικό. Και να γιατί, ενώ ο άντρας προσπαθεί να άσκήσει κατ' εύθειαν, με την έξυπνάδα του και με τη δύναμή του, την κυριαρχία του πάνω στο κάθε τι, ή γυναίκα δεν μπορεί ποτέ ν' άποβλέψει σε όποιαδήποτε κυριαρχία, παρά μόνο με το ενδιαμέσο του άντρα, που μόνος ύπόκειται στην άμεση έπιρροή της. Είναι λοιπόν φυσικό της γυναίκας να θεωρεί το κάθε τι σαν ένα μέσο για να κερδίσει τον άντρα, και το ενδιαφέρον που δείχνει για το κάθε τι που δεν είναι άντρας, είναι πάντα ύποκρισία, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μιá τρικλοποδιά, μιá απλή μανούβρα της φιλαρέσκείας της.

Έξ άλλου, πως να περιμένουμε δά τίποτα το διαφορετικό απ' τις γυναίκες, όταν βάλουμε με το νοῦ μας, πως ποτέ δε βγήκε από γυναικείο μυαλό, έστω κι' απ' τα πιο έξαιρετικά, καμμιά καλλιτεχνική δημιουργία πραγματικά μεγάλη και πρωτότυπη, ούτε κατά κανόνα, κάποιο έργο με διαρκή άξία;... Μπορούν, άλήθεια, να τα καταφέρουν κι' αυτές τόσο καλά όσο κι' έμεις στο τεχνικό μέρος και πραγματικά επιδίδονται στην τέτοια τέχνη με πάθος. Ός τόσο, δε θα μπορούσαν να διεκδικήσουν για το φύλο τους ούτε ένα μεγάλο έργο ζωγραφικής, ίσα ίσα γιατί δεν κατέχουν σε κανένα βαθμό αυτήν την αντικειμενικότητα του μυαλού που είναι άπαραίτητη στη ζωγραφική. Αυτές, παραμένουν παντού και πάντα παραχωμένες στον ύποκειμενισμό.

Εκείνο που δείχνει ότι οι γυναίκες από φυσικό τους είναι προωρισμένες για υπακοή, είναι ότι, μόλις μιλά απ' αυτές βρεθεί τέλεια ανεξάρτητη, δεν άργει να βγει απ' αυτήν την κατάσταση που είναι ενάντια στη φύση της, και προσδένεται σ' έναν οποιονδήποτε άντρα, για να την κατευθύνει και να κυριαρχήσει άπάνω της, γιατί αυτή έχει την ανάγκη άφεντικού: "Όταν είναι νέα, βρίσκει έραστή. Όταν είναι γριά, βρίσκει έξομολογητή. (1)

Σχέσεις γυναικῶν μεταξύ τους.

Οι άντρες από φυσικό τους είναι αδιάφοροι ὁ ένας πρὸς τὸν ἄλλο τους. "Όμως οι γυναίκες συναμεταξύ τους είναι από φυσικό τους έχθρες. Πρόκειται τὸ δίχως ἄλλο γιὰ τὸ οὐίμνι figalium(2), πὸν προκειμένου γιὰ τοὺς άντρες περιορίζεται στὸ σωματείο ὅπου ὁ καθένας τους ἀποτελεῖ μέλος, ἀπλώνεται, προκειμένου γιὰ τίς γυναίκες, σὸ φῦλο τους ὀλόκληρο. Γιατί ὅλες τους ἔχουν ἓνα καὶ μόνο ἐπάγγελμα. "Όταν καὶ μονάχα ἀνταμώνονται στὸ δρόμο, κοιτάζονται μεταξύ τους σάν Γουέλφοι καὶ Γιβελλῖνοι. (3)

Τὸ ἴδιο ἀνάμεσα σὲ δυὸ γυναίκες πὸν πρωτογνωρίζονται, φανερόνεται ἐξόφθαλμα πολὺ παραπάνω τὸ βεβιασμένο καὶ ἡ ὑποκρισία, παρὰ στοὺς άντρες σὲ ἀνάλογη περίπτωση. Ἀπὸ τοῦτο προέρχεται ὅτι οἱ φιλοφρονήσεις πὸν ἀνταλλάσσουν φαίνονται πολὺ γελοῖες. Τὰ πράματα δὲ σταματοῦν ὡς ἐδῶ. Ἐνῶ ἓνας άντρας ὅταν μιλεῖ σ' ἄλλον άντρα πὸν βρίσκεται σὲ πολὺ κατώτερη κατάσταση ἀπὸ τὴ δική του, δείχνει κατὰ κανόνα κάποια λεπτότητα καὶ κάποιον ἀνθρωπισμό, ἀντίστροφα, εἶνε ἀνυπόφορο νὰ βλέπει κανεὶς μὲ τί ὑπεροπτικὸ καὶ περιφρονητικὸ τρόπο μιὰ καθὼς πρέπει γυναίκα ἀποτείνεται σὲ μιὰν ἄλλη γυναίκα πὸν βρίσκεται σὲ κατώτερη τάξη, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ δὲν εἶνε στήν ὑπηρεσία της.

Νὰ συμπεράνει κανεὶς ἀπὸ τοῦτο, ὅτι ὅλες οἱ διαφορὲς τῆς κοινωνικῆς τάξης εἶνε πολὺ πὸν ἀσταθεῖς στίς γυναίκες παρὰ στοὺς άντρες. Γιατί, οἱ καταστάσεις στίς γυναίκες μποροῦν ν' ἀλλάξουν ἢ νὰ καταργηθοῦν πολὺ πὸν εὐκόλα. Ἐπειδὴ, προκειμένου γιὰ τοὺς άντρες, ἓνα σωρὸ παράγοντες παίρνονται ὑπ' ὄψη, γιὰ νὰ καθοριστεῖ ἡ κατάσταση τους. Ἐνῶ στίς γυναίκες, ἓνας καὶ μόνος συντελεστής λογαριάζεται: δηλαδή σὲ ποιὸν άντρα ἔχουν ἀρέσει. "Όμοια, ἀπ' αὐτὸ προέρχεται τὸ ὅτι προσπαθοῦν νὰ τονίσουν ὄλο καὶ πὸν πολὺ τὴ μεταξύ τους διαφορά τοῦ γένους, ὅσο περισσότερο τὸ ἐνιαῖο ἐπάγγελμά τους τίς βάζει στήν ἴδια καὶ ἴση μοῖρα.

1) Παρατηρήθηκε ἡ προέλευσή τοῦ στοχασμοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ ἓναν ἀνάλογο ἀφορισμὸ τοῦ Βολταίρου, στὸ «Φιλοσοφικὸ Λεξικό»: «Οὔτε νέα γυναίκα δίχως έραστή, οὔτε γριά θρησκώληπτη δίχως έξομολογητή».

2) Ὁ ἐπαγγελματικὸς ἀνταγωνισμὸς. Κατὰ λέξη: «τὸ κεραμικὸ μίσος», τὸ ἴδιο δηλαδή πὸν ἔλεγαν οἱ ἀρχ. Ἑλληνες «κεραμικὸς κεραμεὶ κοτέει».

3) Τὰ δύο μεγάλα πολιτικὰ κόμματα στήν Ἰταλία πὸν βρισκότανε σὲ θανάσιμη ἐχθρότητα μεταξύ τους.

Οἱ γυναίκες καὶ ἡ τιμὴ τους.

«Ἡ τιμὴ τῶν γυναικῶν, ὅσο καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἀνδρῶν, εἶνε ἓνα «σωματειακὸ πνεῦμα», καθὼς καλὰ καταλαβαίνουμε (1). Ἀνάμεσα στίς δυὸ αὐτὲς τιμὲς ἡ πρώτη εἶνε πολὺ πὸν ἐνδιαφέρουσα. Γιατί στή ζωὴ τῶν γυναικῶν, οἱ γενετήσιες σχέσεις ἀποτελοῦν τὴ μεγάλην ὑπόθεση.

Ἡ τιμὴ γιὰ ἓνα κορίτσι βρίσκεται στήν ἐμπιστοσύνη πὸν προκαλεῖ ἡ ἀθωότητά του, καὶ γιὰ μιὰ γυναίκα, στήν πίστη πὸν ἔχει πρὸς τὸν άντρα της. Οἱ γυναίκες περιμένουν ἀπ' τοὺς άντρες καὶ ἀπαιτοῦν ἀπ' αὐτοὺς, ὅλα ὅσα τίς χρειάζονται, καὶ ὅσα ἐπιθυμοῦν. Ἐνῶ ὁ άντρας, κατὰ βάθος, ἓνα καὶ μόνον ἀπαιτεῖ ἀπ' τὴ γυναίκα. Τὰ βολεύουν λοιπὸν ἔτσι οἱ γυναίκες ὡστε, οἱ άντρες νὰ μὴν μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ἀπ' αὐτὲς τὸ μοναδικὸ αὐτὸ πρᾶμα, παρὰ μόνον μὲ ἀντάλλαγμα τίς φροντίδες πὸν ἀναλαμβάνουν γι' αὐτὲς καὶ γιὰ τὰ παιδιά τους τὰ μελλούμενα. Ἀπὸ τὸ πὸς θὰ τὸ καταφέρουν αὐτὸ, ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία ὄλων τῶν γυναικῶν. Γιὰ νὸ τὴν ἐπιτύχουν τὴν εὐτυχία αὐτὴ, βρίσκονται ἀναγκασμένες νὰ ὑποστηρίξουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη τους, καὶ δείχνουν αὐτὸ τὸ σωματειακὸ πνεῦμα.

Γι' αὐτὸ καὶ βαδίζουν σὰ μιὰ καὶ μόνη γυναίκα, μὲ συμπυκνωμένες φάλαγγες, ἐνάντια στὸν ἀντρικὸ στρατό, πὸν, μιὰ καὶ χάρη στή φυσικὴ καὶ στήν πνευματικὴ τους ὑπεροχὴ, οἱ άντρες κατέχουν τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Νὰ λοιπὸν γιὰ τίς γυναίκες, ὁ κοινὸς ἐχθρὸς πὸν πρέπει νὰ τὸν νικήσουν καὶ νὰ τὸν κατακτήσουν, γιὰ νὰ μπορέσουν χάρη στήν τέτοια νίκη νὰ πάρουν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. "Ὡστε, ὁ πρῶτος κανόνας τιμῆς γιὰ τίς γυναίκες εἶνε νὰ ἀρنيοῦνται κάθε μὴ νομιμοποιημένη σχέση, γιὰ νὰ ἐξαναγκάσουν τὸν άντρα σὲ γάμο, πὸν ἔχουν γιὰ ἓνα εἶδος συνθηκολόγηση ἄνευ ὄρων. Εἶνε τὸ μόνον μέσο ἀνεφοδιασμοῦ γιὰ τὴν γυναικεία φάρα. Γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὸ τέτοιο ἀποτελεσμά, ὁ κανόνας πὸν εἴπαμε, πρέπει νὰ εἶνε σεβαστὸς πέρα ὡς πέρα. "Όλες οἱ γυναίκες μ' ἓνα πραγματικὸ σωματειακὸ πνεῦμα, ἀγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ κανόνα. Τὸ κορίτσι πὸν ἀμάρτησε εἶνε ἔνοχο μπρὸς σ' ὀλόκληρο τὸ φῦλο του. Γιατί ἂν αὐτὴ ἢ πράξη γενικευτὴ, τότε προδίνεται τὸ κοινὸ συμφέρον.

Τὸ κορίτσι αὐτὸ τὸ διώχουν ἀπ' τὴ γυναικεία κοινότητα, τὸ ντροπιάζουν. Κι' ἔτσι ἔχασε τὴν τιμὴ του. Ἡ κάθε γυναίκα πρέπει ν' ἀποφεύγει τούτη τὴ νέα, σὰ νὰ ἔχει πανούκλα. Ἡ ἴδια τύχη προσμένει τὴ μοιχαλίδα, γιατί αὐτὴ παραβίασε τὴ συμφωνία τῆς συνθηκολόγησης ἄνευ ὄρων, πὸν παραδέχτηκε ὁ σύζυγός της. Τὸ παράδειγμά της εἶνε φυσικὰ τέτοιο ὡστε νὰ ἀποτρέπει τοὺς άντρες ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπογράφουν παρόμοια συνθήκη, πὸν ἀπ' αὐτὴν κρέμεται ἡ σωτηρία τῆς κάθε γυναίκας. Μαζὶ μὲ τὴ φυλετικὴ αὐτὴν τιμὴ, μοιχαλίδα ἢ γυναίκα χάνει καὶ τὴν ἀστική της τιμὴ, γιατί ἡ πράξη της εἶνε μιὰ ἀπάτη, μιὰ χονδροει-

1) Σημειώγεται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός, σάν παρμένος ἀπὸ τὸ Γάλλο Σαρφόρ, πὸν λέει: «Οἱ γυναίκες κάνουν κοινὸν ἀγῶνα. Συνδέονται μ' ἓνα σωματειακὸ πνεῦμα, μ' ἓνα εἶδος σιωπηρὴ ὁμοσπονδία, πὸν, ὡπως οἱ συννομωτικές ὀργανώσεις ἐνάντια στὸ Κράτος, μαρτυρεῖ τὴν ἀδυναμία τοῦ κόμματος τοῦ ἐξαναγκασμένου νὰ καταφύγει σὲ συννομωτισμὸ».

δέσποτη παραβίαση τῆς πίστης πού ὠρκίστηκε. Μπορεῖ νά λένε μέ κάποιαν ἐπιείκεια «ἕνα κορίτσι ἀποπλανημένο». Ὅμως, δέ λέμε ποτές, «μιά ἀποπλανημένη γυναίκα». Ὁ πλανευτής, μπορεῖ πολύ καλά μέ τὸ γάμο, ν' ἀποδώσει τὴν τιμὴ στό κορίτσι. Μά δέν μπορεῖ ν' ἀποδώσει τὴν τιμὴ στή γυναίκα, ἔτσι καί μετὰ τὸ διαζύγιο.

Βλέποντας ξεκάθαρα τὰ πράγματα, ἀναγνωρίζουμε λοιπὸν ὅτι τὸ σωματικὸ πνεῦμα τὸ ὠφέλιμο, τὸ ἀπαραίτητο, ἀλλά καί καλά ὑπολογισμένο καί στηριγμένο στό συμφέρον, αὐτὸ εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς τιμῆς τῶν γυναικῶν. Δέν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε τὴ μεγάλη σημασία του, ἀλλά καί δέ θάπρεπε νά τοῦ ἀποδώσουμε ἀπόλυτην ἀξία πέρα ἀπ' τὴ ζωὴ κι' ἀπ' τοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς, καί δέν ταιριάζει νά θυσιάζουμε σ' αὐτὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ μας...

Ἐκεῖνο πού ἀποδείχνει κατὰ γενικὸ κανόνα, ὅτι ἡ τιμὴ τῶν γυναικῶν δέν ἔχει τὴ ρίζα της στὴ φύση μέσα, εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν αἱματηρῶν θυμάτων πού προσφέρονται στὴν τιμὴν αὐτὴν, μέ παιδοκτονίες, μέ αὐτοκτονίες μητέρων. Ἄν ἕνα κορίτσι πού παραδίνεται στόν ἐραστή του διακηρττε μὴν πραγματικὴ προδοσία κατέναντι στό φύλο του, ἄς μὴν ξεχνοῦμ' ὡς τόσο, ὅτι ἡ γυναικεία συνθήκη ἔγινε σιωπηρὰ παραδεχτή, δίχως ρητὴν ὑποχρέωση ἀπὸ μέρος τοῦ κοριτσιοῦ. Κι' ὅπως συμβαίνει στίς πιότερες περιπτώσεις, τὸ κορίτσι ἐκεῖνο εἶνε τὸ πρῶτο θύμα, κι' ἡ τρέλλα του εἶνε ἀούγκριτα πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὴ διαφθορὰ του.

Ἡ προεπιβλεπόμενη συμπεριφορὰ τῶν ἀντρῶν στίς γυναῖκες.

«Χάρη στὴν κοινωνικὴ μας ὀργάνωση πού εἶνε παράλογη σὲ ὕψιστο βαθμὸ, μοιράζεται ἡ γυναίκα τοὺς τίτλους καί τὴν κοινωνικὴ θέση τοῦ ἀντρα, ὅσοδήποτε ψηλά κι' ἂν πρόκειται. Γι' αὐτὸ καί οἱ γυναῖκες, ἐξερεθίζονται στόν ἀντρα μέ λύσσα τίς φιλοδοξίες του τίς λιγώτερο εὐγενεῖς, καί κατὰ φυσικὴ συνέπεια τοῦ τέτοιου παραλογισμοῦ, ἡ κυριαρχία τῶν γυναικῶν, ὁ τόνος πού τῆς δίνουν, διαφθείρουν τὴ σύγχρονη κοινωνία. Θάπρεπε νά πάρουμε γιὰ κανόνα τὸ ἀπόφθεγμα ἐκεῖνο τοῦ Ναπολέοντα τοῦ 1ου: «Οἱ γυναῖκες δέν ἔχουν κοινωνικὴ κατάσταση». Ὁ Σαμφὸρ ἐπίσης λέει πολύ σωστά: «Αὐτὲς εἶνε φτιαγμένες γιὰ νά νταραβερίζονται μέ τίς ἀδυναμίες μας, μέ τὴν τρέλλα μας, ἀλλά ὄχι μέ τὸ λογικὸ μας. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καί σινοὺς ἀντρες ὑπάρχουν συμπάθειες ἐπιδερμίδας, καί πολύ λίγες συμπάθειες πνευματικές, ψυχικές ἢ συμπάθειες χαρακτήρα». Οἱ γυναῖκες εἶνε τὸ *sexus sequior*, δηλαδή τὸ φύλο τὸ δευτερότερο στό κάθε τι, τὸ γένος τὸ πρωτομένο νά μένει στὴν μπάντα, στὰ παρασκήνια. Βέβαια, πρέπει νά παίρνουμε ὑπ' ὄψη μας τὴν ἀδυναμία τους. Μά εἶνε γελοῖο νά ὑποκλινόμαστε μπρῶς σ' αὐτὴν. Τοῦτο μάλιστα, μᾶς κάνει νά ξεπέφτουμε, στὰ ἴδια τους τὰ μάτια. Ἡ Φύση, χωρίζοντας τὸ ἀνθρώπινο γένος σὲ δύο, δέν ἔκαμε ἴσα τὰ μερδικά...

Αὐτὸ πρεσβεῦουν ἀπὸ παλαιότερα οἱ ἀρχαῖοι καθὼς καί οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖνοι καταλάβαιναν καλλίτερα τὸ ρόλο πού ταιριάζει στίς γυναῖκες, παρὰ ἐμεῖς μέ τὴν ἀβρότητα μας καί τὴν παλιά γαλλικὴ μόδα, καί μέ τὴν ἡλίθια λατρεία μας, πού εἶνε τὸ πιὸ τέλειο κορῦμα τῆς ἀνοησίας.

Αὐτοὶ μας οἱ τρόποι, κατάφεραν νά κάμουν τίς γυναῖκες τόσο ἀψη-

λομότες, τόσο ἀθραδέστατες. Κάποτε κάθουμαι καί σκέφτομαι ἐκεῖνες τίς ἱερὲς μαῖμοῦδες τῶν Ἰνδιῶν, πού νοιώθουν τόσο καλά τὴν ἱερὴ καὶ ἅγια περιωπὴ τους, καί τὴν ἀουδοσία τους, ὥστε πιστεύουν ὅτι δικαιοῦνται νά κάμουν ὅ,τι τίς καπνίσει.

Ἡ γυναίκα στὴ Δύση, τὸ πρᾶμα αὐτὸ πού τ' ὀνομάζουν «κυρία», βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση ἄλλως διόλου κίβδηλη.

Γιατί ἡ γυναίκα, τὸ *sexus sequior* τῶν ἀρχαίων, δέν εἶνε διόλου φτιασμένη γιὰ νά ἐμπνέει τὴν εὐλάβεια, καί γιὰ νά δέχεται τιμές, οὔτε νά σηκώνει τὸ κεφάλι πρὸ ψηλά ἀπ' τὸν ἀντρα, οὔτε νά χει δικαιώματα ἴσα μ' αὐτόν. Οἱ συνέπειες μιᾶς τέτοιας ψευτοκατάστασης εἶνε δὲ ὀλοφύνερες. Θά εἶταν εὐχὴς ἔργο, ὥστε νά βάλουν στὴν Εὐρώπη αὐτὸ τὸ «νούμερο δύο» τοῦ ἀνθρώπινου γένους στὴ φυσικὴ του θέση καί νά καταργηθεῖ ἐκεῖνο τὸ «κυρία», πού τὸ περιγελά ὀλόκληρη ἡ Ἀσία καί πού θά τὸ κοροΐδευε ἐπίσης ἡ Ρώμη καί ἡ Ἑλλάδα. Ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ, θά εἶταν ἀπὸ πολιτικὴ καί κοινωνικὴ ἀποψη ἕνα πραγματικὸ εὐεργέτημα. Ἡ ἀρχὴ τοῦ *σαλικοῦ νόμου*⁽¹⁾ εἶνε τόσο ἐξόφθαλμη, ὥστε νά περιττεύει νά τὴν διατυπώσουμε. Ἐκεῖνο πού ὀνομάζουν στὴν κυριολεξία «κυρία» εὐρωπαϊκά, εἶνε ἕνα εἶδος πλάσμα πού δέν ἔπρεπε νά ὑπάρχει. Δέ θάπρεπε νά ὑπάρχουν στόν κόσμον, παρὰ μόνον γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ, νά κυττάζουν τὸ νοικοκυριό τους. Καί νά ὑπάρχουν καί κορίτσια πού νά φροντίζουν νά γίνουν νοικοκυρές, καί νά μὴν τίς ἀνατρέφουν γιὰ νά γίνουνται ψηλομύτες, ἀλλά *δουλεῦτρες* καί *ὑποταχτικές*. Ἰσα ἴσα γιατί στὴν Εὐρώπη ὑπάρχουν κυρίες, γι' αὐτὸ οἱ γυναῖκες τοῦ λαοῦ, δηλαδή ἡ μεγάλη πλειονότητα, εἶνε ἄπειρα πιὸ ἀξιοθρήνητες παρὰ στὴν Ἀνατολή⁽²⁾.

Πότε καί πού νά σωματίζονται οἱ γυναῖκες.

Ὁ Ρουσσώ τὸ εἶπε: «Οἱ γυναῖκες κατὰ κανόνα, δέν ἀγαποῦν καμμιὰν καλὴ τέχνη, δέν σκαμπάζουν ἀπὸ καλλιτεχνία καί δέν ἔχουν κανένα ταλέντο»⁽³⁾. Ὅσοι δὲ σταματοῦν στὰ ἐπιφανειακά, θά τόχουν

1) Εἶταν ὁ περιλάλητος νόμος πού πρωτοθέσπισαν οἱ Σάλλιοι (λαὸς τῆς Κάτω Γερμανίας) καί σύμφωνα μ' αὐτόν, οἱ θυγατέρες δέν εἶχαν τὸ δικαίωμα κληρονομίας, πού τὴν ἐξαγοῦντο μόνο τ' ἀγόρια.

2) Στὸ κείμενο, συνοδεύεται ἡ παράγραφος αὐτὴ, μ' ἕνα ἀπόσπασμα στὴν Ἀγγλικὴ ἀπὸ τὰ Βύρωνα, πού λέει: «Στοχάσου τὴ θέση πού εἶχαν οἱ γυναῖκες κάτω ἀπ' τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Εἶτανε θέση ἀρκετὰ ἐπαύσωπη. Ἡ τωρινὴ τους κατάσταση εἶνε ἕνα ὑπόλειμμα τῆς φεουδαλικῆς βαρβαρότητας τοῦ Μεσαίωνα. Αὐτὲς, θάπρεπε ν' ἀπασχολοῦνται μέ τὸ σπιτιζό τους. Θάπρεπε νά τίς καλοταίξουμε καί νά τίς καλονεύουμε, ἀλλά νά μὴν τίς ἀνάκατεῦμε στὴν κοινωνία. Θάπρεπε ἐπίσης νά εἶναι γραμματισμένες στὰ θρησκευτικά, ἀλλά ν' ἀγνοοῦν τὴν ποίηση καί τὴν πολιτικὴ, νά μὴ διαβάσουν παρὰ θρησκευτικὰ βιβλία καί βιβλία μαγειρικῆς. Μουσικὴ, ἰχθυογραφία, χορὸ, ἀκόμη καί λίγη κηπουρικὴ καί λίγη γεωγραφία ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ. Τίς εἶδα στὴν Ἡπειρὸ νά δουλεύουν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν δρόμων, μέ ἐπιτυχία. Γιατί ὄχι; Τάχα δέν ἀλωνίζουσαν; Τάχα δέν εἶνε γαλατόδισσες;»

3) Ἐπιστολὴ στόν ντ' Ἀλαμπέρ. Σημ. XX.

κιόλας παρατηρήσει. Λόγου χάρη, φτάνει να κοιτάξουμε το τί απασχολεί και τραβά την προσοχή τους σε μία συναυλία, στην όπερα ή στην κωμωδία, και να παρατηρήσουμε τους ξεχραέλωτους τρόπους που μ'αυτούς στα πιο δημοφιλή μέρη των πιο μεγάλων αριστουργημάτων, αυτές εξακολουθούν να φλυαρούν. "Αν αληθεύει πώς οι "Έλληνες δεν παραδεχόντανε γυναίκες στα δημόσια θεάματα, θα πει πώς είχαν δίκιο. Στα θεάτρά τους, μπορούσε τουλάχιστον ν' ακούσει κανείς κάτι.

Στόν καιρό μας, θα ήταν καλό να προσθέσουμε στο *mulier taceat in ecclesia* (1) ένα *mulier taceat in theatro*, (2) ή μάλλον ν' αντικαταστήσουμε τη μίαν έντολή με την άλλη, και να την κρεμάσουμε την τελευταία αυτήν με μεγάλα γράμματα πάνω στην αύλεια.

Αλλά τί καλλίτερο μπορεί να περιμένει κανείς απ' τις γυναίκες ;...

Εξαιρέσεις ξεμοναχιασμένες και μερικές, δεν αλλάζουν τίποτα στην κατάσταση. Οι γυναίκες είναι και θα παραμείνουν στο σύνολό τους Φιλισταίισες, και μάλιστα τέλειες και αγιάτρευτες !

Οι γυναίκες και ο γάμος.

Ο γάμος είναι μια παγίδα που μάς στήνει η Φύση.

Οι νόμοι που διέπουν το (λευκό) γάμο στην Ευρώπη, υποθέτουν τη γυναίκα ίση με τον άντρα, και γι' αυτό ξεκινούν από μίαν πλανερή άφειηρία.

Στο μονογαμικό ήμισφαίριό μας «παντρεύομαι» σημαίνει: χάνω τα μισά μου δικαιώματα και διπλασιάζω τις υποχρεώσεις μου.

Όπωςδήποτε, μια και οι νόμοι έδωσαν στις γυναίκες τα ίδια δικαιώματα με τους άντρες, θάπρεπε επίσης να δώσουν σ' αυτές και αντίστοιχο μισό.

Όσο πιο πολλά δικαιώματα δίνουν οι νόμοι στις γυναίκες, κι' όσο πιο πολλές τιμές ανώτερες απ' την αξία τους παρέχουν σ' αυτές, τόσο περιορίζουν τον αριθμό των γυναικών εκείνων που συμμετέχουν σε αυτές τις εύνοιες, τόσο αφαιρούν απ' όλες τις άλλες τα φυσικά τους δικαιώματα. Το πλήθος των άδικημένων είναι αντίστροφα ανάλογο προς τις λιγοστές προνομιούχες.

Το πλεονέκτημα που η μονογαμία και οι νόμοι που άπορρέουν απ' αυτήν παρέχουν στη γυναίκα ανακηρύσσοντάς την ίση με τον άντρα,—πράγμα που όπωςδήποτε δεν αληθεύει—το πλεονέκτημα τούτο έχει ως συνέπεια το ότι οι μυαλωμένοι άντρες και οι προσεχτικοί, άποφεύγουν στο να παρασυρθούν σε μίαν τόσο μεγάλη θυσία, σε μιά σύμβαση τόσο άνισομερή.

Στους πολύγαμους λαούς, η κάθε γυναίκα βρίσκει κάποιον που να τη φορτωθεί. Σ' έμάς άπεναντίας, οι παντρεμένες γυναίκες είναι κατά αριθμό πολύ πιο λίγες, και είναι άμέτρητες οι γυναίκες που μένουν άπροστάτευτες, γεροντοκόρες, που φυτοζωούν θλιβερά όταν βρίσκονται στις

1) Έντολή των Πατέρων, που σημαίνει: "Η γυναίκα να μη μιλεί στην εκκλησία.

2) «Η γυναίκα να μη μιλεί στο θέατρο»!

άνωτερες κοινωνικές τάξεις, ενώ στα κατώτερα στρώματα είναι πλάσματα άθλια που στενάζουν κάτω από σκληρή και βάνουση δουλειά. Είτε άκόμη καταντούν άθλιες πόρνες, σέρνοντας μίαν ντροπιασμένη ζωή και έξανταγκασμένες απ' τη φορά των πραγμάτων ν' άποτελέσουν ένα είδος τάξη δημόσια και άναγνωρισμένη, που ο ειδικός της σκοπός είναι να προφυλάξουν απ' το παραστράτημα τις εύτυχημένες γυναίκες που βρήκαν είτε έλπίζουν να βρουν σύζυγο.

Μονάχα στο Λονδίνο υπάρχουν 80.000 δημόσιες γυναίκες—πραγματικά θύματα της μονογαμίας, σκληρά θυσιασμένες στο βωμό του γάμου. Όλες αυτές οι δυστυχημένες είναι το άναπότρεπτο άντισήκωμα της ευρωπαϊκής «κυρίας», της τόσο άλαζονικής και με τις τόσες αξιώσεις.

Νά γιατί η πολυγαμία είναι πραγματικό εύεργέτημα για το γυναικείο σύνολο.

Έξ άλλου, από την πλευρά του όρθολογισμού, δε βλέπω γιατί, όταν μιά γυναίκα υποφέρει από χρόνια νόσημα, ή όταν δεν έχει παιδιά, ή όταν με τον καιρό έχει πιά γεράσει, γιατί τάχα ο σύζυγός της να μην ξαναπαντρεύεται !

Έκείνο που άποτελέσει την έπιτυχία των Μορμόνων είναι ίσα ίσα η κατάργηση αυτής της τερατώδικης μονογαμίας. Δίνοντας στη γυναίκα δικαιώματα υπερφυσικά, της επέβαλαν έπίσης καθήκοντα ανώτερα απ' τη φύση της. Από τούτο άπορρέει για τη γυναίκα πηγή όλόκληρη κακομηνίας.

Οι κοινωνικές και υλικές άπαιτήσεις των γυναικών βαρύνουν τόσο πολύ ώστε ο άντρας που παντρεύεται κάνει μιά γκάφα έξδν κι' αν έξασφαλίζει ένα γάμο συμφεροντικό. "Αν ο άντρας έπιθυμεί να συναντήσει μιά γυναίκα που να του άρέσει άπόλυτα, αυτήν θα τη βρει έξω απ' το γάμο, και το καλλίτερο που έχει να κάνει είναι να την έξασφαλίζει σαν μαιτρέσσα αυτήν και τα παιδιά.

"Αν μπορεί να το κάνει αυτό κατά τρόπο δίκαιο και λογικό, κι' αν η γυναίκα συμβιβαστεί δίχως ν' άπαιτήσει άπόλυτα τα υπερβολικά δικαιώματα που της παραχωρεί ο γάμος, τότες χάνει την τιμή της, και άπεργάζεται για τον έαυτό της μίαν άθλια ζωή, γιατί είναι μέσα στην ανθρώπινη φύση το να σκοτιζόμαστε για την κοινή γνώμη. "Αν αντίστροφα η γυναίκα άρνηθής, τότες διατρέχει κίνδυνο να παντρευτεί έναν άντρα που δεν της άρέσει, ή να ξεροσταλιάσει στον τόπο μένοντας στο ράφι. Γιατί της μένουν πολύ λίγα χρόνια για ν' άποφασίσει.

Από την άποψη αυτήν της μονογαμίας, καλό κάνει να διαβάσει κανείς τη βουστοχαστη και σοφή πραγματεία του Thomasius: «De coelibatatu» (1).

1) Θωμισίου: «Περί παλλακείας». Να μη συγχίζουμε τον άναφερόμενο με τον έπιφανή θεολόγο Διαμαρτυρόμενο Θωμάσιο (Γκέιφριντ) 1802—1875. Τούτος δώ (1655—1728) είναι άκόμη έπιφανέστερος, Γερμανός νομοδιδάσκων και σοφός, που είχε διαπρέψει στον καιρό του, γιατί καταπολέμησε το σχολαστικισμό. Τα δυό περιλάλητα κατορθώματά του είναι: α) Το ότι ως καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Λειψίας δίδαξε έπλοσημ, αντί σε Λατινική, σε Γερμανική γλώσσα, πράγμα που θεωρήθηκε σκάνδαλο. β) Ξεχώρισε το φυσικό δίκαιο από την Ηθική, και κήρυξε την πολυγαμία, το διαζύγιο, το δικαίωμα της άυτοκτονίας, κτλ. Καταδιώχτηκε γι' αυτές του τις άντιλήψεις, κινδύνευσε, αλλά ξαναδιωρίστηκε στο πανεπιστήμιο της Χάλλης και πρωτοστάτησε για την έλευθεροτυπία.

Βλέπουμε πώς σ' όλους τους πολιτισμένους λαούς, σ' όλες τις εποχές και έως τη Μεταρρύθμιση ή παλλακεία εΐτανε ἕνας θεσμός παραδεκτός, ὡς ὠρισμένο μέτρο μάλιστα νόμιμος και διόλου ἀτιμωτικός. Ἡ λουθηριανή Μεταρρύθμιση καταβάρθρωσε τὸ θεσμόν αὐτὸν ἀπ' τὴν περιωπή του, γιατί ἔτσι εὔρισκε μιὰ δικαιολογία γιὰ τὸ γάμο τῶν ἱερωμένων, και ἡ καθολικὴ ἐκκλησία δὲ θέλησε τότε νὰ μείνει πίσω.

Εἶνε ἀνώφελο νὰ τσακονόμαστε πάνω στὴν πολυγαμία, γιατί στὴν πραγματικότητα αὐτὴ ὑπάρχει παντοῦ, και δὲν πρόκειται παρὰ μόνο γιὰ τὴν ὀργάνωσή της. Δὲ μοῦ λέτε ποῦ βρίσκει κανεὶς ἀληθινούς μονόγαμους ;...

Ὅλοι μας, τουλάχιστον γιὰ ἕνα ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα, και οἱ περισσότεροί μας πάντα σχεδόν, ζοῦμε στὴν πολυγαμία. Ἐφ' ὅσον ὁ κάθε ἀντρας χρειάζεται πολλές γυναῖκες, εἶνε πάρα πολὺ δίκαιο νὰ παραμένει ἐλεύθερος, και μάλιστα νὰ ἐξαναγκάζεται νὰ πολυπαντρεύεται. Ἐτσι οἱ γυναῖκες θὰ ξαναγυρίσουν στὸν πραγματικὸ τους ρόλο, θὰ ξαναγίνουν πλάσματα ὑποτακτικά, και θὰ λείπει πιά ἀπ' τὸν κόσμον τοῦτο ἡ «κυρία», αὐτὸ τὸ τέρας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ και τῆς ἀνοησίας.

ΟΤΑΝ Η ΧΡΗΜΑΤΑΓΟΡΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

Ὡς και τὸ βαπτισμὸ του ὄνομα τὸ χροστᾶ ἑτοῦτος ὁ φιλόσοφος στὴν κοινωνικὴ του τὴν προέλευση.

Γιατί τὸν βάπτισαν Ἀρθούρο ;

Γιατί οἱ χρηματέμποροι δὲ στοχάζονται ὅπως οἱ γαλαζόαιμοι, οὔτε ὅπως και οἱ μικροαστοί, ποὺ διακονίζουν προγονικά βαπτισμὰ δίνοντας κατὰ κανόνα στὸ γιό τους τ' ὄνομα τοῦ πατέρα τους. Ὁ Ἑρρίκος Φλώρις ἔκανε διαφορετικὸ λογαριασμὸ—ὅπως τὸ λέει ὁ ἴδιος. Προτίμησε τό: Ἀρθούρος, ἐπειδὴ, «...τ' ὄνομα αὐτὸ ὑπάρχει σ' ὅλες τὶς γλώσσες, και εἶνε περίφημο γιὰ ὑπογραφή σ' ἐμπορικὸς λογαριασμούς».

Ὡστε ἀπὸ κοιλίας μητρὸς, εἶταν ἀφορισμένος ὁ Ἀρθούρος. Σοπεργάουερ, νὰ ὑπογράψει ἔγγραφα χρηματιστικά. Ἄν αὐτὰ ποὺ ὑπόγραψε δὲν εἶτανε κοινοὶ λογαριασμοὶ ἀλλὰ μιὰ κοσμοθεωρία ὁλόκληρη, σὲ τοῦτο συντέλεσε ἀκόμη μιὰ φορά ἡ ἱστορία, και κατὰ τρόπον ἀκόμη πιά ἄμεσο. Τὸ Ντάντσιχ—ὅπως εἶπαμε—εἶνε ταυτόχρονα και κλειδὶ στρατηγικό. Ὁ κλειδοκράτορας ἔχει στὰ χέρια του ὄχι μόνο τὸ πέρασμα ἀλλὰ και τὴν ἐνδοχώρα, ἀλλὰ και ἐπίκαιρον σημεῖο στὴ Βαλτικὴ. Γι' αὐτὸ πολέμησαν πάντα Δυνάμεις και στρατοὶ νὰ τὸ κρατήσουνε. Γι' αὐτὸ και τότες ἡ Πρωσία, ὀρίζοντας στὴν πολιτικὴ τὴν πλάστιγγα τὸ μεγάλον ὄγκον τοῦ Γερμανικοῦ πληθυσμοῦ ποὺ εἶχε ἡ πολιτεία αὐτή, πέτυχε νὰ ἐνσωματώσει τὸ Ντάντσιχ

σὺν ἀνατολικὴ της ἐπαρχία, στὰ 1793. Ἡ τέτοια πολιτικὴ μεταβολὴ ζήμιωνε ὠρισμένους κύκλους, ἔστω και Γερμανῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς εἶταν και ὁ Ἑρρίκος Φλώρις, ποὺ εἶχε ἀνωμαλίες στὶς δοσοληψίες του, κι' ἔπρεπε νὰ μετακομίσει τὰ κεφάλαιά του. Ἀρπάζει τὸ λοιπὸν τὴν εὐκαιρία ἀπ' τὰ μαλλιά, και κάνει φιλοτιμία τὴν ἀνάγκη. Ἐπιχειρεῖ ἔτσι μιὰ πράξη μεγάλης ὀλκῆς, τριπλᾶ συμφεροντικὴ. Ξεφεύγει τὰ δυσάρεστα ποὺ θὰ εἶχε γι' αὐτὸν ἡ ἐκκαθάριση μὲ τὴ μεταπολίτευση. Ἐκποιεῖ μιὰν κατάσταση ποὺ εἶτανε κίβλας ἀμαρτωλῆ. Καὶ κυκλοφορεῖ ρευστὰ κεφάλαια τρίτων νοικοκυραίων ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στὴ δυτικὴν Εὐρώπη πάνω ἀπὸ ἐμπόδια ποὺ παρῶσιν τὰ σύνορα και τελωνεῖα, σὺν εἶδος πρόσφυγας.

Τὰ εἶχε τόσο καλοστρώσει ὅλα αὐτὰ, ὥστε νὰ μὴν τοῦ λείπει οὔτε ὁ ἰδεολογικὸς ὁ πέπλος, ἂν και ἀραχνοῦφρανος στὴ διαφάνειά του. Δηλαδή, δικαιολόγησε τὴν πρόσφυγιά του, ἀνατρέχοντας στὸ ἔμβλημα ποὺ εἶχε τὸ οἰκόσημο του: «Ὅχι τιμὴ δίχως ἐλευθερία».

Μὰ εἶταν φανερὸ πὺς σὲ πολιτεία φιλετικὴ και ἔθνικὰ Γερμανικὴ,—ὅπως τὸ Ντάντσιχ στὴ μεγάλη του πλειονότητα—κανενὸς Γερμανοῦ τουλάχιστον, οὔτε ἡ τιμὴ οὔτε ἡ ἐλευθερία κινδύνευε, μ' ἐκείνη τὴν προσάρτηση.

Αὐτὸ τὸ περιστατικὸ τῆς ἀποδημίας εἶχε βαθύτατες συνέπειες στὴν κατοπινὴ σταδιοδρομία τοῦ Ἀρθούρου. Ἄν ἴσως και παρῶμεν ὁ νεαρὸς στὸ Ντάντσιχ ποὺ τὸν γέννησε, πιθανότατα δὲ θὰ ξεχώριζε σὺν προσωπικότητα, ἀπορροφημένος μέσα σ' ἐκεῖνον τὸ σπαρτιατικὸ ποὺ εἶπαμε.

Και θὰ παρῶμεν ἀλήθεια ἕνας λίγο ἢ πολὺ ἀνόνημος χρηματέμπορος. Ὅμως, χάρις στὴν ἱστορικὴ ἐκείνη προσάρτηση, τὸ ἴδιον τοῦτο Ντάντσιχ, ὀλοκλήρωσε τὴν προετοιμασία τοῦ φιλόσοφου ποὺ τὸν προώρισεν ἐνσαρκωτὴ τοῦ ἡμαδικοῦ και συστηματοποιημένου στοχασμοῦ τοῦ μεγάλου πλοῦτου. Ἐγινε λοιπὸν τὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο αἰτία νὰ γνωρίσει ἀπὸ νωρὸς νωρὸς ἡ Σοπεργάουερ τὴ διεθνή τὴν χρηματαγορά, και νὰ διαμορφώσει ἔτσι τὸ κοσμοπολιτικὸ του πνεῦμα, τὸ κριτικὸ του μάτι, τὴν ταξικὴ του τὴ συνείδηση.

Ἀπὸ πέντε χρονῶν νήπιο προπαιδεύεται κυριολεκτικὰ, μὲ τὰ ταξίδια ἀπὸ χώρα σὲ χώρα, στὴν ἀγκαλιὰ ἀκόμη τῆς γκαυβερνάντας του. Ἐννιά χρονῶν παιδί, βρίσκει τὸ πρῶτον του σχολεῖο, στὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ λιμάνι τῆς βόρειας Γαλλίας: στὴ Χάβρη. Καὶ ἀποχτᾶ μιὰ στοιχειώδη ἐκπαίδευση πολὺ διαφορετικὴ ἀπ' τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ. Γιατί, δὲ διάλεξε ὁ πατέρας του καλλίτερον νηπιαγωγεῖο ἀπ' ἕνα σημαντικὸν ἐμπορικὸν Οἶκον. Αὐτοῦ τὸ ἐμπιστεύεται ὁ Φλώρις. Ἐκεῖ πρωτομαθαίνει ὁ Ἀρθούρος τὴν πρώτη ἀνάγνωσι, τὴν

ἀρχική γραφή, τὴ στοιχειώδη ἀριθμητική του, ὅλο μὲ λογαριασμούς, μέσα στὸ πάρε-δῶσε τὸ καθημερινό. Τὴν προπαίδειά του αὐτὴ θὰ τὴ συνεχίσει στὸ Ἀμβουόργο, πού ἔχει τόσες ἀναλογίες μὲ τὸ Ντάντσιχ.

Στὸ μεταξύ, ἡ τέτοια στοιχειώδης ἐκπαίδευση ὁλοκληρώνεται, στὴν Ἑλβετία, στὸ Βέλγιο, στὴ Γαλλία τὴν ὑπόλοιπη. Ἀκόμη περισσότερο ἔχει νὰ διδαχτεῖ ὁ νεαρός στὴν Ἀγγλία. Γι' αὐτὸ καὶ παρατείνεται ἐκεῖ ἡ μαιθητεία του, ὥστε νὰ δεῖ, νὰ καταλάβει, νὰ εἰσχωρήσει καλὰ στὸ χρηματεμπορικὸν ἐγκέφαλο ποὺ διαμορφώνεται στὸ «Σίτυ». Στὴν ἐποχὴν ἐκείνη τὸ Λονδίνο ἀποτελοῦσε ὁλοκλήρωμα μὰ καὶ ἀντίβαρο τοῦ Νιάντσιχ. Ἀνάπτυσε τὸ χρηματισμό, σφραγίζοντάς τον ὡς τόσο μὲ ἰδιότακτη ἐγγλέζικη σφραγίδα. Ἔτσι; οἱ δύο νοοτροπίες—ἡ ψυχόρμητη τοῦ Νιάντσιχ, ἡ ἐπίκτητη τοῦ Λονδίνου,— ἤρθαν σὲ σύγκρουση μέσα στὴ νεαρὴ συνείδηση.

Ἡ γενέτειρα νίκησε. Γιατί ναι μὲν, σὲ ὁρισμένες βιωτικές συνθήκεις του ὁ Σοπεργάουερ, ἀπὸ τότες ἔμαθε νὰ ἐγγλεζοφέρνει, ναι μὲν ἡ ἀγγλικὴ διανόηση δὲ θάχει μυστικά γι' αὐτόν,—κι' ἀνάλογα θὰ τὸν ἐπηρέαζε βέβαια—ὡς τόσα, ἀπὸ τὰ τρυφερά του ἐκεῖνα χρόνια, δείχνει σαφέστατα τὴν ἀποστροφή του ἐνάντια σὲ δύο χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ χρηματισμοῦ.

Τὸ γέννημα τοῦ Νιάντσιχ δὲν μπορεῖ νὰ ζωνέψει ἀπ' τὴ μιὰ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ ἔμμονή σὲ ἀναχρονιστικὲς παραδόσεις, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπεχθάνεται τὸ πνεῦμα τῆς ὑποκρισίας καὶ τοῦ φαρισαϊσμοῦ ποὺ ἔπνεε πάνω ἀπ' τὴν χρηματαγορὰ τῆς Ἀγγλίας. Καταλαμβάνουμε τὴν ἀντίθεση, ὅταν συγκρίνουμε τὴ γνωστὴ ἀγγλοσαξωνικὴ χρηματιστικὴ νοοτροπία μ' ἐκείνην τοῦ Νιάντσιχ, ποὺ εἶτανε ὁμὰ ρεαλιστικὴ κι' ἀνεπιτήδευτη στὸ γυμνὸ της ἐμπορικὸ μάκιαβελισμό.

Ἔτσι, ἀπὸ τὴν ἡλικία ἀκόμη ἐκείνη, τὸ παιδικὸ τότε μυαλὸ τοῦ Ἀρθούρου ἀπορεῖ γιὰ τὸ τί δουλειὰ ἔχει ν' ἀνακατέβεται ἡ θρησκεία μέσα στὰ χρηματοκιβώτια καὶ στίς τραπεζικὲς θυρίδες. Ἀναγγαρίζκει πὼς, προκειμένου γιὰ τὸ λαγνοπούλι, μπορεῖ ἀκόμη ὁ μικροαστὸς νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ Θεοῦ Πρόνοια. Μὰ πὼς μποροῦν νὰ συμβιβαστοῦνε, τὸ Οὐδέστημνστερ—ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς—ἀπὸ τὴ μιὰ, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ τεράστιος ναὸς τοῦ Μαριονᾶ, τὸ Χρηματιστήριον; Ὡστε λοιπὸν ὑποκριτικὰ ἐξυπηρετοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη τους αἱ δύο αὐτὲς θρησκείες. Τὸ σημεῖο τοῦτο θάχει τεράστιο ἀντίκτυπο στὴν κατοπινὴ κοσμοθεωρία του, καὶ θ' ἀποτελέσει ἀφετηρία, γιὰ νὰ διαμορφώσει ὁ φιλόσοφος τὴν ἀντιθρησκευτικὴν του θέση. Στὸ μεταξύ, βρίσκει μιὰ διπλὴν ἐξήγηση γιὰ τὸ ὑποκριτικὸ ἐκεῖνο

φαινόμενο. Λέει πὼς, ἐξακολουθεῖ ἀκόμη τὸ παλιὸ «πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ» νὰ ξαναζεῖ μέσα στὸ Χριστιανισμό. Καὶ δυναμώνεται τὸ πνεῦμα αὐτό, μὲ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ ὑποκρισία. Ἐνῶ κατὰ τὴ γνώμη του, οἱ χρηματέμποροι δὲν ἔχουνε ἀνάγκη νὰ φοροῦνε μάσκα, γιατί εἶνε μάταιο νὰ προσπαθεῖ νὰ κρυφτεῖ ἡ ὁμὴ ἢ ὄψη ποὺ ἔχει τὸ συμφέρον στὴ συναλλαγῇ. Γι' αὐτὸ, δὲν μπορεῖ πιά νὰ κηδεμονεύει τὴν Ἀγορὰ ἢ Θρησκεία ποῦ... «ὑποβίβασε τὸ εὐφρέστερο καὶ τὸ πρῶτο ἔθνος τῆς Εὐρώπης, σὲ σημεῖο μάλιστα ὅπου...».

Ἀρχίζει νὰ ὑποδείχνει καὶ τὰ μέτρα ποὺ πρέπει νὰ παρῶν: «... σὲ σημεῖο ὅπου, θὰ πρέπει νὰ σταλοῦν στὴν Ἀγγλία ἐνάντια στοὺς αἰδεσιμώτατους, ἀπόστολοι τοῦ Καθαροῦ Λόγου, ἔχοντας στὸ ἓνα χέρι τ' ἀντίχριστα συγγράμματα τοῦ Στράους, καὶ στ' ἄλλο τὴν «Κριτικὴ» τοῦ Κάντ».

Γλωσσομαθὴς κι' ὅλας ὁ νεαρός, μὲ πείρα ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἡλικία του, φαίνεται νὰ ξαίρει ὅσα τοῦ χρειάζονται, καὶ δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ δοκιμαστεῖ λιγάκι ἀκόμη σὲ ξένες ὑποθέσεις ὡς ποῦ νὰ ἀναλάβει πιά μ' εὐθύνες τίς δικές του. Ἔτσι τὸν τοποθετοῦν σ' ἓνα μεγάλο οἶκο ἐμπορικὸ στὸ Ἀμβουόργο. Κοιτάζει γύρω του, βλέπει καλὰ, παρατηρεῖ διαπεραστικά, πολὺ παραπάνω, γιατί στὸ πόστο ποὺ κατέχει διασπάρωνετα, φῶς φανερά, ἡ πολιτικὴ μὲ τὸ ἐμπόριο. Ὁ μεγαλέμπορος ποὺ τὸν πῆρε στὴ δουλειά του, κάποιος Γένις (Jenisch), εἶνε ταυτόχρονα καὶ γεροϋσιαστής. Σ' αὐτόν σιμὰ διαπιστώνει πὼς τίς δοσοληψίες τίς κανονίζει ἡ πολιτικὴ, κι' αὐτὲς πάλι μὲ τὴ σειρά τους, ἐπηρεάζουνε ἐκείνην. Μὰ κάτι ποὺ τὸν κάνει νὰ κοιτάζει ἔστω καὶ τοὺς χοντρέμπορους ἀπὸ ψηλά, εἶνε ὅτι ξαναγυρνώντας κάθε βράδι σπῆτι του, βρίσκεται σ' ἓνα περιβάλλον πνευματικὰ ἀνώτερο ἀπ' ἐκεῖνο τῆς φονακλοῦς καὶ βουερῆς καὶ συναρμένης ἀπὸ πυρετὸ Ἀγορᾶς. Γιατί ἡ Γιολάννα Τρόζια ἔχει ἀνοίξει τὰ σαλόνια της, ὅχι μονάχα σ' ὅτι διαλεχτὸ παρουσιάζει ἡ καλλιτεχνία καὶ ἡ διανόηση μέσα σ' ἓνα ἐμπορικὸ λιμάνι, ἀλλὰ καὶ δὲν περνᾷ ἀπ' ἐκεῖ προσωπικότητα διανοητικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ, δίχως νὰ κονακέψει στὸ ἀρχοντικὸ, μὲ πλουσιοπάροχη διαμονή.

Στὰ ἔμπα καὶ στὰ ἔβγα, σὰ στὸ σπῆτι του, ὁ Κλόπστοκ, κοσμοξάκουστος κώλας χάρη στὴν ἐποποιία, τὴ «Μεσσιάδα» του, ποὺ ἔβαλε τριάντα χρόνια νὰ τὴ γράψει, ὅμοια ἀπ' τοὺς σπιτικούς, ὁ διάσημος τότε φιλόσοφος Ραῖμαρος, μαθητὴς, συνεχιστὴς τοῦ Λαῖμπνιτς καὶ δάσκαλος τοῦ Κάντ, μαζί κι' ὁ περιλάλητος ζωγράφος Τίσιμπαϊν,—κορυφαῖοι καὶ οἱ τρεῖς τῆς αἰσιοδοξίας. Ἔξ

ἄλλου, συχνάζουν αὐτοῦ καὶ δευτερότεροι διανοούμενοι καὶ καλλιτέχνες, μαζί τους καὶ πολιτικοὶ ποὺ βρίσκονται ἀκόμη στὸ προσκήνιο.

Τὸ περιβάλλον στὰ σαλόνια μέσα αὐτὰ εἶνε καλλιτεχνήματα καὶ ἀριστουργήματα: παγκόσμια λογοτεχνία, φιλοσοφία, μουσική. Στὸ μεταξύ ἡ μητέρα του ἀπ' τὸ Παρίσι κίβλας ἐπιδόθηκε στὴν τέχνη τῆς μικρογραφίας καὶ εἶταν στὸ Ἀμβουόργο φημισμένη «μινιατουρίστα».

Παρακολουθοῦσε ὁ νεαρὸς τίς συζητήσεις, ἔβλεπε τοὺς μεγάλους νὰ τὸν προσέχουνε καὶ νὰ δίνουν σημασία στὶς κρίσεις του, δίχως νὰ κρύβουνε καὶ τίς δικές τους κρίσεις. Ἄκουσε νὰ λένε τῆς μητέρας του, «ὅτι θὰ εἶταν κρῖμα νὰ πνιγεῖ τέτοια διάνοια, μέσα στὶς «χαμαλοδουλειές» τοῦ ἐμπορίου». Ἡ μάνα, ἀκούοντας τα αὐτὰ διαφωνεῖ. Καμαρώνει πὺ πολὺν γιὰ τὴν κόρη της, ποὺ βιάδιζε κίβλας πάνω στὰ δικὰ της τ'ἀχνάρια, ἐνῶ γιὰ τὸν Ἀρθούρο, δικαιώνει τὸ σύζυγό της: Πρέπει τ' ἀγύρι νὰ συνεχίσει τίς συναλλαγές.

Ἐπειτα ἀπ'αὐτὰ, ξαναγυρνώντας κάθε μέρα ὁ νεαρὸς στὸν μεγαλεμπορικὸ τὸν οἶκο, πῶς νὰ μὴ βλέπει τοὺς συναλλασσόμενους σὰν παρακατιανούς ἀνθρώπους, σὰ χυδαίους πιά, κι' ἀκόμη ὅπως θ'ἄβλεπε ἕνας ἀριστοκράτης τοῦ πνεύματος τοὺς χαμάληδες τῆς ἴδιας του τῆς τάξης. Πῶς νάχει τὸ νοῦ του στὶς συναλλαγματικὲς καὶ στὴν τραπεζικὴ ἀλληλογραφία, ὅταν ἀπὸ τὴ μιὰ ἔκρυσσε ἀνάμεσα στὰ ἐμπορικὰ βιβλία ὅτι καινούργια ἔκδοση πολύκροτη—ὅπως συγκεκριμένα τοῦ Γκάλ ἢ Φρεναλογία—κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη, ποὺ τήνε σπούδασε μόνος του, μέσα στὸ σαράφικο γραφεῖο. Δὲν τὸν ἀγανακτοῦσε αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐμπόριο, ποὺ καταλάβαινε καὶ τὸ παραδεχότανε καλὰ σὰ βρῦση πλούτου ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ. Δὲ θὰ τὸν ἀγανακτοῦσαν οὔτε οἱ ἔμποροι καλὰ-καλά, ἀν ἔκαμιν τὴ δουλειά τους, ἀν λήχνιζαν τὸ χρῆμα, νὰ τὸ βρῖσκει ἔτοιμο, καὶ τὸν ἀφιναν αὐτὸν νὰ διανοεῖται γιὰ λογαριασμὸ τους.

Ἄλλ'ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἐπιμεναν νὰ τὸν κάμουν ὅμοιο κι' ἀπαράλλαχτό τους, γ'αὐτὸ τοὺς ἀηδίαζε. Κι'ὅταν τοῦ ἔλεγαν ὀρθὰ κορτά, τὸ τί ἀπολαβὲς ἔχει κανεὶς μὲ τὸ ἐμπόριο, καὶ τὸ τί χάνει μὲ τὴ διανόηση, τότες αὐτός, τοὺς σιχαινότανε ἀκόμη πὺ πολὺν γιὰ τὴν ὀμὴ τους εἰλικρίνεια. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ ἴδια αὐτὴ ὀμότητα ποὺ δὲν ἀπόκρυβε τὸ μεγάλο ἐμπόριο, ἀντίστροφα ἀπ' ὅτι γίνεται στὸ λιανοπούλι, τὸν ἐνθουσίαζε κατὰ βάθος. Εὔρισκεν ἀπὸ τότες ἀκόμη, πῶς ὁ πολιτισμένος κόσμος δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ μασκαράδες ποὺ παίζουνε ἕνα καρναβάλλι τρικούβερο, ὁ καθένας τὴν προσωπίδα του. Λοιπόν, οἱ μόνον δίχως μάσκα, εἶνε—λέει—οἱ χοντρέμποροι,

ποὺ μὲ εἰλικρίνεια, δηλαδὴ μὲ ξεισιπωσιά, ἐπιδίδονται στὴ φανερόν, στὴν ὀμὴ κερδοσκοπία. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης σπέρματα θ' ἀναπτυχθοῦνε στὴ διάνοιά του, καὶ θὰ ἐκδηλωθοῦν ἀργότερα στὴν κοσμοθεωρία του, σὰ μέρη ἀναπόσπαστα, σὰ στοχασμοὶ συστηματοποιημένοι φιλοσοφικά. Καὶ νὰ ὁ κατοπινὸς ἀντίχτυπος στὰ ἔργα του, ὅπου κατὰ συνήθεια του ὅπως εἶπαμε, γενικεύει τὰ ἀρχέτυπά του, καὶ θέλει νὰ τ'ἀπλώσει σ'ὀλόκληρο τὸ γένος τ'ἀνθρώπινο.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΑΥΓΗΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΣΜΟΥ

Ἀπὸ τὸ ἀπάνθισμα τοῦ Φραουενσταϊτ: «Φωτοαχτίδες». (1)

Τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα ἐμφανίζονται στὸν κόσμο ὅπως καὶ στὶς κωμωδίες τοῦ Γκότσι (2), ὅπου οἱ ἴδιοι πάντα θεατρίνοι ἐμφανίζονται στὴ σκηνή, μὲ τοὺς ἴδιους σκοποὺς καὶ μὲ τὸ ἴδιο κατάντημα. Ἡ ἀλήθεια εἶνε πῶς οἱ σκοποὶ καὶ τὰ ἐπεισόδια διαφέρουν στὴν κάθε μηχανορραφία. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῶν ὑποθέσεων παραμένει πάντα τὸ ἴδιο. Ἐξ ἄλλου τὰ πρόσωπα τοῦ ἐνός ἔργου δὲν ξαίρουν φυσικὰ τὸ τί ἔχει συμβῆ σ' ἄλλο ἔργου, ὅπου ἐπίσης εἶταν ἠθοποιοί. Γι' αὐτὸ καί, μ' ὄλη τὴν πείρα ποὺ ἔχουν οἱ προηγούμενες κωμωδίες, ὁ Πανταλόνε (3) δὲν ἔγινε πὺ ἐπιδέξις οὔτε πὺ μεγαλόκαρδος, οὔτε ὁ Ταρτάλια πὺ τίμιος, οὔτε ὁ Μπριγκέλα πὺ θαρραλέος, οὔτε ἡ Κολομπίνα πὺ ἐνάρετη. (4)

Ὁ πολιτισμένος μας κόσμος εἶνε ἕνα μεγάλο μασκαροκαρνάβαλλο. Ἄνταμώνει κανεὶς ἱππότες, καλόγερους, στρατιωτικούς, ντοντόρους, ἀββοκάτους, παπάδες, φιλόσοφους, ἀμ' καὶ τί ἄλλο ἀκόμη... Ἀλλὰ τοῦτοι δὲν εἶνε διόλου αὐτὸ ποὺ παρασταίνουν. Εἶνε μασκαράδες, καὶ

1) Ὡς τόσο, ὁρισμένα ἀποσπάσματα εἶνε ἀπ' εὐθείας προμμένα ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα» καὶ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα».

2) Πρόκειται ἐδῶ, γιὰ τὸν Κάρολο Γκότσι (Gozzi) ποὺ νὰ μὴν τὸν συγχίζουμε μὲ τὸν ἐπίσης περίφημο ἀδελφὸ του Γάσπαρο, αἰσθητικὸ ἐπιφανῆ καὶ ποιητὴ διάσημο, πεθαμένον δυὺ περίπου χρόνια πρὶν γεννηθῆ ὁ Σ. Ἐνῶ ὁ Κάρολος, ποὺ ζοῦσε ἀκόμη τότε, εἶνε ὁ ἀνακαινιστὴς μπορεῖ νὰ ποῦμε τοῦ νεότερου ἰταλινοῦ λαϊκοῦ Θεάτρου.

3) Στὴν πραγματικότητα, τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲν εἶνε ἐπινοήσεις τοῦ Γκότσι, ἀλλὰ ἀπλούστατα παρμένα ἀπ' τὴν πολὺν πὺ παλιὰ λαϊκὴ κωμωδία, ἕνα εἶδος ζωντανοῦ Φασουλῆ, ὅπου ἐπανερχεται ὁ Ἀρλεκίνος, (ἀνάλογος μὲ τὸ δικὸ μας Καραγκιόζη), καθὼς καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ μὲ ἐλαττώματα τυπικά. Δηλ. ὁ Πανταλόνε, εἶνε ὁ τύπος ὁ ἀδέξις καὶ κακομοίρης, ὁ Ταρτάλια, παλιάνθρωπος, ὁ Μπριγκέλα φοβιστάρης, ἡ Κολομπίνα φιλάρεσκη, κτλ.

4) Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν 1ο τόμ. τοῦ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασιός».

κατά τὸ πολὺ, κρύβουν κάτω ἀπ' τὴ μάσκα τους σπεκουλαδόρους παραδόξους. Ὁ Τάδε φορεῖ τὴ μάσκα τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ νόμου, μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς δικηγόρου, γιὰ νὰ τσεκουρέψει καλλίτερα τοὺς ὁμοίους του. Ὁ Δεῖνα γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ διάλεξε τὴ μάσκα τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ. Ἐνας ἄλλος, φορεῖ τὴ μάσκα τῆς θρησκείας καὶ τῆς «ἀσπίλου πίστεως».

Γιὰ λογῆς λογῆς ἀνομολόγητους σκοποὺς, πολλοὶ καὶ διάφοροι κρύφτηκαν ἐπίσης κάτω ἀπ' τὴ μάσκα τῆς φιλοσοφίας ὅπως καὶ κάτω ἀπ' τὴ μάσκα τῆς φιλανθρωπίας, κτλ. Οἱ γυναῖκες δὲν ἔχουν τόσο μεγάλη ἐκλογή. Τὸν πιὸ πολὺν καιρὸν χρησιμοποιοῦν τὴ μάσκα τῆς ἀρετῆς, τῆς ντροπῆς, τὴ μάσκα τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς μετριοφροσύνης. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ μάσκες γενικῆς δίχως ξεχωριστὸ χαραχτήρα, τὰ ντόμινα αὐτοῦ «μπάλ—μασκὲ» καὶ ποὺ τοὺς συναντᾶ κανεὶς παντοῦ.

Αὐτοὶ παρασταίνουν τὴν ἀλύγιστη ἐντιμότητα, τὴν εὐγένεια, τὴν εἰλικρινῆ συμπαθία καὶ τὴν φιλία ποὺ κάνει μορφασμούς. Κατὰ κανόνα, ὅπως τὸ εἶπα, ὑπάρχουν νέτοι σκέτοι ἐπαγγελματίες, νταραβεριτζήδες, κερδοσκόποι, κάτω ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς μάσκες. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴν, ἡ μόνη τίμια τάξη εἶνε ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων, γιατί αὐτοὶ μόνοι, παρουσιάζονται τέτοιοι ποὺ εἶνε καὶ πηγαινοέρχονται μὲ πρόσωπο ξέσκεπο. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τοὺς ἔχουν σὲ πολλὴν ὑπόληψη».

«Ὁ γιατρὸς βλέπει τὸν κόσμον σ' ὅλη του τὴν ἀδυναμία, ὁ δικηγόρος σ' ὅλη του τὴν κακία, ὁ θεολόγος σ' ὅλη του τὴ βλακεία».

«Ὅπως ἀρκεῖ ἓνα φύλλο στὸ βοτανολόγο γιὰ νὰ ἀναγνωρίσει ὁλόκληρο τὸ φυτὸ, ὅπως ἓνα καὶ μόνον κόκκαλο εἶταν ἀρκετὸ στὸ φυσιοδίφη Κυβιέ, γιὰ νὰ ἀναπαραστήσει ὁλόκληρο τὸ ζῶο, εἶται μιὰ μόνη χαρακτηριστικὴ πράξη ἀπὸ μέρος ἑνὸς ἀνθρώπου, μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ γνωρίσουμε ἀκριβέστατα τὸ χαραχτήρα του, καὶ συνακόλουθα νὰ τὸν ἀναπαραστήσουμε κατὰ ὀρισμὲνο μέτρο, κι' ὅταν ἀκόμη πρόκειται γιὰ ἐνδειξη ἀνεπαίσθητη. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἡ εὐκαιρία εἶνε ἀκόμη πιὸ εὐνοϊκὴ. Γιατί, προκειμένου γιὰ σπουδαῖες ὑποθέσεις, οἱ ἀνθρώποι φυλάγονται, ἐνῶ στὰ μικροπράματα, ἀκολουθοῦνε τὶς ροπὲς τοῦς δίχως νὰ πολυστοχάζονται. Ὅταν κάποιος, ἀπὸ ἀσήμαντη ἀφορμὴ, δείχεται μὲ τὴ διαγωγὴ του ξεκάθαρα ἐγωιστῆς, αὐτὸ θὰ πεί πὼς τὸ συναίσθημα τῆς δικαιοσύνης τοῦ εἶνε ὅπως διόλου ξένο, κι' εἶται νὰ φυλάγεται κανεὶς νὰ τοῦ ἐμπιστευθῆ ἓνα μονόλεπτο, δίχως νὰ πάρει ἀρκετὴν ἐγγύηση...

Σύμφωνα μὲ τὴν ἴδιαν ἀρχή, πρέπει νὰ διακόπτει κανεὶς κάθε δόσοληψία μὲ ἀνθρώπους ποὺ λέγονται καλοὶ σύντεχνοι, ὅταν φανερώνουν ἀκόμη καὶ σὲ μικροπράματα χαραχτήρα κακὸ, κίβδηλο, καὶ πρόστυχο. Νὰ διακόπτουμε τὶς σχέσεις, γιὰ νὰ μὴν ἔχουμε μπελάδες ὅταν θὰ μᾶς τυλίξουν στὶς σοβαρῆς ὑποθέσεις. Τὸ ἴδιο θάλεγα καὶ γιὰ τοὺς ὑπηρέτες. Πιὸ καλὰ νὰ εἶνε κανεὶς ὀλομόναχος, παρὰ ἀνάμεσα σὲ προδότες».

«Τίποτα δὲν προδίδει πιότερο τὴν ἀμάθεια τοῦ κόσμου, ἀπὸ τοῦ νὰ παρουσιάζουμε σὰν ἀπόδειξη ἀξίας ἑνὸς ἀνθρώπου τὸ ὅτι ἔχει φί-

λους πολλοὺς. Ὡς ἂν οἱ ἀνθρώποι νὰ δίνουν τὴν φιλία τους σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἀξία. Ὡς ἂν νὰ μὴ γινότανε κι' ἐδῶ ὅ,τι καὶ μὲ τοὺς σκύλους ποὺ ἀγαποῦν ἐκείνους ποὺ τοὺς χαϊδεύουν ἢ μόνον τοὺς πετοῦν κανένα κόκκαλο, δίχως νὰ σκοτίζονται παραπέρα».

«Ὅποιος ἔχει ἰδέα ἀπὸ ὁμορφιά, εἴτε φυσικὴ εἴτε πνευματικὴ, νοιώθει βλέποντας ἢ γνωρίζοντας γιὰ πρώτη φορά, ἓνα ἀπὸ τὰ πλάσματα αὐτὰ ποὺ λέγεται ἀνθρώπος, ἑκατὸ φορές στὶς ἑκατὸ μία, ὅ,τι αἰσθάνεται κανεὶς μπρὸς σ' ἓνα δείγμα ὅπως διόλου νέο, ἀληθινὰ πρωτότυπο, καὶ ποὺ δὲ θὰ τὸ φανταζότανε ποτέ, μιὰ καὶ πρόκειται γιὰ πλάσμα σύνθετο ἀπὸ ἀσκήμια, ὅπο χαμέρπεια, ἀπὸ χυδαιότητα, ἀπὸ διαφθορά, ἀπὸ βλακεία, ἀπὸ μοχθηρία. Ὅταν βρίσκουμαι ἀνάμεσα σὲ νέα πρόσωπα, αὐτὸ μοῦ θυμίζει τὸν πειρασμὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Τενιέ (1) ἢ ἀνάλογους πῖνακες, ὅπου ἢ κάθε νέα τερατώδης κακοσχημία ποὺ βλέπω μὲ κάνει νὰ θαυμάζω τοὺς ἀνεξάντλητους νεωτερισμοὺς ποὺ ἐπινοεῖ ὁ ζωγράφος» (2).

Ο ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ἜΝΟΣ ΧΡΗΜΑΤΕΜΠΟΡΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τοῦ νεαροῦ ἀκόμη Ἀρθούρου στὶς κατοπινῆς σπουδῆς του εἶχε τὸ θάνατος τοῦ πατέρα του. Ὡς καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμη φαίνεται τὸ κοινωνικὸ τὸ κίνητρο. Ὁ θάνατος ἐκεῖνος δὲν εἶταν «φυσικός». Ὁ Ἐρρίκος Φλώρις αὐτοκτόνησε.

Στὴ γένεσιν του—ὅπως εἶπαμε—ὁ χρηματιστικὸς ἐμπορισμὸς ἔκρυβε μέσα του σύρριζο καὶ τὸν τυχοδιωχτισμὸ. Ὅστε ἐκεῖνος καὶ ὁ τραπεζίτης καὶ χρηματιστῆς, εἶταν φροδραρισμένος μὲ τυχοπαίκτη. Ἀνοίχτηκε σ' ἐπιχειρήσεις τέτοιες ποὺ βρέθηκεν ἀκάλυπτος. Αὐτὸ ἢ ἴδια του ἢ τάξη δὲν εἶταν μπορετὸ νὰ τοῦ τὸ συχωρέσει. Καὶ δὲν τοῦ ἔμενε παρὰ ἢ καταστροφὴ εἴτε ἢ αὐτοκτονία. Διάλεξε τὴ δεύτερη λύση. Τρόμαξε τὴ φτώχεια. Ἐξ ἄλλου μπόρεσε νὰ περισώσει ἔτσι σημαντικὸ μέρος τῆς περιουσίας του, χάρις στὴν ἀνακατωσιὰ ποὺ ἔφερε ὁ ξαφνικὸς του θάνατος. Ἀλήθεια εἶνε πὼς ἢ Γιολάννα Τρόζινα, ἄμοιρη ὡς τότε ἀπ' τὰ τετρίπια τῆς δόσοληψίας, φάνηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔξυπνη ὑπερασπίστρια τοῦ πλούτου της. Καὶ πέτυχε. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶταν διπλό. Ἀπὸ τὴ μιὰ, οἱ φίλοι τοῦ μα-

1) Φλαμανδὸς ζωγράφος.

2) Ἀπὸ τὴ μεταθανάτια ἐκδοσὴ τῶν χειρογράφων τοῦ Σ.

καρίτη επίσης φίλοι και τῆς νεαρῆς ἀκόμη χήρας, ἀφοῦ κατάφεραν τὴν ἐκκαθάριση, ὑποστήριξαν ὅτι ἄδικα, ἀπὸ φόβους ὑπερβολικούς, θυσίασεν ὁ Ἑρρίκος Φλώρις τὴ ζωὴ του στὸ βωμὸ τῆς Τιμῆς, ποῦ τόσο τὴ ρεκλαμαριζε μὲ τὸ οἰκόσημό του. Συνακόλουθη εἶταν ἡ προσπάθεια, νὰ σκεπαστεῖ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, καὶ νὰ παρουσιαστεῖ ὁ ξαφνικὸς θάνατος σὰν λίγο ἢ πολὺ φυσικὸς.

Ὅμως μιὰ και δὲν μποροῦσε νὰ καταπνιγεῖ ὅλως διόλου τὸ σκάνδαλο τῆς αὐτοκτονίας, ἀποδόθηκεν αὐτὸ στὴν ἐξαιρετικὴ εὐδιξία τοῦ ἐπιχειρηματία.

Εἶπαν πὼς θὰ κατάφερνε νὰ ξεκεφαλώσῃ τις παράτολμες ὑποχρεώσεις του, ἀλλὰ πειραγμένα καθὼς εἶταν τὰ νεῦρα του— ἴσα ἴσα ἐξ αἰτίας ἡ ταραγμένη ἐκεῖνη ζωὴ μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλο τοῦ χρηματεμπορίου—γι' αὐτό, ἡ ψυχοπάθειά του προκάλεσε τὴν αὐτοκτονία.

Ἄς παρατηρήσουμε περαστικά, ὅτι κ' ἡ ἀποψη αὐτῆ, ἀπὸ διαφορετικὸ δρόμο, φέρνει ξανά στὰ κοινωνικὰ ἐλατήρια τοῦ τέτοιου πεπαιωμένου. Μὲ τὴν ἴδιαν εὐκαιρίαν, προβάλλει καὶ τὸ «πρόβλημα» τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Ἀρθούρου Σοπεγγάουερ.

Πολλοὶ στηρίζτηκαν πάνω στὶς ἀντιθέσεις τις τόσο ἐκδηλες τῆς ψυχοσύνθεσής του, γιὰ νὰ ἐξηγήσουν βιολογικὰ καὶ κληρονομικὰ τὴν ὅλη θεωρία τῆς ἀπαισιοδοξίας. Ὅποτε ἡ πατρικὴ αὐτοκτονία φαίνεται νὰ παίζει πνευματικὸ κατευθυντήριον ρόλο.

Μ' αὐτὴν ἐξηγοῦν τὸ γιατί ὁ τόσο ταχτικὸς καὶ μεθοδικὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος εἶχε συχνὲς «κρίσεις» μελαγχολίας, γιατί παρουσίαζε φοβίες πολλὰς καὶ διάφορες—ποῦ φτάναν ἀκόμη καὶ στὴ μανία καταδιώξεως—ὀργὴ ἑξαλλη, μεταπτώσεις τοῦ θυμικοῦ, μωρόπιστες προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, ταραγμένες ὑπνώσεις, ἀκόμη καὶ σεξουαλικὴ ἀνωμαλία.

Βέβαια, ὅλα αὐτά, ποῦ τόσο λεπτομερικὰ καὶ τόσο ἔγκυρα φρόντισε νὰ τὰ μεταδόσῃ ὁ Γκβίννερ, δὲν εἶνε ἄσχετα μὲ τὸ σοπεγγαουερισμὸ. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι, παίρνουνται γιὰ ἐλατήρια, ἐνῶ καλοκαιταγμένα ἀποδείχνονται: συνέπειες. Οἱ τρομάρες, λ.χ., κατρεφίζουν τὴν ἴδια τὴν τρομάρα τῆς κοινωνικῆς μερίδας ποῦ ἐκπροσωπεῖ ὁ φιλόσοφος. Ὅσο προχωροῦμε πρὸς τὰ συνταραχτικὰ γεγονότα τοῦ 1848, τόσο καὶ πιὸ ἐκδηλὴ γίνεται ἡ ἀνησυχία τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης μερίδας, ποῦ βλέπει τὴν παρακατιανὴ Μεσαία τάξη νὰ συμπαρασύρει τὸ λαὸ καὶ νὰ ξεσηκώνεται ἐνάντια στὴ νεογέννητη πλουτοκρατία. Ἐξ ἄλλου, καὶ γεγονότα, ἄσχετα ὅλως διόλου ἀπὸ κάθε κληρονομικότητα, ὅπως ἡ μεγάλη ἐπιδημία τῆς χολέρας, κάνει τὸν «ἀσκητὴ» νὰ τρέμει μπρὸς στὴν ἰδέα τοῦ χάρου,

κ' ὄλο ποῦ διαλαλεῖ πὼς: «ὅ,τι εἶνε ὁ ὕπνος γιὰ τὰ ἄτομα, εἶνε ὁ θάνατος τῶν ἀτόμων γιὰ τὸ κάθε ζωϊκὸ εἶδος». Αὐτὸ δὲν ἐμποδιστε νὰ ἐκδηλωθεῖ ὅλος ὁ κρυμμένος ἀτομισμὸς καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς τῆς πλουτοκρατίας.

Τέλος, μιὰ και ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, τὸ γνώρισμα τῆς βιολογικῆς κληρονομικότητας δὲ μπορεῖ οὔτε και τώρα νὰ περιμεριστεῖ προβάλλει κάθε τι τὸ ἀρρωστικόν, κάθε τι τὸ ξεχαρβαλωμένο ποῦ ἐνδέχεται νὰ κληρονόμησε ὁ Ἀρθούρος ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἂν καὶ ἐῖταν πραγματικὸς τὸν πατέρα. Καὶ βρίσκουνε τὰ ψυχικὰ ἐκεῖνη ἔλκη, βρίσκουν κ' αὐτὰ τὴν ἐξήγησή τους τὴν πλέρια, στὴν ἀναπότρεπτα ἀνόμοιλη ζωὴ ἐνὸς πλουτοκράτη ἡδονιστῆ καὶ τυχοπαίκτη.

Ὅπωςδήποτε, ἀπελευθερωμένη πιά τώρα ἀπὸ κάθε ἔλεγχο καὶ κάθε ἐμπόδιο, ἡ Γιοζάννα Τρόζινα,¹⁾ ζεῖ τὴν πολυέξοδη καὶ φαντασμένην ζωὴ της, ἀνάλογα μὲ τις ὀρέξεις της.

Τὰ δύο παιδιὰ της, ἀνήλικα ἀκόμη, ἐλάχιστα προσκόμματα φέρουν σ' αὐτό, ἐξ αἰτίας ἴσα ἴσα, τὰ μέσα ποῦ διαθέτει αὐτὴ, γιὰ νὰ ἐμπιστεῦται τὴν ἐπιτήρησή τους σὲ γκυουβερνάντες καὶ σὲ ὅποιουσδήποτε ξένους τέλος πάντων. Εἶνε και ἡ νόμιμη διαχειρίστρια τῆς περιουσίας. Ἡ πρώτη της φροντίδα εἶνε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ πολυθύρυστο Ἀμβούργο καὶ νὰ προτιμήσῃ τὴ διανοούμενη Βαϊμάρη, ὅπου ἄλλως τε ἡ παρουσία τοῦ Γκαϊτε ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος μαγνήτη. Ἐκεῖ λοιπόν, ἡ εὐθύμη αὐτὴ χήρα, μεταφέρει τὰ σαλόνια της, καὶ βρίσκει θαυμαστὰς ποῦ τὴν ἀποζημιώνουνε πλουσιοπάροχα γιὰ τοὺς ἔραστὰς ποῦ ἐγκαταλείπει.

Ἡ Γιοζάννα συζεῖ σχεδὸν φανερὰ μὲ τὸν ἐπιφανῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἰσθητικὸ καὶ συγγραφέα Κάρολ Φέρνοβ, ποῦ τῆς διδάσκει τὰ ἰταλικὰ.

Ὁ δεσμὸς αὐτός, ποῦ ἔρχεται στὴ δημοσιότητα μὲ τὴν ὕψη «ὠραίας φιλίας», διακόπτεται ἔπειτα ἀπὸ δύο χρόνια ἐξ αἰτίας ὁ θάνατος τοῦ διασήμου διανοούμενου. Εἶναι ἡ πρώτη ἴσως πραγματικὴ ἀλήθεια στὴ ζωὴ τῆς Γιοζάννας. Γι' αὐτό, ἀσχολεῖται συγγράφοντας «πορτραῖτα» τοῦ Γκαϊτε, τοῦ Βίλλαντ, τοῦ Χέρντερ, τοῦ Σίλλερ, πορτραῖτα ποῦ τὰ εἶχε ζωγραφίσει στὸ μεταξὺ ὁ Κύγκελγκεν.

Ὁ φημισμένος κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνο ἐκδότης Κόττα, φίλος

1) Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὴ Γιοζάννα Σοπεγγάουερ πολλοὶ τὴν ὀνοματίζουν ὡς: Τρόζινερ. Ὅμως ὁ ἐκδότης της Μπροκχάους ἐπιμένει στὸ: Τρόζινα.

της ἐξ ἄλλου, διαβλέπει τὴν ἐμπορικὴν ἐκμετάλλευσήν ποῦ θὰ εἶχε ἢ «ὠραία φίλα». Εἴταν σίγουρη ἢ διαφίμηση χάρι στο σκετικὸ κουσκουσουριὸ πάνω στὸν ἐπιστήθιο αὐτὸ δεσμό, καὶ παραγγέλνει στὴ Γιουζάννα νὰ γράφει τή: «Ζωὴ τοῦ Φέρνοβ». Τὸ βιβλίο ἐκεῖνο εἶχε ἐπιτυχία, κα' ἐγένεν ἀφορμὴ ν' ἀκολουθήσουν τὰ «Ταξίδια στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Σκωτία», ποῦ ἔστρεψαν πάνω της τὴν προσοχὴ τοῦ βρετανικοῦ κοινοῦ. Ἐξακολουθεῖ τὴ συγγραφικὴ της δράση μὲ τίς «Ξένες καὶ ντόπιες νουβέλλες», ποῦ τίς ἀκολουθοῦν τὰ «Ταξίδια στὴ νότια Γαλλία ὡς τὸ Σαρνόν». Τὴ μεγάλη της ὁμῶς ἐπιτυχία τὴν καθάρισε τὸ ρωμάντσο της «Γαβριέλλα», κα' αὐτὸ τὸ ἀκολουθήσαν ρωμάντσα, ὅπως «Ἡ θεία», ἢ «Σιδονία» καὶ ἄλλα. Ἀλλὰ ὁ ἔρωτάς της γιὰ τὴ Βαϊμάρη, καὶ οἱ δεσμοὶ της μὲ τὸ μεγάλο Γκαῖτε, διαρκοῦν ὅσο καὶ τὰ καπρίτσια της. Στὰ 1832 μεταφέρεται στὴ Μπόνν, ὅπου παραμένει ὁ χρόνια, γιὰ νὰ μεταφερθεῖ κα' ἀπ' ἐκεῖ στὴν «πόλη τῶν Φιλοσόφων», στὴν Γένα, ὅπου θὰ παραμείνει ὡς τὸ θάνατό της (1838). Στὸ μεταξύ, ἐνῶ ὁ Ἀρθούρος μένει στὴν ἀφάνεια, ἢ ἀδελφὴ του Ἀδέλλα γίνεται κίόλας γνωστὴ μ' ἓνα δίτομο μυθιστόρημά της, τὴν «Ἄννα», ποῦ κάνει ἀκόμη πιὸ γνωστὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σοπεγγάουερ.

* * *

Μέσα λοιπὸν σὲ τέτοιο περιβάλλον, ὁ Ἀρθούρος νοιώθει πὼς θὰ γίνεῖ κα' αὐτὸς διανοούμενος. Ἡ μητέρα του ἀρνιέται, γιὰ τῆς χρειάζεται νὰ μὴ στερέψουν τὰ ἔσοδα. Ὡς τόσο ὁ νεαρός, ὄλο καὶ πιὸ κακόκεφος γι' αὐτὴν τὴν ἐναντίωση, πιάνει στὸ τέλος τὰ κλάματα, καὶ μόνο ἔτσι ἐπιτυχαίνει νὰ τὸν στείλουν στὸ γυμνάσιο, ὅπου μελετᾷ μὲ ζῆλο τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Λατίνους, ποῦ φαίνεται νὰ τοὺς ἔμαθε τόσο καλά. Εἶναι κίόλας 21 χρονῶ, ὅταν ἀρχίζει νὰ φοιτᾷ στὸ πανεπιστήμιον τῆς Γκαίτιγγης, γιὰ νὰ σπουδάσει—ὅλες μαζί—ἓνα σωρὸ ἐπιστήμες. Συνεχίζει τίς σπουδές του στὸ Βερολίνο.

Θὰ εἴταν πάρα πολὺ μακρὸς ὁ κατάλογος στὰ ὀνόματα ποῦ ἔχουν ὅλες ἐκεῖνες οἱ ἐπιστήμες του. Ἀνάμεσα σ' αὐτές, ἰδιαιτέρως τὸν τραβοῦσαν: ἡ... ἰχθυολογία, ἢ ὀρνιθολογία, ἢ ἠλεκτρολογία, ἢ ἀμφιβιολογία, ἢ χημεία, ἢ φυσιολογία, ὁ μαγνητισμός, ἢ ἐθνολογία, τὰ νομικά, ἢ οἰκονομολογία, ἢ ὄρυκτολογία, ἢ ἱστορία, ἢ βοτανική, ἢ μουσική, ἢ ὄπλομαχία κτλ. κτλ.

Ἀλήθεια εἶνε πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ συνοψίζει σὲ δυὸ τίτλους του: γιὰ τὸν καὶ φυσιοδίφης. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶνε ἀνυπολόγιστη ἢ συμβολὴ τῶν ἐπιστημῶν σὰ στήριγμα τῆς σοπεγγαουερικῆς κοσμο-

θεωρίας. Ἀπὸ τὰ ζάπλουτα αὐτὰ ἐπιστημονικὰ κεφάλαια θ' ἀντλήσει ὁ Σοπεγγάουερ, σὰν πανεπιστήμονας πιά, τὸ οἰκοδομικὸ του ὕλικό, ἐξαιρετικὰ στέρεο, ἀκόμη καὶ ἀκαταμάχητο στὶς λεπτομέρειες τῆς ὅλης οἰκοδομῆς του.

Καὶ μ' ἄλλα λόγια, ἀπ' αὐτῆς τούτης τῆς θετικῆς ἐπιστήμης τ' ὀπλοστάσιο θὰ προμηθευτεῖ τὰ ὄπλα του, γιὰ νὰ καταπολεμήσει τῆς ἴδιας ἐπιστήμης τὴ θετικότητα καὶ τὸ ρεαλισμό. Ἀντίστροφα ἀπὸ ἄλλους μεταφυσικοὺς καὶ ἰδεοκράτες ποῦ ἀκλόυστα ἀρνιέθηκαν τὴν ἐπιστήμη, αὐτός, θὰ τὴν ἀγκαλιάζει ἴσα ἴσα γιὰ νὰ τὴν πλῆξει ἀσφαλέστερα μέσα στὴ δική του ἰδεοκρατία.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἱκανότητά του, νὰ βρῆκε ἀμέσως τὸ κάθε ἀσθενικὸ σημεῖο τῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ του, γι' αὐτὸ καὶ ἡ μαεστρία του νὰ παῖξει ἀπ' ἔξω κα' ἀνακατωτὰ μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ πράγματα, γι' αὐτὸ ἢ πρωτοτυπία του, νὰ μὴν ξεπέριττει σὲ σχολαστικοὺς συλλογισμοὺς, ἀλλὰ νὰ τραβᾷ κατ' εὐθείαν στὸν ὑποβλητικὸ ἀφορισμό.

* * *

Κι' ἀφοῦ τὰ σπούδασεν ὅλα αὐτὰ, τότε μονάχα τραβήξεν ὀριστικὰ καὶ ἀμετάκλητα πρὸς τὴν «ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν»: πρὸς τὴ Φιλοσοφία.

Οὔτε καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, —ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ ὁ δρόμος του— λείπει ἢ ἀντίληψη ὅτι... «τυχαῖα ὅπως διόλου», τραβήξε ὁ Σοπεγγάουερ πρὸς τὴ Φιλοσοφία. Γιὰ τὸ ὅπως φαίνεται, τὴ Φιλοσοφικὴ τὴν ὄθηση τοῦ τὴν ἔδωσε ὁ Σούλτσε, (1) ποῦ «ὅπως διόλου κατὰ τύχη», βρέθηκε δίσκαλός του ἰδιαιτέρως.

Καὶ βέβαια δὲ θὰ εἴταν μαρετὸ νὰ βραδυποροῦμε κάθε τόσο μὲ κάθε προβολὴ τοῦ «τυχαίου». Ἀρκετὸ εἶνε νὰ ὑπενθυμίσουμεν ἐδῶ, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνη, βρισκότανε σὲ τέτοιον ὄργανο ἢ

1) Ὁ Γεώργιος Σούλτσε (1760—1833) ξεκίνησε σὰ θεολόγος καὶ διάκονος τοῦ ἀνικτωρικοῦ καὶ πανεπιστημιακοῦ ναοῦ τοῦ Βίτεμβερτζ. Ἀσχολήθηκεν εἰδικὰ μὲ τὴ θεωρία τῶν παραστάσεων. Ἐγγραψε τὸ καλύτερο γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ σύγγραμμά μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τὸν τίτλο «Λίστεσιδης μὲ ἢ περὶ βάσεων τῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ράινχολδ ἐν Γένα παραδιδόμενης στοιχειώδους Φιλοσοφίας ὡς καὶ ὑπεράσπις τοῦ σκεπτικισμοῦ ἐναντίον τῆς ἐπίσεως τῆς Κριτικῆς τοῦ Λόγου». Νὰ μὴν τὸν συγχέουμε μὲ προγενέστερους ἢ μεταγενέστερους ὁμώνυμους του, καὶ κυρίως ὄχι μὲ τὸν πολὺ ἐκεῖνον Σούλτσε ὁν Γκαίβερνιτς, φιλόσοφος, κοινωνιολόγος καὶ συγγραφέας τοῦ «Μάος ἢ Κάντ...», οὔτε μὲ τὸν Σούλτσε Ντέλιτς, τὸν ἐπιφανῆ οἰκονομολόγο.

Φιλοσοφία, ώστε είτε μ' αὐτόν, είτε μ' ἄλλον δάσκαλο, ὁ Σοπεργάουερ, ἀναμφίβολα θάρσισε τὸ φιλοσοφικὸ του δρόμο. Περὶ ἀπὸ τοῦτο ἔτος, παραμένει τόσο ἐξοφθαλμῆ ὅσο καὶ φυσικῆ τοῦ Σούλτσε ἢ ἐπιπορῆ πάνω στὸ Σοπεργάουερ.

Ὅχι πὼς συμπέριταν οἱ δυὸ στὰ βασικὰ σημεῖα τῶν θεωριῶν τους. Ἀλλὰ, ὑποβοήθησε πολὺ ὁ Σούλτσε, τόσο μὲ συμβουλές ὅσο καὶ μὲ τὸ ἴδιο του τὸ παράδειγμα. Αὐτὸς συμβούλευσε τὸ Σοπεργάουερ ν' ἀσχοληθεῖ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μὲ τὸν Κάντ καὶ μὲ τὸν Πλάτωνα, καὶ πρὶν τοὺς χωνέψει πολὺ καλὰ τοὺς δυό, νὰ μὴν ἀγγίσει ἄλλο φιλόσοφο, πρὸ πάντων ὄχι τὸν Ἀριστοτέλη, μήτε τὸ Σπινόζα.

Βέβαια, καὶ δίχως τῆ συμβουλῆ αὐτῆν, στὴν περίοδο ἐκείνη τῆς μετακαντιανῆς ἀνάπτυξης, ὁ Σοπεργάουερ δὲ θὰ παραγνώριζε τὸν Κάντ. Ὅμως χάρις στὸ Σούλτσε, βρέθηκε προετοιμασμένος. Τὸ ὅτι πάλι ἀγνόησεν ἀρχικὰ τὸν Ἀριστοτέλη, αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἀποστροφὴ του πρὸς κάθε τι τὸ νεοσχολαστικόν. Ἐξ ἄλλου ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ πὸ ὕστερα πὼς, δὲ μετάνοιωσε ποτὲ γιατί ἀκολούθησε στὶς λεπτομέρειες τῆς συμβουλῆς τοῦ Σούλτσε. Μὰ ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται πὼς πῶς πολὺ ἀπ' ὅλα τὸν ὠφέλησε, εἶνε τὸ ὅτι ἀπὸ τὸν Σούλτσε ἔχει ἐμπνευστεῖ κατὰ πρῶτα, τὸ πὼς μπορούσε νὰ ἐκμεταλλεῖται τῆς διάφορες θεωρίες τῶν παραστάσεων. Ἀκόμη, ἀπ' τὸ Σούλτσε διδάχτηκεν ἔμπρακτα τὸ χειρισμὸ τοῦ ἀφορισμοῦ, γιατί ἐκεῖνος χειρίστηκε μὲ ἐξαιρετικὴ δεξιότητά τὸ διαλεκτικὸ αὐτὸ εἶδος, ἐμπνευσμένος ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ ὑποδείγματα.

Συνεπαρμένος λοιπὸν ἀπὸν τὴν ὄθησιν ἐκείνη, ὁ Ἀρθούρος Σοπεργάουερ ἀφίνει τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Γκαίτιγγεν καὶ ἐγγράφεται στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Βερολίνου, μόνο καὶ μόνο γιὰ ν' «ἀκούσει»... ἓνα μεγάλο, ἓναν πραγματικὸ φιλόσοφο— ὅπως χαρακτηρίζει τότε τὸν Φίχτε, δίχως αὐτὸ νὰ τὸν ἐμπόδιζε ἔπειτα νὰ σκυλοβρῖξει καὶ νὰ περιλούει τὸ πρῶτο του ἐκεῖνο ἴνδαλμα. Παραμένει δυὸ χρόνια στὸ Βερολίνο, καὶ ἐτοιμάζει τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν του, κατὰ τὸ 1813. Ὁ πόλεμος ματαιώνει, ἢ μᾶλλον τροποποιεῖ τὸ σχέδιόν του. Δίνεται ἀφορμὴ, ὥστε νὰ πάει στὴν Ἱένα γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ἐκεῖ τὴν διδακτορίαν του, μὲ τὸ πρῶτο του φιλοσοφικὸν σύγγραμμα, ποὺ φέρει τὸν τίτλον «Περὶ τῆς τετραπλῆς κρίσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.»

Ἀπέχει βέβαια ἀκόμη ἀπὸ τοῦ νὰ κατασταλάξει στὴν κοσμοθεωρίαν του. Ὡς τόσο, ἀπὸ τότε ἀκόμη, τὸν βοηθεῖ ἢ πολυμιμῆσθαι

του καὶ τὰ στέρεα ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα του, γιὰ νὰ καταπολεμήσει τὸν ἐπιστημονικὸν ρεαλισμὸν καὶ ν' ἀνοίξει τὴν ιδιότακτὴν του θέσιν μέσα στὸ Ἰδεοκρατικὸν ρεῦμα. Καὶ νά, πάνω σ' αὐτὸ τὸ καταστάλαγμα, δείγματα ἀπ' τὸ κατοπινὸν του ἔργον.

Η ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡΙΚΗ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ

(Ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμός».)⁽¹⁾

Ἐξὸν ἀπ' τὸν ἄνθρωπον, κανένα ζῶον δὲν ξαφνίζεται γιὰ τὴν ὑπαρξὴν του. Ὅλα τ' ἄλλα πλάσματα ἀντιλαμβάνονται τὴν ὑπαρξὴν τους σὰν κάτι τόσο αὐτονόητον, ὥστε οὔτε κἀν τὸ παρατηροῦν. Καὶ τὴν φορὰ τούτη, ἡ σοφία τῆς Φύσεως μᾶς μιλεῖ μέσα στὸ ἤρεμον βλέμμα τοῦ ζῶου. Στὸ κτήνος, τὸ Θέλημα κι' ὁ νοῦς, δὲν εἶναι ἀκόμη ξεκάθαρα διαφοροποιημένα, ὥστε νὰ ξαφνίζονται συναμεταξύ τους, σὰ βρισκονται κατάντικρα ὁ νοῦς καὶ τὸ Θέλημα.

Μονάχα ὅταν ἡ Ἀρχὴ ποὺ εἶνε καὶ ἡ οὐσία τῆς Φύσεως (δηλαδὴ τὸ «Θέλω νὰ ζήσω»), ἀφοῦ ἔχει ἐκφραστεῖ ἀλλοδιάδοχα κι' ἔχει ἀνυψωθεῖ σκαλί σκαλί στὶς δυὸ κατηγορίες ποὺ τὶς ἀποτελοῦν τ' ἀουναίσθητα πλάσματα (ἀνόργανα καὶ φυτὰ) κι' ἀφοῦ ἔχει ἀκόμη ἐκφράσει τὴν δραστηκότητά του στὸν ἀπέραντον κόσμον τῶν ζῶων, τότε, φτάνει ἐπιτέλους γιὰ πρώτη φορὰ, μαζί μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ λογικοῦ, δηλαδὴ μαζί μὲ τὸν ἄνθρωπον, φτάνει στὴν ἀκέφην. Τότε ξαφνίζεται γιὰ τὰ ἴδια του τὰ ἔργα, καὶ ἀναρωτιέται τί καλὰ καλὰ εἶνε. Μ' αὐτὴ τὴν σκέψιν, καὶ μὲ τοῦτο τὸ ξάφνισμα, γεννιέται κίόλας στὸν ἄνθρωπον μιὰ ἀνάγκη, ποὺ μονάχα αὐτὸς τὴν γνωρίζει: ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ μεταφυσικὴ. Ἐτσι, ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἓνα ζῶον μεταφυσικόν.

Μεταφυσικὴν ἐννοῶ τὴν κάθε γνώσιν ποὺ διατείνεται πὼς μᾶς ὀδηγεῖ πέρα ἀπ' τὶς δυνατότητες τῆς πείρας, καὶ συνακόλουθα πέρα ἀπὸ τὴν Φύσιν καὶ πέρα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα, καὶ ρίχνει φῶς πάνω στὴν ὁποιαδήποτε οὐσίαν τῶν πραγμάτων καὶ στὶς συνθήκας οὗου ὑπάρχουν αὐτά, ἢ, γιὰ νὰ μιλήσω πῶς λαϊκὰ: διαφωτίζει τὸ κάθε τι ποὺ κρύβεται πίσω ἀπ' τὴν Φύσιν καὶ ποὺ κάνει μπορετὴ τὴν ὑπαρξὴν τῆς.

Ἐξ ἄλλου, βρισκόμεν τὴ Φυσικὴ (παίρνοντας τὸν ὄρον αὐτὸν μὲ τὴν πῶς πλατειὰ σημασίαν του) ἀπασχολημένην κι' αὐτὴν ἐπίσης, νὰ ἐξηγήσει τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου. Ὅμως στὴν οὐσίαν τους κίόλας, αὐτὲς

1) Τόμ. 2ος, κεφ. 17.

οι εξηγήσεις της, κάνουν τη Φυσική άνιση προς το σκοπό της. Λίγο ενδιαφέρει βέβαια αν αυτή παίρνει πολύ ψηλά τον άμανέ της...

"Όπως κι' αν έχει, της χρειάζεται το στήριγμα της Μεταφυσικής. Έγώ λοιπόν λέω πώς, μά την αλήθεια, όλα μπορούν να εξηγηθούν από τη φυσική άποψη. Είναι βέβαιο πώς βρίσκονται εξηγήσεις, τόσο για τη λειτουργία του μυαλού, όσο και για την κίνηση μιάς σφαίρας που μετατοπίζεται χάρη σε μίαν ώθηση. Η φυσική εξήγηση μάς τα κάνει αυτά καταληπτά. Άλλά ίσα ίσα, αυτή η κίνηση της σφαίρας που φανταζόμαστε ότι την καταλαβαίνουμε τέλεια, κατά βάθος είναι τόσο σκοτεινή όσο και η λειτουργία του έγκεφάλου. Γιατί, η ουσία της διάστασης, του αδιάβροχου, της κίνησης, της άκαμψιας, της ελαστικότητας, και της βαρύτητας, παραμένει έπειτα απ' όλες τις εξηγήσεις της Φυσικής, ένα μυστήριο, όσο μυστήριο είναι και ο στοχασμός.

Μόνο που, επειδή στη σκέψη, το ανεξήγητο φανερώνεται πιο άμεσα, γι' αυτό στο σημείο τουτο γίνεται ένα απότομο άλμα, από τη Φυσική στη Μεταφυσική, και για τουτο ώρισμένοι καταλήγουν στο συμπέρασμα πώς υπάρχει μιά ουσία που διαφέρει έλλως διόλου στη σύστασή της από κάθε οωματική ουσία.

Μ' άλλα λόγια, για το λόγο αυτόν, οι λεγόμενοι, τοποθέτησαν στον έγκεφαλο, μιά ψυχή. Άλλά τότε, έστω και λίγο να παρατηρούσαν τα φαινόμενα με αρκετή προσοχή, ώστε να μην ξαφνίζονται μόνο για κείνο που είναι το πιο έξοφθαλμα αίνιγματικό, τότε με την ίδια λογική θάπρεπε να εξηγήσουν την πέψη με την παρουσία μιάς ψυχής, στο στομάχι μέσα, να εξηγήσουν τη φυτική ζωή με την παρουσία άλλης ψυχής στο κάθε βότανο, τη χημική συγγένεια με μιά ψυχή μέσα στ' αντιδραστήρια, ακόμη και την πτώση της πέτρας με μίαν ψυχή στρογγυλοκαθισμένη μέσα στην ίδια την πέτρα. Γιατί, η ουσιώδης ιδιότητα, το «ποιόν» του κάθε άνοργανου σώματος, είναι έπακριβώς τόσο μυστηριώδης όσο η ζωή του ζωντανού πλάσματος, Παντού λοιπόν, η φυσική εξήγηση, έρχεται και σκοντάφτει, σ' ένα μεταφυσικό στοιχείο που την εκμηδενίζει. Δηλαδή, η φυσική εξήγηση, μπρός στο μεταφυσικό αυτό στοιχείο, παύει πιά να είναι εξήγηση. Με την αύστηρή έννοια των λόγων, θά μπορούσαμε να βεβαιώσουμε πώς κάθε επιστήμη της Φύσης δεν κάνει κατά βάθος άλλο απ' αυτό που κάνει η Βοτανική. Δηλαδή, συνάζει τα όμοια και τα ταξινομεί.

"Όταν, εξηγώντας είτε τις λεπτομέρειες χάρη στα αίτιατά τους είτε το σύνολο χάρη στις φυσικές δυνάμεις, μιά επιστήμη που κατ' αυτόν τον τρόπο θά υποστήριζε ότι η δική της εξήγηση των φαινομένων είναι πραγματικά αρκετή και έξαντλεί μάλιστα την ουσία του κόσμου, τότε η επιστήμη αυτή θά ήταν καθαρά «νατουραλιστική». Από το Λεύκιππο, το Δημόκριτο, και τον Επίκουρο, ίσαμε το Σύστημα της Φύσης, και απ' αυτό ίσαμε το Λαμάρκ, τον Καμπανίς και τέλος ίσαμε τις ξαναξεσταμένες θεωρίες του νεόφανου υλισμού, μπορούμε να παρακολουθήσουμε τις απόπειρες, αδιάκοπα ανανεωμένες, που έγιναν για να σιηρίξουν μιά φυσική δίχως μεταφυσική, δηλαδή μιά θεωρία που θά υποστήριζε ότι το φαινόμενο είναι το πράγμα καθ' έαυτό.

Άλλά όλες οι εξηγήσεις που δίνει μιά τέτοια Φυσική, δεν έπιχει-

ρούν πραγματικά άλλο τίποτα, παρά να έμποδίσουν τους ίδιους τους άουτουργούς της, ν' αντιληφθούν ότι, το ουσιώδες πράγμα βρίσκεται μέσα στις τέτοιες εξηγήσεις σαν ύπονοούμενο, άπλούστατα. Προσπαθούν να δείξουν πώς όλα τα φαινόμενα, τόσο τα πνευματικά, όσο και τα άλλα, είναι φαινόμενα φυσικά. Κι' αυτό, με το δίκιο τους. "Όμως δε βλέπουν πώς, ότι είναι φυσική έπιστήμη, είναι σύγκαιρα από άλλη πλευρά Μεταφυσική. Τουτο έξ άλλου, είναι βέβαια δύσκολο να το συλλάβει κανείς, όταν άγνοεί τον Κάντ. Γιατί, πρόκειται για μίαν έννοια που προϋποθέτει την αντιδιαστολή ανάμεσα στο φαινόμενο και στο «πράγμα καθ' έαυτό».

Για τουτο λοιπόν το λόγο, το «Πιστεύω» που είναι αναγκαστικά το σύμβολο πίστεως όλων των αγαθών και των δίκαιων ανθρώπων, θά μπορούσε να διατυπωθεί έτσι: «Πιστεύω εις μίαν Μεταφυσικήν...»

ΜΙΑ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΟΛΗ ΓΙΑ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑΣ (1)

Άπ' τον καιρόν όπου εμφανίζεται στην ιστορία η Φιλοσοφία, δεν υπάρχουν δύο φιλοσοφικά συστήματα, που να είναι όμοια κι' άπαράλλαχτα, το ένα με τ' άλλο τους. Κι' από τη μιά, φαίνεται φυσικό αυτό. Γιατί άλλωθς, δε θά σύντρεχε λόγος να παρουσιαστεί μιά ώρισμένη φιλοσοφική θεωρία, αν καλὰ είτανε σ' όλα της άπαράλλαχτη με όποιανδήποτε άλλη. Από την άλλη όμως παρατηρώντας τις μικρές ή τεράστιες άνοιμοιότητες, που έχει η κάθε μιά θεωρία μ' όλες τις άλλες, αναρωτιέται βέβαια κανείς τί τάχα να συμβαίνει; Κι' από την επιπόλαια την όψη, μιά από τις δυό άπόκρισες χωρεί. Είτε δηλαδή, θά ε ναι σκέτο άεροκοπάνισμα ή όλη Φιλοσοφία, ώστε να λέει ο καθένας ό,τι του κατεβαίνει, ίσα ίσα για να δημιουργήσει σύστημα δικό του. Είτε άλλωθς, πρέπει να είναι θεόμουρλοι αυτοί οι φιλόσοφοι, κι' ακόμη πιο χαζοί όσοι τους μελετάνε, αν μόνο για ν' αποχτήσουνε «άρχηγίλκι», βάζονται σώνει και καλά, να πούν και να υποστηρίξουνε πράγματα αντίθετα απ' όλους τους άλλους.

Η αλήθεια είναι πώς δεν πρόκειται ούτε για το ένα ούτε για το άλλο. Με μόνη τη διαφορά, πώς η αλήθεια αυτή, παραμένει

1. Ολόκληρο τουτο το κεφάλαιο μπορούν άζήμιωτα να το πηδήσουν όσοι κατέχουνε στοιχεία έστω, απ' τη γενική φιλοσοφία κι' απ' την ιστορία της.

ἀκατανόητη, ὡς τῆ στιγμῇ πού θά δοθεῖ τὸ ἐξηγηματικό της. Ὅμως οὔτε κι' αὐτοῦ βρίσκονται σύμφωνοι ὅλοι ὅσοι πῆραν ἀπάνω τους τὰ ἐξηγήσουνε τὸ γεγονός. Στὴ μεγάλη τους πλειονότητα, οἱ τέτοιοι ἐξηγητὲς προσφεύγουν σ' ἐρμηνεῖς τόσο ἀφηρημένες, ὥστε τὸ μάλωμα νὰ καταντᾷ χειρότερο — ὅπως λένε — ἀπ' τὴν τρύπα. Μ' ὅλο πού δὲ μᾶς εἶνε μορετὸ νὰ τίς κοιτάξουμε ἐδῶ μιὰ μιὰ τὴν κάθε ἐξήγηση, μποροῦνε νὰ συνομηστούν αὐτὲς πάνω στὶς γενικότητες τους. Λένε ἀφηρημένα γιὰ πρόοδο, εἴτε μυστηριακά, γιὰ ἀποκάλυψη μιλούν, γιὰ πλάνη ἢ ἀλήθεια, πάντα μὲ τὴν ἀφηρημένη ἔννοια. Ἀπ' τὴ στιγμὴν ὅμως, ὅπου θά θελήσει κανεὶς νὰ βρεῖ ἕνα μέτρο συγκεκριμένο καὶ χειροπιαστό, οἱ ἀντιθέσεις κι' οἱ διαφορὲς ἐξηγοῦνται κλέρια, σὰν παίρνουμε ὑπ' ὄψη μας, ὅτι οἱ φιλόσοφοι δὲν εἶν' φαινόμενα οὐρανοκατέβητα, ἀλλὰ ἀνθρώπινα πλάσματα πού ζήσανε ἢ ζοῦνε μέσα σὲ τόπο καὶ χρόνον ὁρισμένο, καὶ πού συγκεκριμένα ἀκόμη μέσα σὲ κοινωνία ἀνθρώπινη. Τῆς κοινωνίας αὐτῆς συστηματοποιοῦν κι' ἐκφράζουνε τὸ στοχασμό. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι, μιὰ καὶ ἡ κοινωνία δὲν εἶνε μονοκόμματη, ἀλλὰ χωρίζεται σὲ στρώματα, σὲ τάξεις, σὲ μερίδες, ἄλλο τόσο διαφορετικὸς καὶ ἕξωρος δὲν μπορεῖ νὰ μὴν εἶνε καὶ ὁ κοινωνικὸς ὁ στοχασμὸς, στὸν καταμερισμὸ του. Ὅπως διαφορετικὰ μέσα στὴν ἴδια κοινωνία μποροῦν νὰ εἶνε τὰ καταμερισμένα αὐτὰ ἰδανικά, μ' ἄλλο τόσο διαφορετικὲς θεωρίες εἶνε βέβαια φυσικὸ νὰ ἐκφράζονται.

Καὶ νὰ τὸ πρῶτο ἐξηγηματικό, γιὰ τίς φιλοσοφικὲς ἀντιθέσεις μέσα σὲ ὁρισμένην ἐποχὴ καὶ σ' ὁρισμένον τόπο. Μιὰ πάλι, ἐπειδὴ, ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, κι' ἀπὸ ἐποχὴ σ' ἐποχὴ, ἀλλάζουν οἱ κοινωνικὲς συνθήκες, γι' αὐτὸ καὶ ποτές ἕνα ὁρισμένο φιλοσοφικὸ σύστημα δὲν παραμένει ἀπολιθωμένο κι' ἀνεξέλιχτο. Ἀναβλύζει ἀπὸ μιὰν ὁρισμένην πηγὴ, καὶ συνεχίζει ἔπειτα τὴ ροὴ του, τὴν ἴδια του τὴν ἀνάλυξη, ὡς πού μὲ τὴ σειρά του, θά δώσει κι' αὐτὸ ζωὴ σὲ μιὰν ἄλλη θεωρία πού θά τὸ ξεπεράσει καὶ θά τὸ συνεχίσει. Ἔτσι, διπλά στὶς ἀντιθέσεις καὶ στὶς ἀνομοιότητες, ἐξηγοῦνται οἱ σχέσεις καὶ οἱ ὁμοιότητες, ἀνάμεσα σὲ ὁρισμένα φιλοσοφικὰ συστήματα.

Λοιπόν, ἀπ' τὸν καιρὸ ὅπου ἐμφανίζεται ἡ Φιλοσοφία μέσα στὴν Ἱστορία, ὅλα τὰ συστήματα κι' ὅλες οἱ θεωρίες, οἱ πού ἀνόμοιες καὶ διαφορετικὲς, ὅπως κι' οἱ πού συγγενικὲς, βρίσκουνε θέση, στὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα ἰδεολογικὰ ρεύματα, πού τὰ ὀνομάζουν: α) Ἰδεοκρατισμὸ (εἴτε ἰδανισμό, ἢ ἰδεαλισμὸ κτλ.). β) Τ' ἄλ-

γο (παρμένο ἐδῶ μὲ τὴν πύ πλατεία του ἔννοια : εἶνε τὸ ρεῦμα τὸ Πραγματιστικὸ εἴτε ρεαλιστικὸ. (1)

Μέσα στὶς γενικὲς αὐτὲς ὀνομασίες ὑπάρχουν κι' ἄλλες μὲ πολὺ πύ στενὴ, ὅμως καὶ πύ συγκεκριμένην ἔννοια, πού καθορίζουν ἀκόμη πύ καλὰ τὴ θέση τῆς κάθε θεωρίας στὰ ἀντίστοιχὸ της ρεῦμα. Τέλος, μ' ὅλο πού ξεκάθαρα χωρισμένες οἱ δύο αὐτὲς μεγάλες κατηγορίες, δίνουν κάποτε τὴν ἐντύπωση πὺς μοροῦν ὁρισμένοι φιλόσοφοι νὰ πηγαινοέρχονται ἀνάμεσα τους. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται εἴτε γιὰ «καριουφλάρισμα» λίγα ἢ πολὺ ἀμεσα σκόπιμο, εἴτε ἀκόμη γιὰ ξεκάθαρες τάσεις νὰ ξεφύγει ἕνας φιλόσοφος ἀπὸ τὴ φυσικὴ του — ἄς τὴν ποῦμε — θέση. Σ' αὐτὸ τὸ ἀφύσιον κατὰ τὰ ἄλλα, καὶ μόνον ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ ἐξηγημένο σύρε κι' ἔλα, ξεχωρίζουν δύο πρὸ πάντων «τύποι», πού οὐσιαστικὰ ἀποτελοῦν τίς δύο ἀντίστροφες ὄψεις στὸ ἴδιο νόμισμα. α) Ἐκεῖνοι πού ὑποστηρίζουν πὺς δὲν παραδέχονται οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο ρεῦμα. Πού ἀμφιβάλλουν δηλαδὴ καὶ γιὰ τὰ δύο. Αὐτοί, στὴ γενικότητα τους εἶνε οἱ Σκεπτικιστὲς. Ἡ ἀντίστροφη ὄψη τους εἶνε οἱ Ἐκλεκτικοί : ἐκεῖνοι δηλαδὴ πού λένε ὅτι διαλέγουν καὶ παίρνουν, εἴτε ἀπ' τὸ ἕνα ρεῦμα εἴτε ἀπ' ἄλλα καὶ λίγα ἢ πολὺ ἀπ' ὅλες τίς πύ ἀνόμοιες θεωρίες.

Μὰ γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὰ δύο μεγάλα ἰδεολογικὰ ρεύματα, ἐδῶ μονάχα τὸ Ἰδεοκρατικὸ πρόκειται νὰ διατρέξουμε, γιὰ ἄλλοιῶς θά μᾶς ξέφευγε στὴ βίαση του ὁ Σοπεργμανερισμὸς.

Κατὰ τὴν Ἰδεοκρατία γενικά, ὁ αἰσθητὸς ὁ κόσμος, τὰ πράγματα καὶ τὰ ὄντι, δὲν εἶνε τέτοια ὅπως τὰ νοιώθουμε μὲ μιὰν ἢ μ' ὅλες τίς αἰσθήσεις μας. Δὲν εἶνε τέτοια ὅπως μᾶς τὰ δείχνει ἡ πεῖρα μας. Εἶνε μορφὲς ἐπιφανειακὲς μονάχα, πού φαίνονται καὶ «φραντίζουν». Γι' αὐτὸ ἀλλάζουν ὁλοένα, χαλοῦνε, καταστρέφονται, ἐξαφανίζονται. Παρουσιάζουν μορφὲς, τόσο πύ ἀπητηλέες, ὥσο λιγώτερον γνωρίζει κανεὶς τὴν οὐσία τους, πού αὐτὴ πύ εἶνε ἀπόλυτη, εἶνε σταθερὴ καὶ μόνιμη, εἶνε ἀνάλλαξη, αἰώνια.

Ἔτσι λοιπόν, —κατὰ τὴν Ἰδεοκρατία πάντοτε— ὑπάρχει μιὰ

1) Ὅπως τανίστηκε κώλας, ὁ Ρεαλισμὸς ἢ Πραγματισμὸς ἐδῶ εἶνε παρμένοσ σὰ χαρακτηρισμὸς μὲ τὴν πύ πλατεία του ἔννοια. Κατὰ τὰ ἄλλα παρουσιάζονται στὴν ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας καὶ μάλιστα κατὰ τὸ Μεσαίωνα, σχολῆς ἢ ἀπόψεις πού καὶ μὲν αὐτονομαζοῦνται «πραγματιστικὲς», ἀλλὰ πού εἶνε καὶ στὴν οὐσία καὶ στὴν ὄψη τους ἰδεοκρατικὲς.

ἄλλη πραγματικότητα ἀπόλυτη, πάνω ἀπ' αὐτήν τὴν ἐπιφανειακὴ καὶ τὴ σχετικὴ ποὺ νοιώθουμε. Τί μᾶς τὸ βεβαιώνει αὐτό; Κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, — ὅπως τουλάχιστον ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστήριξαν πρῶτοι: ἡ **Μεταφυσική**. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ στὴ φραστικὴ τῆς ὄψης φαίνεται τυχαία, μὰ καὶ τὴν πρωτοβοῆσε ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Ρόδιος—στὰ μέσα τοῦ 1ου αἰῶνα π.Χ.—ὅταν εἶχε κατατάξει τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ συγκέντρωσε τὰ: «μετὰ τὰ περὶ φυσικῆς» συγγράμματα ἐκεῖνα. Ὡς τόσο ἀπὸ τότες ἔμεινε ἡ ὀνομασία καὶ σημαίνει τὴ σπουδὴ σὲ πράγματα καὶ θάματα ποὺ βρίσκονται ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὸ φυσικὸ, ἀπὸ τὸν ὕλικὸ τὸν κόσμιο. Ἦ κάπως πιὸ συγκεκριμένα ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶνε ἡ Μεταφυσική; Γιὰ νὰ τὸ πούμε τοῦτο, πρέπει νὰ περιμένουμε νὰ συμφωνήσουν πρῶτα μεταξὺ τους οἱ μεταφυσικοὶ οἱ ἴδιοι. Στὴν πρώτη τῆς ἐμφάνισή, χαρακτηρίζεται ἡ Μεταφυσικὴ σὰν κάτι τὸ θεϊκὸ, ἡ ἀκριβέστερα, «θεοειδές».

Οἱ Ἴωνες φυσιολόγοι τὴν συνταυτίζουν μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, πράγμα ποὺ σημαίνει ἀπλούστατα τὴν ἄρνησὴ τῆς. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως εἶδαμε, τὴν ξεχωρίζουν. Ὁ Μεσαίωνας τὴ συνδέει τόσο στενὰ μὲ τὴ θεολογία, ὥστε, ὅταν δὲν τὴν υποβιβάζει σὲ θεοπαινίδα, τὴν συγχύζει ὅπως διόλου μ' αὐτήν. Ὑστερὰ ἄλλοι, θὰ τὴ θεωρήσουν σὰν κάτι τὸ πέρα ὡς πέρα ξεχωριστὸ ἀπ' τὴ θεολογία. Τὴν πίστεψαν ἀκόμη καὶ ἀντίθετη, ἢ τουλάχιστον ἄθεη ἢ καὶ κατασκευαστρία Θεῶν.

Χάρη σ' αὐτήν, οἱ ἰδεοκράτες Πανθεῖστες θ' ἀποδείξουν ὅτι, ὅλα καὶ ὅλοι εἴμαστε θεοί, ἢ ἀκόμη καλλίτερα, εἴμαστε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μὲ τὰ ὄντα του. Ὁ Κάντ τὴν ἀναποδογυρίζει μέσα-ἔξω, στηρίζοντάς τὴν στὴν ἀνάγκη, καὶ λέγοντας ὅτι ὅπως εἶνε ἀδύνατο νὰ πάψει ν' ἀναπνέει κανεὶς ἀπὸ φόβο μὴν εἰσπνεύσει μολυσμένο ἀέρα, ἔτσι εἶνε ἀδύνατο καὶ νὰ παραιτηθῆι τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ ἀπὸ τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα. Ἀποτελειώνοντας ὁ Σοπενχάουερ θέλει τὸν ἀνθρώπο, σὰν τὸ κατ' ἔξοχὴν «μεταφυσικὸν ζῶον».

Ἄλλο χαρακτηριστικὸ εἶνε, αὐτὸ ποὺ γίνεται κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, ὅπου τὴ Μεταφυσικὴ τὴν ἀποτελοῦν 4 μέρη: α) Ἡ **ὄντολογία**, δηλαδή: «περὶ τοῦ εἶναι ἢ τῆς οὐσίας ἢ τῆς φύσεως τῶν ὄντων ἐπιστῆμη». Ἡ ὄντολογία ἀναπτύχθηκε σὲ θετικὴ πιά Ἐπιστῆμη, δίχως ὅμως αὐτὸ νὰ ἐμποδίζει τοὺς μεταφυσικοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν θεωροῦν σὰν «γενικὴ μεταφυσικὴ» ποὺ ἀποζητεῖ «τὸ ἐν τῇ μεταβολῇ σταθερὸν καὶ τὴν ἐν τῇ πολλότητι ἐνότητα, τὴν ὀπι-

σθεν τῶν φαινομένων θεμελιώδη τούτων ἀρχήν». β) Ἡ **Κοσμολογία**: δηλαδή, «ἡ περὶ κόσμου διδασκαλία», ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ χαρακτηριστὰ θεολογικὰ καὶ γεωκεντρικὰ, πράγμα ποὺ δὲν τὴν ἐμπόδισε νὰ ἐξελιχθῆι σὲ ἡλιοκεντρικὸ σύστημα, μὲ μορφή μάλιστα κάποτε ἀντιθρησκευτικὴ, καὶ τέλος ματεριαλιστικὴ. γ) Ἡ **Ψυχολογία**, ποὺ ἀποτελεῖ πιά ξεκάθαρη ἐπιστῆμη. δ) Ἡ **Θεολογία**, μὲ τὸ ἴδιο πολὺ γνωστὸ τῆς περιεχόμενον.

Ἡ σχετικὰ νεώτερη ἐξέλιξις τῆς Μεταφυσικῆς πᾶσι νὰ περιορίσει τὶς ἀσχολίες τῆς σὲ δύο μόνο περιοχές: στὴν ὄντολογία καὶ στὴν Κοσμολογία, ποὺ εἶπαμε. Καὶ τοῦτο γιατί στὸ μεταξὺ ἡ Ψυχολογία πῆρε μὲ τὸ σπαθὶ τῆς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς, ἀναγνωρίζοντας ὅτι δὲν μπορούσε νὰ εἶνε ψυχολογία ἂν εἴταν Μεταφυσικὴ. Κι' ἀπ' τὴν ἄλλη πάλι, ἡ ἴδια ἡ Μεταφυσικὴ, ἀνίγκασε τὴ Θεολογία νὰ ξεπορτίσει. Ἔτσι, βρίσκοντας ἐπὶ τέλους ἡ Μεταφυσικὴ τὸν ἑαυτὸ τῆς—ὅπως πίστεψε—ἐπιδόθηκε σύγκαιρα νὰ τελειοποιήσῃ ὡς ὄργανό τῆς τὴ **Γνωσιολογία**, δηλαδή τὶς ἀρχὲς καὶ τὴν οὐσία τῆς Γνώσης, τὸν τρόπο ὅπου ἡ «γνώσις» εἶνε μορετὴ, καὶ τὶς προϋποθέσεις ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὲς μπορεῖ ἡ γνώση νὰ ζεῖ κῆρος.

Ὁ ζῆλος ποὺ κατάβαλε ἡ Μεταφυσικὴ γιὰ νὰ ἐξικνιάσει τὴν «οὐσία» τῆς γνώσης, ξεκίνησε ἀπὸ τὴν καθυπόταξη—φυσικὰ—τῆς Γνωσιολογίας. Κατάληξε ὅμως στὸ νὰ προκαλέσει τόση ἀντίδραση ὥστε ὁ κλάδος αὐτὸς ἀπέτελεσε ἕναν κόμπο, ἕνα εἶδος νεροστρόβιλο ὅπου στριφογυροῦν συγκρουόμενα σ' ὅλη τους τὴ δυναμικότητα τὰ δύο ἀντίθετα ρεύματα ποὺ λέμε: τὸ Ἰδεοκρατικὸ καὶ τὸ Πραγματοκρατικὸ.

Ἐνῶ παρακάτω θ' ἀναλύουμε τὸ κύριο θέμα μας, θὰ μᾶς παρουσιάζονται ἀναπότρεπτα προβλήματα γνωσιολογικά. Ἀνάμεσα σ' αὐτά, ἐνδιαφέρουν πρὸ πάντων τὰ ὄρια ποὺ ξεχωρίζουν τὴν πιθανότητα ἀπὸ τὴ βεβαιότητα. Σύνδετη εἶνε ἡ σοβαρότητα ποὺ ἔχει τὸ ξεχώρισμα ἀνάμεσα στὸ ἐνδοκοσμικὸ, δηλαδή στὸ περιεχόμενον τῆς πείρας τῆς χειροπιαστῆς, καὶ στὸ ὑπερβατικὸ, δηλαδή στὴ γνώση ἐκεῖνη ποὺ ξεπερνᾷ τὸ λογικὸ στοχασμὸ μας καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς τὴ δώσει ἡ πείρα. Μὰ ὄχι μόνο αὐτό. Ἡ ὑπερβατικὴ γνώση, σὰν «ἐκ τῶν προτέρων δεδομένη», ἔξω ἀπὸ κάθε ψυχολογικὴ συνείδηση, τὰ κρίνει ὅλα, ὅμως αὐτὴν τὴν ἴδια δὲν μπορεῖ νὰ τὴν πιάσει κανένας ἐμπειρικὸς ἔλεγχος.

Συνεπῆς μὲ τὸν ἑαυτὸ γῆς στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ Μεταφυσικὴ δημιούργησε ἀκόμη καὶ μιὰν ἰδιαίτερη Λογικὴ, ποὺ τὴ λέει **ὑπερβατικὴ Λογικὴ**, καὶ θὰ τὴ συναντήσουμε στὴν ὄρα τῆς.

Σάν κάτι παράλληλο ἂν ἔχι καὶ ἀπότοκο τῆς ὑπερβατικῆς λογικῆς θὰ μπορούσε νὰ κριθῆ ἡ Ἐνόραση. Πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος «ἐνέργεια» — ὅπως τῆ θέλει μιὰ ὀρισμένη μερίδα ἰδεοκρατές—ἢ ἀκριβέστερα, γιὰ μιὰν «ικανότητα» τοῦ νὰ βλέπει κανεὶς ἢ μᾶλλον τοῦ νὰ ἔχει συνείδηση γιὰ πράγματα ποὺ δὲν μπορούν νὰ υποπέσουν στίς φυσικὲς μας αἰσθήσεις.

Ἀντίστροφα πάλι, ὀρισμένη ἄλλη μερίδα, καὶ συγκεκριμένα οἱ Θεοσοφιστές, παραδέχονται πὸς δὲν πρόκειται γιὰ κάτι τὸ ὑπερφυσικό, καὶ ὅτι κατὰ βάθος, ἡ ἐνόραση εἶνε μιὰ ὑπερανάπτυξη τῶν αἰσθησέων ποὺ νοιώθουν ἔτσι κόσμους καὶ πράγματα ἀδιαίσθητα γιὰ ὅσους δὲν ἔχουν τὴν ἰκανότητα αὐτήν. Ἡ καθαρὰ Μεταφυσική, εἴτε γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἀξίωσή της σὰν ἐπιστήμη, εἴτε γιὰ νὰ δέχεται τὴν «ὀλιστική» ἀποψη τῶν Θεοσοφιστῶν, ὀνομάζει τὴν ἐνόραση: διαίσθηση, μ' ὄλο ποὺ πολλοὶ μεταφυσικοὶ χρησιμοποιοῦν τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο ὄρο, δίχως καμμιάν διάκριση. Ἔτσι ἡ διαίσθησις ὀρίζεται σὰ μιὰ «ἄμεση καὶ σαφὴς γνώση τῆς ἀλήθειας πάνω σὲ κάτι τι», σὰ γνώση ποὺ τὴν συλλαμβάνει τὸ πνεῦμα χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ στοχασμός.

Ὅπως δὴποτε ὅμως, μακρῆς καὶ μπερδεμένος θὰ εἶταν κι' ἔδῳ ὁ κατάλογος, ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀπαριθμήσουμε τοὺς λίγο ἢ πολὺ διαφορετικοὺς ὀρισμοὺς ποὺ δίνουν τουλάχιστον μεγάλοι φιλόσοφοι γιὰ τὴ διαίσθησις. Εἰδικὰ μάλιστα ὁ Σοπεγκάουερ, — ὅπως θὰ δοῦμε — ἀνοίγει κατεβατὸ ὀλόκληρο καὶ ἰδιότυπο στὸ ζήτημα αὐτό. Συχνὰ μεταχειρίζεται τὸν ὄρο Anschauung, ποὺ ἡ καθαρὴ μεταφυσική: «ἐποπτεία» καὶ κάποτε «διόρασις» εἴτε καὶ «ἐναίσθησις».

Αὐτά, πότε ἔχουν τὴν ἴδια ἢ παραπλήσια μεταξὺ τους ἔννοια, καὶ πότε πάλι, ἀνάλογα μὲ τὴ θεωρία τοῦ κάθε φιλόσοφου, παίρνουν τὴν ἔννοια ποὺ θέλει αὐτός.

Σύνδετα μὲ τὸ ὑπερβατικὸ προβάλουν στὸ θέμα μας κι' ἄλλα γνωσιολογικὰ προβλήματα. Κι' ἔχουμε ἀκόμα νὰ κάνουμε μὲ τοὺς ὄρους: «ἐξ ὑποκειμένου» (a priori) καὶ «ἐξ ἀντικειμένου» (a posteriori)—ὅπως μεταφράζει ἡ καθαρὴ μεταφυσική τοὺς δυὸ Καντιανούς παριόντες γιὰ τὴν ἀνθρώπινη γνώση. Τὸ πρῶτο σημαίνει τὸ περιεχόμενο τοῦ νοῦ ποὺ ἐκ τῶν προτέρων ἢ κατ' ἀρχὴν ἀσχετα ἀπ' τὶς αἰσθήσεις μας ἀποχτᾶ ἢ συνείδηση. Τὸ δεύτερο εἶνε τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποχτημένο περιεχόμενο τῆς γνώσης.

Τέλος, θάχουμε ἀκόμη τοὺς ὄρους: δογματισμός, ποὺ σημαί-

νει γνώση δίχως κριτικὸ ἔλεγχο, καὶ ὀρθολογισμὸς ποὺ σημαίνει γνώση μὲ τὴ βοήθεια ὄχι ἀπλὰ τοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὀρθοῦ στοχασμοῦ.

Ἄπ' τὸν τελευταῖο αὐτὸν χαρακτηρισμὸ καταλαβαίνει κανεὶς εὐκόλῃ πόσων εἰδῶν ὀρθολογισμοὶ πρέπει νὰ ὑπάρχουν, μιὰ καὶ ἄλλοιῶς πιστεύει τὴν τέτοια ὀρθότητα ἢ Θεολογία, ἄλλοιῶς ἢ ἄλλη Μεταφυσική καὶ βέβαια ἄλλοιῶς ὁ Πραγματισμός.

Τοῦτα—γιὰ τὴν ὄρα—τὰ πάρα πολὺ γενικά, πάνω στὴ Γνωσιολογία.

Μὲ τὸν καιρὸ, προσπάθησε ἡ Μεταφυσική νὰ ὀλοκληρωθεῖ, νὰ τελειοποιηθεῖ. Κι' αὐτοῦ ἴσα ἴσα βρίσκει τὴν ἀγωνία της. Γιατί, νὰ τί συμβαίνει. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ βασική, ἀπ' τὴ θεμελιώδη τῆς ἀρχή, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο, ἀπὸ τὴν «ἐν τῇ πολλότητι ἐνότητα», καὶ τραβᾷ στὰ ἔσχατα συμπεράσματα τῆς ἀρετηρίας της. Ἔτσι, ἀποδείχνοντας σώνει καὶ καλὰ τὸ ἀπόλυτο ἐνιαῖο τοῦ κόσμου, προσπαθεῖ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ ψυχικὰ καὶ στὰ ὑλικὰ φαινόμενα. Κι' ἀναγκάζεται οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ ψυχικοῦ, ὅποτε καταλίγει τὴν πνευματοκρατία, ποὺ ἀρνιέται νέτα σκέτα τὴν ὑπόστασις τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, εἴτε ἀντίστροφα θεωρεῖ ἀναγκαστικὰ τὸ ψυχικό, σὰν ἐπιραινόμενο τοῦ σωματικοῦ, καὶ τότε πέφτει στὸν πλέριο ὑλισμὸ, δηλαδὴ στὴν ἀρνησις τοῦ πνευματικοῦ, καὶ συνακόλουθα στὴν κατάργησις τῆς ἴδιας τῆς μεταφυσικῆς. Ἀπὸ μέρους της πάλι, ἡ Κοσμολογία, ξεκινώντας μὲ βασική ἀρχή, τὴν ὁμοειδίαν ποὺ χαρακτηρίζει τὰ φαινόμενα τῆς ἰδανικῆς πραγματικότητας, προσπαθεῖ μ' αὐτὸν τὸν γνώμονα νὰ ἐξηγήσῃ τὴ μορφή, τὴν ὕψη καὶ τὴ συνάρχεια τοῦ κόσμου.

Οἱ ἐξηγήσεις αὐτὲς συμπεριλαμβάνονται ἀναγκαστικὰ, εἴτε σὲ μιὰ κατηγορία ποὺ λέγεται Τελεολογία, εἴτε σὲ μιὰν ἄλλην ποὺ τὴν ὀνομάζουν Μηχανοκρατία. Πρόκειται γιὰ μιὰν ἐναγώνια ἀντίθεση μεταξὺ τους, καὶ γιὰ ἓνα τραγικὸ ἀδιέξοδο. Τελεολογία (τὴ λένε καὶ τελολογία — ἀπὸ τὴ λέξη «τέλος», ποὺ σημαίνει «σκοπὸς») πάει νὰ πει ἡ διδασκαλία ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι τὸ κάθε ὑπαρχτό, ἢ κάθε ἐνέργεια, εἴτε στὴ φύσις μέσα εἴτε στὴν ἱστορία, σώνει καὶ καλά, ἔχουν ἓναν ὀρισμένο σκοπὸ, καὶ γι' αὐτὸν ἴσα ἴσα δημιουργήθηκαν. Ἄς ποῦμε γιὰ παράδειγμα: τὰ λουλούδια ἔγιναν γιὰ νὰ τὰ μυρίζουμε, οἱ μπεκάτσες γιὰ νὰ τὶς τρώμε σαλμί κτλ. ἢ πάλι ἂν δὲν ἔγιναν γι' αὐτὸ, πάντως γιὰ κάτι ἄλλο ἀνάλογο. Δηλαδὴ ἂν λαθεύουμε στὸ σκοπὸ ἀκριβῶς ποὺ λέμε, δὲν σημαίνει πὸς σκοπὸς δὲν ὑπάρχει. Ὡστε πρέπει νὰ ψάξουμε νὰ τὸν βροῦμε, πάνω στὰ τελο-

λογικά ἀγνώρια καὶ νὰ τὸν φανερώσουμε μὲ τελολογικὲς ἀποδείξεις.
Ἀντίστροφα, ἐκεῖνοι οἱ ἰδεοκράτες ποῦ γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο, δὲν ἱκανοποιοῦνται ἀπὸ τὴν τελολογία, παρὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἐνιαία, τὴν ἀδιάσπαστη «ὁμοειδία» τῶν φαινομένων, τὰ ἐξηγοῦν ὅλα αὐτὰ μὲ βάση τὴ Μηχανοκρατία, δηλαδή, τὴν τυφλὴ καὶ μοιραία, τὴν ἀσυνάρτητη κατὰ τὰ ἄλλα συνάρτηση τοῦ κόσμου.

Τέτοιοι εἶδους «μηχανοκράτης» προβάλλει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σοπεργάουερ. Ἡ ἀλήθεια εἶνε, πὼς ὁ ὅρος «μηχανοκρατία» ἀπλώνεται καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ πραγματισμοῦ. Αὐτὴν φυσικὰ θὰ τὴν δοῦμε στὴν ὥρα της.⁽¹⁾ Στὸ μεταξὺ ὅμως, τελολόγοι ἰδεοκράτες ἀποκαλοῦν ἀπροκάλυπτα «ὀλιστῆς» τοὺς ὁμοειδέατες τοὺς κατὰ τὰ ἄλλα, ποὺ δὲν παραδέχονται τὸ τελολογικὸ δόγμα. Τὸ πιὸ περίεργο εἶνε, ὅτι ἐμφανίζεται καὶ μιὰ «τρίτη κατάσταση», ποὺ προσπαθεῖ νὰ βρεῖ ἕναν κάποιον συμβιβασμὸ στὶς τόσο ἐξοφθαλμια ἀσυμβίβαστες ἀρχές, ἀνάμεσα στὶς ἀγεφύρωτες αὐτὲς ἀντιθέσεις.

Θὰ περίμενε κανεὶς νὰ εἶχαν ἐξαντληθῆ ὡς ἐδῶ τὰ γενικώτατα τουλάχιστον στοιχεῖα τῆς Ἰδεοκρατίας. Καλὰ ἢ ἄσχημα, δὲ συμβαίνει τέτοιο πράγμα. Ἀπεναντίας μάλιστα, ἀπ' ἐδῶ καὶ μπρὸς ἀρχίζει νὰ φουντώνει ἡ ὑπόθεση. Γιατί, ὅπως θὰ πρόσεξε ὁ ἀναγνώστης, ἀκόμη δὲν ἔγινε λόγος πάνω στὸ τί καλὰ καλὰ εἶνε αὐτὸ τὸ «ὄντως ὄν», αὐτὸ τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ», αὐτὴ ἡ ἐνιαία καὶ ἀπόλυτη οὐσία τῶν πάντων, ποὺ δείχνει τὸν ἑαυτὸ της σὲ καθρέφτη καὶ δημιουργεῖ τὰ «εἶδωλα» τὰ φευγαλέα καὶ ἀπατηλὰ ποὺ βλέπουν τὰ μάτια μας; Θάπρεπε νὰ περιμένουμε κι' ἐδῶ ἄλλο τόσο, ὡς ποὺ νὰ συμφωνήσουν μεταξὺ τους οἱ ἰδεαλιστῆς καὶ νὰ μᾶς τὸ ποῦν ξεκάθαρα. Ὅπως ὅποτε ὅμως, νὰ μερικὰ κι' ἐδῶ στοιχεῖα ποὺ θὰ μᾶς χρειαστοῦν. Τοῦτο λοιπὸν εἶνε:

Κατὰ τὸν Πυθαγόρα οἱ Ἄριθμοι. Γιὰ τὸ ὅτι ὁ Πυθαγόρας εἶταν ἀπὸ τοὺς πιὸ τρανοὺς σοφοὺς στὴν Ἀρχαιότητα, δὲ χώρεσε ποτέ ἀμφιβολία. Πέρ' ἀπ' αὐτὸ ὅμως, ἀκόμη δὲ γεννήθηκε στὸν κόσμον ἐκεῖνος ποὺ θὰ μᾶς δείξει τοὺς τέτοιου εἶδους Ἄριθμοὺς γιὰ νὰ τοὺς πάρει ὁ γυμνὸς ὀφθαλμὸς καὶ νὰ τοὺς χωρέσει ὁ κοινὸς νοῦς. Λένε πὼς χρειαζότανε μύηση ὀλόκληρη γιὰ νὰ μπεῖ κανεὶς στὸ μυστήριό τους, διότι ὡς τόσο καὶ νάχει δικαίωμα ὁ μυημένος νὰ συζητήσει ὅπως ὅποτε τὴν ὑπόθεση.

Μὲ τὸν Πλάτωνα δὲ χρειάζονται βέβαια τόσες προφυλάξεις. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν του, τὸ ὄντως ὄν εἶνε Ἰδέα, κι' ὁ κόσμος, ὅχι

1) Στὴν τελολογία, ὁ ρεαλισμὸς ἀντιτάσσει τὴ Νομοτέλεια.

ὁ αἰσθητὸς ἀλλὰ ὁ «πραγματικὸς» εἶνε Ἰδέες καὶ μόνο. Αὐτὲς ὑπάρχουν «καθ' ἑαυτὰς», καὶ διότι τὰ αἰσθητὰ πράγματα. Ζοῦν σὲ ὑπερουράνιον τόπο, εἶνε ἀγέννητες, αἰώνιες, ἀνόλεθρες—δηλαδή δὲν τις πιάνει ἡ φθορὰ ἢ ἡ καταστροφὴ. Μπρὸς σὲ τοῦτο, τὰ αἰσθητὰ πράγματα, εἶνε φαντάσματα, εἶνε σὰν εἶδωλα σὲ καθρέφτη μέσα, εἶνε μιμήσεις καὶ ὁμοιώματα. Πὼς τὸ ξαίρουμ' αὐτό; Πὼς μπαίνει δηλαδή τὸ γνωσιολογικὸ ζήτημα; Πρὶν ἀπ' ὅλα, τὸν Πλάτωνα δὲν τὸν ἀπασχολεῖ ἡ Γνωσιολογία, στὸ μέτρο τουλάχιστον ποὺ ἀπασχολήσεν αὐτὴ τοὺς κατοπινοὺς μεταφυσικοὺς. Ὡς τόσο δίνει μιὰν ἐξήγηση. Ἡ γνώση εἶνε ἀνάμνηση: ἀνάμνηση Ἰδεῶν ποὺ ξυπνᾶ μέσα στὸ νοῦ.

Ἀφορμὴ στὴν ἀνάμνηση αὐτὴν δίνει ὁ αἰσθητὸς κόσμος, κι' αὐτὸ εἶνε τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ κάμει τοῦτος. Ἀπ' αὐτοῦ, κι' ἔπειτα, τὸ ὄλο, τὸ μεγάλο αὐτὸ ἰδεολογικὸ ρεῦμα ποὺ ἀντιλαμβάνεται τὸν ἐξωτερικὸ μας κόσμον σὰ φάντασμα, πῆρε τὴν ὀνομασία ποὺ εἶπαμε: Ἰδεοκρατία, ἢ Ἰδεαλισμὸς κτλ. Ὡς τόσο οἱ κατοπινοί, μ' ὄλο ποὺ ξεκινοῦν λίγο ἢ πολὺ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρετηρία, δὲν κράτησαν ἀνάλλαξη τὴν τέτοια πλατωνικὴν ἀντίληψη. Ὁ καθένας τους τὴν τροποποιεῖ ἀνάλογα μὲ τὴ δική του ἰδιαίτερη θεωρία. Θὰ χρειαζόντανε κατεβατὰ ὀλόκληρα, ἀν εἶτανε νὰ ἐξαντλήσουμε τὸν κατάλογο, φτάνοντας ὡς τὴν ἀνομολογία τοῦ κορυφαίου Κάντ, ὅτι πραγματικὰ δὲν τὸ ξαίρουμε αὐτὸ τὸ «ὄντως ὄν» γιὰ τὴν ἀπλούστατα δὲν εἶνε μπορετὸ νὰ τὸ χωρέσει τὸ μυαλό μας. Ἄλλοι θὰ τὸ ποῦν «Συνείδηση», ἐνῶ ἀντίστροφα ἄλλοι θὰ τὸ χαρακτηρίσουν ὡς «Ἀσυνείδητο». Κι' ἄλλοι θὰ φθάσουν στὸ σημεῖο νὰ τὸ συνταυτίσουν μὲ τὸ... Μηδέν—πρᾶγμα ποὺ εἶνε ἀλήθεια πιὸ εὐκολονόητο, μιὰ καὶ τὸ Ἴπποτα φαίνεται φῶς φανερὰ ἀπόλυτο καὶ ἀναλλοίωτο. Κάπως λιγώτερο εὐκόλα καταλαβαίνει ὁ κοινὸς νοῦς, τὸ πὼς αὐτὸ τὸ Μηδέν, δημιουργεῖ ὡς τόσο κάτι: ἕναν κόσμον ὀλόκληρο, ἔστω καὶ σὰ φάντασμα.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ προβάλλει καὶ ὁ ὅρος Μηδενισμὸς.⁽¹⁾

Νὰ τώρα οἱ πιὸ σημαντικὲς μεταπλατωνικὲς ποικιλίες τοῦ Ἰδεοκρατισμοῦ. Οἱ νεοπλατωνικοί, σὰν πολὺ πιὸ σιμὰ στὸν Πλάτωνα, διατηροῦν τὴν πιὸ στενὴ ἐπαφὴ μ' αὐτόν.

Μὲ τὴ σειρά τους οἱ ἰουδαιοαλεξανδρινοί, ὅπως ὁ Φίλων, μ'

1) Μὲ διάφορες ἐννοιες, λίγο ἢ πολὺ ἢ καὶ διόλου σύνδετες μεταξὺ τους, χρησιμοποιεῖται ἡ ὀνομασία αὐτὴ. Στὶς σημαντικότερες ποικιλίες της, ἔχουμε: α) τὸν καθαρὰ,—ἄς ποῦμε—μεταφυσικὸ Μηδενισμό, στὶς θεωρίες

ὄλον ὅτι συνεχιστὲς τοῦ Πλάτωνα, χαρακτηρίζουν τὸ «ὄντως ὄν» ὡς Λόγο. Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοια, τὸ προτάσσει σὰν ἀρχὴ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Ὡς τόσο ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία τονίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ πιστεύουμε πὸς ὁ Ἰωάννης ἀντίγραψε τὸν Φίλωνα.

Τὸ ὅτι ὁ Φίλων εἶταν κίόλας σὲ ἀκμὴ ἀπὸ τὰ 25 π. Χ., αὐτὸ δὲ φαίνεται νάχει σημασία γιὰ τοὺς θεολόγους. Βαρύνει τὸ ὅτι ὁ Ἰουδαίοαλεξανδρινὸς κάνει διάκριση ἀνάμεσα στὸ «ὄν» καὶ στὸ «λόγο τοῦ ὄντος». Αὐτὸ εἶνε βέβαιον. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι ἀνατρέχοντας κανεὶς στὰ κείμενα βλέπει μὲ κάποιο ξάφνισμα, πὼς καὶ ὁ Ἰωάννης κάνει ἀνάλογη διάκριση ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ στὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀκόμη, ὁ Φίλων, χαρακτηρίζει τὸ «λόγο» σὰν «δεύτερο Θεὸ» ἢ καὶ νέτα σκέτα, τὸν λέει: «Θεὸς» — ὅμως δίχως ἄρθρο, γιὰ νὰ τὸν διακρίνει κάπως ἀπὸ τὸ: «ὁ Θεὸς» — μὲ ἄρθρο. Τὸ πῶς ἐνδιαφέρον εἶνε ὅτι, τὸν ἴδιο πάντα «λόγο», ὁ Φίλων, τὸν χαρακτηρίζει ὡς «υἱὸ προεσβύτερο», «υἱὸ μονογενῆ», «πρωτόγονο», «σκιά», «δόξα», «παράδειγμα», «εἰκόνα», «ἐπιστήμη», «δύναμη» τοῦ Θεοῦ. Κι' ἔτσι, ἡ ὀρθόδοξη ἴσα ἴσα σύσταση τῆς Θεο-

ἐκεῖνες πού, ἔστω καὶ ἕμμεσα, ταυτίζουν τὸ «ὄντως ὄν» μὲ τὸ Μηδέν. β) Τὸ θεολογικὸ—θα λέγαμε—Μηδενισμό, δηλαδή τὴν ἀντίληψη πού θεωρεῖ ὅλους τοὺς μὴ Χριστιανούς, «μηδενιστές». Ἔτσι λ.χ. ὁ ἱερός Λύγουστίνος ὀνομάζει «μηδενιστές» ὅσους δὲν πιστεύουν στὸ Χριστιανισμό. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χριστιανὸ σὲ χριστιανό, μπορεῖ νὰ φιλοδωρηθεῖ ὁ ἴδιος ὕψος, προκειμένου γιὰ δογματικὲς διαφορὰς. γ) Τὸ γνωσιολογικὸ Μηδενισμό, πού διακρίνεται ἀπὸ τὸν «α» κατὰ τὸ ὅτι, εἴτε εἶνε, εἴτε ὄχι Μηδέν τὸ «ὄντως ὄν», ὅπωςδήποτε δὲν μποροῦμε νὰ τὸ γνωρίσουμε, καὶ συνακόλουθα ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας, καταλήγει στὸ τίποτα. δ) Τὸν ἠθικὸ Μηδενισμό. Σύμφωνα μ' αὐτόν, οἱ καθιερωμένοι κανόνες ἠθικῆς, στὴν πράξη, δὲν ἔχουν καμμιά ἀξία, γιὰ δὲν ἔχουν ἠθικὴ σημασία. ε) Τὸν πολιτικὸ Μηδενισμό, πού σύμφωνα μ' αὐτόν, κάθε πολιτικὴ ἐξουσία εἶνε καταναγκασμὸς καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ καταργηθεῖ.

Ἀσχετὰ στὴν πραγματικότητα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ καὶ βιάζοντας τὴν ἔννοια τοῦ πολιτικοῦ Μηδενισμοῦ, κατὰ τὸν περυσμένο μας αἰῶνα, ἔκανε πάταγο ἡ ὀνομασία αὐτῆ, ἀπ' ἀφορμὴ ἓνα μυθιστόρημα τοῦ Τουργκένιεφ «Πατέρας καὶ γιός», καὶ χαρακτηρίστηκε τότες ἔτσι τὸ φιλελεύθερο κίνημα στὴν Τσαρική Ρωσία. Ἡ ὀνομασία συμπερίλαβε δίχως διάκριση, ἀπ' ἐκεῖνους πού ἀκαδημαϊκὰ ὅλος διόλου ὑποστηρίζουν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοὺς τρομοκράτες. Ἔτσι χαρακτηρίζονται λ.χ. ἀνάμεσα σὲ διάφορους λογοτέχνες, καὶ ὁ οἰκονομολόγος Τσερντσέφσκυ, ὁ κριτικὸς Ντομπρολιούμπωζ, ὁ φιλόσοφος Λάβροφ, ὁ γεωγράφος Κροπότιν, κλπ.

Ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα ἡ ὀνομασία, γιὰ τὸ ὅτι, ὡς δοῦμε, ἡ θεωρία τοῦ Σοπενχάουερ χαρακτηρίζεται ἐπίσης ὡς «μηδενιστικὴ ἀπαισιοδοξία», ἢ καὶ «νιχιλιστικὸς πεσσιμισμὸς» (ἀπὸ τὸ λατινικόν, «νίχιλ»—μηδέν, καὶ «πέσσιμους» — χείριστος, ἢ καὶ συνακόλουθα, «ἀπαίσιος»).

λογίας σπρώχνει τοὺς ἄπιστους ν' ἀναρωτηθοῦν, ποῖος ποιὸν ἔχει ἀντιγράψει.

Τὸ χειρότερο εἶνε ὅτι, αὐτοὶ οἱ ἀσεβεῖς φτάνουν στὸ σημεῖο νὰ ἀναθυμιοῦνται τὸ Φίλωνα, προκειμένου γιὰ τὸ Σύμβολον Πίστεως, ὅπως μάλιστα τὸ διατύπωσαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες στὴ Νίκαια. Σὰ συνέχεια σ' ὅλα αὐτά, οἱ μεταρυστικοὶ τοῦ Μεσαίωνα, πού εἶνε ἀλήθεια, πρὸ πάντων θεολόγοι, σφίγγουν ὄλο καὶ πῶς στενὰ τὶς θεολογικὲς τοὺς σχέσεις μὲ τοὺς μεγάλους εἰδωλολάτρεις καὶ τοὺς ἀβάφτιστους, δηλαδή μὲ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ μὲ τὸν Πλάτωνα.

Ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη, πού τοῦ παίρνουν τόσα κι' ἄλλα, παίρνουν καὶ τὶς τρεῖς βασικὲς ιδιότητες πού πρέπει νάχει τὸ ὑπερβατικὸ «ὄντως ὄν» καὶ πού τὶς διατυπώνουν στὰ λατινικὰ ἔτσι: «unum», «bonum», «verum», δηλαδή, «ἕναίον», «ἀγαθόν», «ἀληθινόν». Υἱοθετοῦν πάλι τὸν Πλάτωνα, ἐκεῖ ὅπου τὸ «ὄντως ὄν», παρὰ τὴν ἀπόλυτη ἐνότητά του, φαίνεται σὰ νὰ διακρίνεται σὲ «ψυχὴ» πού εἶνε τὸ «αἰώνιον ἐν τοῖς ἀνθρώποις» καὶ σὲ «ιδέα» πού εἶνε «τὸ αἰώνιον ἐν τοῖς πράγμασιν». Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τὴ συζήτηση, ἂν οἱ γυναῖκες ἔχουν ψυχὴ ἢ ἔστω καὶ ἰδέα. Συνακόλουθα ὅμως τὰ «πνεύματα» ταυτίζονται μὲ τὶς «ιδέες» καὶ εἶνε τὰ πρότυπα ἢ ἀρχέτυπα «παντὸς τοῦ εἶναι», ἐνυπάρχουν δὲ μέσα στὸ Θεῖον Πνεῦμα. Πάνω σ' αὐτὸν τὸν «ὀρθολογισμό» ὁ πολὺς Ἀνσελμος προβάλλει τὴν περιλάλητη ὀντολογικὴ του ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, πού τὸν χαρακτηρίζει σὰν «ἐμφυτον ἐν ἡμῖν Ἰδέαν». Πολὺ πῶς συναρμολογημένα ἐμφανίζει τὴν ὑπόθεση ὁ ἅγιος Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, πέρα ὡς πέρα ἀριστοτελικός.

Ἄλλοι μὲ τὸν καιρὸ θὰ κάνουν διάκριση ἀνάμεσα σὲ «ψυχὴ» καὶ σὲ «πνεῦμα», καὶ μάλιστα ἓνας Πνευματισμὸς, — πού ναὶ μὲν δὲν τὸν παραδέχονται ὄλοι οἱ πνευματιστές — θὰ ὑποστηρίζει καὶ κάτι ἐνδιάμεσο ἀνάμεσα σὲ ψυχὴ καὶ σὲ σῶμα. Στὸ μεταξὺ κατὰ τοὺς Νεώτερους χρόνους ὁ Αὐστριακὸς Μπολτσάνο ἰδρύει πρῶτος τὴν «ὑπερβατικὴ λογικὴ» του, γιὰ ν' ἀποδείξει ὅτι ὅλα τὰ φαντάσματα τῆς «ἀπόλυτης οὐσίας» δὲν εἶναι σκέτη φεανάκη, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ φαντάσματα (ἢ παραστάσεις) καθ' ἑαυτὰ, ἀπόλυτα, πού σὰ νὰ λέμε, ἀντιβαραινουν στὸ ὄντως ὄν, γιὰ τὸ εἶνε κι' αὐτὰ παρόμοια μὲ ἰδέες. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὶς ἀλήθειες, πού ἀνάμεσά τους, ὑπάρχουν «ἀλήθειαι καθ' ἑαυτάς», ἀρχέτυπα δηλαδή ἀλήθειας. Ἔτσι ἀνοίγεται ὁ δρόμος γιὰ τὸν Κάντ καὶ γιὰ τοὺς μετακαντιανούς.

Ἐκεῖνο τώρα πού χαρακτηρίζει τὴν Ἰδεοκρατία εἶνε ὅτι, βρῖσκεται μακριὰ πιά ἀπ' τὴν Θεολογία, καὶ ὄχι μόνο στὴν ἐξέλιξη

της, δὲν ἐμφανίζει ἀπαράτητα θεϊσμό, ἀλλὰ ἀπεναντίας παρουσιάζεται καὶ σὰν ἄθεη ἄλως διόλου, ἀκόμη καὶ σὰν ἀντίθεη.

Ὅμως τὸ πέρασμα αὐτὸ ἔχει τὰ ἀπρόσμενα καὶ τὰ «περίεργα» του. Ἀπὸ τοὺς δυὸ μεγάλους φορεῖς του, — πὸν περικλείουν ἄλλους δευτερότερους — ὁ ἓνας διεκδικεῖ τὴν ἐπιστημονικότητά του καὶ τὴ συνοχή του μὲ τὴν παλαιότερη ἰδεοκρατικὴ παράδοση. Ὁ ἄλλος φορέας διασκελλίζει ξεκάθαρα κάθε ἐπιστημονικὴν ἔννοια, μπαίνει πάνω ἀπ' αὐτήν ἢ κίολας διεκδικεῖ τὴ μεταρρύθμιση καὶ τὴν ἀνακαίνιση τῆς ἐπιστήμης πάνω σὲ δικές του βάσεις. Αὐτὸς εἶνε ὁ Μυστικισμός. (1) Εἶνε δύσκολο, ἀν ὄχι ἀδύνατο, νὰ δώσει κανεὶς ἓναν ξεκάθαρο ἀντικειμενικὸ ὄρισμό του. Γιατί, ἀγκαλιάζει καὶ αὐτὸς τὰ πῶ διαφορετικὰ στοιχεῖα, πού, ὅπως εἶνε φυσικὸ, ἀποκηρύσσουν τὸ ἓνα τ' ἄλλο τους, στίς κρίσιμες καμπές. Ἡ λιγώτερο σκοτεινὴ πάνω σ' αὐτὸν πληροφόρηση ἀνάγεται στὴν λίγο ἢ πολὺ κοινὴ στούς μυστικιστὲς ροπὴ τους, νὰ ἔλθουν σὲ ἀμεσην ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο, νὰ τὸ γνωρίσουν ἀπ' εὐθείας καὶ νὰ δεχτοῦν τὴν ἐπιρροή του. Ὅλα αὐτὰ κατὰ τρόπο λίγο ἢ πολὺ μυστηριακὰ.

Ἀλλὰ δὲν περιορίζεται αὐτοῦ ὁ Μυστικισμός. Ἀποβλέπει συνάκολουθα στὸ νὰ ἐνώσει τὸ «Ἐγὼ» μὲ τὸ «μὴ Ἐγὼ». Φαίνεται πὸς ἡ τέτοια ἔνωση μπορεῖ νὰ συντελεστεῖ, μέσα στὸ «ὄντως ὄν» — ὅπως τὸ ὑπολαμβάνει ἡ Ἰδεοκρατία.

Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τοὺς μυστικιστὲς νὰ διαφωνοῦν μεταξύ τους, πάνω σὲ ἔννοιες, ἀκόμη καὶ σὲ διατυπώσεις πὸν μόνοι αὐτοὶ μποροῦν νὰ καταλάβουν. Λόγου χάριν, ἓνα τέτοιο μυστηριακὸ ὄνομα τοῦ «ὄντως ὄντος», εἶνε τὸ περιλάλητο «Ταὸ», ὅπως τὸ θέλει ὁ Ἰδρυτὴς τοῦ «ἀνώτερου Μυστικισμοῦ» στὴν Ἄπω Ἀνατολή, Λά-ο-τσέ. Ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ Ταὸ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, καὶ πρὶν ἀπ' τὴν καταβολὴ τοῦ χρόνου, ὅτι εἶνε τέλειο, ἀλλὰ ὁμολογεῖ ὅτι εἶνε ἀκατανόητο. «Εἶνε σιγὴ, καὶ δὲν ἔχει καμμιὰ μορφή. Εἶνε τὸ Μοναδικό, εἶνε τὸ Ἐνα. Δὲν ἀλλάζει. Γεμίζει τὰ πάντα, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομαστεῖ πηγὴ ὄλων τῶν ὄντων. Ἐγὼ ἀγνοῶ τὸ ὄνομά του. Ὅμως τὸ ἀποκαλῶ: Ταὸ». Καὶ γι' αὐτό, ὁ ἐκεῖ Μυστικισμὸς ὀνομάστηκε «ταοϊσμός». Ὅσο γιὰ τὸν Ἰνδικὸ πάλι Μυστικισμὸ, πὸν τόσο ἀπασχολεῖ τὸν Σοπεγγάουερ, λένε πὸς τὸ μυστηριακὸ του νόημα ἐκφράζεται μὲ τὰ λόγια «τὰτ

1) Βλέπε πλατύτερη ἀνάλυσή του, στὴν εἰσαγωγὴ μας, στούς «Μεγάλους Μύστες» τοῦ Συρέ (ἐκδόση Α. Παπαζήση).

τῆρι ἀσί», πὸν καθὼς τὰ ἐξηγοῦν, σημαίνουν «Σὺ εἶσαι ἐγὼ, ἐγὼ εἶμαι Σὺ». Λίγο ἢ πολὺ σιὰ σ' ὅλα αὐτὰ, φαίνεται νὰ βρῖσκεται ὁ χριστιανικὸς Μυστικισμὸς. Κατὰ τοὺς μυστικιστὲς, ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος θεωρεῖται ἡγέτης τους. Ἰδρυτὴς ὡς τόσο φέρεται ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. Ἡ Κριτικὴ θεωρεῖ σὰν λίγο ἢ πολὺ ἀπόκρυφα τὰ σχετικὰ μ' αὐτόν. Θεωρεῖ τὸν ἴδιο σὰν ἱστορικὰ ἀναπόδεικτο πρόσωπο. Ὅσοιδήποτε ὅμως, ὁ ἱστορικὸς πῶ ἐκπρόσωπος τοῦ χριστιανικοῦ Μυστικισμοῦ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὁ ἅγιος Φραγκίσκος ὁ ἐξ Ἀσσισίου (τῆς Ἀσίζας).

Ἀκολουθῶντας ὅμως τ' ἀχνάρια τοῦ ἁγίου αὐτοῦ μυστικιστῆ συναντοῦμε μαζί μ' ἄλλους τοὺς δυὸ πῶ ἀντιπροσωπευτικοὺς ὅσο καὶ περιλάλητους κατοικηνοὺς μυστικιστὲς. Ὁ ἓνας τους, ὁ θεολόγος Σιλέσιος (1624—1677), μ' ὄλο πὸν καλόγερός, συνοψίζει ἔτσι τὴ μυστηριακὴν του θεωρίαν: «Εἶμαι μεγάλος ὅσο ὁ Θεός, καὶ Κεῖνος πάλι εἶνε μικρὸς ὅσο ἐγὼ». Ὁ ἄλλος, κατὰ πολὺ νεώτερός του, ἀλλὰ πὸν ζημιάτισε καὶ αὐτὸς ἱερωμένος, εἶνε ὁ Ἐκκαρτ. Συνοψίζει τίς δικές του θεωρίες πολὺ πῶ ἐπιγραμματικὰ. «Ἐκεῖνο πὸν ξαίρω, εἶνε ὅτι δίχως ἔμένα ὁ Θεός οὔτε στιγμὴ εἶνε δυνατὸ νὰ ζήσει». Ἐπίσης: «Ἄν δὲν ὑπῆρχα ἐγὼ, δὲν θὰ ὑπῆρχε Θεός». Καὶ τέλος, στὸ ἐρώτημα: τί εἶνε ὁ Θεός; Ὁ Ἐκκαρτ ἀπαντᾷ: «Ὁ Θεός εἶνε ἓνα ὑπερούσιο Μ η δ ε ν».

Στὸ μεταξύ οἱ φιλόσοφοι ἰδεοκράτες, οἱ πῶ ἐπιφανεῖς τουλάχιστον, παρουσιάζουν ὄλο καὶ διαφορετικὲς γνώμες. Ὁ πολὺς Λάϊμπνιτς ἐμφανίζει τὴν Ἰδεοκρατία σὰν πνευματοκρατία. Ὑποστηρίζει πὸς ἡ ἀπόλυτη πραγματικότης εἶνε ὁ ἐξωὺλικὸς φυσικὸς κόσμος τῶν πνευμάτων, πὸν τὸν ἀποτελοῦν Μ ο ν ά δ ε ς. Αὐτὲς οἱ «Μονάδες» εἶνε τὰ «ὄντως ὄντα». Ὁ Κάντ θὰ τὸ πεῖ τὸ ἴδιο: «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό». Τοῦτο τὸ ἴδιο κατὰ τὸν Φίχτε εἶνε τὸ «Ἐγὼ», κατὰ τὸν Ἐγκελ εἶνε ὁ «Λόγος» — ἀλλὰ ὄχι πῶ ὅπως στὸ Εὐαγγέλιο, κατὰ τὸν Σοπεγγάουερ εἶνε τὸ «Θέλω» ἢ τὸ «Θέλημα» δίχως βέβαια νὰ σταματᾷ ἡ ὑπόθεσις ὡς ἐδῶ.

ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΤΟΥ ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡΙΣΜΟΥ

(Ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμός») (1)

... Συνακόλουθα, ἡ ἀληθινὴ Φιλοσοφία βρῖσκεται ἀναγκασμένη νὰ εἶνε ἰδεολογική. (2) Πρέπει τὸ δίχως ἄλλο νὰ εἶνε τέτοια, ἔστω καὶ

1) Τόμ. 2ος. Κεφ. 1ο.

2) Τὰ ὑπογραμμισμένα εἶνε ἀπ' τὸ Σοπεγγάουερ.

μονάχα για να είνε τίμια. Γιατί δεν υπάρχει αλήθεια πιά σίγουρη, πάνω στο ότι, κανείς ποτέ δεν μπορεί να βγει απ' τον έαυτό του, για να συνταυτιστεί άμεσα με τα πράγματα που δεν είναι ο έαυτός μας. Άπεναντίας, το κάθε τι που γνωρίζω σίγουρα, δηλαδή άμεσα, βρίσκεται μέσα στη συνείδησή μου. Δεν μπορεί το λοιπόν να υπάρχει πέρα απ' αυτό, έξω από τούτη τη συνείδηση, καμμιά βεβαιότητα άμεσα, βεβαιότητα όπως εκείνη που πρέπει να κατέχουν οι θεμελιώδεις αρχές μιιάς φιλοσοφίας. Άπό την έμπειρική άποψη όπου τοποθετούνται οι άλλες έπιστήμες, είνε τέλεια δικαιολογημένο το να παίρνουν αυτές, δίχως άλλην άπασχόληση, τον άντικειμενικό τον κόσμο σαν πλέρια ύπαρκτό. Το ίδιο δεν μπορεί να συμβεί με τη Φιλοσοφία, που δουλειά της είνε ν' ανατρέξει στα πρωταρχικά και αρχέγονα στοιχεία. "Έτσι, μονάχα ή άμεσα συνείδηση της παρέχεται κατ' εϋθειαν. Τα θεμέλια της Φιλοσοφίας είνε λοιπόν περιωρισμένα στα γεγονότα της συνείδησης. Αυτό θα πεί πως ή Φιλοσοφία είνε ούσιαστικά ιδεαλιστική.

Σύμφωνα με το Ρεαλισμό, ο κόσμος όπως τον ξαίρουμε, πρέπει να υπάρχει έπισης έξω απ' αυτήν τη γνώση. "Άς προσπαθήσουμε όμως τώρα δά, έτσι με το νοϋ μας, να εξαλείψουμε απ' τον κόσμο όλα τα γνωσκόντα όντα, και να μήν αφήσουμε στο Σύμπαν παρά μονάχα τη φυσική και την άνόργανη Φύση. "Ο βράχος, το δέντρο, ή ρεματιά, θα βρίσκονται αυτού μέσα. "Όμοια κι' ο γαλάζιος ούρανός. "Ο ήλιος, το φεγγάρι, τ' άστρα, θα φωτίζουν όπως πριν αυτό το Σύμπαν, έξω που βέβαια θα φεγγοβολούν στα μάτια, μιιά και δέ θα υπάρχει πιά όφθαλμός για να τα βλέπει. Τώρα που έγινε αυτό, άς μπάσουμε μέσα σε τοϋτο το Σύμπαν ένα πλάσμα που να μπορεί να έχει γνώση. Άπ' τη στιγμήν εκείνη ο κόσμος θα φηγουράει λοιπόν ξανά άλλη μιιά φορά μέσα στο μυαλό του πλάσματος τούτου. Θα έπαναληφθεί ο κόσμος μέσα στο μυαλό, άπαράλλαχτα όπως εΐταν όταν βρισκότανε έξω απ' τον έγκέφαλο εκείνον. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στον πρώτο κόσμο, ήλθε να προστεθεί ένας δεύτερος κόσμος, που μ' όλον ότι πέρα ως πέρα ξεχωριστός, τοϋ μοιάζει ως τόσο σε σημείο ώστε να παίρνει κανείς τον ένα για τον άλλο τους. Τέτοιος, μέσα στο άπειρο άντικειμενικό διάστημα, είνε ο κόσμος ο άντικειμενικός. "Έτσι τώρα, μέσα στο υποκειμενικό διάστημα, μέσα στο νοητό διάστημα, ο κόσμος ο υποκειμενικός, αυτής της παράστασης, φαίνεται ταυτόσημος. Άλλά ο τελευταίος τοϋτος έχει έξ' άλλου, πάνω στον άλλον, ένα πλεονέκτημα. Ξαίρει ότι εκείνο κεί το διάστημα που βρίσκεται στον έξω κόσμο είνε άπειρο. Μπορεί άκόμη να διατυπώσει προκαταβολικά—πριν εξακριβώσει καλά καλά το τί τρέχει—μπορεί να έκφέρει με μιάν άπόλυτη ακρίβεια το σύνολο των νόμων που διέπουν όλες τις σχέσεις—τις ένδεχόμενες και που ίσως άκόμη να μήν πραγματοποιήθηκαν—αυτού του διαστήματος. Μπορεί να έκφέρει βεβαιώσεις όμοια κατηγορηματικές όσον άφορα τη ροή του χρόνου, όπως έπισης όσον άφορα τις σχέσεις αίτίου και αίτιατου, που διαφεντεύουν εκεί έξω την έναλλαγή των φαινομένων.

Λέω πως, σαν τα καλοσουλλογιστεί κανείς αυτά, θα φανοϋν άρκούντως παράλογα και θα μās οδηγήσουν έτσι στην πεποίθηση πώ εκείνος ο κόσμος ο άπόλυτα άντικειμενικός, ο έξω απ' το μυαλό μας

ο άνεξάρτητος απ' το νοϋ και προγενεστερος άπο κάθε γνώση, που φανταζόμαστεν άρχικά ότι τον κατανοήσαμε, δεν είνε πιά, δεν είνε έπακριβώς ίποτε άλλο, έξω ο δεύτερος κόσμος, ο κόσμος ο υποκειμενικά γνωστός, ο κόσμος του φαντασμοϋ, ο μόνος που εΐμαστε σε θέση αλήθεια να τον χωρέσουμε στη σκέψη μας.

"Έτσι, εΐμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχτοϋμε, ότι ο κόσμος όπως τον γνωρίζουμε, υπάρχει μόνο μέσα στη γνώση μας, και όχι μιάν άλλη φορά έξω απ' αυτήν.

"Ο Ρεαλισμός οδηγεί άναγκαστικά στο ματεριαλισμό. Γιατί άν ή έμπειρική αίσθηση μās δίνει τα πράγματα καθ' έαυτά και άνεξάρτητα απ' τη γνώση μας, τότε μās δίνει έπισης και την τάξη των πραγμάτων καθ' έαυτήν, μās δίνει την πραγματική τάξη την όλόκληρη και την αληθινή του Σύμπαντος. Πάνω στο δρόμο οϋτόν φτάνουμε άναγκαστικά στο να παραδεχτοϋμε πως υπάρχει ένα μόνο πράγμα καθ' έαυτό: ή ύλη, κι' όλα τ' άλλα πράγματα είνε δικές της διαμορφώσεις, έφ' όσον έκλαμβάνουμε έδω την τάξη που διέπει τη Φύση ως τάξη μοναδική και άπόλυτη που διέπει το Σύμπαν.

Προς το σκοπό να ξεφύγουν ώρισμένοι απ' αυτά τα συμπεράσματα, που όσο βασιλεύε ο ματεριαλισμός, καταντούσαν άναπότρεπτα, έγκαθίδρυσαν τον πνευματισμό, που παραδέχεται πως έξω από την ύλη και δίπλα σ' αυτήν υπάρχει μιιά δεύτερη ούσία, μιιά ούσία άύλη. Αυτός ο πνευματιστικός δυαδισμός, τόσο άσυμβίβαστος με την πείρα, όσο και με τις λογικές άποδείξεις, και έξ' άλλου άκατανόητος, άποκρούστηκε απ' το Σπινόζα. "Ο Κάντ άπόδειξε την ψευτιά του, και μπόρεσε να το κάνει αυτό, γιατί ταυτόχρονα έπανεγκαθίδρυσε τα δικαιώματα του ιδεαλισμοϋ.

Γιατί, όταν πραγματικά πέφτει ο ρεαλισμός, τότες και ο ματεριαλισμός—που σαν αντίβαρό του φτιάσανε τον πνευματισμό—πέφτει άφ' έαυτοϋ του, και τότες ή ύλη και ή τάξη της Φύσης καταντοϋν καθαρά φαινόμενα, που τα καθορίζει ο νοϋς, και ή ύπαρξή τους βρίσκεται όλόκληρη στο φαντασμό μέσα τούτου του νοϋ. "Έτσι, για γλυτωμό απ' το ματεριαλισμό, ο πνευματισμός προβάλλει σαν ένα τέχνασμα άπατηλό, κίβδηλο. "Ο μόνος τρόπος σωτηρίας βρίσκεται μέσα στον ιδεαλισμό που, έξαρτώντας απ' έμās τον άντικειμενικό τον κόσμο, δημιουργεί αντίβαρο στην έξάρτηση όπου ή φυσική τάξη μās τοποθετεί κατέναντί του.

"Ο κόσμος που άποχωρίζομαι απ' αυτόν όταν έπέρχεται ο θάνατος, ο κόσμος αυτός δέ βρισκότανε παρά μονάχα μέσα στο φαντασμό μου. "Έτσι το κέντρο της βαρύτητας στην ύπαρξή έχει μετατεθεί μέσα στο υποκείμενο. "Εκείνο που άποδειχναται είνε, όχι—όπως στον πνευματισμό—ή άνεξαρτησία του γνωστικοϋ όντως κατέναντι στην ύλη, αλλά ή έξάρτηση του κάθε τι που είνε ύλη κατέναντι στο γνωστικόν όν. Βέβαια τοϋτο δεν είνε τόσο εύκολο να το καλοκαταλάβει κανείς, ούτε να το πασπατέψει εύκολα όπως συμβαίνει με τον πνευματισμό και με τις δυο ούσίες του. Άλλά... «χαλεπά τα καλά» (1).

1) Έλληνικά στο κείμενο, και σημαίνουν: «Τα όμορφα πράγματα είνε δύσκολα».

Η ΤΕΤΡΑΠΛΗ ΡΙΖΑ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΡΩΝΤΟΣ ΛΟΓΟΥ (1)

Στο πρώτο σύγγραμμα, που ήταν όπως είπαμε μιὰ διδακτορική διατριβή, διακρίνεται καθαρά τὸ φιλοσοφικὸ ξεκίνημα τοῦ Σοπεγγάουερ. Τὸ «Γιὰ τὴν τετραπλῆ ρίζα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου» φαίνεται νὰ περιέχει κιόλας ὅλα ἐκεῖνα τὰ σπέρματα τῆς σοπεγγαουερικῆς κοσμοθεωρίας, πὺν μὲ τὴν ἀνάπτυξή τους θὰ

1) Ὁ ἀναγνώστης, πὺν γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο, συμβάλει νὰ μὴν κατέχει ἢ ἔστω καὶ νὰ μὴν καλοθυμᾶται τὰ στοιχεῖα τοῦ φιλοσοφικοῦ γλωσσίου, φυσικὸ εἶνε ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς νὰ μὴ μπαίνει στὸ νόημα κἂν οὔτε τοῦ τίτλου πὺν ἔχει τὸ πρῶτο καὶ σπουδαῖο σύγγραμμα τοῦ Σοπεγγάουερ. Λοιπὸν, ὁ πρωτότυπος τίτλος εἶνε «über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde». Ἡ καθαρεύουσα τὸν μετέφρασε: «Περὶ τῆς τετραπλῆς ρίζης τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου». Δὲ θὰ βυζαντινολογήσουμε πάνω στὸ στενὸ γράμμα. Δίχως νὰ παύουμε νὰ πιστεύουμε πὺν ἢ ἀπόδοση θὰ μπορούσε νὰ εἶταν κάτι καλλίτερη, πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι στὸ πνεῦμα καὶ στὴν οὐσία τῆς εἶνε ἱκανοποιητικὴ. Καὶ ὅμως λέμε, ἔχει πιᾶσει πιᾶ, ἔχει ριζώσει.

Στὴν προκειμένη περίσταση θὰ εἶταν πὺν καλὸ βέβαια ν' ἀποδίναμε τὸ: «ἀποχρῶν λόγος» μὲ τίς λέξεις «ἢ ἀρκετὴ αἰτία» ἢ «τὸ ἀρκετὸ αἶτιο» ἢ ἴσως ἀκριβέστερα «ἢ ἐπαρκῆς αἰτιότητα». Γιατί, ὅπως εἶνε γνωστὸ, «ἀποχρῶν» θὰ πῆ «ἀρκετός» «ἐπαρκής». Ὅσο γιὰ τὸ: **λόγος** πάλι, γνωστὸ εἶνε πὺν ἢ λέξη αὐτὴ ἔχει στὴ γλῶσσα μας πολλὲς καὶ διάφορες ἔννοιες, λίγο ἢ πολὺ ἀσυγγενικὲς ἢ ἀσύνδρατες μεταξύ τους. Μιὰ ἀπ' τίς ἔννοιες αὐτῆς εἶνε καὶ ἡ **αἰτιότητα**. Φιλοσοφικὰ μιλώνοντας, «αἰτιότητα» πᾶει νὰ πῆ σύνδεση, σχέση, ἀνάμεσα σ' ἕνα αἶτιο καὶ σ' ἕνα ὁρισμένο ἀποτελεσμα. Αὐτὸ, ἀκόμη σαφέστερα τὸ λένε **αἰτιώδη σχέση**. Μὲ μόνη τούτη τὴ διαφορά. Ὅταν πρόκειται γιὰ τὸν ἐξωτερικὸ μας κόσμο, τὸν ἀντικειμενικὸ, δηλαδή γιὰ ὄντα καὶ φαινόμενα—τότε λέμε πὺν ἢ αἰτιώδης σχέση εἶνε μιὰ σύνδεση ἀνάμεσα σὲ **αἰτία** καὶ σὲ **ἀποτελεσμα**. Ὅταν ὅμως πρόκειται γιὰ διανοήματα, τότε ἀντὶς **αἰτία** μεταχειρίζονται τὸν ὄρο: **λόγος**, καὶ ἀντὶς **ἀποτελεσμα** τὸν ὄρο: **ἀκολουθία**. Ὅπως εἶταν φυσικὸ, στὴν τρεχούμενὴ μας γλῶσσα, λίγο ἢ πολὺ μπερδεύονται οἱ διαφορετικοὶ αὐτοὶ ὄροι, πρᾶμα πὺν νὰ μὴ μᾶς παραδοξοφαίνεται, ἀφοῦ καὶ οἱ φιλόσοφοι δὲν κρατοῦν τὴν αὐστηρὴ διάκριση. Κι' ἔτσι συνηθίζουμε νὰ λέμε, πὺν τὸ τάδε πρᾶμα εἶτε ὁ δεῖνα στοχασμός, ἢ ἕνα φέρομο, δὲν ἔχουν τὸν ἀποχρῶντα λόγο τους, δηλαδή τὸ κίνητρό τους, πὺν νὰ εἶνε ἀρκετὸ σὺν αἶτιο. Μιὰ λοιπὸν κι' ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς ἔχουμε ριζωμένο στὴ γλῶσσα μας τὸν ὄρο, δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ τὸν μεταβάλλουμε σὲ τραγέλαφο, παραμορφώνοντας τίς ἔξω ἀπὸ τὴν ὀνομαστικὴ διαφορὲς ἀπὸ τῆς του. Κι' ὁ ἀρχαϊκὸς αὐτὸς τύπος, πὺν βρῆκε ὡς τόσο θέση στὴ ζωντανή μας γλῶσσα, σωστὸ εἶνε νὰ μείνει ἀρχαϊκός. Αὐτὰ τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ κάθε ἀνάλογη περίπτωση ὄρων, καὶ δὲν πρόκειται βέβαια νὰ ξανάφθουμε. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅτι ἀνεξήγητο βρῆκεται ἀκόμη ὡς ἐδῶ στὸν τίτλο μῆσα, θὰ τὸ δοῦμε ἀμέσως μὲ τὴ σειρά του στὸ κείμενο.

δώσουν τὸ ὁλοκληρωμένο ἔπειτα ὀργανικὸ σύστημα. Γι' αὐτὸ καὶ τοῦτο τὸ ἔργο θεωρεῖται ὡς τὸ πὺν χαρακτηριστικὸ ἔπειτα ἀπὸ τὸ βασικὸ σύγγραμμα: «ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμός».

Τὴν τόσο σημαντικὴ αὐτὴ συνδετικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν «Τετραπλῆ ρίζα κτλ» καὶ στὸ ὀλόλοικο ἔργο τοῦ Σοπεγγάουερ, τὴν ἐπισήμαναν ὄχι μόνον οἱ σοπεγγαουεριστές, ἀλλὰ καὶ «ἀντικειμενικαὶ» ἢ καὶ ἀντίθετοι κριτές, γιὰ νὰ ποῦν πὺν τὸ χειρόδειχτο τοῦτο, μαρτυρεῖ τὴν πλέρια ἐνότητα τοῦ σοπεγγαουερικοῦ ἔργου, τὴ μονολιθικὴ του διάρθρωση, τὸ λογικὸ του εἶρμό, τὴ σφιγτοδεμένη του διάπλαση. Ἡ ὄψη καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦς δικαιῶνει. Ὅμως τὸ βάθος καὶ ἡ οὐσία εἶνε διαφορετικὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλοι φτάνουν ὡς τὸ σημεῖο νὰ παρομοιάσουν τὸ Σοπεγγάουερ μὲ «ἐπιφυλλιδιογράφο» πὺν συνθέτει ἀπὸ μέρη σὲ μέρη, σταματώντας στὴ συνέχεια, δίχως καλὰ καλὰ νὰ ξαίρει τὸ τί θὰ ἐπινοήσει τὴ δεύτερη μέρη καὶ τί ἐξέλιξη θὰ παρουσιάσει τὸ ἔργο. Αὐτὸ σὲ ὁρισμένο μέτρο θὰ εἶταν σωστὸ, ἐφ' ὅσον ὅμως θάχουμε πᾶντα στὸ νοῦ, ὄχι μονάχα τὴν ἐπιφανειακὴ σύνδεση, ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσιαστικώτερον συνοχὴ μὲ κάθε τι τὸ προγενέστερον βασικὸ. Τοῦτο τὸ καταλαβαίνουμε πολὺ πὺν συγκεκριμένα ἀπ' τὰ παρακάτω.

Τὸ πρῶτο πὺν χτύπησ παραξένα στὸ μάτι εἶνε τὸ ὅτι, στὸ σύγγραμμά του αὐτό, ὁ Σοπεγγάουερ, πᾶει, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, νὰ στηρίξει τὸν πὺν ἐπιφανῆ ἰδεολογικὸ ἀντίπαλό του, τὸ Λάϊμπνιτς, πὺν κάμποσο πρῶν, ἀνιδείχτηκε σὺν κήρυκα τῆς ὁλοκληρωμένης αἰσιοδοξίας.

Καὶ φυσικὸ εἶνε ν' ἀπορήσει κανεὶς πάνω στὸ: μὲ ποιὰν μαγικὴ ράβδῳ, ὁ Σοπεγγάουερ, μεταβάλλει τὴν ὁλοκληρωμένη αἰσιοδοξία, σὲ ἀκρατὴν ἀπαισιοδοξία; Ὅπως καὶ ἂν ἔχει, ἄς μὴ μᾶς διαφρεύγει πὺν, ὅταν ὁ Σοπεγγάουερ ξεκινῶσε ἀπ' τίς αἰσιοδοξίες ἀρχές, δὲν ἤξαιρε ὅτι θὰ καταλήξει στὴν ἀπαισιοδοξία. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τοῦτο σημαίνει, πὺν κατάληξεν αὐτοῦ, γιατί... ἐκεῖ τάχατες τὸ ἔφθραν τὰ δικά του «ἀντικειμενικὰ συμπεράσματα». Ὅχι!

Φανερὸ σκοπὸ στὸ πρῶτο αὐτὸ σύγγραμμά του, ὁ Σοπεγγάουερ ἔχει τοῦτο: Ν' ἀποδείξει πὺν ὁ κόσμος δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ μονάχα ἕνα διανοητικὸ φαινόμενο. Αὐτὸ τὸ στηρίξει πάνω σ' ἕνα θεμελιωδέστατον γνωσιολογικὸ πρόβλημα. Πάνω δηλαδή στὸν τρόπο,

πάνω στο γιατί και στο πώς, ο λογισμός αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Κατά τα άλλα ή λύση αυτή δεν είναι καλά καλά δική του. Αυτός μονάχα τη διαφεντεύει, τη διαλαλεί αλλά και την απλώνει, την αναπτύσσει. Λίγο πιο ύστερα θα της δώσει δικό του περιεχόμενο.

Όπως είναι γνωστό, η Τυπική Λογική, που ξεκινά απ' την Αρχαιότητα, συστηματοποιημένη απ' τον Αριστοτέλη, καθορίζει σα βασικές ἀρετηρίες απ' όπου προβάλλουν οι κρίσεις του στοχασμού μας, τρεις θεμελιώδεις αρχές που είναι: α) ή αρχή της ταυτότητας, β) ή αρχή της αντίφασης (πιο σωστά το καταλαβαίνουμε λέγοντας ή αρχή της «μη αντίφασης») και γ) ή αρχή για το τρίτο αποκλειόμενο. Είναι βέβαια απαραίτητο να τις έχει κανείς αυτές υπ' όψη του για να προχωρήσει. (1)

1) Θα μας διευκόλυνε πλείον, ακόμη και για να κατανοήσουμε χειροπιαστά τις καινοφανείς σχέσεις, ανάμεσα στη Λογική και στα κοινωνικά πράγματα, αν απλοποιήσουμε εδώ στη γενικότερη εκλαΐκευση τόσο της Τυπικής όσο και της Διαλεκτικής Λογικής. Όμως τουτό δε μας βολεύει για δυο βασικούς λόγους. α) Γιατί θα μας ξεμάκρυνε πολύ απ' το κύριο θέμα μας, και θα μας έπιανε δυσανάλογα μεγάλο χώρο. Και β) Γιατί, την ανάπτυξη αυτήν την κάνουμε στη μονογραμμία μας για τον Έγχελο—που έχει έξ' άλλου εκεί πολύ καλύτερα τη θέση της. Όταν να μη λέμε και ξαναλέμε τα ίδια πράγματα.

Στο μεταξύ ως τόσο, μια και σίγουρα θα βρίσκονταν αναγνώστες που δεν κατέχουν τα στοιχεία της Τυπικής Λογικής, ως περιοριστούμε στο παράδειγμα που αναπτύσσουμε διάπλατα στον Έγχελο, λ. γ. όταν στην τρεχόμενη ζωή, πάμε, — ως ποίμε — να φωνάσουμε ένα αγγό απ' το μπακάλι, ξαίρουμε καλά πώς δε θα πάρομη αντίς αγγό, κανένα λέμονι ή κικρία ακούπα — που λέει ο λόγος. Γιατί, είτε διαβασμένοι σμφη ή είμαστε είτε και αναλφάβητοι, είτε έχουμε συναίσθηση λογικής είτε όχι, ο λογισμός μας δουλεύει πάνω στα βασικά καλούπια των τριών αρχών.

Ξεκινάμε δηλαδή από την αρχή πώς α) το αγγό είναι απλοόστατα... αγγό: (ή ταυτότητα). β) πώς εκείνο που είναι αγγό, δεν μπορεί ταυτόχρονα να είναι και «μη» αγγό: (ή μη αντίφαση), και γ) ότι δήποτε πράμα, είτε αγγό πρόκει να είναι, είτε «μη» αγγό, οτιδήποτε τρίτο ανάμεσα στα δυο αποκλείεται. Αυτό είναι το θεμέλιο της Τυπικής Λογικής. Όμως πάλι, προκειμένου να φωνάσουμε το αγγό μας — σα να λέμε — δε μας ξαφνίζει διάλου το γιατί ο μπακάλις — ακόμη και στον καιρό που δεν κάνει καμία αγορά — μας λέει πώς τουτό λ. γ. τ' αγγό, στοιχίζουν τόσο και εκείνα στοιχίζουν περισσότερο ή λιγότερο. Το καταλαβαίνουμε αυτό, γιατί ξαίρουμε πάλι καλά, πώς ούτε όλα τ' αγγό είναι όμοια κι' απαρύλλαχτα το ένα με τ' άλλα τους, ούτε καλά καλά το κάθε αγγό είναι όλοένα όμοιο με τον εαυτό του. Υπαίρχουν δηλαδή, τα φρέσκα και τα μπαγατάκια. Το «αγγό της ημέρας» του περιεχόμενου μήνα δεν είναι φως φανερό το ίδιο πια αγγό που βλέπουμε σήμερα. Γιατί απλοόστατα στο μεταξύ έχει χαλάσει.

1) Απ' τη στιγμή, όπου τόσο φυσικά στοχαζόμαστε έτσι, πάλι περίκατο ή

Όμως, ή Τυπική Λογική, αυτή και μόνη της, δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει ούτε τους ιδεοκράτες. Μονάχα τους Σχολαστικούς φάνηκε να ικανοποιεί. Γι' αυτό, απ' το κατώφλι ακόμη του Μεσαίωνα, προβάλλουν τάσεις, για τη νεκρανάσταση της Διαλεκτικής, που φαινότανε σαν άπονεκρωμένη, απ' τον καιρό όπου έσβησαν οι Νεοπλατωνικοί. Όμως ή νεκρανάσταση αυτή δεν έγινε, για λόγους που ιστορικά και κοινωνικά μονάχα μπορούν να εξηγηθούν. (1) Και ναί μεν στην πραγματικότητα ή ζωντανή Διαλεκτική ποτέ δεν πέθανε. Βρήκε το σίγουρο καταφύγιό της στη λαϊκή εθνοκρισία — αδιάφορα αν ο λαός και την όνομασία της άγνοούσε, κι' ούτε υποψιαζότανε πόσο σπουδαίος θεματοφύλακας στήθηκε ως και σ' αυτό ακόμη το σημείο. Στο μεταξύ όμως, απ' την Αναγέννηση κι' εδώ, ή Τυπική λογική δεν είταν πια δυνατό να εξυπηρετήσει τη διανοούμενη κοινωνία στην ραγδαία της πρόοδο.

Έτσι εξηγείται το γιατί ο Βάκων κήρυξε άχρηστο το σχολαστικό «Όργανον» που είχε κατασκευάσει ο Μεσαίονας με τα αριστοτελικά στοιχεία. Και αντίταξε το «Νέον όργανον».

αρχή της ταυτότητας και οι συνακόλουθές της (αντίφαση και τρίτο αποκλειόμενο). Γιατί, όπως εύκολα το νοιάθαμε, το κάθε αγγό — πάλι λέμε — έχει μέσα του την ίδια του την άρνηση που, σε κάθε στιγμή αυτή αναπτύσσεται, σε βαθμό μάλιστα ώστε θα καταστρέψει κάποτε την αρχική κατάσταση. Άλλά και όταν αναπτυχθή ή αντίθεση μέσα στη θέση, τα πράματα δε σταματούν. Γιατί ήπως ξαίρουμε, απ' το κλούβιο αγγό μπορεί να βγει κατόπυλο, που πάλι με τη σειρά του, μπορεί να γίνει κόττα, να γεννήσει νέα αγγό και να συνεχιστή αυτή ή ιστορία. Έτσι, αντί να κάνει κανείς όμολέτα τα μυαλά του, ήπως ο Μεσαίονας, με το να βρει αν το αγγό είναι την κόττα ή ή κόττα το αγγό, κι' αντί να κάνουμε τ' αγγό και τα καλάθια, σε πολλές περιπτώσεις της ζωής χρησιμοποιούμε, είτε το ξέρουμε είτε όχι, μάν άλλη λογική, ανταγωνίστρια της Τυπικής, που εξέταζε τα πράματα στην στεκούμενη της όψη, και γι' αυτό τη χαρακτηρίζουν σα στατική. Η άλλη αυτή λογική, ή ανταγωνίστρια, είναι φυσικά δυναμική. Αντί να είναι καλούπια είναι μηχανισμός κινούμενος, ώστε να παρακολουθεί τα πράματα, τα όντα και τους στοχασμούς στην εξέλιξή τους, στο «γένεσθαι» τους. Τη λέμε, Διαλεκτική, γιατί τη χρησιμοποιούσαν προπάντων στη συζήτηση. Όπως ή Τυπική, που έχει τα βασικά της καλούπια, ή Διαλεκτική, έχει τα βασικά κίνητρα του λογισμού, που είναι κι' αυτά τρία. α) Η θέση — το αγγό ως ποίμε της ημέρας — β) ή αντίθεση, που με την ανάπτυξή της χαλάει το φρέσκο αγγό, γ) ή σύνθεση: ή νέα κόττα, που μπορεί γεννώντας άλλα αγγό να ξαναρχίσει πάλι με τον ανάλογο βασικό μηχανισμό. Άς άρκεστοίμε για την ώρα στα κύρια πάλι λίγα αυτά, που κάθε άλλο, παρά πλείον ιδέα μπορούν να δώσουν για τις δυο ανταγωνίστριες λογικές πολύ λιγότερο μάλιστα όταν ξεπροβάλλει σύνθετο με τα βασικά καλούπια ή με το θεμελιώδη μηχανισμό, και το ιδεολογικό περιεχόμενο της κάθε μιας τους.

1) Αυτό το έπιχωρούμε στη μονογραμμία μας για τον «Έγχελο».

Με τὴ σειρά του ὁ Καρτέσιος ἴδρσε τὴ Μεθοδολογία ἢ «ἐφαρμοσμένη» Λογική. Παράλληλα, εἴταν πιά φανερό, πὸς οἱ τρεῖς ἀρχές τοῦ Ἀριστοτέλη δὲν ἐπαρκοῦσαν πιά οὔτε αὐτές. Γιατὶ κατὰ βῆθος ἀποτελοῦσαν **ταυτολογία**, δηλαδή, μ' ἄλλα λόγια, ἀναμασούσαν τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τὰ ἐξηγήσουν καὶ νὰ τὰ νοιώσουν. Ἐν αὐτό, μπρὸς στὴν ἐξόφθαλμη ἀνάγκη τῆς ζωντανῆς καὶ δυναμικῆς Λογικῆς ἔγινε ἓνα εἶδος συμβιβασμοῦ. Κράτησε ἡ Τυπικὴ Λογικὴ τὴν ὑψηλὴ τῆς ἐπικυριαρχία, ἀλλὰ στίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς, ἔγινε ἀνάγκη νὰ προστεθοῦν ἢ ἀκριβέστερα νὰ ἀναπτυχθοῦν κα' ἄλλες, ποὺ βέβαια τίς εἶχε κίβλας διαβλέψει ἡ ἀρχαιότητα. Ἡ πρὸ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐνσάρκωση στοὺς τέτοιου εἶδους «λογικούς» καὶ ἰδεολογικούς συμβιβασμούς στάθηκε ὁ Λάϊμπνιτς ἀνάμεσα στὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα.

Αὐτὸς λοιπὸν, συνεχίζοντας ἄλλους προκάτοχους του, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσει πὸς, κανένα στοχασμὸ (ἢ ἀκριβέστερα, καμμιά ἀπ' τὶς κρίσεις ποὺ κάνει ὁ στοχασμὸς) δὲν μπορούμε νὰ τὸν παραδεχτοῦμε γιὰ σωστό, καὶ κανένα γεγονός γιὰ πραγματικό, δίχως τὸν ἀποχρῶντα λόγο του, δηλαδή δίχως τὸ ἐπαρκὲς κίνητρο ποὺ γεννᾷ τὴν κρίση ἢ τὸ γεγονός ἢ τὸ φαινόμενο, μ' ἄλλα λόγια, δίχως τὴν **αἰτιότητα**, δίχως δηλ. τὴν ἐπαρκῆ σχέση ἀνάμεσα σὲ **λόγο** καὶ σὲ **ἀκολουθία**, ἢ σὲ αἴτιο καὶ σὲ ἀποτέλεσμα.

Εἶνε φανερό πὸς ἀπ' τὴ στιγμή ὅπου προβάλλει ἡ «αἰτιότητα» ὁ λογισμὸς δὲν μπορεί παρὰ νὰ γίνῃ δυναμικός. Ὅμως ὁ μεγάλος ἐκεῖνος συμβιβαστὴς ἐξασφαλίζει τὴν Τυπικὴ λογικὴ μέσα στὴν ἀναθεώρησή του καὶ τὴν πλουτίζει μὲ ξένο ὕλικό. Ὅστε ἡ Λογικὴ διατηρεῖ τὴν ἰδεοκρατικὴ οὐσία τῆς, ποὺ εἶνε κίβλας ἢ ἀκρατὴ **πνευματοκρατία**, κάτι τὸ τόσο ἰδεοκρατικό, ὥστε νὰ ἔρχεται σ' ἀντίθεση ἀκόμη καὶ μ' ἐκείνους τοὺς ἰδεοκράτες ποὺ τουλάχιστον παραδεχόντανε ἓναν ἰδεολογικὸ δυαδισμό, βασισμένο σὲ ἕλη καὶ σὲ πνεῦμα, σὲ ψυχὴ καὶ σὲ σῶμα.

Γιὰ τὸ Λάϊμπνιτς (ποὺ κα' αὐτὸν σὲ ξεχωριστὴ μονογραφία τὸν ἐξηγοῦμε) τὸ Σύνπαν ὅλο εἶνε μιὰ ἁρμονικὴ ἐνότητα ἢ ἀκριβέστερα εἶνε «**μονάδες**»—ὅπως λέει. Συνακόλουθα θέλει καὶ τὴ Λογικὴ ἐνιαία, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ τούτη: Τὰ μὲν βασικά καλοῦνται τὰ κρίνει ἀπαραίτητα γιὰ νὰ μπορούμε νὰ καθορίσουμε τίς κρίσεις μας πάνω στὸ κάθε τί ποὺ προὑπάρχει ἀπ' τὴ γνώση μας ἢ καλλίτερα ποὺ βρίσκεται πρὶν ἀπ' τὴ δυνατότητά μας, νὰ διακρίνουμε ἂν ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει.

Πέρα ἀπ' αὐτό—κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Λάϊμπνιτς—μὲ τίς τρεῖς μονάχα ἀρχές (ταυτότητα κλπ.), δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ κατανοήσουμε τὸν κόσμον οὔτε στὸ βῆθος καὶ στὴν οὐσία του οὔτε κἂν στὴν ὕψη καὶ στὴν ἐπιφάνειά του. Γιατὶ τὸ μυαλό μας, προκειμένου νὰ προχωρήσει στὴ γνώση, δὲν μπορεί νὰ στηρίξει καμμιά λογικὴ κρίση, δίχως τὴν ἀρχὴ τῆς **αἰτιότητας**. Ποῦ ὑπάρχει ἄραγε τούτη ἡ ἀρχή; Ὁ Λάϊμπνιτς βεβαιώνει πὸς αὐτὴ βρίσκεται μέσα στῆς πραγματικότητας τὴν ἀνάπτυξη, δηλαδή μέσα στὸ «**γίγνεσθαι**». Καὶ λέει πὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ «**γίγνεσθαι**» περιέχει μέσα του τὴν ἐπαρκῆ δικαιολόγηση καὶ τὴ πραγματικότητας ποὺ αὐτὸ τὸ ἴδιο δημιουργεῖ.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ κίνητρο—πάντα κατὰ τὸν Λάϊμπνιτς—στὴ γενικότητά του δὲν μπορεί νὰ εἶνε τίποτ' ἄλλο ἐξὸν ἀπὸ τὴ Θεία Πρόνοια, ποὺ φροντίζει γιὰ τὴν τάξη τοῦ κόσμου. Συνακόλουθα, νὰ γιατί ἡ τάξη αὐτὴ τοῦ κόσμου, νὰ γιατί ὁλόκληρος ὁ κόσμος εἶνε ἢ πιὸ τέλεια πραγματικότητα, ἢ πιὸ εὐτυχημένη, ἢ πιὸ ὁμορφη, ἢ πιὸ καλή, ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες πραγματικότητες ποὺ θὰ εἴταν μπορετὸ νὰ δημιουργηθοῦν.

Βέβαια, ἀπ' τὴν στιγμή αὐτὴ ξεπροβάλλει ὁλοκάθαρα ἡ λεϊβνιτιανὴ ἀγεφύρωτη ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν ὑπάρχουσα τάξη, ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ στὴν παντοδυναμία τῆς Θεϊκῆς Μονάδας ἀπ' τὴν ἄλλη, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ κάνει τὸν κόσμον καλλίτερο. Ἀλήθεια εἶνε πὸς ὁ Λάϊμπνιτς προσπαθεῖ νὰ ἐξαφανίσει αὐτὴν τὴν ἀντίφαση. Μὰ δὲν πρόκειται βέβαια νὰ βραδυπορήσουμε τώρα σ' αὐτό.

Ἐκεῖνο ποὺ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ἀκόμη νὰ συγκρατήσουμε, εἶνε τὸ λεϊβνιτιανὸ περιεχόμενο τῆς ὑπερμασιώδοξης αὐτῆς Λογικῆς. Καὶ συγκεκριμένα, διδάσκει ὁ Λάϊμπνιτς, ἡ αἰσία, τὸ «**ἐν τῶν ὄντων ὅλων τῶν ὄντων**», δὲν εἶνε νόηση, οὔτε διάσταση—ὅπως νόμιζαν ἄλλοι προγενέστεροί του—ἀλλὰ εἶνε **δύναμη**, καὶ δύναμη σημαίνει παραγωγή ἐνέργειας. Σ' αὐτὸ στηρίζεται τὴν περιλάλητη ἀρχὴ του: «**Ὅτι δὲν ἐνεργεῖ, δὲν ὑπάρχει**». Γιὰ νὰ ὑπάρξει ὅτιδήποτε, πρέπει νὰ ἐνεργεῖ ἢ νὰ τέλῃ τουλάχιστον στὴν ἐνέργεια. Καὶ κάθε τί τὸ ὑπαρκτό, δηλαδή ἢ κάθε δύναμη, δὲν μπορεί παρὰ νὰ χεῖ δύο βασικοὺς χαραχτῆρες: α) νὰ **θέλει** νὰ ἐνεργήσει, β) νὰ **θέλει** νὰ σκεφτεῖ. Ἐδῶ ἐπίσης δὲ μᾶς βολεῖ νὰ βραδυπορήσουμε. Μᾶς ἐπαρκεῖ ὅτι διαφαίνεται κίβλας ἡ **κοσμικὴ βουλησιαρχία**, ποὺ θὰ τὴν πάρει ἀτόφια σχεδὸν ὁ Σοπενγῆουερ.

Ἐπει λοιπὸν, **λογικά**, δὲν μπορούμε νὰ καταλάβουμε κάτι, ἂν δὲν νοιώσει τὸ μυαλό μας, τὸν ἀποχρῶντα λόγο αὐτοῦ τοῦ κάτι.

Στὸ μετὰξὺ ὁ φιλόσοφος μᾶς, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη κατὰ νοῦ τὴν ἀπαισιοδοξία — ὅπως τουλάχιστον φαίνεται — προετοιμάζει ὡς τόσο τὸ κορῦωμα τῆς «βουλευσιαρχίας» του, καὶ ἀναπτύσσει τὴ «λογικὴ» βουλευσιαρχικὴ βάση, ἀναλύοντας στὴ ρίζα τῆς, τὴ λειψυτιανὴ ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Τὴ ρίζα τούτῃ παρουσιάζει μὲ τέσσερα παρακλάδια, μὲ τέσσερις δηλαδὴ θεμελιώδεις μορφές, ποὺ εἶνε οἱ ἀκόλουθες.

α) Principium rationis sufficientis e s s e n d i .

Δηλαδή; Ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου τοῦ εἶναι ἢ μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἀρχὴ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων. Ἡ πρώτη αὐτὴ ρίζα τοῦ ἀποχρῶντος λόγου καθορίζει τίς συνθῆκες ἢ τοὺς ὅρους ποὺ κίττω ἀπ' αὐτοὺς εἶνε μπορετὴ ἢ ὁποιαδήποτε ψυχολογικὴ μίς παρουσία ἢ καλλίτερα τὸ κάθε τι ποὺ μποροῦμε νὰ νοιώσουμε μέσα στὸ χῶρο καὶ μέσα στὸ χρόνο. Λοιπόν, ἡ μορφή ἢ ρίζα αὐτὴ τοῦ ἐπαρκoῦς λόγου, διαφεντεύει τὸν κόσμον τῶν τύπων, κυβερνᾷ τίς ἐκ προτέρων (a priori) αἰσθήσεις μας πάνω στὸ χρόνο καὶ στὸ διάστημα. Ὅμοια διαφεντεύει καὶ τίς μαθηματικὲς ἀλήθειες, ποὺ εἶνε ἀπόρροιές τῆς, συνακόλουθά τῆς.

Κάπως πιὸ εὐκολονόητα, πάνω στὸ σημεῖο αὐτό, συμβαίνει (κατὰ τὸν Σοπενχάουερ βέβαια) τοῦτο: Δὲν μποροῦμε νὰ στοχαστοῦμε μιὰν πραγματικότητα, παρὰ μόνο καὶ ἐφ' ὅσον, αὐτὴ, πιάνει μιὰν ὀρισμένη διάσταση μέσα στὸ χῶρο, ἢ ἀκόμη ἀκριβέστερα, πιάνει διαστάσεις ποὺ τίς περιορίζουν ὅλα τὰ ἐξὸν ἀπ' αὐτήν, ἄλλο μέρη τοῦ χῶρου. Κι' ὄχι μόνο αὐτά. Ἀλλὰ ἐπίσης, ἡ πραγματικότητα ποὺ μποροῦμε νὰ τὴ στοχαστοῦμε ἔτσι στὶς διαστάσεις τῆς μέσα στὸ χῶρο, πρέπει ἀκόμη νὰ βρῆκεται μέσα σὲ μιὰν ἀλληλουχία ποὺ τὴν ἀφορίζουν οἱ προηγούμενες καὶ οἱ μεταγενέστερές τῆς χρονικὲς στιγμές.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶνε ἀποχρῶν λόγος τοῦ κάθε ὄντος.

β) Principium rationis sufficientis f i e n d i .

Δηλαδή: ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου τοῦ γίνεσθαι. Μέσα σὲ τούτῃ τὴ μορφή, ταυτίζεται τὸ «γίνεσθαι» ποὺ εἶπαμε, μὲ τὸν κυρίαρχο νόμο τῆς αἰτιότητας. Μ' ἄλλα λόγια, μὲ τὴ μορφή τῆς αὐτῆς, ἡ ρίζα τούτῃ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου, διαφεντεύει καὶ κυβερνᾷ ὅλες τίς μεταλλαγές στὰ φαινόμενα. Τὸ κάτω τῆς γραφῆς, ἡ ἀρχὴ τούτῃ, εἶνε αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ νόμος τῆς αἰτιότητας. Ἀκόμη

πιὸ εὐκολονόητα: στὴν κατηγορία αὐτὴν τοῦ «γίνεσθαι», ἢ στὴν ἐναλλαγὴ τῶν φαινομένων, τὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὰ γεγονότα, ἢ στὶς διαφορὲς φάσεις τοῦ κάθε περιστατικοῦ μποροῦμε νὰ τὴ στοχαστοῦμε ἀναγκαστικὰ καὶ μόνο, μέσα σὲ συνθῆκες χῶρου καὶ χρόνου.

Ἔτσι, τὸ κάθε τι δὲν μπορεῖ νὰ παρουσιαστεῖ στὰ μάτια μας, ἢ — ἂν θέλετε στὴ νόησή μας — παρὰ μονάχα μὲ μορφή αἰτιότητας. Κατὰ λογικὴ μάλιστα σειρά, ἀπ' αὐτὴν τὴ μορφή ξεκινᾷ καὶ σ' αὐτὴν μέσα βρῆκεται ἡ ρίζα καὶ ἡ φύτρα τῆς ὅλης αἰτιότητας.

γ) Principium rationis sufficientis agendi .

Δηλαδή, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου τῆς δράσης. Ἡ τρίτη αὐτὴ ρίζα ἐκφράζει τὴν ἀρχὴ τῆς βούλησης, τὴν ἀρχὴ τοῦ «θέλω», ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ δράσει δίχως μιὰν ἐπαρκῆ αἰτία, δίχως ἓνα ἀρκετὸ κίνητρο. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴν τὴν ὀνομάζει καὶ νόμο τῆς αἰτιολογίας ἢ αἰτιολόγησι. Ὡστε διακρίνουμε ἀναγκαστικὰ τὴν αἰτιότητα ἀπὸ τὴν αἰτιολόγησι. Ἦ καλὰ καλὰ σημαίνει αἰτιολόγησι; Εἶνε ἡ αἰτιότητα στὰ «ἐνδότερα συμβάντα» ποὺ ἀντιδιαστέλλονται ἀπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ φαινόμενα.

Ἀκόμη πιὸ εὐκολονόητα: ἡ ἐσώτερη οὐσία τῶν ὄντων, δηλαδὴ τὸ «ὄντως ὄν», τὸ πράγμα καθ' ἑαυτό, ἐκδηλώνεται σὰ θεληματικὴ δράσι. Ὅμως τὸ θέλημα τοῦτο δὲν μποροῦμε νὰ τὸ νοιώσουμε παρὰ μονάχα καὶ ἀναγκαστικὰ στὶς σχέσεις τοῦ, μ' ἓνα κίνητρο ἐπαρκές, ἀποχρῶν. Ἔτσι συναντοῦμε ἐδῶ ἓναν καινούργιο τύπο αἰτιότητας, ποὺ διαφέρει ἀπ' τοὺς ἄλλους τύπους κατὰ τὸ ὅτι πρέπει νὰ τὸν νοιώσουμε στὰ «ἔσω», δηλαδὴ στὸν ἀποκρυμμένο δεσμὸ ἀνάμεσα στὸ κίνητρο καὶ στὴν πράξι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ κίνητρο, εἶνε ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς δράσης.

δ) Principium rationis sufficientis cognoscendi .

Δηλαδή: ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου τῆς γνώσης. Χάρη στὴν ἀρχὴ αὐτὴ συμβαίνει ὥστε ἡ γνώσι νὰ μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ τὴν ἀλήθεια τῆς στὴν πραγματικότητα. Μ' ἄλλα λόγια, προβάλλει ἡ λογικὴ μορφή ποὺ κανονίζει τίς ἀφηρημένες ἐννοίες γενικά, καὶ εἰδικότερα τίς κρίσεις τοῦ λογισμοῦ μας. Περιστὸ νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ πραγματικότητα ὅπου στηρίζεται ἡ τέτοια ἀλήθεια, εἶνε ἡ ἰδεοκρατικὴ πραγματικότητα καὶ ἡ ἰδανιστικὴ ἀλήθεια. Ὅπωςδήποτε, καὶ κάπως πιὸ εὐκολονόητα κ' ἐδῶ, πρόκειται γιὰ τοῦτο: Στὴν περιοχὴ τῆς γνώσης, κάθε κρίσι πρέπει νὰ στηρίζεται σ' ἓνα λόγο ἐπαρκῆ.

Αὐτὸν τὸν ἐπαρκῆ τῆς λόγου τὸν βρίσκει στὴ σύνδεση τῶν διανοητικῶν πράξεων. Ὅπως λοιπὸν φανταίνεται, τὴν ἀρχὴ αὐτὴν τὴν παίρνει ὁ Σοπεργιάουερ μὲ μιὰν ἔννοια τόσο πλατειά, ὥστε νὰ συντρέχουν σ' αὐτὴν καὶ νὰ περιχλείονται μέσα της—μαζὶ μὲ τὸ παλιὸ ἰδεοκρατικὸ κριτήριον⁽¹⁾ τῆς ἀλήθειας—καὶ τὰ κυριώτερα τουλάχιστον ὑπερβατικὰ στοιχεῖα τῆς Καντιανῆς γνωσιολογίας ποὺ θὰ τὴν γνωρίσουμε ἄλλοῦ.⁽²⁾

Ἔτσι, μὲ τὶς τέσσερις αὐτὲς μορφές της, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου δείχνεται πῶς ξεκάθαρα σὺν ἀποκλειστικῶν ἀξιοθεωρητικῶν νόμος» τῆς νόησης καὶ τοῦ στοχασμοῦ. Ἦ πᾶσι νὰ πεῖ αὐτό; Ὅτι ἀπλούστατα, ὁ κόσμος εἶνε ἔργο δικό μας, εἶνε δημιούργημα μας, ἀφοῦ τὸ παρουσιαστικὸν τοῦ προέροχεται μιᾶς ἐπαρχίας ἀπ' αὐτὴν τούτῃ τῆς σύστασιν τοῦ μυαλοῦ μας. Ὅστε τὸ Σύμπαν δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἓνα φαινόμενο ποὺ τὸ προσβάλλει ὁ στοχασμὸς μας.

Πιὸ πρὶν ἀκόμη, ὁ ἴδιος ὁ Λάϊμπνιτς, συγχώνευε τὶς τέσσερις αὐτὲς μορφές σὲ δύο; α) στὴν ἐπαρκῆ αἰτία, καὶ β) στὴν ταυτότητα. Καταστάλαξε μάλιστα καὶ τὶς δύο, συγχωνεύοντάς τες σὲ μιὰ μονοκόμμη ρίζα κ' ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴν λεϊβνιτιανὴ ἐνότητα. Οἱ κατοπινοὶ κριτικοὶ κλονοῦν τὴν γενίκευσιν τοῦ Λάϊμπνιτς «ἀσφαλῶς φιλοσοφικώτερη». Ἔτσι μπαίνει τὸ εἴρημα, τοῦ «γιατὶ τέλος πάντων, ἡ ἀνάλυσιν αὐτὴ τῆς ἐνιαίας ρίζας σὲ τέσσερις παρακλάδια»; Λοιπὸν, νὰ πῶς ἐξηγεῖται. Ὁ Σοπεργιάουερ, πιθικώτατα, δὲν ἤξαιρε ἀκόμη πὸς θὰ κατέληγε στὴν ἀπαισιοδοξίαν. Γιατὶ ἄλλοιῶς θὰ τόλεγε ξεκάθαρα. Ἡ τουλάχιστον θὰ τὸ πρόλεγε φανερὰ καὶ σταράτα—καὶ ὄχι «ἀποκρηστικῶς»—πρῶτα ποὺ δὲ θὰ τὸν ἐμπόδιζε διόλου ν' ἀναπτύξει ἔπειτα διὰ πλάτα τὴ «θέσιν» του.

Καὶ δὲν τὸ ἤξαιρε τότε αὐτό, γιατί, δὲν εἶχε ἀκόμη ολοκληρωθεῖ μέσα του ἡ συνείδησιν τοῦ καθοδηγητικοῦ ρόλου ποὺ ἀνυλάμβανε νὰ παίξει στὴ διανόησιν, ἐκφράζοντας τὰ ἰδανικὰ τῆς κοινωνικῆς του μερίδας.

Ἀντίστροφα ὅμως, αὐτὴ τούτῃ ἡ κοινωνικὴ του συνείδησιν, σὲ συνείδησιν τῆς μερίδας του, εἶχε βέβαια ξυπνήσει κιόλας μέσα του. Εἶχε ἀρχίσει τὴν διαμόρφωσίν της. Κι' ἀπόδειξιν ἡ καθωρισμένη πῶς

1) «Κριτήριον» λένε στὴ Φιλοσοφίαν, τὴ λογικὴ ἐκείνη δύναμιν ποὺ κάνει νὰ γνωρίσουμε τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ πιστέψουμε σ' αὐτὴν.

2) Μονογραφία γιὰ τὸν Κάντ.

τάσιν του πρὸς τὴ βουλευσιαρχίαν, ποὺ φῶς φανερὰ ἐκφράζει τὴ βουλευτικὴ ροπή, τὸ θέλημα, τὸ θέλω, τῆς πλουτοκρατίας. Αὐτὸ τὸ θέλημα, σὲ δύο κοινούς σκοποὺς ἀπόβλεπε κιόλας, ὀλοφάνερα. α) Στὴν ἀπόλυτη βουλευτικὴ χειραφέτησιν τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου ἀπ' ὅλα τὰ λειψανά καὶ τὰ παλιὰ δεσμὰ τοῦ φεουδαλισμοῦ, καὶ β) στὴν ἀπόλυτη ἐπιβολὴ τῆς χρηματιστικῆς κυριαρχίας πᾶντο σ' ὅλα τ' ἄλλα κοινωνικὰ στρώματα. Γιὰ τὴ «λογικὴ» καὶ ἰδεολογικὴ συστηματοποίησιν τέτοιας διανόησιν, προκειμένου ν' ἀνοίξει δρόμον αὐτοτελεῖ, ὁ Σοπεργιάουερ, ξεκινᾷ κιόλας, ἀπὸ μιὰ διπλὴν ἀφετηρία. α) Ἀπὸ τὴν λεϊβνιτιανὴν βουλευσιαρχίαν. Αὐτὴν θέλει νὰ ἀναγάγει στὰ ἔσχατα συμπεράσματα μιᾶς πραγματικότητος ποὺ τὴν ἀγνοοῦσε ἀκόμη ὁ Λάϊμπνιτς καὶ ποὺ εἶχαν ἡ πρώτη ἀφύπνισιν τοῦ χρηματισμοῦ. β) Μὰ γιὰ νὰ γίνει ἴσα ἴσα αὐτό, χρειάζεται κάτι πιὸ καινούργιον ἀπὸ τὸ Λάϊμπνιτς, κ' ἀπ' τὸν λεϊβνιτιανὸν πνευματοκρατισμὸν του ποὺ τὰ σάρωσε ὁ Κάντ. Χρειάζεται μ' ἄλλα λόγια ἡ Καντιανὴ γνωσιολογία, πῶς «φρέσκια», πῶς ἀνέπαιρη ἀκόμη τότε, πῶς παντοδύναμη—ὅπως φαινότανε—μὰ καὶ προβύλλει ἅτ' τὴν ἴδιαν τῆς τὴν αὐτοκρατικὴν μέσα.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ δευτέρη ἀφετηρία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶνε Καντιανὴ, δηλαδή, αὐτὴ τούτῃ ἡ γνωσιολογία τοῦ Κάντ, μ' ἄλλα λόγια, ἡ νέα κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνην ἀντίληψιν σὲ πῶς μπορεῖ ἡ Γνώσιν ν' ἀγκαλιάσει τὸν κόσμον καὶ τὸ εἶναι μας. Βέβαια, γι' ἀφετηρία πρόκειται. Μένει ν' ἀνοίχτεῖ ἀπ' αὐτὴν καὶ πέρα δρόμος νέος. Στὸ σημεῖον λοιπὸν ὅπου θὰ διασταυρωθοῦν κάποτε οἱ ἀπὸ δύο ἀφετηρίας δρόμοι, σὲ σημεῖον ὅπου οἱ δύο διακλιδώσεις θὰ συγχωνευτοῦν, αὐτοῦ θὰ στηριχτεῖ ὁ σοπεργιαουερισμὸς, σὺν «χειραφετημένη» πῶς θεωρία γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ τὴν ζωὴν, καὶ γιὰ τὸ ἀνθρώπινον εἶναι.

Μὰ κ' ἔτσι πάλι, δὲ σκορπᾷ τὸ ἀπόρημα πᾶντο σὲ: γιατί, σώνει καὶ καλὰ οἱ τέσσερις μορφές, ἡ τετραπλὴ ρίζα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου; Γιὰ τὸν ἀνάλογο ἄλλο, ποὺ οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι, ἤθελαν τὸν ἐνιαῖον καὶ ὁμοούσιον Θεὸν τοὺς τὸν Ἰανὸν — ποὺ ὅπως ξαίρουμε ἐκφράζει τὶς μεταβολές τῆς Φύσιν — τὸν ἤθελαν μὲ δύο πρόσωπα, ὥστε τὰ ἀπρόσωπα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὰ ἀγνωστὰ εἶτε τῆς εἰρήνης, εἶτε τοῦ πολέμου, νὰ προσαρμόζονται ἀνάλογα μὲ τὰ τρεχούμενα συμφέροντα τῆς θερησκηγιότατης μερίδας, καὶ νὰ τὰ ἐξηγοῦν σὺν φυσικῆς ἀπόρητες.

Ὁ Ἰανὸς τοῦ Σοπεργιάουερ, ἡ διανοητικὴ θεότητα τοῦ χρηματισμοῦ σὲ ξύπνησιν της, εἶνε πῶς πλούσια σὲ πρόσωπα ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν. Ἀντὶς δύο, χρειάζονται τέσσερις μορφές. Ἔτσι ὥστε,

νά μὴν μὴ μπορεί γ' ἀπομείνει σημεῖο τοῦ διανοητικοῦ ὀρίζοντα οὔτε ἀνεξήγητο μὴ οὔτε καὶ ἀσύνδετο μὲ τὰ ἀπρόβλεπτα ἐκεῖνα, ποὺ θὰ ὑπαγορεύσουν ἀργὰ ἢ γρήγορα τὰ γεγονότα.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴν, ὅσο «ἐπιφυλλιδογράφου» κι' ἂν παραδεχτοῦμε τὸν πατριόρχη τῆς ἀπαισιοδοξίας, δὲν μπορούμε νὰ μὴ ἀποθαυμάσουμε τὴν προβλεπτικότητά του, ὅποτε ἐξηγεῖται κιόλας τὸ ἐπιφανειακὸ σφιχτόδεμα τῆς κοσμοθεωρίας του. Καὶ δὲ μένει παρὰ νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ τεράστιες ἀντιφάσεις, ποὺ κλείνει μέσα του ὁ τόσο καλοδεμένος ἀπ' τὴν ἀρχὴ του κόμπος.

ΕΝΑΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ ΣΤΗ ΒΑΪΜΑΡΗ

Ἀφοῦ λοιπὸν ὑποστήριξε τὴ διατριβή του, ὁ Ἀρθούρος Σοπερχάουερ πῆγε νὰ περάσει τὸ χειμῶνα του στὴ Βαϊμάρη. Ἄν δὲν εἶταν γιὸς ἐνὸς χρηματιστῆ καὶ μιᾶς καπιτισιόζας μεγαλοαστῆς, πιθανώτατα δὲ θὰ πῆγαινε αὐτοῦ. Ἡ πάλι, ἂν ὁποιοδήποτε τυχαῖο ἐλατήριο τὸν ἔκανε νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν πόλη αὐτὴν, σίγουρα δὲ θὰ βρισκότανε στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ποὺ βρέθηκε, καὶ συνακόλουθα, δὲ θὰ εἶχε δυὸ μεγάλες ἐπιδράσεις στὸ ἔργο του. Καὶ νὰ γιατί, ὅπως δὲν εἶνε τυχαῖο τὸ Ντάντσιχ, ἄλλο τόσο δὲν μπορεί νὰ εἶτανε τυχαῖα οὔτε ἡ Βαϊμάρη.

Στὴν καρδιὰ τῆς Γερμανίας, ἀπάνω στὸν Ἰλμ—τὸν παραπόταμο τοῦ Ἐλβα—καὶ μέσα στὴ συγκοινωνιακὴ ἀρτηρία Βερολίνου—Λειψίας. Ὡς τόσο, τὴν πολιτεία τούτη δὲν τὴ δόνησε ὁ γοργὸς παλμὸς οὔτε τῆς ἐμπύρετης παραγωγῆς οὔτε τοῦ μεγάλου ἐμπόριου. Καὶ ὅμως εἶνε περιλάλητο τὸ βιοτεχνικὸ μουσεῖο της. Κι' αὐτὸ τὴ δείχνει σὰν ἔξοχο παρατηρητήριον. Ἡ μόνη τέχνη—βιοτεχνία ἄλλοτε, βιομηχανία σήμερα—ποὺ γνώρισεν ἐκεῖ τεράστιαν ἀνάπτυξη, εἶταν καὶ εἶνε ἡ Τυπογραφία. Καὶ τὰ μνημεῖα της περίφημα—μνημεῖα Τέχνης καὶ Γραμμάτων. Στὸν κοσμοξάκουστο μητροπολιτικὸ ναὸ της, τὸ ἀφιέρωμα τὸ πολυθρόνητο τοῦ μεγάλου Κράναχ, βρῖσκεται ἡ ζωγραφιὰ ποὺ ζωντανεύει τοῦ Γολγοθᾶ τὸ δράμα. Καὶ τὸ παλάτι ποὺ εἶνε κομποτέχνημα, ὡς τόσο θὰ περνοῦσε ἀπαρτήρητο, ἔστω μαζὶ καὶ μὲ τὸ φάντασμα τῆς Ἀμαλίας Ἄννας, τοῦ θηλυκοῦ Μαικίνα—ἀπαρατήρητο μπροστὰ σὲ σπῖτια ποὺ προβάλλουνε τὴν αἴγλη τους στὸν κόσμον: «Οἶκος τοῦ Γκαϊτε», «Σπῖτι τοῦ

Σίλλερ», κατοικίες τοῦ Βήλαντ καὶ τοῦ Χέρδερ. Νὰ κλείσουμε ὡς τόσο τὸν κατάλογο, μὲ τὴν ἀτίμητη Βιβλιοθήκη καὶ τὸ μοναδικὸ στὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπη «Ἀρχεῖο»: βρούση ἀστέρευτη, Παγὰ λαλέουσα τῆς Ἱστορίας.

Ὡστε; . . . Ἡ πνευματικὴ κίνηση ἀπόσπρωξε τὸν πυρετὸ τὸν ὕλικό. Ἡ ἀκριβέστερα, μὲ πλοῦτη τοῦ ἐμπορισμοῦ ποὺ ἀποθησαύριζε ἀπ' ὀλόγουρά της ἡ Βαϊμάρη εἶχε γίνει κέντρο πνευματικό. Κόμπος συγκοινωνιακὸς ἀνάμεσα στὴ διάνοηση, πάνω στὸ πέρασμα δυὸ κόσμων πάλι: ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δράσης στὸν κόσμον τοῦ στοχασμοῦ.

Θέλουσαν νὰ ποῦν, πὼς τούτη της τῆ μοῖρα, τὴν καίθωρισαν ἕνα δυὸ δοῦκες, κι' ἄλλες τόσες δούκισσες, ποὺ ἔλαχε ν' ἀγαπήσουν τίς Τέχνες καὶ τὰ Γράμματα. Φτηνὴ αὐτὴ ἡ ἐξήγηση. Σὲ πῶς πλατεῖα θεώρηση, βρῖσκεται τὸ κλειδὶ τοῦ μυστικοῦ, πάνω στὴν τέτοια τὴ μονόπλευρη ἀνάπτυξη. Δηλαδή; ἀνάμεσα σὲ κέντρα ἀστικά, ποὺ ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα τὰ ὠνομίζανε πόλεις ἐλεύθερες, ἡ Βαϊμάρη εἶτανε φεουδαλικὸ προικιό, ποὺ τὸ διεκδικούσαν μὲ ζωὴ καὶ θάνατο οἱ ζωροδεσπότες.

Ὅμως, γιατί εἶταν τόσο κεντρικὴ ἡ γεωγραφικὴ της θέση, αὐτὸ ἔκαμε τοὺς ἡγεμόνες νὰ στοχάζονται πὼς δὲν τὴν ὠφελοῦν τὴν τέτοια πολιτεία οὔτε τὰ κάστρα οὔτε οἱ πολεμιστρες.

Τὸ μόνο μέσο νὰ συγκρατηθοῦν οἱ καταρράχτες ποὺ χυμούσαν κατ' ἐπάνω της, ἀπὸ τὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, εἶτανε ἡ πολιτικὴ. Τόσο ἀναπτυγμένη μάλιστα πολιτικὴ, καὶ τόσο πρῶϊμα «μοντέρνα», ὥστε νὰ μὴν ἀργήσει ἡ Μεσαία τάξη στὴ γύρω τὴν περιοχὴ, νὰ καταλάβει πὼς ἂν ἄφινε τ' ἀρχοντολόι νὰ κυβερνᾶ ἐλεύθερα ἐλεύθερους ἀσταύς, τὸ κέρδος θάταν κι' ἀπ' τὰ δυὸ τὰ μέρη. Μ' ἄλλα λόγια, στάθηκε σὰν ἐπίκεντρο ἡ Βαϊμάρη, στὸν πρῶϊμο συμβιβασμὸ ἀνάμεσα σὲ Φεουδαλισμὸ καὶ στὴ Μεσαία Τάξη. Ἀπ' αὐτοῦ κι' ἔπειτα, οἱ πραγματευτάδες ἔβαζαν, θὰ λέγαμε, τὸ «ρεφενέ» τους—τόσο εἶχε τ' ἀρχοντολόι ἀναπτύξει τὴ φοροτεχνικὴ ποὺ ἔκανε τὰ δασίματα σχεδὸν ἀνώδυνα—καὶ οἱ δουκικὲς γενεές, σ' ἀντίβαρο γιὰ τὴν ἐνοπλὴ προστασία ποὺ προσφέρανε, ἀποθησαύριζαν ὕλικὰ πλοῦτη καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀστισμοῦ. Ἔτσι στὴ Βαϊμάρη, ἀπὸ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ 16ου αἰῶνα, ὡς τὸν περασμένο παγκόσμιον πόλεμον, ἔμεινε τὸ μεγάλο δουκάτο Σάξ-Βαϊμαρ-Λίξεναχ.

Οὔτε ὁ Γκαϊτε ποὺ γεννήθηκε στὴ Φρανκφούρτη, οὔτε ὁ Σίλ-

λερ, ὁ γεννημένος στὸ Μάρμπραχ, θὰ εἶχανε ἀλλοιῶς καμμιά δουλειὰ ἰδιαίτερη στὴ Βαϊμάρη. Μὰ ἡ δουκικὴ Αὐλή, εἴταν σωστό «ἡμαρτέι», λίγο τεμπελχανεῖο, καὶ πὺ πολὺ ἀκόμη κῆπος τοῦ Ἀκάδημου. Φτωχὸς γιατράκος, χειρουργός, ὁ Σίλλερ, ξεκίνησε καὶ πῆγε μόνος του, γιατί μυρίστηκε ὅτι ἐκεῖ ἔχουνε πέραση τὰ Γράμματα.

Ὁ Γκαϊτε, ὅμως, δὲν τὴν εἶχε τέτοια ἀμεση ἀνάγκη. Γιατί εἴταν πλουσιόπαιδο. Αὐτὸν, τὸν εἶχανε καλέσει. Ἐπειδὴ ἀπὸ καιροῦς ἡ δουκικὴ αὐλή, ἤθελε μεγαλόπρεπες διακοσμῆσεις, καὶ φυσικὰ τὶς προτιμοῦσε σὲ ζωντανὲς φυσιογνωμίες.

Κιόλας τὸ Βίλαντ, τὸν εἶχε προσκαλέσει ἡ δούκισσα Ἀμαλία. Ὁ γιὸς τῆς ὁ Κάρολος Αὐγουστός, προσκάλεσε τὸν Γκαϊτε, ἐνῶ στὸ μεταξύ—λίγο πὺ πρὶν, λίγο πὺ ὕστερα—κονάκιαζαν στὸ δουκικὸ παλάτι καὶ ἄλλες προσωπικότητες. Νὰ λοιπὸν γιατί, ὅταν ἡ Γιωζάννα Σοπεγγάουερ βρέθηκε πὰ ἐλεύθερη, μὲ τὴν περιουσία μάλιστα τοῦ τραπεζίτη ἀντρα τῆς, συνηθισμένη νὰ πληρώνει ὅσα ὅσα τὰ καπρίτσια τῆς, σκέφθηκε τόσο «ἀπὸ δρόμο», νὰ μεταφέρει στὴ Βαϊμάρη τὰ σαλόνια τῆς, σίγουρη πὺς θάβρισκεν ἐκεῖ ἀντίβαρο ἀξιμιοτὸ μὲ νέους θαυμαστὲς τῆς. Φυσικὰ δὲν ἄργησε νὰ συνδεθεῖ μὲ τὶς προσωπικότητες. Κι' ἂν δὲν μπόρεσε νὰ φτιάσει στὰ ἔμπα καὶ στὰ ἔβγα τοῦ δουκικοῦ τοῦ παλατιοῦ, ἔκανε τὴ δική τῆς τὴ μεγαλοαστικὴ κατοικία, δεύτερο παλατιάκι πλουσιοπάροχο, ὅπου οἱ προσωπικότητες εὐχάριστα περνοῦσαν μέρες, καμμιά φουὰ καὶ νύχτες.

Κι' ἔτσι, ὁ Ἀρθούρος, πηγαίνοντας στὴ Βαϊμάρη νὰ περῶσει ἕνα χειμῶνα ξένοιαστο ἔπειτα ἀπὸ τὶς σπουδὲς του, ἔκανε τόσες γνωριμιές, καὶ μπόρεσε νὰ συνδεθεῖ στενότερα μὲ τὸ Γκαϊτε, ὅσο καὶ μὲ τὸ Φρειδερίκο Μάγερ, πὺ εἶχανε καὶ οἱ δυὸ τόσην ἐπίδραση ἀπάνω του.

Προκειμένου γιὰ τοὺς δεσμοὺς τοῦ Ἀρθούρου μὲ τὸν Γκαϊτε, καὶ παρὰ τὴ διαφορὰ τῆς μεταξύ τους ἡλικίας, θὰ νόμιζε κανεὶς, ὅτι ἐκεῖνο πὺ τοὺς τράβηξε τὸν ἕνα πρὸς τὸν ἄλλο τους, εἴτανε ὁ «Βέρτερ», τὸ κοσμοξάκουστο κιόλας μυθιστόρημα, ὅπου ὁ Γκαϊτε ξέχυνε τὴ μαυρίλα τῆς ζωῆς. Μὰ ὅσο παρὰξενὸ καὶ ἂν φανταίται, ὁ «Βέρτερ» ἄφησε τὸν Ἀρθούρο Σοπεγγάουερ, ψυχρὸ καὶ ἀδιάφορο ἀκόμη τότε. Γιατί ἀπλούστατα, δὲν εἴτανε ἀκόμη ἀπαισιόδοξος ὁ Σοπεγγάουερ, καὶ οὔτε ὅπως φαίνεται, φανταζότανε τότε πὺς θὰ καταστάλαζε στὸ μαῦρο του τὸ εὐαγγέλιο.

Ἐξ ἄλλου, οὔτε ὁ Γκαϊτε ἔδειχνε ἔστω καὶ ἀκαδημαϊκὴ συμ-

πάθεια στὴν ἀπαισιοδοξία, πρὶν τοῦλάχιστον διαβάσει — πολὺ πὺ ὕστερα—τὸν Σοπεγγάουερ. Ὅσο γιὰ τὸν «Βέρτερ»—ἄς ἀναφέρουμε περαστικά—δὲν εἴτανε παρὰ μιὰ ζωντανὴ μὰ καὶ ρωμαντικὴ εἰκόνα, πάνω στὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς πὺ δείχναν βέβαια ἔντονες, καὶ γι' αὐτὸ προκαλέσαν τὴν κατοπινὴ ἐπανάσταση.

Ἐξ ἄλλου, ὅπως εἶνε γνωστό, ὁ ἴδιος ὁ Γκαϊτε, τρομαγμένος ἀπὸ τὶς ἀναπάντεχες συνέπειες πὺ εἶχε τὸ μυθιστόρημά του σὲ ὠρισμένους κύκλους τῆς νεολαίας, βιάστηκε, ὅπως εἶνε γνωστό, νὰ δώσει τὸ ἀντίβαρο τοῦ «Βέρτερ». Τί λοιπὸν εἴταν ἐκεῖνο πὺ τοὺς ἔνωσε; Αὐτὸν πρὶν ἀπ' ὅλα: ἡ γοητεία πὺ νοιώθει κάθε ἀσημαντὸς νέος μπρὸς στὴ φίλα μιὰς προσωπικότητας.

Τόση εἴταν ἡ γοητεία αὐτὴ, ὅστε νὰ θέλει ν' αντιγράψει ὁ νεαρὸς Ἀρθούρος, τὸ μεγάλο του φίλο, ἀκόμη καὶ στὶς ἀδυναμίες τοῦ ὑπέροχου μυαλοῦ του. Ἔτσι, λ. γ. ὁ Γκαϊτε, ὁ τόσο σοφός, πίστευε σοβαρὰ, πὺς τὸν εἶχε θεραπεύσει κάποιος ἀλχημιστής. Ὁ Σοπεγγάουερ τὸ κομπόδεσε. Κι' ἀνάλογα σοφὸς καὶ αὐτός, ἀπὸ τότε ὡς τὰ γεροντάματά του, θάχει νὰ κάνει μὲ τὰ τραπεζάκια, πὺ τὰ κουνοῦν τὰ πνεύματα, μὲ τοὺς «μαγνητιστές» καὶ μὲ τὶς μοιρατζοῦδες. Σοβαρὰ, θὰ περιμένει θεραπεία ἀπ' αὐτούς.

Πέρα ἀπὸ τοῦτο, δεσμὸς τους δὲν εἴταν βέβαια ἡ Πόληση. Τὸ ψυχρόαιμο παιδί τοῦ Ντάντσιχ, ὁ νέος πὺ πέρασε τὴν παιδικὴ του ἡλικία μαθαίνοντας τὸν κόσμον μὲ τὸ νὰ λιχνίζει λίρες καὶ φλωριά, δὲν εἴταν μπορετὸ νὰ νοιώσει μέσ' στὸ αἷμα του τὸν κοχλασμὸ πὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ δυνατὰ τὰ συναισθήματα.

Ἀντίστροφα ὅμως καὶ σὰν ἀντίβαρο, τὸ μυαλὸ τοῦ νεαροῦ ἀντιλήφθηκε ἐκεῖνο πὺ ἡ παγερὴ καρδιὰ ἀρνήθηκε νὰ νοιώσει. Δηλαδή, μπρὸς στὴν ἀδυναμία του νὰ φτιάσει Τέχνη, ὁ Σοπεγγάουερ μπόρεσε κιόλας νὰ κρίνει τὴν Καλλιτεχνία. Αὐτὴν τὴν ὥθηση δέχτηκε ἡ διάνοιά του, στὴ Βαϊμάρη πρῶτα.

Αὐτῆς τὴν ὁρμὴ συνέχισε στὴν Ἰταλία ἔπειτα καὶ ὁ ἀντίχτυπος εἶχε στὸ ὅλο ἔργο του τὴν τεράστια ἐπίδραση πὺ θὰ δοῦμε. Μὰ πάνω ἀπ' ὅλα τοῦτα, ἐκεῖνο πὺ σύνδεσε τὸν Σοπεγγάουερ μὲ τὸν Γκαϊτε εἴτανε τὸ ἐπιστημονικὸ τὸ πνεῦμα, πὺ ξεχείλιζε κιόλας ἀπ' τοῦ μεγάλου ποιητῆ τὴ διάνοια. Μόνο γιατί εἴταν τέτοια κορυφὴ ὁ Γκαϊτε-Ποιητής, μόνο γι' αὐτὸ περνάει μπρὸς του σχεδὸν ἀπαρατήρητος ὁ Γκαϊτε-Ἐπιστήμονας. Μὰ ὅπωςδήποτε ἡ δεύτερη ἰδιότητα ἐξηγεῖ κατὰ μεγάλο μέτρο τὴν πρώτη. Καὶ μένει νὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, τὶ νόημα παρουσιάζουν οἱ ἐπιστημονικοὶ δεσμοὶ ἀνάμεσα στὶς διαφορετικὲς αὐτὲς διάνοιες.

Ὅσο γιὰ τὴ δεύτερη σημαντικὴ γνωριμιὰ στὴ χειμωνιάτικη

ἐκείνη Βαϊμάρη, εἶτανε ὅπως εἶπαμε ὁ Φρειδερίκος Μάγερ, πού δὲ θὰ τὸν γνώριζε ὁ Ἀρθούρος, ἂν ἴσως καὶ δὲν πήγαινε στὴ Βαϊμάρη. Ἄλλη προσωπικότητα πού μοίραζε τὸ χειμῶνα τῆς ἀνάμεσα στὸ δουκικὸ ἀνάκτορο καὶ στὰ σαλόνια τῆς Γιοχάννας. Εἶταν αὐτὸς ἀνατολιστῆς ἐπιφανής.

Διψασμένος γιὰ μάθηση ὁ Ἀρθούρος Σοπεγγάουερ, ἐνδιαφέρθηκε φυσικὰ γιὰ τῆς Ἀνατολῆς τὰ διανοητικὰ τὰ πράγματα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πού ἔδειξε, ἔκανε τὸν ἀνατολιστὴ νὰ τοῦ συστήσει τὴ μελέτη τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας καὶ θρησκείας. Δὲν εἶνε βέβαια αὐτὸ πού ἔκαμε τὸ Σοπεγγάουερ ἀπαισιόδοξο.

Συντέλεσε ὅμως στὸ νὰ βρεῖ ὁ πατριάρχης τῆς ἀπαισιοδοξίας τὸ φιλολογικὸ καὶ θρησκευολογικὸ του στήριγμα, γιὰ ν' ἀπλωθεῖ στὴν πλέρια ἐπιστέγαση τῆς κοσμοθεωρίας του. Καὶ δίχως τὸν Μάγερ καὶ δίχως τοὺς Ἰνδοὺς, ὁ Σοπεγγάουερ βέβαια θὰ κατάληγε στὴν ἀπαισιοδοξία. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ, ὅτι δὲ θάβρισκε τὸ ἐκμεταλλεύσιμο ὕλικὸ πού βρῆκε καὶ δὲ θὰ μπορούσε νὰ ποζάρει γιὰ «Βουδδιστῆς» πού παραπλανήθηκε στὴ Λύση.

Η «ΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΑΜΑΣΚΟΥ» ΣΤΗ... ΔΡΕΣΔΗ

Εἶταν σχολὴ πνευματικῆς ζωῆς, ὁ συγχρωτισμὸς ἐκεῖνος τοῦ νέου ἀκόμη φιλοσόφου μὲ τὸ μεγάλο Γκαῖτε.

Ἄπ' τὰ ὅσα διδάχτηκε στὴ Βαϊμάρη ὁ νεοσσός, ἓνα πολύτιμο πρὸ πάντων μάθημα τὰ ξεπερνάει ὅλα τ' ἄλλα σὲ ἀξία. Ἔμαθε νὰ εἶνε σοφὸς κι' ὄχι σχολαστικός, ἀρτίστας κι' ὄχι λογιώτατος. Γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴν ὑπόθεση, τὸν εἶχε βέβαια προετοιμάσει ἡ βαθεῖα καὶ στερεὴ του μάθηση ἢ ἀπέραντη, πού οὔτε προτιήτερα οὔτε πῶς ὕστερα γνώρισεν ὅρια, τέρμα ἢ φραγμούς. Τὸν προετοίμασεν ἐπίσης ἡ ζωὴ του ἢ πολυταξιδεμένη. Ἀκόμη, οἱ ἄμεσοι δεσμοὶ του μὲ τὴν Τέχνη.

Ἔτσι, ἔπειτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ, ἐννοίωσε στὸ πρόσωπο τοῦ Γκαῖτε, τὸ πῶς μπορεῖ ἓνας λόγιος ὄλο καὶ νὰ βυθίζεται σὲ ἀχανῆ ὄρξοντα τῆς Ἐπιστήμης, ὄλο καὶ ν' ἀνυψώνεται ὡς τ' ἀκροκόρυφα τοῦ στοχασμοῦ, δίχως νὰ ξεμακρῖνει ἀπὸ τὴ ζωντανὴ τὴ διανόηση. Γιατὶ ὁ Ὀλύμπιος τῆς Βαϊμάρης, συνέχιζεν ἔμπρακτα, τὴ μακρυνὴ Ἑλληνικὴ παράδοση. Εἶνε δὲ κοσμοξάκουστο τὸ ὅτι, σ' ὅποιαδήποτε μοῖρα τοῦ στοχασμοῦ κι' ἂν τοὺς κοιτάξουμε τοὺς Ἕλληνες τῆς ἀκμῆς, προβάλλει ἢ διανόηση κι' ἢ τέχνη τους, σὰ φύραμα ἐφτάζυμο

ζωῆς. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Σοπεγγάουερ, χάρη στὸ Γκαῖτε, μ' ὄλο πού δόξαζε τὸν ἑαυτὸ του γιὰ ὑπεριοντέρνο, ἐγκολπώθηκε τοὺς κλασικούς καὶ τοὺς ἀγάπησε, καὶ σ' ἓνα ὠρισμένο μέτρο μπόρεσε νὰ τοὺς νοιώσει. Μὰ πάλι, στὸ «ἐνσαρκωμένο ὑπόδειγμα» τοῦ Γκαῖτε ὄφειλε, τὸ ὅτι ἀπόφυγε τὴν ἀσφυξία τὴ διανοητικὴ μέσα στ' ἀπάνερα τοῦ νεοκλασικισμοῦ. Καὶ γι' αὐτὸ μπόρεσε νὰ νοιώσει ὅτι ζωντανὸ ἔκλεινε μέσα του ὁ Ρωμαντισμὸς ὁ ἄμεσα βγαλμένος ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ τοῦ Μεσαίωνα καὶ πρὶν ἀκόμη περιπέσει στὸν ἄψυχο τὸ μαρasmus.

Τέλος, παρὰ τὸν ἰδεαλισμὸ του, μπόρεσε ὁ Σοπεγγάουερ ν' ἀναδειχτεῖ, σχεδὸν εὐθύς μετὰ τὸ Γκαῖτε, πρόδρομος τοῦ Ρεαλισμοῦ, ὄχι μονάχα στὴν ἐπιφανειακὴ μορφὴ τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στὴν ἐσώτερη διάρθρωση τοῦ καλλιτεχνικοῦ ταλέντου του. Ἴσως ποτές ἄλλη φορὰ νὰ μὴν ἐξυπηρετήθηκεν ἔτσι ὁ ἰδανισμὸς μὲ τὰ ἴδια ὄπλα τοῦ ἀντίπαλῦ του.

Λοιπόν, τὰ τρία αὐτὰ μεγάλα του χαρίσματα ἀποτελοῦν ἐπίσης ἓνα ἀπ' τὰ ἐξηγηματικὰ πάνω στὴν κατοπινὴ συγγραφικὴ ἐπιτυχία πού τὴν προετοίμασεν ὁ καλλιτέχνης τοῦ λόγου καὶ φιλόσοφος, στὰ πῶς δυναμικά, στὰ σφριγηλά, στὰ παραγωγικά του χρόνια.

Σωστὸ εἶνε πὸς ὄλ' αὐτὰ, ἔχουν καὶ τὴν ἀντίστροφὴ τους ὄψη. Δηλαδή, κλείνουνε μέσα τους ἀντιθέσεις καταπληκτικὲς πολὺ συχνά. Μὰ ἴσα ἴσα αὐτοῦ εἶν' ἡ θελιὰ ὅπου συσφίγγονται οἱ σχέσεις καὶ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸ σοπεγγαουερισμό καὶ φιλισταϊσμό. Δὲν εἶν' ἡ ὥρα του ἔδῳ εὐθύς, νὰ λύσουμε αὐτὸν τὸν κόμπο.

Γιατὶ δὲν ἔμεινε στὴ Βαϊμάρη;

Ἐπειδὴ εἶχε κίβλας μέσα του ἀναπτυγμένη τὴν ταξικὴ μαζί μὲ τὴν ἀτομικὴ του τὴ συνείδηση. Δηλαδή: τὸ καταλάβαινε καλά ὅτι δὲν εἶτανε ὁ προορισμὸς του νὰ ξενοφομίσει στὸ δουκικὸ παλάτι οὔτε σὰν καθυστερημένος δουλοπάραικος πνευματικός οὔτε καὶ σὰ μικροαστὸς γραμματιζούμενος, παράσιτος. Εἶτανε ξένο τὸ κινᾶκι ἐκεῖνο. Καὶ δὲν εἶχε δουλειὰ αὐτός, δὲν ἔκανε γιὰ σούμπασης διανοητικός στὰ πνευματικὰ τσιφλίκια τοῦ φρεουδαλισμοῦ τῆς παρακμῆς. Τὴν τέτοια τὴν κατάντια τὴν εἶχε βέβαια ξεφύγει ὁ Γκαῖτε, γιατί εἶταν Γκαῖτε.

Ἀκόμη λίγο καὶ νὰ μὴν τὴν ξέφευγε ἓνας κοτζάμου Σίλλερ. Ἄν ἔμενε τώρα αὐτός, θὰ τὴν εἶχε πιάθει. Ἦ πάλι, κι' ἂν ξέστρι-

βε ἀπὸ τοῦτο, τότε περίμενε κάτι ἴσως χειρότερο, στὴ Βαϊμάρη: ἡ μετριότητα. Γιατί ναι μὲν θ' ἀκούμαγε πάνω στὸ Γκαϊτε, ἀλλὰ τὸ τέτοιο ἴσα ἴσα τ' ἀποκούμπι θὰ τὸν ἀνάγκαζε νὰ φρυτοζώσει στὸν ἴσκιό τοῦ θεώρατου ὅμως τοῦ γέρικου πιά Πλάιτανου τῆς διανόησης, ποὺ εἶχαν κίολας φρουτώσει τὰ φυλλώματά του ἔτσι ὥστε νὰ σκεπάζουν τὸν ἀνοιχτὸν ἐλεύθερο οὐρανὸ τοῦ στοχασμοῦ. Νὰ γιατί δὲ θέλησε νὰ μαθήσει ἀπ' τὸν τεράστιο διανοητικὸ Κορμὸ ἐκεῖνον ποὺ δὲ θ' ἀργούσε νὰ λυγίσει κάτω ἀπ' τὸ νόμο τῆς ροῆς τοῦ χρόνου.

Ἔτανε μ' ἄλλα λόγια κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ του ὁ πλούσιος ἐκεῖνος νέος, ὅπως κυρίαρχη πάνω στὸν κόσμον τὸν ὑπόλοιπο, ἐννοιωθε κίολας τὸν ἑαυτὸ της ἡ κοινωνικὴ μερίδα ποὺ τὸν ἔπλασε.

Γι' αὐτὸ καὶ—ἀντίστροφα ἀπ' τοὺς νέους στὰ ὑποτελῆ τὰ στρώματα, ὅπου κανεὶς τους δὲ διαλέγει ἐλεύθερα ἐπάγγελμα—αὐτὸς μπόρεσε ν' ἀκολουθήσει ἀνενόητα τὸ δρόμο του.

Ὡς τόσο, ὅλ' αὐτά, διόλου δὲ βαραίνουν σὰν κρίση ποὺ διατυπώνουν διάφοροι βιογράφοι καὶ σχολιαστές. Πολλοὶ ἐξηγοῦν μὲ τὸ τυχαῖο πάλι, τὴν παραπέρα ἐξέλιξη τοῦ φιλόσοφου.

Γιατί τραβήξε γιὰ τὴ Δρέσδη; Ἐπειδὴ, ἡ Γισχάννα Σοπεργάουερ εἶχε σπιτώσει ἕναν ἀπ' τοὺς ἑραστές της, τὸν Γκέρστενμπεργκ, στὴν ἴδια της τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία. Σιγὰ σιγὰ ὁ «μπέλ-αμί» αὐτός, ὅχι μόνον ρεζέλευσε τὸ σπιτικὸ ὄλοκληρο, ἀλλὰ καὶ ἔμπαινε στὸ ρουθούνη τοῦ Ἀρθούρου, ἐπιστατοῦσε στὸ νοικοκυριό, ἔκανε ἔλεγχο στὰ οικονομικά καὶ εὐλογοῦσε τὰ γένια ποὺ δὲν εἶχε.

Αὐτὰ ὅλα δημιουργοῦσαν γρίνια καὶ καβγάδες ἀτέλειωτους. Ὡς ποὺ ὁ Ἀρθούρος ἔβαλε τὴ μητέρα του στὸ ἀδιέξοδο νὰ διαλέξει ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν Γκέρστενμπεργκ. Ἡ Γισχάννα δὲ δίστασε. Θυσίασε τὸ γιὸ στὸν ἑραστή. Ὁ ζιγκολὸ ἔμεινε, ὁ φιλόσοφος ξεπόρτισε ὀριστικὰ καὶ γιὰ πάντα.

Αὐτὰ τὰ ὄραϊα πράγματα στὴν κοινωνικὴ στρατόσφαιρα τοῦ χρυσαφιῶ φανήμανε ἀπλούστατα «τυχαῖα».

Ἦγε λοιπὸν στὴ Δρέσδη.

Λογίαζε πὼς ἀπ' ἐκεῖ, θάκανε τὴν ἐξόρμησή του γιὰ νὰ καταχτήσῃ τὴν πανεπιστημιακὴ καθηγεσία.

Γιατί στὴν ἐποχὴν ἐκεῖνη, ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη πὼς ὁ ἰκανὸς διανοούμενος πρέπει νὰ εἶνε καὶ καθηγητὴς σ' ἕνα πανεπιστή-

μιο. Τούτη ἡ περίοδος χαρακτηρίζεται μέσα στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ὡς: Professorenphilosophie (δηλ.: Φιλοσοφία τῶν Καθηγητῶν). Τὴν εἶχε ἐγκαινιάσει κίολας ὁ Κάντ ὁ ἴδιος. Καὶ φυσικὰ δὲν εἶτανε τυχαῖα. Μάταια θ' ἀναζητοῦσε κανεὶς ἄλλοῦ κ' ἄλλοιῶς ἐξήγηση, ἔξω ἀπ' τὸ κοινωνικὸ τῆς νόημα, κ' ἐδῶ ἐπίσης (').

Ἐκεῖ λοιπὸν στὴ Δρέσδη, ὁ ἐπίδοξος «προφέσορ» ρίχνεται στὴ μελέτη, μὲ πάθος ποὺ μόνον ἕνας σοιστὸς λόγιος μπορεῖ νὰ νοιώσει μέσα του. Οἱ περιλάλητες βιβλιοθήκες τοῦ ἀπέριπτου ἐκεῖνου Ἐκπαιδευτήριου τοῦ ἐμπιστεύονται τὰ πιότερά τους μυστικά. Παράλληλα καὶ οἱ Πινακοθήκες, τὰ Μουσεία, τοῦ ξεμολογοῦνται τὰ δικά τους τὰ κρυφά.

Σὲ τούτην μέση τῇ διπλῇ τὴν ἀπασχόληση: βρίσκει τὸ γόνιμο ὄλοκληρωμὸ τοῦ ἑαυτοῦ του ὁ Σοπεργάουερ: παράγει, δημιουργεῖ.

Καὶ τί πιὸ φυσικό, τί μὲ πιὸ λογικὸν εἶρημὸ νὰ εἶνε ἡ παραγωγή καὶ ἡ δημιουργία του ἀνάλογη καὶ σύμφωνη μὲ τὸ κοινωνικὸ του τὸ Ἔγώ, ὥστε νὰ βρεῖ τὴ θέση ποὺ κατέχει, στὴν ὅλη Ἱστορία τῆς Διανόησης.

Ἡ πρώτη δημιουργικὴ προσπάθεια τῆς Δρέσδης εἶταν τὸ σύγγραμμά του: «Γιὰ τὴν ὄραση καὶ γιὰ τὰ χρώματα». Φάνηκε πὼς αὐτὸ δὲν εἶταν τὸ σοιστὸ ξεκίνημά του. Τραβούσε τότε γιὰ τὴν «καθαρὴν ἐπιστήμη». Ὡς τόσο—ὅπως πλατικὰ ἐξηγεῖται στὸ ἀντίστοιχο κεφάλαιο—ἔδειχνε κίολας ἐκεῖνο τὸ βιβλίο του, τὴν τάση νὰ συνδέσει ἀδιάσπαστα τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες μὲ τὸν Ἰδανισμό. Ἐξαιρῶν ὅμως, ὁ μελλούμενος καθηγητὴς, ἀλλάζει δρόμο ἀπότομα. Ἡ ἀκριβέστερα παίρνει τὴν ὀριστικὴ, τὴ «φυσικὴ» κατεύθυνσή του. Κάνει τὴ μεγάλη του τὴν ἀνακάλυψη. Βρίσκει, ὅπως τὸ λέει κ' ὁ ἴδιος, τὴν . . . «Ἐκατόμπτυλη Θήβα» του: δηλαδή, τὴ Βουλευσιάρχικὴ του κοσμοθεωρία, ποὺ θὰ τὸν ἀναδείξει κορυφαῖο στὴν ἰδιότυπη αὐτὴν περιοχὴ τοῦ Ἰδεοκρατισμοῦ.

Τότες ἔγραψε τό: «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός», ἡ ἀκριβέστερα, τὸν πρῶτο τόμο. Μὰ εἶν' ὁ τόμος αὐτός, τὸ κεφαλαιωδέστατο μέρος τοῦ ὅλου ἔργου του. «Οἱ κ' ἂν πεῖ, ὅτι κ' ἂν γράφει κατόπι, σὲ τοῦτο δῶ τὸ σύγγραμμά του θὰ στηρίζε-

1) Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ δίνεται σὲ παθηκάτω κεφάλαιο, ὅπου ἴσα ἴσα ἀναλύονται οἱ σχέσεις καὶ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸ σοπεργαουερσιανὸ καὶ στὸ φιλισταϊσμὸ.

ται, γύρω απ' αυτό θα αναπτύσσεται. Κι' ούτε ένα «γιώτα» δε θα μεταλλάξει πιά. "Ο,τι δὲν μπόρεσε ακόμη νὰ προβλέψει, ὅ,τι θα ἐμπνευστῆ ἀργότερα, ὅτι πιδ ὕστερα ἐπινοήσει, ὅλα θα τὰ συνδέσει τεχνικά, πάνω στὸ ἀρχικὸ ἐτοῦτο, στὸ βασικὸ του πλάνο.

* * *

Νά τὸ λοιπὸν γιατί—μὰ καὶ τοῦ ἄρεσε ν' αὐτοθυμιάζεται μὲ μοσχολίβανο καλογεριστικο—λέει τῆ Δρέσδη: «Ὁδὸ τῆς Δαμ-σκοῦ». Παρομοιάζει δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸν ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν. "Οπως ἐκείνου, τοῦ ἔπεσαν οἱ «τσιμπλες ἀπ' τὰ μάτια». Καὶ ἄλλαξεν ἀπόρροια τὴν πίστη του, παύοντας νὰ πιστεύει ὅτι βρίσκεται στὸν πιὸ ὁμορφὸ τὸν κόσμον, ἀπ' ὅσους εἶταν μπορετὸ νὰ γίνουν. Κι' ὅπως ἀνέβηκεν ὁ Παῦλος στὸν ἕβδομο οὐρανὸ, ἔτσι κι' ὁ Σοπεργάουερ μπῆκε στὴν Ἑκατόμπυλη τῆ Θήβα τῆς Βουλευσαρχίας.

"Ὡς ἓνα διάστημα, τὴν τέτοια του «Ἀποκάλυψη» τὴν ἀπόδινε κάπως μετριόφρονα, στὸ ὅτι ἡ Διαίσθησις, εἴτε ἡ Ἐνόρασις ἀφοῦ τονε κεραυνοβόλησε, τὸν συνεπῆρε καὶ τὸν ὕψωσε πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχὴς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Μὰ δὲν ἀργοῦμε νὰ τὸν δοῦμε σχεδὸν βέβαιον, ἢ τουλάχιστον ν' ἀναρωτιέται μὲ τὰ σοβαρά του, μὴ τυχὸν κι' ἐπιφοίτησεν ἐπάνω του, τὸ ἴδιο τό... Ἅγιον Πνεῦμα!

Ναι ἀλλά... Γιατί στὴ Δρέσδη ὄλ' αὐτά;

Θάταν τὸ ἴδιο σὰ νὰ ρωτούσαμε: γιατί ὁ ἑκατοστὸς βαθμὸς Κελσίου κάνει τὸ νερὸ νὰ βράζει καὶ νὰ ἐξατμίζεται; Ἐρώτημα ποὺ δὲν τὸ καταδέχονται οὔτε γυμνασιόπαιδες. Γιατί τὸ ξαίρει ὁ κόσμος ὅλος, πὸς οἱ ἐνενηντὰ ἐννιά ἄλλοι βαθμοί, ἔχουν συντρέξει ὅλοι μαζί, γιὰ νὰ παῖξει τὸ ρόλο του ὁ ἑκατοστὸς, ἴσια κι' ὅμοια δυναμικὸς μὲ τὸν καθένα ἀπ' τοὺς προηγούμενους.

Ἀνάλογα κι' ἡ Δρέσδη.

Βρέθηκε σὰν ἑκατοστὸς βαθμὸς αὐτῆ, γιατί σὲ τούτην πιά ὀρι-στικά, τὸ πλουσιόπαιδο ποὺ ξεκινούσε γιὰ φιλόσοφος, ἔζησε πλέρια προσωπικὴ καὶ τέλεια ἀνεξάρτητη ζωὴ, μὲ πόρους πιά δικούς του ἀνεξέλεγκτους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀφυπνίστηκε ὀλοκληρωτικὰ ἢ συνειδησί του.

* * *

Μὰ οὔτε εἶταν τυχαία, ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀρθούρου Σοπεργάουερ, ἡ ἐκλογὴ αὐτῆ τῆς Δρέσδης. Ὁ ἀναγνώστης ποὺ ἔλα-χεν ἔστω περαστικὸς ἀπ' τὴν πρωτεύουσα τῆς Σαξωνίας, μπαίνει κίολας στὸ νόημα, κι' ὡς προσπεράσει ἄκοπα ὀλόκληρον ἐτοῦτο τὸ κατεβατό.

Κατὰ τὰ ἄλλα, ἀπ' στιγμὴ ὅπου ὁ κληρονόμος τοῦ Ἐρρίκου Φλώρις βρίσκεται κάτοχος μᾶς ἔτοιμης περιουσίας ποὺ τὴν περισ-σώσει ὁ πατρικὸς ὁ θάνατος, κι' ἀπὸ τὴν ὥρα ὅπου ὄργᾳ μέσα του ἡ λαχτάρᾳ νὰ παῖξει τὸ ρόλο του, κι' ἡ ὄρεξις γιὰ νὰ τρουγήσει τὴ ζωὴ στὴς πνευματικὲς τῆς γλύκες, δὲν ἔχασε πολὺν καιρὸ γιὰ νὰ διαλέξει τ' ὀρητήριον ποὺ τοῦπρεπε.

Σχεδίαζεν—εἶνε ἡ ἀλήθεια—ἀπὸ τότες ἀκόμη, ταξίδι γιὰ τὴν Ἰταλία, ἐπιθυμώντας ν' ἀπολαύσει καλλιτεχνήματα μαζί καὶ κλίμα ἥπιο. Ἀλλὰ αὐτὸ θα τὸν καθυστεροῦσε ἀπὸ τὸν ἄμεσο σκοπὸ, νὰ προετοιμάσει τὴν καθηγεσία του. Κι' ἀνάβαλε τόσο πιὸ πρόθυμα ἐκεῖνο τὸ ταξίδι, ὅσα πιὸ κοντινὴ τοῦ παρουσιαζόντανε ἡ «Γερμα-νικὴ Φλωρεντία»—ὅπως τὴν ὀνομάζοντε τῆ Δρέσδη, χάρις στοὺς καλλιτεχνικὸς τῆς θησαυροῦς, μὰ κι' ἐξ αἰτίας ὁ γλυκὸς ἀέρας τῆς. Κι' ὅσο γιὰ τὴ γραφικότητα, εἶνε ἀρκετὸ νὰ θυμηθεῖ κανεὶς, πὸς τὰ περὶχωρα κι' οἱ κοντινὲς τῆς ἐξοχὲς, τὴν κάνουν φημισμένη ὡς: «Σαξωνικὴ Ἰλλβετία». Ἀκόμη, ὅταν ὁ μισογύνης ἄκουσε νὰ ὕμνοῦν τὴς Ἰσπανίδες, γιὰ τὸ «τεμπεριμέντο» τους, μὰ ἀπ' τὴς νεανικὲς ἐπιθυμίας του, εἶτανε νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Ἀνδαλουζία. Ἐνας λόγος ποὺ ματαιώθηκε τὸ ταξίδι ἐκεῖνο, εἶνε φανερὰ καὶ τ' ὀνομα ποὺ ἔδιναν οἱ Δρεσδινὲς κοκέλλες, ὡς «Ἀνδαλουζες τοῦ Βορᾶ».

Παρ' ὅλα αὐτά, γιὰ μιὰ στιγμὴ, φάνηκε νὰ τὸν ἀποσπρόχνη ἡ Δρέσδη. Γιατί ἔχει ἓνα μοναδικὸ εἶν' ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἀσυχώρετο κουσούρι. Βγάξει... μύρα! Μύρα περιλάλητη, ἀφθονη, φτηνὴ. Καὶ μιὰ ἀπ' τὴς «μανίες» τοῦ πατριάρχη τῆς ἀπαισιοδοξίας, εἶτανε ἡ ἀκατανίκητη «μυροφοβία». Τὸν ἔπειναν τὰ δαιμόνια, μόνο ποὺ ἀντίκρουζε «χυδαίους μυροπότες». Εἶτανε ἱκανὸς νὰ παρατίσει στὴ μέση τοὺς μουσαφιρέους του, ἂν κάποιος ἀπ' αὐτούς, ἀγνοώντας τὸν ἀποτροπισμὸ του, ἔλεγε ἀπλὰ καὶ μόνο τὴν ἐπιθυμία του, νὰ φέρουν μύρα στὸ τραπέζι. Ἐξηγεῖται ἡ τέτοια ἀντιπάθεια, σὰν πάρει κανεὶς ὕπ' ὄψη του, ὅτι ὁ ἄσκητὴς μας, προτιμοῦσε, μὲρὸς στὸ λαϊκὸ φτηνὸ ποτό, τὰ... παλιά, τὰ φῆνα κι' ἀκριβὰ κρασιά. Ἔ, λοιπὸν, μιὰ τέτοια λεπτομέρεια, λιγούλακι ἔλειψε νὰ στερήσει τὴ Δρέσδη, ἀπὸ τὸ ρόλο τῆς «Δαμιασκοῦ». Μὰ εἶνε τόσοι ἄλλοι λό-γοι ποὺ βάραιναν στὴν πλάστιγγα τῆς ἐκλογῆς! Εἶταν ἀμέτρητα τ' ἄλλα πλεονεκτήματα. Δίνει σήμερα ἡ Δρέσδη στὸν ὀικονομικὸ ἀνεξάρτητο παρεπίδημὸ τῆς τὴ δυνατότητα τὴν ἄμεση νὰ πεταχτεῖ καὶ νὰ βρεθεῖ σ' ἓνα ἀπ' τὰ ὀποιαδήποτε σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, χάρις στὰ πέντε σιδηροδρομικὰ δίκτυα ποὺ διαθέτει.

Ἀνάλογα ἀναπτυγμένο μὲ τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα τῆς ἔπο-

χῆς ἐκείνης εἶταν τότε τὸ ἀντίστοιχο πλεονέκτημα. Ἐξ ἄλλου, εἶτανε στὴν ἀκμὴ τῆς ἡ εὐκολία τῆς ποταμιόπλοιας στὸν Ἑλβία, ἀνάμεσα στὴ θαυμαστὴ κοιλάδα ποὺ μοιάζει ζωγραφιά. Νὰ κιάλας τί ἐξηγεῖ τὸ γιατί πάνω σὲ τέτοια διασταύρωση, ἡ Δρέσδη ὠρίμασε τόσο ραγδαία, σὰν ἀρτηρία εὐρωπαϊκὴ μὲ τετραπλὴ σπουδαιότητα: κέντρο ἐμποροβιομηχανικὸ, διανοητικὸ (καὶ ἰδιαίτερα ἐκπαιδευτικὸ), κοσμικὸ μαζὶ καὶ τουριστικὸ.

Θὰ χρειάζοταν βέβαια δουλειὰ ξεχωριστή, ἀν εἶτανε νὰ ξεδιαλύνουμε καλὰ καλὰ τὴ Δρέσδη τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ποὺ δὲν εἶνε ἀκόμη οὔτ' ἑβδομήντα χιλιάδες ψυχές, ἀπὸ τὴ σημερινή. τὴ μεγαλούπολη μὲ πληθυσμὸ γύρω ἀπ' τὸ ἑκατομμύριο. Ὅμως κι' αὐτὴ ἡ διαφορὰ, δείχνει τὴ φόρα στὴν ἀνάπτυξη κι' ὁμολογεῖ τοῦ ἀλλοτινοῦ καιροῦ τὴν ὠθησὴ καὶ τὸ γοργὸ ρυθμὸ ζωῆς. Γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα, πρὶν κατασταλάξει ὀριστικὰ στὴν ἀπόφασή του, πῆγε μὰ ὡς ἐκεῖ ὁ Σοπερχάουερ, νὰ δεῖ ἀν δίπλα στοὺς πνευματικοὺς καὶ καλλιτεχνικοὺς τῆς θησαυροῦς μποροῦσε νὰ τοῦ δώσει ἡ πολιτεία τούτη καὶ μιὰν εὐχάριστη καὶ ἀπολαυστικὴ διαμονή. Πῆγε γι' αὐτό, κι' ἔμεινε τρεῖς περίπου χρόνια (1814-1817). Στὸ μεταξὺ τὸν βρῆκε ἡ «Ἀποκάλυψη», πάνω στὴν παραμυθῆνια γέφυρα τὴν πέτρινη καὶ τὴν καμαρωτὴ τὴν Λουγκούστουμπρὺκε ποὺ (μαζὶ μὲ δυὸ ἄλλες) δένει τὴν Ἀλτστάτ (τὴν παλαιὰ πόλη) μὲ τὴ Νόϋστὰτ (τὴν νέαν πόλη). Εἶδε τὸ «φῶς» τὸ «ὑπερκόσμιον» σὲ μιὰν ἀπ' τίς καθήμερινές διαδρομὲς του, κι' ἀπάνω ποὺ τὸν διασκέδαζε ἡ σκέψη γιὰ τὴν περιεργὴ μεταλλαγὴ αὐτῶν τῶν δύο ὄρων στίς δυὸ ἐκεῖνες ὀνομασίες. Γιατί, —ὅπως εἶνε γνωστὸ—στὴν πραγματικότητα, ἡ «νέα πόλις» εἶνε παλιά, καὶ ἡ «παλαιὰ» εἶνε ἡ καινούργια.

Τέτοια παραξενιὰ εἶχανε καταφέρει οἱ νεόπλουτοι ποὺ βιάθησαν ν' ἀνταλλάξουνε τὴν καινούργια τῆς συνοικίας τους μὲ μιὰν ὀνομασία φεντοπιλιά, σὰν πρὶν ἀρχοντική, καὶ τὸ κατ' ἄρην μιὰ καὶ δὲ βρῆκανε ἀντίσταση. Ὅστε, ἔκδηλα κι' ἐδῶ τὰ ρέματα τοῦ «γίνεσθαι» μιὰ πολιτείας ποὺ ἀντικατέφτισε ξαφνικὰ τὴν ἑκατόμυλη Θήβα.

Μαζὶ μ' αὐτό, δὲν ἔλειπεν οὔτε κι' ὁ γραφικὸς ἐξωτισμὸς ὁ τόσο γόνιμος στὴν ἔμπνευση, χάρις στὸ παραστατικὸ πανόραμα τῆς Δρέσδης. Γιατί, εἶταν ἀκόμη καὶ οἱ τρεῖς οἱ ρεματιές—ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἑλβία—εἶταν τὸ ἄλλος τὸ γοητευτικὸ τῆς Ἀλμπερστάτ, εἶταν οἱ χαροπὲς οἱ πρασινάδες τῆς Μπύργκερβίτσε (Λιβιάδι τῶν ἀστῶν) ποὺ μαρτυροῦσαν ὅτι κάποτε, πείσμα στοὺς τσιφλικάδες, οἱ νοικοκυραῖοι κατ' ἄρην νάχουν χτήματα ὀμαδικὰ κι' ἐλεύθερα.

Σ' ἓνα ὀρισμένο μέτρο τουλάχιστον, λέει προφανέστατα ἀλή-

θεια ὁ Σοπερχάουερ, διατείνεται πὸς δὲ ζήτησε τὴ μεγάλη του ἔμπνευση μέσα ἀπὸ βιβλία καὶ συγγράμματα. Γιατί, τὰ ὅσα εἶδε κι' ὅσα γνώρισε πρῶτ' ἄλλων, μέσα στὴ ζωὴ ποὺ ἔσφυζε γύρω του, τὰ συνώριζε τώρα περιληπτικὰ ἡ Δρέσδη, ὀλόγουρά του.

Ἐβλεπε τὸ καθένα τους κατάντικρα σ' ἄλλα, πέτρινα μαρτυρικὰ ποὺ ἱστοροῦσαν τὸ Χριστιανισμὸ στίς ἐσωτερικὲς ἐχθρότητές του.

Ψυχρὴ κι' ἀγέρωχη ἡ «Ἁγία Σοφία», εὐαγγελικὴ μητρόπολη, μεσαιωνικὴ ὡς τόσο, ποὺ τὴν ἐπήραν μὲ τὸ «ἔτσι θέλω» οἱ λουθηρανοὶ ἀπ' τοὺς καθολικοὺς. Ὀνομαστή, ἐξ αἰτίας τὸ ὑπέροχο παμπάλαιο ἀρμόνιό της. Κι' ἀκόμη, μὲ Ὀργανο πρὶν τέλειον, καὶ κοσμολάκουστο (σαραντατρεῖς σειρὲς πλήκτρα κι' ἑξή χιλιάδες ἀνὰ ὄριον) ἡ «Φράουενκίρχε» (Ἑκκλησία τῶν Γυναικῶν) (προφανέστατα γιατί εἶταν ἀφιερωμένη στὴν Παναγία), ἀκόμη πρὶν ἀξιοπρόσεχτη, ἐξ αἰτίας οἱ κατακόμβες της οἱ παλαιοχριστιανικὲς μὲ τὰ τρακόσια πενήντα περίπου μνημύρια της. Σ' ἀπάντησιν ὁ Καθολικισμὸς, κατάντικρα στὴν Λουγκούστουμπρὺκε, ἔφρανε δικὴν μητρόπολη, ἀνακτορικὴ, νεώτερη ἀλλὰ κόσμημα τῆς Ἀναγέννησης, μὲ τὸ πανύψηλο κωδωνοστάσι της.

Ὅμοια ἀντιμέτωκα καὶ τὰ κοσμικὰ μνημεῖα μεγαλείου τοῦ φεουδαλισμοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ ὅπως τὸ Καίνιχσλόσσ (βασίλειον παλάτι) μὲ τίς περιήρητες τοιχογραφίες του κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ Χρηματιστήριον, τὸ Διμαρχειῖον, τὸ Δικαστικὸ Μέγαρον, ἐνῶ καταμεσῆς θὰ λέγαμε ἐκεῖνο ποὺ καὶ οἱ δυὸ μαζὶ κοινωνικὲς τάξεις βιάθησαν νὰ ὑψώσουν τὸ Μελοδραμα, ἐν ἀπ' τὰ πρῶτα τῆς Εὐρώπης. Εἶνε ἀλήθεια πὸς αὐτὸ δὲν εἶχε ἀκόμη ἀρχίσει νὰ χιτίζεται τότες.

Μὰ ἐκεῖ δὲ δίπλα, εἶχε καὶ τότε στὴ διάθεσή του ὁ μελετητὴς τὸ Τσβίνγκερ, οἰκοδομητὴ ἐπιβλητικὴ, χτισμένη—λένε—γιὰ ἀνακτορικὸ προαύλιον καὶ ποὺ τὴν κέρδισεν ὁ Δῆμος, γιὰ νὰ περισυλλέξει σπουδαῖες καλλιτεχνικὲς συλλογές.

Κι' ὅσο νὰ μὴν μπορεῖ πρὶν καινὲς σήμερον στὰ γοήγορα νὰ ξεχωρίσει, ποιὲς ἀπ' τίς δυσκολοαρθρήτες βιβλιοθήκες κι' ἀπὸ τὰ πολυάριθμα μουσεῖα, λειτουργοῦσαν τότε, ὡς τόσο ἔφτανε αὐτὴ καὶ μόνη ἡ δρεσδινὴ Πανακοθήκη, γιὰ ν' ἀντικαταστήσει ἐκείνη τὴ Φλωρεντία ἢ τὸ Λονδρὸν εἴτε καὶ τὸ Βατικανὸν μαζὶ.

Ὅχι μονάχα γιατί ὁ ἐραστὴς τῆς Τέχνης εἶχε στὴ διάθεσή του περίπου δυὸ μισὴ χιλιάδες πίνακες, ἀλλὰ προπάντων ἐπειδὴ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς εὗρισκεν ὅτι τὸ καλλίτερον ἔχει διασωθεῖ ἀπ' τίς περιώνυμες Σχολές: ἡ Τέχνη τῆς Ἰταλίας, μὲ Ραφαήλον, Βερονέζε, Πάολον Βέκιο, Τιντορέτο, Κορρέτζιο, ντελ Σάρτο, Μπροντσίνο, Τι-

τσιάνο, κτλ., τὰ Φλαμανταϊζικά—Ρούμπενς, Βάν Ντάϊκ, Γιόρντανς, κτλ.—τὰ Γαλλικά ἀριστουργήματα—Πουσσέν, Βαττώ, κτλ.—τὰ Ολλανδαϊζικά—μοναδική στον κόσμο συλλογή—κι' ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά καὶ τὰ Γερμανικά, σ' ὅτι πῶς περιλάλητο ἀνάδειξε ἡ μεγάλη Ἐποχή.

Ἀκόμη, σ' ἐκείνη τὴ Δρέσδη μέσα, μπόρεσε ὁ Ἀρθούρος Σοπεργάουερ, νὰ ἰσοφαρίσει τὴν ὠφέλεια ποὺ θὰ τούδινε ὀλόκληρη ἴσως ἡ ὑπόλοιπη Εὐρώπη, μὰ κι' ἓνα μέρος τῆς Ἀσίας, κι' ἓνα κομμάτι ἀπ' τὸ Νέον Κόσμο.

Μποροῦσε ν' ἄλωνίσει μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ «Γιοχάννεουμ» (Ἰωάννειον) ἐν ἀπ' τὰ τελειότερα ἱστορικά μουσεῖα στὴν Ὑφήλιο, μὲ ἀμφιέσεις, κι' αὐθεντικὲς πανοπλίες—ἀνάμεσα σ' αὐτές, τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Εὐσεβοῦς, τοῦ Μαυρικίου, τοῦ Χριστιανοῦ τοῦ Ἰου καὶ τοῦ 2ου, κτλ.—μὲ ὑλικὸ πολεμικὸ ἱστορικὸ ἀτόφιο,—ὅπως ἡ σκηνὴ λ.χ. τοῦ Βεζύρη Καρὰ Μουσταφὰ—μὲ δυὸ χιλιάδες ὄπλα ὅλων τῶν ἐποχῶν—ἡ σακαράκα τοῦ Λούθηρου, οἱ σπάθες τοῦ Μεγάλου Πέτρου, τοῦ Καρόλου τοῦ 12ου, κτλ.—Καὶ μέσα στὸ ἴδιον τὸ Γιοχάννεουμ, τὸ κεραμικὸ μουσεῖο ποὺ δὲν ἔχει τὸ ταῖρι του στον κόσμο—πάνω ἀπὸ δεκαπενταριά χιλιάδες τὰ δείγματά του—σερβίταια πλέρια ὅλων σχεδῶν τῶν ἐποχῶν, κινέζικα καὶ γιαιπωνέζικα λυγέια παμπάλαια, ἰταλικὲς φαγιάντσες, πορσελάνες Ἰνδικές, γαλλικὰ φαρφούρια, βοημικὰ κρύσταλλα, κτλ. μαζὶ καὶ ὅτι ἀξιοθαύμαστο ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἡ σαξωνικὴ κεραμοποιία. Ἀμὴ καὶ τὸ Ἰαπωνικὸ Ἀνάκτορον, μὲ τὴν ἀτίμητη τὴ συλλογὴ τ' ἀρχαῖκα ἀγάλματα, τὰ ἑλληνικὰ ἀγγεῖα, μαζὶ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη του μὲ κίπου τέσσερεις χιλιάδες περγαμινές, κι' ἄλλες περίπου δυὸ χιλιάδες ἀρχέτυπα, κι' ἑξήντα χιλιάδες χειρόγραφα, σαράντα χιλιάδες χάρτες καὶ σχεδιαγράμματα, καὶ γύρω στὸ ἑκατομμύριον οἱ διαλεχτοὶ οἱ τόμοι, κι' ἀνάμεσα σ' αὐτά, ἑλληνικὸ χειρόγραφο τοῦ 10ου αἰῶνα, ἑλληνικὰ εὐαγγέλια τοῦ 13ου αἰῶνα, ἡ ἀρχαιότερη σλαβικὴ Βίβλος, καὶ αἰθιοπικὸ χειρόγραφο, σανσκριτικὴ περγαμινὴ, μεξικανικὸ ἱερόγλυφο, ἡ Ζένδ-Ἀβέστα, τὸ Κοράνι τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ τοῦ 2ου, αὐτόγραφο τοῦ Λούθηρου, πορτραῖτα, κτλ. κτλ.

Ὅμως θὰ παραμόρφωνε τὴ Δρέσδη ἀπὸ τὴ μιὰ, τὸ Σοπεργάουερ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐκεῖνος ποὺ θὰ φανταζότανε πῶς μόνο κειμήλια δίχως τὸ ζωντανὸ τὸ σφρίγγος, εἶχε νὰ προσφέρει ἡ πολιτεία αὐτὴ καὶ νὰ δεχτεῖ ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος. Εἶταν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀπάνω στὴ μεγάλη τῆς ἐξόρμηση ἡ Δρέσδη, τὸ μέγαλον ἐμ-

πορισμὸ, τὴν ἐντατικὴ παραγωγὴ, καὶ συνακόλουθα τὰ δύο αὐτὰ τὰ σύνδετα, μιὰν πυρετώδη κοσμικὴ ζωὴ.

Ἦγνὲ μεταχειρίστηκε ἡ Ἱστορία κάποτε ὀλόκληρη τὴ Δρέσδη, σὰν ἓνα ἀτόφιο. . . ἐμπόρευμα. Τοῦτο ἔγινε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα, ὅταν ἀγοράστηκε ἀπ' τὸν τότεσινὸ τὸ βασιλεῖα τῆς Βοημίας. Ἀπ' ἐκεῖ κι' ἔπειτα, τὸ παλιὸ ψαροχώρι—γιατὶ εἶταν συνοικισμὸς ψαράδων ἀκόμη ἀρχαιότερα—ἔπαψε βέβαια ν' ἀλλάζει χέρια μὲ ἀγοραπωλησίες, κι' ἄφηγε στὰ ὄπλα νὰ κρῖνουν γιὰ τὴν τύχη τῆς. Ὡς τόσο ἡ ἀνάπτυξη εἶταν ἔτσι ραγδαία, ὥστε δὲν ἄργησε ἡ πολιτεία αὐτὴ, νὰ ξεπεράσει πολλὰς ἀντίπαλές τῆς καὶ σὲ βαθμὸ μάλιστα, νὰ εὐδοκιοῦν σ' αὐτὴν, ὄχι μιὰ, μὰ πέντε ἐμποροπανηγύρεις καίτε χρόνον, καὶ ἡ σημαντικώτερη ἀπ' αὐτές—ἀκόμη καὶ σήμερα, ἐκείνη τοῦ Ἰουνίου, ὅπου πουλιοῦνται κι' ἀγοράζονται μαλλιά, ὅσα σὲ καμμιά ἴσως ἄλλη ἀγορὰ τῆς βόρειας Εὐρώπης. Στ' ἄλλα τὰ πανηγύρια, ἔπαιρναν κι' ἔδιναν τὰ φημισμένα τῆς χρυσάφια—γιατὶ οἱ δρεσδινοὶ τὸ χρησιμοποιοῦσανε διπλὰ τὸ χρυσάφι ποὺ σύναζαν.

Καὶ μιὰ καὶ ρίξωσαν τόσο βαθειά, ἐκεῖνα καὶ τὰ πάρε-δόσε ποὺ παίρνανε ὄψη γιορτερή, ε νε εὐκολονόητο τὸ πῶς ἀναπτύχθηκε στὴ Δρέσδη ἡ βιοτεχνία πρῶτα, ἡ βιομηχανία ἔπειτα τοῦ λούσου καὶ τῆς διασκέδασης: ἀρώματα, καλλυντικά, γλυκά, σοκολάτες, ὄργανα μουσικά, λουλούδια—ἀληθινὰ καὶ ψεύτικα—ποτὰ καὶ τεχνικὰ μεταλλικὰ νερά, καπέλλα ψάθινα, γάντια καὶ γοῦνες, ἐπιπλα, ραπτομηχανές, ὑαλοποιία, κεραμοποιία, ὀνομαστὲς πορσελάνες κλπ.

Καὶ γιατί εὐδοκίμησαν αὐτά, προβάλλανε νωρὶς οἱ τέχνες οἱ βαρεῖες, σιδηροποιία, χημικὰ προϊόντα, χαλυβουργεῖα, ναυπηγεῖα, ἀμαξάδικα κτλ. Ἡ καλλιτεχνικὴ τῆς κίνηση, ἔδωκεν ὄψη στὴ χρωματοποιία, ἡ διανοητικὴ ζωὴ τῆς, ἀνάπτυξε τὴν τυπογραφία καὶ τὴ χρωμολιθογραφία, ἐνῶ πλατιοὶ δεσμοὶ ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ριζώσει ἡ ἐπεξεργασία τῶν καπνῶν καὶ τὸ μέγαλον καπνεμπόριον. Ὅλα τοῦτα μαζὶ, ἔδοσαν δυνατότητα στὴ Δρέσδη, ν' ἀποχτήσῃ νωρὶς δικὴ τῆς νομισματοκοπεῖο.

Ἀπ' ἐκεῖ κι' ἔπειτα, δὲν εἶνε δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ τεράστιες δημόσιες ἀποθήκες τῆς, τὰ τρακεζιτικὰ ἰδρύματα, τὸ χρηματιστήριό τῆς. Καὶ κείνο ποὺ ἐπίσης εὐκόλα ἐξηγεῖται, εἶνε ἡ γοργὴ ἀνάπτυξη τῆς στρατιᾶς τῶν ἐργατῶν, τῶν ὑπαλλήλων, τῶν μισθωτῶν, ποὺ δούλευαν μέσα στον παραγωγικὸ καὶ στὸ συναλλαγματικὸ ἐτοῦτο πυρετό.

Νὰ γιατί δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ μάθῃ ἀπ' τὰ βιβλία ὁ Σοπεργάουερ, τὸ πῶς δημιουργοῦνται, πῶς ἀναπτύσσονται, πῶς παίρνουν

·τήν ὁρμή καὶ τὴ ροή τους τὰ κοινωνικά τὰ ρεύματα, ὥστε νὰ δημιουργοῦνε ἀναπότρεπτα τοὺς ἀνταγωνισμοὺς τους.

Αὐτὸ τὸ θέαμα, πρέπει τὸ δίχως ἄλλο νὰ τὸν ἔκανε, νὰ δεῖ πρὸ πολλὰ ἀπ' ὅ,τι μποροῦσε νὰ τοῦ παρουσιάσει ἡ ἐνόρασί του. Κι' ἔτσι, τὸν βλέπουμε νὰ παρατᾶ ἀπότομα τὴν «καίθαρά» τὴν ἐπιστήμη, καὶ ν' ἀντικρῦζει πρὸς τὸ πρόβλημα τὸ κοινωνικό, μὲ τὸ δικό του τρόπο κι' ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς κοινωνικῆς μερίδας του ποὺ θέλησε νὰ τὴν ἀναμορφώσει.

Ἔτσι βρῆκε τὴ «Δαμασκὸ» του, ἔτσι εἰσχώρησε στὴ Θίβα του τὴν Ἑκατόμυλη, Ὅ,τι ὠνευρέυτηκε ὁ Πλάτων, γιὰ τὴν ἀριστοκρατία τοῦ καιροῦ του, —προβάλλοντας τὸν ἑαυτό του γι' ἀναμορφωτὴ, —ἀνάλογη ἀποστολὴ ὄραματίστηκε κι' ὁ Σοπεργάουερ, γιὰ τὴν πλουτοκρατία τῆς ἐποχῆς του. Κι' ὀρθώθηκε σὰ μεταρρυθμιστὴς μιᾶς κοινωνίας πρὸς ὁλόκληρης. Σὲ τοῦτο ἴσα ἴσα, τόσο ἐμπρακτικὰ τὸν ἐβοήθησαν ἡ Δρέσδη.

* * *

Ἀλλὰ δὲν εἶτανε μονάχα τ' ὄραμα ἑνὸς καινούργιου κόσμου, ποὺ ἐμπνεύσθηκε στὴ Δρέσδη ὁ Σοπεργάουερ. Ὅμοια, δέχτηκεν ἐκεῖ τὴν «ἀποκάλυψη» πάνω στὸν τρόπο, στὴν «μανιέρα», στὸ ὄφος, στὴ μορφή, ποὺ θάπρεπε νὰ μεταχειριστεῖ γιὰ νὰ παρουσιάσει τὴν ἀνακάλυψή του, σὰν κόσμος τοῦ «θέλω» καὶ τοῦ φαντασμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ λογοτεχνικὰ πρὸς, ξεχωρίζει στὸ ὄλο βουλησιαρχικό του ἔργο, ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα του συγγράμματα.

* * *

«... Ὅταν πιάνει τὴν πέννα στὸ χέρι του ὁ Σοπεργάουερ περιβάλλεται μὲ ρωμαϊκὴ τήβεννο. Ὁ Σενέκας τοῦ δασκαλεύει τὸ ὄφους ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἔχει ὄφους πρωτότυπο δικό του. Ταυτόχρονα καπελλώνεται μὲ τὴν περσικὰ τοῦ Βολταίρου, τοῦ Χιούμι ἢ τοῦ Ἑλβέτιου ἢ τοῦ Σαμφόρ, ἂν καὶ ἡ περρούκα ἐκείνη ἐφαρμόζεται ἄσχημα στὸ τετραγωνικό κρανίο του...» (1)

Ἀπὸ τὴν ἴδια πάντα τὴν πηγὴ, πληρωμορφοῦμαστε πῶς ὁ δεξιοτέχνης τοῦτος συγγραφέας, μεταχειρίζεται παράλληλα μὲ τὴν πέννα, ψαλλίδι καὶ βελόνα.

«...Εἶν' εὐκόλο ν' ἀντιληφθεῖ κανεὶς μὲ τί τρόπο συνηθίζει νὰ συνθέτει τὸ σύγγραμμά του: ἀναγνώστης πολὺ προνοητικὸς, ψαλλιδίζει σὲ μικρὰ σημειώματα τίς ἀνάγλυφες ἰδέες ποὺ συναντᾶ στὸ δρόμο του, ἔπειτα μπιμπελῶνει τὰ κομματάκια ἐκεῖνα τὰ χάρτινα καὶ τὰ μαντάρει μὲ μὴν μακρὰ φιλοσοφικὴ κλωστή».

1) Ζ. Μπουρντώ, «Σκέψεις καὶ ἀποσπάσματα τοῦ Σ».

Ἀπ' αὐτοῦ κι' ἔπειτα, σὲ κάθε κεφάλαιό του σχεδόν, ἀνακάλυψαν τὰ ὅσα ἔχει παρμένα ἀπ' ἄλλους. Καὶ τονίζεται τὸ ὅτι ἐλάχιστους ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τρύγησεν ἀναφέρει, ἐνῶ οἰκειοποιεῖται τὰ ὑπόλοιπα. Αὐτὸ βέβαια εἶνε ἀλήθεια. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει, δὲν εἶνε τόσο ἡ φιλοσοφικὴ οὔτε ἡ φιλολογικὴ σκανδαλοθηρία, ὅσο ὁ τρόπος ποὺ μ' αὐτὸν ἀφομοιώνει ὁ Σοπεργάουερ τὴν ξένη σκέψη στὸ δικό του ὄργανισμό. Στὸ δικό του προσωπικὸ καλοῦπι χύνει τὸ «δανεισμένο» στοχασμό.

Ἐνδιαφέρει ἐπίσης ἡ συνοχὴ καὶ ὁ εἰρμός ποὺ κάνει μιὰ μιὰ τὴν κάθε φράση του νὰ συντρέχει στὸν ξεκάθαρο πρὸς σοπεργαουερικὸ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ. Καὶ ὅλα τὰ δανεικὰ, ὅλα τὰ ξενοπαρμένα λὲς καὶ δὲν ἀφίνουν ἔχνος ἀπ' τὴ στιγμὴ ὅπου συγχωνεύονται καὶ πλάθονται σὲ δικές του προσωπικὲς παρατηρήσεις, μὲ τὴν περιτεχνὴ δική του μαεστρία. «Πόσες γραφικὲς εἰκόνες καὶ τί ἐπιγραμματικὸι ἀφορισμοὶ πρωτότυποι...». Νὰ γιατί ἔπειτα ἀπ' αὐτό, ὅχι μόνον δὲν ἐξήμιωσε, ἀλλὰ ἀπεναντίας συντέλεσε στὴν ἐπιτυχία του ὁ ἀφάνταστος ἐρασιμὸς.

«...Διασκεδάζει τὴν περιέργειά του ὁ λόγιος, περιμαζεύοντας—μέσα στὰ σοπεργαουερικὰ κείμενα—κόκκους ἀπ' ὄλες τίς λογοτεχνίες, ἀπ' τὴν ἰσπανικὴ ἴσα μὲ τὴν ἰνδική».

Γι' αὐτὸ καὶ μιᾶς τὸν παρουσίασαν καθισμένο:

«... στὰ συμπόσια τῶν ἀρχαίων, στὰ δεῖπνα τῶν Γάλλων τοῦ 18ου αἰῶνος. Τὰ καταφέρνει μιὰ χαρὰ νὰ συνάξει τ' ἀποφάγια ἀπ' τὰ λεπτὰ ἐκεῖνα φαγοπότια, καὶ τὰ σερβίρει σὲ δική του πλέον πιατέλα γαρνιρισμένη μὲ σάλτσα μεταφυσικὴ. Τίς ἰδέες ποὺ ἄλλοι συγγραφεῖς παιχνιδιάρικα ἄφησαν νὰ τοὺς ξεφύγουν ἀπ' τὰ χεῖλη, τίς ἀρπάζει καὶ τίς ἐπαναλαμβάνει σὲ ὄφος ἀξιωματικό. Μὲ μιὰ τους λέξη, κατασκευάζει πραγματεῖαν ὁλόκληρη. Ἀλλὰ τὴ λέξη αὐτὴν, δὲν τὴν ἀναφέρει πᾶν τοτε. (1)

Ἔτσι, κατὰ τὴν ἴδια πάντα κρίση βγαίνει σὰ συμπέρασμα τοῦτο:

«...Ἐξ ἄλλου, δύσκολα μποροῦμε νὰ περαδεχτοῦμε πῶς ἕνας συγγραφέας μὲ ταλέντο μπορεῖ νὰ εἶνε στὴν πράξη ἀπαισιόδοξος πεπεισμένος. Αὐτὸς εἶνε πάρα πολὺ ἀπασχολημένος· στὸ νὰ μᾶς λέει τὰ σκυθρωπὰ πράγματα μὲ τρόπο τόσο λαμπρό, καὶ νὰ μᾶς παρουσιάζει τὰ ἀποκρουστικὰ περιστατικά, μὲ ὄφος τόσο θελκτικό. Ἡ ἀληθινὴ ἀθλιότητα, δταν τὴ νοιώθει κανεὶς βαθειά, δὲν εἶνε τόσο καλλιτέχνης Ζωγραφίζοντας μὲ τόση δεξιότητα τοὺς ἀνθρώπινους πόνους, ὁ Σοπεργάουερ τὸ δίχως ἄλλο κατάληξε πολλὰς φορές στὸ νὰ τοὺς ληρομῆσει, μιὰ καὶ τόσο πολὺ ἀρέσκειται νὰ ἐπενδύει τὴ φιλοσοφία του μὲ ἔξοχον ὄφος, καὶ νὰ τὴ στολίζει μ' ὠραῖες εἰκόνες, ὅπως συμβαίνει σ' ἐκεῖνες

1) Ζ. Μπουρντώ «Σκέψεις καὶ ἀποσπάσματα τοῦ Σ».

τις άσχημοπρόσωπες και μαυρειδερες Παναγίες που ή εύλάβαια των πιστών τις περικαλύπτει με πλουσια ύφάσματα και με σπάνια κοσμήματα».

Ἄλήθεια εἶνε πὼς ή ἴδια πάντα κριτική δέν παραλείπει νά τονίσει και τις παιθητικές πλευρές.

«... Ἄλλά πόσο γρήγορα αναφάνεται κάτω από τό περίεργο εκείνο κοστούμι (που σημειώθηκε πιο πάνω) ό βαρύς συγγραφέας με τά λογοπαίγνιά του, με την έξογκωμένη φαντασία του, με τή στεγνή του ειρωνία, με τις βίαιες χειρονομίες του, που εἶνε άξίες νά τις παινέσει ένας Φραουενσταλτ. (1)

Και ξεπροβάλλει ανάμεσα άπ' τό ύφος του ό μονόχρωτος λόγιος που δέ στοχάστηκε παρά μονάχα με μονόλογους και δέ δροσιστηκε ποτέ μέσα σέ ζωντανή και γάργαρα πηγή της συζήτησης και της συνομιλίας, και που πάρα πολύ πρόθυμα, άργοπορεί στο νά έπεξηγει τον ἴδιο του τό έαυτό, γιατί άν έχει φτερά στο μυαλό του, δέν έχει όμως φτεροϋγες και στις φτέρνες του».

Ἄλλά οὔτε κι' αυτό έμποδίζει τον ἴδιο τον Μπαυρντὼ ν' αναγνωρίσει εὐθύς άμέσως ότι :

«Τό σύνολο των συγγραμμάτων του, τον καθρεφτίζει έτσι, με μιάν θαυμάσια διαύγεια. Κι' άν θαυμάζει κανείς, ανάμεσα στις αντιφάσεις και στις τρέλλες του, τό ανάβλυσμα της εὐφυΐας του,—δέ λέω : τή μεγαλοφυΐα του, αλλά άστραπές μεγαλοφυΐας, άναλαμπές ξαφνικές και βαθιές—έξ άλλου, κανείς ποτέ δέ θά μπορούσε νά παινέσει όσο ταιριάζει, τήν τέλεια άνεξαρτήσια του και τήν καταπληκτική του ελικρίνεια».

Αυτά δείχνουν πὼς άν από τή μία, σκανίζει ή κοινωνική ανάλυση του σοπεγχαουερισμού, αντίστροφα, από τήν καθαρά λογοτεχνική, κι' άπ' τήν άφηρημένα φιλοσοφική πλευρά δέν έλειψαν οι άκριβοδίκαιοι κριτές. Και εἶταν πολὺ φυσικό αυτό. Ἐξ αίτίας ἴσα ἴσα ή μεγάλη διάδοση της σοπεγχαουερικής φιλολογίας. Διαπιστώνεται ότι, εὐθύς μετά τον Γκαίτε και τον Κάντ, ό Σοπεγχάουερ γνώρισε στη Γερμανία τουλάχιστον τους πιο πολιάριθμους σχολιαστές, μελετητές και κριτικούς. Ἀκόμη, ή τέτοια κριτική, πλουτίζει τό ενεργητικό της, με στοιχεία άν όχι πλέρια τουλάχιστον όμως άληθινά κοινωνικά. Σάν ένα τέτοιο στοιχείο, που φαίνεται ταυτόχρονα και συμπληρωματικό εξήγημα για τή μεγάλη διάδοση του Σοπεγχάουερ, εἶνε ότι, κάποτε καταδέχεται νά εγκαταλείψει τή στρατόσφαιρα του ἰδεαλισμού του, κατεβαίνει ως τή μεγάλη μάζα του Κοινού, για νά... ζητήσει «δαιτησία», είτε και «ψήφους». Στην

1) Ὑπαινιγμός στο ότι, κατά γενικήν άναγνώριση, ό πιο άφροισμένος οπαδός και «άρχιαπόστολος» του, Φραουενσταλτ, δέν είχε καμμιάν πρωτοτυπία ή άξιόλογη κρίση δική του.

περίσταση αυτήν, τό «σκυλολόι» μετονομάζεται σέ: «τίμιους ανθρώπους.» Και όπως είδαμε, αυτή ή μάζα τον πρωτοανακάλυψε.

Ὅμως και με τήν ευκαιρία τούτη, δέ θάπρεπε νά διαφύγει μιá διαπίστωση. Ὅχι μονάχα στα «Πάρεργα και Παραλειπόμενα»—γιατί αυτό άς πούμε θεωρείται τό πιο «λαϊκό» του έργο—άλλά και στα καθαυτό φιλοσοφικά συγγράμματά του, λές και ζωντανεύει συχνά μέσα στον «πατριότισμο», μέσα στον «τζέντλεμαν», τό ένστικτο της παλιῆς λαϊκής του καταγωγής. Γι' αυτό προδίνεται στη γλώσσα του, που εἶνε όχι μονάχα πολὺ πιο άπλή προστά στα όσα έγγραψαν οι σύγχρονοι συμπατριῶτες του, αλλά πραγματικά πιο ζωντανή, κι' από τήν άποψη αυτήν πιο «λαϊκή». Πολλές φορές μάλιστα ό ἴδιος θέλοντας νά πεἶ τήν έκφραση: «με λόγια πιο άπλά», τήν αντικαθιστᾷ άπλούστατα με τούτην δώ: «για νά μιλήσουμε πιο λαϊκά.»

Ὅμοια λαϊκής καταγωγής, εἶνε ή τόλμη του εκείνη ή άτρόμαχτη, που τον κάνει νά μην κοιπιάζει ούτε προστά στην πιο ώμη τήν κυριολεξία σαν του χρειάζεται.

Ὡς τόσο, τό ύφος του Σοπεγχάουερ, δέν τό παρέρχεται κανείς, κι' οὔτε τό ξεμπερδεύει στα τόσο σβέλτα. Γιατί εἶνε σύνδετο κι' αυτό, με τό περιεχόμενο του στοχασμού του, εἶνε αναπόσπαστο μέσα στο όλο έργο του.

* * *

Βέβαια μοιάζουνε οι ευρωπαϊκές πολιτείες, όπως τ' αδέρφια μεταξύ τους, από τήν ἴδια τή γενιά. Ὡς τόσο, όποιος τις ταξίδευε ξένοιαστα από προσωπικές φροντίδες—τέτοια ταξίδια μοναχά στα νειάτα εἶνε μπορετά—πρέπει νά παρατήρησε τό πὼς ή κάθε μία τους έχει τή φυσιογνωμία της και δείχνει καθαρά άτομικό της ύφος. Φέρνει στην ιδιότυπη τήν ύψη της, τήν ιδιότακτη σφραγίδα του ἴδιου της του πλούτου. Ἄς πούμε για παράδειγμα τό Ἄμστερντάμ: ή πολιτεία δίχως άποστάσεις. Στα ἴδια ξυλοπάπουτσα χωρεἶ τό πόδι του έφοπλιστή, του καπετάνιου και του μούτσου. Ὅμοια κι' άπαράλλαχτα στο καλοδούλεμά τους, τά κασσόνια, είτε άμπαλλάρουν διαμαντόπετρες, είτε και σιτεμένες ρέγγες. Γιατί εκεί ό Πλοῦτος σαν παλιός δημοκράτης ἰσοπέδωσε τις επιφάνειες. Στην άλλην άκρη πάλι, στη Μαρσλία άς πούμε, άσελγει κατά φύσιν ή Πλουτοκρατία και λιγουρεύει σριχταγκαλιά μαζί με τον Ὑπόκοσμο. Γιατί εκεί ό Πλοῦτος δέν ξεσυνήθισε νά εἶνε βαγαπόντης.

Στη Χάβρη, εἶν' ό Πλοῦτος ποιητής πάνω στ' άχνάρια του Λουκρήτιου. Ἀνακάτεψε τά ζωντανά με τ' άψυχα. Γι' χαρονομι-

σματα βγάζουν άχνό, μυρίζουν ιδρωτίλα. Και δέν ξεχωρίζεις άν εΐνε οι άτσαλένιοι γερανοί θηρία, είτε βαροϋλκα οι χαμάληδες, στα «ντόκ».

Στή Νίτσα, ή Πλουτοκρατία με τὰ ντεκολτέ της τὰ έρεθιστικά, σκορπάει βάκιλλους του Κώχ μέσα σέ μεσονύχτιες λιακάδες του χειμώνα. Εΐνε ο Πλουτος στις υγιεινές φροντίδες του. Κι' ο ΐδιος πάλι με τόν παροξυσμό της Ήθικης του στή Γενεύη όπου κυβερνά άκόμη τὸ «μὴ μοῦ άπτου» πνεῦμα του Καλβίνου μέσα στα διεθνή τὰ χρηματοκιβώτια, ένώ άπολιθωμένος ο Ζάν Ζάκ Ρουσσώ στο γραφικό νησάκι του, δίνει στους πάστορες όρμήνιες τὸ πῶς νὰ καταπολεμοῦνε τὰ καινά δαιμόνια. Ἐλάχιστοι εΐνε οι ξένοι που μποροῦν νὰ καυχηθοῦν πως εΐσχωρήσανε μέσα σέ Γενοβαίζου σπιτικό, δίχως αὐτὸ νὰ έμποδίζει τὰ αὐστηρά τὰ πλουσιόσπιτα νὰ εΐνε «πανσιόνες» έθελοντικὲς με όλα τὰ κομφορ. Ἄρρε που οι οΐκoi άνοχῆς εχουνε σιδερένια κινγκλιδώματα και όταν ξεκινᾶς για γλέντι εΐς' υποχρεωμένος πρώτα νὰ περάσεις από λοιμοκαθαυτήρια. Ὡς τόσο, εΐν' έπίσημες χρονιάρες μέρες όπου μπορεί ο καθένας νὰ φιλήσει όποια γυναίκα θέλει, στήν Κορατερί μέσα μεσημέρι, στο Πλαίν παλαι τὸ σούρουπο και τὰ μεσάνυχτα μέσα στον ΐδιο τὸν Καθεδρικό Ναό.

Στο Ντάντσι, τὸν εΐδαμε τὸν Πλουτο με τὸ σπαρτιατικό άσκητισμό του. Και τέλος πάντων στή Δρέσδη—γι' αὐτήν και ξεμακραίναμε σέ παραδείγματα—ο Πλουτος βρίσκει ιδιαίτερα γνώρισμα στις πολλές και τις διάφορες εκείνες λιχουδιές: τόσο πνευματικὲς όσο και υλικές, ως εΐδαμε. Ἄρχίζουν αὐτὲς άπ' τὴ διανοητικήν άπόλαυση κι' άπλώνονται ως τὴ φυσική καλλονή κι' ἴσαμε τὴν ήδονή τὴ σαρκική.

Ἡ τέτοια τὸ λοιπόν ή λιχουδιὰ ξεχύνεται άπ' τὸ ὕφος κι' άπό τὴ λογοτεχνική μορφή του Σοπεγγάουερ. Ἡ Δρέσδη άποτύπωσε τὸ ὕφος της όλόκληρο άπάνω στο σοπεγγαουερικό τὸ ὕφος:

Ἡ «ντζαναμπέτης», ο «ναλέτης», ο στριμμένος, ο άνοικονόμητος—γιατί σέ όλα τούτα δελχνεται μοναδικός ο Σοπεγγάουερ στο γράψιμό του—εΐνε τὸ κάτω τὴς γραφῆς, εΐνε με όλα τούτα μιὰ σπάνια λιχουδιὰ λογοτεχνική. Εΐνε ή δρεσδινή ή σοκολάττα, που ή ανάλαφρη πικράδα της έμποδίζει τὸ μπουχτισμα τὴς γλύκας. Εΐνε πάνω σέ διανοητικό τσακίρκεφι, ο μπεκομεζές που με τὸ τσουχτερό τὸ πιπεράκι του κεντρίζει τὸν οὐρυνίσκο τὸν πιο άττονο.

Ἄπ' αὐτοῦ κι' έπειτα δικαιώμά τους οι σχολιαστὲς νὰ τὸν άνα-

λύουνε με τὸ φρακό, στο κλωθογουρισμένο ὕφιδι τὴς γραφῆς του ή νὰ τὸν λιμπικάρουνε στις πρώτες ὕλες του.

Μιὰ και στή «Λιμισκό» εκείνη, μαζί με τὸ περιεχόμενο τὴς «Ἄποκάλυψης», βρήκε και τὸ ταλέντο του, γι' αὐτὸ, δέν εχει σημασία τὸ αν πολὺ πιο ὕστερα, στα «Πάρεργα και Παραλειπόμενα» του μόνο, δοθώνεται οδηγητής λογοτεχνῶν και συγγραφέων. Ἐκεΐν' τὸ περισπούδιστο κεφάλαιο βρίσκει τὴ φυσική του σύνδεση εδίο. Γι' αὐτὸ ταιριάζει πιο σωστά ή άμεση παράθεση εὐθύς άκόλουθα με διαλεγμένους στοχασμούς του κι' άποσπάσματα. Σέ τούτα πάνω εΐνε καλὸ νὰ θυμηθεΐ κανείς τὰ κίνητρα και έλατήρια που κάμανε τὸν Σοπεγγάουερ κριτὴ κι' οδηγητὴ στους συγγραφείς τὴς εποχῆς του.

Οὐσιαστικά, οἱ άφορά τὴ λογοτεχνία, εΐνε αὐταῦσια σύνδετο με τὸ ὅλο αισθητικό φαινόμενο, που ιδιαίτερα άπασχόλησε τὸν άπαισιόδοξο φιλόσοφο σὰ μέρος άναπόσπαστο τὴς κοσμοθεωρίας του και που ξεχωριστά μας στιματᾶ κι' έμάς πιο πέρα. Στὴν ὦρα της λοιπόν δίνεται εκεί ή ολοκληρωμένη, ή κοινωνική έξήγηση τὴς σοπεγγαουερικής αισθητικῆς. Ὡς τόσο, στ' αναμεταξύ, νὰ μερικὰ εΐδοποιητικά πάνω στις λογοτεχνικὲς σοπεγγαουερικὲς δοξασίες.

Ὅπως σ' ὅλες τις εκδηλώσεις τὴς διανοητικῆς ζωῆς, έτσι και στή φιλαλογία γενικά, στή λογοτεχνία ιδιαίτερα, ο Σοπεγγάουερ, θέλει νὰ εΐνε: Ἄναμορφωτής.

Ἄναμορφωτής πριν άπ' ὅλα—αν ὄχι κι' άποκλειστικά—τὴς ἴδιας τὴς κοινωνικῆς μερίδας του. Γι' αὐτὸ και σκυλοβρίζει τὴν Πλουτοκρατία, δείχνοντάς της τὸ στραβὸ τὸ δρόμο που—κατὰ τὴ δική του γνώμη—παίρνει αὐτὴ στήν έξέλιξη του στοχασμοῦ της. Αὐς και δέν τὸν χοροΐει στο μυαλό τὸ πῶς μπορεί κανείς νὰ εΐνε μαζί πλούσιος κι' άγριάματος, παραλής και άξέστος. Ἐνώ αντίστροφα, φτιάχνει ως τὸ σημείο, νὰ δικαιολογήσει τὴ φτωχολογία που δέν μπόρεσε ν' άναπτύχθει πνευματικά. Ἐξόν κούλας που βρίσκει πως δέν εΐνε καμμιά άπόλυτα άνάγκη νὰ μορφωθεί ο «συρφετός».

«Ἡ άμάθεια δέν κάνει τὸν άνθρωπο νὰ ξεπέφτει, έξόν μονάχα όταν τὴ βρίσκει κανείς άγκυλισμένη με τὸν Πλουτο. Ὁ φτωχός εΐνε κατατσακισμένος με τὴ δυστυχία του. Ἡ δουλειά του αντικαθιστᾶ τις γνώσεις και άπασχολεΐ τις σκέψεις του. Ἄπεναντίας όμως οι πλούσιοι που εΐναι άμαθεΐς, ζοῦν άποκλειστικά μέσα σέ γλεντοκόπι και μοιάζουν έτσι κτήνη σωστά. Αὐτὸ δὰ τὸ διαπιστώνουμε κάθε μέρα. Ἐξόν από τοῦτο, πρέ εΐ νὰ τοὺς μαλώσει κανείς τοὺς πλούσιους, γιατί δέ χρησιμοποιοῦν

τά πλούτη τους για να τα γλυτώσουν, και για να προσδώσουν σ' αυτά πιο μεγάλην αξία». (1)

Και κείνο που τον κάνει να σκυλιάζει, είναι όταν διαπιστώνει πως οι πλούσιοι πληρώνουν άλλους, και τους βάζουν να στοχάζονται για λογαριασμό τους, να φτιάχνουν έργα Τέχνης γι' αυτούς, να γράφουν γι' αυτούς βιβλία. Και μόνο το να διαβάζει κανείς «ξένες» γραφές, αυτό θα πει πως νεκρώνει τη δική του σκέψη.

«Σά διαβάζουμε κάτι, αυτό θα πει πως κάποιος άλλος σκέπτεται για λογαριασμό μας. Αναπαράγουμε μονάχα τη διανοητική εκείνου έκθεση. Με τέτοιο τρόπο το κουτσούβελο που μαθαίνει γράψιμο, ξεσηκώνει με το κόντυλι του τα γράμματα που δείχνει ο δάσκαλος με το δικό του μολύβι».

Όχι λοιπόν γραφιάδες, όχι δασκάλους έξω από τον ίδιο της τον έαυτο ή Πλουτοκρατία. Έτσι κι αν είν' καλός ο ξένος δάσκαλος, δεν έχει να ωφεληθεί κανείς απ' αυτόν.

«Δέν είναι μπορετό ν' αποχτήσουμε με το διάβασμα των συγγραφέων καμμιάν απ' τις δικές τους ιδιότητες, ως λ. χ. δύναμη, πειστική, πλούτο σε εικόνες, χάρισμα συγκρίσεων, τόλμη ή τσούξιμο, σταράτα λόγια, χάρη στην έκφραση, λεπτότητα, έξυπνάδα, αφέλεια, κλπ.»

Νά γιατί βγαίνει το σοπεγγαουερικό συμπέρασμα: το κάτω της γραφής, καλλίτερα κι' εδώ ή άπραξη ή πλέρια, παρά ή άσύμφορη δράση. Άλλά τα πιο φαρμακερά του βέλη, τα δέχονται οι «νοικιασμένοι», οι «πουλημένοι», οι «άλλήτες» της διανόησης, που «για να φανοζήσουν» αναλαμβάνουν να μορφώσουνε και ν' αναπτύξουν. Όλο το φαρμάκι που ξαμολάει ενάντια στους «Καθηγητές» και τα «φιλοσοφώμουντρα», απ' αυτή του την όρμη προέρχεται. Εκείνο που κάνει τη σύγχρονη την εποχή να διαφέρει σε κακό μπροστά στις προηγούμενες είναι ότι ή διανόηση έγινε επάγγελμα.

Μόνο σε τοιτον δω τον αιώνα, υπάρχουν συγγραφείς επαγγελματίες. Ός τώρα υπήρχαν συγγραφείς για το κέφι τους».

Σ' αυτόν τον ήχο κανοναρχεί τον εξιάφαλμό του. Στο πως να ζήσει ο διανοούμενος, στο πως να «φομιστεί» ο συγγραφέας, δεν άπαντά σχεδόν διόλου. Δέ θέλει να το ξαίρει αυτό το ζήτημα. "Η κι' αν το ξαίρει, μιά είναι ή ξεκάθαρη απάντηση: Να μὴν υπά-

1) Τούτη ή περικοπή, κι' οι σχετικές ακόλουθες, από τα «Πάρεργα και Παραλειπόμενα».

χουνε φτωχοί διανοούμενοι. Το λέει μάλιστα νέτα σκέτα: όποιος δέν είχε εισοδηματίας, δέν έχει το δικαίωμα να διανοείται. (1)

Παινάει κάθε τόσο τους διανοούμενους του παλιού καιρού, που στοχαζόντανε για το κέφι τους και ζητιανεύανε φυσικά στ' άρχοντικά κονάκια. Καλά καλά, ούτε και κάτι τέτοιο προτείνει. Ούτε και τέτοια διακονιά, τη νοσταλγει. Θέλει τη ριζική τη λύση. Γι' αυτό και, μ' όλο που αϊγυπτιαλάτρης, διαφωνεί με την έξωτικήν εκείνη άρχοντιά που δημιούργησε γραφιάδες έξω από το δικό της κόσμο.

Και τούτα βέβαια, στις πολυ γενικές γραμμές της είναι: ή βάση του, ή άφετηρία του, το κίνητρό του. Ός τόσο ή υπόθεση δέ σταματά ως αὐτοῦ. Πές για να κόψει τα ύπατα στους συγγραφείς, πές για να κινήσει την αναούλα και να ξεκόψει κάθε όρεξη για μόρφωση κι' ανάπτυξη από «πειναλέους», πές για τα δυο μαζί, βάζει σ' ενέργεια το άπαραμίλλο ταλέντο του, χύνει το βιτριόλι του, άπάνω στην έμπορευματική διανοητική παραγωγή.

Διαπιστώνει και ξετινάζει την έμπορική βαρβαρότητα της σύγχρονης διανόησης, έτσι ώστε να μὴν έχει τον προηγούμενό του. Ποτέ προτιμότερά του, ή «Τέχνη του παρᾶ», ή «Διανόηση για το χρήμα», δέν ξεσκεπάστηκαν στην ανιστόρητη βρομιά τους, στην άφάνταστη σαπίλα τους, στην άμολόγητη την άτιμία τους. Ποτέ πιο πριν, νιστέρι πιο άλύπητο, δέν άνοιξε άποστήματα του διανοητικού έμπορισμού· ποτέ άλλοτε θερμοκαυτήρας πιο όδυνηρός δέν άγγισε όρθάνοιχτες πληγές ντροπιαστικές για όλόκληρη την Κοινωνία.

Άπό την άποψη αυτήν, παύουν πια να χουν σημασία τ' άρχικά του έλατήρια κι' οι τελικοί σκοποί του. Εκείνο που παραμένει άτρέανταχτο, εκείνο που έχει την αξία την άτίμητη, είναι το ξεγύμνασμα, είναι το ξεκουρέλιασμα, είναι—γιατί όχι;—το πλέριο το ξεβράκωμα όλόκληρου ενός κόσμου στην πουλημένη του τη Διανόηση.

Μιά άλλη μεγάλη λιχουδιά της Δρέσδης, στάθηκαν για τον Σοπεγγάουερ οι Δρεσδινές κοπέλλες. Κι' όπως σωστά έχει τονιστεί από σχολιαστές του, εκεί στη Δρέσδη σπούδασε τις γυναίκες «...όχι έξ' άκοής ούτε βέβαια απ' τα βιβλία μέσα, αλλά κατά τρόπο πολυ πιο έμπράγματο». Το πιο σημαντικό που πήρε απ' τα βιβλία μέσα, είναι καμμιά δεκαριά άράδες του Σαμφόρ, όπως το λένε και το

1) Βλέπε σχετικά, στο κεφάλαιο του «φιλισταϊσμού» παρακάτω.

ξαναλένε οι Γάλλοι σχολιαστές του και ιδιαίτερα ο Ρυμπό. Τὸ πῶς τὶς ἀφομοίωσε αὐτὲς τὶς λιγοστὲς ἀράδες, θὰ φανεῖ πρὸ πέρα, ἀπὸ τὴ σύγκριση ποὺ ἔχει νὰ κάνει ὁ ἀναγνώστης. Στὸ μεταξύ, σύνδετο μὲ τὸ γυναικεῖο ζήτημα προβάλλει καὶ τὸ ἐρωτικὸ φαινόμενο μέσα στὴν ὅλη σπαγγασουερικὴ κοσμοθεωρία. Κι' ὅπως ἐκεῖνο ἔτσι κι' αὐτό, διαλευκάνεται ὅταν ἐξηγηθεῖ ἡ βίαση ὀλόκληρης τῆς κοσμοθεωρίας. Στὸ μεταξύ καὶ μ' ὄλο πρὸ εἰκοσιτέσσερα περὶπου χρόνια ἔπειτα ἔγραψε γιὰ τὸν "Ἐρωτα, οἱ στοχασμοὶ τοῦ ἐκεῖνοι παραμένουν ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τὴ Δρέσδη, ποὺ τοῦ πρωτοαποκαλύψε ἐπίσης τὶς γυναῖκες. Καὶ νὰ γιατί βρῖσκει θέση σιμὰ σ' αὐτὴν τὸ σχετικὸ ἀπάνθισμα.

ΓΙΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

(Στοχασμοὶ ἀπὸ τὰ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα») (1)

Πρὶν ἀπ' ὅλα, ὑπάρχουνε δυὸ εἶδη συγγραφεῖς: εἶν' ἐκεῖνοι ποὺ γράφουν γιὰ νὰ ποῦνε κάτι, καὶ εἶνε καὶ κείνοι ποὺ γράφουν γιὰ νὰ γράψουν. Οἱ πρῶτοι εἶχαν ἰδέες στὸ μυαλό τους, ἢ κιόλας κάνουν πειράματα ποὺ τοὺς φαίνονται ὅτι ἀξίζουν τὸν κόπο νὰ κοινολογοῦν. Οἱ δεῦτεροι, χρειάζονται λεφτά, καὶ συνακόλουθα γράφουν γιὰ τὸν παρᾶ. Στίβουν τὸ μυαλό τους γιὰ νὰ γράψουν. Εἶνε φῶς φανερό ὅτι μικραίνουν ὅσο μποροῦν πρὸς τὴν ἰδέαν τους καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐκφράζουν ἰδέες μονάχα μισοαληθινές, κακομούτσουνες, τραβηγμένες ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ λαθαιμένες. Ὁμοίως, αὐτοὺς τὸ συνηθέστερο, τοὺς ἀρέσει νὰ διατηροῦνται μέσα στὸ μουχρὸ τὸ φῶς, κι' ἔτσι μποροῦν νὰ φαντάζονται ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ δὲν εἶνε. Γι' αὐτό, τὰ ὅσα γράφουν τοῦτοι, οὔτε σωστὰ εἶνε, οὔτε εὐκολονόητα. "Ἔτσι, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ στὰ σίγουρα, πῶς ἐλόγου τους, γράφουν μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μουντσοῦσουν χαρτί(2).

'Απ' τὴ στιγμή μὲ τὴν ἀλήθεια ὅπου ὁ συγγραφέας γράφει γιὰ νὰ μουντσοῦσει χαρτί, ἔξαπατᾷ τὸν ἀναγνώστη γιατί βρῖσκει πρόφαση γιὰ τὴ συγγραφή του τὸ ὅτι ἔχει τάχατες κάτι νὰ πεῖ.

Γράφει κάτι ποὺ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ γραφτεῖ, μονάχα ἐκεῖνος ποὺ γράφει γιὰ τὸν ἑαυτό του.

1) Τονίζουμε ἀκόμη κι' ἐδῶ, ὅτι οἱ στοχασμοὶ τοῦτοι τοῦ Σ, δὲν ἀκολουθοῦν πάντοτε τὴ σειρά τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ πολλὲς φορές τὸν εἰρημὸ τοῦ σπαγγασουερικοῦ στοχασμοῦ.

2) Παρασυρμένος ἀπ' τὴ γνωσθὴ του ἐμπάθεια, ὁ Σ, ἀραδιάζει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τὸν... Λέσσιγκ.

Τὶ ἀνεκτίμητο κέρδος θὰ εἶταν, ἂν σ' ὅλα τὰ παρακλάδια μιᾶς Φιλολογίας βρῖσκονταν βιβλία λιγοστὰ μονάχα ὁμοῦ διαλεχτά.

Αὐτὸ δὲν εἶνε μπορετὸ νὰ γίνει, ἀφοῦ μὲ τὸ γράψιμο κυνηγιέται ὁ παρᾶς.

Λὲς καὶ κάποια κατάρρα βαραίνει πάνω σ' αὐτό. Ὁ κάθε συγγραφέας ποὺ μὲ κάθε τρόπο πάει γιὰ παράδες, ξεπέφτει στὴ στιγμή. Τὰ πρὸ ὁμορφα ἔργα ποὺ ἔγραψαν οἱ μεγάλοι ἄντρες, εἶνε ὅλα τους ἀπ' τὸν καιρὸ ὅπου ἐκεῖνοι ἔγραψαν τζάμπα εἴτε γιὰ τιποτένιο κέρδος. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ταιριάζει μιὰ χαρὰ ἢ Ἰσπανικὴ παρσιμία: ἡ Τιμὴ καὶ τὸ Κέρδος δὲν τσουβαλιάζονται στὸ ἴδιο σακκί).

"Ὁποιος χρειάζεται λεφτά γράφει ἕναν τόμο, καὶ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ποὺ εἶνε μὲ τὸ παραπάνω ἀνόητο, τὸν ἀγοράζει, Συνακόλουθο μὲ τοῦτο εἶνε καὶ ἡ διαφθορὰ τοῦ ὕφους.

Πολυάριθμοι κακοὶ συγγραφεῖς ψωμοζοῦν ἀπ' τὴ βλακεία τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ ποὺ θέλει σῶνει καὶ καλὰ νὰ διαβάσει τὰ γραμμένα στὸ γόνατο κι' ἀπὸ μέρα σὲ μέρα. Μιλῶ γιὰ τοὺς ἐφημεριδογράφους.

Τοὺς πάει μιὰ χαρὰ ἢ ὀνομασία αὐτῆ. Μ' ἄλλα λόγια, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τοὺς τιτλοφορῆσει «ἡμερογράφους.»

Μποροῦμε νὰ ξαναποῦμε πῶς ὑπάρχουν τρία εἶδη συγγραφεῖς. Πρῶτα πρῶτα, ὅσοι γράφουν δίχως νὰ στοχάζονται. Τοῦτοι, γράφουν ἀπομνημονεύματα ἀπὸ ξένες ἀναμνήσεις, ἢ ἀκριβέστερα γράφουν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ βιβλία τῶν ἄλλων. Ἡ κατηγορία αὐτῆ εἶνε ἡ πρὸ πολυἀριθμῆ.

Ἀκολουθοῦν ἐκεῖνοι ποὺ στοχάζονται ἀπάνω στὴν ὥρα ὅπου γράφουν. Συλλογιόονται γιὰ νὰ γράψουν. Τὸ περιστατικὸ εἶνε συνηθέστατο. Κατὰ τρίτο, εἶν' ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν στοχαστεῖ πρὶν ἀρχίσουν νὰ γράφουν. Αὐτοὶ γράφουν γιατί σκέφτηκαν. Ἡ περίπτωση εἶναι σπάνια.

Ὁ συγγραφέας τῆς δευτέρης κατηγορίας, ποὺ περιμένει νὰ σκαρφιστεῖ τί πρέπει νὰ γράψει, αὐτὸς μοιάζει μὲ τὸν κυνηγὸ ποὺ πάει κύνῃγι στὴν τύχη. Τέτοιος κυνηγός, εἶνε πολὺ ἀπίθανο νὰ κουβαλήσει θήραμα στὸ σπίτι. Ἀντίστροφα, τὰ ὅσα παράγουν οἱ συγγραφεῖς τῆς τρίτης σειρᾶς, τῆς σπάνιας, μποροῦν νὰ παρομοιάσουν μὲ νυχτερινὸ κύνῃγι, ὅπου τὸ θήραμα τσακώνεται ἀπὸ προτιήτερα σὰ μπουλούκι, ἴσα ἴσα γιὰ νὰ βγεῖ ἔπειτα κοπάδι ἀπ' τὸ ταμπούρι του καὶ νὰ ψάξει νὰ βρεῖ ἄλλο, ὅποτε δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγει τὸν κυνηγὸ. Κι' ἔτσι ἐκεῖνος πρὸ δὲν ἔχει νὰ κάνει ἄλλο, παρὰ νὰ σημαδέψει καὶ νὰ τοῦ ρίξει. Πάει νὰ πεῖ: τοῦ τέτοιου συγγραφέα, τοῦ μένει μόνο ν' ἀραδιάσει τοὺς στοχασμοὺς του στὸ χαρτί. Τέτοιο μόνο κύνῃγι, ἀποφέρει κάτι ἀξιόλογο.

Μὰ ὅσα περιορισμένως κι' ἂν εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραφέων ποὺ σοβαρὰ καὶ ντόμπρα στοχάζονται πρὶν γράψουν, ἀκόμη λιγώτεροι εἶνε ἐκεῖνοι ποὺ στοχάζονται γιατί στὸν τέτοιο στοχασμὸ τοὺς

παρακινούν τα πράγματα. Οι υπόλοιποι, στοχάζονται μόνο πάνω σε βιβλία και απ' ότι λένε οι άλλοι. Τούτοι, για να στοχαστούν, έχουν ανάγκη να τους σπρώξει, ή σιμώτερη και ή πιο δυνατή σκέψη κάποιου άλλου. Τέτοιες σκέψεις, αποτελούν συνηθέστατα το θέμα τους. Οι τέτοιοι συγγραφείς, παραμένουν πάντα κάτω απ' την έπιρροή του του ξένου στοχασμού, και συνακόλουθα ποτέ δεν αποχτούν πρωτοτυπία. Αντίστροφα, τους προηγούμενους, τους σπρώχνουν στη σκέψη, αυτά τούτα τα πράγματα. Γι' αυτό και ή σκέψη τους, πάει κατ' εὐθείαν στα πράγματα. Μονάχα ανάμεσα σ' αυτούς, βρίσκει κανείς δοξασμένα κι' άθάνατα όνόματα. Φυσικά, έδω πρόκειται για άνώτερη λογοτεχνία, κι' όχι βέβαια για πραγματείες, πάνω στο πως λαμπικάρεται το οινόπνευμα.

Μονάχα εκείνος που βγάζει απ' εὐθείας απ' το μυαλό του το τί πρόκειται να γράψει, μονάχα αυτός εἶν' άξιος να διαβάζεται. "Όμως, οι βιβλιοκατασκευαστές, οι έραμιστές, οι συγγραφείς τής άράδας, κ. α. παίρνουν την ύλη τους από μέσα απ' τα βιβλία. Απ' αυτού, περνάει τούτη στα δάχτυλά τους, δίχως καν να πληρώσει στο κεφάλι τους διόδια ώστε να κάνει κι' εκεί μιá έπισκεψούλα, αν όχι να μπει και σε μιá κάποια κατεργασία.

Τι τετραπερασμένοι θα εἴτανε οι πιο πολλοί τους, αν ίσως έννοιωθαν, το κάθε τι που υπάρχει στα ίδια τους τα βιβλία! Γι' αυτό και ή λογοδιάρροιά τους εἶνε συχνά τόσο άκαταλαβιστική, ώστε άδικα τον πιάνει πονοκέφαλος τον άναγνώστη για να μαντέψει τί καλά καλά στοχάζονται οι τέτοιοι συγγραφείς.

Δέ στοχάζονται τίποτα.

Τό βιβλίο που απ' αυτό ξεσηκώνουν την αντιγραφή τους, εἶνε κάποτε φτιασμένο κατά τον ίδιο τρόπο όπως αυτοί έφτιασαν το δικό τους βιβλίο. Το λοιπόν, με τέτοιου είδους συγγραφείς συμβαίνει ότι και με τα άποτυπώματα: εἶνε άπομιμήσεις άπομιμήσεων.

"Όταν αποχτήσει κανείς δόξα από βιβλίο που τόγραψε με κέφι κι' από ένδόμυχη όρμη, και καταντήσει έπειτα σκέτος γραφομανής, αυτός πουλεί τή δόξα του για τιποτένιο χρήμα.

'Απ' τή στιγμή όπου γράφει κανείς για να βρísκεται σε νταραβέρι, κακοπραγεί.

"Ότι εἶνε για μιάν έπιστολή ή διεύθυνση, τούτο πρέπει να εἶνε και ό τίτλος ενός βιβλίου. Δηλαδή, πρέπει πριν απ' όλα ό τίτλος, να καταφέρει να εισηγηθή το βιβλίο στο άναγνωστικό κοινό που ένδιαφέρεται για το θέμα εκείνο. "Όμοια, πρέπει να εἶνε ό τίτλος χαρακτηριστικός, και γιατί από φυσικό του υποχρεώνεται να εἶναι κοντόλογος, γι' αυτό πρέπει να δείχνει σύντομος, λακωνικός, έκφραστικός, κι' αν εἶνε μάλιστα μωρετό, να συνοψίζει με μιá μονάχα λέξη το περιεχόμενο του βιβλίου. Συνακόλουθα, εἶνε κακοί οι μακαρονοειδείς τίτλοι, δέ μολογάνε τίποτα, εἶνε γεμάτοι ασάφεια, άμφίβολοι, είτε δλως διόλου κάλπικοι και άπατηλοί. Τούτοι μπορούν ναχούν για τα βιβλία, τήν ίδια τύχη που έχουν οι έπιστολές με κακή διεύθυνση.

Μά οι χειρότεροι απ' όλους εἶνε οι τίτλοι οι κλεψιμαίτικοι, οι τίτλοι

που έχουν κιόλας άλλα βιβλία. Πριν από κάθε άλλο, τούτο εἶνε λογοκλοπή. "Υστερα, δείχνει κατά τον πιο πειστικό τρόπο, ότι λείπει κάθε πρωτοτυπία. "Ό συγγραφέας που δεν έχει τόση πρωτοτυπία ώστε να βρει για το βιβλίο του έναν καινούργιο τίτλο, θα εἶνε ακόμη πιο λίγο ικανός να δώσει στο έργο σου καινούργιο περιεχόμενο.

Με τους κλεμένους τίτλους, συγγενεύουν οι τίτλοι κατά μίμηση. Δηλαδή, εκείνοι που εἶνε μισοκλεμένοι. 1)

"Άνθρωποι τής άράδας και πέρα ως πέρα πεζοί, μπορούν να παράγουν αξιόλογα έργα χάρη στο υλικό που μοναχά τούτοι κατέχουν. Αυτό συμβαίνει λόγω χάρη με περιγραφές για μακρυνούς τόπους, για σπάνια φυσικά φαινόμενα, για περιλάλητα πειράματα, για ιστορικά γεγονότα που τα είδαν με τα μάτια τους είτε όταν κοπίασαν για να βρουνε και να μελετήσουνε ειδικά τις πηγές.

'Αντίστροφα, όταν πρόκειται για μορφή—γιατί το υλικό μπορεί να το κατέχει ό καθένας—τότε βέβαια ή δεξιοτεχνία δίνει την άξια στο έργο.

Μονάχα ό υπέροχος νοός εἶνε ικανός να παράγει έργα άξια να διαβαστούν. "Όλοι οι άλλοι δεν εἶνε σε θέση να στοχαστούν, μ' όλον ότι ό κόσμος δλος στοχάζεται. Οι συγγραφείς τής άράδας δίνουν το άποτύπωμα του μυαλού τους. 'Αλλά τί να το κάνει ό κόσμος, αφού έχει το πρωτότυπο!...

"Όμως το άναγνωστικό κοινό, ένδιαφέρεται πιότερο για το περιεχόμενο υλικό ενός έργου παρά για τή μορφή. Γι' αυτό δεν μπόρεσε ποτέ να φτάσει σε άνώτερη ανάπτυξη. Η τάση αυτή εἶνε γελοιωδέστατη πρό πάντων στα ποιητικά έργα, όταν κυνηγιούνται τα πραγματικά γεγονότα ή τα προσωπικά περιστατικά που έχουν έμπνεύσει τον ποιητή.

Η τέτοιου είδους προτίμηση στο υλικό, όταν έρχεται σ' αντίθεση με τή μορφή, εἶνε σά να ήθελε κανείς παραμελώντας το σχήμα και την εμφάνιση ώραιου έτρουσκικού βάζου, να μελετήσει χημικά τον πηλό του και τα χρώματά του.

'Ός τόσο, μπορεί το μορφικό ποίον τής όμιλίας ενός ανθρώπου, να παρουσιάζει έλλειψη, όμως οι γνώσεις του—άδιάφορο τι είδους—δίνουν άξια στην κουβέντα του, που άπάνω στην περίπτωση μας έκφράζεται με το υλικό περιεχόμενο ενός έργου. Κάτι τέτοιο έκφράζει και μιá

1) Ούτε λίγο ούτε πολύ ό Σ. καταλογίζει τέτοιο κλέψιμο στο διάσημο Αϊρσταντ που άνακάλυψε τον ήλεκτρομαγνητισμό. Και τούτο γιατί εκείνος έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο «Τό πνεύμα μέσα στη Φύση», ενώ ό Σ. εἶχε γράψει πιο πριν: «Τό θέλημα μέσα στη Φύση».

Ισπανική παροιμία που λέει: «Ο μωρός ξέρει περισσότερο για το σπίτι του παρά ο σοφός για το ξένο σπίτι»¹⁾.

Η πραγματική ζωή μας ιδέας δε διαρκεί παρά μονάχα ως πού να φτάσει στο τελευταίο σύνορο των λέξεων. Τότες αυτή απολιθώνεται και πεθαίνει. Ως τόσο εξακολουθεί να διατηρείται έτσι, αφθαρτη, όπως και τα παλαιοντολογικά ζώα και φυτά. Η στιγμιαία πραγματική ζωή της σκέψης, μπορεί να συγκριθεί με το κρύσταλλο κατά τη στιγμή όπου πήζει.

Μόλις η σκέψη μας βρίσκει λέξεις για να εκδηλωθεί, δεν ύφισται πιά μέσα μας. Έχασε πιά τη βαθιά και μύχια σπουδαιότητά της.

Όταν αρχίζει να υπάρχει για τους άλλους, παύει να ζει μέσα σ' εμάς. Το ίδιο συμβαίνει με το παιδί που αποχωρίζετε απ' τη μάνα του, κι' αρχίζει να ζει δική του ζωή.

Όμοια είπε και ο Ποιητής: «Μη με σκοτίζετε με τις αντιλογίες σας! Μόλις αρχίζει να μιλεί κανείς, αρχίζει να ξεγελά τον εαυτό του».

Ο κοντυλοφόρος έχει σχέση με το στοχασμό, στην ίδια αναλογία όπου σχετίζεται το μπασιούνι με το περπάτημα. Μά δίχως μπασιούνι περπατά κανείς πιο ελεύθερα, και δίχως κοντυλοφόρο στοχαζόμαστε καλλίτερα. Μόνο εάν αρχίζει να γερνά κανείς, μεταχειρίζεται ευχάριστα τη μαγκούρα και τον κοντυλοφόρο.

Η σάτυρα, όπως και η άλγεβρα, πρέπει ν' απασχοληθεί με αφηρημένες αξίες απροσδιόριστες, και όχι με αξίες συγκεκριμένες και με γέθη συγκεκριμένα. Γι' αυτόν τον λόγο, ελάχιστα μπορεί να εφαρμοστεί η σάτυρα όσο και η ανατομία, πάνω σε ζωντανούς, μιά κι' έτσι δεν είναι κανείς ποτέ σίγουρος για το πετόι του, δηλαδή για τη ζωή του.

Οι φιλολογικές εφημερίδες πρέπει ν' αποτελούν προμαχώνα ενάντια στην άσυνειδητη κακογραφία της εποχής μας κι' ενάντια στον κατακλυσμό και στην πλήμμυρα των βιβλίων που είναι κακά κι' ανώφελα. Χάρη στο σωστή, δίκαιη και άσπληρη κρίση, θα χαστούκιζαν άνελεητα το κάθε κακοτέχνημα του κάθε παρελκτικού, την κάθε φανταχτερή χοντροκοπιά που με τη βοήθειά της, το κάθε κούφιο κεφάλι θέλει να γεμίσει το πορτοφόλι του. Πάει να πει, τουλάχιστον τα έννεα δέκατα των βιβλίων βρίσκονται σε τέτοιο λογαριασμό. Κι' έτσι, τα φιλολογικά φύλλα, θα παρεμπόδιζαν τη γραφομανία, και τη λωποδυσία, αντί να υποστηρίζουν με την άτιμη άνοχη τους, που είναι συνένοχη με το συγγραφέα και με τον εκδότη, εάν πηγαίνουν και οι τρεις μαζί να κλέβουνε το χρόνο και το χρήμα του αναγνωστικού κοινού.

Αν βρισκόταν φιλολογική εφημερίδα εάν κι' αυτήν που λέω εγώ, ή φοβέρα για το ξεμπροστινισμα, που αλάθευτα θα δικάζε την κακογραφία, θα παράλυε τα τρομαγμένα δάχτυλα του κάθε κακού συ-

1) Παροιμία ανάλογη με τη δική μας «Όσα ξαίρει ο νοικοκύρης, δεν τ'ά ξαίρει ο κόσμος όλος».

γραφέα, του κάθε ήλιθιου έραμιστή, του κάθε λογοκλόπου, του κάθε κούφιου ψευτοφιλοσόφου, του κάθε άνικανου, του κάθε πειναλέου, του κάθε φαντασμένου και μωρόδοξου ψευτοποιητή. Και θά εΐταν μιά τέτοια εφημερίδα, αληθινά σωτήρια για τη λογοτεχνία, όπου το κακό δεν είναι μονάχα ανώφελο αλλά και βλαβερό.

Στη λογοτεχνία υπάρχουν παρείσακτοι και αδιάντροποι.

Τό να τρίβουμε τη μούρη του κακού, αυτό είναι χρέος που το χρωστάμε στο καλό.

Η αλήθεια είναι, πώς ή φιλολογική εφημερίδα όπως εγώ τη θέλω, πρέπει να χει συντάκτες με βαρβάρτα κότσια και να συνδυάζουν την ανεπίληπτη έντιμότητα, τις σπάνιες γνώσεις και την πιο σπάνια ακόμη δύναμη στην κρίση.

Ενώ τις φιλολογικές εφημερίδες που υπάρχουν, τις έχουν στα χέρια τους πανεπιστημιακοί σύλλογοι, φιλολογικές συμμορίες, ίσως μάλιστα και βιβλιοπώλες που τις βγάζουν για το συμφέρον και το εμπόριό τους.

Πουθενά άλλο δεν υπάρχει τόση φαυλοκρατία όση στη φιλολογία. Ο Γκαίτε τόχει κιόλας διαπιστώσει αυτό.

«Όπως στην Ιατρική μιλούν για μιά πανάκεια, έτσι κι' αυτό που λέω εγώ, θά μπορούσε ν' αποτελέσει μιάν ολοκληρωμένη αντικριτική ενάντια σ' όλες τις ανώνυμες κριτικές που παινούν το κακό και και κατηγορούνε το καλό:—«Τιποτένιε! Πές τ' όνομά σου!... Γιατί τό να προσβάλλεις σά μασκαράς, φορώντας τη μάσκα σου, τό να ρίχνεσαι έτσι πάνω σ' ανθρώπους που πορεύονται με ξέσκεπο πρόσωπο, αυτό δεν είναι άντραϊκία τίμιο. Μονάχα γελοίοι και παλιάνθρωποι τ'ά κάνουν αυτά. Λοιπόν, τιποτένιε άνθρωπε, πές ποιός είσαι!...»

Ο Ρουσσώ ειπε στον πρόλογο της «Νέας Έλοΐζας»: «Κάθε τίμιος άντρας, έχει χρέος να όμολογεί τα βιβλία που δημοσιεύει.»

Μόνο ανώνυμα βιβλία έχει κανείς τό δικαίωμα να τ'ά επικρίνει ανώνυμα.

Οι ανώνυμοι κριτικοί, έχουν τη γελοία αούθάρδεια να λένε όπως οι βασιλιάδες: «Ήμεΐς!...».

Αλλά όχι μόνο στον ένικό θάπρεπε να μιλούν αυτοί, μά και σμικρυντικά, για τό άτομα τους. Να έτσι λόγου χάρη: «Ή εύτελής μου μικρή προσωπικότητα, ή ανανδρη κακεντρέχεια μου, ή μασκαρεμένη μου άνικανότητα, ή τιποτένια μου άθλιότητα!...»

Τ'ά λέω έτσι, γιατί μονάχα έτσι μπορεί να μιλεί κανείς σε μασκαρόμουτρα.

«Πές τ' ὄνομά σου, φαύλε ἄνθρωπε, εἰ δὲ μὴ βούλωσε τὸ στόμα σου!» Αὐτὸ πρέπει νὰ εἶνε τὸ σύνθημα.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ τοῦ τρίψει ἀμέσως τὴ μούρη τοῦ ἀνωνυμογράφου, λέγοντας:—«Παλιόπραμα!...»

Ἡ βιομηχανία τούτη, μπορεῖ νὰ βγάξει παράδες, ἀλλὰ ὄχι καὶ τιμὴ.

Ὅποιος δημοσιεύει καὶ ἐκδίδει τέτοιες κακεντρέχειες, πρέπει κι' αὐτὸς νὰ βαρύνεται ἀμεσα μὲ τίς εὐθύνες, σὰ νὰ εἶνε ὁ ἴδιος ποὺ τὰ χει γράφει. Ἔτσι ταιριάζει νὰ φέρνεται κανεὶς σ' ἕναν ἐργαστασιάρχη ὅταν οἱ ἐργάτες τοῦ κάνουν κακὴ δουλειά. Καὶ πρέπει κανεὶς νὰ συμπεριφέρεται σὲ τέτοια γελοῖα πρόσωπα, ἀνάλογα μ' ὅσο ἀξίζει ἡ βιομηχανία τους. Δηλαδή, δίχως καμμιά περιποίηση.

Ὅσο γιὰ μένα, θὰ προτιμούσα νὰ συντηρῶ χαρτοπαίγνιο, ἢ νὰ διευθύνω μπορντέλλο, παρά τέτοιο ἀνώνυμο ἴδρυμα ψευτιάς, πονηρίας καὶ συκοφαντίας.

Τὸ ὕφος εἶναι ἡ φυσιογνωμία τοῦ μυαλοῦ. Τούτη εἶνε πολὺ πρὸ ἀλάθευτη ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία τοῦ κορμιοῦ.

Τὸ νὰ ξεσηκώνει κανεὶς ὕφος ἄλλου, εἶνε πράγμα ἄψυχο, κρύο καὶ ἀβάσταχτο. Συνακόλουθα τὰ ζωντανὰ πρόσωπα, ἔστω κι' αὐτὰ τὰ πρὸ κακομούτσουνα, ἀξίζουν πολὺ παραπάνω.

Ἡ ἐπιτήδευση στὸ ὕφος μοιάζει μὲ μορφασμό.

Ἡ γλώσσα ὅπου γράφει κανεὶς, εἶνε ἐθνικὴ φυσιογνωμία. Αὐτὴ δημιουργεῖ τίς μεγάλες διαφορὲς, ἀπὸ τὸν Ἕλληνα Ἰσαμὲ τὸν Καραῖβο.

Εἶνε πολὺ εὐκόλο νὰ γράφει κανεὶς κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴν τὸν καταλαβαίνει κανένας. Ἀντίστροφα δὲν ὑπάρχει δυσκολώτερο πράγμα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράζει κανεὶς σπουδαῖες ἰδέες καὶ νὰ τὸν καταλαβαίνουν ὅλοι.

Ὅλα τὰ τεχνάσματα τοῦ σκοτεινοῦ τοῦ ὕφους εἶναι ἀνώφελα, ὅταν ἔχει κανεὶς κουκούτοι νιονιοῦ.

Τὸ βλέπουμε ξεκάθαρα πῶς, κατὰ κανόνα ὁ ἀφελὴς εἶνε ἐλκυστικὸς. Ὅμοια βλέπουμε πῶς ὁ κάθε ἀληθινὸς σοφὸς πολεμᾷ νὰ ἐκφράξῃ τίς ἰδέες του κατὰ τρόπο τόσο ξεκάθαρα, τόσο διαυγῆ, τόσο οἰγου-

ρο καὶ λιγόλογο, ὅσο τοῦ εἶνε μπορετό. Νὰ γιατί ἡ ἀπλότητα στάθηκε πάντα χάρισμα ὄχι μονάχα τῆς ἀλήθειας ἀλλὰ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἀκόμα.

Τὸ ὕφος παίρνει τὴν ὁμορφιά του ἀπ' τὴ σκέψη. Ἐνῶ στοὺς δῆθεν σπουδαίους οἱ σκέψεις πολεμοῦν νὰ λαμπρυνθοῦν ἀπὸ τὸ ὕφος.

Τὸ κάτω τῆς γραφῆς, τὸ ὕφος εἶνε τὸ σκίτσο τῆς διάνοιας.

Ὅσοι γράφουν σκοτεινὰ τὸ κάνουν γιατί στοχάζονται χαντρόμυαλα καὶ συγχισμένα.

Γι' αὐτὸ καὶ, ὁ βασικὸς κανόνας τοῦ πραγματικὰ ὥραίου ὕφους, — ποὺ μπορεῖ σχεδὸν νὰ εἶνε καὶ ὁ μόνος—εἶνε τὸ νάχεις νὰ πεῖς κάτι. Μὲ τέτοιον ὁδηγὸ, πάει κανεὶς μακριά.

Ὅσοι μιλοῦν καὶ γράφουν ἀκαταλαβίστικα, θέλουν νὰ φαίνονται πῶς κάτι ἔχουν νὰ ποῦν, ἐνῶ δὲν ἔχουν νὰ ποῦνε τίποτε.

Αὐτὸ τὸ τίποτα, εἶνε ἡ μάννα τοῦ βιασμένου ὕφους, τοῦ ἀστήριχτου, τοῦ ἀμφίβολου, δηλαδή τοῦ διαφορούμενου, ὅπως εἶνε τὸ γολάδικο καὶ τὸ ἀνιαρό, τὸ «κομπευόμενον ὕφος».

Τέτοια εἶνε ἐπίσης καὶ ἡ ἄσκοπη ἀπεραντολογία. Μὲ τέτοιο ὕφος πάει νὰ κρυφτεῖ ἡ πρὸ ἀξιοδράκρυτη φτώχεια στίς ἰδέες, ἀνάμεσα στὰ παχειὰ λόγια ποὺ ξεκουφαίνουν σὰν τὸ μυλοκρόταλο. Μπορεῖς νὰ διαβάξεις τοὺς τέτοιους ὥρες δλόκληρες, καὶ νὰ μὴν ἀνακαλύπτεις καν οὔτε μιὰν ἰδέα ξεκάθαρα καὶ φωτερῆ.

Τὸ σκοτεινὸ καὶ ἡ ἀσάφεια στὴν ἐκφραση εἶνε πάντα πολὺ κακὸς οἰωνός. Ἐνενηῆντα ἐννιά στὰ ἑκατὸ, αὐτὰ προέρχονται ἀπ' τὴν ἀβέβαιη σκέψη.

Ὅποιος ἔχει νὰ πεῖ κάτι σπουδαῖο,—ναὶ ἢ ὄχι τέλος πάντων ;—μιλάει σκοτεινὰ ἢ ξεκάθαρα ;...

Τὸ νὰ σταματᾷ κανεὶς ἐκεῖ ὅπου πρέπει, αὐτὸ εἶνε ἔργο τοῦ ὕφους καὶ ὑποχρέωση τοῦ νιονιοῦ. Γιατί ἡ κάθε περιττὴ λέξη, πάει ἴσα ἴσα ἐνάντια στὸ σκοπὸ τῆς. Ὁ Βολταῖρος λέει πάνω σ' αὐτό: «τὸ ἐπίθετο, εἶνε ἐχθρὸς τοῦ οὐσιαστικοῦ.»

Πρέπει κανεὶς νὰ εἶνε πολὺ φειδωλὸς γιὰ τὸν καιρὸ, γιὰ τίς προσπάθειες καὶ γιὰ τὴν ὑπομονὴ τοῦ ἀναγνώστου.

Ἀξίζει πάντα παραπάνω τὸ ν' ἀφαιρέσει κανεὶς κάτι καλὸ ἀπὸ τὸ ἔργο του παρά νὰ προσθέσει κάτι ἀσήμαντο.

Ἡ γυμνή ἀλήθεια εἶνε ἢ πῶς ὁμορφη, καὶ ἢ ἐντύπωση πού κάνει εἶνε τόσο πῶς βαθειά ὅσο πῶς ἀπλή εἶνε ἢ ἐκφρασὴ τῆς.

Νὰ γιατί ἡ ἀφελὴς ποίηση τοῦ Γκαίτε εἶνε τόσο ἀσύγκριτα ἀνώτερη ἀπ' τὴ ρητορικὴ ποίηση τοῦ Σίλλερ.

Κακοὶ σημερινοὶ συγγραφεῖς, ἔχουν ἐξ ἄλλου τὴ μανία τῆς βραχυλογίας. Καὶ κάνουν ἀπίστευτὴ κατάχρησιν μ' ἀφάνταστην ἀπρέπεια. Γιὰ νὰ οικονομήσουν μιὰ λέξη, ὄχι μονάχα μεταχειρίζονται ταυτόχρονα τὸ ἴδιο ρῆμα ἢ ἐπίθετο σὲ πολλὰς περιόδους, πού ἔχουν μάλιστα διαφορετικὰς ἔννοιαις, ὥστε ἐξανγκάζεται κανεὶς νὰ διαβάσει δίχως νὰ καταλαβαίνει, νὰ προχωρεῖ πασπατεύοντας σὲ σκοτάδι μέσα, ὡς πού νὰ πάει τέλος στὴν τελικὴ λέξη νὰ βρεῖ κάποιον φῶς. Ἀλλὰ χειρότερον ἀκόμη, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν πῶς μεγάλη οικονομία σὲ λέξεις, —κράμα ἀπρεπέστατον— κάνουν φτιαχτὴν ἀφέλεια καὶ ψεύτικη βραχυλογία. Ἔτσι, οικονομώντας μιὰ λέξη πού θὰ μπορούσε ἀμέσως νὰ διαφωτίσει κάποιαν περίοδο, μεταβάλλουν τὴν περίοδο αὐτὴν σὲ αἴνιγμα πού προσπαθεῖ νὰ τὸ λύσει ὁ ἀναγνώστης, ξαναρχίζοντας πολλὰς φορές τὸ διάβασμα.

Τὴ γλῶσσα τὴ σφάζουν αὐτοὶ πού γράφουν τὶς ἐφημερίδες. Καὶ κείνοι πάλι πού γράφουν μελέτες φιλολογικὰς καὶ βιβλία, μιμοῦνται εὐπειθέστατα τοὺς ἐφημεριδογράφους, κι' ἔτσι ἀποτελεῖται τὸ σφάξιμο.

Ὁ τοσαπατσούλης σὲ γράψιμό του, δείχνει πρὶν ἀπ' ὅλα μ' αὐτὸ ὅτι δὲν ἀποδίνει ὁ ἴδιος μεγάλην ἀξία στὶς ἰδέαις του.

Ὅταν γράφει ὁμοίως κανεὶς ἐξεζητημένα, μοιάζει μ' ἐκεῖνον πού ἀρματώνεται στολίδια γιὰ νὰ μὴν ἀνακατεῦτῃ μέσα σὲ πλῆθος. Τέτοιον κίνδυνον δὲν τὸν διατρέχει ποτέ τις ἕνας τζέντελμαν, ὅσο κακοντυμένον κι' ἂν εἶνε.

Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ

(Ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ σὰ Φαντασμός».)⁽¹⁾

Τὸ περιλάλητο κείμενον τοῦ Σαμφόρ, εἶνε ἔτσι:

«Ἡ Φύσις δὲ λογαριάζει παρὰ μόνον τὴ διατήρησιν τοῦ Εἴδους. Καὶ γιὰ νὰ τὸ διαιωῖται, δὲ σκοτίζεται γιὰ τὴ δικὴ μας ἀνοησίαν. Εἴτε, ὄντας μεθυσμένος, ριχτῶ σὲ καμμιὰν ὑπηρετρίαν ταβέρνας, εἴτε σὲ καμμιὰν παξιμάδα, ὁ σκοπὸς πού ἀκολουθεῖ ἡ Φύσις ἐπιτυχαίνεται τόσο καλά, ὅσο ἂν κατάφερνα τὴν Κλαρίς ὕστερα ἀπὸ δύο χρόνια τρεχάματα. Ἐνῶ τὸ λογικὸ μου θὰ μπορούσε νὰ μὲ γλυτώσει, κι' ἀπ' τὴν ὑπηρετρίαν κι' ἀπ' τὴν παξιμάδα, κι' ἴσως μάλιστα κι' ἀπ' τὴν Κλαρίς ἀκόμη. Ἐφ' ὅσον

2) Τόμ. 2ος, Κεφ. 41.

Τὰ πράγματα στενεύουν ἀκόμη πῶς πολὺ διὰν δὲν πρόκειται πῶς γιὰ λογοτεχνικὴν μὰ γιὰ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴν ἀπόδοσιν τῆς ἔννοιαις. Ἔτσι λ. χ. πλαταίνονταί τις ἐρευνῆς μας, βρίσκουμε μιὰν χαρακτηριστικὴν ὁμολογίαν, σ' ἕνα παλιὸ ἰατρικὸν σύγγραμμα στὴν καθαρεύουσα. Πρόκειται γιὰ τὴ Γενικὴ Παθολογίαν «ὑπὸ Σχομέλου», κατὰ μετάφρασιν Ἀναστ. Γούδα (Ἀθηναί 1848) Προλεγόμενα, σελ. Θ'. Καὶ λέει: «... Τοιαύτην τινὰ ἀπάτην πρὸς ταῖς ἄλλαις πολλαῖς, ἔπαθον καὶ ἐγὼ ἐν σελίδι 194 στ. 32, τοῦ ἀνά χειρὸς πανήματος, ἐξηγήσας τὴν Γαλλικὴν λέξιν *volonté*, διὰ τῆς κατ' εὐθείαν εἰς αὐτὴν ἀντιστοιχοῦ Ἑλληνικῆς «θέλησις», ἐπὶ τῆς περιπτώσεως δὲ ταύτης ἔπρεπεν ἴσως νὰ μεταχειρισθῶ τὴν λέξιν: *διάθεσις*».

Γιὰ νὰ ξαναλθούμε σὲ σοπεγχαουερικὸν ὄρον, ξένοι μεταφραστὰς τοῦ Σοπεγχαουερ ἀντιλήφθησαν κίβλας ἀπὸ καιρὸ τὴ σύγκρισιν πού φέρνει ἡ ἀμαρτημένη ἀπόδοσιν. Ἔτσι λ. χ. ὁ *Hierre Godet* διασπᾷ τὴν κακὴν παράδοσιν στὰ Γαλλικά, καὶ μεταφράζει τὸ: *der Wille* ὄχι πῶς μὲ τὴν λέξιν *volonté* ἀλλὰ μὲ τὸ: *le Vouloir*, διατηρώντας πάντα τὸ ἀρχικὸν κεφαλαῖον, γιὰ νὰ τονίσει τὸ σοπεγχαουερικὸν τοῦ χαρακτήρα. Ὅμοια τοιοῦτον ἀπαραίτητον εἶνε καὶ ἡ ἀνάλογη μεταλλαγὴ στὴ δικὴν μας γλῶσσαν, ὄχι βέβαιον—τὸ ξαναλέμε—ἀπὸ σχολαστικὴν διάθεσιν γιὰ φιλολόγημα, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὄρον «Βούλησις» συγχίζεται ἀναπότρεπτα, μὲ τὸν ὁμώνυμον ὄρον, ὅπως τὸν ὑπολαμβάνει ἡ Ψυχολογία, ἐνῶ στὴ σοπεγχαουερικὴν κοσμοθεωρίαν ἔχει ἰδιότυπον ὅλως διόλου νόημα.

Ἔτσι τὸ λοιπὸν ψάχνοντας γιὰ τὸ καλλίτερον, βρίσκουμε ἀκριβέστερην ἀπόδοσιν, χάριν σὲ τὸν πλοῦτον τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας. Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ διαλέξουμε.

Δὲν προτιμήσαμε τὸν ὄρον «Βουλή», πού βέβαιον ἀποδίνει πῶς σωστὰ ἀπὸ τὸ «Βούλησις» τὸ σοπεγχαουερικὸν νόημα, ὅμως στὴν τρεχούμενην γλῶσσαν μπερδεύεται μὲ τὴν «Βουλή», δηλαδὴ μὲ τὸ κοινοβουλευτικὸν σῶμα. Ὅμοια ἀποφεύγουμε τὸ ἀνάλογον σωστὸ «Βούλημα», γιὰ τὸ πλάτος τῆς ἔννοιαις τοῦ ἀγκαλιάζει καὶ τὴν ἐνσυνείδητον «γνώμη» καὶ «ἀπόφασιν». Ἀντίστροφα προτιμοῦμε δύο ἄλλαις λέξεσι, μὲ τὴν ἀπόδειξιν πῶς αὐταὶ ἀποδίνουν σωστὰ καὶ πλέρια τὸν κεφαλαῖωδον ὄρον τῆς σοπεγχαουερικῆς Βουλευσιάρχιας—ὅπως τὴ λέει ἡ Καθαρεύουσα—τῆς **Θεληματοκρατίας**, ὅπως πῶς καλά θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ποῦμε.

Μὰ κι' ἂν παραδεχθῶμε πῶς τὸ «Βουλευσιάρχια» ἔχει πῶς βαθειὰ ριζώσιν,—καὶ γι' αὐτὸ πῶς πῶς δὲν ἀποφεύγουμε καὶ μετὰ τὴν χρῆσιν, ὥστε νὰ προετοιμασθῆ ἡ μεταλλαγὴ—πάλι δὲν παίρνει ἀναβολὴ ἢ ἀντικατάστασιν τοῦ «Βούλησις» μὲ ὄρον πού ν' ἀποδίνει στὴ σοπεγχαουερικὴν τῆς ἔννοιαις, τὴν ἐνέργειαν, τὴν διάθεσιν, τὴν δυναμὴν, τὴν βίαν, τὴν ἐπιταγὴν, τὸν καταπιστικόν ἐξαναγκασμόν, τὸν ἐρεθισμόν, τὴν ὀρμὴν, τὴν ροικὴν, τὴν τάσιν, τὴν ἐπιβολὴν, τὴν ἰδιοτροπίαν, τὸ πέρα ἀπὸ κάθε ἔλεγχον κακρίτιστον, τὴν καταπίεσιν κτλ. κτλ. Ξαίρουν κίβλας καλά οἱ καταρτισμένοι πῶς λίγο ἢ πολὺ ἀπ' ὅλα αὐτὰ εἶνε στὴ σοπεγχαουερικὴν Θεληματοκρατίαν ὁ γερμανικὸς ὄρος *Wille*.

Ξαίρουν ἐπίσης καλά οἱ καταρτισμένοι, ὅτι στὴ σοπεγχαουερικὴν κοσμοθεωρίαν μέσα, ἕλες μαζί αὐταὶ οἱ ἔννοιαις σὰ βασικὰ συνθετικὰ τοῦ *Wille*, παρουσιάζουν κατὰ κανόνα χαρακτήρα ἀναρχον, ἀπολυταρχικόν, ἀνεξέλεγκτον, αὐτόθελον, κατὰ κανόνα τυφλόν, ἀσύνδοτον, καὶ πῶς μονάχα

συμπτωματικά ἀγκαλιάζουν σέ ὠρισμένη περίπτωση τὴν ψυχολογικὴ Βούληση, μὰ κι' αὐτὸ πάλι—κατὰ Σοπεγχαουερ—μέ μεγάλη δόση αὐτοπάτης ἀπὸ μέρους τοῦ «βουλομένου» μυαλοῦ μας.

Οἱ ὅροι ποὺ προκρίνουμε εἶνε: εἴτε τὸ «ΘΕΛΗΜΑ», εἴτε τὸ «ΘΕΛΩ» (σὰν οὐσιαστικό). Πιστεύουμε πὼς καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο μποροῦν διχῶς διάκριση μεταξὺ τους νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ν' ἀποδόσουν τὸ θεληματοκρατικὸ Wille.

Μέ μόνη τὴ διαφορὰ πὼς θὰ χρειαζότανε κάποια προσοχὴ γιὰ νὰ μὴ στραπατσάρεται οὔτε ἡ πλαστικὴ διάρθρωση στὴ ζωντανή μας γλώσσα. Ἄ. χ. τὸ ΘΕΛΗΜΑ, στὴ Δημοτικὴ μας, δὲν ἔχει πτώση γενικῆ. Ἀπαράλλαχτα ὅπως ὅμοια δὲν ἔχει γενικὴ στὴν Καθαρεύουσα ἢ λέξι «τὸ σέβας». Ἐπειδὴ ὅμως ἀντίστροφα,—προκείμενου μάλιστα γιὰ μετάφραση—δὲν μποροῦμε πάντα ν' ἀποφεύγουμε τὴ γενικὴ, γι' αὐτὸ, τὸ ΘΕΛΩ, (σὰν ἄκλιτο) ταιριάζει μιὰ χαρὰ. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως, τόσο τὸ Θέλημα, ὅσο καὶ τὸ Θέλω, μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν διχῶς διάκριση. Γιατί καὶ τὸ ἴδιο λένε, καὶ τῶν δυὸ ἡ ζωντανία μᾶς ἔρχεται ἀπὸ παλιά κληρονομία καὶ βρίσκει τὸν παλμὸ τῆς στὴν ὀλαφάνερη ἀντιδιαστολὴ μέ τὴ «Βούληση» τῆς Ψυχολογίας, Ἄ. χ. στὴν ἀρχαία γλώσσα μας, ὅσο καὶ στὴν Κοινὴ, ἔχουμε ἀνάμεσα σέ μῦρια τ' ἀκόλουθα:

«Αἱ τοῦ ἀνδρὸς θελήσιες νόμος γυναικί» λέει ὁ Πυθαγόρας, καὶ βρισκόμαστε ἔτσι πάρα πολὺ κοντὰ, στὸ σοπεγχαουερικὸ Wille. Ἔχουμε ἐξ ἄλλου τὰ: «Θέλημος» καὶ «Θελήμων», ποὺ δὲν εἶνε διόλου: «ὁ Βουλόμενος». Ἔχουμε τὸ: «Θέλεος ἀθέλεος» ἐκεῖνος δηλαδὴ ποὺ φτιάχνει κάτι «θέλοντας καὶ μὴ». Ἔχουμε τὸ χαρακτηριστικὸ, ἐπίθετο: «θελεμῶς», ποὺ πᾶει νὰ πῆ καὶ «νόστιμος» καὶ «γλυκὸς» καὶ «προσηνής», ἐκεῖνος δηλαδὴ ποὺ ἐκτελεῖ μέ προθυμία, μέ τὴ θέληση του, θέλημα ξένο. Ἀκόμη σαφέστερα μᾶς δίνει αὐτὸ ποὺ ἀναζητοῦμε ἢ ἄμηση γεννήτρα τῆς Δημοτικῆς μας, ἢ Κοινῆ. Σ' αὐτὴν, προερχόμενα κατ' εὐθείαν ἀπ' τὴν ἀρχαία, ἔχουμε τὸ: «ὁ θελητῆς», ἐκεῖνος πᾶει νὰ πῆ ποὺ ἐπιβάλλει τὴ θέλησὴ του, ἢ τὴν προσταγὴ του, ἢ τὴν ἰδιοτροπία του, ἔχουμε τὸ: «ὁ θελητικῶς», ποὺ εἶνε τόσο ὁ «πεισματάρης» ὅσο καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἐνεργεῖ ἐναντία σέ μιὰ θέληση ξένη. Ἔχουμε τὸ: «ὁ θελητὸς», ποὺ εἶναι ὄχι μόνον ὁ ἐπιθυμητὸς, ἀλλὰ κατὰ προέκταση, ἐκεῖνος ποὺ προσελκύει, ἐκεῖνος ποὺ «τραβᾷ». Μέ τὴν σημερινὴ τὴν ἔννοια, «ἡ θελητὴ γυνὴ» εἶνε ἡ γυνίκα ποὺ ἔχει «σεξ-ἀπὴλ» ἢ ἀκόμη πιὸ ρωμαίικα: «ποὺ ἔχει τὸ γκέλ...» Ἔχουμε ἐξ ἄλλου τοὺς: «Θεληματάρους» τοῦ 13ου αἰῶνα, ποὺ σημαίνει εἴτε «βασιβουζούκους»—δηλαδὴ, ὅτι κόψει τὸ κεφάλι τους, ὅτι τους καπνίσωι—εἴτε στρατιῶτες μέ ὠρισμένη αὐτοτέλεια. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, ἔχουμε κιόλας ἀτόφιο τὸ Θέλημα.

Νά, ἀνάμεσα σ'. ἄλλα, χειροπιαστὰ παραδείγματα ὅλο καὶ πιὸ, χαρακτηριστικά:

«... καὶ κατὰ τὸ Θέλημα. Αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἀντιποιήσεται τῇ χειρὶ Αὐτοῦ...» (Δανιήλ. Δ', 32—33).

«Μεγάλα τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ Θελήματα αὐτοῦ» (Ψαλμοί. ΡΙ', 2).

Σε συνέχεια, ἀνεξάντλητο, φαίνεται στὴν Καινὴ Διαθήκη τὸ παραδειγματολόγιο μέ τὴν ἀπέραντη ποικιλία του:

Στὸ Ματθαῖο, Ἄ. χ.:

«Γενηθήτω τὸ Θέλημά Σου...» (στ'. 10).

«...ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ Θέλημα τοῦ Πατρὸς μου...» (Ζ'.—21)

«...ὅστις γὰρ ἂν ποιῆσῃ τὸ Θέλημα...» (ΙΒ'.—50).

«...Οὐκ ἔστιν Θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς Ὑμῶν (ΙΗ'.—19).

Στὸ Μάρκο:

«Ὅς ἂν ποιῆσῃ τὸ Θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἀδελφός μου (Γ'.—35).

Στὸ Λουκά:

«...πλὴν μὴ τὸ Θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ Σὸν γινέσθω...» (ΚΒ'.—42).

«...τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδοκεν τῷ Θελήματι αὐτῶν...» (ΚΓ'.—25).

Στὸν Ἰωάννη:

«...οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ Θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ Θελήματος ἀνδρός...» (Α'.—13).

Στις Πράξεις:

«Ἐδρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰησοῦ, ἀνδρα κατὰ καρδίαν μου, ὅς ποιῆσῃ πάντα τὰ Θελήματά μου...» (ΙΓ'.—23).

«...γινῶναι τὸ Θέλημα αὐτοῦ...» (ΚΒ'.—14).

Πρὸς Ρωμαίους:

«ἐν τῷ Θελήματι τοῦ Θεοῦ» (Α'.—10).

Πρὸς Κορινθίους Α.:

«καὶ πάντως οὐκ ἦν Θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ, ἐλεύσειαι δὲ ὅταν εὐκαιρήσῃ» (ΙΣΤ'.—16).

Πρὸς Ἐφεσίους:

«...κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θελήματος...» (Α'.—5).

«μυστήριον τοῦ Θελήματος...» (Α'.—9).

«...βουλήν τοῦ Θελήματος...» (Α'.—11).

«...ποιῶντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς» (Β'.—3).

«...ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θελήματος...» (Α'.—9).

Πρὸς Ἑβραίους:

«...ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμέν...» (Ι'.—10).

Ἐπιστολὴ Πέτρου α'.

«...τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν» (Δ'.—4).

Πέτρου Β'.

«...οὐ γὰρ Θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη προφητεία» (Δ'.—21).

Ἀποκάλυψις:

«...ὅτι σὺ ὁ ἔκτισας τὰ πάντα καὶ διὰ τὸ Θέλημά σου ἦσαν καὶ ἐκτίσθησαν» (Δ'.—11).

Ὄστε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Σοπεγχαουερ, ἔχουμε ξεκάθαρα ἀποδομένη τὴν ἔννοια ποὺ ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα παρὰ νὰ ἀποδόσῃ μέ τὸ: der Wille. Ἀλλὰ, τὸ τέτοιο σοπεγχαουερικὸ νόημα, φτάνει στὸ φραστικὸ του ὀλοκλήρωμα, μέσα στὴ δικὴ μας Δημοτικὴ. «Κάνε τὸ θέλημα μου κι' ἔννοια σου!». «Πόσα στοιχίζει ἓνα θέλημα», «ὁ ἀνθρώπος ποὺ ζεῖ μέ θελήματα». Πὼς τὰ κατάφεραν ἢ Καθαρεύουσα, νὰ τὰ συγχίξει ὅλα αὐτὰ μέ τὴ Βούληση; Τὴν ἴδιαν ἔννοια μέ τὸ «Θέλημα» ἔχει καὶ τὸ δημοτικὸ μας: «τὸ Θέλω», σὰν οὐσιαστικὸ Ἄ. χ. «Τὸ θέλω μου εἶνε ἀτράνταχτο» ἢ: «Μέ τὸ ἔτσι θέλω». «Τὸ θέλω μου καὶ τὸ εἶναι μου...» κτλ. Ἀλλὰ καὶ σὰ ρῆμα, ἐκφράζει κιόλας ἀγνωόντας πλέρια τὸν Σοπεγχαουερ, κάτι ὅπως διόλου τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ «βούλομαι» τῆς λόγιας ψυχολογίας. Ἄ. χ. ὁ καφές θελεῖ τὴ ζαχαρίτσα του. «Τὸ φρέσκο ψάρι θελεῖ τὸ κρασί του». Ὅμοια:

«Τὸ κάστανο θέλει κρασί· καὶ τὸ καρύδι μέλι. κτλ.». Ἐἴτε, «τ' ἀμπέλι θέλει ἀμπελοφυτὸ καὶ τὸ καράβι ναύτη».

Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔλλειψη τοῦ ἀποχρώσεως λόγου: «Τί θέλει ἡ ἀλεπού στὸ παζάρι!». Τέλος, μετὰ τὴν ἐνδειξη νομοτέλειας, ἢ γιὰ ἐμπρόθετη διάθεση, ὅποτε ἀντικαθιστᾶ τὸ μέλλοντα: «Τὰ τραγούδια μου τὰ λεγες ὅλα, ἓνα μόνο δὲ θέλει τὸ πῆς, ἓνα μόνο δὲ θέλει τ' ἀκούσης...» Λές καὶ ἡ Δημοτικὴ μᾶς, παρέχει ὅλες τὶς ἀποχρώσεις, ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα ὅπου τὸ Θέλημα καὶ τὸ Θέλω δίνουν τὴ σοπεγχαουερικὴ ἔννοια, ποῦ θὰ τὴν γνωρίσουν σὲ λίγο οἱ ἀπληροφόρητοι.

Ἄλλο σπουδαῖο κατόρθωμα τῆς Καθαρεύουσας, νὰ μεταφράσει τὸν ὄρο Vorstellung εἴτε ἀπ' τὸ Ἰταλικὸ rappresentazione, εἴτε ἀπ' τὸ Γαλλικὸ représentation, μετὰ τὴ λέξη: «παράστασις». Ἀλήθεια εἶνε πῶς στὸ μεταξύ, ἢ μὲν γαλλικὴ représentation δὲν εἶνε ψυχολογικὴ παράσταση, ἢ δὲ Ἰταλικὴ rappresentazione τὴν ἔχει κιάλας μεταβάλλει, ὁ Melzi σὲ fenomeno, ποῦ βέβαια ἀποδίνει καὶ καλὰ τὸ σοπεγχαουερικὸ ὄρο. Ὡς τόσο δὲ θὰ εἶταν σωστὸ νὰ υιοθετούσαμε καὶ μεῖς τὸ: «φαινόμενο», γιὰ τὸ θὰ εἶχαμε πλείονα σύγχυση μετὰ τὸ «φαινόμενο» ὅπως τὸ λέει ἡ Φυσικὴ.

Ἄλλὰ γιὰ τὸ ὄχι λοιπὸν «παράστασις»; Γιὰ τὸ πρῶτο καὶ κύριο, εἶνε ἀναπότρεπτη ἡ σύγχυση μετὰ τὴν αὐστηρὴν ἔννοια τῶν «παραστάσεων», ὅπως τὶς λέει ἡ Ψυχολογία. Ἐξω πάλι ἀπ' τὴν ψυχολογικὴν περιοχὴ, ἐστὶ μὲν Καθαρεύουσα, ἢ «παράστασις» σημαίνει ἐπίσης παρουσία, ὡς λ.χ. παράστασις οὐρηγῶρος, ἐνῶ ἐστὶ Δημοτικὴ μᾶς, ἐννοοῦμε τὴν παράσταση ποῦ κάνουν οἱ θεατρίνοι, ἂν ὄχι καὶ τὶς φάρσες τοῦ λογιωτατισμοῦ. Μὰ οὔτε καὶ ὁ ὄρος Ἰδέα, ποῦ ναι μὲν θὰ ἱκανοποιούσε τὴν Δημοτικὴ μᾶς, μετὰ τὴν ἔννοια τουλάχιστον «ἐπινόηση», οὔτε καὶ ὁ ὄρος αὐτὸς στέκεται ἐξαιτίας καὶ ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ τοῦ ἀποχρώσεως. Ἐξ ἄλλου ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγχαουερ μεταχειρίζεται τὴ λέξη Idee, ποῦ τὴ διακρίνει ἀπ' τὴν Vorstellung. Θὰ μπορούσαμε κάπως πρὸ κοντὰ, νὰ τοποθετήσουμε τὸν ὄρο «παράστασις». Στὴ λόγια ἔννοια τοῦ ἱκανοποιεῖ κιάλας. Ἀλλὰ ἐστὶ ζωντανὴ μᾶς γλώσσα πῆρε πιά ἀποκλειστικὴν ἔννοια ἢ λέξη αὐτὴ, λ.χ. «τὸ παράστημα τῶν ἀνδρῶν». Πολὺ πρὸ σιμὰ ἀπ' ὅλα αὐτὰ, θὰ εἶταν ὁ ὄρος «φάντασμα», μετὰ τὴν ἔννοια τοῦ κάτι, ποῦ ἀναβλύζει ἀπ' τὸ μυαλό, ποῦ «χτυπᾶ» τὴ φαντασία. Στὸ μεταξύ ὁμοίως συγχίζεται ἡ ἔννοια αὐτὴ, μετὰ τὰ «φαντάσματα» ἂν ὄχι καὶ μετὰ τοὺς βρυκόλακες. Γιὰ νὰ ξεφύγουμε ἀπ' αὐτὲς ὅλες τὶς κακοτοπιές, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ πρὸ πάντων, ἡ γλωσσικὴ μᾶς ζωντανία ἀφίνει πλατύτατὴ τὴν περιοχὴ τῆς ἐκλογῆς, γι' αὐτὸ προκρίνουμε τὸν ὄρο «ὁ Φαντασμός», ποῦ ἀπὸ τὴ μιά στενεύει τὴν ἔννοια «φάντασμα», κι' ἀπ' τὴν ἄλλη πλαταίνει τὴν ἀντίληψη τοῦ ἰδεατοῦ, ἀποδίνει τὴν ψυχικὴν ἐνέργεια τῆς προβολῆς εἰκόνων, περιέχει ἔντονη τὴν ἀποχρώσεως τοῦ ἰδανικοῦ, δείχνει τὸ ποίημα τῆς διανόησης, ἀποδίνει τὸ φαντασιώδες φαινόμενο τὸ ὑλικὸ ἀνύπαρκτο, λέει μᾶζι καὶ τὸ ὄνειρευτὸ, τὸ ὄραματιστὸ, τὸ φανταστὸ, τὸ —ρεαλιστικὰ μιλῶντας— ὑποκειμενικὸ.

Κι' ὅπως εἰς αὐτὸν κιάλας ὁ κατατοπισμένος ἀναγνώστης τέτοιο μπούκεττο ἔννοιων εἶνε ἡ σοπεγχαουερικὴ Vorstellung. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἢ λέξη εἶνε καὶ Ἑλληνικὴ καὶ ζωντανὴ, μὰ κι' ἂν δὲν εἶταν τίποτα δὲ θὰ

τὴν ἐμπόδιζε νὰ γίνει. Τὸ οὐσιαστικὸ αὐτὸ, ἔχει κιάλας πολιτογραφίσει τὸ ρῆμα τοῦ ἀπ' τὴν Ἀρχαιότητα.

Ἐἶνε τὸ «φαντασιώ», ποῦ πᾶει νὰ πεῖ «φτιάνω μετὰ τὸ μυαλό μου», —ὅπως λ.χ. στὸν Πλούταρχο «...φαντασιώθεις δαιμόνιον τι». Ὅμοια ἐστὶ ζωντανὴ μᾶς γλώσσα, ἐκεῖνο ποῦ «φαντάζει», ποῦ ἐμφανίζει καὶ ἡ παραπάνω ἀπ' τὴν πραγματικότητά. Κι' ἀπὲ, ὁ «φαντασμένος» ἢ ὁ «φάνταζακης» ἢ τὸ «φαντασιώ», εἶνε πρόσωπα καὶ πράγματα «κατὰ φαντασίαν» μόνο ὑπαρκτά. Τὸ ὅτι κι' ἐδῶ ἡ Κοινὴ μᾶς ἐπαιξε τὸ συνδεικτικὸ τῆς ρόλο ἀνάμεσα ἐπὶ τὴν ἀρχαία καὶ ἐπὶ τὴ σύγχρονη Ἑλληνικὴ, τὸ δείχνει ἡ ὀνομασία ποῦ εἶχαν οἱ Φαντασιοδοκῆτες, δηλαδὴ οἱ αἰρετικοὶ ἐκεῖνοι ποῦ θεωρούσαν γέννημά φαντασμοῦ τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Ἰησοῦ. Μετὰ τὴν ἔννοια αὐτὴν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέει: «Φαντάζονται μαρμαρυγὰς ὄραν». Δηλ.: «βάζουν μετὰ τὸ νοῦ τους ὅτι εἶδαν...».

Τέλος, μετὰ τὴν ἴδιαν αὐτὴν ἔννοια παίρνουν καὶ διάφοροι Διδάσκαλοι, τὸ «ὁ ἐπιφανεῖς Θεός», ὄχι σὰν «ὁ φανερωμένος» ἢ ὁ ἀποκαλυφθεῖς, ἀλλὰ ποῦ μετὰ τὸ μετὰ τὸ μυαλό τους τὸν εἶδαν, «...διότι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πᾶποτε».

Πολὺ λιγώτερο ἱκανοποιημένους ἀπ' τὸν ἴδιο μᾶς τὸν ἑαυτὸ μᾶς ἀφίνουν οἱ ὄχι γόνιμες—ὡς τὴ στιγμή τουλάχιστον—προσπάθειές μας, γιὰ τὴν ἀπόδοση δυῶ ὄρων, ποῦ εὐθὺς μετὰ τὸ **Θέλημα** καὶ τὸ **Φαντασμό**, παίζουν οὐσιώδη ρόλο μέσα ἐπὶ τὰ κείμενα τῆς σοπεγχαουερικῆς κοσμοθεωρίας. Πρόκειται γιὰ τοὺς ὄρους: Anschauung καὶ Erscheinung.

Τὸ πολὺ χειρότερο εἶνε ὅτι ἀκόμη πρὸ λίγο μπορούν νὰ ἱκανοποιηθοῦν οἱ προσπάθειες—ἂν καλὰ τὶς ἔκαμαν οἱ λόγοι μᾶς—ἐστὶ καὶ ἐπὶ τὴν Καθαρεύουσα. Καὶ εἶνε πολὺ πρὸ κακὸ αὐτὸ, γιὰ τὸ κάτω τῆς γραφῆς, οἱ κίριοι τοῦτοι, τόχουν τέλος πάντων δουλειὰ τους τεμελίδικη νὰ μᾶς δώσουν ὄρους, ποῦ ὡς εἶνε καὶ λογιωτατιστικοί, μὰ ν' ἀνταποκρίνονται ἐπὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆ σωστή. Εἶνε εὐκολονόητο τὸ γιὰ τὸ, μὰ καὶ ὁ ἴδιος βρισκοῦμαι ὑπὸ κρίσιν, δὲν μπορῶ νὰ ἐπιμένω παραπάνω σὲ φτηνὴ κατὰ τὰ ἄλλα κριτικὴ, ποῦ θὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ βέβαια μόνον ἂν ὡς τὴν ἐνδεχόμενη ἀνάπτυξη, καταφέρω κάτι καλλίτερο ἀπὸ τώρα. Στὸ μεταξύ, οἱ ἔνοι, καὶ εἰδικὰ οἱ Γάλλοι κουτσόμπαλώνουν τὴν δυσκολία, προσφεύγοντας τὸ πρὸ πολὺ, γιὰ μὲν τὴν Anschauung ἐπὶ τὸν ὄρο perception—μ' ὅλο ποῦ παρεδέχονται πῶς δὲν ἀποδίνουν τὴν κυριολεξία,—κι' ἄλλοτε πάλι, προκρίνουν τὸν ὄρο intuition, ἐνῶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις καταφεύγουν ἐπὶ τὸν ὄρο vision directe.

Ὅσο γιὰ τὴν Erscheinung, μεταχειρίζονται τὴν Ἑλληνικὴ λέξη: «φαινόμενο», μ' ὅλο ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγχαουερ ἐπὶ τὸ πρωτότυπο, τὴ μεταχειρίζεται ὅμοια ἑλληνικὴ, καὶ μετὰ προφανῆ σκοπὸ νὰ διακρίνει τὴν ἔννοια τῆς. Ἀκόμη, μεταχειρίζονται, καὶ τὸν ὄρο manifestation.

Ἀνάλογα, εἶνε κι' ἐδῶ προσπάθεια,—ὅπως φαίνεται ἐπὶ τὰ κείμενα εἴτε ἐπὶ τὶς ἐξηγήσεις—ν' ἀποδίνεται τὸ νόημα πάντων ἐπὶ τὴν ἀντιστοιχὴν περίπτωση, καὶ μετὰ μόνον τὴν ἐλπίδα πῶς τὸ ὑπολογισμὸ αὐτὸ κουσοῦρι μπορεῖ νὰ εἶνε πρόσκαιρο.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ἜΡΓΟΥ: Τὸ κεφαλαιοδέστατο τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Ἀρθούρου Σοπεγχαουερ, αὐτὸ καὶ μόνον διάρτησε γιὰ

νά μᾶς δώσει πλέριο τὸ σοπεγχαουερισμό. Τὰ προηγούμενα ποῦ εἶπαμε εἴταν σὰν προετοιμασία του. Τὰ ἐπόμενα, οὐσιαστικά δὲν προσθέτουν στὴ βάση. Μονάχα ποῦ ὀλοκληρώνουν. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός» στὴν πρωτότυπη σύνθεσή του, πιάνει δυὸ τόμους. Ἡ ἀρχικὴ αὐτὴ διαίρεση ἔμεινε καὶ μεταγενέστερα, καὶ διατηρεῖται ἀκόμη, βιβλιογραφικά. Ὅπως κιόλας εἶπαμε, ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα χωρίζει τὸ δεύτερον τόμο ἀπὸ τὸν πρῶτο—παραπάνω ἀπὸ εἰκοσιτέσσερα χρόνια. Μ' ὄλο ποῦ πιδ ἀνάπτυγμένος ὁ δεύτερος ἐκεῖνος τόμος, μ' ὄλο ποῦ ἐξετάζει πολὺ πλατύτερα καὶ βαθύτερα ὁρισμένα σημεῖα, μ' ὄλο ποῦ αὐτοῦ φαίνεται ὅλη ἡ φιλοσοφικὴ καὶ συγγραφικὴ ὀριμότητα, μ' ὄλο ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγχαουερ καρομοιάζει τὸ πρῶτο βιβλίον μὲ «σκίτσον» καὶ τὸ δεύτερο μὲ «εἰκόνα» ἀποτελειωμένη, καὶ τέλος, μ' ὄλο ποῦ ἔτσι ὅπως ἔχουν τὰ πράγματα, δὲν μπορεί πιδ κανεὶς νὰ σταθεῖ στὸ πρῶτο τεῦχος, δίχως νὰ ὀλοκληρώσει τὴ μελέτη ἀπαραίτητα καὶ μὲ τὸ δεύτερο, ὡς τόσο, ἢ βίσι καὶ τὸ θεμέλιο τοῦ Σοπεγχαουερισμοῦ βρίσκονται μέσα στὸν πρῶτο τόμο. Γι' αὐτὸ καὶ ταιριάζει ἀμέριστη ἢ συγκέντρωση τῆς προσοχῆς μᾶς σ' αὐτόν.

Τὸν πρῶτον ἐκεῖνο τόμο τὸν ἔχει μεθοδικὰ χωρίσει ὁ συγγραφέας του σὲ τέσσερα βασικά μέρη: σὲ τέσσερα «βιβλία».

Στὸ πρῶτο, ἐξετάζεται ὁ λογισμός, —ὡς ποῦμε ἀναλυτικώτερον— ὁ στοχασμός ποῦ λειτουργεῖ μὲ βάση τὴ Λογικὴ. Ἐξετάζεται αὐτὸς στίς σχέσεις του μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου. Οἱ σχέσεις αὐτὲς εἶνε σχέσεις κυριότητος καὶ ὑποταγῆς. Δηλαδή, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου κυριαρχεῖ πέρα ὡς πέρα πάνω στὴ στοχαζόμενη γνώση μᾶς.

Κανένας λογικὸς εἰρηὸς δὲν μπορεί νὰ ὀρθοποδήσει παρὰ μονάχα πάνω στὸν ἀποχωρῶντα λόγο. Καμμιά κρίση λογικὴ δὲν μπορεί νὰ στηριχθεῖ ἔξω ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος μὲ τὴν διαφοράς τῆς μορφῆς.

Τὸ συμπέρασμα ποῦ βγαίνει ὁ Σοπεγχαουερ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τὴν αὐτὴν διαπίστωση εἶνε τοῦτο: Ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου, τὸ μυαλό μᾶς δημιουργεῖ τὰ φαινόμενα ποῦ ἀποτελοῦν στὸ σύνολό τους τὸν ἔξωτερικό μας κόσμον.

Ἔτσι, ἀπ' τὸ σημεῖο κιόλας αὐτό, νοιώθουμε πῶς ὁ ἔξωτερικός μας κόσμος εἶνε δημιούργημα τοῦ μυαλοῦ μᾶς, δηλαδή ΦΑΝΤΑΣΜΟΣ.

Στὸ δεύτερο, ἐξετάζεται τὸ ΘΕΛΩ, σὰν ἀρχικότατο ἐλατήριο καὶ σὰν ἔσχατος σκοπὸς τῶν ὄλων. Αὐτὴ ἢ Ἐνέργεια—μαζὶ καὶ ἡ τάσις τῆς, καὶ ἡ ὀρμή τῆς καὶ ἡ ὀσπὴ τῆς—γεννᾷ τὸ πᾶν. Αὐτὴ τ' ἀγκαλιάζει ὅλα. Καὶ τὸ Σύμπαν σ' αὐτὴν συγχωνεύεται.

Στὸ τρίτο, ξαναγυροῦμε πάλι στὸ στοχασμό. Μὰ τούτῃ τῇ φορᾷ τὸν βλέπουμε ὄχι πιδ σὰν ἔξαρτημένο ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου, ἀλλὰ σὰν ἀνεξάρτητο καὶ ἐλεύθερο ἀπ' τὴν κυριαρχία τῆς αἰτιότητος. Αὐτοῦ βασίζεται καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται κιόλας τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο.

Στὸ τέταρτο, ξαναγυροῦμε πάλι στὸ ΘΕΛΩ, ποῦ τούτῃ τῇ φορᾷ, φανερόνεται ὡς γεννήτορας, ὡς βίσι καὶ ὡς θεμέλιο τῆς ἀπαισιοδοξίας. Προβάλλει κιόλας ἢ ἀπαισιοδοξία, σὰν εἶδος θρησκείας, ποῦ δὲ μοιάζει ὅμως μὲ κανένα ἀπ' τὰ προσοπεγχαουερικὰ θρησκευάματα, ἀλλὰ παρουσιάζει μονάχα ἀναλογίες μὲ τὸ Βουδδισμό.

Ὅπως εἶπαμε, ὁ δεύτερος τόμος, οὐσιαστικά θὰ εἶνε ὀλοκληρώμα καὶ πλατύτερον ἀνάπτυξη τοῦ πρῶτου.

Ἔτσι, τὸ καθαρὸ «δασκαλιστικὸ» πρῶτο σύγγραμμα «Γιὰ τὴν τετραπλὴ ὀρμή τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου», ἀποτελεῖ τώρα σῶμα μὲ τὸν ὄλο σοπεγχαουερισμό, ἀφοῦ αὐτὸ τὸν προετοίμασε. Ἔτσι, ἡ ἀρχὴ τοῦ «γίνεσθαι», ἢ ἀρχὴ τῆς γνώσης, ἢ ἀρχὴ τοῦ εἶναι καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ «δρᾶν», (1) ἔτσι ὁ τετράμορφος σοπεγχαουερισμὸς Ἰανός, φεύγουν κιόλας ἀπ' τὸ καθαρὸ θεωρητικὸ τους ἐπίπεδο καὶ ἀποτελοῦν τὸ βάθος τῆς νέας κοσμοθεωρίας ποῦ ξεπροβάλλει μὲ τὸν πρῶτο κιόλας τόμο τοῦ: «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός».

«Ὁ Κόσμος εἶνε Φαντασμός μου...» Αὐτὸ ἴσα ἴσα εἶνε τὸ πρῶτο κήρυγμα. Μὰ δὲν τὸ θέλει γιὰ δόγμα, ὁ κήρυκός του. Τὸ βάζει σὰν πρόταση, ἢ ἀκριφέστερα, σὰν κρίση μὲ πλατύτερον ἐγνοια, ποῦ τὸ περιεχόμενό της, —συνοπτικὰ πολὺ—εἶνε τοῦτο: Τὸ κάθε τι ποῦ μορφοῦν νὰ γενήσουμε, ἢ ὅλα ὅσα ἀγκαλιάζει ἢ γνώτη εἶνε ἀκτινότητα ἄλλου, παρὰ μόνο ὅταν ἀποτελοῦν ἀντικείμενο, σχετικά μὲ ἓνα ὑποκείμενο ποῦ τὰ νοεῖ, τὰ γνωρίζει

1) Στὴν πραγματικότητα αὐτὴν τὴν σειρά ἀκολουθοῦν, ἐνῶ ἐμεῖς ἀκολουθῶμεν σιγὰ ἀπλοῦστευμένη γιὰ τὴν πῶ εἰκόλη κατανόηση.

καὶ τὰ βάζει μὲ τὸ νοῦ του ἢ μ' ἄλλα λόγια τὰ σχεδιάζει στὸ μυαλό. Αὐτὸ, τὸ θεωρεῖ ὁ Σοπεργιάουερ σὰν κάτι τὸ συγκεκριμένο, σὰν ἓνα περιστατικὸ χειρόδειχτο. Μὰ τί νὰ εἶνε ἀραγες στὴν πραγματικότητα αὐτὰ ποὺ μπορούμε νὰ γνωρίσουμε; Νὰ ὑπάρχουνε μίπως ἀντικειμενικά; Νὰ ξεκινοῦν τάχα ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἀρχαῖοι Ἐλεῦτες, ὁ Σπινόζα, καὶ οἱ ματεριαλιστές; Ὁχι! λέει. Νὰ ἀναβλύζουν νέτα σκέτα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο μίπως, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἰδεοκράτες καὶ εἰδικότερα ὁ Σέλλινγκ καὶ ὁ Φίχτε; Οὔτε! Ἀλλ' ἀπὸ ποῦ λοιπὸν πρωτοπηγάζουν; Ἀπὸ τὸ ΦΑΝΤΑΣΜΟ, ποὺ αὐτὸς περικλείει μέσα του καὶ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὸ ὑποκείμενο.

Τὸ ὑποκείμενο, τὰ γνωρίζει ὅλα. Αὐτὸ τοῦτο, δὲν τὰ γνωρίζει κανεὶς. Συνακόλουθα, τὸ ὑποκείμενο εἶνε τὸ «ὑπέρεισμα»—ἢ πιὸ ἀπλᾶ—τὸ «βάθρο» τοῦ κόσμου. Καὶ φυσικά, δὲν ὑπάρχει κόσμος ἐξωτερικός, ἔξω ἀπ' αὐτὸν ποὺ τὸ ὑποκείμενο βάζει μὲ τὸ νοῦ του, ἔξω δηλαδή ἀπὸ τὸ ΦΑΝΤΑΣΜΟ του. Ἔτσι, ὁ κόσμος εἶνε ἓνα «ἐγκεφαλικὸ φαινόμενο», ἓνα «φάντασμα τοῦ μυαλοῦ». Ἀλλοιῶς, εἶνε ἀνίμπορο νὰ νοίσει κανεὶς μιὰν ἀχτίδα δόξως ἓνα μᾶτι ποὺ νὰ τὴν παίρνει. Εἶνε ἀκατανόητος ἓνας κόσμος δόξως ἓνα μυαλό ποὺ νὰ τὸν ἀντιλαμβάνεται. Οἱ πραγματιστές θὰ ποῦν: «εἴτε ξαίρουμε εἴτε δὲν ξαίρουμε πὼς ὑπάρχει ὁ ἥλιος, εἴτε εἴμαστε κλεισμένοι στὰ ὑπόγεια, εἴτε ὄχι, ἡ ἡμέρα ἀνατέλλει καὶ δύει».

Αὐτὸ, δὲν εἶνε σωστό, κατὰ τὴ σοπεργαουερικὴ ἀντίληψη. Γιατὶ πρέπει ἀπαράιτητα νὰ ὑπάρχει τὸ μᾶτι μας, νὰ ὑπάρχει τὸ μυαλό μας, γιὰ νὰ ὑπάρξει φῶς, ἥλιος κτλ.

Ἀλλὰ τότε, αὐτὸ τὸ μᾶτι μας, αὐτὸ τὸ μυαλό μας, αὐτὸς ὁ ἥλιος, ὁ κόσμος τέλος πάντων (ὑποκείμενο μαζὶ καὶ ἀντικείμενο), μίπως ὑπάρχουν καθ' ἑαυτά; Ὑπάρχουν ναι ἢ ὄχι, στὴν πραγματικότητα; Αὐτὸ—λέει ὁ Σοπεργιάουερ—εἶνε ἄλλο ζήτημα. Εἶνε ζήτημα ποὺ καλὰ καλὰ ξεφεύγει ἀπ' τὴν ἀντίληψή μας καὶ ἴσως μάλιστα ἀπὸ κάθε ἀντίληψη. Ἡ ἐξυπνάδα μας δὲ φτάνει ὡς ἐκεῖ, γιὰ νὰ κατανοήσει. Κι' ἴσως καμμιὰ ἐξυπνάδα νὰ μὴν μπορέσει ποτὲ νὰ φτάσει ἓνα τέτοιο πρόβλημα.

Δὲν εἶνε διόλου ἀδύνατο, ὥστε ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ τῶν ἄντων, νὰ εἶνε ταυτόχρονα ἀκατάληπτη καὶ ἀκαταλόγιστη.

Καταληπτὸ ὡς τόσο καὶ γνώσιμο, καὶ λογικό, εἶνε ὁ Φαντασμός. Κ' ἔτσι, μὲ τὴν πρότασή του αὐτὴν, ὁ Σοπεργιάουερ, διαμαρφώνει κιόλας τὴν ἰδιαίτερη φιλοσοφικὴ του φυσιογνωμία. Μὲ τὸ «Ὁ Κόσμος εἶνε ὁ Φαντασμός μου!...», ξεχωρίζει ταυτόχρονα, ἢ τουλάχιστον θέλει νὰ ξεχωρίσει, ἀπ' ὅλους τοὺς προηγούμενους καὶ

τοὺς σύγχρονούς του, στὸ γνωσιολογικὸ πρῶτα ἀπ' ὅλα πρόβλημα. Θέλει νὰ ξεχωρίσει ἀπ' τοὺς Σκεπτικιστές, ποὺ πάνω στὸ κάθε τι λένε: «Ἴσως ναι! Ἴσως ὄχι!...».

Ἐπιμένει νὰ ξεχωρίσει ἀπ' τοὺς Ἐκλεκτικούς ποὺ παίρνουν λίγο ἀπ' ἑδῶ λίγο ἀπ' ἐκεῖ. Ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς Πραγματιστές ποὺ λένε—«Μὲ τὴν ἐρευνα μπορούμε νὰ τὰ γνωρίσουμε ὅλα». Ξεχωρίζει ἀπ' τοὺς Ἰδεοκράτες, ποὺ λένε: «ζάρη στὴν ἐνόραση καὶ στὸν ὑπερβατισμὸ τὰ ξαίρουμε ὅλα». Ξεχωρίζει τέλος ἀπὸ τον Κάντ ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι: «κατὰ βάθος δὲν μπορούμε νὰ ξαίρουμε τίποτα». Αὐτὸς λέει: «οὔτε ὅλα, οὔτε τίποτα, ἀλλὰ .. κάτι!» Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ κάτι εἶνε ὁ ΦΑΝΤΑΣΜΟΣ, ποὺ περικλείει μέσα του κ' ἐμᾶς, καὶ τὰ ὅσα γνωρίζουμε.

Πέρα ἀπὸ τοῦτο ὅμως, τάχα νὰ μὴ μᾶς εἶνε μπορετό, νὰ ψάξουμε νὰ βροῦμε μιὰ συνεκτικὴ οὐσία, μιὰν ἀρχὴ ἀπόλυτη μὰ νοητὴ, καὶ χειρόδειχτη;

Καὶ βέβαια, μπορούμε—λέει. Παραμένει φυσικὰ αὐτονόητο, πὼς αὐτὴ ἡ ἀπόλυτη δύναμη πρέπει νὰ συγκεκριώνει τὶς βασικὲς ιδιότητες τοῦ ἀπόλυτου,—δηλαδή, νὰ ξεφεύγει ἀπ' τοὺς ὑποκειμενικούς νόμους τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου καὶ τῆς αἰτιότητας, μ' ἄλλα λόγια νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.

Ἡ ἀπόλυτη αὐτὴ οὐσία τοῦ κόσμου δὲν εἶνε οὔτε οἱ «ἀριθμοὶ» τοῦ Πυθαγόρα, οὔτε οἱ «ιδέες» τοῦ Πλάτωνα, οὔτε ἡ «σκέψη» τοῦ Ἀναξαγόρα, οὔτε οἱ «ἐννοιες» τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶνε τὸ ΘΕΛΗΜΑ, εἶνε τὸ ΘΕΛΩ, ἢ κιόλας, εἶνε τὸ θέλημα τῆς ζωῆς, εἶνε τὸ «θέλω νὰ ζήσω», ποὺ κλείνουν μέσα τους τὸ κάθε τί, τὸ Σήμερον.

Πὼς τὸ γνωρίζουμε αὐτὸ; Ὁχι βέβαια μὲ τὰ συνηθισμένα μέσα τοῦ στοχασμοῦ, ὄχι μὲ τὴν ἐξάρτηση τοῦ λογισμοῦ μας ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Ὁχι μὲ τὴ Λογικὴ. Ἀλλὰ μὲ μιὰ μέθοδο, ὅπως διόλου ἐσωτερικὴ. Μέσα μας, ἀπάνω ποὺ νοιώθουμε τὴ ζωὴ μας, ἀνακαλύπτουμε τὴν οὐσία τοῦ εἶναι.

Γιατὶ στὸ Σοπεργιάουερ ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ κάνει πρῶτος αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη; Ἐπειδὴ—μᾶς λέει ὁ ἴδιος—ναι μὲν ἄλλοι κάπως πὼς ὑποψιάστηκαν τὰ πράγματα, καὶ προσετόμασαν τὸ δρόμο του καὶ τὸν στηρίζουν τώρα. Ὡς τόσο ὅλοι τους λίγο ἢ πολὺ οἱ μεταφυσικοί, δὲν κατ' ἄφεραν νὰ διακρίνουν τὸ ΘΕΛΗΜΑ.

Μεταχειρίστηκαν μεθόδους «έξωτερικές». Αυτόι βασίστηκαν, είτε στην άφηρημένη έπαγωγή όπως οι μαθηματικοί, είτε στην αίτιότητα κατά τον τρόπο των φυσικών. Για τούτο τὸ λόγο, ὅλοι οἱ ἄλλοι δὲν μπόρεσαν νὰ διακρίνουν τὸ θέλω.

Τί εἶνε ὁμῶς τούτο τὸ ΘΕΛΗΜΑ; Τί μπορούμε νὰ ξαίρουμε πάνω σ' αὐτό; Δὲν μπορούμε ὅπωςδήποτε—λέει ὁ ἴδιος—νὰ ξαίρουμε ἂν τὸ θέλημα ἔχει αίτια, εἴτε ἂν ὑπάρχει δίχως αίτια. Οὔτε μπορούμε νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ ποῦ προέρχεται καὶ ποῦ τραβᾷ. Τόσο τὰ ἀρχικά του κίνητρα ὅσο καὶ οἱ ἔσχατοι σκοποὶ του, ξεπερνοῦν καὶ τὸ μυαλό μας καὶ τὴν ἐξυπνάδα μας. Ὅμοια, εἶνε ἀνιόφειλο νὰ προσπαθήσουμε νὰ καταλάβουμε τὸ λόγο ποῦ κάνει ὥστε νὰ ὑπάρχει τὸ θέλημα. Καλὰ καλὰ δὲν ξαίρουμε ἂν ὑπάρχει τέτοιος λόγος ἢ ἂν ἡ ὑπαρξή του εἶνε περιλόγη. Ἀντίστροφα, ἐκεῖνο ποῦ σίγουρα γνωρίζουμε, εἶνε ὅτι ὑπάρχει, ὅτι βρίσκεται μέσα σ' ὅλα, καὶ μ' αὐτὸ τὸ νόημα εἶνε τὸ «ὄντως ὄν», εἶνε τὸ «πραγμα κατ' ἑαυτό». Ἀπ' αὐτοῦ κ' ἔπειτα δὲ μᾶς μένει παρὰ νὰ διαπιστώσουμε τις ἐκδηλώσεις του, ἢ ἀκριβέστερα τὸ πῶς μᾶς φαντίζει, τὸ πῶς φηγουράρει, πῶς σχεδιάζεται στὸ μυαλό μας. Ἐκδήλωση λοιπὸν τοῦ νοῦ εἶνε τὸ ΘΕΛΩ.

Τὸ θέλημα εἶνε ἐπίσης ἐκδήλωση τοῦ εἶναι μας. Τὸ ἴδιο τὸ κορμί μας, δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἓνα σύνολο ἀπὸ κινήσεις, δηλαδή φαινόμενα τοῦ θέλω, ἢ ἀκόμη ἀκριβέστερα εἶνε τὸ ΘΕΛΗΜΑ στὴ δράση του ποῦ παίρνει ἀντικειμενικότητα, δηλαδή ποῦ γίνεται ΦΑΝΤΑΣΜΑ στὸ μυαλό τοῦ ὑποκειμένου. Μὲ τὴ σειρά του, καταλαβαίνουμε καὶ τὸ φαντασμοῦ, ποῦ δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἓνα δημιουργήμα κ' αὐτὸς τοῦ θέλω. Ἡ ἀκριβέστερα, εἶνε κ' ὁ φαντασμοῦ, αὐτὸ τούτο τὸ θέλω, στὶς ὑποκειμενικὲς μέσα μορφές τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Ὅμοια, δημιουργήμα ἀλλὰ καὶ ὄργανο τοῦ θέλω, εἶνε ἡ ἐξυπνάδα μας. Καὶ χάρις σ' αὐτὴν καταλαβαίνουμε πῶς, τόσο ἡ συναίσθηση ὅσο καὶ ἡ σκέψη, δὲν εἶνε πᾶ ἀρχέγονες πραγματικότητες—ὅπως ἐννοοῦσε ἡ παλιὰ Μεταφυσική. Εἶνε ἀπληρώστατα φαινόμενα, εἶνε φαντασμοὶ ποῦ τοὺς προσβάλλει ἡ μόνη ἀπόλυτη πραγματικότητα, τὸ μόνο πραγματικὸ ἀπόλυτο, τὸ ΘΕΛΩ. Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, εἴμαστε τὰ ἴδια μας τὰ φαντάσματα. Φάντασμα μας εἶνε ὁ κόσμος ὁλόκληρος.

* * *

Στὸ μεταξύ,—ὅπως κίβλας τὸ ἀντιλήφθηκε ὁ ἀναγνώστης—θα πάραμε βέβαια στραβὸ δρόμο, ἂν συγχέουμε, αὐτὸ τὸ ΘΕΛΩ, αὐτὸ τὸ ΘΕΛΗΜΑ, μ' ἐκεῖνο ποῦ ἀποκαλεῖ ἡ Ψυχολογία ΒΟΥΛΗΣΗ. Τέτοια βούληση, ὀνομάζει ἡ Ψυχολογία «τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν

ἣτις τείνει εἰς ἔφριξιν σκοπῶν». (Ποῦ πᾶει δηλαδή νὰ «φτάσει», νὰ πραγματοποιήσει ὁρισμένους σκοπούς). Τὴ θεωρεῖ αὐτὴν ἡ Ψυχολογία, σὰν μιὰ αὐτοτελῆ λειτουργία τῆς συνείδησης, καὶ μάλιστα τόσο σφιχτοδεμένη μὲ τὴ γνώση καὶ τὴ συναίσθηση «...ὥστε δυσχερέστατα δύναται νὰ διακριθῇ ἀπ' αὐτῶν». Ἡ τέτοια βούληση μπορεῖ κάποτε νὰ βρῆσκει κ' αὐτὴ—κατὰ τὸν Σοπεγκιάουερ—μέσα στὸ ΘΕΛΗΜΑ. Μπορεῖ σὲ ὁρισμένους περιπτώσεις νὰ ἐνυπάρχει σ' αὐτό. Μὰ διακρίνεται ἀπ' τὸ θέλημα πρὶν ἀπ' ὅλα, γιατί εἶνε φάντασμα του.

Τὸ σοπεγκιαουερικὸ θέλημα δὲν προϋποθέτει σώνει καὶ καλῶ, ἂν ἀναγκαστικὰ σύνδρομα τοῦ θέλω, τὴ συναίσθηση καὶ τὴ γνώση. Τὸ ΘΕΛΗΜΑ ἀγκαλιάζει μέσα του ὄχι μόνο κάθε τι τὸ «συνειδητό», ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν ἀσυνείδητο καὶ ἀσυνειδητο κόσμο. Ὑπάρχει τόσο μέσα στὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο, ὅσο καὶ στὸν ἀναπτυγμένο ἄνθρωπο. Ὑπάρχει μέσα στὸ κάθε τι, τὸ ὄργανο εἴτε τὸ ἀνόργανο. Ὑπάρχει σ' ὁλόκληρο τὸ ζωικὸ βασίλειο, σ' ὅλα τὰ φυτὰ, σ' ὅλα τὰ ὄνυκτα καὶ τὰ πρῶματα. Ὑπάρχει στὸ νερὸ ποῦ τρέχει, στὴν πέτρα ποῦ πέφτει, στὸ ἐκκερμὲς ποῦ πᾶει κ' ἔρχεται, στὸ μαϊντανὸ ποῦ πρσιπνίζει, στὴν παπαρούνα τὴν κόκκινη, στὸ κολοκύθι, στὴ βελανιδιά, στὸ τριαντάφυλλο ποῦ ἔχει ἀγκάθια. Ὑπάρχει στὸ σκουλήκι ποῦ σέρνεται, στὴν ἀμοιβάδα, στὸ λιοντάρι, στὸ μερμήγκι, στὸν ἐλέφαντα. Παντοῦ. Κι' ὄχι μόνο ὑπάρχει, ἀλλὰ—ὅπως εἴπαμε—αὐτὸ δημιουργεῖ τὸ κάθε τι. Αὐτὸ εἶνε ἡ οὐσία τῆς ἕλης. Ὑπάρχει σὲ κάθε κίνηση. Ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπ' αὐτὴν. Ὑπάρχει σὲ κάθε ροπή, σὲ κάθε τάση, σὲ κάθε τι ποῦ εἶνε ἔτοιμο νὰ κινήθῃ, μόλις θελήσει τὸ θέλημα.

Α. γ. στὸ ἐκκερμὲς ποῦ εἴπαμε, κ' ὅταν ἀκόμη αὐτὸ ἀκίνητῃ, ὑπάρχει ὡς τόσο, αὐτὸ τὸ θέλω. Ὑπάρχει, γιατί ἡ δύναμή του ἐξᾶκαλονθεῖ νὰ ὑφίσταται, μὲ μορφή ροπῆς, μὲ τάση ἔτοιμη κίβλας νὰ ἐκδηλωθῇ μὲ τὴν πρώτην ὄθηση, ποῦ εἶνε κ' αὐτὴ θέλημα. Τὸ θέλημα, δὲν εἶνε μονάχα δύναμη, ὅπως τὸ θέλει ὁ Λάϊμπνιτς. Ἀπαραίτητα ὁμῶς κλείνει μέσα του τὴ δύναμη. Ὁ Λάϊμπνιτς ἔλεγε πῶς τὸ θέλημα καθορίζεται ἀπ' τὴ δύναμη. Ὁ Σοπεγκιάουερ λέει πῶς ἡ δύναμη καθορίζεται ἀπ' τὸ θέλημα.

Τὸ θέλημα εἶνε ἓνα, (δηλ. ἑνιαῖο), εἶνε παγκόσμιο καὶ εἶνε ἀκατάλυτο. Ἦποτα δὲν μπορεῖ νὰ τὸ καταρτίσει. Αὐτὸ ποῦ λέμε «θάνατος», δὲν εἶνε παρὰ μιὰ αὐταπάτη. Μιὰ αὐταπάτη ἀναγκαία, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τις ὑποκειμενικὲς μορφές τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου.

Νὰ πεθαίνουν ἄραγε τὰ ἄτομα στὰ ψέμματα; Μᾶλλον!... Δη-

λαδή τὰ άτομα πεθαίνουν δῆθεν — ὅπως μᾶς φαντάζει. Ἀλλὰ τὸ εἶδος, διατηρεῖται. Ὁ Θάνατος, εἶνε τὸ πολὺ πολὺ ἕνας ὕπνος μερικὸς καὶ παροδικὸς τοῦ Θέλῳ. Ὅτι εἶνε ὁ ὕπνος γιὰ τὰ άτομα, ἔτσι γιὰ τὸ εἶδος εἶνε ὁ θάνατος τοῦ ἀτόμου. Κι' ἔτσι καταλήγουμε στὴν ἀντίρροπη ἀρχικὴ πρόταση: «Ὁ Κόσμος εἶνε τὸ Θέλῳ μου».

Τὸ λέει ὁ ἴδιος πὺς δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ ὁ ὅρος ποὺ διαλέξε γιὰ νὰ ἐκφράσει στὴ γλῶσσα του αὐτὸ τὸ «ΘΕΛΗΜΑ».

«Διάλεξα τὴ λέξη αὐτὴν γιατί ἔλειπεν ἡ καλλίτερη. Ἔδρασα σὲ τούτην ἔκτασι πῶς μεγάλη ἀπ' ἐκείνην ποὺ εἶχε ἴσμε τώρα». Ἔτσι λοιπὸν τὸ Θέλημα, δὲν εἶνε πιά μόνο «γνωστικὴ ὄρεξις», ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν ἄλογη ὄρεξι, καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ ἀνόργανου κόσμου.

Ὅλα, ἔξον ἀπ' τὸ Θέλημα εἶνε φαντασμοί. Θέλημα εἶνε ἡ μορφή καὶ οἱ ἰδιότητες τὰ ἄψυχα πράγματα. Κάθε ἀρχικὴ δύναμις τὰ φυσικὰ καὶ τὰ χημικὰ φαινόμενα, ἡ βαρῦτητα, οἱ χημικὲς ἀντιδράσεις, ὁ κρυσταλλισμὸς τὰ ἀνόργανα σώματα κτλ. εἶνε ὅπως εἴπαμε κώλας: Θέλημα.

Τὸ Θέλῳ, εἶνε τὸ πᾶγκόσμιο κίνητρο, εἶνε καὶ ὁ μαγνητισμὸς ποὺ προέρχεται ἀπ' τὸ Θέλημα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ γιατί εἶνε οὐσία τῶν ὅλων, τὸ Θέλημα εἶνε ἐνιαῖο καὶ ὁμοούσιο εἴτε ἄλογο παρουσιάζεται εἴτε σὰ λογικό. Ἡ μόνη διαφορὰ βρῖσκεται στὴν ἐκδήλωσι. Ἄλογο ἐμφανίζεται τὸ Θέλημα ὅταν ἐκδηλώνεται σὰν κίνητρο ζωῆς. Λογικὸ πάλι παρουσιάζεται σὲς ἀνώτερες βαθμίδες τῆς ζωῆς. Τὸ βρῖσκουμε μέσα μας. Τὸ γνωρίζουμε κατ' εὐθείαν καὶ δίχως νὰ μεσολαβεῖ ὁ συνηθισμένος μηχανισμὸς τοῦ λογικοῦ.

Οἱ ἐνέργειες τοῦ Θέλῳ ἐκδηλώνονται σὲς μὲν λογικὰ ὄντα, μὲ ἐξωτερικὲς ἀφορμὲς. Στὴν ὀργανικὴ ζωὴ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων ἐκδηλώνονται μ' ἐρεθισμοῦς. Στ' ἀνόργανα, ἐκφράζεται ἀκόμη ἀπλούστερα: μὲ αἰτία. Ὡς τόσο οἱ διαφορὲς αὐτὲς δὲν εἶνε οὐσιώδεις. Εἶνε μονάχα ἐπιφανειακὲς. Τὸ λογικὸ ἢ τὸ ἄλογο τοῦ Θέλῳ, εἶνε ἀσήμαντη λεπτομέρεια. Ὅμοια λεπτομερειακὸ ρόλο παίζει ἡ γνώση μας πρὸς τὸ Θέλῳ.

Ἐπίσης δευτερότερο πράγμα εἶνε τὸ ὑποκείμενο τῆς γνώσης, ὁ νοῦς μας. Γιατί τὸ ὑποκείμενο τῆς Γνώσης, ὁ νοῦς μας, μ' ὄλο ποὺ ὁ κόσμος ὅλος εἶνε φαντασμὸς του, μ' ὄλο ποὺ εἶνε ἀντικειμενικοποίηση τοῦ Θέλῳ, ὡς τόσο—καὶ γι' αὐτὸν ἴσα

ἴσα τὸ λόγο—εἶνε ἐξάρτημα τοῦ Θέλῳ, εἶνε κάτι φυσικὸ κι' ὄχι μεταφυσικὸ. Μεταφυσικὸ εἶνε τὸ ἴδιο τὸ Θέλῳ, στὴν οὐσία του.

Ἀπ' αὐτὸ ἀποδείχεται πὺς ἡ γνώση μπορεῖ νὰ λείπει, μὰ τὸ Θέλῳ ὑπάρχει. Τὸ Θέλημα δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ γνώση, μὰ ἀντίστροφα ἡ γνώση ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸ Θέλημα. Ἡ γνώση καλὰ καλὰ εἶνε ἕνα ὄριο, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ξεπεράσει ἡ φύσις. Ὁ νοῦς ἀκολουθεῖ τὸ Θέλῳ, σὰν ὑπηρέτης, ἀλλὰ σὲ ἀνώτερη βαθμίδα.

Τὸ Θέλημα εἶνε ἡ ἀρχὴ κάθε ταυτότητας. Τὸ ὁμαλὸ Θέλημα συντηρεῖ τὸν ὀργανισμὸ ποὺ εἶνε ἐκδήλωσι τοῦ Θέλῳ. Τὸν ἴδιον ὀργανισμὸ τὸν καταστρέφει τὸ ἀνώμαλο Θέλημα. Μὰ τὸ ἴδιο τὸ Θέλημα, εἴτε ὁμαλὸ εἴτε ἀνώμαλο, δὲν καταστρέφεται ποτέ. Μόνον ποὺ ἀλλάζει μορφὲς σὲς ἐκδηλώσεις του. Τὸ Θέλημα εἶνε ρίζα τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ εἶνε Θέλημα καὶ εἶνε μαζί καὶ νοῦς, δηλαδὴ μιὰ ἐκδήλωσι τοῦ Θέλῳ. Μ' ἄλλα λόγια, ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρξει δὲν εἶνε ἄλλο τίποτα παρὰ μόνον Θέλῳ μὲ διάφορες ἐκδηλώσεις: ἕνα Θέλῳ ἐνιαῖο καὶ ὁμοούσιο. Τὸ Θέλημα εἶνε προηγουμένον κάθε ὀργανισμοῦ. Ὁ ὀργανισμὸς μὲ τὴ σειρά του μπορεῖ νὰ δημιουργήσει τὸ νοῦ. Κι' ὁ νοῦς πάλι προβάλλει τὸν αἰσθητὸ ὀργανισμὸ κι' ὁλόκληρο τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον σὰ φαντασμὸν του. Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ κάθε ζώου σχηματίζεται κι' ὁ ὀργανισμὸς του. Συνακόλουθα, τὸ κάθε πλάσμα, εἶνε τὸ ἴδιο του τὸ κατασκεύασμα, ἀφοῦ εἶνε κατασκεύασμα τοῦ Θέλῳ. Καὶ νὰ χαρακτηριστικὰ κείμενα, πάντα σὲς τὸ Θέλῳ καὶ σὲς σχέσεις του μὲ τὴ ζωὴ.

Ἡ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ «ΘΕΛΩ»

(Ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμὸς») (1)

«Ἐκεῖνο ποὺ τὸ θέλω, θέλει, εἶνε ἡ ζωὴ. Γιατί ἴσα ἴσα ἡ ζωὴ δὲν εἶνε τίποτα τὸ διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ θέλω, ποὺ προβάλλει σὲς Φαντασμὸ τῆς.

Ἔτσι λοιπὸν, τὸ ἴδιο κάνει, εἴτε λέμε: τὸ «θέλω νὰ ζήσω»—πράγμα ποὺ εἶνε ἕνας πλεονασμὸς,— εἴτε λέμε νέτο σκέτο: τὸ «θέλω».

Ἐπειδὴ τὸ θέλω, εἶνε τὸ «πρῶμα καθ' αὐτό», εἶνε τὸ βασικὸ περιεχόμενον καὶ ἡ οὐσία τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ ζωὴ, ὁ κόσμος ποὺ βλέπουμε, τὰ φαινόμενα, εἶνε μόνον ὁ κατρέφτης αὐτοῦ τοῦ θέλω. Γι' αὐτὸ, ἡ ζωὴ ἀναγκαστικὰ συνοδεύει τὸ θέλημα τόσο ἀχώριστα, ὅπως ἡ σκιὰ συνοδεύει τὸ σῶμα ποὺ τὴν προβάλλει.

Κι' όπου υπάρχει το Θέλω, υπάρχει βέβαια και ζωή. Και το Σύμπαν υπάρχει αυτό.

Το λοιπόν, το : Θέλω να ζήσω, έχει σίγουρα εξασφαλισμένη τη ζωή. Και, όσον καιρό είμαστε γεμάτοι με το ζωικό θέλω, δεν μας στέκεται να σκιαζόμαστε για την ύπαρξή μας, ακόμη και κατάντικρα στο θάνατο, Βλέπουμε δά καλά το άτομο να γεννιέται και να πεθαίνει. Μά το άτομο είναι μονάχα φαινόμενο. Είναι και βρίσκεται, για τη γνώση την αιχμάλωτη στη ρίζα του λόγου, που είναι η αρχή της εξατομικεύσης.

Το δίχως άλλο, από την έποψη της γνώσης αυτής, το άτομο αναβλύζοντας από το Μηδέν, δέχεται τη ζωή σαν ένα χάρισμα, που ο θάνατος ύστερα έρχεται να το πάρει και ξαναγυρνά στο Μηδέν.

Αλλά, η γέννηση και ο θάνατος περιλαμβάνονται ίσα ίσα στις έκδηλεις του Θέλω, δηλαδή αποτελούν μέρος αναπόσπαστο της ζωής. Και μάλιστα αυτή ή ίδια ή φύση τούτης της ζωής, θέλει να φηγουράρει σε άτομα που έμφανίζονται και εξαφανίζονται ως έκδηλεις παραδικές, με τη μορφή του χρόνου. Και ο χρόνος είναι κάτι που «καθ'αυτό», δεν γνωρίζει διόλου χρόνο, αλλά για να δώσει αντικειμενική εμφάνιση στο δικό του Είναι, αναγκάζεται να έκδηλωθεί μ' αυτήν τη μορφή.

Η γέννηση και ο θάνατος ανήκουν ίσα κι' όμοια στη ζωή. Αποτελούν άμοιβαίο αντίβαρο, σαν δυό όροι που ενέχονται ο ένας στον άλλο, ή αν προτιμάται ή έκφραση, όπως οι δύο πόλοι του ζωικού φαινομένου στο σύνολό του.

Η λειτουργία της θρέψης είναι μια άεναη γένεση. Η λειτουργία της αναπαραγωγής είναι μια θρέψη έξυψωμένη σε μιάν ανώτερη δυναμικότητα. Η ήδονή της συνουσίας είναι το συναίσθημα της ζωής στο κατακόρυφό του.

Εξ άλλου, ανάμεσα στην εργασία που χάρη σ' αυτήν το κορμί μας απορρίχνει ως απόβιοιες και έκκρίσεις την ύλη που το αποτελεί, ανάμεσα σ' αυτό και στο φαινόμενο του Χάρου του αντίθετου της γέννησης—δεν υπάρχει επίσης παρά μονάχα μια διαφορά βαθμού.

Λοιπόν μια και σε κάθε στιγμή της ζωής μας, είμαστε ευχαριστημένοι γιατί κατέχουμε την όλη μορφή μας δίχως να χολοσκοκάνουμε για το υλικό που άφοδεύεται, όμοια δέ συντρέχει λόγος να μην κρατούμε την ίδια στάση κατάντικρα στο θάνατο που το κάτω της γραφής κάνει σε μεγέθυνση, κάνει μια και καλή στο κορμί μας, εκείνο που γινόταν κιόλας λεπτομερείως σε κάθε μας μέρα, σε κάθε μας ώρα κατά τις άπεκκρίσεις και άφοδεύσεις.

Μια και παραμένουμε άδιάφοροι μπρός στο πρώτο φαινόμενο, θάπρεπε φυσικά να μην τρέμουμε μπρός στο δεύτερο.

Από την έποψη αυτήν, φαίνεται τόσο άνόητο να απαιτούμε την επιβίωση μιας ατομικότητας που πρόκειται ν' αντικατασταθεί από άλλες, όσο παράλογο θά είταν να επιθυμούσαμε να παραμείνει μια σωματική ύλη που πραγματικά όλοένα ανανεώνεται. Φαίνεται τόσο μωρολό το να μπαλαμώνουμε πτώματα, όσο θά ήταν ήλίθιο το να συντηρούμε πώς και πώς τα κόπρανά μας. Κι' όσο για την ατομική συνείδηση που συνδέεται με το ατομικό κορμί, ως μην ξεχνούμε ότι αυτήν τη χάνουμε όλοτελα κάθε μέρα εξαιτίας του ύπνου.

Ο θάνατος—έδώ που τ'ά λέμε—είναι ένας ύπνος που μέσα σ' αυτόν ή ατομικότητα λησμονιέται. Όλο το ρέστο θά ξαναξυπνήσει ή μάλιστα ποτέ δεν έχει άποκοιμηθεί.

Πρέπει πριν απ' όλα να καταλάβουμε ξεκάθαρα ότι ή μόνη μορφή που μ' αυτήν έκδηλώνεται το Θέλω, δηλαδή ή μορφή της ζωής ή της πραγματικότητας, είναι πάντα το παρόν, κι' όχι το μέλλον ούτε το παρελθόν. Τα δυό αυτά δεν υπάρχουν παρά μόνο σαν έννοιες, μέσα στο σύνολο εκείνο των σχέσεων που αποτελούν το υλικό των γνώσεών μας σε ύποταγή κάτω απ' την αρχή του λόγου.

Κανένας άνθρωπος δεν έζησε ποτέ στο παρελθόν, και κανένας δε θά ζήσει ποτέ στο μέλλον. Μονάχα το παρόν, είναι ή μοναδική μορφή της ζωής. Όμως είναι και το σίγουρο κτήμα της, και κείνο που ποτέ τίποτα δε θά μπορέσει να της το άποσπάσει.

Το παρόν είναι πάντα εδώ, μ' όλοκληρο το περιεχόμενό του. Και τα δυό αυτά μαζί, κρατιούνται γερά, άτράνταχτα, όπως το ούράνιο τόξο πάνω απ' τη νεροποντή.

Γιατί ή ζωή μπορεί να είναι σίγουρη και βέβαια για το παρόν, όπως το Θέλω μπορεί να είναι σίγουρο και βέβαιο για τη ζωή.

Φυσικά, διαν στρέφουμε τη σκέψη μας προς τ'ά πίσω, βάζουμε με το νοῦ μας τις χιλιάδες τα περασμένα χρόνια, και τα εκατομμύρια τους ανθρώπους που έζησαν μέσα στα χρόνια αυτά, αναρωτιόμαστε βέβαια, τί να ήταν άραγε εκείνα τα πλάσματα; Τί νάχουν άπογίνει;

Όμως άρκει να φέρουμε στο νοῦ μας το ίδιο μας, το δικό μας παρελθόν, και να ξαναζωντανέψουμε στη φαντασία μας τις σκηνές που διαδέχτηκαν ή μια την άλλη τους σ' αυτό μέσα, ώστε κάλι ξανά ν' αναρωτηθούμε: τί τάχα είταν τα περασμένα μας; Τί άραγε ν' άπόγιναν;

Ότι συμβαίνει με το παρελθόν μας, το ίδιο έχει συμβεί με τη ζωή σ' εκατομμύρια άτομα.

Η μήπως νάπρεπε να φαντασθούμε ότι το παρελθόν άποχτά μιάν νεαν ύπαρξη έπειδή το σφράγισεν ο θάνατος; Το ίδιο μας το παρελθόν, ακόμη και το πιο κοντινό, ακόμη και ή χθεσινή μας μέρα, δεν είναι πιά τίποτ' άλλο, έξόν από μια κενή όπερασία της φαντασίας μας. Το ίδιο συμβαίνει και με τα εκατομμύρια των ανθρώπων που μας προηγήθηκαν.

Τί είν' αυτό που υπήρξε; Τί είν' αυτό που υπάρχει; Είναι το Θέλω, που καθρέφτης του είναι ή ζωή, και ή Γνώση, που άπελευθερώμένη από το Θέλω, βλέπει ολοκάθαρα την εικόνα του Θέλω μέσα' στον καθρέφτη αυτόν της ζωής.

Εκείνος που δεν το κατάλαβε ακόμη αυτό ή δε θέλει να το καταλάβει, θ' άντικρύσει άναγκαστικά ένα άλλο ρώτημα που έρχεται να προστεθεί στο πιο πάνω, σχετικά με τις περασμένες γενεές. «Γιατί έγώ—θα διερωτηθεί—έγώ που αναρωτιόμαι έτσι τούτη τη στιγμή, γιατί έχω στα χέρια μου τούτο το πολύτιμο προνόμιο, αυτήν την μοναδική πραγματικότητα; Γιατί κατέχω δηλαδή, το φευγαλέο παρόν, ενώ οι εκατοντάδες εκείνες οι ανθρώπινες γενεές, και ανάμεσα σ' αυτές οι ήρωες και οι σοφοί των περασμένων, γκρεμοτσακίστηκαν στη νύχτα του παρελθόντος και κατ' αυτόν τον τρόπο πνίγηκαν στο Μηδέν;»

Αυτός όμως που αναρωτιέται, μέσα στο άσήμαντό του Έγώ, γιατί άραγε βρίσκεται αυτό; Γιατί υπάρχει, και πραγματικά μάλιστα; Η ακόμη,—για να τ'ά ποθμε πιο σύντομα αν και παράξενα—γιατί αυτό το «τώρα» το δικό μου «τώρα» είναι άκριβώς το παρόν και δεν υπήρξε κιόλας πρό πολλού;

Ο περιεργος αυτός έρωτητής, θεωρεί λοιπόν την ύπαρξή του, και

τὸ χρονικὸ διάστημα τούτης τῆς ὑπαρξῆς, σὰν δύο πράγματα ἀνεξάρτητα τὸ ἓνα ἀπ' τ' ἄλλο τους. Βλέπει στὸ πρῶτο, κάτι ποῦ θὰ εἶταν ξεχυμένο στὸ δεύτερο. Κι' ἀφοῦ τὸ κάνει αὐτό, παραδέχεται πραγματικὰ δύο «τώρα»: τὸ ἓνα τους ποῦ ἀνήκει τάχα στὸ ἀντικείμενο, τὸ ἄλλο ποῦ ἀνήκει στὸ ὑποκείμενο. Καί ξαφνίζεται γιὰ τὴν εὐτυχὴ σύμπτωση ποῦ τάκαμε νὰ συναντηθοῦν μαζί.

ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΕ ΘΕΛΗΜΑ Η ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἐκ τῆς «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός». 1).

Μιά τὸ λοιπὸν καὶ βρήκαμε τὴν ἄμεση μαρτυρία τοῦ ἴδιου μας τοῦ εἶναι, ποῦ, μονάχα αὐτὸ μπορούσε νὰ μᾶς δώσει τὸ κλειδί τοῦ μυστικοῦ γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ τί ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, τώρα μπορούμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸ μέσο τοῦτο, ἐπίσης καὶ στὰ φαινόμενα ἐκεῖνα τοῦ ἀνόργανου κόσμου ποῦ ἀνάμεσα σ' ἄλλα τ' ἄλλα βρίσκονται πῶς μακριὰ ἀπ' ἐμᾶς.

Ἄν ἐξερευνήσουμε μὲ βλέμμα προσεχτικὸ, ἂν λ. χ. παρατηρήσουμε τὴν ἀκατανίκητη ροπὴ ποῦ συμπαρασύρει τὰ νερά πρὸς τὰ βόθρα, τὴν ἐπιμονὴ τῆς μαγνητικῆς βελόνας νὰ στρέφεται ὁλοένα πρὸς τὸ βόρειο πόλο, τὴ λαχτάρα τοῦ σιδήρου νὰ κολυάει στὸ μαγνήτη, τὸ βίαιο τρόπο ποῦ μ' αὐτὸν οἱ δύο ἀντίθετοι ἠλεκτρισμοὶ πάνε νὰ σμίξουν μεταξύ τους, καὶ ἀκρίβως ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες, αὐξάνει ἀνάλογα σὰ συναντᾶ ἐμπόδια, εἴτε ἀκόμη, ἂν πάρουμε ὑπ' ὄψη μας τὴ γοργὴ καὶ ἀκαριαία διαμόρφωση τοῦ κρυστάλλου, μὲ τὸ ἀπόλυτα κανονικὸ σχῆμα του,—ποῦ φῶς φανερά εἶνε στερέωμα ὑπὸ μορφὴ ἀκαμπτῆ μίαν τέλεια καθωρισμένη καὶ αὐστηρὰ ἐπακριβοῦς ροπῆς ποῦ ἔχει ἢ ὕλη γιὰ νὰ καταλάβει διάφορα σημεῖα— ἢ πάλι, ἂν παρατηρήσουμε τὶς προτιμήσεις ἢ τοὺς ξεκάθαρους ἀποτροπισμοὺς, ποῦ οὐμφωνα μ' αὐτοὺς τὰ σώματα ὅταν βρεθοῦν ἐλεύθερα καὶ ὅταν ἡ ὑγρὴ κατάσταση τ' ἀπολυτρώσει ἀπ' τὰ δεσμά τῆς στερεῆς ἀκαμψίας, τὰ σώματα—ὅπως εἶπα— ἀναζητιοῦνται συναμεταξύ τους ἢ ἀποφεύγουν τὸ ἓνα τ' ἄλλο τους, ἐνώνονται μαζί ἢ χωρίζονται, ἢ τέλος, ἂν πραγματοποιήσουμε τὴν ἐντύπωση ποῦ προκαλεῖ ἀπ' εὐθείας πάνω στὸ κορμί μας κάποιο φόρτωμα ποῦ τὸ ἐμποδίζουμε νὰ πέσει χάμω, ἐνῶ τὸ ἴδιο αὐτὸ βᾶρος πᾶει σώνει καὶ καλά ν' ἀκρολουθῆσει τὴ ροπὴ του, ἂν τὰ καλομελετήσουμε, δὲ θὰ μᾶς χρειαστεῖ μεγάλη προσπάθεια φαντασίας γιὰ νὰ ἀναγνωρίσουμε σ' ἄλλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα,—παρὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἴδιου μας τοῦ εἶναι.

Τὸ ἴδιο ποῦ σ' ἐμᾶς, μέσα στὸ φῶς τῆς γνώσης, θέλει σώνει καὶ καλά νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμία του, τὸ ἴδιο τοῦτο, μέσα στὰ ἀνόργανα σώματα, πολεμᾶ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐκδήλωσή του, τὴν πῶς ἀμυδρὴ, ρέπει σ' αὐτὴν τυφλά, κουφά, κατὰ τρόπο ἀποκλειστικὸ καὶ

1) Ὡς τοὺς ἀστερισμοὺς, ἀπὸ τὸν 1ο τόμο § 23. Ἐπιπλέον ἀπὸ τοὺς ἀστερισμοὺς, Τόμ. 2ος, Κεφ. 23.

ἀδιάσειστο. Ἄλλὰ μὲ τὸ νὰ μᾶς συνεπαίρνει ἔτσι ἐμᾶς, κι' ἄλλοιῶς τὰ ἀνόργανα σώματα, αὐτὸ τὸ ἴδιο, δὲν παύει διόλου, παντοῦ καὶ πάντα νὰ εἶνε ταυτόσημο μὲ τὸν ἴδιο τοῦ τὸν ἑαυτοῦ. Κι' ἀπαράλλαχτα ὅπως, οἱ πρῶτες αὐγινὲς ἀκτίνες, δικαιοῦνται κι' αὐτὲς νὰ ὀνομαστοῦνε ἠλιακὸ φῶς, ἴσα κι' ὅμοια μὲ τὸ μεσημεριανὸ λιοπύρι, ἔτσι κι' ἐδῶ, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ὀνομάσουμε τὸ κοινὸ τοῦτο κίνητρο μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, νὰ τὸ ποῦμε σ' ἄλλες τὶς περιπτώσεις: ΘΕΛΗΜΑ, δείχνοντας μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸ τί ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ κάθε τι μέσα στὸ Σύμπαν, τὸ βασικὸ περιεχόμενο, μοναδικὸ σὲ κάθε φαινόμενο.

Ἡ χειρότερη παρανόηση θὰ εἶταν νὰ πιστέψει κανεὶς ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ μίαν ὀνομασίαν ὥστε νὰ δείξουμε μ' αὐτὴν ἓνα ἄγνωστο μέγεθος, ἐνῶ ἀντίστροφα πρόκειται γιὰ τὴν πῶς χεροπιαστὴ γνώση ποῦ μπορούμε νὰ χουμε πάνω στὴν πραγματικότητά. Γιατί, κατὰ τέτοιον τρόπο, ξανατσακωνοῦμε ἐκεῖνο ποῦ εἶνε ἀπροσπέλαστο μπρὸς στὴν ἄμεση κατάληψη τοῦ μυαλοῦ μας, ἄρα, ἐκεῖνο ποῦ μᾶς εἶνε ἄγνωστο καὶ ξένο ὅσον ἀφορᾶ τὴν οὐσία του καὶ ποῦ θὰ τ' ὀνομάσουμε **Δύναμι τῆς Φύσης**. Τοῦτο εἶνε τὸ πρῶτο ποῦ γνωρίζουμε βαθύτατα καὶ ἀκριβέστατα—παρὰ κάθε τι ἄλλο—μ' ὅλον ὅτι αὐτὸ δὲ μᾶς εἶνε νοητὸ παρὰ ἀπὸ ἓνα μονάχα σημεῖο: ἀπ' τὸ ἐσῶτερο, ἀπὸ τὸ ἴδιο μας τὸ εἶναι. Νὰ γιὰ τὴν ἔχουμε χρεὸς νὰ ξεκινήσουμε ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴ μαρτυρία, καὶ νὰ τὴν χρησιμοποιήσουμε γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τ' ἄλλα τὰ φαινόμενα. Μ' ἄλλα λόγια, καταλάβαμε ὅτι τὸ ἀρχέτυπο στοιχεῖο ποῦ ἐνυπάρχει σ' ἄλλες τὶς κινήσεις καὶ σ' ἄλλες τὶς τροποποιήσεις τῶν σωμάτων, ὅσο ποικίλες καὶ διάφορες, μπορεῖ νὰ εἶνε αὐτὲς, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶνε ταυτόσημο μὲ τὴν οὐσία του, ἂν καὶ μίαν μονάχα εὐκαιρία μᾶς παρουσιάζεται νὰ τὸ πλησιάσουμε καὶ νὰ τὸ γνωρίσουμε ἄμεσα: ἐννοῶ, μέσα στὶς κινήσεις τοῦ ἴδιου μας τοῦ κορμιοῦ. Τούτη ἡ πείρα, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τ' ὀνομάσουμε **ΘΕΛΗΜΑ**.

Καταλάβαμε πῶς ἡ ζωντανὴ καὶ δραστικὴ ἀρχὴ μέσα στὴ Φύση, ἐκδηλωμένη μὲ μορφὲς ὄλο καὶ πῶς τέλειες, ἀφοῦ ἀνοψωθεῖ—βαθμίδα βαθμίδα—ἀνάμεσα στὶς τέτοιες μορφές, φτάνει στὸ σημεῖο ὅπου ἀποδέχεται κατευθεῖαν τὸ φῶς τῆς γνώσης, δηλαδὴ φτάνει στὴν κατάσταση ὅπου ἀποχτᾶ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Κι' ἀπὸ τὴ στιγμὴν ἐκεῖνη, παρουσιάζεται μπρὸς στὴν συνείδηση τούτη σὰν εἶδη διάφορα τοῦ Θέλῶ ποῦ ἀνάμεσα στὸ κάθε τι, τὸ γνωρίζουμε καλλίτερα ἀπ' ὅτι δήποτε ἄλλο καὶ συνακόλουθα, τὸ ἴδιο τοῦτο δὲν ἐπιδέχεται ἐξ ὑστέρων ἐξήγηση, ἀλλὰ ἀντίστροφα, αὐτὸ τοῦτο χρησιμεύει σὰν ἐξήγηση σ' ἄλλα τ' ἄλλα πράγματα. Ἐτσι τὸ **ΘΕΛΗΜΑ** τοῦτο εἶναι τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό», ὅσο τούλάχιστον μπορεῖ νὰ τὸ χωρέσει τὸ μυαλό μας.

ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΚΑΙ ΟΜΟΟΥΣΙΟ ΘΕΛΩ.

(Ἐκ τῆς «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός») (1)

Τὸ Θέλημα ἐκδηλώνεται, τόσο ἀκέραια καὶ τόσο ἐντατικὰ μέσα σὲ

1) Ὡς τὸν ἀστερισμὸ, Τόμ. 1ος, § 25. Ἐπιπλέον ἀπὸ τὸν ἀστερισμὸ, Τόμ. 2ος, Κεφ. 25.

μιά μόνη βελανιδιά, όσο και σ' εκατομμύρια βελανιδιές. Ο αριθμός των βελανιδιών αυτών, το πολλαπλασιασμός τους μέσα στο Είδος και στο Χρόνο, δεν έχει καμμιά σημασία μπρός στο Θέλημα, αλλά βαρύνει μονάχα μπρός στο λογής λογής πλήθος των ατόμων που τον νοιώθουν μέσα στο χώρο και στο χρόνο, όπου τα ίδια αυτά άτομα βρίσκονται διάσπαστα. Ούτε καν αυτό το ίδιο το πλήθος τ' άτομα ενδιαφέρουν το ίδιο το Θέλω. Ενδιαφέρουν μονάχα τη φαινομενική του Θέλω έκδηλωση. Να γιατί μπορούμε να ποθούμε πώς αν πράγμα αδύνατο δηλαδή—ένα και μόνο πλάσμα, έστω και πιο τιποτένιο, μπορούσε να εκμηδενιστεί ολόκληρο, τότες, μαζί μ' αυτό θάπρεπε να εξαφανιστεί ολόκληρο το Σύμπαν. Αυτό ίσα ίσα τό προαισθάνθηκε ο μέγας μυστικιστής Άγγελος Σιλέσιος, όταν έλεγε.

«Ξαίρω πώς δίχως έμένα ο Θεός δεν μπορεί να ζήσει ούτε στιγμή. Αν εκμηδενιστώ έγώ, πρέπει κι' αυτός να ξεψυχήσει».

Ο καθένας μας δε γνωρίζει άμεσα, παρά ένα μονάχα πλάσμα: το ίδιο του το Θέλημα, μέσα στην ίδια του τη συνείδηση. Το άτομο, τ' γνωρίζει όλα τ' άλλα μονάχα κατά τρόπον έμμεσο, και τ' κρίνει ανάλογα προς το άμεσο αντικείμενο της γνώσης του. Η αναλογία τούτη μπορεί λίγο ή πολύ να έμβασθύνει ανάλογα κι' αυτή με την ικανότητα του στοχασμού. Αυτό και μονάχα το περίοτατικό, σημαίνει κιόλας—και είνε βαθύτατη ή σημασία του—πώς στην πραγματικότητα **δέν υπάρχει (στον κόσμο) παρά μονάχα ένα πλάσμα:** Η αυταπάτη της πληθώρας—ή Μάγυρα—αναπόσπαστη απ' τις μορφές που παίρνει ή έξωτερική και αντικειμενική συναίσθηση, δεν μπόρεσε να φτάσει ίσαμε το έσωτερικό απλό στοιχείο της συνείδησης, και γι' αυτό ή αυτεπίγνωση βρίσκει πάντα μέσα της ένα και μοναδικό πλάσμα.

Αν προσέξουμε την τελειότητα—την πάντα ανεπαρκέστατα θαυμασμένη—των έργων της Φύσης, ή τελειότητα αυτή, που και στον τελευταίο και στον πιο άσημαντο οργανισμό—στο γεννητικό λ.χ. σύστημα του φυτού ή στην έσωτερική ύψη του έντόμου—μαρτυρεί φροντίδες τόσο άπειρες, εργασία τόσο ακούραστη, ώστε εξετάζοντας ξεχωριστά ένα απ' τ' έργα αυτής της Φύσης, λές και είνε το μοναδικό της πλάσμα, το πλάσμα όπου μπορούσε να ξεδέψει αυτή μιάν και καλή ύλη την τέχνη της κι' όλη τη δύναμή της, ενώ αντίτροφα το βρίσκουμε το έργο αυτό επαναλαμβανόμενο άπειρες φορές στο καθένα απ' τ' άμέτρητα άτομα του κάθε Είδους και έκτελεσμένο με την ίδια λεπτολόγα φροντίδα ακόμη και στα Είδη εκείνα που κατοικοεδρεύουν σε ξεμοναχιασμένα κι' άγνωρα κρησφύγετα, όπου δεν έχει εισηχώρησει ως τη στιγμή κανένα βλέμμα.

Αν, έξ άλλου, προσπαθήσουμε ν' αναλύσουμε—στο μέτρο του δυνατού—τη σύνθεση που αποτελούν τ' αμέτρητα μέρη ενός οποιουδήποτε οργανισμού, παρατηρούμε πώς δεν καταλήγουμε ποτέ σ' ένα συνθετικό αρχέγονο και τέλεια απλό, ακόμη δε λιγώτερο σ' ένα στοιχείο ανόργανο.

Αν τέλος, κάνουμε τον κόπο να φιλοσοφήσουμε πάνω στην αυστηρότητα υπολογισμένη προσαρμογή που έμφανίζουν όλα τα αυτά μέλη ώστε να εξασφαλίσουν τη συντήρηση και την ύπαρξη του συνόλου, και χάρη σ' αυτό ίσα ίσα κάθε ζωντανό όν έμφανίζει αυτό και μόνο και

μέσα στο Είναί του, κάτι το τέλειο, και αν ταυτόχρονα πάρουμε υπ' όψη μας ότι το καθένα απ' αυτά τ' αριστουργήματα με ελάχιστη ατομική διάρκεια έχει κιόλας δημιουργηθεί ανυπολόγιστες φορές, και μ' όλα τα αυτά το κάθε αντίτυπο του ίδιου είδους, κάθε μαμούνι, κάθε λουλούδι, κάθε φύλλο, έμφανίζεται πάντα επεξεργασμένο ακριβώς με την ίδια φροντίδα ως αν να είτανε το πρώτο, δείχνοντας έτσι πώς ή Φύση κάθε άλλο παρά κουράζεται ή τσαπατσουλεύει το έργο της, αλλά άπεναντίας αναπτύσσει την ίδια υπομονητική μαεστρία για να τελειοποιήσει το τελευταίο καθώς και το πρώτο δείγμα στα προϊόντα της (1).

Τότε καταλαβαίνουμε πριν απ' όλα ότι, ή κάθε απόλυτη τέχνη διαφέρει απόλυτα, όχι μονάχα σε βαθμό, αλλά και σε αυτήν τούτη την ουσία της διαφέρει απ' τη δημιουργική εργασία της Φύσης, και καταλαβαίνουμε έπειτα ότι αυτή ή αρχέγονη δημιουργική δύναμη, ή natura naturans⁽²⁾ είνε στο καθένα απ' τ' αναρίθμητα έργα της, στο πιο μικρό όσο και στο πιο μεγάλο, στο τελευταίο όπως και στο πρώτο, **άμεσώτατα, πλέρια και άδιαίρετα παρούσα.** Απ' αυτό συμπεραίνουμε πώς καθ' έαυτήν, και σε Φύση, που είνε, άγνοει το χρόνο και το χώρο. Κι' αν απ' την άλλη μεριά πάρουμε ακόμη υπ' όψη μας ότι ή παραγωγή αυτών των αριστουργημάτων με την αφάνταστη τελειότητα στοιχίζει τόσο λίγο στη Φύση ώστε να κατασκευάζει αδιάκοπα με ανυπολόγιστη σπατάλη χιλιάδες οργανισμούς που δε φτάνουν ποτέ στην ωριμότητα, εγκαταλείποντας ανέλεητα κάθε τι το ζωντανό σε λογής λογής κινδύνους, ενώ σαν αντίβαρο είνε πάντα έτοιμη έφ' όσον τη βοηθήσει το τυχαίο ή αν την προκαλέσει κάποιο ανθρώπινο τέχνασμα να ξεφουρνίσει εκατομμύρια αντίτυπα σε λογής λογής είδος, και κει όπου δεν ξεφουρνίσει παρά μονάχα ένα δείγμα, δείχνοντας έτσι πώς τ' εκατομμύρια δεν της στοιχίζουν πιο ακριβά απ' το ένα και μόνο, αν καλά λοιπόν τ' πάρουμε όλα αυτά υπ' όψη μας, ξαναμπορούμε πάλι και στο σημείο τούτο να καταλάβουμε ότι ή πληθώρα των αντικειμένων έχει τη ρίζα της στον τρόπο της γνώσης του υποκείμενου, ότι είνε ξένη προς το «πράγμα καθ' έαυτό», δηλαδή ξένη προς την έσωτερική αρχέγονη δύναμη που έκδηλώνεται με φαινομενική πληθώρα. Συνακόλουθα, ο χρόνος και ο χώρος, που μόνο αυτά κάνουν μορφή την κάθε πληθώρα, δεν είνε άλλο παρά μονάχα μορφές που τις δημιουργούμε με το μυαλό μας.

Σημειώνουμε το λοιπόν έδω, κάνοντάς την να διαφαιίνεται πέρα απ' τ' φαινόμενα, την **ένότητα** τούτου του Θέλω, που μέσα σ' αυτό αναγνωρίσαμε την πραγματικότητα «καθ' έαυτήν», του κάθε τι που είνε

(1) Να προσέξουμε και να συγκρατήσουμε τούτο δώ το κατεβατό, γιατί είνε απ' τ' πιο χαρακτηριστικά. Αποτελεί ένα καταπληκτικό αντίβαρο στ' η άλλη σκεπτικιστική άπαισιοδοξία, λές και βγήκε απ' το στοχασμό του πιο αισιόδοξου φιλόσοφου. Δεν είνε δ' ή μόνη περίπτωση τούτη έδω. Τέτοια και άλλη, μας δίνουν κιόλας να καταλάβουμε δυό αξιοπρόσχητα σημεία. Το γιατί, δηλαδή, από τη μι' βρέθηκαν σχολιαστές που ισχυρίστηκαν ότι ο Σ. είνε κατά βάθος... αισιόδοξος, κι' από την άλλη, συζητιστές του όπως ο Χάρτμανν, κατάφεραν να συγκρατήσουν την άπαισιοδοξία με την αισιόδοξία. Πλατύτερα στα συμπεράσματά μας.

2) Δηλαδή: ή γεννήτρα Φύση.

φαινόμενο. Μιά και τοῦτο τὸ ἐνιαῖο τοῦ. Θέλω εἶνε μεταφυσικό, ἢ γνώση ποῦ ἐκπορεύεται ἀπ' αὐτὸ εἶνε γνώση ὑπερβατική, δηλαδή, δὲ στηρίζεται στὴ λειτουργία τοῦ μυαλοῦ μας, καὶ καλὰ καλὰ δὲν μποροῦμε νὰ τὴν κατέχουμε χάρι στὶς διανοητικὲς μας λειτουργίες.

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΚΛΙΜΑΚΩΤΟΙ ΒΑΘΜΟΙ ΤΟΥ ΘΕΛΩ

(Ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός» (1)).

Στὸν κατώτερο βαθμὸ, ὅπως διόλου χαμηλὰ στὴν κλίμακα θὰ βλέπαμε λοιπὸν τὸ Θέλημα νὰ ἐκδηλώνεται στὸ γενικὸ φαινόμενο: ἔλξη καὶ ἀπώθηση (2).

Ἐκδηλώνεται σ' αὐτὰ τὰ δύο, σὰ μιὰ τυφλὴ ὄθηση, σὰ μιὰ κουφὴ καὶ σκοτεινὴ ὄρμη ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ χεῖ καμμιάν ἀμεση εἰπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ της. Αὐτὸ εἶνε τὸ εἶδος τὸ πιὸ ἀπλό καὶ πιὸ ἄτονο ποῦ δείχνει στὴν ἐξατομικευσὴ τοῦ Θέλημα. Καὶ μὲ τούτῃ τῇ μορφῇ, μὲ τούτῃ τὴν προσπάθεια τὴν τυφλὴ καὶ ἀσυναίσθητη, ἐκδηλώνεται σ' ὀλόκληρη τὴν ἀνόργανη φύση, μ' ὅλες τὶς πρωτόγονες δυνάμεις τοῦ ποῦ ἢ φυσικὴ καὶ ἢ Χημεία καταγίνονται νὰ τὶς καθορίσουν καὶ ψάχνουν νὰ βροῦν τοὺς νόμους τους.

Ἡ κάθε μιὰ ἀπ' τὶς δυνάμεις αὐτὲς μᾶς παρουσιάζεται μέσα σὲ ἑκατομμύρια φαινόμενα ἀπόλυτα ὅμοια καὶ πλέρια κανονικά, ὅπου δὲν παρατηρεῖται τὸ παραμικρὸ ἴχνος ἀτομικὸς χαραχτήρας, ἀλλὰ ἀπλοῦστατα πολλαπλασιάζονται μέσα σὲ χρόνον καὶ σὲ χώρον, δηλαδή, πολλαπλασιάζονται χάρι στὴν ἀρχὴ τῆς ἀτομικοποίησης, ἀπαράλλαχτα ὅπως μιὰ εἰκόνα πολλαπλασιάζεται στὶς ἐπιφάνειες ἑνὸς πολυέδρου πρίσματος.

Ἐξατομικευόμενο, ἀπὸ βαθμὸ σὲ βαθμὸ, ὅλο καὶ πιὸ εὐδιάκριτα, τὸ Θέλημα ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ δρᾷ σὰ δύναμη τυφλὴ καὶ ἀσυναίσθητη μέσα στὸ φυτικὸ βασίλειον, ὅπου ὄχι πᾶ τὰ αἷτια—μὲ τῇ στενῇ σημασίᾳ τους—ἀλλὰ μᾶλλον ἐρεθίσματα ἀποτελοῦν τὶς συναρτημένους ἐκδηλώσεις του. Τὸ ἴδιο γίνεται γιὰ τὴν φυτοζωοῦσα μερίδα τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, δηλαδή, ἐνῶ διαρκεῖ ἡ διαμόρφωση καὶ ἡ ἀνάπτυξη ὅλων τῶν ζωικῶν ὀργανισμῶν, ἐπίσης καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τους λειτουργίας. Στὴν περίπτωση αὐτῇ, ἐξακολουθοῦν τὰ ἀπλά ἐρεθίσματα νὰ καθορίζουν, μὲ βᾶση τὴν ἀνάγκη, τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ Θέλω.

Ἐφ' ὅσον ἀνυψωνόμαστε ἀπὸ βαθμίδα σὲ βαθμίδα, ὅλο καὶ πιὸ ξεκάθαρα στὴν ἐξατομικευσὴ, φτάνουμε ἐπιτέλους στὸ σημεῖον ὅπου δὲν

1) Τόμ. 1ος, 27.

2) Ἡ κατὰ λέξιν διάφραση στὴ σοπεργαονερικὴ φράση δὲν εἶνε ἀκριβῶς αὐτῇ. Δὲ θάβγαινε ὅμως ἀλλοιῶς νόημα, γιατί ἐδῶ πρόκειται γι' ἀπόσπασμα, ἐνῶ ἐκεῖ ἡ ἔννοια προβάλλει ἐξ αἰτίας τὰ προηγούμενα. Ἐξ ἄλλου, ἀνάλογη ἐλευθερία—ὄχι βέβαια τὴν ἴδια—παίρνει—συστά κατά τὴ γνώμη μας ὁ P. Godet, ποῦ ὡς γνωστὸ παραβάλλει τὰ κείμενα στὶς δύο γλώσσες. Ὅμοια ὁ ἴδιος, προτιμᾷ τὴ σειρά ποῦ ἀκολουθοῦμε, σὲ τοῦτο δῶι τουλάχιστον τὸ πέρασμα.

μπορεῖ πᾶ τὸ ἄτομον ποῦ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἰδέα (βαθμὸς ὅπου ἀντικειμενικοποιεῖται τὸ Θέλω), νὰ δεχτεῖ μὲ μόνες τὶς κινήσεις σ' ἀντίδραση πρὸς τὰ ἐρεθίσματα, τὴν τροφή ποῦ πρέπει ν' ἀφομοιώσει.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε πῶς ὁ ἐσωτερικὸς ὀργανισμὸς ὑπόκειται δὲ τέτοια ἐρεθίσματα. Ὅμως ἐδῶ, ἡ τροφή ποῦ ἀπαιτεῖ αὐτὸς ὁ ὀργανισμὸς, εἶνε πιὸ εἰδικὴ καὶ πιὸ καθωρισμένη. Ἐξ ἄλλου, μιὰ καὶ τὰ φαινόμενα τώρα δείχνουν ὅλο καὶ πιὸ μεγάλη ποικιλία, ἐξ αἰτίας αὐτὸ τὸ πολυποίκιλον, μπερδεύονται μετὰξὺ τους, ὥστε παρεμποδίζονται μετὰξὺ τους, κι' ἔτσι, τὸ τυχαῖο ποῦ χάρι σ' αὐτὸ βρίσκει τὸ ἄτομον τὴν τροφή του, καταντᾷ τώρα ὅλο καὶ πιὸ ἀπίθανο. Ἀνάγκη λοιπὸν ὥστε τὸ ζῶον, μόλις ἔχει ἐγκαταλείψει τὸ αὐγὸ του ἢ τὴ μήτρα τῆς μάννας του, ὅπου ζοῦσε μιὰ ζωὴ ἀσυνείδητη καὶ πέρα ὡς πέρα ὀργανικὴ, νὰ βρεῖ καὶ νὰ διαλέξει μόνον τοῦ τὴν τροφή του. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀπαιτεῖ ὥστε νὰ κινηθεῖ τὸ ζῶον μὲ τὴν ἐπίδραση κινήτρων, καὶ γι' αὐτὸν ἄρα τὸ λόγο ἀποχτᾷ τὴν ἱκανότητα νὰ μαθαίνει, ὥστε ἐμφανίζεται ἔτσι ἡ γνώση στὴ βαθμίδα τούτῃ ὅπου ἐξατομικεύεται τὸ Θέλημα. Καὶ εἶνε πᾶ ἡ γνώση σὰν ἓνα βοηθητικὸ ὄργανον, μ η χ α ν ἢ (1), ἀπαραίτητη στὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ στὴν διαιώνισιν τοῦ Εἴδους. Στὴν ἐμφάνισίν της ἡ γνώση ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸ μυαλὸ ἢ ἀπὸ γάγγλιο ὀγκωδέστερον, ἀπαράλλαχτα ὅπως κάθε ἄλλη ῥοπή ἢ κάθε ἄλλη τάση τοῦ Θέλω ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ κάποιο ὄργανον, ἢ ἀκριβέστερα φηγουράρει στὸ Φαντάσμά μας σὰν ὄργανον. Ἀλλὰ τότες, ταυτόχρονα μ' αὐτὸ τὸ βοηθητικὸ ὄργανον, ταυτόχρονα μὲ τὴ μηχανὴ ἐκείνη, παρουσιάζεται ὁ κόσμος σὰ Φαντασμός: μ' ὅλες του τὶς μορφές: δηλ. μὲ ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, μὲ χώρον, χρόνο, μὲ ποικιλία καὶ μὲ αἰτιότητα.

Τὸ Σύμπαν δείχνει τὴ δευτέρῃ του ὄψη. Ἴσα μ' ἐδῶ εἶτανε καθαρὸ Θέλημα, ἐνῶ τώρα εἶνε ταυτόχρονα καὶ Φαντασμός. Αὐτὸ συμβαίνει, γιατί μιὰ κι' ἔφτασε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον, τὸ Θέλημα—ποῦ ἴσα μὲ τὴ στιγμὴ τούτῃ κυνηγοῦσε τοὺς σκοποὺς του μέσα στὸ σκοτάδι μὲ μιὰν ἀλάθευτη σιγουράδα, ἀναψε τώρα μιὰ λαμπάδα γιὰ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, καὶ εἶνε τούτῃ ἡ λαμπάδα τὸ μέσο γιὰ νὰ προλάβει τὶς ζημιές ποῦ ἡ ποικιλία καὶ τὸ μπερδεμα ἀνάμεσα στὶς ἐκδηλώσεις του θὰ προκαλοῦσαν στὶς τελειότερες ἐκφράσεις του.

Τέλος, στὸ σκαλοκέφαλον τῆς κλίμακας, ἐκεῖ ὅπου τὸ Θέλημα φτάνει στὸν ὑπέρτατον βαθμὸ τοῦ ἀντικειμενισμοῦ του, στὴ γνωστικὴ ἱκανότητα τοῦ νοῦ ποῦ πρωτοεμφανίζεται καὶ στὸ ζῶον, καὶ ποῦ παίρνει ἀπ' τὶς αἰσθήσεις τὰ δεδομένα της, καὶ ποῦ ἀπ' αὐτὴν ἀπορρέει ἡ καθαρὴ κατανόηση, βρίσκειται συνδεδεμένη μὲ τὸ παρόν, καὶ κατὰ τὸν τρόπο αὐτόν, καταντᾷ κι' αὐτὴ ἡ ἴδια γνώση ἀνεπαρκέστατη.

Στὸ πλάσμα τὸ περίπλοκον, μὲ τὶς πολυποικίλες ὄψεις, καὶ ποῦ ὑπόκειται σὲ πολυποικίλες μορφές, στὸ πλάσμα ποῦ τὸ δένουν χίλιες ἀνάγκες καὶ ποῦ κυνηγᾷ μύριους σκοποὺς, δηλαδή, στὸν ἄνθρωπον, χρειάζεται γιὰ τὴ συντήρησίν του, τὸ φῶς μιᾶς διπλῆς γνώσης. Τοῦ χρειάζεται σὰ νὰ λέμε, πιὸ πολὺ ἀπ' τὴν αἰσθητὴ γνώση, τοῦ χρειάζεται

1) Ἑλληνικῶς στὸ κείμενον.

μιά αναγωγή της γνώσης σε δεύτερη δύναμη, ή αν προτιμᾶ κανείς, τοῦ χρειάζεται, μιὰ δεύτερη γνώση, ποὺ νὰ τὴν ἀντανაკλᾷ ἢ πρῶτη. Τοῦ χρειάζεται, ἢ ἰκανότητα γιὰ ἀφηρημένη ἀντίληψη. Μὲ τούτην δὲ ἐμφανίζεται ἢ ἐνσυνείδητη σκέψη ποὺ προϋποθέτει τὴν ἰκανότητα ν' ἀγκαλιάσει ὁ νοῦς μὲ τὴ ματιὰ του, τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον, καὶ συνακόλουθα ἐμφανίζεται ἢ ἰκανότητα νὰ βουλεύεται ὁ νοῦς, ν' ἀνησυχεῖ, νὰ προϋπολογίζει, νὰ ἴδῃ ἀλλοιωτικά ἀπ' ὅτι δρᾷ ὅταν ἐπηρεάζεται ἀπ' τὸ παρόν, καὶ τέλος νὰ ἀποχτιᾷ ξεκάθαρα συνείδηση πάνω στις ἀποφάσεις τοῦ ἴδιου τοῦ τοῦ Θέλῳ.

Η ΕΚΑΤΟΜΠΥΛΗ ΘΗΒΑ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΗΣ ΝΟΗΜΑ

Τὴ θέλει δίχως προηγούμενη, δίχως τὴν ἴμοια της στον κόσμον καὶ στὴν ἱστορία, τὴν κοσμοθεωρία τοῦ Σοπεγγίου. Καὶ τοῦτο γιατί, ἐκπορεύεται αὐτὴ, ἀπὸ τὴ διπλὴ τὴν Ἀποκάλυψή του, ποὺ εἶνε: τὸ ΘΕΛΗΜΑ καὶ ὁ ΦΑΝΤΑΣΜΟΣ. Ἔτσι, μετὰ τὴν ἀποκάλυψη, ἀκολουθήσεν ἢ ἀνακάλυψη. Δηλαδή, ἢ δική του «ὁδὸς τῆς Λαμασκῶ», τὸν ἠδῆγησε—θέλει νὰ πεῖ—πολὺ πρὸ πέρα ἀπ' ὅπου πῆγε ὁ προγενέστερός του ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν. Τὸν ἔστειλε ν' ἀνακαλύψει τὴ ΘΗΒΑ τὴν ΕΚΑΤΟΜΠΥΛΗ.

Θήβα, σὰ λέει, δὲν ἐννοεῖ βέβαια τούτην δὴ τὴ δική μας στὴ Βοιωτία, ποὺ εἶτανε μόνο Ἐπαύλυη, ὡς ξαίρουμε. Πρώτιστα γιὰ τὴν ἄλλη Θήβα, ἐκεῖ στὴν Αἴγυπτο, χτισμένη δῶδε-πέρα, πάνω στις δυὸ τίς ἀκροποτιάμεις τοῦ Νείλου, ποὺ ὅπως δὴ τὸ μάθαμε, συμβολίζει κι' αὐτὸς τὸν ἴδιο τὸ φιλόσοφο.

Δὲν ἔλειψαν ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς φάνηκε παράξενο τὸ γιατί ἀρχαιογνώστης ὅπως εἶτανε, καὶ μυστικὸπαῖδος στὸ εἶδος του, ὁ Σοπεγγίου, τάχατες δὲν προτίμησε τὴ σωστή, τὴ φαινομενικὴν ὀνομασία Ταπίτ,—ὅπως τὴ λένε τὰ ἱερόγλυφα—ἀλλὰ υἱοθέτησε κι' αὐτὸς, τὸ «Θήβη» ἢ «Θήβαι», ποὺ εἶνε φανερὴ παρετυμολογία, μὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἔτσι ἄκουσαν κι' ἔτσι προφέρανε, μαθημένοι κυλάς νὰ δίνουν τ' ὄνομα αὐτὸ σὲ πολιτεῖες δικές τους ἢ καὶ ξένες.⁽¹⁾

1) Ὡς γνωστό, ἐξὸν ἀπ' τὴν πρωτεύουσα τῆς Βοιωτίας, τὴν ὀνομασία Θήβη ἢ Θήβαι, τὴν ἔφερον ἐπίσης κι' ἄλλη ἑλληνικὴ πόλη, παραθαλάσσια μάλιστα, στὴ Φθιώτιδα (ἢ μετέπειτα Φιλιππούπολις). Ἐξ ἄλλου, Θήβη ἀποκαλέσανε οἱ Ἕλληνες μιὰ πόλη τῆς Τρωάδας, φωνητικῆς καταγωγῆς. Τέτοια μετονομασία τῆς Ταπίτ εἶνε πολὺ πρὸ ἐνκαλοξήγητη, ἀν πάροιντε ὑπ' ὄψη μας, ὅτι Φοίνικες μαζί μὲ τὸν παραμυθένιο Κάδμο ἔχτισαν καὶ τὴ Θήβη τῆς Βοιωτίας, καὶ προφανέστατα τὴν εἶχαν κι' αὐτὴν ὀνομάσει Ταπίτ, ὅπως τὴν πολιτεία τοῦ Νείλου ποὺ εἶταν ἀρχὴ ἀρχὴ, συνοικισμὸς Φοινίκων.

Συμβαίνει ὅμως κα' ἐδῶ τὸ ἴδιο κι' ὅμοιο ποὺ ἐγινε μὲ τὴν Ἑλληνικὴ τοῦ Νείλου ὀνομασία. Εἶτανε δηλαδή καὶ εἶνε αὐτὴ πολὺ πρὸ κοσμοξήκουστη στὴν οἰκουμένη πᾶσα. Συντρέχει ὡς τόσο καὶ κάτι παραπάνω ἀκόμη. Ὁλοκληρώνει τ' ὄνομα τὸ Ἑλληνικὸ πέρα ὡς πέρα τὸ συμβολισμό, καὶ εἶνε ἀληθείᾳ εὖρημα σωστό. Γιατί, στὸ αἰγυπτιακὸ τὸ παρεπώνυμο ⁽¹⁾ οἱ Ἕλληνες ἀντίταξαν ἓνα δικό τους. Τὴν εἶπαν ΕΚΑΤΟΜΠΥΛΗ. ⁽²⁾

Κι' ἔτσι προβάλλει ὑποβλητικὰ τ' ὄραμα τὸ συμβολικὸ μιᾶς πρωτεύουσας μὲ ἑξατὸ εἰσόδους. Ἀλλὰ κι' ὅταν ἀμφισβητήθηκε ἢ ἀποψη αὐτὴ, μὰ καὶ οὔτε ἴχνος περισώθηκε ἀπ' τῆς Ταπίτ τὰ κάστρα, καὶ δὲ χάνει ἢ ὑποβολὴ τὴ σημασία της. Ἀν ἴσως καὶ καλὰ οἱ Ἕλληνες τὴν εἶπαν Ἐκατόμυλη, ἔξαιτίας οἱ πολυάριθμοι ναοὶ οἱ ψηλόπορτοι, οἱ στοῆς οἱ μυστηριακῆς καὶ οἱ πυλῶνες τους οἱ ἐπιβλητικοί, καὶ ἢ σπερχαονερικὴ ἢ φαντασίωση ζωντανεῖ τὸν ὀπασιασμὸ τοῦ μυημένου.

Ἡ τέτοια Θήβα εἶνε ἱερότευκτη, φτιαγμένη ἀπὸ χέρι θεϊκό, καὶ ἱεροσαλπικτῆς της, ἱεροφόρος, ἱεροταμίας της, ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγγίου, στὸ ἱεροῦργημά του τὸ μυστικιστικὸ, στὴν ἱεροφαντία του τὴν ὑπεράυλη καὶ τὴν ἀπόκοσμη. Καὶ ὅλα του τὰ θέσφατα ἱεροφραγγῆ, ἴσα ἴσα γιατί εἶνε θεβᾶγενῆ καὶ θεβῶγεννητα...

Μὰ τοῦτο δὴ ἔαφνίζει ἀκόμη πύτερο.

Γιατί, μέσα σ' αὐτὴν τὴ θεοδόμο Θήβα, σὲ τούτη τὴ Μητρόπολη τὴ θεοδόμητη, πῶς τάχα νὰ βρεθεῖ σὴν παραστρατημένος ὁ θεόεχθρος αὐτὸς καὶ ὁ μισόθεος, ὁ βροντοφῶνος μιᾶς θεοῦχθιας, μὲ λόγια μάλιστα ποὺ τὸ κινεῖν τοὺς εἶνε καὶ μιὰ βλαστήμια;...

Καὶ νὰ στὸ λογικὸν εἶρημό της ἢ ἀντίθεση.

Ἰδανιστὲς καὶ μεταφυσικοὶ ἀντίθεοι δὲν ἔλειψαν προτιμῆτά του ἀπ' τὴν ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Πολὺ λιγώτερο περιεργὴ λοιπόν, ἢ θεολόγητη ἀντίθεση μινία τοῦ Σοπεγγίου, ἴσα ἴσα γιατί θέλει αὐτὸς τὸν ἔμπορον ὄμοιο στὴν εἰλικρινείᾳ του, κι' ἀναγνωρίζει πῶς δὲ χοροῦν μυστήρια στῆς χορηματιγορᾶς τὰ νεφερέσσα.

1) Πῆς γιατί δὲν τοὺς καλοερχότανε ἢ φωνητικὴ ὀνομασία, πῆς γὰ νὰ διακρίνουν τὴν πρὸ μεγάλη πολιτεία τοὺς ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες, οἱ Αἰγύπτιοι ἔλεγαν ἀντὶ Ταπίτ, Οὐαζέτ, ποὺ σημαίνει ἀπλοῦστατα: Πόλη. Ὡς ὑπενθυρίσαμε τὴν εὐκαιρία αὐτὴ πῶς στὴ θέση τῆς Θήβης βρίσκονται τ' ἀραποχόρια Λουξὸρ καὶ Καρνάκ.

2) Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ Λιόδωρο, ἀπὸ Στράβωνα, κτλ.

Όμως κι αυτό ακόμη θα ήταν δευτερότερο, μπροστά στην άλλη υπόθεση. Στο ότι δηλαδή, δεν είχε πια στα χέρια της θρησκείας, — της οποιασδήποτε — ή δυνατότητα να λύσει το πρόβλημα το κοσμολογικό. Και κοσμολογικό σ'α λέει, συμπεριλαμβάνει βέβαια μαζί και το κοινωνικό το πρόβλημα. Αυτό, τον ξεμαρκάινει άγεφύρωτα, απ' τις θρησκείες προπάντων τις αϊσιόδοξες, όπως ο Ιουδαϊσμός και ο Μουσουλμανισμός. Τον φέρνει πιο κοντά στο Βουδδισμό, γιατί εκείνος κεί δεν είχε καλά καλά θρησκεία. "Όσο για τις σχέσεις του με τα χριστιανικά θρησκευόμενα, είχε βέβαια έχθρικές αυτές, από μιαν ώρισημένη μ'α και συγκεκριμένη πλευρά. Αντιστρατεύεται το Χριστιανισμό, στο γενικό το μέτρο πρώτα απ' όλα που φανερώνει αϊσιοδοξία. Ακόμη πιο πολύ εναντιώνεται, όταν η μία ή άλλη Έκκλησία προσβάλλει την αξίωση να κυβερνήσει συνειδήσεις.

Από την άλλη όμως συμφιλώνεται — όπως είδαμε — θέλει να πλησιάσει τους Χριστιανούς, απ' τη στιγμή όπου αναφαίνονται μέσα σ'αυτούς απαισιόδοχοι κήρυκες, απ' το σημείο όπου, μ'α λεπτομέρεια δίχως αντίκτυπο, της Παλαιάς Γραφής, το προπατορικό αμάρτημα δηλαδή, παίρνει μ'α σημασία κεφαλαιώδη στα χριστιανικά τα δόγματα, μ' άλλο που κατά τη σοπεγχαουερική αντίληψη πρόκειται για μυθική υπόθεση μ'ας βιολογικής πραγματικότητας.

Μ'α εκείνο που περισσότερο απ' όλα τον πλησιάζει στη χριστιανική νοοτροπία, δεν είχε μονάχα ή παράδοση του άσκητισμοῦ — καλά καλά, αυτή ανήκει στη θρησκευτική ιστορία π'α κι όχι στη βιοτική ζωή — αλλά ή καθολική αντίληψη σ' όλη τη Χριστιανοσύνη, που κάνει ώστε να μην υπάρχει χριστιανός δίχως να πιστεύει στην έξ αποκαλύψεως θρησκεία. Η αποκάλυψη στη γενικότερη και στην πλατύτερή της έννοια, του είχε άπαραίτητη, γιατί δίχως τούτην θα ήτανε αδύνατο να ξεπεράσει φιλοσοφικά τα όρια του αποχρώντος λόγου και της αιτιότητας, θα ήτανε ανήμπορο να βρει το ΘΕΛΗΜΑ, θα ήτανε μάταιο να προσπαθήσει ν' αποδείξει το ΦΑΝΤΑΣΜΟ.

Και πλησιάζει τόσο κοντά, απ' την πλευρά αυτήν, στο Χριστιανισμό, ώστε υιοθετεί την ιερολαλή του γλώσσα, ώστε να λέει πότε πότε τον εαυτό του θεόπνευστο από το ίδιο το... "Άγιον Πνεῦμα!

Μ'α ως εδώ και μ'α παρέκει, ή τέτοιου είδους κολλιγιά του. Γιατί άλλωως, νοιώθει τον κίνδυνο μ'ην πάρουνε και τη δική του αποκάλυψη σ'α... θεοκάπηλη. Απ' αυτού κι' έπειτα λοιπόν, ότι π'α δεν μπορεί ν' αντλήσει απ' το Χριστιανισμό, θα ψάξει και θα τόβρει στον αποικιακό έξωτισμό, που τα δικά του τα μυστήρια και οι αποκαλύψεις του, είχε ασύγκριτα πιο μυστηριακά, πιο ύποβλητικά.

Απ' τη στιγμήν εκείνη, τίποτα δεν τον έμποδίζει να λέει τον εαυτό του Θεοδόξαστο και την κοσμοθεωρία του, την Έκατόμπτυλη τη Θήβα του, θεοθεμελιωμένη.

Να γιατί του άρέσουν τόσο τα ιεροπρεπή τα λόγια στην ιεροτροχη τη γλώσσα του που τόσο συχνά θρησκοφέρνει.

* * *

Απ' αυτού κι' έπειτα, είχε αλήθεια εύρημα — σ'α συμβολισμός — ή Θήβα ή Έκατόμπτυλη. Γιατί είχε λαβύρινθος άφάνταστος. Είχε φωτοσκιά, είχε μυστήρια, είχε ύποβολή, είχε θαμβωτικές αναλαμπές, σαν προσπερνά κανείς απ' τους άμέτρητους πυλώνες της.

Είχε το θέλημα κι' ο Φαντασμός, στις πιο πολλές τουλάχιστον φαντασιώσεις της ζωής.

Τα δυο μαζί αυτά στην υπερούσια τη συνουσία τους, δίνουν την άπαισιοδοξία τη σύγχρονη, τη σοπεγχαουερική. Και για να δημιουργηθεί αυτή ίσα ίσα ή άπαισιοδοξία, ανασκαλεύτηκε ολοκληρη ή Μεταφυσική, στρατολογήθηκε ή ένόραση, έγιναν οι συμβιβασμοί, χρειάστηκε ή αποκάλυψη. Μόνο με τέτοιο μίτο Άριάδνης μ'αίνοβγαίνει κανείς απρόσκοπα από τις πύλες της μυστηριακής της Θήβας.

* * *

Και να γιατί απ' εδώ και μπρός, όσο θα προσδεύει ή ανάπτυξη της σοπεγχαουερικής κοσμοθεωρίας, πάντα μέσα σ' αυτήν τη Θήβα θα βρισκόμαστε: πότε στη μ'α της πύλης, πότε στην άλλη.

Όμως στο μεταξύ προσβάλλει π'α έξω από μυστήριο ή γένεση της άπαισιοδοξίας.

Άφου λοιπόν το θέλημα είχε παντού και πάντα ή άπειρη, ή αιώνια, ή άδιαρετη του Σύμπαντος ούσια, κι' άφου το ΘΕΛΩ ολοένα θέλει να ολοκληρώσει τη ζωή, γι' αυτόν το λόγο συνεπαίνοεται άδιάκοπα απ' την άκάθεκτη όρμη να ολοκληρώσει την αυτοδημιουργία του, να συμπληρώσει τα κενά της ζωής, γ'α ισοφαρίσει την κάθε έλλειψη που παρουσιάζει ή ύπαρξη. Τούτη ή αυτοδημιουργός όρμη είχε αναπότρεπτη, γιατί ολοένα βρίσκονται σ' αντίθεση, το θέλω με τις δυο μορφές του: τη θετική και την άρνητική. Γάχα να είχε λογική αυτή ή έσωτερική του θέλω αντίθεση; Βέβαια όχι! Γι' αυτό είχε και παράλογη ή αυτοδημιουργία του.

Ός τόσο, είχε φως φανερό ότι ή ύπαρξη έχει κενά κι' έλλειψεις: ή ύπαρξη ή παγκόσμια και μέσα σ' αυτήν ή φαινόμενική, ή άπατηλή άτομική ζωή. Η έλλειψη είχε πόνος, και ή ένέργεια γ'α να συμπληρωθεί το κενό, είχε κι' αυτή όδύνη.

Ἐξόν κι' ὅταν συμπληρωθεῖ καμμιά φορά ἡ ἔλλειψη, τότες προβάλλει ὄχι εὐδαιμονία, ἀλλὰ κόπος, μπούχτισμα, ἀνία καὶ πλῆξη, ποὺ εἶνε χειρότερα ἀκόμη κι' ἀπ' τὸν πόνο. Πέρα ἀπὸ τοῦτο, ἀπὸ τὴν κάθε ἱκανοποίηση γεννιοῦνται—ὅπως εἶδαμε—μύριες ἐπιθυμίες γιὰ νὰ συμπληρωθοῦν ἄλλες ἔλλειψεις ἄγνωρες ὡς τὴ στιγμή.

Τὸν τόσο ὀδυνηρὸ ἐτοῦτον ἀνταγωνισμὸ τοῦ ΘΕΛΩ, τὸν ἐνσαρκίωνουν στὸν κόσμῳ τοῦ ΦΑΝΤΑΣΜΟΥ, τὰ φαινόμενα ἄτομα, τὰ φαντάσματα ποὺ τ' ἀποκαλοῦμε φῦλα, γένη, ὀμάδες, μερίδες, τάξεις... Καὶ συνεχίζουσι μεταξύ τους τὸν ἐξοντωτικὸ τὸν πόλεμο.

Ἡ σκόνη, τὸ κρῦσταλλο, τὸ μέταλλο, τὸ ἄχυρο, ἡ βελανιδιά, τὸ κάθε φυτὸ, τὸ σκουλήκι, τὸ θηρίο, ὁ ἄνθρωπος, θέλοντας νὰ ἐξασφαλιστοῦνε στὸ ζωτικὸ τοῦ χώρου, ἀνταγωνίζονται ἀναγκαστικά μεταξύ τους, εἶδος ἐνάντια σὲ εἶδος, γένος ἐνάντια σὲ γένος, τάξη ἐνάντια σὲ τάξη, ἄτομο ἐνάντια σὲ ἄτομο.

Τὸν ὀδυνηρὸ καὶ ἐξοντωτικὸ τοῦτον ἀνταγωνισμὸ δὲν εἶνε μπορετὸ νὰ τὸν ἀρνηθοῦμε μὰ οὔτε καὶ νὰ τὸν ἐξωραίσουμε, οὔτε νὰ τὸν ἐξαγιάσουμε. Τέτοια ἀρνησιὰ τὴν ἐπιχείρησαν οἱ θρησκείες. Τέτοιο ἐξωραϊσμὸ, τὸν ἀποτόλμησαν ἡ αἰσιοδοξία. Ἐνῶ ἡ σοπεγχαουερικὴ κοσμοθεωρία, ὄχι μόνον δὲν τὸν ἀρνιέται, μὰ οὔτε τις ἀσχημίες τοῦ κρύβει, μὰ οὔτε καὶ παύει νὰ τὸν θεωρεῖ ἀναικότερο-πτο. Μὲ τέτοιο—λέει—ἀντίτιμο πληρώνουται ὁ ἥλιος, ὁ ἀέρας, ἡ τροφή, καὶ ἅλα ὅσα χρειάζονται γιὰ τὴ ζωὴ. Κάθε ἀνώτερο γένος, κάθε ἀνώτερη τάξη, κάθε ἀνώτερο ἄτομο δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν ἀλλοιῶς παρὰ μὲ τὴν ἐξάντλησι ἐκείνων καὶ ἀνήκουν σὲ κατώτερη βαθμίδα. Γι' αὐτὸ τὰ ζῶα τρῶνε φυτὰ, καὶ τρώγονται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ ὁ λύκος χορταίνει μὲ λύκο, κι' ὁ ἄνθρωπος κατασπαράζει ἄνθρωπο.

Καὶ ποῦ συμβαίνουν ὅλα αὐτὰ; Σ' ἓναν κόσμῳ φερόμεν, σὲ μιὰν πραγματικότητά κβδηλή, ἀφοῦ τὸ καίτω τῆς γραφῆς τὸ ΘΕΛΩ εἶνε ἐνιαῖο, τὸ πλάσμα τοῦ εἶνε Ἕνα, ὁ Θάνατος καλὰ καλὴ δὲν ὀπάρχει, ἡ ἐξόντωση εἶνε φαντασίωση, καὶ μόνον ὁ πόνος καὶ ἡ ὀδύνη θετικὰ καὶ σίγουρα. Ὡστε, συντελώντας στὸν ἀνταγωνισμὸ, συντελοῦμε στὸν παραλογισμὸ τὸ μάταιο καὶ τὸν ἀνώφελο καὶ τὸν ὀδυνηρὸ. Καὶ εἶνε τόσο πιὸ τραγικὸς ὁ παραλογὸς ἐτοῦτος πόνος μας, ὅσο πιὸ πολὺ ἐπιμένουμε στὴν ἡλιθία τὴν αὐταπάτη νὰ θεωροῦμε τὴ ζωὴ ὀμορφή, νὰ προσδενόμεστε στὸ ΘΕΛΗΜΑ τῆς, τὸ τυφλὸ καὶ τὸ κουφὸ, ἀντὶς ν' ἀναζητήσουμε τὸ λυτρίο. Ποῦ θὰ τὴ βροῦμε αὐτὴν τὴν ἀπολύτρωση; Βέβαια ὄχι στὴν αὐτοκτονία

ποῦ—ὅπως λέει—δὲν εἶνε θάνατος, ἀλλὰ φαντασίωση θανάτου, ἀπατηλὴ μονάχα ἐκμηδένιση.

Ποῦ ἄλλοῦ ;...

Καὶ νὰ μὲ τὴ σειρά τοῦ τὸ ἄστομα τοῦ σοπεγχαουερισμοῦ.

Ἐκκίνησεν ἀπὸ τὴ Μεταφυσική, καὶ χάρη στὴν ἐνόραση, βροῦκε μὲ Ἀποκάλυψη τὸ ΘΕΛΗΜΑ καὶ τὸ ΦΑΝΤΑΣΜΟ

Σ' αὐτὰ τὰ δυὸ στήριξε τὴν ὅλη Αἰχμαλωσία.

Κι' ἀπὸ τούτην, ξεκρόβαλε ἡ ἐναγώνια ἀναζήτησι τοῦ λυτρίο.

Δυὸ δρόμοι, θὰ μᾶς φέρουνε σ' αὐτὴν τὴν λύτρωση—θὰ πεῖ τώρα ὁ σοπεγχαουερισμὸς. Δυὸ τρόποι νὰ ξεφύγομε τὸν πόνο. Ὁ ἓνας τους, παροδικὸς μονάδικος μονάχα. Αὐτὸν θὰ μᾶς τὸν δείξει ἡ σοπεγχαουερικὴ ΔΙΣΘΗΤΙΚΗ. Τὸν ἄλλον, τὸν ὀριστικὸ, τὸν τέλειο, θὰ μᾶς τὸν δείξει ἡ σοπεγχαουερικὴ ΗΘΙΚΗ.

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

(ΑΜΕΣΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΟΠΙΝΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ)

Ἐἴταν φιλινόπορο τοῦ 1818, ὅταν παρέδωσε τὰ χειρόγραφα τοῦ πρώτου τόμου, «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμὸς», στὸν ἐκδότη τοῦ. Ἦ τόσο σύντομη αὐτὴ «τοποθέτησι» φαίνεται οὐσιαστικὰ ἔργο τῆς ἡμέρας τοῦ. Παρὰ τις διαφορὰς μὲ τὸ γιὸ τῆς, ἡ Γιουζάννα, ὑποστήριξε πάντα τὴν ὕλην τουλάχιστον ἐπιτυχία ἐκείνου ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ τὸν κάνει χρηματέμπορο ὅπως τὸν ἤθελε. Καὶ μόνον γιὰ χάρη τῆς ὁ Μπροκχάουος, ποὺ εἶχε σημαντικὰ κέρδη ἀπ' τὰ δικὰ τῆς ἔργα καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὴ χάσει σὰν πελάτισσά του, δέχτηκε ἐκείνη τὴν ἐκδοτικὴ «σασφούρα». Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοσὴ τὰ εἶδαμε πύλας ἀρχὴ ἀρχή. Ἄς ποῦμε γιὰ ὀριστικὸ σημεῖον, ὅτι ἡ πρώτη ἐκδοσὴ εἶταν ἀλήθεια ἀνοικονόμητη. Ἀπασιχογοντρόχωρο, ποὺ τὸ εἶχε ὡς ἀκατάλληλο γι' ἄλλη δουλειὰ ὁ Μπροκχάουος.—Τυπογραφικὰ στοιχεῖα παρπάλαια, ἀνακατεμένα ἐξ ἄλλου,—ποὺ φαίνεται τὰ εἶχε ἐτοίμα νὰ τὰ ξαναχῶσει γιὰ μέταλλο ὁ ἐπιχειρηματίας ποὺ δὲν ἤθελε νὰ «κουράσει» τὰ καινούργια του. Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, τεράστιο σχῆμα, ποὺ ἔκανε τὸ ὅλο βιβλίον ἀσέκωτο κι' ἀδιάρβυτο φυλλάδα. Τὸ ἐκδοτικὸ αὐτὸ κακογέννητο ἦλθε στὸ ἡμέρωσ τῆς δημοσιότητος ἀπὸ 1849, πρῶτα ποὺ μαρτυρεῖ ἐπίσης τὴν ἄτονη προθυμία τοῦ ἐκδότη. Ὅλα κι' ὅλα τὰ ἀντίτυπα εἶτανε πεντακόσια μόνον.

Περὶ τὸ βέβαιον νὰ ποῦμε πὸς ὅλα αὐτὰ, κάνουν τὴν πρώτη ἐκείνη ἐκδοσὴ, τὴν editio princeps, τιμαλφέστατο ἀπόχρημα σήμερον. Μὰ ἐκεῖνο πὸν πολὺ παραπάνω ἐνδιαφέρει σ' ἐτούτην τὴν ὑπόθεσιν, εἴνε ὅτι ἡ μεσολάβησις τῆς μητέρας ἔκανε γιὰ μιὰ στιγμή τὸ γιὸ νὰ δείξει κάπως στοργικώτερα αἰσθήματα. Στὴν πραγματικότητα, ἔνοιωθε ὁ Ἀρθούρος πὸς εἶχε τὴν ἀνάγκη τῆς μάννας του. Καὶ φαίνεται δὲν ἀπόκλεισε τὴ σκέψιν νὰ ξανασιμῆται μαζί της.

Ἀλλὰ ὁ Γκέρστενμπέργκ κυριαρχοῦσε πάντα στὸ σπίτι τῆς ἑρωμένης του. Κι' ἐξὸν ἀπὸ ζήμιες δὲν εἶχε νὰ προσφέρει τὸ παραμικρὸ μὲρὸς στὰ ὅσα πρόσφεραν οἱ ἄλλοι «οἰκογενειακοὶ φίλοι», ὅπως ὁ Φένοβ λ. γ. πὸν οὐσιαστικῶς αὐτὸς συντέλεσε γιὰ νὰ πᾶει ὁ Ἀρθούρος στὸ κολλέγιον τοῦ Γκότα, ὅπως ὁ Μάγερ πὸν τὸν ἔκανε ἀνατολιστὴ, ὅπως ὁ Γκαϊτε πὸν δὲν ἔκανε νὰ τοῦ παρέχει ἀτίμητην ὑποστήριξιν. Ἔτσι λοιπὸν νίκησε μέσα στὸ νεαρὸ τὸ ἐγωιστικὸ συναίσθημα τῆς ἀνωτερότητός του, πρῶτα πὸν ἔκανε νὰ πιστέψει ὅτι μπορεῖ νὰ τὰ ξεκεφαλῶσει πᾶν δίκως τὸ στήριγμα τῆς μάννας του. Ἀμεση συνέπειά τούτου εἶτανε νὰ πραγματοποιήσῃ ἕναν πόθον του: τὸ ταξίδι εἰς τὴν Ἰταλία.

Μὰ κι' ἕνας ἀκόμη λόγος τὸν ἔκανε νὰ ἐγκαταλείψῃ βιαστικῶς τὴ Δρέσδη. Ἀδελὰ του καὶ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του εἶχε γίνει πιατέρας. Κι' ὁ νοῦς του εἶταν πῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ παιδί του καὶ τὴ γυναῖκα πὸν τόφερε στὸν κόσμον.

Αὐτὸ ἴσα ἴσα πέτυχε μὲ τὸ φευγιὸν του.

Πιστεῖτε πὸς πρέπει νὰ πᾶει εἰς τὴν Ἰταλία γιὰ νὰ ξεκουραστῇ καὶ γιὰ νὰ ζήσει. Πραγματικῶς αὐτὸ ἔκανε μὲ τὴν ὀλοκληρωμένην πᾶν τὴν ἰδιότητά του, δηλαδὴ σὰ διανοούμενος πλουτοκράτης, διαψασμένος ν' ἀπολαύσῃ πνευματικῶς μαζί καὶ ὕλικα τὴ ζωὴν. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν παύει καθεὶν πρακτικὸν ἐφόδιον. Μιὰ ἀπ' τὴς φροντίδας του εἶταν νὰ ἐξασφαλίσῃ προσωπικὴν ἐπιστολήν τοῦ Γκαϊτε, γιὰ νὰ μπορέσῃ χάρις σ' αὐτὴν νὰ παρουσιαστῇ εἰς τὸ Βύρωνα πὸν βρισκότανε τότε εἰς τὴν Ἰταλία, καὶ νὰ συνδεθῇ, ἄσημος αὐτὸς ἀκόμη, μὲ τὸν ἐπιφανῆ ἀπαισιόδοξον ποιητὴν. Ὅμως, οὔτε ἡ ἀφάνειά του, οὔτε ἡ νέα αὐτῆ ἐξυπηρέτησις τοῦ Γκαϊτε, τοῦ φαινότανε λόγοι ἐπαρκεῖς γιὰ νὰ παύσῃ νὰ μετριέται μὲ τὸ μεγάλο ποιητὴν καὶ νὰ θέλει μάλιστα νὰ... τὸν καθοδηγήσῃ πεισματάρικα. Γύρω ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐκδηλώνονται οἱ τέτοιον εἶδους σχέσεις του μὲ τὸν Γκαϊτε. Γιὰτὶ εἰς τὸ μεταξύ εἶχε κυκλοφορήσῃ πᾶν τὸ «Γιὰ τὴν ὄραση καὶ γιὰ τὰ χρώματα». Αὐτὸ ἀμεση ἐνδιαφέρει τὸν Γκαϊτε πὸν εἶχε

κίβλας διαβάσει τὰ χειρόγραφα. Ἔτσι, ἀπὸ τὴ Βαϊμάρη ἀκόμη, ἄρχισε μιὰ ἀλληλογραφία πὸν ἀποτελεῖ πολὺτιμον ὅσον καὶ θετικὸν μαρτυρικόν, ὅχι πᾶν μόνον γιὰ ὅτι ἀφορᾷ λεπτομέρειες πᾶν ὅτις σχέσεις μεταξύ Σοπερχάουερ καὶ Γκαϊτε, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων γιὰτὶ διαφωτίζονται καὶ τῶν δύο τοῦς οἱ χαρακτήρες.

Ὁ Σοπερχάουερ θαύμαζε πάντα τὸν Γκαϊτε ὅπως καὶ τὸν Κάντ. Τοῦς ἀναγνώριζε σὺν τοῦς δύο πῶν μεγάλους Γερμανούς. Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ κακομεταχειρίζεται τὴν μνήμην τοῦ Κάντ μὲ χαρακτηριστικὰ ἀπρεπὰ λόγια. Ὅσον πάλι γιὰ τὸν Γκαϊτε, τὰ πρῶτα δὲν ἔφρασαν ἴσαμ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲ σταμάτησαν εἰς ὅρια τοῦ πλείου σεβασμοῦ.

Ὅπως κίβλας τὸ εἶπαμε, τὸ «Γιὰ τὴν ὄραση καὶ γιὰ τὰ χρώματα», ἐμπνευσμένο ἀπ' ἄκρην σ' ἄκρην ἀπ' τὸν Γκαϊτε, εἶτανε ἐπιστημονικῶς τόσο μονόπλευρον ὅστε νὰ μειώσῃ ὁ Σοπερχάουερ τὴν ἴδιαν του τὴν ἀξίαν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀντινευτωνικοῦ ἀπ' ὅπου δὲν ἔλειπε κίβλας ἢ ἐμπάθεια. Παρ' ὅλα τούτα, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκείνη διατριβή, εἶχε βέβαιον καὶ τὴν προσωπικὴν σφραγίδα τοῦ φιλόσοφου.

Γι' αὐτὸ σημειῶνε ἀντίθεσιν εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Ποιητῆ. Οἱ βασιχώτερες διαφορῆς βρισκότανε πρὸ πάντων εἰς τὸ πολὺ πῶν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τοῦ Σοπερχάουερ, εἰς τὴν ἀδιάλλακτον ἀκριβοῖον γιὰ του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πείσμα του νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει δίκιον, ὅχι μονάχα μὲρὸς εἰς τὸν Νεύτωνον ἀλλὰ καὶ μὲρὸς εἰς τὸν Γκαϊτε. Ἀντίστροφον πάλι ὁ Ποιητὴς, δὲν συμμερίζοντανε φαίνεται τίς ἰδιαίτερες ἀπόψεις τοῦ νεαροῦ τοῦ ὀπαδοῦ, καὶ τὸ πολὺ χειρότερον γιὰ τὸν Σοπερχάουερ, δὲν εἶταν πᾶν μόνον ὁ λεπτὸς τρόπος τοῦ Γκαϊτε πὸν ἐπέμεινε εἰς τὰς ἀπόψεις του, μὰ εἶταν τὸ πῶς ὁ Ποιητὴς ἀπόφραγε τὴν ἐπίμονον συζήτησιν μὲ τὸν νεόν, σὰ νὰ μὴν τὸν θεωροῦσε ἄξιον γιὰ τέτοιον πρῶτον, κι' ἀκόμη ἀπόφραγε νὰ πεῖ ξεκάθαρα τὴ γνώμην πᾶν εἰς τὴν ἀξίαν τῆς διατριβῆς ἐκείνης. Αὐτὸ ἴσα ἴσα ἔκανε τὸν Σοπερχάουερ νὰ ἐξοργίζετο, δίκως ὅμως καὶ νὰ κείθεται εἰς τὸν ἀρνηθεῖ τίς ἐξυπηρέτησεις καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ποιητῆ. Μιὰ τέτοιον ἀνάρνητον ἐξυπηρέτησιν εἶταγε καὶ ἡ ἐπιστολὴ γιὰ τὸ Βύρωνα.

Ἀπ' τὴν ἐπικοινωνίαν του μὲ τοῦς Ἰταλοῦς, ἀποκόμισε φραστικὰς ἐντυπώσεις καὶ γνώμεις πὸν κατὰ τὴν συνήθειάν του, — καὶ ὅταν θὰ τοῦ ἐρθεῖ ἀπὸ δρόμον — θὰ τίς διατυπώσῃ ἐπιγραμματικῶς.

«Τὸ κυρίαρχον γνώριμον εἰς τὸν ἔθνικον χαρακτήρα τῶν Ἰταλῶν εἶνε μιὰ ἀπόλυτη ἀδιαντροπία, πὸν προέρχεται ἀπ' τὸ ὅτι θεωροῦν πῶς δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ κατώτερον οὔτε τίποτα τὸ ἀνώτερον ἀπὸ δαυτοῦς. Τοῦτο

σημαίνει πώς ελόγου τους είνε αλαζόνες και αυθάδεις είτε χυδαίοι και χαμερπήεις. Ένω αντίστροφα, όποιος έχει άπάνω του φιλότιμο, δείχνεται σε όρισμένες περιστάσεις πάρα πολύ συγκρατημένος, και σ' άλλες πάρα πολύ άγέρωχος.

«Ο Ίταλός δέν είνε ούτε τό ένα ούτε τό άλλο. Μά ανάλογα μέ τήν περίσταση είνε είτε άνανδρος είτε θρασύς» (1).

«Άς πούμε μέ τήν ένκαιρίαν αύτήν, ότι, πέρα άπό ταύτα, δέν αντιπαθούσε κατά τά άλλα τους Ίταλούς, όπως ούτε άλλες έθνικότητες έχθρευότανε, όταν μέ ανάλογες μονακοντυλιές χάραιζε επιγραμματικά τόν έθνικό τους χαρακτήρα. Για τους Γάλλους λ.χ. λέει:

«Τά άλλα μέρη τοῦ κόσμου έχουν μαίμοϋδες. Η Εύρώπη, έχει τους Γάλλους. Αυτό είνε μά άποζημίωση».

Επίσης νά πώς έκρινε τόσο τους Άγγλους όσο και τους Βορειοαμερικανούς.

Τους Αιδεσιμώτατους τής Άγγλίας τους χαρακτηρίζει για «ύποκριτές», για «άπατεώνες», για «παραδόπιστους» που καταβροχιάζουν τριάντισυ εκατομμύρια στερλίνες τό χρόνο.

Για τους Βορειοαμερικανούς πάλι λέει :

«Ο Ιδιαίτερος χαρακτήρας τοῦ Βορειοαμερικανού είνε ή προστυχιά μ' όλες της τις μέρφες : προστυχιά ήθική, διανοητική, αισθητική και κοινωνική. Είνε πρόστυχοι, όχι μόνο στην Ιδιωτική τους αλλά και στη δημόσια ζωή τους. «Ότι κι' άν κάνει ο Γιάγκης δέν τήν άποχωρίζεται ποτέ αύτήν τήν προστυχιά» (2).

Όμως εκείνοι που δέν τους χωνεύει όπωσδήποτε είνε οι Έβραίοι. Και λέει, ανάμεσα σ' άλλα, γι' αυτούς :

«Οι Έβραίοι είνε ο έκλεκτός λαός τοῦ Θεοῦ. Μπορεί νά είνε κι' έτσι. Όμως, τά γούστα διαφέρουν. Δέν είνε τοῦτοι, ο δικός μου έκλεκτός λαός. Είνε ο περιούσιος λαός τοῦ Θεοῦ των, κι' αυτός είνε ο περιούσιος Θεός τοῦ λαοῦ του. Τοῦτο, νά μήν τοῦ νοιάζει κανένός» (3).

«Ο Πανάγαθος Θεός, προβλέποντας μέ τήν πανσοφία του ότι ο περιούσιος λαός του θά διασκορπιζότανε ανά τά πέρατα τής οικουμένης, χάρισε σ' όλα τά μέλη τοῦ λαοῦ αυτοῦ, μίαν ιδιαίτερη μυράνδιά που επιτρέπει ν' αναγνωρίζονται μεταξύ τους, όπου κι' άν βρίσκονται. Πρόκειται για τήν «Ιουδαϊκή δυσωδία».

Άλλά νά μή νομίσει κανείς, πώς κολακεύει τους συμπατριώτες τους. Είναι βαρύτεροι οι χαρακτηρισμοί που έγγραψε γι' αυτούς.

1) Στα «Άξιολιμνόμενευτα» τοῦ Φραουενσταίτ.

2) Στα χειρόγραφα του.

3) «Άξιολιμνόμενευτα» τοῦ «Φράουσταίτ».

Στό σύνολο και στη γενικότητά τους, οι σοπεγχαουερικοί αυτοί χαρακτηρισμοί, βρίσκουν έξηγηματικό κι' έχουν τή σφραγίδα τους άπ' τήν ίδιαν εκείνη εποχή, όπου διατυπώθηκαν. Ός γνωστό, ή έννοια τής έθνικότητας, που ίσαμε σήμερα άπασχολεί έθνολόγους για μίαν άρτια αλλά άπραγματοποίητη ακόμη διατύπωση της, ή έννοια αύτή μέ σύγχρονη άπόχρωση, εΐταν ένα άπ' τά δημιουργήματα που έφερε στη ζωή ή Γαλλική Έπανάσταση. Και τό πιο ζωντανό της περιεχόμενο, τό δίνει κόλας άπ' τις άρχές του ο 19ος αΐωνας μέ τεράστια κίνηση και τους άγώνες ανεξαρτησίας σε διάφορες χώρες τής Εύρώπης. Σύνδετες μέ τους άγώνες αυτούς, είνε και οι προσπάθειες για νά πετύχουν οι λαοί τήν έθνική τους ένότητα. Όστε, τό όλο έθνικό ζήτημα έφερονε στο προσκήνιο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τής κάθε έθνικότητας. Γνώμες και στοχασμοί, γι' αυτό ή εκείνο τό έθνος κυκλοφορούσαν μέσα στην Κοινή Γνώμη κι' ένδιάφεραν όλα σχεδόν τά κοινωνικά στρώματα.

Φυσικά, δέν εΐταν μωρετό νά μήν ένδιαφέρουν και τήν κοινωνική μερίδα τοῦ Σοπεγχάουερ, και συνακόλουθα, ο φιλόσοφος που ανάλαβε νά συστηματοποιήσει τό στοχασμό της διατύπωσης κι' αυτός ανάλογες γνώμες, βγαλμένες βέβαια άπ' τήν άμεση παρατήρηση, άπ' τήν πείρα, και λίγο ή πολύ προσαρμοσμένες στην όλη άπαισιόδοξη του κοσμοθεωρία.

* * *

Κατά χρονολογική έξ άλλου σειρά, τό ταξίδι στην Ίταλία, είχε τούτες τις κυριότερες φάσεις. Έπισκέφθηκε ο Σοπεγχάουερ: τή Βενετία, τήν Μπολόνια, τή Φλωρεντία. Λογάριαζε νά παραμείνει αρκετόν καιρό στη Ρώμη. Όμως εκεί τά κατάφερε νά δημιουργήσει σχέσεις έχθρικές μέ απόδημους συμπατριώτες του. Αυτοί εΐταν ρομαντικοί, εΐταν θρησκοί και έθνικόφρονες. Και στα τρία ταύτα, βρέθηκεν αντιμέτωπος ο φιλόσοφος. Οι αντιθέσεις του, δέν περιορίστηκαν σε άπλή ακαδημαϊκή και μετριοπαθή συζήτηση. Τοῦτο τόν εξανάγκασε νά ξαναγυρίσει και πάλι στη Βενετία.

Στό μεταξύ, ανάμεσα σ' άλλα, γνώρισε ο φιλόσοφος, άν όχι «τις Ίταλίδες—όπως άφίνει νά έννοηθῆ—άλλά τουλάχιστον: Ίταλίδες, πολλές και διάφορες. Τις γνώρισε κι' εκείνες, όπως συνήθιζε νά γνωρίζει όχι «τις γυναίκες», αλλά : γυναίκες, παντοῦ άπ' όπου πέρασε. Δηλαδή, τις γνώριζε «...όχι άπ' τά βιβλία, ούτε έξ άκοῆς». Οι γνωριμιές εΐταν πολύ πιο χειροπιαστές και δέν τις περιορίζαν

οὔτε τὰ κατακάθια ποὺ ἐμφανίζει παντοῦ ὁ κοσμοπολίτικος γυναικόκοσμος.

Ὁ πιὸ ἀξιοσημείωτος ἀπ' τοὺς ἔρωτές του, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μιὰ κάποια περιπέτειά του στὴ Βενετία. Ὅχι πὼς ἐνδιαφέρουν οἱ λεπτομέρειες—λιγοστὲς ἐξ ἄλλου—πάνω σ' αὐτὴν τὴν ἐρωτοδουλειά. Ἀποχτᾶ ὅμως τὸ περιστατικὸ τῆ σημασία του, ἐπειδὴ μ' αὐτὸ ἐξηγήθηκε τὸ ὅτι δὲν κατάφερε ὁ ἐρωτοχτυπημένος φιλόσοφος νὰ πάει νὰ συναντήσει τὸν Βύρωνα. Στὴν πραγματικότητα εἶτανε ἀπλὴ πρόφραση ἓνα τέτοιου εἴδους ἐμπόδιο. Ὁ Σοπεγγάουερ, προφανέστατα ἄλλαξε τὴν ἀρχικὴ του γνώμη καὶ σκόπιμα δὲ θέλησε νὰ χρησιμοποιήσει τὴ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Γκαίτε. Αὐτὸ κιόλας τὸ παραδέχονται κάμποσοι. Μὰ τ' ἀποδίδουν ἀπλὰ καὶ μόνο στὸν ἐγωισμό του, ἐπειδὴ εἶταν ἀκόμη ἄσημος αὐτὸς καὶ κοσμοξάκουστος ὁ Βύρων. Λένε πὼς δὲ θέλησε τάχα ὁ ἀφανὴς νὰ ὑπομένει τὴν ἔκταξη τοῦ φημισμένου. Δὲν ἀποκλείεται νὰ χροὺν μιὰν κάποιαν ἀλήθεια ὅλα αὐτά. Ὅμως τὸ βάθος καὶ ἡ αἰτία βρίσκονται ἄλλοῦ.

Ὁ Σοπεγγάουερ, ποὺ εἶχε κιόλας πλέρια συνείδηση τοῦ φιλοσοφικοῦ του ρόλου, ἔβλεπε πάρα πολὺ καλὰ τὶς σχέσεις καὶ τὶς διαφορὰς του μετὰ τὴ βυρωνικὴν ἀπαισιοδοξία. Ἡ προσωπικὴ γνωριμιὰ του μετὰ τὸν Βύρωνα δὲν εἶχε νὰ τοῦ προσφέρει τίποτα. Ἐφταναν τὰ βιβλία, τὰ ποιήματα, τὰ γραφτά. Ἀπ' αὐτοῦ μέσα μποροῦσε νὰ διαλέγει ὅ,τι θέλει ὁ Σοπεγγάουερ γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὶς ἀπόψεις του. Πέρα ἀπὸ τοῦτο ὅμως, ἔβλεπε πόσο βασικὰ διαφέρει ἡ βυρωνικὴ ἀπαισιοδοξία ἀπ' τὴ δική του. Καὶ τὸ βλέπουμε καὶ μεῖς πιά σήμερα αὐτὸ, παίρνοντας ὑπ' ὄψη μας τὸ τί ἐκφράζει ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ Βύρωνα: τὰ συναισθήματα τῆς δικῆς του κοινωνικῆς μερίδας, δηλαδὴ τῆς ξεπεσμένης ἀριστοκρατίας. Στὴ μορφὴ καὶ στὴν οὐσία τους, διαφέρουν οἱ δύο ἀπαισιοδοξίες, ποὺ μαζὶ μαζὶ μ' ἄλλους ἀπαισιόδοξους ποιητὲς, θὰ τὶς συγκρίνουμε στὴν ὥρα τους. Ὡστε, ἀπὸ μιὰ προσωπικὴ συνάντηση ποὺ θὰ δημιουργοῦσε ἀναπότρεπτα σύγκρουση σὲ γνώμες ἀντίθετες, ὁ φημισμένος ποιητὴς θὰ εἶχε βέβαια νὰ καρπωθεῖ τὴν ὑπεροχὴ, ἐνῶ ὁ ἄσημος φιλόσοφος τὸ ρόλο τοῦ ὑποταχτικοῦ.

Γι' αὐτὸ δὲν πραγματοποιήθηκε ἡ συνάντηση.

Μένει ἡ πιὸ σημαντικὴ συνέπεια ποὺ εἶχε τὸ ταξίδι ἐκεῖνο στὴν Ἰταλία. Ὁλοκλήρωσε ὁ Σοπεγγάουερ, τὸ πλούσιο κιόλας ἀπὸ πρὶν ὕλικό του, γιὰ τὴ μελέτη τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου.

Τὰ ἔργα τέχνης ποὺ μπόρεσε τώρα νὰ περιεργαστεῖ καὶ νὰ

ἐκτιμήσει καὶ νὰ κρίνει ἀπὸ τόσο κοντὰ, δυνάμωσαν τὸ ὀπλοστάσιό του. Τὸ δει, ἔπειτα ἀπὸ χρόνια μόνο, θὰ φανοῦν οἱ καρποὶ τῆς τέτοιας συγκομιδῆς, τοῦτο ἔχει σημασία δευτερότερη.

Τὸ πρωταρχικὸ ἐνδιαφέρον βρίσκεται στὸ ὅτι, ἡ θέση ποὺ κατέχει τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο, μέσα στὴν ὅλη σοπεγγαουερικὴ κοσμοθεωρία, στηρίζεται σὲ βαθειὰ μελέτη καὶ θετικὴ πείρα.

ΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Στὸν κόσμο ποὺ τὸν κυβερνᾷ τὸ Θέλημα.

Στὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης, ἀναπτύσσει ὁ σοπεγγαουερισμὸς μ' ἐξαιρετικὴν ὀξύτητα τὶς ἐσωτερικὲς του ἀντιθέσεις. Κι' ὁ ἀντιφατικὸς ἐκεῖνος ἴλιγγος ξεσκεπάζει ἀκόμη πιὸ ξεκάθαρα τὴν ὅλη κοσμοθεωρία τούτη στὸ κοινωνικὸ τῆς βάθος. Θὰ εἴχαμεν ἐξαντλήσει κιόλας τὴ βραχύλογη αὐτὴν εἰδοποίησι, ἂν μέσα στὸ ἴδιο τὸ περίγυρο τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου, δὲν ξεπερνοῦσε ὁ Ἄρθουρος Σοπεγγάουερ τὸν ἴδιο του τὸν ἐσωτὸ σ' ἐπινόησι, σ' ἐρευρητικότητι, σὲ ἄξυδερχὴ παρατήρησι, μαζὶ καὶ σὲ γοητεία. Ἴσως κανεὶς ἀπ' τοὺς νεώτερους νὰ μὴν πλησίασε τόσο τοὺς μεγάλους Ἑλληνες Σοφιστὲς, στὴν ἄλκιμη περιόδὸ τους, ὅσο τὸ καταφέρνει ὁ Σοπεγγάουερ. Καλλιτέχνης κατὰ βάθος ὁ ἴδιος, βρίσκεται σὲ γνωστό, μὰ καὶ σὲ γόνιμο γι' αὐτόν, ἔδαφος τῆς Τέχνης.

Ἄλλοιως τὸ ὅλο οἰκοδόμημά του θὰ παρουσίαζε κάρρικατούρα λαγικῆς, κοινὴ σχοινοβασία, κι' ὄχι τὴ μεγαλειώδη ἀνάμνησι Σοφιστικῆς, στὸ ρόλο τῆς σὰν ἐργαλεῖο φιλοσοφικοῦ σταχασμοῦ.

Λοιπόν, στὸν κόσμο, τοῦτο τὸν ἐλεεινὸ καὶ τὸν ἀξιοθρήνητο, καὶ μέσα στὴ ζωὴ ποὺ εἶνε μόνο ἀσχημιά, ὑπάρχει, ναὶ ἢ ὄχι τὸ ΩΡΑΙΟ ;...

Ἀπάντησι ξεκάθαρη: Ναί!

ὑπάρχει ὄχι μόνο σκέτο τὸ Ὁραῖο, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὄραϊα ὄντα. Ὅμως, καλὰ καλὰ ὁμορφο, δὲν εἶνε μορετὸ παρὰ τὸ πλάσμα τὸ ἀνθρώπινο. Καὶ κάτι παραπάνω μάλιστα ἀπὸ τοῦτο.

ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ μπορεῖ νὰ εἶνε ἀσχημοί, ὅμως βρίσκονται σὲ θέσι νὰ δημιουργήσουν τὸ φαντασμὸ τοῦ ὄραλου, ν' ἀναπαραστήσουν τὴν ὁμορφιά, νὰ φτιάσουν αἰσθητικὰ, ὄραϊα ἔργα.

Ἄλλὰ τότε, μήπως ἡ ζωὴ δὲν εἶνε ὀλοένα ἀσχήμα, μὴ τυχὸν δὲν εἶνε ἀδιάκοπος παραλογισμός; Μ' ἄλλα λόγια: παύει καμμιά φροῶν ὁ βίος μας νὰ εἶνε σκλάβος ἀλύτρωτος τοῦ Θέλου; Πῶς ὄχι!

Ἐπάρχει αὐτὴ ἡ ἀνάπαυλα. Ἄλλὰ μὲ ὠρισμένη προϋπόθεση.

Ἐπάρχει δηλαδὴ διέξοδος γιὰ λυτρωμὸ ἀπὸ τὸ Θέλω. Εἶνε, ὅταν πνίγουμε μέσα μας τὸ Θέλημα μὲ τὸν ἀσκητισμὸ. Ὅταν νεκρώνομε τὴν κάθε μας ἐπιθυμία γιὰ ἀπόλαυση. Τίς λεπτομέρειες θὰ μᾶς τίς πεῖ ἡ Ἠθική. Πέρα ἀπὸ τοῦτο, ὑπάρχει κι' ἕνας ἄλλος τρόπος λυτρωμοῦ: τὸ Ὁραϊο καὶ ἡ Τέχνη νὰ τὸ ἀναπαραστα-
νοῦμε.

Σ' αὐτὸ ἀπάνω ἀναρωτιέται κανεὶς τώρα: Μία τέτοια ἀναγνώ-
ριση δὲν εἶνε τάχα ἄρνηση τῆς ἀπαισιοδοξίας; Βέβαια εἶνε!

Ἐπειδὴ ἔτσι, προβάλλει ξαφνικὰ χαρούμενα ἕνα φῶς μέσα στὴ σκοτεινὴ κοιλάδα τοῦ Κλαυθμοῦ. Νὰ συμπεράνουμε ἀμέσως μ' αὐτό, ὅτι σαρώνεται σύρριζα ὀλόκληρο τὸ πεσιμιστικὸ οἰκοδόμημα; Κάτι τέτοιο θὰ εἶχε γίνει μὲ κάθε ἄλλον, ἀλλὰ ὄχι καὶ μὲ τὸν Ἀρθούρο Σοπεργάουερ.

Ἀκόμη ἕνα ἀπαραίτητο ἐξηγηματικόν.

Εἴτανε δὲ ἀνάγκη τόση, νὰ ὑπάρξει αὐτὴ ἡ φοιτοδεσμίδα μέσα στὴν τέτοια μαυρίλα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου;

Γιὰ πολλοὺς φιλόσοφους, τίποτα δὲν εἶνε ἀνάγκη. Μὰ ὄχι καὶ γιὰ τὸ Σοπεργάουερ, ποὺ ξαίρει καλὰ τί θέλει νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Ἡ βεβαίωση τοῦ πόνου ἄν ἀποκλειστικὸ γνώρισμα τῆς ζωῆς πεί-
θει καὶ δίχως τὴν Ἐκατόμυλη Θήβα. Τραβᾷ στὸ θέλημα τῆς τοὺς πονεμένους. Ὅμοια συμμερίζονται οἱ παραχορτασμένοι τὴ θεωρία ποὺ χαρακτηρίζει ὅσον πληῆξη πᾶν ὅτι δὲν εἶνε ἄδύνη.

Μὰ ν' ἀρνηθεῖ ἔτσι νέτα σκέτα τὴν ὁμορφιὰ ἕνας στοχαστής, αὐτὸ δὲν κείθει πρὶν ἀπ' ὅλους, τοὺς καλλιτέχνες. Κι' ἀπὲ ἡ τέ-
τοια ἄρνηση δὲν ἐξυπηρετεῖ σκοπὸ. Τὸ ὁμορφο θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει, καὶ ἡ ἄρνηση θὰ εἶχε ἐξαγεμιστεῖ στὸ μεταξὺ. Κάτι χειρότερο ἀκόμη. Τὸ Ὁραϊο ἕνός τόπου ἢ μᾶς ὠρισμένης ἐποχῆς, μπορεῖ φῶς φανερὰ νὰ εἶνε ἀσχημο σ' ἕναν ἄλλο τόπο ἢ σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχῇ. Ἐτσι, ἐκεῖνο ποὺ νοιώθει ὁμορφο μὲ ὠρισμένη κοινωνικὴ μερίδα, μπορεῖ ἐπίσης καλὰ νὰ τὸ αἰσθάνεται ἐλεεινὰ μὲ ἄλλη τάξη, τῆς κοινωνίας. Ὅποτε τὸ κάθε κοινωνικὸ στρώμα φτιάχνει τὸ δικό του τὸ Ὁραϊο. Δὲν τὸ φτιάχνει μονάχα γιὰ νὰ τὸ καμαρώνει, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὸ ἀπολαμβάνει. Τὸ κάτω τῆς γρα-
φῆς ἢ κάθε κοινωνικὴ μερίδα βρῖσκει στὸ δικό της Ὁραϊο, βρῖσκει

χάρη σ' αὐτὸ τὴν ἰδιαίτερη κοινωνικὴ τῆς ἐξυπηρετήση. Γιατὶ εἶνε ὀ-
λοφάνερο πῶς οὔτε ἰσοδύναμα οὔτε ταυτότητα—ὅπως λένε στὴ
Μουσική—ἔχουν τὰ αἰσθητήριά τους οἱ διάφορες κοινωνικὲς τάξεις.

Κι' ἄμεσα συνακόλουθο εἶνε τὸ ὅτι: δὲν μπορεῖ μιὰ ἐνιαία
Αἰσθητικὴ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἕνα πολυσύνθετο κοινωνικὸ σύνολο.
Ἀντίστροφα μάλιστα, ἡ Τέχνη τῆς κάθε κοινωνικῆς μερίδας, ἂν
πραγματικὰ εἶνε Τέχνη, ἂν καλὰ συστηματοποιεῖ συναισθήματα
σ' αἰσθησιακὲς μορφές, ἀπὸ τοῦτο καὶ μόνον ἀποβαίνει ἀναπότρε-
πτα, ὀπλοστάσιο στὸν ἀνταγωνισμὸ τὸν κοινωνικό.

Ὅποτε, θεληματικὰ ἢ ἄθελά μας, δυὸ τύποι καλλιτέχνες
παρουσιάζονται. Ὁ ἕνας, «τύπος» τοῦ συνειδητοῦ ἀγωνιστῆ μέσα
στὰ κοινωνικά του ρεύματα, κι' ὁ ἄλλος, «τύπος» τοῦ ἐθελούσιου
εἶτε τοῦ ἀσυναίσθητου ὄργανου στὴν ἴδια τὴν προκάλυψη τῆς ξέ-
νης, τῆς ἀνταγωνιζόμενης μερίδας.

Ἐτσι, μὲ λογικὸν εἰρημὸ, ἐνσαρκιώνουνε, ὁ κάθε τέτοιος «τύ-
πος», καὶ μιὰν ἀντίθετη αἰσθητικὴ θεωρία. Ἡ Τέχνη ἀπ' τὴν
Κοινωνία καὶ γιὰ τὴν Κοινωνία εἶνε τὸ «πίστεύω» τοῦ ἑνός. Ἡ
Τέχνη ἀπ' τὴν Τέχνη καὶ γιὰ τὴν Τέχνη, εἶνε τὸ δόγμα τοῦ δεύ-
τερου.

Μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ δυὸ ἀντίθετα ρεύματα, τί πιὸ φυσικό, νὰ
μὴ μένει ἀδιάφορη ἡ πλουτοκρατία οὔτε βέβαια καὶ οἱ στοχαστὲς
ποὺ ἐνσαρκιώνουνε τὰ ἰδανικά της. Μὲ μόνη τούτη τὴ διαφορά.
Ὅτι τῶν αἰσθητικῶν ἐκείνων οἱ γνώμες χωρίζονται ἀπ' ὠρισμένο
σημεῖο κ' ἔπειτα.

Ἡ μιὰ ομάδα ἀπ' αὐτούς, οἱ πολυάριθμοι, συμβιβάζουν τὰ
συμβιβασμένα: «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη», μὲ τό: «ἡ Τέχνη γιὰ τὸ
Χρῆμα». Καὶ τοῦτο γιατί, παρ' ὅλη τὴν αἰσθητικὴ «καθαριότητα»,
σύμφωνα μὲ τὰ γούστα τους καὶ μὲ τίς βαθύτερές τους ἀντιλήψεις,
ἡ καθαρὴ Τέχνη, ἡ «ἀσκησιμὴ», δὲν μπορεῖ νὰ χάσει τὸν κύριο
σκοπὸ της ποὺ εἶνε: «Ἡ Τέχνη γιὰ τὴν ἀπόλαυσή μας».

Ἄν ἔλειπε τὸ ἀπολαυστικὸ στοιχεῖο, ἡ Τέχνη δὲ θὰ εἶχε
νόημα γιὰ τὴν πλουτοκρατία καὶ θὰ εἶταν ἀποκλειστικὸ τιμᾶρι
τοῦ κίβδηλου αἰσθητισμοῦ, ἢ πιὸ συγκεκριμένα τῆς ανομιαρίας,
ποὺ ὅπως στὰ Γράμματα ἔτσι καὶ στὴν Αἰσθητικὴ, διεκδικεῖ τὴ
λεοντή της.

Συνέπης τὸ λοιπὸν μὲ τὸν ἴδιο τῆς τὸν ἑαυτό, ἡ πρώτη ἐκείνη
ὁμάδα, βάζει λίγο ἢ πολὺ ξεκάθαρα τὸ ζήτημα: Στὸν κόσμο ὅπου
ἴλα πρέπει νὰ πουλιῶνται κι' ἴλα μποροῦν ν' ἀγοραστοῦν, γιατί
νὰ μὴν εἶνε ἐμπόρευσιμη καὶ ἡ Τέχνη, γιατί ὄχι ἀγοραπολημένος
κι' ὁ Καλλιτέχνης καὶ τὰ ἔργα του;

Ἀντίστροφα, ὁ Σοπεγγάουερ, ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς τάξης του, ἀφίνει ξεκάθαρα νὰ νοηθεῖ τὸ: "Ὁχι!... Φῶς φανερόβγαίνει τὸ νόημα: Οὔτε πωλημένοι συγγραφεῖς, οὔτε πωλημένοι καλλιτέχνες, οὔτε πωλημένοι φιλόσοφοι.

Καὶ πῶς ἄραγε νὰ ζήσουν οἱ φτωχοὶ οἱ καλλιτέχνες δίχως εἰσοδήματα;

Κὰν οὔτε ὅπως τοὺς ἤθελε ὁ Φεουδαλισμὸς: διακονιάρηδες, παράσιτους, πινακοπλῦτες.

Νὰ μὴ ὑπάρξουν, σὰν καλλιτέχνες τουλάχιστον. Ἰδδαμε προκειμένου γιὰ τοὺς συγγραφεῖς τὸ πόσο ἀνελέητα ξεσκεπάζει τοὺς πωλημένους κοντυλοφόρους. Ὁμοῖα καὶ στὸ αἰσθητικὸ ἐπίπεδο προβάλλει τὸ νόημα, πῶς, δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσει οὔτε νὰ φτιάσει τὸ ὄραϊο ἐκεῖνος ποὺ πάει γιὰ παρὰ καὶ γιὰ νὰ φανοζήσει ἀπ' τὴν τέχνη του. Φυσικά, δὲν εἶνε ὁ Σοπεγγάουερ ποὺ θάλεγε γιὰ τρίτη λύση. Ἔτσι λοιπόν, ξεφλά μὲ τὴ φτωχολογιά. Καὶ βάζει τώρα μπρός, ἐκείνους ποὺ πάει νὰ ἀναμορφώσει.

Ἀπ' τὴ στιγμή ὅπου παύει νὰ εἶνε ἐμπορεύσιμη ἡ Τέχνη, ἀπ' τὸ σημεῖο ὅπου σταματᾷ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον ὁ καλλιτέχνης, τί εἶδους ἔργα αἰσθητικὰ μπορεῖ καὶ νὰ ὑπάρξουν;

Μιὰ πρώτη, μιὰ ἀπλούστατη ἀπάντηση βγαίνει ξεκάθαρα ἀπὸ τὸ στοχασμὸ του: παρὰ τὸ πωλημένο, παρὰ τ' ἀγοραστὸ, καλλιτέρα τὸ Ὑποτα, τόσο στὴ διάνοηση ὅσο καὶ στὴν Τέχνη. Αὐτὸ τουλάχιστον, εἶνε ἀπόλυτα συμβιβαστικὸ μὲ τὸν πλέριο ἀσκητισμὸ.

Ὁμως ἀπ' τὴ στιγμή ὅπου ξεπροβάλλει πᾶν ἀπολύτρωση, ἔστω καὶ παροδική, ἡ Τέχνη, κερουσιάζεται ὀλοκάθαρα ἡ ἀντίφραση, ἐνῶ ὁ ἀσκητισμὸς σημαίνει ἐπίσης ἄρνηση τῆς Τέχνης, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο ἐκφράζει ἄρνηση τοῦ ἀσκητισμοῦ.

Σ' αὐτὸ τὸν ἄλυτο τὸν κόμπό, στηρίζει ὁ Σοπεγγάουερ τὴ θέση του, φτιασμένη μὲ τὰ ὄλικα τῆς ἄρνησης. Ἀναποδογυρνᾷ τὴ δυσκολία καὶ τὴ μεταχειρίζεται σὰν εὐκολία του. Νὰ γίνει ἡ Τέχνη ἀσκητική!... Δηλαδή: Τέχνη δίχως κανένα ὄφελος ἀτομικὸ γιὰ τὸν Τεχνίτη. Τέχνη δίχως ὑπολογισμὸ ἀπὸ μέρους τοῦ Καλλιτέχνη. Τὸ ὄραϊο δίχως μάθηση, δίχως γνώση, καλὰ καλὰ καὶ δίχως λογική. Νὰ γιατί οἱ μεγάλοι καλλιτέχνες συγγενεύουν τόσο στενά, ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ τὰ παιδιὰ, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τοὺς φρενοβλαβεῖς. Ἐκεῖνοι φτιάχνουν Τέχνη δίχως ὠφελιμότητα, καὶ συνακόλουθα Τέχνη δίχως ἀπόλυση—ἐγκόσμια τουλάχιστον. Αὐτὸ σημαίνει—σοπεγγαουερικὰ μιλώντας—Τέχνη ἄσκοπη.

Τέτοια πρέπει—κατὰ τὸν ἀναμορφωτὴ—Τέχνη στὴν Κοινο-

νία ποὺ τὴν κυβερνᾷ τὸ Θέλημα καὶ ποὺ δὲν εἶνε παρὰ Φαντασιζμός. Μονάχα ἔτσι, στὴν ὑπαρξὴ ποὺ εἶνε πόνος εἴτε πλήξη, τὸ ὄραϊο μπορεῖ νὰ φέρεται ἀπολύτρωση προσωρινή.

Μὰ ὅλ' αὐτὰ προϋποθέτουν τὴ μεταφυσική τους.

Ἄν βάλουμε στὸ νοῦ μας ὅτι ὁ Φαντασιζμός ἀφίνεται γιὰ μιὰ στιγμή στὸν ἑαυτὸ του, δηλαδή στὸ κενό, τί τάχα θὰ γινότανε; Θὰ σωριαζότανε ἀπλούστατα ὁ Κόσμος, σωρὸς καὶ ἐρείπια ἀπάνω στὴν οὐσία του, δηλαδή πάνω στὸ Θέλημα, ποὺ ὀλοένα τὸν τραβᾷ, τὸν θέλει. Καὶ τότε ὁ Κόσμος δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἶτανε κὰν ἄσκημος, κὰν οὔτε πόνος, οὔτε πλήξη. Γιατὶ σωριασμένος πάνω στὸ Θέλω, θὰ εἶτανε μιὰ μάζα ἄμορφη καὶ χάος.

Ἀπαράλλαχτα ὅπως τὸ ἀέτωμα ποὺ φαντάζει πάνω σ' ἕνα χίριον, θὰ τὸ τραβοῦσαν τὰ θεμέλια καὶ θάπερτε σὰν πολτὸς ἡ σωρὸς πάνω στὴ βάση του. Νὰ τὸ λοιπόν γιατί, κάτι μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸ Θέλημα τὸ δυναμικὸ καὶ στὸ Φαντασιζμὸ ποὺ εἶνε τὸ ἀέτωμα.

Στὸ χίριον ποὺ εἶπαμε, αὐτὸ τὸ «κάτι» εἶνε ἡ κολώνα, εἶνε τὸ περιστύλιον. Ἐνῶ γενικώτερα, στὸν Κόσμο, στὴ ζωὴ, εἶνε ἡ Τέχνη. Καὶ γιὰ ὅσον κινρὸ ἴσα ἴσα μπορεῖ ἡ Τέχνη νὰ ἐμποδίσει τὸ Θέλημα νὰ τραβήξει πάνω του τὸ Φαντασιζμὸ, γιὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενό μας ἀπολυτρώνει ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Θέλω, ποὺ βέβαια δὲν τὴν καταργεῖ ὀριστικά, ποὺ ὅμως ὡς τόσο τὴν παρεμποδίζει πρόσκαιρα στὸ νὰ μᾶς δημιουργεῖ τὸν πόνον, τὴν πλήξη.

Γιὰ νὰ πραγματοποιήσει ἕνα τέτοιο φιλοσοφικὸ δεξιότημημα, ὁ Σοπεγγάουερ ἀπομακρύνεται γιὰ μιὰ στιγμή, ἀπ' τὸ μεγάλο Δάσκαλό του, ἀπ' τὸν Κάντ. Καὶ ἀνατρέχει στὸν Πλάτωνα. Αὐτὸ δὲ γίνεται τυχαῖα, οὔτε ἀσύνδετα. Τὴν τέτοια προσφυγὴ τὴν εἶδαμε κίχλας στὴς ἐκδηλώσεις τοῦ Θέλω, ποὺ βέβαια δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὸν πλατωνισμὸ. Ὡς τόσο, μ' ὄλο ποὺ τὸ Θέλω, δείχεται ὁμοούσιο καὶ ἐνιαῖο καὶ ἀχώριστο, μ' ὄλο ποὺ παραμένει κατὰ βάθος ἀναλλοίωτο, τόσο στὸν ἀνόργανο κόσμον, ὅσο καὶ στὸν ὀργανικό, συνακόλουθα καὶ στὴν ἀνθρώπινη καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ὡς τόσο κατέχει—ὅπως εἶδαμε—διάφορες βαθμίδες μέσα στὴ Φύση, καὶ φυσικά, τὸ ἴδιον περιστατικὸ—ὅπως συμπεραίνεται—πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ στὴν κοινωνία.

Σ' αὐτὸ τὸ ὁμοούσιο ἀπὸ τὴ μιὰ, καὶ στὸ βαθμολογημένο ἀπὸ τὴν ἄλλη, τίποτα δὲν μπορούσε νὰ βοηθήσει καλλίτερα ἔξον ἀπ' τὴν

πλατωνική αντίληψη για την ιεραρχική κατάταξη των Ἰδεῶν. Ἔστω καὶ ὁμοούσιος καὶ ἀδιαίρετος, ὁ σοπεγχαουερικός ὁ κόσμος πρέπει νάχει τὴν ἱεραρχία του. Ἀφοῦ αὐτὸ κηρύσσει ἡ πλατωνική: Ἰδέα. Ναί ἀλλά, τί σχέση μπορεί νάχει τὸ σοπεγχαουερικὸ ἐκεῖνο Θέλημα μὲ τὴν πλατωνικὴν Ἰδέα; Βέβαια, θὰ πει ὁ ἴδιος Σοπεγχάουερ, τοῦτα τὰ δυὸ δὲ συνταυτίζονται ἀπόλυτα.

Καὶ καταλαβαίνουμε, τὸ: γιατί ὄχι. Γιατί πρὶν ἀπ' ὅλα, δὲ θὰ ὑπῆρχε σοπεγχαουερισμός, καὶ θὰ περιττενεγ, ὅπως διόλου ἢ ἀπαισιοδοξία. Τὸ ὅτι κ' ἄλλοιῶς, δὲ συνταυτίζονται ἀπόλυτα, αὐτὸ εἶνε ἐπίσης εὐκολονόητο.

Γιατί ὁ Πλάτων θέλει τὴν Ἰδέα σὰν ἀέτωμα τοῦ κόσμου, σὰν ἀκροκόρυφο τῆς πυραμίδας, ἐνῶ ὁ Σοπεγχάουερ θέλει τὸ Θέλω του, σὰν ἓνα γενεσιουργὸ βᾶθρο καὶ θεμέλιο σ' ὅλο τὸ Σύμπαν. Καὶ γιατί ἀκόμη, ἡ Ἰδέα εἶνε γαλήνια, ἀτάραχη, ἀσάλευτη, ἐνῶ τὸ Θέλω εἶνε: ἀνταγωνισμὸς ἀναπότρεπτος. Τὸ θέλημα γεννᾷ τὸν πόνο εἴτε τὴν πλήξη.

Ἡ πλατωνικὴ Ἰδέα εἶνε τὸ Αἴσιο καὶ ἡ Μακαριότητα. Πῶς θὰ γεφυρωθεῖ αὐτὸ τὸ ἀγεφύρωτο; Ὅχι μονομιᾶς, ἀλλὰ κλιμακωτά. Σὰν ἓνα πρῶτο εὔρημα, εἶνε τὸ ὅτι, στὸν ἱεραρχικὸν ἀγῶνα τοῦ Θέλω γιὰ τὴ ζωὴ, ἡ νίκη—λέει ὁ Σοπεγχάουερ—εἶνε ἐξασφαλισμένη στὸ πλάσμα ποὺ ἀντικειμενικεῖται πρὸς τὴν Ἰδέα του, δηλαδή τὸν τύπο τοῦ Βῆδου. Τοῦτο πρωτοπαρουσιάζεται σὰν Ἰδέα. Κι' ὁ νικητὴς νικᾷ, κυριαρχώντας πάνω σὲ κατώτερα ἐντιγμένες Ἰδέες, δηλαδή πάνω σὲ κατώτερα ζωϊκὰ Βῆδη. Ἔτσι ἀνοίγεται κίονας δρόμος πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἀντίληψη. Τώρα μπαίνει τὸ ζήτημα τοῦ τί θὰ γεφυρώσει τὸ φαντασμὸ μὲ τὸ Θέλω, τί θὰ στηρίξει τὸ ἀέτωμα τοῦ φαντασμοῦ γιὰ νὰ μὴν γκρεμοτσακιστεῖ αὐτὸ σωριασμένο στὴ βάση του. Γιατί ἄλλοιῶς, μέσα στὸν ἄμορφο σωρό, οὔτε ἁρμονία ὑπάρχει, οὔτε Ὁραῖο εἶνε μπορετό.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ στήριγμα ποὺ εἶνε προϋπόθεση τῆς ἁρμονίας, αὐτὸ εἶνε ἡ ἀρχικὴ πλατωνικὴ Ἰδέα, ὅπως τὴν μεταλλάθει τώρα ὁ Σοπεγχάουερ.

* *

Μὰ σύνδετα, ἐξυπηρετεῖ, κ' ἀκόμη ἓνα σημαντικὸ σκοπὸ ἡ ἴδια πάντοτε Ἰδέα. Σαίρουμε πῶς ὁ ἀρχαῖος Ἡράκλειτος βρέθηκε θέλοντας ἢ μὴ μακρυνὸς ἐμπνευστῆς τῆς θεληματοκρατίας. Μὰ τοῦτο δὲ σημαίνει διόλου, πῶς παραμένει ὁδηγητὴς ἀκίνδυνος γιὰ τὸ σοπεγχαουερισμό Ἀπεναντίας μάλιστα. Ὁ Ἡράκλειτος στηρίζει τὴ θεωρία του πάνω στὸ ἀπεριόριστο τὸ «γίγνεσθαι» μέσα

στὸ ζωντανὸ τὸ Σύμπαν. Αὐτὸ ἴσα ἴσα τὸ «γίγνεσθαι», εἶνε ἡ πέτρα σκανδάλου ποὺ παρεμποδίζει τὸ στερέωμα τοῦ σοπεγχαουερισμοῦ. Πρέπει νὰ σταματήσει «λογικὰ» καὶ «βιολογικὰ» αὐτὴ ἡ ροὴ ποὺ ἔκανε τὸν Ἡράκλειτο νὰ κλαίει. Γιατί ἄλλοιῶς, ἡ λύτρωση ποὺ εὐαγγελίζεται τὸ Μαῦρο Εὐαγγέλιο, δὲν ἔχει νόημα. Γίνεται ἀκατανόητη ἔννοια καὶ κούφια λέξη. Ἐπειδὴ: ἂν ἴσως κ' ὅλα ὁλοένα ἀλλάζουνε, ποῦ θὰ μπορεί πιά ν' ἀποβλέπει ἡ ἀσάλευτη μακαριότητα καὶ πῶς θὰ βροῦμε τὸ ἀπόλυτο Ὁραῖο; Ἀλήθεια εἶνε πῶς ὁ Ἡράκλειτος εἶταν ἰδεοκράτης. Ἀλλὰ ἡ «ροή» τῆς θεωρίας του συμπαρασύρει πρὸς τὸ δυναμισμὸ.

Ἐνῶ ἡ πλατωνικὴ Ἰδέα, πανέτοιμη κίονας ἀπ' τὴν Ἀρχαιότητα, σταματᾷ ὁλοκάθαρα τὸ «γίγνεσθαι», ὄχι στὰ φαινόμενα ἀλλὰ στὴν οὐσία τοῦ κόσμου. Ἀλήθεια εἶνε, ὡς τόσο, πῶς τοῦτο τὸ σταμάτημα τοῦ «γίγνεσθαι» δύσκολα μποροῦν νὰ τὸ παραδεχτοῦν οἱ ἐπιστήμονες, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐπιστήμης τους, ὅπου ὅλα δείχνου τὴ ροὴ τὴν ἀέναη. Ὅπως εἶδαμε, ὁ Σοπεγχάουερ τὸ ξεκαθάρισε κίονας αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶνε οἱ ἐπιστήμονες ποὺ ἐνδιαφέρου-νε, ἐδῶ τουλάχιστον ὅπου προβάλλει ἀποκλειστικὰ ὁ Καλλιτέχνης. Αὐτός, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τὸ παραδεχτεῖ τὸ σταμάτημα κάθε ροῆς. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ὁ Τεχνίτης ἔρχεται σ' ἀντιδιαστολὴ μὲ τὸν Ἐπιστήμονα. Γι' αὐτό, οὔτε ἡ μάθηση, οὔτε ἡ λογικὴ, οὔτε ὁ «ἀποχρῶν λόγος» ἔχουνε τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὸ καλλιτεχνικὸ δημιούργημα. Καὶ ὅπως εἶδαμε, ὅσο ἄσχετη θὰ εἶνε ἡ τέχνη ἀπ' τὸ λογισμό, τόσο πρὸς μεγαλοφυΐας θὰ εἶνε ὁ Τεχνίτης. Κι' ὅσο πρὸς μεγαλοφυΐας, τόσο καὶ πρὸς πολὺ θὰ μοιάζει μὲ παιδι ἀνήλικο, ἀκόμη μάλιστα θὰ συγγενεῖ καὶ μὲ τὸ φρενοβλαβῆ. Ὅποτε, ἀντὶς ἡ μάθηση, ἀντὶς ὁ ἔξω κόσμος, μόνον ἡ ἐνόραση εἶνε πηγὴ καὶ δύναμις τῆς Τέχνης. Σὲ τούτην τὴν ἐνόραση, ἀνταποκρίνεται καὶ πάλι, ἡ πλατωνικὴ Ἰδέα¹.

* * *

Ὅμως ἐδῶ ἴσα ἴσα προβάλλει ὁ γκρεμὸς πρὸς τὸν σοπεγχαουερισμό. Πῶς νὰ ξεχωριστεῖ ἡ Ἰδέα, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπίσης πλα-

1) Αὐτὸ ποὺ σὲ τρεχούμενη γλῶσσα λέμε «ιδέα», δηλαδή, αὐτὸ ποὺ ὀρίζει ἔτσι ὁ Πλούταρχος: «Ἰδέα ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν μὴ ὑφεστῆσαι καθ' ἑαυτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας καὶ αἰτία γινομένη τῆς τούτων δεξέως», μ' ἄλλα λόγια ἐκεῖνο, ποὺ οἱ ἀρχαῖοι ἐτυμολογοῦσαν ἀπὸ τὸ: «εἶδαι», ἢ ταῦτο ποὺ λέει τὴν ὕψη, τὴ μαρφή τὴν ἐξωτερικὴ, τὴν ἔννοια τὴν ἀπλή ἢ ἀφηρημένη τοῦ κάθε τι, ὁ Σοπεγχάουερ τὸ διατυπώνει μὲ τὸν ὄρο Begriff. Εὐκόλα τὸ καταλαβαίνει κανεὶς, πῶς ἡ τέτοια ἰδέα, ἢ τὸ νόημα, εἴτε ἡ «ἐννοια»,—ὅπως ἀνάλογα γιὰ τὴν πρὸς εὐκόλη κατανόηση ἀπαδύναμε—ἀποτελεῖ πέρα ὡς πέρα τὸ ἀντίβαρο καὶ τοὺς ἀντίποδες τῆς

τωνική αίσιοδοξία; Πῶς νὰ γεφυρωθεῖ ἡ θεληματοκρατικὴ ἀπαισιοδοξία μὲ τὸ πλατωνικὸ αἰσιόδοξο πνεῦμα;

Λοιπὸν νὰ τί διέξοδο βρῶσκει ὁ Σοπεγγάουερ.

Μιὰ ποὺ δὲν εἶνε μπορετὸ νὰ χωριστεῖ ἡ Ἰδέα σὲ δύο, ὁ πλατωνισμὸς ἀναγκαστικὰ κριτᾶει τὴν αἰσιοδοξία του μπαίνοντας μέσα στὰ ἐνδότερὰ τῆς θεληματοκρατίας.

Γι' αὐτὸ, μὲ κίνδυνὸ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὸν κοινωνικὸ σκοπὸ τῆς, ἡ σοπεγγαουερικὴ μεταφυσικὴ τοῦ Ὁραίου, προβάλλει ἀναγκαστικὰ σὰν ἀντίθεση στὸν ὅλο πεσσιμισμὸ. Καὶ γιὰ νὰ μαλακώσει τὴν ἀντίφραση, παίρνει τὴ μορφὴ μιᾶς ἐξαίρεσης. Γίνεται τὸ φῶς ποὺ διατρύπᾳ τὰ βουρκαωμένα σύννεφα. Γίνεται ἡ ἀνάπαυλα τοῦ πόνου στὴν ἀπέραντη κοιλάδα τοῦ ὄδυμοῦ.

Ὡς τόσο, τριῖζε συθέμελα ἔτσι, τὸ ὅλο σοπεγγαουερικὸ συγκρότημα. Πολὺ παραπάνω μάλιστα ὅταν ἡ Τέχνη ξεπροβάλλει ἀνακρίτεπτα σὰν ἀντίρροπο κί' ἀνταγωνίστρια τοῦ ἀσκητισμοῦ. Ἀπὸ ἓνα τέτοιο ἀδιέξοδο γλιστρᾷ ὁ Σοπεγγάουερ, μὲ τὸ νὰ ἐξαικολουθεῖ ἀπὸ τὴ μιὰ τὸ κήρυγμά του γιὰ τὴν ἐκμηδένιση κάθε ἐπιθυμίας μέσω μας, κί' ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι, χαρακτηρίζοντας τὴν Τέχνη ναι μὲν σὰν ἓνα λυτρωμὸ κί' αὐτὴν, ὅμως παροδικό, κί' ὄχι ὅπως ὁ προῖτος.

* * *

Σὲ τοῦτο τὸ συναμειταξὺ, ξαναγυροῦμε στὸ βασικὸ τὸ πρόβλημα. Ἐπειδὴ ὁ Σοπεγγάουερ δὲν εἶνε ἀπ' ἐκείνους ποὺ τοὺς φριάνει νὰ πετοῦν ρουκέτες στὸν ἀέρα. Θέλει σώνει καὶ καλά νὰ πείσει. Νὰ μὴν ἀφήσει ἀμφισβόλια. Γι' αὐτὸ μονάχος του ξεσκάλιζει τὸ βασικὸ τὸ πρόβλημα. Δηλαδή, μὲ τί τρόπο, μὲ τί μηχανισμό, παρουσιάστηκε ἡ πλατωνικὴ Ἰδέα, καὶ βρῆκε θέση ἀνάμεσα σὲ φαντασμὸ καὶ Θέλημα;

Ἐδῶ ἴσα ἴσα εἶνε τὸ μεγάλο σοπεγγαουερικὸ κατόρθωμα. Ἐδῶ χρειάστηκε, ν' ἀναπτύξει ὁ «Λαβουαζιὲ τοῦ στοχασμοῦ», ὅλη τὴ χημικὴ, ἀκόμη καὶ τὴν ἀλχημιστικὴ του ἱκανότητα τὴν ἀπαρίμλλη. Καὶ νὰ πῶς: Ἐκείνο ποὺ ὁ Κάντ ὀνομάζει πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ

πλατωνικῆς Ἰδέας, ποὺ αὐτὴ, ὅπως εἶπαμε, ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν, καὶ δίχως τὸ ὕλικὸ ἀντικείμενο ζεῖ σὲ ὑπερφυσικὸν τόπο, εἶνε ἀνόλαθρη, γιὰ τὴν Ἰδέα αὐτὴν, — ὅπως τὴ συμπεριφέρεται καὶ ὁ Σοπεγγάουερ, — δὲν μπορεῖ νὰ τὴν συλλάβει ἡ γνώμη μας, ἀλλὰ μονάχα ἡ ἐνόραση. Καὶ μόνον τὸ καλλιτεχνικὸ δαιμόνιο, σὰν ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' τὴ Γνώση, σὰν ὑπερσηδᾷ τὴν αἰσιότητα καὶ τοὺς νόμους τῆς, φριάνει σὲ μιὰν ἄλλη ἐπίγνωση, ἀνόμαλη — ἐπειδὴ ἀσυμφεροντολόγα — ποὺ εἶνε ἡ ὑπερβατικὴ καὶ αἰσθητικὴ μαζί γνώση. Τέτοιες Ἰδέες, — κατὰ τὴν σοπεγγαουερικὴ αἰσθητικὴ — ἀποκαλύπτει καὶ συμβολίζει τὸ αἰσθητικὸ ἔργο.

ἑαυτὸ ὁ Πλάτων τὸ λέει Ἰδέα! Αὐτὸ τὸ θεωρεῖ, δική του σπουδαία ἀνακάλυψη ὁ Σοπεγγάουερ. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια, δὲν εἶνε παράξενο, γιὰτὶ δὲν τὸ πρωτοβρῆκαν ἄλλοι προτιότερα, κἂν οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Κάντ. Μὰ πῶς μποροῦσε νὰ τὸ βροῦν ἐκεῖνοι, ἀφοῦ κί' ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγγάουερ ἀνελγάζεται νὰ ὁμολογήσει, ὅτι καί μὲν, Ἰδέα καὶ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ», εἶνε τὸ ἴδιο, ἀλλὰ ὄχι ὅλος διάλου. Εἶνε περίπου τὸ ἴδιο. «Ἰδέα καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» ἐξακολουθοῦν νὰ μὴ χωροῦν μέσα σὲ μιὰ καὶ τὴν αὐτὴ ἔννοια. Κατάβιθος εἶνε δύο ἔννοιες ὅπωςδήποτε διαφορετικῆς, μὰ τέλος πάντων πολὺ στενὰ συγγενικῆς. Διακρίνονται μεταξύ τους μὲ «μίαν μόνο ἀπόχρωση». Ὡς τόσο διακρίνονται. Καὶ ἡ μὲν πλατωνικὴ Ἰδέα, εἶνε ξεκάθαρα «ἀντικείμενο», εἶνε ἐπίγνωση, εἶνε κάτι πῶς τέλειο, εἶνε αὐτογνωσία. Ἐνῶ κατὰ τὸν Κάντ, τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» δὲν μποροῦμε νὰ τὸ νοιώσουμε παρὰ μόνον σὰν ὑποκείμενο, καὶ μόνον πάνω στίς λογικῆς ἀρχές τοῦ «πρακτικοῦ λόγου». Ἄλλοιως μᾶς ξεφεύγει.

Μὰ πάλι, καὶ παρὰ τὴ διαφορὰ αὐτὴ, οἱ δύο αὐτῆς ἔννοιες πρέπει νὰ συγγενέφουν στενωτάτα. Γιατί, ἔτσι ἢ ἄλλοιως, ἀπόδειξε ἄλλοῦ ὁ Σοπεγγάουερ, πῶς τὸ καντιανὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ», εἶνε τοῦτο ποὺ ὁ ἴδιος χαρακτηρίσει σὰ ΘΕΛΗΜΑ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ θέλημα, δὲν πέφτει — ὅπως εἶδαμε — κάτω ἀπ' τὶς ἀρχές τοῦ ἀποχρῶντος λόγου, γι' αὐτὸ ἔχει τὸ ἴδιο βασικὸ γνῶρισμα μὲ τὴν πλατωνικὴ Ἰδέα, καὶ γνωρίζεται ὅπως ξαίρουμε χάρη στὴν αὐτογνωσία. Τέτοιος ἰλιγγιώδης ἀντιφατικὸς κόμπος, δεμένος ὡς τόσο μὲ τέτοια δεξιότητες, καὶ περνώντας ἀπὸ τέτοιου εἶδους χημικῆς καὶ ἀλχημιστικῆς γνώσης, καταλήγει στὸν πέπλο τῆς... Μάγυα, δηλαδή στὸ κρυμμένο γνῶρισμα ποὺ ἔχουν τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» ἢ ἡ Ἰδέα, ξαίρουμε κί' ὅλας, πῶς ἡ Ἰνδικὴ Μάγυα, κρύβει τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μὲ τὸν πέπλο τῆς αὐταπάτης καὶ μαγεύει τὸ μυαλό μας μὲ τὰ φαντάσματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἡ Μάγυα τούτη δὲν κρύβει ἀπὸ τὸν Τεχνίτη οὔτε τὸ πρᾶγμα «καθ' ἑαυτὸ», οὔτε τὴν πλατωνικὴ Ἰδέα. Γι' αὐτὸ μονάχα ἡ ἐνόραση χρειάζεται στὸ μεγαλοφυῆ. Ἀπ' τὴ στιγμή λοιπὸν ποὺ ἐξακριβώνεται ἡ τόσο στενὴ συγγένεια, ἀνάμεσα σὲ Κάντ καὶ σὲ Πλάτωνα, ἡ παρεμβολὴ τῆς πλατωνικῆς Ἰδέας, βρῶσκει κί' ὅλας πολιτογραφημένη μέσα στὸ σοπεγγαουερισμό.

* * *

Καὶ νὰ ἀκόμη ἀπλούστερα τὰ σοπεγγαουερικὰ πράγματα.

Σὰν ἄτομα, δὲν ἔχουμε ἄλλον τρόπο γνώσης παρὰ μόνον τὴ γνώση ποὺ ὑπόκειται στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Χάρη στὴν

ικανότητα μας αυτήν, δὲν μπορούμε νὰ γνωρίσουμε παρὰ μόνο ἀντικείμενα μερικὰ καὶ περιορισμένα. Ὁμοίᾳ ξαίρουμε, πὼς ἡ διάνοιά μας, δημιουργημὰ βέβαια τοῦ Θέλω, παίζει μονάχα ἓνα δευτερότερο ρόλο, μὰ καὶ ἡ λειτουργία της ἀποβλέπει στὸ νὰ διατηρήσει τὴν ἀτομικὴ ζωὴ.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ὅπου ἡ διάνοια ἀπελευθερώνεται ἀπ' τὸ δουλικό της τοῦτο ρόλο, ἀπ' τὴ στιγμὴ ὅπου παύει νὰ ἐξιχνιάζει τὶς ἔννοιες τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου καὶ τῆς αἰτιότητας, ἢ τοῦ σκοποῦ τῶν φαινομένων, μ' ἄλλα λόγια, ἀπ' ἐκεῖ ὅπου παύει νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου, ἀπ' τὴ στιγμὴν αὐτὴ, ἡ διάνοια θεωρεῖ ἢ ἐποπτεύει τὴν Ἰδέα, στὴν ὁλότητα καὶ στὴ γενικότητά της. Ἔτσι ξεπερνᾷ τὸ μερικὸ καὶ περιορισμένο φαινόμενο τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἀνυψώνεται στὴν ἐνόραση τῆς μορφῆς, στὴν καθαρὴ οὐσία τοῦ κόσμου. Ἀνυψώνεται κ' αὐτὴ ἡ ἴδια, ἂν ὅχι ὀλοκληρωτικὰ μὴ τουλάχιστον σ' ἓνα ὁρίσιμὸ μέτρο, ἀνυψώνεται πάνω ἀπὸ τὴν ἀτομικότητα. Προβάλλει ἔτσι, ἔξω ἀπὸ τὸ Θέλημα, καὶ συνακόλουθα ἔξω ἀπ' τὶς αἰσθητὲς μορφές του, ἔξω ἀπὸ χρόνο, ἔξω ἀπὸ τόπο, ἔξω ἀπὸ αἰτία καὶ ἀπὸ σκοπὸ, μ' ἄλλα λόγια ἔξω ἀπὸ τὴν ὀδύνη καὶ ἀπὸ τὸν πόνο ἢ ἀπὸ τὴν πλήξη καὶ τὴν ἀνία.

Αὐτὸ τὸ προνόμιο, δὲν τόχουν βέβαια, οἱ «κοῖνοι», οἱ «ὀμῆλοι» ἄνθρωποι. Αὐτὸ δὲν εἶνε παρὰ τρεχούμενο ἐμπόρευμα καὶ παράγει ἡ φύση κάθε μέρα καὶ σὲ μυριάδες ἀντίτυπα. Τοῦτοι δὲν εἶνε ἄξιοι, γιὰ μιὰ τέτοια περιώπῃ ἀπόλυτα ἀσυμφεροντολόγα. Πολὺ κοινὸ, τὸ κοπάδι τοῦτο, κάτι θέλει ν' ἀνοιώσει καὶ κάτι νὰ καταλάβει. Ἀλλὰ τὸ γυρνᾷ στὴν ἀπόλαυση, στὴν ἀτομικότητα, στὴ συμφεροντολογία. Δείχνει κάποια τάση, κάποια ροπὴ γιὰ τὸ «κοιμψό».

Μὰ τί καλὰ καλὰ εἶνε ἡ κοιμψότητα; Ἐννοῖται κοιμψό, κάτι ποὺ ἐμψυχώνει τὸ Θέλημα, καὶ παρουσιάζει σ' αὐτὸ μέσα μιὰν ἄμεση ἀπόλαυση». Εἶνε τάχα μπορετὸ νὰ λείπει τὸ κοιμψὸ ἀπὸ τὴν τέχνη; Βέβαια ὄχι! Ὡστε λοιπὸν ξαναγυρνοῦμε πάλι στὸ Θέλημα, καὶ χάρη στὴν Τέχνη παύει προσωρινὰ τουλάχιστο νὰ εἶνε βάρβαρο. Ἀριστοτέχνης ἀφθιστος στὸ νὰ κοιμποδένει τὶς ἀντιφάσεις καὶ νὰ τὶς κάνει σῶμα ὁμοούσιω, ὁ Σοπερχάουερ, λέει ἀπ' τὴ μιὰ πὼς τὸ κοιμψὸ θὰ εἴτανε νοθεῖα τῆς ὁμορφιάς, καὶ ὑπόκριτικὴ παλινδρόμηση πρὸς τὸ Θέλω—ὅπως πραγματικὰ συμβαίνει κάποτε. Κι' ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ τὸ κοιμψό, σὰν «προόδου» τῆς πού χάρη στὴν αἰσθητικὴ του μεταμρφίση, μπάζει τὸν ἐχθρὸ (δηλ. τὸ Θέλημα) μέσα στὸ φρούριο». Αὐτὴ ἡ βιβαρότητα παύει, ὅταν κατὰ τὸ σοπερχαουερικὸ τρόπο, ἀντιδιαστέλλουμε τὸ θετικὸ ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸ κοιμψό. Καὶ τὸ μὲν ἀρνητικὸ κοιμψό, ἀποκλείεται

ὁπωσδήποτε ἀπ' τὴν αἰσθητικὴ παραγωγή. Γιατὶ εἶνε τὸ κοιμψὸ τὸ συμφεροντολόγο. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ Τέχνη δὲν μπορεῖ ν' ἀπομείνει ἀκοιμψη, δηλαδὴ βάνουση καὶ ἀποκρουστικὴ, γι' αὐτὸ μεσολαβεῖ ἀναπάντεχα τὸ θετικὸ κοιμψό, τὸ ἄσκοπο, τὸ δίχως ὑπολογισμό.

Μιὰ ἄλλη, σύνδετη ροπὴ, ἔχει τὸ κοινὸ κοπάδι τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀπόλαυση τὴν ἀτομιστικὴ, τὴν κίνηση, τὴ ζωηρότητα, τὴ φλόγα, τὴν ἐπιθυμία τέλος πάντων, ποὺ μεταμρφίζεται μὲ τὴ μακαράτα τῆς Τέχνης. Οἱ τέτοιοι καλλιτέχνες τῆς ζωῆς, ὅσο μεγάλα ὀνόματα κ' ἂν εἶνε, ὅσο ἐντυπωσιακὰ πράγματα κ' ἂν μᾶς παρουσιάζουν, δὲν κάνουν Τέχνη. Μεταχειρίζονται τὸ χυδαῖο καὶ βάνουσο κ' ἀποκρουστικὸ ἀρνητικὸ κοιμψό, καὶ τίποτ' ἄλλο, ξεπέφτοντας στὸ νὰ ἐξυπηρετῶν τὸ ἀτομικὸ συμφέρον.

Ἐξω λοιπὸν ἀπ' τὸ κοπάδι καὶ πάνω ἀπ' τοὺς κοινούς κ' ἀπ' τοὺς ὀμῆλους ἀνθρώπους στέκονται οἱ μεγάλοι προνομιούχοι τῆς μεγαλοφυΐας. Αὐτοὶ ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ ἐποπτεύουν καθαρὲς Ἰδέες, καὶ νὰ τὶς ἐκφράζουν στὸν ὑπόλοιπο κόσμο.

Ἡ ἐκφρασὴ τῶν ἐκείνη εἶνε τὰ μεγάλα τὰ ἀφθαστα ἔργα Τέχνης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, οἱ Ἰδέες ποὺ βρῖσκονται στὴν κατώτατη ἰδιανικὴ ἱεραρχία, δηλαδὴ ἡ βαρύτητα, ἡ συνοχή, κτλ. ἐκφράζονται χάρη στὴν αἰσθητικὴ ἐνόραση καὶ μέσα στὰ ὄρια τῆς Τέχνης ποὺ τὴ λέμε Ἀρχιτεκτονικὴ. Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἰδέα ἐκφράζεται τόσο μὲ ἰδιότητες ὅσο καὶ μὲ χρώματα. Ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἐκφράζουν τὴν Ἰδέα μὲ τὴν πιὸ ἀτομικὴ μορφὴ.

Μὰ ἐδὼ ἴσα ἴσα, μᾶς ξαναδίνεται ἡ εὐκαιρία, γ' ἀποθαυμάσουμε, ἓναν ἀκόμη ἄλλο τοῦ «Λαβουαζιέ» τοῦ στοχασμοῦ. Συμβαίνει δηλαδὴ, στὴ ζωγραφικὴ, νὰ παρῶνουν οἱ κορυφαῖοι τῆς Ἀναγέννησης θέματα εἴτε βιβλικὰ εἴτε ἀπὸ τὴν κοινὴ ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἀκόμη καὶ τὰ θρησκευτικὰ τους θέματα εἶνε γεμάτα ζωὴ, γιὰ ὅπως ξαίρουμε ἐξανθρωπίζον ἕνα τι τὸ θεῖο.

Καὶ νὰ τὸ ἀδιέξοδο τοῦ Σοπερχάουερ. Εἴτε νὰ παραμείνει συνεπῆς μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ἀποκηρύχοντας τοὺς μεγαλοφυεῖς ἐκείνους, εἴτε νὰ τοὺς ἀναγνωρίσει κλανίζοντας τὸ οἰκοδόμημά του. Κάνει κάτι πιὸ μαστορικὸ κ' ἀπὸ τὰ δύο. Μιὰ καὶ δὲν εἶνε μπορετὸ νὰ τοὺς ἀρνηθεῖ, τοὺς... ὑποστηρίζει, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι, γιὰ μὲν τὰ θρησκευτικὰ θέματα περιορίζεται σὲ μιὰν ἀπλὴ δυσφορία, μὰ γιὰ τὰ θέματα τῆς τρεχούμενης, τῆς «πρόστυχης» ζωῆς, ζωίζει τὴν τρίχα στὰ τέσσερα. Καὶ μὲ τί ἀπαράμιλλη δεξιότητι. Βρῖσκει στὸ κάθε τέτοιο μεγαλόφυημα, δυὸ ἐνδιαφέροντα: ἓνα

ἔξωτερικὸ καὶ ἓνα ἑσωτερικὸ ἐνδιαφέρον. Μὰ οὔτε ἐπιχειροῦμε νὰ τ' ἀναλύσουμε καλλίτερα αὐτό. Θὰ εἴταν κρῖμα ἀλήθεια, ν' ἀγγί- ζαμε τὸ σοφιστικὸ τοῦτο πρωτάθλημα. "Ὅς τ' ἀπολαύσει μόνος του ὁ ἀναγνώστης, ἔτσι ἀνέπαφο, στὴν παρακάτω παράθεσι κειμένων. Ἡ μουσικὴ πάλι, ἀντὶ νὰ ἀντιμετωποιοῦσῃ τὸ Θέλημα χάρις στὴν Ἰδέα, ἀντικειμενικοποιεῖ τὸ Θέλω, χάρις στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα ἡ μουσικὴ δὲ μᾶς ὑποβάλλει καμμιὰν ἀκριβῆ εἰ- κόνα, ὡς τόσο ὅμως μᾶς συνταράζει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη Τέχνη. Αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς δὲν βρίσκουμε στὴ μουσικὴ τὴν πνευ- ματικὴ γαλήνη καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ λυτρωμοῦ. Αὐτὰ ἴσα ἴσα μᾶς παρέχει ἡ Τέχνη τούτη, ποὺ ἐκφράζει τὶς πρὸ παγκόσμιες καὶ τὶς πρὸ γενικὲς Ἰδέες.

Βέβαια κάθε ἄλλο παρὰ νὰ ἐξαντλήσουμε θὰ μπορούσαμε τὰ σοπεργαυερικὰ θέσφατά ἀλλὰ καὶ τὶς διαπεραστικὲς παρατηρήσεις πάνω στὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο: Καὶ τὸ καλλίτερο ποὺ ἔχουμε νὰ κάνουμε, εἶνε ν' ἀρίσουμε νὰ μιλήσῃ, ὁ ἴδιος μέσα σὲ χαρακτηρισ- τικὲς περιχοπὲς του.

Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ

Τὸ πρόβλημα τῆς Αἰσθητικῆς⁽¹⁾

(Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα)

Τὸ καθαυτὸ πρόβλημα τῆς μεταφυσικῆς τοῦ ωραίου, μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ ἀπλούστατα ἔτσι: Πὼς συμβαίνει ὥστε νὰ νοιώθουμε εὐχα- ρίστησι με κάποιο ἀντικείμενο ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ κάθε σχέση με τὸ ΘΕΛΗΜΑ μας;

"Ὅταν τὸ πνεῦμα ἀπολυτρώνεται ἀπ' τὸ Θέλημα

«Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός»⁽²⁾

Τὸ ὁποιοδήποτε Θέλημα ἐκπορεύεται ἀπὸ μίαν ἀνάγκη, ὅσο καὶ ἀπὸ μίαν στέρηση, συνακόλουθα ἀπὸ μίαν ὀδύνη. Σ' αὐτὴν (δηλαδή στὴν ἀνάγκη, στὴ στέρηση, στὴν ὀδύνη) ἡ ἱκανοποίησι τῆς ἐπιθυμίας βάζει ἓνα τέρμα. Ἀλλὰ, μπρὸς σὲ μίαν ἱκανοποιημένη ἐπιθυμία, ἀναλογοῦν τοῦλάχιστον δέκα ἄλλες ἐπιθυμίες ποὺ δὲ βρίσκουν τὴν ἱκανοποίησίν

1) Τομ. 2ος § 205.

2) Τομ. 1ος § 38.

τους. Ἐξ ἄλλου, ἡ λαχτάρα διαρκεῖ πολὺν καιρὸ καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τῆς εἶνε ἀναρίθμητες. Ἐνῶ ἡ ἱκανοποίησι εἶνε βραχύχρονη καὶ μετρημένη με τὸ σταγονόμετρο. Αὐτὴ μάλιστα ἡ τελικὴ εὐχαρίστησι δὲν εἶνε παρὰ φαινομενικὴ, γιατί μόλις πραγματοποιοῦμε τὴν ἐπιθυμία μας ἀνοίγει ἀμέσως τόπος γιὰ μίαν ἄλλη. Ἡ ἱκανοποιημένη μας ἐπιθυμία εἶτανε μιά κλάνη ποὺ τὴν ἀναγνωρίζουμε. Ἡ ἐπακόλουθη, εἶνε κι' αὐτὴ μιά κλάνη ποὺ ἀκόμη δὲν τὴν ἀναγνωρίζουμε. Κανένα ἀντικείμενο ποὺ περιέχεται μέσα στὸ Θέλω, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει μίαν ἀπόλαυσι σταθερὴ καὶ διαρκὴ, ἀλλὰ μοιάζει ἢ κάθε τέτοια ἀπόλαυσι σὰν τὴν ἐλεημοσύνη ποὺ πετᾷ κανεὶς στὸ ζητιάνο. Ἡ ἐλεημοσύνη αὐτὴ κάνει τὸ διακονιάρη νὰ ζῆσει σήμερα, ὥστε νὰ παρατείνει ὡς αὔριο τὸν πόνο του.

Λοιπὸν, ὅσον καιρὸ τὸ Θέλημα γεμίζει τὴ συνείδησίν μας, ὅσον καιρὸ βρίσκομαστε ἐρμιαία στὴν ὄθησι τῶν ἐπιθυμιῶν μας με τὶς αἰώ- νιες ἐλπίδες καὶ τὶς ἀδιάκοπες τρομάρες, ὅσο εἴμαστε ὑποκείμενοι στὸ Θέλημα, δὲν ὑπάρχει γιὰ μᾶς οὔτε εὐτυχία οὔτε γαλήνη σταθερὴ. Ἡ τρεχάλα μας αὐτὴ, εἴτε εἶνε κυνήγι, εἴτε εἶνε φευγάλα. Εἴτε τρομάζουμε τὴν κακοτυχία, εἴτε κυνηγοῦμε τὴν ἀπόλαυσι τοῦτο ἐλάχιστα ἐνδια- φέρι.

Ἡ φροντίδα τῶν ἀπαιτήσεων ποὺ ὀλοένα ἀναγεννιοῦνται μέσα στὸ Θέλημα, ὁποιαδήποτε μορφή κι' ἂν παίρνει, δὲν παύει νὰ γεμίζει καὶ νὰ ἀναταράζει τὴ συνείδησίν μας. "Ἐτσι λοιπὸν, δίχως ἀνάπαυσι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει εὐχαρίστησι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, κάθε τι τὸ ὑποταχτικὸ στὸ Θέλω, εἶνε σὰ σκλάβος δεμένος στὸν τροχὸ τοῦ Ἰξίωνα⁽¹⁾ ποὺ δὲ σταματᾷ ποτέ τὸ γύρισμά του.

Δὲν παύει νὰ γεμίζει ὁ σκλάβος τὸ πιθάρι τῶν Δαναΐδων, κι' οὔτε νὰ κατασβροχθίζεται ἀπ' τὸ αἰώνιο μαρτύριο τοῦ Τάνταλου.

"Ὅταν ὅμως, ἓνα ἔξωτερικὸ μας περιστατικὸ ἢ μιά ἑσωτερικὴ μας διάθεσι ἔρχεται καὶ μᾶς ἀρπάζει ξαφνικὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀδιάκοπο ρεῦμα τοῦ Θέλω, ὅταν ἡ ἱκανότητι τῆς γνώσης μᾶς βγάζει ἀπ' τὴ σκλαβιά του, ὅταν ἡ προσοχή μας δὲν περιστρέφεται πιά ἀπὸ τὰ θελητικὰ κίνη- τρα, ἀλλὰ καταλαβαίνει τὰ πράματα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς σχέσεις τους με τὸ Θέλημα, θεωρώντας τα ἀπὸ τὴ στιγμὴν ἐκείνη δίχως προσωπικὸ συμφέρον, δίχως ὑποκειμενικότητα καὶ κατὰ τρόπο καθαρὰ ἀντικειμε- νικὰ, κι' ὅταν τέλος πάντων νοιώθουμε πὼς τὰ πράματα εἶνε μονάχα φαντασμοί, καὶ ὄχι κίνητρα, τότε αὐτὴ ἡ γαλήνη ποὺ ὀλοένα ἀναζη- τοῦμε καὶ ποὺ ὀλοένα μᾶς ξεφεύγει ὅταν βρίσκομαστε στὸ δρόμο τοῦ Θέλω, ἐγκαταστήνεται μέσα μας μονομιᾶς καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς, καὶ τότε γνωρίζουμε τὴν πλείρια εὐχαρίστησι.

Αὐτὴ ἡ κατάστασι, εἶνε ἀπελευθέρωσι ἀπὸ κάθε πόνο, ἀπελευθέ- ρωσι ποὺ τὴν ὑμνησεν ὁ Ἐπίκουρος ὡς ὑπέρτατο ἀγαθὸ καὶ ὡς κατὰ

1) Στὴν Ἑλληνικὴ μυθολογία, μαζί με τὸν Τάνταλο καὶ με τὸ Σί- αμφο, ὁ Ἰξίων ἀποτελεῖ τὴν τριάδα τῶν μεγάλων κολασμένων, ποὺ κα- τάντησαν σκλάβοι, σὲ αἰώνιο ὁ καθένας τους βάσανο. Ὁ Ἰξίων, θρονακὸς βασιλέας τῶν Λαπιθῶν, ἔξάν ἀπὸ διάφορα ἄλλα, κατὰφερε νὰ ἐρωτηθεῖ τὴν Ἥρα. Ὁ Ζεὺς γὰ γιὰ τὸν δοκιμάσει, ἔδωσε σὲ μιά νεφέλη τὴ μορφή τῆς γυναίκας του, καὶ ὁ Ἰξίων συνευρέθη μαζί τῆς, καὶ τιμομήθηκε, γιατί ὁ Ζεὺς τὸν ἔδωσε σ' ἓνα φτερωτὸ τροχὸ ποὺ γυρνᾷ αἰώνια. Ἀλλὰ θεωροῦν τὸ μῦθὸ σὰ σύμβολο τοῦ Ἰλλίου, κι' ἄλλοι σὰ σύμβολο εἰς καταγίδας.

σταση των θεών. Γιατί, για μία στιγμή, παύουμε να δεχόμαστε την πρόστυχη ώθηση της επιθυμίας, και γιορτάζουμε το Σάββατό μας, (δηλαδή την ημέρα άργιας) στα κάτεργα του Θέλου. Ο τροχός του Ίξιωνα σταματά

Τότε ελάχιστα ενδιαφέρει, αν βλέπουμε τη δύση του ήλιου από το υπόγειο μιας φυλακής ή από τα παράθυρα ενός παλατιού.

Η Τέχνη: αὐτογνωσία τῶν Ἰδεῶν.

«Ο κόσμος σὰ Θέλημα και Φαντασμός» (1).

Η Τέχνη επαναλαμβάνει τις αιώνιες Ἰδέες που ενώ τις εξηγεί ή καθαρή έποικτεία, ξαναλέει το ουσιώδες και το διαρκές όλων των έκδηλώσεων του Σύμπαντος. Και ανάλογα με το υλικό όπου τις επαναλαμβάνει, είναι Τέχνη πλαστική, είτε Ποίηση, είτε Μουσική. Η Τέχνη δέν έχει άλλη πηγή παρά την επίγνωση των Ἰδεῶν, και δέν έχει άλλο σκοπό παρά τη μετάδοσή τους.

Ενώ ή έπιστήμη, ακολουθώντας το αδιάκοπα φευγαλέο ρεύμα και έναλλασσόμενο ρεύμα στα αίτια και στα αποτελέσματα, κάτω από την τετραπλή τους μορφή, δέ φθάνει ποτέ σ' ένα σκοπό παρά μόνο για να έκσφενδονιστεί προς κάποιον άλλο στόχο. Κι' ενώ δέν της είναι δυνατό να γνωρίσει ποτέ τον τελικό σκοπό και την πλήρεια Ικανοποίηση, ή Τέχνη βρίσκεται παντού στο σκοπό της μέσα. Γιατί, ξαρπάζει από μέσα απ' τόν ξεχειλισμένο παγκόσμιο χείμαρρο το αντικείμενο της έποικτείας της, για να το κρατήσει ξεμοναχιασμένο. Κι' αυτό το ξεμοναχιασμένο αντικείμενο που μέσα στο χείμαρρο τά φαινόμενα δέν έκδειχνε παρά σαν ένα μόριο ανεπαίσθητο, γίνεται για την Τέχνη ο αντιπρόσωπος του όλου, γίνεται το Ισodύναμο εκείνου που μέσα στο χρόνο και μέσα στον τόπο, αποτελεί την άπειρη ποικιλία. Η Τέχνη έγκαταστήνεται σ' αυτήν την ένότητα, σταματά τόν τροχό του χρόνου, έκσφανίζει τις σχέσεις.

Η Ουσία, ή Ἰδέα, είναι το μόνο της αντικείμενο.

Μπορούμε λοιπόν να όρίσουμε την Τέχνη, σαν τρόπο της γνώσης που θεωρεί τά πράματα ανεξάρτητα απ' την αρχή του λόγου, και κατ' αντίθεση προς τη γνώση που ρυθμίζεται πάνω στις λογικές αρχές και που είναι ή πείρα και ή έπιστήμη. Η τελευταία τούτη γνώση, μπορεί να συγκριθεί με μια γραμμή όριζόντια που τρέχει προς το άπειρο, ενώ ή πρώτη, συγκρίνεται με την κάθετη που κόφτει την όριζόντια σ' ένα όποιοδήποτε σημείο της.

Τό να θεωρούμε τά πράματα με βάση την αρχή του λόγου, αυτό είναι ο τρόπος ο «λογικός», ο μόνος που έχει πέραση και που χρησιμοποιείται στην πραχτική ζωή, όπως έπίσης και στην έπιστήμη. Τό να θεωρούμε τά πράματα έξω από την αρχή αυτήν, αυτό είναι τρόπος μεγαλοφυίας, ο μόνος άξιος και ο μόνος γόνιμος στην Τέχνη. Ο πρώτος, είναι ο τρόπος του Αριστοτέλη. Ο δεύτερος, οτις γενικές του γραμμές είναι ο τρόπος του Πλάτωνα.

Ο ένας τους, είναι παρόμοιος με την καταιγίδα που έρχεται, κανείς

δέν ξαίρει από που και τραβά στα μακρυνά, άσκοπα, λυγίζοντας, τραντάζοντας, συναρπάζοντας το κάθε τι στο πέρασμά της.

Ο άλλος τους, είναι παρόμοιος με την ήμερη ήλιακή άχτίδα που κόβει με μιαν εύθειά γραμμή τη διαδρομή αυτής της μπόρας, δίχως ν' άγγιχτεί σε τίποτα ή άκίνησία του. Ο ένας τους παρομοιάζεται με τις άμέτρητες σταγόνες του νερού που τις σκορπίζει βίαια ο χείμαρρος, μ' αυτές που ή άεικίνητη άλληλουχία τους δέν γνωρίζει ούτε μιās στιγμής την ανάπαυλα. Ο άλλος τους είναι το ούράνιο τόξο που αναπαύεται εν ειρήνη πάνω απ' τους άχαλίνωτους άνεμοστρόβιλους.

Πώς αντιλαμβάνεται ο Σοπερχάουερ τη Μεγαλοφυία στην Τέχνη

«Ο Κόσμος σὰ Θέλημα και Φαντασμός» (1)

Μόνο ή καθαρή έποικτεία, πλέρεια άπορροφημένη στο αντικείμενο, έτσι όπως την περιέγραφα πιο πάνω, μονάχ' ούτή μπορεί να συλλάβει τις Ἰδέες. Και ή ουσία του μεγαλοφυούς συνίσταται ίσα ίσα σε μιαν κυριαρχία πάνω σ' αυτό το είδος την έποικτεία. Έπειδή όμως αυτή όπαιτεί από το ανθρώπινο πλάσμα μιαν όλοκληρωτική λησμονιά του προσώπου του, και όλα όσα συνεπάγεται ή λησμονιά αυτή, γι' αυτό ή **μεγαλοφυία** δέν είναι άλλο τίποτα παρά ή τέλεια **αντικειμενικότητα**. Η ροπή ή αντικειμενική του πνεύματος άνορθώνεται μπρος στην υποκειμενική ροπή της άτομικής προσωπικότητας, δηλαδή στο Θέλω.

Η μεγαλοφυία λοιπόν, είναι ή ιδιότητα του να συμπεριφέρεται κανείς κατὰ τρόπο καθαρά αντικειμενικό, είναι ή Ικανότητα του να έκμηδενίζεται κανείς μέσα στην ένόραση, του να άφαιρεί από την έξυπνότητα του Θέλω τη δύναμη της γνώσης που προωρίστηκε για την έξυπνότητα αυτήν. Είναι δηλαδή το να χάνει κανείς απ' τά μάτια του το **συμφέρον** του, τις **θελήσεις** του και τους άτομικούς του σκοπούς και να ξενοιάζει έτσι για ένα ώρισμένο χρονικό διάστημα, να ξεφορτώνεται όλως διόλου την προσωπικότητά του, για να παραμείνει καθαρό υποκείμενο: «γνωρίζον», όφθαλμός πεντακάθαρος του Σύμπαντος.

Τά παιδιά και οι μεγαλοφυείς

«Ο Κόσμος σὰ Θέλημα και Φαντασμός» (2)

«Έδώ πρέπει να σημειώσουμε ένα ξεχωριστό γνώρισμα της μεγαλοφυίας που μπορεί να όνομάσει κανείς: παιδιάστική πλευρά των μεγαλοφυών. Πρόκειται δηλαδή για μιαν ώρισμένη όμοιότητα που υπάρχει ανάμεσα στη μεγαλοφυία και στην παιδική ηλικία.

Παρατηρείται πραγματικά στο παιδί, όπως και στη μεγαλοφυία, ή ίδια έξόφθαλμη ύπεροχή που έχει το έγκεφαλικό και το νευρικό σύστημα. Γιατί το σύστημα αυτό στην ανάπτυξη του προπορεύεται κατὰ πολύ απ' την ανάπτυξη του υπόλοιπου όργανισμού, μιá και ή έγκέφα-

1) Τόμ. 1ος, § 36.

2) Τόμ. 2ος, Κεφ. 31.

λος φθάνει στο συνολικό του όγκο απ' τόν εβδομαδιαίο χρόνο της ηλικίας.

Αντίστροφα, το γεννητικό σύστημα είναι το τελευταίο που αναπτύσσεται και μόνο όταν αρχίζει ή ενηλικίωση ή έρεθισμός και μαζί μ' αυτόν οι γενετήσιες λειτουργίες της αναπαραγωγής φθάνουν στην κλέμια τους, άλκιη για να υπερτερήσουν απ' τη στιγμήν εκείνη πάνω στην έγκεφαλική λειτουργία.

Έτσι εξηγείται το ότι τα παιδιά εκδηλώνουν στο σύνολο πιο πολύ γούστο και κλίση παρά οι μεγάλοι, για ένασχολήσεις μάλλον θεωρικές. Έξ αιτίας ή συνεχούμενη αυτή ανάπτυξη του οργανισμού, τα παιδιά είναι προικισμένα με πιοτερή διάνοια παρά με θέλω, δηλαδή παρά με ροπές, με έπιθυμίες, με πάθη. Γιατί ο νους και το μυαλό γίνονται ένα και το αυτό, ακριβώς όπως το γεννητικό σύστημα—που το αποκάλεσα «έστιά του θέλω»—ταυτίζεται με την πιο βίαιη απ' όλες τις λαχτάρες.

Επειδή ή έλεεινή ένεργεια που άσκει αυτό το γεννητικό σύστημα κοιμάται ακόμη στο παιδί μέσα, ενώ ή ένεργεια του μυαλού έχει κιάλας όλως διόλου ξυπνήσει, γι' αυτό ή παιδική ηλικία είναι ή έποχή της εύδαιμονίας και της άθωότητας, είναι ο Παράδεισος της ζωής, ή άπολεσθείσα Έδην που προς αυτήν έχουμε στραμμένα νοσταλγικά τα μάτια μας ο' ολόκληρο το υπόλοιπο διάστημα της ζωής μας. Η ζωή του παιδιού, βρίσκεται ολόκληρη μέσα στο να γνωρίσει τον κόσμο, παρά μέσα στο θέλημα.

Αυτό βρίσκεται το θεμέλιο τούτης της εύτυχίας, όταν μάλιστα συμβάλλει ο' αυτήν ο νεωτερισμός που παρουσιάζουν όλα τ' αντικείμενα του έξωτερικού κόσμου. Να γιατί το Σύμπαν, ο' αυτήν την πρωινή αΐγλη της ζωής, παρουσιάζεται τόσο δροσερό, τόσο γεμάτο θέληματα, τόσο μαγικά φαντασμαγορικό. Οι μικροί φθόνοι του παιδιού, οι άστατες ροπές του, οι κρσίυχες φροντίδες του, δεν αποτελούν παρά ένα αδύναμο αντίβαρο σε τούτην την γνωσιολογική κυριαρχία. Από τούτο επίσης προέρχεται το άθωο και πεντακάθαρο εκείνο βλέμμα που είναι για μας σαν ένα δροσιτικό και σε ώρισμένες περιπτώσεις φθάνει στην υπέροχη εκείνη έποπικήν έκφραση που μ' αυτήν ο Ραφαήλ μπόρεσε να κάνει το πρόσωπα των άγγέλων του ν' ακτινοβολούν.

Έτσι λοιπόν, οι πνευματικές δυνάμεις αναπτύσσονται πολύ πιο νωρίς απ' τις ανάγκες που πρέπει να εξυπηρετήσουν. Κι' εδώ, όπως παντού άλλου, ή φύση μεταχειρίζεται μέσα απόλυτα προσαρμοσμένα για το σκοπό της. Γιατί όσο διαρκεί ή περίοδο αυτή της κυριαρχίας, ο άνθρωπος αποθησαυρίζει μια μεγάλη παρακαταθήκη γνώσεις που θα εξυπηρετήσουν πιο ύστερα ανάγκες που ή φύση του για την ώρα τις άγνοει ακόμη. Να γιατί ή παιδική διάνοια λειτουργεί αδιάκοπα, άγκαλιάζει διψαλέα τα φαινόμενα, εργάζεται μυστικά πάνω στα δεδομένα που προσφέρουν τα περιστατικά και τα αποθηκεύει όλα αυτά μ' έπιμέλεια για το μέλλον, όμοια όπως κάνει ή μέλισσα που συνάζει πολύ παραπάνω μέλι απ' όσο μπορεί να καταναλώσει, γιατί προαισθάνεται τις μελλούμενες ανάγκες.

Συνολικά, εκείνο που ο άνθρωπος αποχτά έτσι ως έννοιες και ως ένοράσεις ως την έφηβική ηλικία, είναι δίχως αντίρρηση πολύ πιο σημαντικό απ' όλα όσα θα μάθει κατόπι, όσο σοφός κι' αν μπόρεσει να γίνει. Γιατί εκείνα τα πρώτα αποχτήματα είναι τα θεμέλια για όλες τις ανθρώπινες γνώσεις.

Τώρα πιά, μόλις έχω ανάγκη να δείξω ακόμη σε τι μοιάζει ή παιδική ηλικία με τη μεγαλοφυΐα. Βλέπει κιάλας κανείς, ότι απ' το πλεόνασμα που έχουν οι διανοητικές ικανότητες μπρος στις ανάγκες του θέλω, προέρχεται ή κυριαρχία της καθαρά γνωστικής ένεργητικότητας. Πραγματικά κάθε παιδί είναι κατά έναν ώρισμένο τρόπο και μια μεγαλοφυΐα και ή κάθε μεγαλοφυΐα είναι κατά ώρισμένο τρόπο ένα παιδί. Η συγγένειά τους προβάλλει πριν απ' όλα ο' εκείνην την άπλοϊκότητα και ο' εκείνην την υπέροχη άπλότητα, που είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κάθε πραγματικής μεγαλοφυΐας.

Μά μπορεί κανείς να πεισθεί και με άλλα γνωρίσματα, πάνω στο ότι ένα κάποιο παιδικό στοιχείο είναι αναπόσπαστο από το χαρακτήρα της μεγαλοφυΐας. Μά την αλήθεια, κάθε μεγαλοφυΐα είναι κι' όλας ένα μεγάλο παιδί, από μόνο το γεγονός ότι έποπτεύει τον κόσμο σαν κάτι που βρίσκεται έξω απ' τον έαυτό του, σαν ένα θέαμα—δηλαδή, με ένα ένδιαφέρον καθαρά αντικειμενικό. Γι' αυτό και όχι παραπάνω απ' το παιδί, δε βρίσκει κανείς στο μεγαλοφυΐα αυτήν τη σκυθρωπή και σκληρή σοβαρότητα, που μ' αυτήν οι πιο πολλοί άνθρωποι προδίνουν την ανικανότητα που έχουν, ώστε να ενδιαφερθούν σε κάτι δίχως αντικειμενικούς σκοπούς, και να δουν στα πράματα μέσα κάτι που να μην είναι κίνητρο για τις πράξεις τους.

Όποιος, κατά τη διάρκεια της ζωής του, δεν παραμένει ως ένα ώρισμένο μέτρο ένα μεγάλο παιδί, αλλά σε ώρισμένη στιγμή γίνεται σοβαρός άνθρωπος, θετικός, πέρα ως πέρα λογικός και με μπαγιατικά συναισθήματα, αυτός θα είναι ίσως ένας κολίτης του κόσμου τούτου πολύ καπάτσος και ωφέλιμος, αλλά μεγαλοφυΐα δε θα είναι ποτέ. Στην πραγματικότητα, αν ή μεγαλοφυΐα είναι αυτό που είναι, συμβαίνει γιατί αυτή ή κυριαρχία που έχει το αισθητικό σύστημα και ή γνωστική ικανότητα που είναι φυσικό στο παιδί, διατηρείται κατά τρόπον ανώμαλο στο μεγαλοφυΐα άνθρωπο κατά τη διάρκεια της ζωής και έμφανίζεται στη μεγαλοφυΐα έδραιωμένη με χαρακτήρα διαρκή. Ίχνη απ' αυτήν την κατάσταση διατηρούνται—αυτό είναι αλήθεια—σε πολλά συνηθισμένα ανθρώπινα πλάσματα που πέρασαν κι' όλας απ' την παιδικήν ηλικία στη νεότητα. Αυτό το παρατηρούμε σε διάφορους φοιτητές, όπου ή παρόρμηση ή καθαρά διανοητική συνοδεύεται από κάποιαν έκκεντριότητα μεγαλοφυΐας.

Αλλά ή Φύση ξαναγυρνά γρήγορα στην άμαξοτροχιά της. Οι νεαροί εκείνοι δεν άργούν να μουμιποιηθούν και έμφανίζονται έπειτα, όταν γίνουν άντρες, σαν τέλειοι φιλισταίοι, ώστε να τρομάζει κανείς όταν έπειτα από χρόνια τους συναντά και βλέπει το κατάντημά τους.

Η ΟΜΟΡΦΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΩΡΑΙΟ

Η 'Αρχιτεκτονική.

«Ο Κόσμος σε θέλημα και Φαντασμός» (1)

«Αν εξετάσουμε την 'Αρχιτεκτονική αποκλειστικά σαν Τέχνη, και έξω από τις έφαρμογές της για σκοπούς ωφέλιμους, όπου είναι δούλα

1) Τόμος 1ος, § 43.

του Θέλω, μὰ ὄχι τῆς καθαρῆς Γνώσης, καὶ ὅπου συνακόλουθα παύει νὰ εἶνε Τέχνη, μὲ τὴ δική μας ἔννοια, τὸ μόνο ἀντικείμενο ποῦ μποροῦμε νὰ τῆς ἀναγνωρίσουμε; εἶνε ὅτι ἀποδίνει ξεκάθαρα αἰσθητὲς, ἐκεῖνες τὶς Ἰδέες, ποῦ ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀντικειμενικοποίηση τοῦ Θέλω στὴν πρῶτη χαμηλὴ βαθμίδα του, δηλαδή, τὴ βαρῦτητα, τὴ συνοχή, τὴν ἀκαμψία, τὴ σκληρότητα, αὐτὲς τὶς γενικὲς ἰδιότητες τῆς πέτρας, αὐτὲς τὶς πρῶτες ἐμφανίσεις τῶν στοιχειωδέστερες καὶ τὶς πρῶτες δυσκολοδιάκριτες τοῦ Θέλω στὸν ὄρατο κόσμο, αὐτὲς τὶς θεμελιώδεις βάσεις τῆς Φύσης. Καὶ δίπλα σ' αὐτὲς, ἐκεῖνην ποῦ σὲ διάφορα σημεῖα παίζει τὸ ρόλο τοῦ ἀντίρροπου, δηλαδή τὸ φῶς.

Ἀκόμη καὶ σ' αὐτὲς τὶς κατώτερες βαθμίδες τῆς ἀντικειμενικοποίησης του, βλέπουμε τὸ Θέλω νὰ ἐκδηλώνει τὴν οὐσία του στὴν ἔριδα. Γιατί, εἶνε ἡ πάλι τῆς βαρῦτητας καὶ τῆς ἀκαμψίας ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὰ τὸ μοναδικὸ αἰσθητικὸ ὕλικό τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, μὰ καὶ παίρνει ὡς καθῆκον τῆς, νὰ ἐμφανίσει αὐτὴν τὴν πάλι κατὰ τρόπον πλέρια ξεκάθαρο μὲ τὶς πρῶτες ποικίλες ὀψεις. Λύνει αὐτὸ τὸ πρόβλημα, φράζοντας σ' αὐτὲς τὶς ἀκατάλυτες δυνάμεις τὸ βραχύτερο δρόμο, ἀπ' ὅπου προσπαθοῦν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴ ροπή τους, συγκρατώντας τες μὲ τὸ νὰ τὶς ἐξαναγκάζουν νὰ κάνουν ἕναν ἐλιγμὸ ποῦ ξεμακραίνει τὸν ἀγῶνα καὶ ποῦ κάνει ὄρατο σὲ διάφορες ὀψεις τὴν ἀνεξάντλητην ὠθηση στὶς δύο ἀντίπαλες δυνάμεις.

Ἡ ὅλη μάζα ποῦ ἔχει τὸ οἰκοδόμημα, ἂν ἐγκαταλείπεται στὴν ἀρχικὴ τῆς ροπῆς, δὲ θὰ ἀποτελοῦσε παρὰ ἕναν ἀπλούστατο σωρὸ, προσαρμοσμένο ὅσο τὸ δυνατό στενώτερα μὲ τὴ γῆ, ὅπου ἡ βαρῦτητα, — μορφή ποῦ παίρνει ἐδῶ τὸ Θέλω— ὅπου ἀκούραστα σπρώχνεται ἡ μάζα, ἐνῶ ἡ ἀκαμψία, ἄλλη ἐκδήλωση τοῦ Θέλω, ἀντιστέκεται. Ἀλλὰ ἴσα ἴσα ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ παρεμποδίζει αὐτὴν τὴν ροπή, αὐτὴν τὴν τάση, μὲ τὸ νὰ τῆς ἀρνιέται τὴν ἀμεσην ἱκανοποίηση, καὶ δὲν τῆς παρέχει παρὰ μίαν ἱκανοποίησιν ἔμμεση, ποῦ καταφθάνει μὲ ἐλιγμούς. Ἔτσι, τὸ ἐπίστυλο δὲν μπορεῖ νὰ βαραίνει πάνω στὸ ἔδαφος παρὰ μὲ τὸ ἐνδιάμεσο τῆς κολόνας. Ὁ θόλος εἶνε ἐξαναγκασμένος νὰ αὐτοσυγκρατιέται καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀφήσει τὸν ἑαυτὸ του στὴν ὠθηση ποῦ τὸν σπρώχνει πρὸς τὸ ἔδαφος, παρὰ μόνον χάρις στὸ διάμεσο ὑποστυλώμα. Ἀλλὰ ἴσα ἴσα μ' αὐτοὺς τοὺς ἀναγκαστικούς ἐλιγμούς, χάρις σὲ τοῦτα τὰ δεσμά, φανερόνεται κατὰ τρόπον ξεκάθαρο καὶ ποικιλώτατο, οἱ δυνάμεις ποῦ ἐνυπάρχουν στὴν ἀκατέργαστη μάζα τῆς πέτρας. Ἐξ ἄλλου, σ' αὐτὸ περιορίζεται ἡ καθαρὰ αἰσθητικὴ λειτουργία τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Γι' αὐτὸ, ἡ ὀμορφιὰ ποῦ ἔχει ἕνα κτίριο, βρίσκεται δίχως ἀντίρρηση στὴν ἀμεση ξεκάθαρη προσαρμογὴ τῆς κάθε πλευρᾶς, προσαρμογὴ ὄχι σὲ ἐξωτερικούς καὶ αὐθαίρετους σκοποὺς ἀνθρώπινους, (ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆς τὸ ἔργο συμπεριλαμβάνεται στὴν ὠφέλιμη τεκτονικὴ τέχνη), ἀλλὰ στὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὅλου ποῦ τὴ συγκρατεῖ. Μὲ τὸ σύνολο ἐκεῖνο, τὸ κάθε μέρος πρέπει νὰ βρεθεῖ χάρις στὴν τοποθέτησή του, χάρις στὶς διαστάσεις καὶ στὴ μορφή του, σὲ σχέσεις τόσο ἀπαραίτητες, ὥστε ἂν τυχὸν καμμιὰ ἀπ' αὐτὲς ἤθελε καταργηθῆ, τότε τὸ σύνολο θὰ κατάρρευε. Γιατί, ἀποκλειστικὰ στὸ γεγονός καὶ μόνο, ὅτι τὸ κάθε μέρος σηκώνει ἴσα ἴσα τόσο ὅσο μπορεῖ νὰ σηκώσει, καὶ κρατιέται ἴσα ἴσα στὸ σημεῖο ποῦ πρέπει νὰ κρατηθεῖ, στὸ γεγονός μέσα τοῦτο, διαγράφεται ὅπως διόλου ξεκάθαρα ἡ ἀντίθεση ἐκεῖνη, ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦτος, ἀνά-

μέσα στὴ βαρῦτητα καὶ στὴν ἀκαμψία, πρᾶμα ποῦ ἀποτελεῖ αὐτὴν τούτη τὴ ζωὴ τῆς πέτρας, δηλαδή, τὴν ἐκφραση τοῦ Θέλω τῆς.

Γιὰ τὴ Ζωγραφικὴ.

«Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμὸς».(1)

Δὲν ὑπάρχει περιστάτικὸ μέσα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ποῦ νὰ εἶνε ἀνάξιο νὰ τὸ ἀναπαραστήσει ἡ Ζωγραφικὴ. Νὰ γιατί γίνεται μεγάλη ἀδικία μέσα στοὺς θαυμαστοὺς ζωγράφους τῆς Ὀλλανδικῆς Σχολῆς, ὅταν ὁ κόσμος ἐκτιμᾷ μονάχα τὴν τεχνικὴ τους ὑπεροχὴ, ἐνῶ γιὰ τὰ ρέστα, μὴ ἀποδίνοντας σημαντικὴ ἀξία παρὰ μόνο στὰ περιστάτικὰ τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας καὶ στὶς Βιβλικὲς Ἱστορίες, κοιτάζουν περιφρονητικὰ τοὺς ζωγράφους τοῦτους, γιατί πολὺ συχνὰ ἀναπαρασταίνουν θέματα καμμένα ἀπ' τὴ συνηθισμένη ζωὴ. Θάπρεπε προτιμότερα νὰ παίρνομε ὑπ' ὄψη μας ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ σημασία ποῦ ἔχει ἡ κάθε πράξη, δὲν εἶνε διόλου ἡ ἴδια μὲ τὴν ἐξωτερικὴ τῆς σημασία, καὶ ὅτι ἀκόμη, σὲ πολλὰς περιπτώσεις οἱ δύο μαζί δὲν συμπεφτουν διόλου. Ἡ ἐξωτερικὴ σημασία ἐνὸς περιστάτικου βρίσκεται σὲ ἕνα ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζουν οἱ σχέσεις πρὸς τὶς συνέπειες τῆς στὸν πραγματικὸν κόσμο καὶ γιὰ τὸν πραγματικὸν κόσμο, συνακόλουθα ὅπως τὸ θέλει ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀπαχρῶντος λόγου. Ἡ ἐσωτερικὴ δὲ σημασία τοῦ περιστάτικου βρίσκεται στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα ποῦ μᾶς ἀνοίγει ἡ Ἰδέα τῆς Ἀνθρωπότητος, φέρνοντας στὸ φῶς ὀψεις σπάνιες τῆς Ἰδέας αὐτῆς, δηλαδή ἐπιτρέποντας σὲ ἀντικειμενικεύσεις ξεκάθαρα τονισμένες καὶ χαρακτηριστικὲς, νὰ ἀναπτύξουν μέσα σὲ μίαν κατάλληλη κατάσταση, τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα ποῦ περιέχει ἡ φύση τους. Στὴν Τέχνη, μονάχα αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ σημασία δημιουργεῖ νόμο. Ἡ ἄλλη σημασία, νομοθετεῖ στὴν Ἱστορία μέσα. Κι' οἱ δύο τους, εἶνε ἀνεξάρτητες ἢ μὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μπορεῖ νὰ συμπέσουν, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ παρουσιάζονται ἐξέχωρα. Ἐνα περιστάτικὸ μεγάλης ἀξίας γιὰ τὴν Ἱστορία, μπορεῖ νὰ εἶνε, γιὰ ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς σημασία, κάτι τὸ συνηθέστατο καὶ τὸ πρόστυχο. Κι' ἀντίστροφα πάλι, μὴ σκηνὴ ἀπ' τὴν καθημερινὴν ζωὴ μπορεῖ νὰ εἶνε μίαν πολὺ μεγάλη ἀξία ἐσωτερικῆς σημασίας.

Ἀρκεῖ νὰ ρίξουμε ἐξωτερικὰ, ἕνα ἀσυμφεροντόλογο βλέμμα πάνω στὸν ὅποιονδήποτε ἀνθρώπο, στὴν ὅποιονδήποτε σκηνὴ τῆς ζωῆς, καὶ νὰ τὰ ἀναπαραστήσουμε αὐτὰ εἴτε μὲ τὴν πέννα εἴτε μὲ τὸ χρωστήρα, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦν ἀμέσως γεμάτα ἐνδιαφέρον καὶ θέλητρο, καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια ἀξιοζήλευτα. Ἀλλὰ μόλις βρεθοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, στὴ ζωὴ μέσα, σὲ παρόμοιες καταστάσεις, μόλις εἴμαστε ἐμεῖς ὁ ἀνθρώπος τῆς ζωγραφίδας: τὸ θέμα ποῦ ἀναπαρασταίνεται, τότε, ὅπως δὲ λέμε, μᾶς παίρνει καὶ μᾶς σηκώνει ὁ διάβολος.

Εἶνε στοχασμὸς τοῦ Γκαίτε, αὐτὸς ποῦ λέει :

«Ἀπ' ὅλα ὅσα μᾶς στραπατσάρουν μέσα στὴ ζωὴ, ἡ Ζωγραφικὴ μᾶς ἀρέσει!..»

(1) Τόμ. 1ος § 48.

“Όταν είμουν νέος, εΐταν μιά εποχή όπου προσπαθούσα όλοένα νά φαντάζουμαι τά καμώματά μου, σά νά εΐταν κάποιος άλλος πού τά σκάρωνε. Πιθανότατα συνέβαινε αυτό για νά απολαμβάνω καλλίτερα. Τά πράματα δέν έχουν θέλητρο παρά μονάχα όταν δέν μιάς θίγουν. Ή ζωή δέν εΐνε ποτέ όμορφη. Μονάχα οι εΐκόνες τής ζωής εΐνε ώραιες, όταν ό καθρέφτης τής πόησης τούς φωτίζει και τούς προβάλλει, πρὸ πάντων μάλιστα στα νειάτα μας, όταν ακόμη δέν ξαίρουμε τί πάει νά πει ζωή.⁽¹⁾”

Γιά τή μουσική.

«Ο Κόσμος σά Θέλημα και Φαντασμός»⁽²⁾

Ή μουσική κατέχει ανάμεσα σ' όλες τις Τέχνες, μιά θέση όλος διόλου ξεχωριστή. Δέν πιάνουμε σ' αυτήν, τήν αναηράσταση καμμιάς Ίδεας, πού έχουν τά πλάσματα και τά πράματα στο Σύμπαν. Και όμως, εΐνε μιά Τέχνη τόσο μεγάλη και τόσο υπέροχη, επιδρά τόσο ισχυρά στα μόγια του εΐναι μας, τήν καταλαβαίνει ό έαυτός μας τόσο ολοκληρωτικά και τόσο βαθιά—σά μιά διάλεκτο με παγκόσμια αξία διαυγέστερη για μιάς απ' όπιν εΐνε ό αισθητός κόσμος—ώστε πάμε φυσικά νά βρούμε μέσα στη μουσική, κάτι περισσότερο και κάτι καλλίτερο απ' αυτό πού έβλεπε ό Λαΐμπνιτς, δηλαδή από ένα «γύμνασμα αριθμητικής απόκρυφο για όσους δέν μπορούν ν' αριθμήσουν τὸ πνεύμα τους». Ήξ άλλου ό Λαΐμπνιτς εΐχε πλέρια δίκιο, έφ' όσον δέν εξέταζε παρά μονάχα τήν άμεση έξωτερική σημασία, τὸ περιτύλιγμα τής μουσικής. Ἀλλά αν ή μουσική δέν εΐταν μιά τήν αλήθεια τίποτα παραπάνω απ' αυτό, ή απόλαυση πού μιάς δίνει θάπρεπε νά εΐνε όμοια μ' εκείνην πού έχουμε όταν λύνουμε σωστά ένα πρόβλημα αριθμητικής. Δέ θά εΐτον τότε ή μουσική, αυτή ή βαθειά χαρά όπου νοιώθουμε νά μιλεί τὸ πιο έσώτερό μας Εΐναι.

“Όλες οι Τέχνες έξωτερικεύουν τὸ Θέλημα κατά τρόπον έμμεσο, δηλαδή με διάμεσο τις Ίδεες. “Όσο για τή μουσική, αυτή αφαιρώντας αυτόν τὸ διάμεσο, βρίσκεται μονομιάς πλέρια ανεξάρτητη απ' τὸν κόσμο τὸν φαινομενικό. Αὐτή απλούστατα άγνοεί τὸν κόσμο τοῦτο. Θά μπορούσε ακόμη νά υπάρχει κι' αν δέν υπήρχε τὸ Σύμπαν. Πράμα πού δέν μπορούμε νά τὸ ποῦμε για τις άλλες Τέχνες. Τοῦτο συμβαίνει γιατί ή μουσική εΐνε αντικειμενικευση, εΐνε αναπαραγωγή ολοκληρου τοῦ Θέλω, τόσο απ' εὐθείας, όσο και ό κόσμος ό Ίδιος και κάτι παραπάνω, μάλιστα: τόσο άμεση όσο αυτές τοῦτες οι Ίδεες, πού οι ποικίλες εκδηλώσεις τους σέ μερικότερα αντικείμενα άπαρτίζουν τὸν κόσμο.

“Ετσι ή μουσική δέν εΐνε όπωσδήποτε όπως οι άλλες οι Τέχνες, μιά αναπαραγωγή τὸν Ίδεών. Εΐνε ή αναπαραγωγή τοῦ Θέλω τοῦ Ίδιου, πού και οι Ίδεες από μέρος τους εΐνε τοῦ Θέλω αντικειμενικευση. Και για' αυτό ίσα ίσα ή Μουσική άσκει άπάνω μας μιάν επίδραση τόσο πιο ισχυρή, τόσο πιο διαπεραστική, όσην άσκοῦν όλες μαζί οι άλλες Τέχνες. Οι άλλες Τέχνες δέ μιάς μιλοῦν παρά μόνο για σκιές. Ή Μου-

σική μιάς μιλά για τὸ Εΐναι. “Όμως, επειδή εΐνε τὸ Ίδιο τὸ Θέλω πού έξωτερικεύεται—με μόνη τή διαφορά ότι αντικειμενικοποιείται κατά τρόπον όλος διόλου διαφορετικό—επειδή λοιπόν εΐνε αυτό πού αντικειμενικοποιείται στις Ίδεες όσο και στη Μουσική, για' αυτό πρέπει νά υπάρχει άναγκαστικά, όχι βέβαια μιά άμεση σχέση όμοιότητας, αλλά όπωσδήποτε μιά σχέση αναλογίας, ένας παραλληλισμός, ανάμεσα στη Μουσική από τη μιά, κι' από τήν άλλη στις Ίδεες πού ή εκδήλωσή τους μέσα στο ποικίλο και τὸ μη τέλειο στοιχείο, άπαρτίζει τὸν όρατό κόσμο⁽¹⁾.”

“Όπως ό άνθρωπος εΐνε στην οὐσία του Θέλημα πού όλοένα καταβάλλει προσπάθειες, όπως αυτός εΐνε ένα Θέλω πού προσεγγίζει στην ικανοποίηση κι' ύστερα πάλι ξαναρχινά τήν προσπάθεια, πράμα πού γίνεται αδιάκοπα, έτσι ώστε όλη ή ανθρώπινη εὐτυχία, όλη ή εὐδαιμονία βρίσκεται στη γρηγοράδα μέσα πού μ' αυτήν περνούμε απ' τήν έπιθυμία στη χορτασίλα, κι' από τὸν κόπο σέ μιάν καινούργια έπιθυμία, γιατί άλλοιως ή άργοπορία για τήν ικανοποίηση τοῦ πόθου δημιουργεί τήν όδύνη, ενώ ή άπουσία νέας έπιθυμίας γεννά τὸ βάσανο μιάς έπιθυμίας άσκοπης, δηλαδή τήν πλήξη και τήν άνία. Έτσι και ή Μελωδία, στην οὐσία της, εΐνε μιά άέγνη παρέκβαση τής φωνής πού, με μύριους δαιδαλώδεις δρόμους άπομακρύνεται από τὸν τονικό φθόγγο, για' νά διατρέξει, όχι μόνο τά σύνηχα διαστήματα τής τρίτονης' και τής δεσπόζουσας βαθμίδας, αλλά όλα τ' άλλα, ως τή διάφωνη έβδομη και ως τά αύξημένα διαστήματα, και για' νά ξαναγυρίσει πάντα τελειωτικά στο θεμελιώδη φθόγγο. “Ετσι εκφράζει ή Μελωδία μ' όλους τούτους τούς έλιγμούς της πορείας της τήν ποικιλόμορφη άνάταση τοῦ Θέλω, όμως έπίσης όλοένα, μόλις τὸ Θέλημα φθάνει σ' ένα απ' τ άρμονικά διαστήματα και πιο πολύ ακόμη με τήν έπιστροφή του στο θεμελιώδη φθόγγο, εκφράζει τήν ικανοποίηση τής έπιθυμίας.

Τά νά έφευρίσκει ή μελωδία, τὸ νά ανακαλύπτωνται σ' αυτήν μέσα τά βαθιά μυατήρια τοῦ Θέλω και τής ανθρώπινης αισθητικότητας, αυτό εΐνε έργο τής μεγαλοφυΐας πού ή δράση της έμφανίζεται εδώ κατά τρόπον πολύ πιο ξεκάθαρο ή παντοῦ άλλου, κατά τρόπον ξενοπρὸς κάθε στοχασμό, πρὸς κάθε ένσυνείδητη προμελέτη, κι' αξίζει αλήθεια νά όνομασθῆ ή δράση αυτή: **έμπνευση**.

“Εδώ έπίσης, όπως παντοῦ στην Τέχνη, ό νοῦς εΐνε στείρος. “Ο συνθέτης μιάς ξεσκεπάζει τή βαθειά έννοια πού έχει τὸ Σύμπαν. Και κάνει ώστε νά μιλεί ή μουσηριώδης σοφία, σέ μιάν διάλεκτο πού τὸ λογικό του δέν τήν καταλαβαίνει. Τὸ Ίδιο συμβαίνει με τήν ύπνοβάτιδα όταν αυτή μιάς άποκαλύπτει μέσα στον μαγνητικό της ύπνο πράματα πού για' αυτά δέν έχει καμμιάν αντίληψη σαν εΐνε ξυπνή. Για' αυτό και κανείς καλλιτέχνης όσο ό συνθέτης, δέν άπαιτεί ώστε ό κόσμος νά ξεχωρίζει στο πρόσωπο του τὸν άρτίστα από τὸν άνθρωπο».

1) Α. Σοπερχύουερ «Φωτοσχιτίδες απ' τὸ έργο του».

2) Τομ. Ιος, § 52.

1) Ή ακόλουθη περιγραφή δέν μπορεί νά κατανοηθεί παρά μονάχα απ' έκείνους πού κατέχουν τουλάχιστον στοιχεία μουσικής θεωρίας. Για' χάρη τους άποκλειστική παραθέτουμε τοῦτο τὸ κομμάτι πού δείχνει με ποιὰ μαεστρία ό Σ. προσαρμόζει στην κασιοθεωρία του τή γένεση τής μελωδίας.

«Όμοια όπως υπάρχουν μέσα μας δυο ουσιώδεις διαθέσεις στο συναίσθημά μας, είτε δηλαδή η εύθυμία ή τουλάχιστον η ευδιαθεσία, είτε η θλίψη ή τουλάχιστον η μελαγχολία, έτσι και η μουσική έχει δυο σύσχετες γενικές ποιότητες τόνου: τη *δίεση* και την *ύφεση*, και κρατιέται σχεδόν πάντα στη μίαν ή στην άλλη. Όμως, μάλιστα την αλήθεια, δεν είναι καταπληκτικό το ότι υπάρχει ένα σημείο που εκφράζει τον πόνο, που δεν είναι όδυνηρό ούτε φυσικά ούτε καν συμβατικά, και που είναι με όλα ταύτα τόσο εκφραστικό ώστε κανείς να μην το παραγνωρίζει, — όπως δηλαδή είναι η ύφεση. Μ' αυτό το μέτρο, μπορεί κανείς να μετρήσει σε τι βάθος η μουσική βυθίζεται μέσα στην εσωτερική φύση του ανθρώπου και των όντων.

Στους βορεινούς λαούς, που η ζωή τους υπόκειται σε σκληρές συνθήκες, πρό πάντων στους Ρώσους, κυριαρχεί η ύφεση, ακόμη και στην έκκλησιαστική μουσική. Το «*άλέγγρο*» σε ύφεση είναι στη γαλλική μουσική πολύ συχνό μάλιστα και πολύ χαρακτηριστικό. Είναι σαν κάποιον που χορεύει ενώ τα παπούτσια του τον στενεύουν (1).

Η Ποίηση και τα είδη της.

«Ο κόσμος σε Θέλημα και Φαντασμό» (2).

Τό να σκηνοθετεί σε εικόνες την Ίδέα της Ανθρωπότητας, αυτή είναι η δουλειά του ποιητή, που μπορεί να πραγματοποιήσει το έργο του με δυο διαφορετικές μορφές. Είτε το πρόσωπο που παρασταίνεται συμβαίνει να είναι ταυτόχρονα το πρόσωπο που δημιουργεί την παράσταση, — όπως γίνεται στη λυρική ποίηση — και ειδικά στο *Lied* (3), όπου ο ποιητής νιώθει ζωντανά και περιγράφει την Ίδια του κατάσταση. Αυτό το είδος, χάρη στο θέμα του, έχει σαν ουσιώδη χαρακτήρα μίαν κάποιαν υποκειμενικότητα. Είτε το πρόσωπο που πρόκειται να αναπαρσταθεί παραμένει άλλως δίχως ξέχωρο από το πρόσωπο που το δημιουργεί. Έτσι γίνεται σ' όλα τα άλλα ποιητικά είδη, όπου ο δημιουργός των προσώπων λίγο ή πολύ κρύβεται πάντα, και τέλος εξαφανίζεται πίσω από τα πλάσματά του.

Στην «*Ρομάντσα*» (4) ο ποιητής εκφράζει ακόμη με τον τόνο του και με το σκέρσο του, κάτι απ' την Ίδια του την ψυχική κατάσταση. Αν και πολύ πιο αντικειμενική από το *Τραγούδι*, η *Ρομάντσα*, διατηρεί ακόμη ένα υποκειμενικό στοιχείο που σβήνει κάπως πιο πολύ στο *Ει-*

1) Α. Σ. «Φωτοαγίδες από τα έργα του».

2) Τόμ. 1ος § 51.

3) Κατά γράμμα και κατά την έννοια εξ' άλλου πάλι να πει στο *Τραγούδι*. Μά προφανέστατα ο Σ. εδώ, έχει απ' όψη του τα Γερμανικά Λημματοικά *Τραγούδια*, και την ανάλογη ιδιοτοπία τους.

4) Λυρική ρομάντσα. Στη Γαλλικά λέγεται «*Μπαλλάντα*». Μορφικά τουλάχιστον διακρίνεται ξεκάθαρα η Γαλλική απ' τη Γερμανική «*Ρομάντσα*».

δύλλιο, κι' ακόμη παραπάνω στο μυθιστόρημα, σχεδόν όπως διόλου στην Έποποιή, και τέλος χάνει το τελευταίο του ίχνος στο *Δράμα*, που από διάφορες απόψεις είναι το πιο τέλει ποιητικό είδος.

Είναι και το πιο δύσκολο, και για τον ίδιο λόγο όπου το λυρικό ποίημα είναι το πιο εύκολο.

Έφ' όσον πραγματικά η καλλιτεχνική δημιουργία είναι κατά κανόνα ένα πρόνομο φυλαγμένο για το σπάνιο ανθρώπινο πλάσμα που είναι ο ιδιοφυής καλλιτέχνης, ως τόσο μπορεί ένας άνθρωπος, ελάχιστα έξοχος κατά τα άλλα, και που μάλιστα δυνατή έντύπωση απ' τον έξω κόσμο μαζί μ' έναν κάποιον ένθουσιασμό, του έχουν ανυψώσει τις διανοητικές ιδιότητες, ώστε να τα καταφέρει να συνθέσει ένα ωραίο *Τραγούδι*. Γιατί για τουτό, δε χρειάζεται παραπάνω από μίαν ζωννή ένόραση στην ψυχική του κατάσταση και να επισυμβεί αυτή πάνω στη συγκίνηση της στιγμής. Απόδειξη τούτου είναι ο μεγάλος αριθμός τα *Τραγούδια* τα ξεμοναχιασμένα, που τα χρωστάμε σε άγνωστα πρόσωπα και ειδικά τα γερμανικά λαϊκά τραγούδια, όπως εξ' άλλου τα δημοτικά τραγούδια, τα έρωτικά κι' άλλα, σ' όλες τις χώρες και σ' όλες τις γλώσσες. Το να αρπάζει την ψυχική κατάσταση της στιγμής για να την ενσωματώσει σ' ένα τραγούδι, αυτό είναι το άπαντο που δημιουργεί αυτή η ποίηση. Και όμως, στο λυρισμό μέσα των πραγματικών ποιητών, κάτρεφίζεται η ζωή ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Κάθε τι που ένιωσαν ή θα νιώσουν, τα εκατομμύρια τα ανθρώπινα πλάσματα, όσα έζησαν, όσα ζούν, όσα θα ζήσουν, σε περιστάσεις πάντα όμοιες — μάλιστα και αυτές επαναλαμβάνονται — όλα ταύτα τα αίσθηματά και συναίσθηματά βρίσκουν την ολοκληρωτική τους έκφραση στη λυρική ποίηση. Και τούτο συμβαίνει γιατί οι περιστάσεις αυτές με τον αιώσιο ξαναερχομό τους δημιουργούν για την ανθρωπότητα μάλιστα μοίρα απάραλλαγή και αδιάκοπη όπως είναι η ίδια η ανθρωπότητα, ξυπνώντας πάντα μέσα σ' αυτήν τις ίδιες συγκινήσεις ώστε τα λυρικά έργα των πραγματικών ποιητών μπορούν να διασχίσουν τους αιώνες δίχως να χάσουν τίποτα απ' την αλήθεια τους, απ' τη δραστηριότητα τους, απ' τη φρεσκάδα τους. Είναι όπωςσδήποτε ο ποιητής κατά τεκμήριο ο γενικός, ο παγκόσμιος άνθρωπος. Το κάθε τι που μπόρεσε ποτέ να συγκινήσει μίαν ανθρώπινη καρδιά, το κάθε τι που σ' οποιαδήποτε περίπτωση μπορεί να αναβλύσει απ' το ανθρώπινο Είναι η κάθε τι που ανθρώπινη ύπαρξη κρύβει ή κυοφορεί στα μύχιά της, όλα αυτά, όπως εξ' άλλου και η Φύση ολόκληρη, όλα ταύτα αποτελούν το θέμα και το υλικό του ποιητή. Να γιατί, ανάλογα με τη διάθεσή του και με την εμπνευσή του ο ποιητής μπόρει να τραγουδήσει την ήδονή όπως και τη μυστικόπαθη θρησκοληψία, μπορεί να είναι *Ανακρέων* ή *Άγγελος Σιλέσιος* (1), μπορεί να γράφει τραγωδίες ή κωμωδίες, μπορεί να περιγράφει είτε την ύψηλή ψυχή είτε την κοινή. Και κανείς δεν έχει το δικαίωμα να τον προστάξει

1) Ο *Ανακρέων*, απ' τους πιο μεγάλους Έλληνες ποιητές (ανάμεσα στον 6ο και 5ο αιώνα π. Χ.), τραγούδησε με γάση το κοσμί και τον έρωτα. Ο *Άγγελος Σιλέσιος* (ή *Γιόχαν Σέφλερ*) Γερμανός γιατρός κι' έπειτα θεολόγος (στο 17ο αιώνα) περίφημος γιατί συνδύασε τη θεολογία με την ποίηση, πρό πάντων στα ξακουσμένα έργα του «*Χερουθικός περιπλανώμενος*» και «*Ειδύλλιο της Ψυχής* που έρωτεύθηκε το Χριστό».

σαν υποχρεωμένο να φανεί ευγενής, υπέροχος, ήθικός, εύλαβής, χρυσιανός και ούτε ξαίρω τί άλλο ακόμη. 'Ακόμη λιγώτερο μπορεί κανείς ν' αποδώσει μομφή στον ποιητή γιατί δεν είχε κάτι άλλο απ' αυτό που είχε. Είναι ο καθρέφτης της ανθρωπότητας κι' αυτή του δίνει συνείδηση των συναισθημάτων του και της ίδιας του της ζωής.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΚΑΡΠΕΡΗΣ ΑΦΑΝΕΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΓΟΝΙΜΗΣ «ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ»

Πέρασε το λοιπόν δυό περίπου χρόνια στην 'Ιταλία, ζωή χαρισάμενη και κάθε άλλο παρά άσκητική. 'Ήμαθεν από τότε να είχε αίσιοδοξος για την απαισιοδοξία του. Περίμενε από μέρα σε μέρα το θρίαμβο της θεωρίας του. 'Ως τόσο, άρχισαν να τον βρίσκουνε αναποδιές, συχνά αναπότρεπτες για έναν κεφαλαιοῦχο.

Διατηρούσε πάντα σχέσεις χρηματικές με τη γενέτειρά του, με το Ντιάντσι. 'Εκεί είχε τοποθετημένα κάμποσα κεφάλαια, για την καλύτερη απόδοση. Τὴν ὑπόλοιπη περιουσία του τὴν εἶχε ἀνάλογα μοιρασμένη, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ τοῦ συμβεῖ ποτὲ καμμιὰ καταστροφή καὶ μένει ἀπένταρος. 'Ομως οὔτε ἡ μητέρα του Γιοζάννα, οὔτε ἡ ἀδελφή του ἡ 'Αδέλλα, εἶχαν αὐτὴν τὴν πρόνοια. Κι' οἱ δυό τους τοποθέτησαν ὅλα τους τὰ κεφάλαια στὸ Ντιάντσι, καὶ μάλιστα στὸν ἴδιον ἐμποροπραξικὸ Οἶκο ποὺ ἀπόδινε μέρος ἀποδοσιοπύροχο, γιατί ἔκανε τολμηρὲς ἐπιχειρήσεις. Γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα φαίρισε ἡ ἔταιρεία ἐκείνη. Κι' ἔμεναν ξαφνικὰ φτωχὲς, τόσο ἡ μητέρα ὡς καὶ ἡ ἀδελφή του. 'Ο ἴδιος ἔχανε μόνο ἓνα μέρος ἀπ' τὰ δικὰ του κεφάλαια. Σὺν πῆρε τολοπὸν τὴν κακὴν εἰδηση, ἡ πρώτη του σκέψη εἶταν ἀλήθεια γενναϊόφυχη. Εἶπε δηλαδὴ νὰ μοιράσει με τοὺς δικούς του τὸ βίος του, ποὺ εἶταν ἀκόμη ἀξιόλογο. 'Αλλὰ ἡ χειρονομία σταμάτησε στὸ στάδιον τοῦ στοχασμοῦ. 'Υπολογισμὸς πολὺ πιὸ ὄρημος τὸν ἔκανε νὰ παρουτήσει ἀμέσως τὶς ὁμορφιὲς τῆς Βενετίας, τὶς μελέτες του, τὴν ἐρωμένη του καὶ νὰ πᾶει στὴ Γερμανία νὰ δεῖ πῶς θὰ τὰ ξεκαθαλώσει πολὺ πιὸ συμφεροντικὰ γι' αὐτόν. 'Ἔτσι, ἀντὶ νὰ υποστηρίξει τοὺς δικούς του γιὰ νὰ περισώσουν ὅτι μπορούσαν ἀκόμη νὰ περισωθῶν, αὐτὸς ἀρνιέται ἐπίμονα νὰ συμπράξει με τοὺς ἄλλους σύνδικους. Μὲ δεξιοτεχνία ἐξασκημένου χρηματέμπορου, ἐρχεται σὲ ἰδιαίτερη συνεννόηση, καὶ ὑποστηρίζει τὸ χρεωκοπημένο ἴδρυμα. 'Η Γιοζάννα εἶχε ἀντιληφθῆ τὴν τέτοιου εἴδους ἐγκαταλείψη, ἀλλὰ ὅταν καὶ εἶτανε πολὺ ἀργὰ γι' αὐτὴν καὶ γιὰ τὴν κόρη

της. Μὴ χαρακτηριστικὴ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα σὲ μάννα καὶ σὲ γιό, σ' ἀδελφὴ καὶ σ' ἀδελφό, μαρτυρεῖ ὀλοφάνερα τὰ ἐχθρικὰ συναισθήματα ποὺ χωρίζουν τὴν πλουτοκρατικὴν οἰκογένεια, ἀπ' τὴ στιγμή ὅπου προβάλλουν συμφέροντα χρηματικά. 'Η Γιοζάννα κι' ὁ 'Αρθούρος ξεσκεπάζουν μονάχοι τους τὶς ψυχὲς τους, διψαλέες γιὰ χουσιάφι καὶ τρομαγμένες μπρὸς στὴν ἀπειλὴ τῆς φτώχειας. Λεπτότερα αἰσθήματα, γεμάτα ρομαντισμὸ ἐξ ἄλλου, δείχνει ἡ 'Αδέλλα, ἀσκληραγώγητη ἀκόμη ὡς φαίνεται στὴν περιοχὴ τῆς κερδοσκοπίας.

'Οπως κι' ἂν ἔχει, ἡ μανούβρα ἐκείνη τοῦ 'Αρθούρου εἶτανε τόσο πετυχημένη, ὥστε κατάρρεσε ὁ φιλόσοφος νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν ὄλη ὑπόθεση ἀξίμιωτος. Τὴν τέτοια του διαγωγή, τὴ δικαιολογεῖ ὁ ἴδιος με τὸ συνηθισμένο του τὸν κυνισμό, ὑποστηρίζοντας πῶς τοῦ εἶταν ἀπαραίτητη ἡ οικονομικὴ ἀνεξαρτησία, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ διαγοῖται ἐλεύθερα. 'Αλήθεια εἶνε πῶς τὴν προοπτικὴ του αὐτὴν τὴ δικαιολόγησαν τὰ ἀμέσως κατοπινα περιστατικά.

Στὰ 1820, ἐπιτυχαίνει νὰ διοριστεῖ, σύμφωνα με τὸ ἀρχικὸ του σχέδιον, στὸ πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου (ὡς «πρίβατ-ντότσεντ»¹⁾.)

'Αρχίζει ἔτσι τὴν καθηγεσία του, δίνοντας στὰ μαθήματά του τοῦτο τὸ γενικὸ τίτλον: «Περὶ μιᾶς παγκοσμίου φιλοσοφίας, ἥτοι θεωρίας τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος». Εἶταν ἀποκαρδιωτικὲς σὲ θέματα οἱ παραδόσεις του. Διδάσκει μπρὸς σὲ ἀδειανὰ θρανία. 'Ολο κι' ὄλη τὸ ἀκροατήριό του εἶνε: «...τρεῖς κασιδιάρηδες κα' ἓνας κούρεμένος». Πολὺ χειρότερη ἀπ' τὴν ἐξωτερικὴ τους ἐμφάνιση εἶνε ἡ πραγματικὴ ιδιότης καὶ τῶν τριῶν ἐδελοντῶν: δάσκαλος ἱππασίας ὁ ἓνας τους, σαράφης ὁ ἄλλος, ὁ τρίτος ὀδοντογιατρός κι' ὁ τελευταῖος Ἰλαρχος ἀπόστρατος. Μὲ τέτοιους «φοιτητὲς» τί προκοπὴ νὰ περμιένη ἡ καθηγεσία του! 'Ἐνῶ ἀντίστροφα οἱ ἀνταγωνιστὲς του σημειώνουν θρίαμβον. Στὸ Ὑάτσεμιζερ τὰ μαθήματα πρὸ πάντων παραβιάζεται τὸ ἀδιαχώρητο. 'Ἐνῶ στὸν 'Ἐγκελὸ σχηματίζεται οὐδὰ, γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ σπουδαστὲς ν' ἀκούσουν τὸν ἀντίλαλον τῆς φωνῆς του. Σκυλιάζει

1) Θεσμὸν ἀντίστοιχον τοῦ «Privat-docent» δὲν ἔχουμε στὰ 'Ελληνικὰ πανεπιστήμια. Κατὰ λέξην σημαίνει «ἰδιωτικὸς καθηγητής». Στὴν πραγματικότητα πλησιάζει ὁ θεσμὸς αὐτὸς πρὸς τὸ «ἐκτακτὸς καθηγητής» σ' ἐλεύθερον ἔδρα. Στὴν ἐποχὴν ἐκείνη, τὸ ἀντίστοιχον μάθημα δὲν εἶταν ὑποχρεωτικόν, καὶ ἐπὶ πλέον οἱ ἴδιοι οἱ φοιτητὲς πλήρωναν κατ' εὐθείαν τὰ δίδακτρα στὸν τέτοιον εἶδους καθηγητή.

γι' αυτό ο Άρθουρος, λυσορμανᾶ, βρίζει, κακοκαρδίζεται, δὲν μπορεῖ στὴν ἀρχὴ νὰ καταλάβει τὸ τί τρέχει καὶ γιὰ τὸν ἀποφεύγουν «σὰν πανούκλα». Ξεσπάει τὴν κακοκεριά του πάνω σὲ κάποια γεροντοκόρη, φτωχὴ, ραφτρούλα, ποὺ εἶχε τὴν κακὴ τύχη νὰ βρεθεῖ γειτόνισσά του. Στὰ καλά καθούμενα, τὴ σπάζει στὸ ξύλο τῆ δύστυχη, τὴν πλῆγώνει, καὶ τοῦ φαίνεται καλὸ παρὰ ξένο γιατί ἡ γάφτρα προσφεύγει στὰ δικαστήρια γιὰ νὰ ζητήσει ψυχικὴν ὀδύνη καὶ ἀποζημίωση, μαζί καὶ προστασία μὴ τῆς ξανασημβῆ τέτοιο κακό.

«Υπάρχουν διδαστὲς στὸ Βερολίνο!...» λέει ἡ θύρα, βρίζοντας τὸ δίκιο της. Ἐκεῖνος ὅμως μνηστηρίζει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸ πῶς μιὰ Δικαιοσύνη δικαιώνει τὴ φτωχὴ βιοπαλίστρια καὶ καταδικάζει ἕναν πλούσιο πολίτη. Ἐξαντλεῖ ἔτσι ὅλες τὶς δυνατότητες τοῦ δικαστικοῦ ἀγώνα ποὺ χαρακτηρίστηκε ἔπειτα σὰν «ὀμηρικὸς». Οἱ λεπτομέρειες παίρνουν εἰκοσιοχτὸ μεγάλα κατεβατὰ στὴ βιογραφία τοῦ Γκβίνγκερ, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἔκταση ποὺ πῆρε μέσα στὴ ζωὴ τοῦ φιλόσοφου ἕνα τέτοιο ἐπεισόδιο.

Ὡς τόσο, ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρο ἔξιμηνο ἐπιμένει στὴν ἀποτυχημένη καθηγεσία του καὶ τέλος ἀπελπισμένος παρτιάζει σὺν ἕνῃ τῆν ἔδρα του περιλούζοντας τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα. Ἐξὸν ἀπ' τοὺς ἀνταγωνιστὲς του, δὲν βρῖσκονε ἕλεος οὔτε οἱ συμπατριῶτες του γενικά, οὔτε οἱ κρατικοὶ θεσμοί, οὔτε ἡ θρησκευτικὴ ὀργάνωση. Οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ κατὰ τὴ γνώμη του «νοικιάζουν» καὶ ἀγορεύουν τοὺς καθηγητὲς: «τοὺς τσαρλατάνους τῆς μεταφυσικῆς», καὶ κιννοὺν τὰ πανεπιστήμια «ὑποκαταστήματά» τους, γιὰ νὰ παύσουν «παλιοῖδες».

Ἐνῶ αὐτὸς, ἔχοντας πλέρια τὴ συνείδηση τοῦ ριζοσπαστικῆ ἀντιδραστικοῦ του ρόλου, βλέπει τὸν ἑαυτὸ του σὰν πραγματικὰ, σὰ μοναδικὸ φιλόσοφο ἀντίμετα σὲ Φιλισταίους. Τὸ λέει καὶ τὸ φωνάζει πῶς εἶνε: «...χημικὸς τοῦ στοχασμοῦ» καὶ μάλιστα: «...ὁ Λαβουαζιὲ τῆς Φιλοσοφίας».⁽¹⁾

* * *

Μάταιοι ἀποδείχνονται οἱ κόποι γιὰ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ ἀποτυχία τῆς καθηγεσίας τοῦ Σοπεργιόουερ μὲ τὴν «κακοκεφαλιά» του τὴν

1) Πιὸ πιθανὸ φαίνεται γάρη τὸ βαθύτερό της νόημα ἑτοιότη ἡ αὐτοσύγκριση μὲ τὸ Λαβουαζιὲ (1743--1794). Ὅποσοδήποτε, ὁ κορυφαῖος καὶ πρωτοπόρος ἐκεῖνος ἰδρυτὴς τῆς νεότερης Χημείας ἀποτελεῖ μιὰ δραματικὴ μορφή μέσα στὴν Ἱστορία, ἐξ αἰτίας οἱ ἀγεφύρωτες ἀντιθέσεις του ἀντίμετα στὴ διανοητικὴ καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ του. Ἀπὸ τὴ μιὰ, ὡς γνωστὸ, ἀίρωσε τὶς παλιὰς «δαμνολογικὰς» ἀντιλήψεις, γκρεμίζοντας τὴν περιλάλητη «φλογιστικὴ θεωρία», ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὴν τὰ σώματα καί-

ἀνύπαρκτη ἀκόμη τότες, εἶτε μὲ τὸν κακὸ τρόπο τῆς διδασκαλίας του. Μπορεῖ βέβαια νὰ εἶνε ἐλαστικὸς ἕνας συγγραφέας καὶ ἀντίστροφα σὰν ὀμιλητὴς νὰ εἶνε ἀποκρουστικὸς. Ἄλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ εἶνε κανόνας. Κι' ἀπόδειξη πῶς, ὅταν πολὺ πιὸ ὕστερα, στὸ «τάμπλ-ντ' ὅτ» τοῦ μεγάλου ξενοδοχείου τῆς Φραγκφούρτης, ὁ Σοπεργιόουερ διασκαλεύει οὐσιαστικά, τότες τὸ ἐλεύθερο ἀκροατήριό του κρέμεται ἀπ' τὰ χεῖλη του. Ἐξ ἄλλου στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου οἱ φοιτητὲς, στὴν πραγματικότητα δὲν τὸν ἐγκατέλειψαν. Δὲν μπορούσαν νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν, ἀφοῦ οὔτε κὰν τὸν πλησίασαν. Τὸν ἀγνόησαν ἀπλούςτατα. Γιατὶ δὲν ἐνιωθῆν τὴν ἀνάγκη νὰ τὸν γνωρίσουν. Ἡ ἀπιστιοδοξία του εἶταν ἀκόμη ἀκατάληπτη, σὰ νὰ μὴν εἶχε νόημα. Κι' ἐξ ἄλλου, τὸ μάθημά του δὲν ὠδηγοῦσε σὲ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα ἄμεσο, ὅπως τὰ μαθήματα τῶν ἀγταγωνιστῶν του, ποὺ δημιουργοῦσαν «δόκτορες» καὶ ἀναγνωρισμένους ἐπιστήμονας. Μαζὶ μ' ὅλα αὐτὰ, ἀπόσπρωχνε ὁ ἴδιος τὴ διανοούμενη φτωχολογία, ἀποκαρδιώνει κίθε ἀπορο φοιτητὴ ποὺ πῆγαινε νὰ τὸν πλησιάσει. Καὶ τοῦτο ὄχι ἀπὸ κακρίτσιο ἀλλὰ ἀπὸ πεπολῆση ὅτι μονάχα οἱ οἰκονομικὰ ἀνεξάρτητοι ἔχουν δικαίωμα γιὰ Διανόηση.

Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ φάνταζαν σὰ λίγο ἢ πολὺ συμπτωματικά, ἀνίστως καὶ δὲ βρῖσκον τὴν ἐκδήλωσή τους μέσα σὲ μιὰν ὀρισμένη ἐποχὴ καὶ σ' ἕναν χαρακτηριστικὸ κύκλο τῆς διανοητικῆς. Ἱστορίας ποὺ ἔγκυροι ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας τὸν χαρακτηρίσαν: «Φιλοσοφία τῶν καθηγητῶν» (Professorenphilosophie).⁽¹⁾

* * *

Τὸ κύριο κοινωνικὸ γνώρισμα τῶν «καθηγητῶν» εἶνε ὅτι δὲν προσέρχονται πὰ ἀπ' τὸ ἀρχοντολόι.

ὡντια γιὰ ἀναβλεῖ ἀπὸ μέσα τους μιὰ ἀσάλλητη οὐσία, τὸ «φλογιστὸν». Ὁ Λ. ἀπέδειξε πῶς ἡ καύση δὲν εἶνε παρὰ ὀξείδωση, δηλαδή ἔνωση τῆς ὕλης ποὺ καίεται μὲ τὸ ὀξυγόνο τοῦ ἀέρος, καὶ δὲ συνίσταται σὲ μιὰν ἀποσύνθεση τῆς ὕλης στὰ ἀγγέγονα στοιχεῖα της—ὅπως κίτευαν οἱ φλογιστὲς—ἀλλὰ ἀντίστροφα στὴν ἀποσύνθεσή μιᾶς ἄλλης ὕλης, ποὺ εἶνε τὸ ὀξυγόνο. Τὴ μεγάλη ἐκείνην ἀνατροπὴ τὴν ὁλοκληρώνει ὁ Λ. μὲ τὴν ἀσχὴ πάνω στὴ διατήρηση τῆς ὕλης, ποὺ τὴ διατήρωσαν ἔτσι: «Ἡ Φύση δὲ δημιουργεῖ τίποτα ἐκ τοῦ Μηδενός, καὶ ἡ ὕλη οὐδέποτε ἐξαφανίζεται». Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ, ἀνὰτροφε σὺνέμωλα τὸν παλιὸ ἰδανισμό καὶ ἀνοίξε τὶς μεγάλες λεωφόρους τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ὡς τόσο, ὁ ἴδιος αὐτὸς τρανὸς ἐπιστήμονας, σὰν Γενικὸς Φορατζῆς, ἐγδαρε κυριολεκτικὰ τὰ λαϊκὰ ἀνθρώματα γιὰ νὰ θησαυρίσει καὶ ἀκόμη μηχανοσφαροῦσε γιὰ νὰ ὑποστυλώσει τὴν Ἀντίδωση. Ἐν αὐτὸ καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ Δικαστήριον τὸν καταδίκασε καὶ πρόσταξε τὴν ἐκτέλεσή του μὲ τὴ λαμηγόμο.

1) Λαϊκοὶ συγγίζουν ἐκείνην μετ' τὴν «Προφασσοφενφιλοσοφία» μὲ τὴν «ἀπὸ καθέδρας φιλοσοφία» γενικά. Ἄλλοι πάλι συγγίζουν καὶ τὶς δύο μαζί

Τὴν παλιὰ σχολαστικὴ γενιὰ—στὴν ἀνεπτυγμένη τουλάχιστον Εὐρώπῃ—φαίνεται νὰ τὴν κλείνει ὀριστικὰ ὁ Λάϊμπνιτς. Ἡ καταγωγή του ὅπως ξαίρουμε δὲν εἶνε ξεκάθαρα γαλαζόαιμη, ἀλλὰ καὶ

μὲ τὴν επαγγελματικὴ διανόηση. Καὶ τέλος ἀνάμεσα καὶ αἱ τρεῖς αὐτὲς ἀποχρώσεις, ἀπλώνεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ σχολαστικισμοῦ, ἢ τοῦ λογικισμοῦ, ὅπως εἰδικότερα πρόβαλλε σ' ἐμᾶς ἐδῶ.

Τὸ τέτοιο μπερδεύει δὲν εἶνε καλὰ καλὰ ἀπόστολο, οὔτε ξένο ἀπ' τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι συγχίζει τὰ ἱστορικὰ ὁράσημα, μπερδεύει ἔννοιες καὶ δὲν ἀφίνει νὰ φανεῖ ξεκάθαρα τὴ κοινωνικὴ περιεχόμενα ὅπου χορηγοῦνται: ὁ επαγγελματισμὸς, ὁ σχολαστικισμὸς καὶ ἡ λογικισμοσύνη. Κατὰ τὰ ἄλλα νὰ τί τρέχει:

Τοῦ Σχολαστικισμοῦ τὴν ἱστορία, ποὺ εἶνε ἀπέριστη καὶ περίπλοκη σὲ λεπτομέρειες της, δὲ θὰ τὴν φιλολογήσουμε βέβαια ἐδῶ. Ὅμως κα' αὐτὴ τὴν ἐπιτολὴ τῶν ὅρων, φαίνεται κίβλας ἡ ἀρχικὴ τουλάχιστον κοινωνικὴ τῶν ἔννοιων. Ἐκεῖνο τὸ «σχολάζω» ἢ «σχολῶν ἀγω», σήμαινε ἀπλοῦστατα σὲ Ἑλληνικῆ ἀρχαίᾳ, ἢ «ἀσπαστῶν» ἢ «τεμπλιάζω». Σὲ πλατιύτερη ἔννοια, ὁ ὅρος ἔπαιρνε τὸ νόημα: «ξενιάζω», ἢ καί: «ξεφορτώνομαι εἰς βιωτικὰς ἀποτοφές». Α. γ. «Σχολάσατε καὶ γινώτε ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεὸς»—λέει ὁ Παύλος. Ἔτσι, καταλαμβάνουμε κίβλας πὸς οἱ ξενιαστοὶ, οἱ ἀμέριστοι ἀπὸ ὀλίγους ἀνάγκες, ὅχι οἱ δουλευτάδες, εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ καταπιάνονται μὲ τὰ διανοητικὰ ζητήματα καὶ νὰ εἶνε, αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Λουκιανός, «... Ἄνδρες ἀκριβοῦς φιλοσοφία σχολάζοντες». Τέτοιου εἴδους περιλάλητη «Σχολή», ἀντίδραξιν οἱ Ἀριστοτελεῖοι.

Ἀπὸ μέρους τοῦ ὁ Μεσαίωνα, μὲ τὴν κλειστὴν τοῦ αἰθνονομία, μὲ τὰ περιωρισμένα παραγωγικὰ μέσα του, μὲ τὴν ἔλλειψη ἐπιχειρηματικῆς παραγωγῆς, ὅλο καὶ πολλαπλασίαζε τοὺς χασομέρηδες, ποὺ ὅπως ξαίρουμε, ἦσαν δὲν κολιόντανε σὲν ἐξαθλιωμένους μάζες, εὐρισκίαν ἱμαρτί καὶ τεμπελχανεῖο σὲ μοναστήρια, σὲν ὅλον καλογεγεμιστὸ, «σχολάζοντες» γύρω ἀπὸ θεολογικὰ κεντρικὰ ζητήματα. Λίγους, οὔτε νὰ ὑπερημῆσουμε, οὔτε νὰ ὑποτιμήσουμε—ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ τ' ἀναλύουμε—τὸ πολυδιάδαλο ἐκεῖνο φεῖμα, ὁ μὲν Λαός, μὲ τὴν ἐδύναμίν του, εἶδε σὲ πρόσωπο τοῦ σχολαστικοῦ τὸ χρονοφραγὰ, τὸν παρῶντα, ἀκόμη καὶ τὸ μπουταλιὰ ἂν ὅχι μάλιστα καὶ τὸ ξευξένη. Ἡ ἱστορία πάλι ἀπόδειξε, τὸ πὸς ἐξώκειλεν ὁ Σχολαστικισμὸς σὲ πλείραν ἀνικανότητα γὰρ μὴ ρομφαλεῖ ἀνείληρη γενεατικὴ πένω σὲ πράγματα καὶ σὲ τὴ ζωὴ, τὸ πὸς στοχάζετο μονόπλευρα, μυητικῶς, νοσηρῶς, γὰρ νὰ πενιγῆ σὲν ἀερολογία, σὲ μικρολόγο στοχασμὸ τὸν ξένο ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ δράση.

Τέτοιου σχολαστικοῦ, μπουρῶσε γάτων ἀφεντάδες, μπουρῶσε γάτων καὶ παρῶντα. Μὰ μὴ φοβῆ, «ἐπαγγελματίες»—μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια δὲν εἶταν. Πιορμηχανοποιημένη διανόηση δὲν ἔφτιασαν. Εἶταν τέλος πάντων, μερικαλλῆδες τεμπέληδες. Ἀπὸ μέρους τοῦ πάλι, οἱ «ἀπὸ καθέδρας», εἶταν αὐτὸ ποὺ θὰ λέγαμε σήμερὰ οἱ «δασκάλου».

Οὔτε κα' αὐτοὶ τόζαμαν ἐπάγγελμα. Κατὰ κανόνα, ὁ Φεουδαλισμὸς τοὺς στρατολογοῦσε ἀπ' τὴν γραμμὴν του. Ἄν ὅμως ἔβγαζαν ἀπ' τὴ Μεσαίαν Τάξην, ζούσαν εἴτε μὲ τὰ χορδαλίκια τῶν ἀφεντιάδων, εἴτε φαρμαζούσαν, μ' ἐπιδημίας καὶ δωρεές. Κατὰ τὰ ἄλλα, κατέχοντας ἔδρας δασκαλικῆς, φυσικῶς εἶταν νὰ διδάσκουν ἀφεντικῶς καὶ νὰ μὴ σηκώνει ἀντίλογο ἢ διδασκαλία τους. Ἀπὸ τὴν τέτοια ἀφεντία ὡς τὸν πλείον δογματισμὸ, ἢ ἀπὸ

οὔτε ξένη ἀπ' τὴν ἀρχοντιά. Κατάγεται ἀπὸ ἐπιφανῆ οἰκογένεια νομικῶν. Καὶ οἱ νομομαθεῖς ὡς τὸν καιρὸ του, ἔζησαν πάντα σὲ σκιά τοῦ φεουδαλισμοῦ, ποὺ τὸν ἐξυπηρετούσαν. Γι' αὐτὸ κα' ὁ τόσο ἐκδηλὰ συμβιβαστικὸς ρόλος τοῦ Λάϊμπνιτς ἀνάμεσα σὲ φεουδαρχικὴ καὶ σὲ ἀστικὴ διανόηση, μὲ φανερὸ τότες συμφέρον τῆς ἀριστοκρατίας. Γι' αὐτὸ ἀκόμη ἐπιφορτίζεται ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος μὲ σπουδαῖες διπλωματικὰς ἀποστολὰς, δίχως ὅμως νὰ τοῦ περάσει ἀπὸ τὸ μυαλὸ—μ' ὅλον ὅτι πανεπιστήμονας—νὰ ζητήσει ἔδρα καθηγητικῆ. Παρὰ καθηγητικῆς προτιμᾷ νὰ γίνῃ...βιβλιοθηκῆριος. Καὶ ἀποτελεῖ τὸ ζωντανὸ μεταχμὸ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ λογικισμοὺς: σὲ φεουδαλικὸ καὶ σὲ ἀστικὸ. Κριτικῶς μάλιστα ὁ Λάϊμπνιτς τὸ φεουδαλικὸ σχολαστικισμὸ ἀλλὰ καὶ τὸν τρυγᾷ συνάμα.

Ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος πὸς παίρνει μέσα ἀπ' αὐτὸν ὅτι πολῦτιμο μπορεῖ νὰ βρεῖ, ἢ μὲ δικὰ του λόγια: συνάζει «τὸ χρυσάφι μέσα ἀπ' τὴν κοπριά».

Ἀντίστροφα, τὴ «Φιλοσοφία τῶν Καθηγητῶν»—δίχως μάλιστα νὰ εἶνε πανεπιστήμονας ὅπως ὁ Λάϊμπνιτς—τὴν ἀναδείχνει ὁ ἴδιος ὁ Κάντ, βγαλμένος ἀπὸ χαμηλὰ ἀστικὰ στρώματα. Εἶνε γιὸς ἐνὸς σαγματοποιοῦ. Ἐξ ἄλλου ὁ Σμίντ—καθηγητῆς σὲ τὴν Ἰένα—ὁ Ράϊνχολντ, ὁ Σούλτσε—ποὺ τοὺς εἶδαμε—ἔχουν μεσοαστικὴ καταγωγή. Ὁ Σέλλινγκ εἶταν γιὸς ἐνὸς ἐπαρχιώτη πιάστωρα. Ὁ Φίχτε παιδὶ προμηθευτῆ ποὺ πουλοῦσε κορδέλλες. Αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τὸ δικὸ του τὸ γιὸ νὰ ἐπιτύχει τίτλους ἀριστοκρατικούς. Ὁ Ἐγγελος

ἵστασι δὲν ἀργεσε νὰ διασκελιστεῖ, πολὺ παραπάνω ὅταν τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας, εἶταν πολὺ συχνὰ θεολογικὸ καὶ φυσικὰ δογματικὸ. Ἔτσι ἡ παράδοσι ἐκεῖνη ἔφερε ὡς τίς μέρες μας τὸν: «ἀπὸ καθέδρας φιλόσοφος», σὲ στοχαστῆ ὅχι μόνον δογματικὸ, ἀλλὰ καὶ στερημένον ἀπὸ πνεῦμα πρακτικὸ γὰρ τὴ ζωὴ. Ἀνάλογα ἀποδίδεται ἡ ἔννοια αὐτὴ σήμερὰ, στοὺς: «ἀπὸ καθέδρας κοινωνιολόγους». Αὐτὰ ὅλα βέβαια, δὲν ἐμπόδιζον οὔτε καὶ τότε τὴ δασκαλικὴ ἀντίληψη, νὰ ἔχει περὶ πολλοῦ τοὺς «ἀπὸ καθέδρας» καὶ νὰ βλέπει σὲ πρόσωπο τους, διανοοῦμενους ποὺ «θεωρητικὰ» καὶ ξένοιαστα ἀπὸ τὴ βιωτικὴ πεζότητα, δίδαξαν καὶ φώτισαν τὸν κόσμον. Γιατὶ καὶ αἱ σημερινῶι «δασκάλου», βλέπουν σὲν ἰδανικὸ τὴν «ἀπὸ καθέδρας» διανόηση. Στὸ μεταξύ, μὲ τὴν ἀνοδοῦ της, ἡ Μεσαία Τάξι, ἔβαλε φυσικὰ τὸ πρόβλημα νὰ ξεγλυτώσει τὸ διανοοῦμενον ἀπὸ τὸν παρασιτικὸν τὸν ρόλον. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ, γνώρισε ἐναγώνιες καμπές, μὲ χαρακτηριστικὰ μάλιστα περιστατικὰ. Α. γ. ὁ ἴδιος ὁ Βολταῖρος, γὰρ νὰ διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησία του τὴ διανοητικῆ, πουλοῦσε ἐπὶ ὀρισμένον χρονικὸ διάστημα... κρασί. Τέλος πάντων ἡ ὅλη ὑπόθεσι κατὰληξε σὲ νὰ γίνῃ ἡ διανόηση ἐπάγγελμα, μέσα σὲ πλαίσια τοῦ ἀστισμοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ στάδιο τὴ βροῆκεν ὁ Σοπεργκίους, καὶ σὲν ἀναμορφωτῆς τῆς πλουτοκρατίας ἀντιστρατεύτηκε, μὲ τίς ἀπόψεις ποὺ γνωρίσαμε κίβλας.

εΐταν γόνος ἑνὸς ὑπάλληλβυ κλπ. "Όλοι τοῦτοι δὲν παρουσιάζονται μόνο φιλόσοφοι ὅπως οἱ προηγούμενοι τους. Ἡ φιλοσοφική τους ιδιότητα βρέθηκε στενά συνυφασμένη με τὸ καθηγητικό τους ἐπιγέλυμα. Κι' ἐπειδὴ ἴσα ἴσα δὲ μαρτυροῦν ξεμοναχιασμένες περιπτώσεις, ἀλλὰ ὁμαδικὸ περιστατικό, τοῦ φαινόμενου αὐτοῦ τὸ κοινωνικό χαρακτρο φαίνεται πιά ἐξοφθαλμα. Ἡ ἰθύνουσα τάξη τοῦς χρησιμοποιοῦσε σὰν ἐπαγγελματίες τῆς Διανόησης γιὰ τὴν ἴδια τῆς τῆ διαπαιδαγώγηση.

Τοῦς μισθοδοτοῦσε γιὰ νὰ τὴν ἐξυπηρετήσουν διανοητικά, σὲ νὰ στηρίξει τοῦς θεσμούς της, καὶ γιὰ νὰ συγχρονίσουν τὰ ἰδιαιτικά της πόνου σὲς νέες ἱστορικές ἀνίγκες της. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ «ξένα» διανοητικά στοιχεία δὲν μποροῦσε νὰ τὰ παραδεχτεῖ καὶ νὰ τὰ ἀνεχτεῖ ὁ Σοπεγγάουερ. Διάκρινε κώλας τίς ἐσωτερικές τους ἀντιθέσεις, καὶ πὸ ὕστερα φάνηκαν πολὺ ξεκάθαρως, ὥστε νὰ ἐξηγοῦν αὐτὲς τὰ ἀντίρροπα ρεύματα καὶ φαινόμενα μέσα σὲς θεωρίες τους. Ἀπ' τὴ μιὰ τὸ ἔνστικτο τῆς κοινωνικῆς τους μερίδας προσηύθευε στοῦς «Καθηγητές» τὸ κλίθε προσδευτικό στοιχείο καὶ περιέκλειαν οἱ θεωρίες τους. Ἀπ' τὴν ἄλλη, ἡ συνείδηση τῆς κοινωνικῆς μερίδας καὶ τοῦς χρησιμοποιοῦσε, πλοῦτιζε τὴν ἀντιδραστικὴ τους προσπάθεια τὴν ἰδεολογικὰ ὁλοκληρωμένη μέσα στὴν ἀκρατὴ Ἰδεοκρατία. Ὁ Κάντ παρουσίαζε πᾶνω σ' αὐτὸ χαρακτηριστικὸ ὑπόδειγμα. Ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ ὑποβάλλει στὴν πὸ ἀνελέγητη κριτικὴ τὴν Ἰδεοκρατία, ἐνῶ φαίνεται γιὰ μιὰ στιγμή νὰ τῆς δίνει ὁριστικά, τὴ χαρακτηριστικὴ βολή, ἀπ' τὴν ἄλλη χρησιμοποιεῖ τὸ ὅλο ἐκεῖνο κριτικὸ κάρισμα, γιὰ μιὰν ἀνάπλαση πρὸς ἀντιδραστικὴ κατεύθυνση, γιὰ ἓνα συγχρονισμό, γιὰ μιὰ μεταρρυθμιστὴ ἀντιδραστικὴ. Ἀνάλογες ἀντινομίες παρουσιάζουν οἱ μαθητές του, ὁ καθένας με προσωπικὴ του προσπάθεια, με ἰδιότυπη σφραγίδα του. Ὡς ἓνα ὁρισμένο μέτρο, ὁ Σοπεγγάουερ, κιντιανὸς ὁ ἴδιος, ὅχι μόνο συζητοῦν στὸν Κάντ τὸ «δασκαλικὸ» του, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνωρίζει—ὅπως εἶδαμε—σὰ μοναδικὸ Δάσκαλο. Ἔΐταν ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς φυσικὰ αὐτό. Γιατί, μαζί μ' ὅλα τ' ἄλλα, ὁ Κάντ ἔβαλε τὸ Σοπεγγάουερ στὸ δρόμο τοῦ ἀναμορφωτῆ, αὐτὸς τοῦ ἀνοίξε τοῦς ὄρλιζοντες τῆς κοσμοθεωρίας του.

Παρ' ὅλα τοῦτα, πολλὰς εἶνε οἱ στιγμὲς ὅπου ὁ Σοπεγγάουερ δὲ χωρίζεται στὸν Κάντ. Γιατί βλέπει τὰ προσδευτικά στοιχεία μέσα στὴν Καντιανὴ φιλοσοφία. Καταλαβαίνει λοιπὸν κανεὶς εὐκόλα ἀπ' αὐτοῦ καὶ πέρα, τί ἰδέα μπορεῖ νάχει ὁ Σοπεγγάουερ, καὶ πῶς μπορεῖ νὰ μεταχειρίζεται τὰ «ἄπιστα» καὶ «ἐλεεινὰ τσιρικά» τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστῆ καὶ ἔχουν κίσει τὰ πῶστα στὰ πανεπιστήμια,

παρεμποδίζοντας τὴ μεγάλη ἀνάπλαση καὶ θέλει νὰ ἐπιφέρει ὁ ἴδιος. Μέσα ἀπ' ὅλο τὸ ὑβρεολόγιό του, δυὸ προπάντων χαρακτηρισμοὶ ξεχωρίζουν, κα' αὐτοὶ ἔχουν τὴν ἰδιαιτέρι τους σημασία. Εἶνε : ὅταν τοῦς λέει «καθηγητές» ἐννοεῖ «ἀπὸ καθέδρας». Κι' ὅταν τοῦς ἀποκαλεῖ «φιλισταίους» πᾶει νὰ πεῖ : σχολαστικούς, ξεμοναχιασμένους ἀπ' τὴ ζωὴ, μικρόλογους, μικρόχαρους, ἀνίκανους.

Ἀνίσως κα' ἀληθεύουνε αὐτὰ γιὰ κείνους τοῦς δημιουργοῦς, πῶσο παραπάνω δὲν ἀνταποκρίνονται γιὰ τοῦς κατοπινοῦς τοῦς «φιλισταίους» καὶ δὲν παρουσιάσαν τίποτα τὸ δημιουργικὸ, ἐπειδὴ σὰν «ξένα σώματα» μες στὴ μερίδα καὶ τοῦς μισθοδοτεῖ, «ἀπὸ καθέδρας» καὶ μόνο ἐπαγγελματίες τοῦ διανοουμενισμού, κατάφεραν νὰ ξεμοναχιάσουν τὴ φιλοσοφία ἀπὸ τὴ σφριγηλὴ ζωὴ, θάμμένοι οἱ ἴδιοι μέσα στὸν κουρνιαχτὸ τοῦ σύγχρονου σχολιαστικισμού. Καὶ νὰ ἀπ' ἀφορμὴ τοῦ Σοπεγγάουερ, τὸ κοινωνικὸ περιεζόμενο τοῦ στείρου λογιστικισμού.

* * *

Ἀπ' τὴ στιγμή λοιπὸν ἐκείνη, προβάλλει μόνος του ὁ Ἄρθουρος Σοπεγγάουερ ὅλο καὶ πὸ ἀνίγλυφες τίς διαφορὰς ἀλλὰ καὶ τίς δικές του σχέσεις του, ἀνάμεσα στὸν ἑαυτὸ του, στὴν κοσμοθεωρία του καὶ στὸ φιλισταϊσμό.⁽¹⁾

Καὶ γιὰ ὅτι ἀφορᾷ τίς ἀντιθέσεις του με τοῦς «Φιλισταίους»

1) Ὁ Γκαίτε χαρακτηρίζει ἔτσι τὸν τυπικὸ «φιλισταῖο». "Ἄντερο ἀδειανό, παραφουσκωμένο με τρομάρα καὶ μ' ἐλπίδα γιὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ". Φαίνεται πῶς πολὺ πρὶν ἀπ' τὸν Γκαίτε, τὸ δυσφημιστικὸ αὐτὸ παρατσούκλι τὸ χρησιμοποιήσαν οἱ φοιτητές της Γερμανίας πρὸ πάντων, γιὰ νὰ ἐπισημάνουν τοῦς ἀμόρφωτους, τοῦς ἄξεστους καὶ τοῦς ἀπολίτιστους, καὶ μαζί μ' ὅλες αὐτὲς τίς ἐλλείψεις εἶχαν καὶ τὸ κουσούρι νὰ εἶνε στενοκέφαλοι, ἀκριτοί, πεθματάρηδες στὴ διανοητικὴ τους καθυστέρηση καὶ στὴν παχυλή τους ἀμάθεια κα' ἀνικανότητα καὶ μαζί μ' ὅλα αὐτὰ γεμάτοι προλήψεις ἀλλὰ καὶ ἐπιμονὴ νὰ ἐπιβάλλουν τίς στενόμυαλες ἀντιλήψεις τους. Συνυπόλοια, ἐκφράζει ὁ φιλισταϊσμός, τὸν κοντόφθαλμο καὶ μικρόφυλον ἐγωϊσμό, τὸν σχεδὸν κτηνώδιο, τόσο στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ὅσο πὸ πολὺ ἀκόμη στὸ γνωσιολογικὸ, στὸ καλλιτεχνικὸ καὶ στὸ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο. Με τὴν ἔννοια αὐτὴν ὁ ἄρος καθιερώθηκε πιά ἀπόλυτα στὸ διεθνὲς λεξιλόγιο καὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ πολὺ προσδευτικὸς ἀκόμη, σαφὸς συγγραφεὶς. Ἄς σημειωθεῖ ὡς τόσο, ὅτι ἡ τέτοια ἱστορικὴ καταγωγὴ τοῦ ὄρου ὀφείλεται ὡς γνωστὸ στὴ μονόπλευρη κακομεταχείριση τῶν Φιλισταίων ἀπὸ μέρους τῶν συντακτῶν τῆς Π. Διαθήκης. Κατὰ τὰ ἄλλα, οἱ Φιλισταῖοι, καὶ ἐξορμησάν φαίνεται ἀπ' τὴν Κρήτη, ὅχι μόνο σημείωσαν περίδοξη δράση—ἀπέλησαν ὁλόκληρη τὴν Αἴγυπτο, ἔδωσαν τὴν ὄνομασία στὴν Παλαιστίνη, κλπ.—ἀλλὰ καὶ ἀνάπτυξαν σπουδαῖο πολιτικὸ Αἰγαιοκρητικὸ.

άπλή και μόνο επιφανειακή εκδήλωση αποτελεί τὸ κομπολόι ἐκείνο οἱ βροσιές του ποὺ ἐπανερχονται κάθε τόσο και μάλιστα στὰ πρὸ ἀπρόσμενα περάσματα τοῦ στοχασμοῦ του. Τοὺς πρὸ φερμακερούς του μύθους του τοὺς συγκεντρώνει ὁ Ἑγελος.

Εἶνε εὐκολονόητο κι' αὐτό. Γιατί ξεκινώντας ἀπ' τὸν κινεματισμό, ὁ Ἑγελος, πραγματοποιεῖ μιὰ πρωτόφαντη νεκρανάσταση. Ἀνασταίνει τὴ Διαλεκτική. Καὶ ναὶ μὲν ἡ Διαλεκτικὴ τοῦ Ἑγελου, πλέει ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια μέσα στὸν Ἰδεοκρατισμό, ναὶ μὲν εἶνε κι' αὐτὴ μεταφυσική, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠσυχάζει διόλου ἕναν ὀξυδερκὴ παρατηρητὴ ὅπως εἶνε ὁ Σοπεγιάουερ. Προβλέπει κόλας, πὼς δὲ χρειάζεται παρὰ ἕνα ἀπλὸ ἀνιπωδογύρισμα ἢ ἐγγελιανὴ διαλεκτική, πὼς δὲν τῆς μένει παρὰ νὰ τὴν πιάσει κάποιο χέρι ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ νὰ τὴν στηρίξει στὰ πόδια της, ὥστε νὰ πιάσει καὶ νὰ βρῆσκει μὲ τὸ κεφάλι κάτω. Νιώθει καλά, ὁ Σοπεγιάουερ, πὼς ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ συμβεῖ αὐτό, ἡ μὲν Διαλεκτικὴ θὰ ζήσει, ἐνῶ θὰ νεκρωθεῖ, ἀπλούστατα ὁ Ἰδεοκρατισμὸς κι' ἡ Μεταφυσικὴ της. Γι' αὐτὸ ἡ τόση ἐξαιρετικὴ ὁρμὴ του ἐνάντια στὸν Ἑγελου πρὸ πάντων.

Παράλληλα μ' αὐτό, φαίνονται ξεκάθαρα τὰ αἰσθήματά του γιὰ τοὺς ἰδεολογικούς του ἀντίπαλους, αἰσθήματα κάθε ἄλλο πρὸ ἀκαδημαϊκά. Τοὺς ἀντίπαλους αὐτοὺς τοὺς κατατάσσει σὲ δυὸ κατηγορίες. Ἀπ' τὴ μιὰ εἶνε οἱ ὀλιστές, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη οἱ πνευματιστές ποὺ τοὺς θεωρεῖ ἀκόμη πρὸ ἐπικίνδυνους ἀπ' τοὺς πρώτους.

Προκειμένου «...γι' αὐτὸν τὸ χαμερπὴ ὀλισμὸ ποὺ βγήκε ἔρποντας ἀπ' αὐτὸ φειδιῶ», νὰ πὼς χαρακτηρίζει τοὺς δυὸ περιλάλητους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη ματεριαλιστές, τὸν Μόλεσοτ¹⁾ (Moleschott)

1) Ἰάκωβος Μόλεσοτ - ἡ Καθαρεύουσα μεταφράζει: Μόλεσος» (1822—1892). Φυσιοδίρης Ὀλλανδικῆς καταγωγῆς, καὶ καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Χάιντελμπεργκ, ὅπου δίδαξε Βιοχημεία, Ἀνατομία καὶ Ἀνθρωπολογία, ἐξαναγκάστηκε ὁμῶς νὰ ἐγκαταλείψει τίς ἑδρὲς του, ἐξ αἰτίας οἱ ματεριαλιστικὲς του πεποιθήσεις. Πρὸ ὕστερα ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἰταλία ὅπου δίδαξε στὰ πανεπιστήμια τοῦ Τουρίνου καὶ τῆς Ρώμης, παίρνοντας τὴν ἰταλικὴ θραύση. Ὡς τόσο αὐτὸ ἔργον του εἶνε γραμμένα στὴ Γερμανικὴ καὶ σπανιὰ τὸν τοποθετοῦν ἀνάμεσα στυχοὺς Γερμανοὺς διανοούμενους. Ἡ ζωὴ του εἶνε γνωστὴ ἀπὸ αὐτοβιογραφία του. Ἀναμνήσεις γιὰ τοὺς φίλους μου». Ἀπ' τὰ γνωστὰ του συγγράμματα εἶνε: «Ἐργονες πᾶνοι στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων», (1856—1893), «Ἡ κυκλοφορία τῆς ζωῆς» (1852), τὸν ἔκανε πασίγνωστο. Στὰ βιβλία του ἐκείνο ὁ Μόλεσοτ, καταφέρεται ἐναντία στὸν περιλάλητο χημικὸ Λίμπεκ (Liebig) ποὺ ἀπ' τὴ μιὰ ἐπιλοχίσε ἀνεκτίμητα τὴν Ἐπιστήμη, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶταν «τυφλὸς ὀκιδὸς» τῆς Ἰδεοκρατίας τοῦ Σέλλινγκ, μεταφυσικός, κτλ. Ὁ Μόλεσοτ, ἀκόμη καὶ σήμερα θεωρεῖται ὡς ὁ ἰδρυτὴς τῆς πειραματικῆς Φυσιολογίας καὶ τῆς Βιοχημείας.

καὶ τὸν Μπύχνερ (Büchner)¹⁾.

Φραγκφούρτη 29 Ἰουνίου 1855.

«...Τέλος πάντων διάβασα κι' ἐγὼ καὶ τοῦ Μόλεσοτ στὸ βιβλίο του: «Ἡ κυκλοφορία τῆς ζωῆς» Ἄν δὲν ἤξαιρα πὼς ὁ διάσημος κ. Μόλεσοτ εἶταν ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου ἐκείνου, δὲ θὰ ἀπόδινα ἕνα τέτοιο σύγγραμμα οὔτε σ' ἕναν φοιτητάκο, ἀλλὰ θὰ νόμιζα πὼς τὸ εἶχε γράψει κάποιο τσιράκι μπαρμπέρικου ποὺ ἔλαχε ν' ἀκούσει μαθή-

1) Λουδοβίκος Μπύχνερ (1824—1899). Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ φυσιοδίρης, ἀπ' τοὺς πρὸ ξακουμένους, ὑπέρμαχος τοῦ βιολογικοῦ ματεριαλισμοῦ κατὰ τὸν περασμένο μας αἰῶνα. Ἀπὸ τὰ πρὸ ἐνδιαφέροντα ἔργα του θεωροῦνται: «Ἡ θέση τοῦ ἀνθρώπου στὴ Φύση μέσα», «Ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σημασία της», «Ἀπ' τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν ζώων», κλπ. Πασίγνωστο καὶ πρὸ διαδομένο ἀπ' ὅλα εἶνε τὸ «Δύναμη καὶ Ὑλὴ». Ὁ Μπύχνερ γνώρισε τεράστια φήμη, χάρις στυς ἐκλαϊκευτικὲς του προσπάθειες. Ἐξ ἄλλου, ἀντιμετώπισεν δραστήρια καὶ τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα. Πρόσφερε πολλὰ καὶ ἔμπρακτα γιὰ νὰ ἰδρυθοῦν μορφωτικὲς ἐργατικὲς ἐνώσεις. Νὰ μὴν τὸν συγχίζουμε μὲ τὸν Γεώργιο Μπύχνερ—τὸν ἀδελφὸ του—ποὺ εἶταν δραματικὸς ἐπαναστάτης καὶ δραματικὸς συγγραφεὺς μὲ ταλέντο (πέθανε νέος, σὲ ἡλικία 28 ἐτῶν, στὰ 1837). Ὁ Λουδοβίκος σπούδασε γιατρὸς, κι' ἔγινε ἐφηγητὴς στὸ Τόμπιγκεν, ὁμῶς ἡ σταδιοδρομία του ἢ καθηγητικὴ τράκισε ἐξ αἰτίας τὸ σύγγραμμά του «Δύναμη καὶ Ὑλὴ», μεταφρασμένο σήμερα σ' ὅλες τίς γλώσσες τοῦ κόσμου. Ὡς τόσο καὶ οἱ κριτικοὶ ἔκριναν τὸ ὅλο ἔργο του μὲ ἀβυσθότητα καὶ ξεχώρισαν τίς ἐσωτερικὲς του ἀντιθέσεις. Καταχωροῦν στὰ ἐνεργητικὰ του τὰ ἐκλαϊκευτικὰ του ταλέντο καὶ τὴν πολεμικὴ του ὁρμὴ. Ἀντίστροφα τοῦ ἀρνιοῦνται βαθιὰ ἐπιστημονικότητα, ἀκόμη καὶ πρωτοτυπία στοχασμοῦ. «Τὸ θετικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ματεριαλισμοῦ του, κατασταλάζει συχνά σὰ μιὰ διαμαρτυρία ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πειραματικῆς μεθόδου». Ἰδιαίτερα ἀπασχόλησε τὴν Κριτικὴ, τόσο τὸ ἐπιστημονικὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων του, ὅσο καὶ αἱ κοινωνικὲς του ἀντιλήψεις. Γιὰ τὸ πρῶτο, τονίζεται ὅτι ὁ Ὑλισμὸς του εἶνε μυωπικός, ἀβασθὸς καὶ γεμάτος ἀντιθέσεις. Πότε ἐκλαμβάνει τὴν ψυχὴ σὲν οὐσιώδη ἰδιότητα τῆς ὕλης καὶ πότε σὲν ἀποτέλεσμα ἐνεργητικότητας τῆς ὀργανωμένης ὕλης: τοῦ μυαλοῦ. Ἀντίστροφα ἐκτιμᾶται ὁ προπαγανδιστικὸς τὸν ρόλος καὶ ἡ ἀκούραστη δράση του. Ὡς τόσο κι' ἐδῶ κομποδέονται ἀντιθέσεις. Ἀπὸ τὴ μιὰ διατρέπει σὲν ἐκλαϊκευτὴς τοῦ Δαρβινισμοῦ, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν τέτοιου εἶδους ἐκλαϊκευσὴ του τὴ χαρακτηρίζει «πνεῦμα χυδαίου φιλελευθερισμοῦ». Θέλησε νὰ προσαρμόσει δίχως κριτικὴν ἀντίληψη τὸ Δαρβινισμὸ στὴν Ἱστορία τῆς Ἀνθρωπότητας καὶ γενικά στὴν Κοινωνιολογία, ὥστε νὰ βγάλει τὸ βιασμένο συμπέρασμα πὼς τὸ ὅλο κοινωνικὸ πρόβλημα λύεται μὲ τὴ δημιουργία μιᾶς «κοινωνικῆς ἀριστοκρατίας» καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐλευθεροῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του, παράμεινε στὸ κοινωνικὸ, θρησκευτικὸ καὶ πολιτικὸ ἐπίπεδο, στοὺς ἀντίποδες τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ γι' αὐτὸ χαρακτηρίστηκε σὰ «φιλιταλὸς φρασεολόγος». Ὡς τόσο ὁμῶς, ἀναγχωρίζεται σὲν «μικροαστὸς μὲ περιορισμένο μυαλὸ ἀλλὰ τίμιο».

ματα ανατομίας και φυσιολογίας. Τέτοιο κατάπλασμα με παχυλή άμάθεια, τέτοιο μπατάλικο πράμα χυδαίο, βαρύ, άδέξιο, και γενικά, τέτοια μπερδευσουλιά είνε. Τώρα, μάτια μου, είμαι κατενθουσιασμένος γιατί τους ξεπροβόδιασά όλους αυτούς τους λεβέντηδες στο διαμέρισμα της ύπηρεσίας, ανάμεσά στους λακέδες.

Και, όπως μ' έβεβαίωσε ο δόκτωρ Μάγερ από τη Μαγεντία, ο Μπρόκχάους του έχει δώσει (σημ. στο Μόλεσοτ φυσικά) χίλια χρυσά λουδοβίκια για τη νέα του Φυσιολογία, που άλλο κι' άλλο έχει καμιά τριανταριά σελίδες. Θα δεί!... Αφού άκόμη και το καθαρά φυσιολογικό μέρος της ύλης είνε πρότυχο και προσποιητό. Έξ άλλου είνε χυδαίο και άνήθικο. Κι' επιπλέον άφίνει να του κρέμεται άπ' την τσέπη το κόκκινο κουρέλι της καραγκιοζίστικης δημοκρατίας του. Έκαμαν πολύ καλά που άφαιρέσαν άπ' το παλιόπαιδο αυτό το δικαίωμα νάχει έδρα πανεπιστημιακή. Δέν εΐταν βέβαια μπορετή περισσότερη άνοχή. Στην ίδια σχολή άνήκει ένας νέος τόμος του δόκτορος Μπύχνερ, «**Δύναμη και Ύλη**», πέρα ως πέρα πάνω στο ίδιο καλούπι. Υπολογίζω πως θα τον έμποδίσουν και τούτον δώ το μακάντάση να έξακολουθήσει τη διδασκαλία του... Τούτοι οι κατεργαρέοι δηλητηριάζουν ταυτόχρονα το κεφάλι και την καρδιά. Και είνε και άμαθέστατοι, ζωντόβολα της κακής ώρας...».

Φραγκφούρτη 15 Ιουλίου 1855.

«... Σας έγραφα στο τελευταίο μου γράμμα ότι περιμένα να δώ την άπόλυση του δόκτορος Μπύχνερ έξ αίτίας το βιβλίο του «**Δύναμη και Ύλη**». Πρός μεγάλη μου εύχαρίστηση, βλέπω στη χθεσινή έφημερίδα πως αυτό έγινε κιόλας. Έχει ότι του άξιζει. Γιατί εκείνο κεί το κατάπλασμα δέν είνε μονάχα άνήθικο στο έπακρο, αλλά είνε επίσης κίβδηλο, παράλογο και βλακωδέστατο. Και στο βάθος όλων αυτών βρίσκεται η άμάθεια, θυγατέρα της άκηθρίας, της πίπας, του πούρου και της πολιτικομανίας. Ένας τέτοιος άνθρωπος δέν έχει μάθει τίποτα έξόν άπό λίγη Clysterspritologie. (1) Ούτε φιλοσοφία, ούτε γράμματα. Και με κάτι τέτοιο, έχει μούτρα και ξετσιπωσιά ν' άπασχολήται για τη φύση των πραγμάτων και για τη φύση του κόσμου. Τα ίδια έκανε και κείνος ο Μόλεσοτ. Καλά να πάθουν. Άξιος ο μισθός της άγραμματοσύνης τους...».

Φραγκφούρτη, 14 Ιουλίου 1856.

«... Ξεφύλλισα το λόγο του Μόλεσοτ (έναρκτήριο της Ζυρίχης): λογοδιάρροια σχολαστική και προσποιητή για να μασκαρέψει τη χυδαϊότητά του. Παλιές ιστορίες ξανσμασημένες. Για μελετήστε μου στα καλά τις μεταφυσικές άρχές της φυσικής ιστορίας του Κάντ, κι' ύστερα χωρέστε στο μυαλό μέσα αυτών των καλφάδων μπαρμπέρικου που φλυάροθν πάνω στη «**Δύναμη και Ύλη**», σ' αυτούς που κατασκευάζουν χάρπια και βάζουν κλύσματα, δόστε τους να καταλάβουν πως τα σώματα είνε διαστάσεις που τίς παραγεμίζει η δύναμη. Θα κέρδιζαν κάποιαν

1) Πολλές φορές αποδίνουμε κάποις πιο «ρωμαϊκά» το ύφος του Σ. Τούτον όμως το «νεολογισμό» θα μπορούσε να τον αποδώσει μόνο η λέξη «κλυσματοπροντολογία».

έκτίμηση άνίσως άρχιζαν άπ' αυτού, αλλά είνε άδιαντροπία αυτής της άγραμματοσυμμορίας, να θέλει ν' άγγίσει, δίχως καμιάν μεταφυσική σπουδή, την έσχατη άλήθεια των πραγμάτων. Πρέπει να τους τρίψει κανείς τη μύτη μέσα στην άμάθειά τους, ως που να τους πάρουν τα αίματα...».

«Έλεος βρίσκουν μόνο οι φυσιοδίφες άπαδοί του Ίδεοκρατισμού. Και για μόν το Λίμπιγκ (1) δέν έχει έξάρσεις, προφανέστατα γιατί αυτός είνε άπαδός του Σέλλινγκ.

Προκειμένου όμως για τον Μπισσά (2), μ' άλλο που εΐταν άπαδός της αισιοδοξίας, ο Σοπεγκάουερ έξαντλει τα εγκώμιά του. Κατά τα άλλα, πριν άκόμη έπιτεθΐ ένάντια στο Μόλεσοτ και στον Μπύχνερ, ξετινάζει τους πνευματιστές.

«... ή σκοτεινή τους όπισθοβουλία, ξαίρετέ βέβαια από που προέρχεται. Είνε κίβδηλη θεοφοβία, είνε τούτος ο ιατρουφισμός που σήμερα διαδίνεται και καλλιεργείται σε τόσο μεγάλη κλίμακα, με τόσο ζήλο, σ' όλα τα σχολεία, στα πανεπιστήμια, στα γυμνάσια, στα βιβλία, στις έφημερίδες...».

«Από φυσιολογική πλευρά, η προσπάθεια των κυρίων πνευματιστών συνίσταται στο να έκθέσουν το πως η ψυχή κατοικώεδρευεί άποκλειστικά στο κεφάλι μέσα. Μιά και είνε άθάνατη και άδιαίρετη, κουβαλάει όλες τις άποσκευές της έξυπνάδας, των συνασθημάτων, της βουλήσεως, των παθών, κτλ. Τα κουβαλάει όλα αυτά μέσα σ' ένα φουντούκι που περιέχεται στο κεφάλι, σ' ένα ώρισμένο σημείο, όπως η μανάδα του Λάϊμπνιτς...

Άποδείχνουν την ύπαρξη της ψυχής με έπιχειρήματα γριάς κουτομπόλας. Η ξετσιπωσιά που μ' αυτήν, μέσα σ' όλα τούτα, άγνοούν τον Κάντ, μπορεί να με παρηγορήσει γιατί μ' άγνοούν κι' έμένα...

1) Γιοσήτους Λίμπιγκ—Justus Liebig—(1803—1873). Σε ηλικία 21 χρονών, εΐταν κιόλας καθηγητής της Χημείας, ενώ πιο ύστερα χρημάτισε πρόεδρος της Βαυαρικής Άκαδημίας των Έπιστημών. Χαρακτηρίστηκε σά μια άπ' τις αθάνατες άξίες του, το ότι ανακάλυψε τις έλλείψεις της σύγχρονης γεωργίας άπό την πλευρά των φυσικών έπιστημών. Είνε ο πρώτος που άπόδειξε ότι το έδαφος μειώνει την άπόδοσή του όταν στρεφΐται όργανές ουσίες άπαραίτητες για την ανάπτυξη των φυτών. Είνε ο «πατέρας» των χημικών λιπασμάτων. Όμοια ανακάλυψε ο Λ. το χλωροφόρμιο, που ως γνωστό είνε άνυπολόγιστη η σημασία του στη χαιρουργική. Ός τόσο εΐταν, όπως εΐπαμε, μεταφυσικός, ιδεοκράτης και άπαδός του Σέλλινγκ.

2) Φραγκλίσκος Μπισσά (Francois Xavier Bichat (1771—1802). Μιά άπ' τις δόξες της Γαλλικής Ιατρικής. Μ' άλλο που πέθανε σε ηλικία 30 χρονών. Η άξια του Μπ. συνίσταται στο ότι καταπολέμησε την ιατρική μηχανοκρατία και άντίδρασε στο ζοντροκομμένο ύλισμό. Κατά τα άλλα, εΐταν κι' αυτός μεταφυσικός και άπαδός του Λάϊμπνιτς.

«Ο Κάντ κι' εγώ, είμαστε ένα ζευγάρι... γαϊδούρια, που κανείς δεν τ'α προσέχει. Μά τί θά πεί τιμιότητα...».

Αυτά τὰ λέει ἀπ' ἀφορμή τούς πνευματιστές συμπατριώτες του, ἀλλὰ δὲ μεταχειρίζεται καλλίτερα τούς ἄλλους, ὅπως λ. χ. τὸν Ἰππόλυτο Ταιν, πὸν κριτικῶς ἔναντιον ἑναντίον ὁμοειδέα τῆς Γάλλου: τὸν Ρεϋνώ.

«Ἡ κριτικὴ αὐτὴ εἶνε σωστὴ φευγαυία: Ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Ταιν ἐναντίον τοῦ (στὸ Ρεϋνώ) ἀπάνω στ' ἀχνάρια τοῦ Πάτερ-Μαλεμπράνς καὶ γενικὰ ἀπάνω στ' ἀχνάρια τοῦ Θεοῦ, καὶ ξανά Θεός, καὶ πάλι Θεός. Παντοῦ ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Γέρο-Ἑβραῖος, φυσικὰ, γίνονται ὅλα σαλάτα. Μά ἄς τοῦ κλείσουν τολοιπὸν κατὰμουτρα τὴν πόρτα!...»

* * *

Ὡς τόσο ξαφνίζεται ὁ Σοπεργάουερ, γιατί ἀπὸ μέρους τούσ ἀ Καθηγητές «...δὲν ξεσπῶνται τίς μισέες τούς», δὲν μιλοῦν γιὰ λόγου του, δὲν τὸν ἀναγνωρίζουν. Εἶνε βέβαιος πὸς τοῦ ἔχουν στήσει ὀλόκληρη συνωμοσία σιωπῆς. Καὶ τὸ λέει:

«Ἐπισημαίνω πὸς στὸ μέγαλο φιλοσοφικὸ συνέδριον τοῦ Γκότα κύκλοφόρησε μυστικὰ τὸ σύνθημα νὰ μὴν προσφέρουν τ' ὄνομά μου...»

«Ἄλλοτε πάλι πιστεύει ὅτι τούς ἔχει κατατροπώσει:

«... Ἡ πραγματεία μου πάνω στὴ φιλοσοφία τῶν πανεπιστημίων μοιάζει τώρα μὲ πολεμικὸ ἄλογο πὸν χλιμιντρίζει στ' ἀχοῦρι μέσα. Θέλει νὰ κάνει τὸ γιουρούσι της...»

«... Ἄντιο γιὰ πάντα οἱ χαρὲς πὸν εἶχαν οἱ καθηγητές τῆς φιλοσοφίας. Θά πέσει τώρα πάνω τούς ἡ πραγματεία μου σὰ βροχὴ καστούκια.»

«...Τὰ χειρόγραφα μου βρίσκονται στὸ τραπέζι μου, καὶ περιμένουν τὸ πρόσταγμα μου νὰ βαλίσουν μπρὸς!...»

Νὰ εἶνε λοιπὸν σκέτη «ἀντικαθηγητικὴ» μανία, — ὅπως τὴν εἶπαν, ὡς κι' αὐτὸς ἀκόμη ὁ πολὺς Ε. Ντύρινγκ τὴν χαρακτηρίσας;

* * *

Πολὺ περισσότερο ἀπ' τίς βρισιές του, δείχνουν ὅλα αὐτὰ τὴν βαθειὰ ἐχθρότητα πρὸς τοὺς «κουλημένους» ἢ πρὸς τοὺς «νοικια-

σμένους» διανοούμενους πὸν θέλουν νὰ ζήσουν «...ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ ὄχι γιὰ τὴν φιλοσοφία».

Ὁλοκλήρωμα τῆς τέτοιας νοοτροπίας τοῦ Σοπεργάουερ εἶνε καὶ ἡ πεποιθήσις του πὸς, προκειμένου γιὰ τὴν διανοούμενη νεολαία, δὲν μπορεῖ ἓνα παλικῶρι νὰ θέλει νὰ σπουδάσει, ἂν δὲν ἔχει ἐξασφαλισμένες 20.000 λίβρες εἰσόδημα. Μόνον μ' αὐτὸν τὸν ὄρο μπορεῖ νὰ εἶνε κανεὶς σπουδαστής. Ἀλλὰ καὶ μὲ μὴν ἄλλη ἀκόμη προϋπόθεσις: ν' ἀποφεύγει τὰ πανεπιστήμια ὅπου «διδάσκονται θεωρεῖς βγαλμένες ἀπ' τὸ κρατικὸ μονοπώλιο.»

Κι' ὅσο γιὰ τίς πανεπιστημιακὲς ἑδρες, εἰδικώτερον μάλιστα γιὰ κείνες τῆς φιλοσοφίας, τίς θεωρεῖ σὰν «ὑποκαταστήματα» τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τονίζει σὰ σίγουρο πὸς: «...δὲν ὑπάρχει θερησκευτικὴ φιλοσοφία, ὅμοια ὅπως δὲν ὑπάρχει θερησκευτικὴ ἀριθμητικὴ».

Τίς βασικὲς αὐτὲς προϋποθέσεις τίς ὀλοκληρώνει ἄλλη μὴ ἀκαίτητη οὐσιαστέστατη. Δηλαδή: νὰ μὴ μελετᾷ ὁ νεαρὸς σπουδαστής ἄλλο τίποτα ἔξὸν μονάχα Κάντ καὶ Σοπεργάουερ...

* * *

Δὲν παίζει ρόλο τὸ ἂν αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀκόμη διατυπώθηκαν λίγο ἢ πολὺ πρὸ ὕστερον ἀπ' τὴν ἀποτυχία του. Σημασία ἔχει τὸ ὅτι μαρτυροῦν τὸ στοχασμὸν του, ἀναμορφωτὴν στὸν ἀντιδραστικὸν ἰσοσπαστικὸν του. Τοῦ στοχασμοῦ αὐτοῦ ἡ συνείδησις διαφαίνεται κίοντες πλέρια μέσα στὸν πρῶτον τόμον τοῦ κεραλαιωδέστατου ἔργου του. Θεωρεῖ τὴν Πολιτεία τῆς ἐποχῆς του σὰν κάτω ἀπὸ ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ μὴ ριζικὴ μεταρρύθμισις, πὸν ν' ἀντανάκλῃ φυσικὰ τὰ ἰδιαιτέρως τῆς δικῆς του κοινωνικῆς μερίδας. Καὶ θεωρεῖ ἀκόμη τὴν Ἐκκλησία — εἴτε τὴν Καθολικὴν εἴτε τὴν Διαμαρτυρούμενην — σὰν ὀριστικὰ καὶ πλέρια ἀνίκητη πρὸ ν' ἀντιμετωπίσει τὸν ἐγκόσμιον φαντασμὸν στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα. Γι' αὐτὸ ξεσηκώνεται ἐναντίον τοῦ «κρατικὸν μονοπώλιον» τῆς Διανοήσεως, ἐπειδὴ αὐτὸ στηρίζεται σὲ «ὑποκαταστήματα» τῆς Ἐκκλησίας, καὶ παρεμπόδιζεται ἔτσι ἡ ριζικὴ ἀνάπλασις πὸν αὐτὸς ἐπιδιώκει.

Μὲ τέτοιους στοχασμοὺς, ἐνσυνείδητους ὅσο καὶ πεισματάρικους, δὲν εἶταν βέβαια παράξενο, τὸ νὰ βρῶκε ἀνάμεσα στ' ἀδειανὰ θρανία μονάχα «τρεῖς κισιδιάρηδες κ' ἓναν κούρεμένο...»

* * *

Ἔτσι λοιπὸν, ἐξαναγκασμένος νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἑδρα του, ξαναγεννᾷ στὰ 1822 στὴν Ἰταλία μὲ προῖθεσις νὰ συνεχίσει τίς σπουδὲς του πάνω στὰ ἔργα Τέχνης καὶ στὴ Λογογραφία. Ἐγκαταστήνεται στὴ Φλωρεντία, ὅπου μοιράζει τίς ὥρες του ἀνάμεσα στὴ

1) Μαλεμπράνς—Nicolas Malebranche—(1638—1815). Γάλλος φιλόσοφος καὶ ἱεροσολογιστὴς τῆς αἰσιοδοξίας πὸν ἐπιχείρησε νὰ «ἐνισχύσει» τίς θεωρίες τοῦ Καρτέσιου μὲ θεολογικὰ στοιχεῖα, ἐμπνευσμένα πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν ἱερόν Αἰγυπτίον.

μελέτη και σε μιαν κοσμική ζωή ευχάριστη κι' απολαυστική. Περισσότερο από κάθε άλλοτε δείχνεται τώρα «κοινωνικός άνθρωπος», συχνάζει στους κύκλους της φλωρεντινής αριστοκρατίας, δίχως αυτό να τον εμποδίζει να συναναστρέφεται και ξένους, ειδικότερα αγγλοσάξωνες. Οι γνωριμιές εκείνες είνε καρπερές, κ' εξηγούν τις γνωστές κόλας δευδερχείς παρατηρήσεις του στη συγκριτική σύνθεση των εθνολογικών αφορισμών του. 'Ός τόσο, η γλεντζέδικη ζωή, γεμάτη καταχρήσεις, είχε τις άμεσες συνέπειές της. 'Όταν έπειτα από δυο περίπου χρόνια (στα 1824) βρίσκεται στο Μόναχο, περ νά ένα δύσκολο χειμώνα εξ αιτίας ή σοβαρά κλονισμένη υγεία του. Στα 1825 ξαναγεννά στο Βερολίνο. Η επιστροφή του αυτή δέ φαίνεται τυχαία. Βέβαιος ίσως για τον εαυτό του, έπειτα από την «κοινωνικότητα» που ανακάλυψε μέσα του στη Φλωρεντία, προσπαθεί να ξαναπάρει την καθηγητική έδρα. Πραγματικά, τὸ ὄνομα ἀναγράφεται στον κατάλογο των καθηγητών. 'Ός τόσο, καταλαβαίνει καλά πως οι απόψεις του, που δέ θέλει να τις αναθεωρήσει, είνε όπως δήποτε ασυμβίβαστες με την καθηγεσία. Και γι' αυτό, ούτε καν εμφανίζεται στην παράδοσή του, όπου άλλως τε δέν τον περίμενε κανείς. 'Έτσι, τεματίζονται όριστικά και άμετάκλητα οι προσπάθειές του για να συνδέσει σχέσεις με τους επίσημους κρατικούς φεσμούς στο έπίπεδο της Διανόησης, και για να έλθη σε άμεσην επικοινωνία με τὸ διανοούμενο Κοινό, και ειδικά με τὴ σπουδαία νεολαία.

'Απ' αὐτοῦ κι' έπειτα, θ' αποτραβηχτεί πιά στην αποκλειστικά ιδιωτική ζωή, αποφασισμένος να ζήσει στην ἀριστεία ὡς πού να σημάνει ή στιγμή του. Δυὸ ἀντίθετα συναισθήματα ἀνταγωνίζονται προφανέστατα μέσα του: ἀπ' τὴ μιὰ, ή πικρία τοῦ «ρατέ», τοῦ ἀποτυχημένου πού τὸν πνίγει ή ἀσημότητα, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη ή πεποίθησή του για τὴ μελλοντική του ἐπιτυχία. Και τὰ δυὸ αὐτὰ συναισθήματα ἐπηρεάζουν φυσικά τὸ ἔργο του, πού σαν ἐλεύθερος πιά σκευετής, σαν ἀναμορφωτής ἀνεξέλεγκτος, συνεχίζει σ' ἄλην ἐκείνην τὴν περίοδο πού φτάνει ὡς τὰ 1830.

Μὰ ή φροντίδα για τὴν ἀτομική του ὄλική ζωή δέν πούει να μπερδεύεται στο στασιασμό του. Προφανέστατα, σ' ἐκείνην καὶ τὴν περίοδο θά μπορούσαν να ἀναχθούν οι σκέψεις και οι ὑπολογισμοί του, οι φόβοι και οι διακυμάνσεις του, πρόκειμένου να διαλέξει ἀνάμεσα στη ζωή τοῦ παντρεμένου οἰκογενειάρχη και στο βίο τοῦ ἐργένη, πού θά τὸν ἀφήσει ὀριστικά γεροντοπαλήμαρο, ἀναπτύσσον-

τας μέσα του ὅλες τις ἐπίκτητες «στριμάρες» και μονομανίες. Και να πάνω σ' αὐτὸ οι πληροφορίες τοῦ πιὸ ἔγκυρου βιογράφου του, τοῦ Γκβίννερ:

«...Μιὰ και δέν εἶχεν αὐταπάτες, ἔβλεπε πρό πάντων στο γάμο τὸ πλεονέκτημα τῶν περιποιήσεων κατὰ τὰ γεροντάματα, σὲ περίπτωση ἀρρώστειας, πλεονεκτήματα πού παρουσιάζει ή οἰκογενειακή ἐστία.

'Αλλὰ και πόσοι ἀντίλογοι σ' αὐτό! Δέν τοῦ ἄρεσαν οι κοσμικές φασαρίες, οὔτε οι διασκεδάσεις, και δέν εἶταν πάντα καλόκεφος. Ζούσε με τις σκέψεις του. Μιὰ γυναίκα θά εἶταν δύσκολα εὐτυχισμένη μαζί του.

Τοῦ εἶταν δυσάρεστο να βάζει με τὸ νοῦ του πὼς τὸ μισὸ του εισόδημα θά περνοῦσε στα χέρια τῶν ἐμπόρων τῆς μόδας, σὲ ἀπρορροχούδες και σὲ μοδίστρες.

Τέλος, ὑπολόγιζε τις γενικώτερες ζημιές τοῦ γάμου: ἔξοδα, φροντίδες για τὰ παιδιά, πεισμάτα, καπρίτσια, γεροντάματα ή ἀσκήμια τῆς γυναίκας έπειτα ἀπὸ κάμποσα χρόνια, ἀπάτες, κερατιάτικα, λόξεις, ὕστερισμοί, ἐραστές, και ή κόλαση και ὁ διάβολος...

Γι' αὐτὸ κόλας ἔλεγε πὼς ὁ γάμος εἶνε ἓνα χρέος πού τὸ βάζει κανείς ἀπάνω του ὅσο εἶνε νέος και πρόκειται να τὸ ἀποπληρώσει σαν τὸν πάρει ή ηλικία. 'Ανάφερε τὸν Βαλθάζαρ Γκραθιάν(1) πού ἀποκαλοῦσε «γκαμήλα» τὸ σαραντάρη ἀντρα ὅταν αὐτὸς εἶτανε παντρεμένος και εἶχε και παιδιά. Οι νεαροί ὅταν παντρεύονται γίνονται κτήνη και χαμάληδες για τις γυναίκες τους. Και για τοὺς καλλίτερούς τους, ή γυναίκα πού παντρεύονται εἶνε σαν ἓνα νεανικό ἀμάρτημα πού τοὺς παρακολουθεῖ κατὰ τὸ διάστημα ὀλόκληρης τῆς ζωῆς τους.

'Ενώ ὁ φιλόσοφος χρειάζεται τὸν καιρὸ του. 'Ο παντρεμένος ἄνθρωπος σηκώνει ὅλο τὸ βάρος τοῦ βίου, ἐνῶ ὁ ἐργένης σηκώνει μόνο τὸ μισὸ τὸ βάρος. Σχεδὸν ὅλοι οι ἀληθινοί φιλόσοφοι ἔμειναν ἐργένηδες: ὁ Καρτέσιος, ὁ Λάϊμπνιτς, ὁ Μαλεμπράνς, ὁ Κάντ, ὁ Σπινόζα.

«...Οι μεγάλοι ποιητές, παντρεμένοι ὅλοι τους, εἶταν δυστυχισμένοι. 'Ο Σαίκσπηρ μάλιστα φόρεσε διπλά τὰ κέρατα...».

Τὸ ἔμβλημά του εἶτανε δηλ. γάμος, πόλεμος και ἀθλιότητα...».

'Απ' αὐτοῦ κ' έπειτα, προσπάθησε να ὀργανώσει μεθοδικά, συστηματικά, τὴν ἐργένικη ζωή του. 'Η πρόθεσή του εἶτανε να παραμείνει στο Βερολίνο, παρακολουθώντας τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, γεγονότα καὶ τὸν ἔφεραν ὅλο και πιὸ σιμὰ πρὸς τὴν ἐπικράτηση τῶν ιδεῶν του και γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα, θάπρεπε να τάξει κανείς

1) Μ' ὄλο πού ὁ Β. Γκραθιάν εἶταν 'Ιησουίτης ἴσπανός (ἀρχές τοῦ 17ου αἰῶνα) ὁ Σ. μετάφρασε τὸ ἔργο του τὸ τακτοποιημένο ἀπ' τὸ μαθητὴ τοῦ ἱερωμένου Λαστανόζα. Τὸ ἔργο ἐκείνο ἔφερε τὸν τίτλο, «'Ηρόχειρο μαγνέτο και τέχνη φρονιμάδας». Εἶνε μιὰ συλλογή ἀποφθεγμάτων, χρήσιμα για ν' ἀποφεύγονται οι κίνδυνοι σὲ τὴν καθημερινή ζωή.

ὅπ' ὄψη του παρικολουθουῦντας στὴν ἀνάπτυξη καὶ στὸ ὀλοκλήρωμα του τὸ σοπεγγαυερικὸ ἔργο (1).

Ἀνάμεσα λοιπὸν στὰ γεγονότα ἐκεῖνα ποὺ συγκλονίζουν ὄλο καὶ βαθύτερα τὸν κόσμo, ὅσο πλησιάζουμε πρὸς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, εἶνε ἓνα ποὺ φαίνεται νάπαιξε τὸν πιὸ σημαντικὸ ρόλο στὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ Σοπεγγάουερ. Πρόκειται γιὰ τὴ χολέρα ποὺ φούντωσε ἀπ' τὸ 1831 στὴν Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Εὐρώπη (2).

1) Σχετικὴ νόσος τῶν γεγονότων αὐτῶν βρῖσκει ὁ ἀναγνώστης στὰ παρακάτω Συμπεράσματα.

2) Ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐπιδημία δὲν εἶνε περιστατικὸ στερημένο ἀπὸ κοινωνικὴ σημασία. Συμπέφτει τὸ κακὸ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ποὺ βρῖσκειται στὸ δίχως προηγούμενο κορύφωμα τῆς κατὰ τὴς κρίσιμες ἐκείνες χρονολογίες, συνυφασμένη μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Ὅπως εἶνε γνωστὸ, ὀλόκληρη ἢ προηγούμενη πεντάλαμπρη ἱστορία τῆς ναυπηλοῦσας γλωμιάζει πρὸς τὴν αἰγὴ τῆς ἀτμοπλοῦσας. Ἡ ἱστορία τῆς ναυπηλοῦσας γλωμιάζει πρὸς τὴν αἰγὴ τῆς ἀτμοπλοῦσας. Ὅπως ξαίρουμε, εἶχε κιόλας φτάσει στὴν ὑπερόριμη ἀνάπτυξή της κατὰ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ περικομένου μας αἰῶνα, ὅταν «ξαρνικά», ἀπὸ τὸ δευτέρo κιόλας τέταρτο τοῦ ἴδιου ἐκείνου αἰῶνα ἐξορμᾷ ἡ ἀτμοπλοῦσα. Καὶ νὰ μὲν ἀπὸ τὸ 1807 ὁ Φούλτων εἶχε κιόλας θέσει σὲ λειτουργία τὸ ἀτμόπλοῦ τοῦ στὸν ποταμὸ Χούδσον. Ὅμως στὴν περίοδο 1820-1825 ἀνάγονται τὰ γεννητοῦρια τῆς ἀνυπολόγιστης προόδου. Ἡ περίοδος 1825-30, σημαίνει μοναδικὸ ὄρκο, γιατί χαρακτηρίζεται μὲ τὸν ἄλκιμο ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα στὶς δύο ναυπηλοῦσες, στὴν ἱστορία καὶ στὴν ἀτμοπλοῦσα. Ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς δίνει τὸν πρωτοφανῆ «πυρετὸ» στὶς μεταφορὲς καὶ συγκοινωνίες. Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης εἶνε ὅτι στὸ χρόνο ἴσα ἴσα ὅπου ἐξορμᾷ ἡ χολέρα ὁ Σκοτσέζος Βαίθαϊρν ἔχει κιόλας πραγματοποιήσει τὸ μετἀλλιο σιδηρὸς.

Τὸ συγκοινωνιακὸ καὶ μεταφορικὸ «πυρετὸ» τὸν ἐπαυξάνει κατὰ τρόπο πρωτοφανῆ ἔνας ἄλλος ἀνταγωνισμὸς στὶς συγκοινωνίες καὶ μεταφορὲς τῆς ξηρῆς: Τὴν ἴδια δηλαδὴ χρονιά μὲ τὴν ἐξορμητικὴ χολέρα, λειτουργεῖ κιόλας ἡ πρώτη σιδηροδρομικὴ λακοματίτσα στὴν Εὐρώπη, πρῶτα ποὺ κάνει τὶς παλιὲς ἐταιρίες ν' ἀναπτύξουν τὴ δράση τους γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν μὲ τὸ ἀνταγωνισμὸ τὸν ἐπικείμενο ἐχθρὸ.

Ὡς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ Ἐπιστήμη εἶχε μελετήσει κατὰ τρόπο ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὸ τὴ χολέρα, ἀλλὰ σὰ νόσο ἐνδημικὴ στὶς Ἰνδίες, ὅπου ἀριθμοῦσε κιόλας ἑκατομμύρια θύματα. Ὁ ἐνδημικὸς καὶ ξεμοναχιασμένος ἐκεῖνος χαρακτηρὸς τοῦ κακοῦ συντέλεσε ὥστε νὰ βρεθοῦν ἀνέτοιμοι καὶ ἀνεφοδιάστοι οἱ ἐπιστήμονες γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὴ θεωρητικὴ στὴν ἐξορμητικὴ τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπη. Γι' αὐτὸ καὶ μονάχα ὅταν σημειώθηκαν οἱ πρῶτες τεράστιες καταστροφές (1832) ξέσπασε ἡ περιλάλητη συζήτηση στὴν Ἰατρικὴ Ἀκαδημία τῶν Παρισίων, ὅπου ἔδωσαν ἱστορικὴ μάχη οἱ δύο ἀντίθετες παρατάξεις (οἱ ὀπαδοὶ τῆς «εἰσαγωγῆς» καὶ οἱ ὑπερμαχοὶ τῆς «ἐξέλιξης»), ἐκεῖνοι δηλαδὴ ποὺ ἀπόδιναν τὴν ξένη προέλευση στὴ θεωρητικὴ, καὶ κείνοι ποὺ θεωροῦσαν βέβαιο τὸ αὐτοφθές τῆς ἐπὶ τόπου. Καὶ τῶν δύο ἀντιμαχόμενων στρατοπέδων ἡ συμβολὴ στάθηκε ἀνεκτίμητη. Καὶ ὁ μὲν «ἐξελικτικὸς» Γκιερνὸν διαπίστωσεν ὅτι «...ἡ πραγματικὴ χολέρα βυθίζει πάντα πρὸς μὲρο-

Μπρὸς τὴν ξαρνικὴ ἐκείνη ἐπιδημία, ὁ Σοπεγγάουερ, σὰν θεωρητικὸς περιφρονητικὸς τοῦ θανάτου..., τρέμει χερσὸπόδαρα. Ἐμὸν τὸν σκέψη εἶνε νὰ βρεῖ ἀσφαλὲς καταφύγιο, καὶ σὰν τέτοιο τοῦ παρουσιάζεται ἡ Φραγκφούρτη. Ἀλήθεια εἶνε πὼς καὶ ἡ Δρέσδη εἶχε παραμελνεὶ ἀνέπαρη ἀπ' τὸ κακὸ, καὶ γι' αὐτὸ ὑψώθηκε ἐκεῖ πρὸ ὕστερα ἡ «Στήλη Χολέρας» σὰ μαρτυρικὸ γιὰ τὴ Δημοσία ὑγεία τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ ὁ Σοπεγγάουερ εἶχε λόγους ν' ἀποφύγει καὶ τὴ Δρέσδη. Ἐκεῖ, ὅπῃρχε πάντα ὁ φόβος ν' ἀποφύγει μὲν τὴ χολέρα, ἀλλὰ νὰ συναντήσῃ τὸ παιδὶ καὶ τὴ μητέρα, ποὺ εἶχε ἐγκαταλείψει καὶ ν' ἀναλάβῃ ὑποχρεώσεις ἀπέναντί τους. Γι' αὐτὸ καὶ ὄχι μόνo προτίμησε τὴ Φραγκφούρτη, ἀλλὰ ἔμεινε ἐκεῖ ὀριστικὰ, μὰ καὶ ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτὸ του ὡς «ἐξ ἐπαγγέλματος χολεροφόβος». Ἀλήθεια εἶνε πὼς τούτη ἡ «κατ' ἐπάγγελμα» χολεροφοβία δὲν εἶταν ἀστήριχτη μονομανία. Ὁ «φιλοτομαρισμὸς» εἶταν ὡς τόσο δικαιολογημένος. Γιατὶ ὡς γνωστὸ, κατὰ τὸ 1847, νέα ἐπιδημία χολέρας ἔκαμε καὶ πάλι τὴν ἐμφάνισή της στὴν Εὐρώπη, ὅπου μάλιστα ἐνδημεῖ λίγο ἢ πολὺ ἀπὸ τότε. Ἐξ ὀλόκληρα χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴν τελευτὰ ἐκείνη ἐπιδημία, — Σεπτέμβριο τοῦ 1853 — ὁ Σοπεγγάουερ γράφει στὸν «ἀπόστολό» του τοῦτ' αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά:

...Πολυαγαπητέ φίλε. Εὐχομαι πρὶν ἀπ' ὅλα, νὰ σὰς βρεῖ ἡ παροῦσα μου σὲ καλὴν ὑγεία. Μὰ τί συμβαίνει λοιπὸν; Εἶχατε προσβληθῆ ἀπὸ χολέρα! Ἀλλὰ καὶ χολερὴν νὰ σὰς βρῆκε, αὐτὸ γιὰ μένα ἀποτελεῖ φρικακτικὸ δυστύχημα, γιατί εἶμαι κατ' ἐπάγγελμα χολεροφόβος, καὶ γι' αὐτὸν ἴσα ἴσα τὸ λόγο κατοικοεδρεύω ἀπ' τὸ 1831 στὴ Φραγκφούρτη, ποὺ εἶνε ἀκρόπολις ἐναντία στὴ χολέρα. Κάντε μου τὴ χάρη νὰ πάρετε ὅλες τὶς προφυλάξεις σας, καὶ μὴν πίνετε ἀσκήρη μπύρα. Κι' ἐγὼ ἐπίσης ἀπέχω ἀπ' τὴ μπύρα. Ὁ Κάντ τὴν ἀποτροπιάζοταν, δὲν τὴν ἔπινε ποτέ του...».

στὰ ἀπ' τὴν ἐπίσημη», ἐγὼ ἐξ ἄλλου οἱ ὀπαδοὶ τῆς «εἰσαγωγῆς» ἔφεραν στὸ φῶς τὰς ὁρὸς καὶ τὶς συνθήκες τῆς πρωτόφανης ἐκείνης ἐπιδημίας στὴν Εὐρώπη. Διαπιστώθηκεν ἔτσι ὅτι τὴ χολέρα τὴν μετᾶφεραν ἀπ' τὶς Ἰνδίες στὴ Μόσχα μουσουλμᾶνοι προσκονητές. Ἀπ' ἐκεῖ ἄλλοι πάλι εἶτε προσκονητές εἶτε ἔμποροι μετᾶφεραν τὴ νόσο στὸ Ἀσραχάν, ἀπ' ὅπου ἡ ἐπιδημία ἀκολοῦθεῖ χερσὶ χερσὶ δρόμο καὶ ἐμφανίζεται στὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ 1830. Τὴν ἀνοιχὴ τοῦ 1831 ἡ χολέρα μαστίζει τὴ Βαρσοβία, καὶ λίγο πρὸ ὕστερα κάνει τὴν ἐισβολὴ τῆς στὴ Γερμανία. Ἀπὸ θαλάσσια ὁρὸς ὁδὸ φθάνει στὴν Ἀγγλία, ὅπου ἐκδηλώνεται τὸ Φλεβάρη τοῦ 1832, ἐνῶ μόνo κατὰ τὴν ἐρχόμενη ἀνοιχὴ μετᾶφέρεται στὸ Καλαὶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὸ Παρίσι, γιὰ ν' ἀπλωθῆ σὲ 52 νομοὺς τῆς Γαλλίας, φθάνοντας ἔτσι στὴ Μασσαλία καὶ στὴν Ἰσπανία. Μόνo ἡ Ἑλβετία καὶ ἡ Ἑλλάδα ἔμειναν ἔξω ἀπ' τὴ ζώνη τοῦ κακοῦ ποὺ στοίχισε παραπάνω ἀπὸ 100.000 θύματα στὴν Εὐρώπη.

Παρ' όλα ταύτα, γεγονός παραμένει ότι, τὸ μόνο πλεονέκτημα τῆς Φραγκοφύρτης δὲν εἶτανε ἡ ἀντιχολερική της ἀρετή. Ἡ Φραγκοφύρτη μὲ τὴν ἐπίκαιρη γεωγραφική της θέση, μὲ τὴ σφριγηλή ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου της, παρουσίαζε τέλειο «παρατηρητήριο». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ «ἀσκητής» μας ἔστησεν ἐκεῖ παντοτεινὰ τὸ ὑπερμοντέρνο «μοναστήρι» του.

Γι' αὐτὸ καὶ ἀπ' ἐδῶ καὶ μπρὸς, ὁ φιλόσοφος ποὺ εἶνε ταυτόχρονα καὶ εἰσοδηματίας καὶ γεροντοπαλιήκαρο, ὀργανώνει κατὰ τὸν πιὸ ἀνετο τρόπο τὴν ἰδιωτική του ζωὴ. Εἶτανε τότες ἀκόμη περὶ ἑξήκοντα χρονῶν. Τύπος αἱματώδης, μὲ βλέμμα στραυτερό, καλλιὰ ἀνασηκωμένα σὰ δυὸ φουδντες πάνω στὸ κεφάλι του, ἐξαιρετικὰ φροντισμένος στὸ ντύσιμό του, ποὺ κατὰ τὰ ἄλλα ὑστερεῖ στὴ μόδα τῆς ἡμέρας.

Πολὺ πιὸ ὕστερα, ὅταν θὰ εἶνε πιὰ 71 χρονῶν καὶ δὲ θ' ἀπέξει πολὺ ἀπ' τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του, δὲ φαίνεται νάχει ἀλλάξει κατὰ βιάθος στὴν ἐξωτερική του ἐμφάνιση, ὅπως ἀναφέρει ἄλλος ἐπισκέπτης ξένος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνη.⁽¹⁾

«Ὅταν τὸν εἶδα γιὰ πρώτη φορά, στὰ 1859, στὸ τὰμπλ ντ' ὀτ τοῦ «Ξενοδοχείου τῆς Ἀγγλίας» εἶταν πιὰ γέρος μὲ βαθυγάλανα καὶ διασηγὴ μάτια, μὲ χεῖλη λεπτὰ καὶ ἐλαφρῶς σαρκαστικά, ποὺ γύρῳ τους ἀπλωνότανε ἕνα ἀνάλαφρο χαμόγελο. Πλατὸ μέτωπο, σιολισμένο μὲ δυὸ λευκὲς μπούκλες στὰ πλάγια, μαρτυροῦσε σὰ χαρακτηριστικὰ εὐγενικὰ καὶ ξεχωριστὰ τὴ φυσιογνωμία του, ποὺ σπινθηροβολοῦσε ἀπὸ ἐξυπνάδα καὶ πονηριά. Ἡ φορεσιά του, τὸ δαντελλένιο του πουκάμισο, ἡ ἀσπρη γραβάτα του, θύμιζαν πρεσβότη στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Χίου...»

Στὸ μεταξὺ—γιὰ νὰ ξαναθυρίσουμε πάλι στὴ μεσήλικη περιόδο τῆς ζωῆς του—ἐκεῖνοι ποὺ σύχναζαν στοὺς ἐξοχικοὺς περίπατους τῆς Φραγκοφύρτης, τὸν ἔβλεπαν σχεδὸν κάθε μέρα, σὲ σχολαστικὰ τακτικὴν ὥρα—κατὰ τις 5 τὸ ἀπόγευμα—μετὰ τὸ τσάι του, νὰ κάνει τὸν ἀπαραίτητο περίπατό του.

Ἡ μόνη του τακτικὴ παρέα εἶνε ὁ σκύλος του. Κι' ὁ μονόχροντος περιπατητῆς συχνὰ κουβεντιάζει... μόνος του, γελᾷ ἢ χειρονομεῖ. Φυσικὰ οἱ περαστικοὶ τὸν κέρνουν γιὰ κανένα «ὑποχόντριο». Τὸ μόνο ποὺ τὸν κάνει κάποτε νὰ ἀνιχνεύει τὰ βήματά του εἶνε ὅταν συναντᾷ κανένα ζῶο στὸ δρόμο του. Στέκεται, τὸ κινιφώνει, τὸ περιεργάζεται καλὰ καλὰ καὶ κατὰ κανόνα τὸ ζῶο εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ἀπομακρύνεται πρῶτο καὶ τὸν ἐγκαταλείπει. «Μισοῦσε τοὺς

καθηγητές, ἀλλὰ ἀγαποῦσε τὰ ζῶα». Σ' αὐτὸ ἀπάνω ἀναφέρεται ἡ συνάντησή του μὲ ἕναν οὐρανοτάγκο στὴν ἐμποροπανήγυρη τῆς Φραγκοφύρτης. Τακτικὰ κάθε μέρα τοῦ ἔκαμε ἐπίσκεψη. Κ' ἔτσι ὁ φιλόσοφος ποὺ ἔσπασε στὸ ξύλο τὴ γοιὰ ράφτρα, τὴ γειτόνισσά του, συγκινεῖται τώρα μὲ τὸ «θλιμμένο ὕφος» τῆς μαϊμοῦς, τοῦ φαίνεται πὼς τὸ πλάσμα ἐκεῖνο βρῖσκεται κιάλας στὰ ὁρόσημα τῆς Ἀνθρωπότητας, καὶ συγκρίνει τὸ μαϊμουδίσιον βλέμμα μὲ τὴ ματιὰ τοῦ... Μουσῆ μπρὸς στὴν Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας.

Ἡ ἔξαλλη ἐκεῖνη ζωοφιλία του παραμερῖζει ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον ὅταν καταφέρεται ἐνάντια στὴ ζωοτομία, ποὺ τὰ πιότερά της—λέει—θύματα εἶνε σκύλοι.

«Τότες ποὺ σπούδαζα στὸ Γκαίτιγγεν, ὁ Μπλουμένμιαχ στὸ μάθημα τῆς Φυσιολογίας μᾶς μίλησε σοβαρὰ γιὰ τὴ σκληρότητα τῆς ζωοτομίας, καὶ μᾶς παράσθησε πόσο βάρβαρο καὶ φρικαλέο εἶνε τοῦτο τὸ περιστατικόν. Μᾶς εἶπε πὼς πολὺ σπάνια, καὶ γιὰ πειράματα σπουδαῖα, ποὺ νάχουν μάλιστα ἀμεση χρησιμότητα, τότες μονάχα νὰ καταφεύγουμε σὲ ζωοτομίες. Πρόσθεσε κιάλας ὅτι οἱ τέτοιου εἶδους ζωοτομίες πρέπει νὰ γίνονται μπρὸς σὲ μεγαλεῖτερο κατὰ τὸ δυνατόν πλήθος ἰατρῶν, ποὺ νὰ καλοῦνται μὲ εἰδικὴ πρόσκληση, ὥστε ἡ βάρβαρη αὐτὴ θυσία στὸ βωμὸ τῆς Ἐπιστήμης, ν' ἀποδίνει κατὰ τὸ μπορετὸ μεγαλεῖτερον ὠφέλεια. Μὰ σήμερα, τὸ κάθε γιατροῦδάκι, θαρρεῖ πὼς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ βασανίζει καὶ νὰ τυραννεῖ τὰ ζῶα, μὲ τὸν πιὸ βάρβαρο τρόπο, γιὰ νὰ λύσει ζητήματα ποὺ βρῖσκονται ἀπὸ καιρὸ γραμμένα στὰ βιβλία. Πρέπει νὰ εἶνε κανεὶς πλείρια τυφλὸς εἴτε χλωροφορμισμένος μὲ τὴν «Ἰουδαϊκὴ δυσωδία» γιὰ νὰ μὴ βλέπει πὼς στὸ βάθος τοῦ κάθε ζώου ὑπάρχει ἀκριβέστατα τὸ ἴδιον ποὺ βρῖσκεται καὶ μέσα σ' ἐμᾶς καὶ ὅτι κατὰ σύμπτωση μονάχα τὸ ζῶο διαφέρει ἀπὸ μᾶς τοὺς ἀνθρώπους»⁽¹⁾

1) Σὰ γιατρὸς ποὺ εἶταν ὁ Σ. πρὶν μάλιστα γίνεαι φιλόσοφος, ἤξευρε καλὰ τὴν ἔχει προσφέρει ἡ ζωοτομία στὴν Ἐπιστήμη γενικὰ, στὴ Βιολογία, καὶ εἰδικότερα στὴ Φυσιολογία καὶ στὴν Παθολογία. Ὡς γνωστὸ, ζωοτομία εἶνε ἡ ἀνατομικὴ τομὴ, εἴτε ἀκόμη ἕνα εἶδος ἐγχείρησης σὲ ζωντανὰ ζῶα. Αὐτὸ δὲ γίνεται μονάχα γιὰ πειραματισμοὺς ἀλλὰ πολὺ πιὸ γενικὰ γιὰ νὰ χωνέψει ὁ σπουδαστὴς τίς λειτουργικὰς ιδιότητες τῆς ζωῆς. Σήμερα ἡ σκουδὴ τῆς Φυσιολογίας εἶνε ἀνήμπορη δίχως ζωοτομίες. Ἀνάλογα μορφεῖ νὰ πεῖ καὶ γιὰ τὴν Παθολογία, ὅταν στὴν ζωοτομία συμπεριλαμβάνονται καὶ πειραματικοὶ ἐμβολιασμοὶ, ἐνέσεις, διατομές, ἐκτομές, ἀφαίρεση ὀργάνων κτλ. Ἡ ἀνάγκη τῆς ζωοτομίας φάνηκε ἐπιτακτικὴ ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια. Ἐρευνητῆς ὅπως ὁ Ἡρόφιλος, ὁ Ἐραστράτειος ὁ Φαλόππειος ἔκαμαν τέτοιου εἶδους ἐγχειρήσεις σὲ ζωντανὰ ἀνθρώπινα κορμιά, καταδίκων σὲ θάνατο. Βέβαιον, τέτοιου πειραματισμοὶ δὲ γίνονται πιὸ ὅσο καὶ σὲ κατὰδικους. Πέρα ἀπὸ τοῦτο ὁμως, ἕνα ἀπ' τὰ δυὸ ὑπερισχύει, εἴτε ἡ φιλοσοφικὴ αἰσθηματολογία, εἴτε τὸ χειροπιαστὸ σμπέρον τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Σ. δὲν εἶτανε βέβαιον αἰσθηματολόγος, ἀλλὰ συνδέει καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα—ὅπως φανεράνεται ἐδῶ—μὲ τὴν ὅλη κοσμοθεωρία τοῦ Θέλου. Ἄν ἔσπρωχνε κανεὶς στὰ ἔσχατα συμπεράσματα

1) Ὁ Φουσσὲ ντὲ Καρέιλ.

«Η μόνη ώρα όπου δέν τόν συνοδεύει ὁ σκύλος του εἶνε τὸ βράδυ στὸ θέατρο, ὅπου πηγαίνει συχνὰ γιὰ νὰ παραθεῖται πρὸ πάντων σὲ συναυλίες καὶ ν' ἀκούσει μουσική. «Ἀκούει ἀκίνητος καὶ μὲ τὰ μάτια αὐστηρὰ κλεισμένα μὴ συμφωνία τοῦ Μπετόβεν πού τὸν πιστεύει ἐξ ἄλλου κατώτερο ἀπ' τὸ Ροσσίνι».

Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ πνευματικὴ του ζωὴ, κυλᾷ προφανέστατα μὲ ἔνταση ὅχι σθηθισμένη. Αὐτὸ τὸ μαρτυροῦν ἀκόμη καὶ ξένοι ἐπισκέπτες του.

«...Μπήκα στὴ βιβλιοθήκη του καὶ εἶδα τρεῖς χιλιάδες τόμους πού, ἀνίστροφα ἀπὸ μερικοὺς σύγχρονους βιβλιοσυλλέκτες, τοὺς εἶχε διαβάσει σχεδὸν ὅλους. Ὑπῆρχαν λίγοι Γερμανοὶ συγγραφεῖς, πολλοὶ Ἄγγλοι, μερικοὶ Ἴταλοί, ἀλλὰ ὁ μέγας ὄγκος εἶταν Γάλλοι. Μοῦ εἶπε γιὰ τὸν Σαμφὸρ ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Κάντ, ἀπὸ τὸν Ἑλβέτιο καὶ τὸν Καμπανίς, αὐτὸς ἄφησε ποχὴ στὴ ζωὴ του. Στὴ βιβλιοθήκη του εἶταν κι' ἕνας Ραμπελαί, βιβλίο σπάνιο στὴ Γερμανία».

Ὁ ἐπισκέπτης πάλι πού ἀναφέραμε πρὸπάνω, βεβαιώνει ὅτι:

«...Γνώριζε καὶ μιλοῦσε ἐξ ἴσου τέλεια, τέσσερις γλώσσες: τὰ Γαλλικά, τὰ Ἀγγλικά, τὰ Ἰταλικά καὶ τὰ Γερμανικά, τὰ κατέφερνε ἀκόμη καλοῦταικα καὶ στὰ Ἰσπανικά... Ὅταν συνομιλοῦσε, ὁ οἰστρος του λές κεντοῦσε πάνω στὸ βαρὺ κάπως καμβά τῆς Γερμανικῆς τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα Λατινικά, Ἑλληνικά, Γαλλικά, Ἀγγλικά, Ἰταλικά ἀραβουργήματά του».

Σ' αὐτὸ ἀπάνω, ξαναθυμᾶται κανεὶς τὰ ὅσα ἔγραψε πρὸ παλαιότερα ἢ ἀδελφὴ τοῦ Γκαίτε ἢ Ἀδέλα:

«...Ὅτι τοῦ ἀρέσει ξεχωριστὰ, μοῦ εἶπε σ' ἐμένα τὴν ἴδια (ὁ Γκαίτε), εἶνε τὸ καθάριο πού παρουσιάζει ἡ ἔκθεση καὶ τὸ ὄφος σου, μ' ὄλο πού ἡ γλώσσα σου διαφέρει ἀπ' τὴ γλώσσα τῶν ἄλλων, καὶ πρέπει κανεὶς νὰ τὴ συνηθίσῃ αὐτὴν πρῶτα, καὶ νὰ λέει τὰ πράγματα ὅπως ἐσὺ θές νὰ τὰ λέμε. Ἀλλὰ ὅταν γλυτώσει κανεὶς ἀπ' αὐτὴν τὴ δυσκολία, ὅταν μάθει ὅτι τὸ ἄλογο δέν τὸ λένε πιά ἄλογο ἀλλὰ ἐπιπλο καὶ ὁ Θεὸς ὀνομάζεται Ἦσι, ἢ κάτι ἀνάλογο, τότε συνηθοῦμε πιά τὴ γλώσσα σου καὶ τὴ βρίσκουμεν εὐκόλη».

Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως, οἱ τρόποι του καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὴ συνειδησιακὴ καὶ συναμιλία του φαίνεται νὰ κίμουν κάπως διαφορετικὴν ἐντύπωση στὸν ἕνα ἢ στὸν ἄλλο ἐπισκέπτη. Καὶ νὰ δυὸ προπάντων μαρτυρικά, πού δείχνουν σὰν ἀντίθετα. Ὁ Μὲν Φουσσὲ γτέ

Καρτίλ—πού ἀναφέραμε—ἐξακολουθεῖ ἔτσι τὴ «φωνοληπτικὴ» του σκιαγραφία:

«Γοητεία, ἄφθονα χαριτολογήματα, πλοῦτος παραθέσεις ἀπὸ ξένους συγγραφεῖς, ἀκρίβεια σὲ λεπτομέρειες, ὥστε ἡ ὥρα κυλοῦσε εὐχάριστα. Κάποτε ἡ μικρὴ παρέα τῶν φίλων του τὸν ἀκουε ὡς τὰ μεσάνυχτα, δίχως νὰ φανεῖ τουλάχιστον ἴχνος ἀπὸ κούραση στὰ πρόσωπά τους, ἀλλὰ καὶ δίχως νὰ σβῆσει οὔτε γιὰ μίση στιγμή τὸ φλογερὸ του βλέμμα. Ὁ πεντακάθαρος καὶ ρωμαλέος λόγος του αἰχμαλώτιζε τοὺς ἀκροατὲς του. Χρωμαίιζε κι' ἀνάλυε ταυτόχρονα. Μιά λεπτὴ αἰσθαντικότητα ἀναζωπύρωνε τὰ λόγια του πού εἶταν σωστὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα πάνω σὲ λογιῆς λογιῆς θέματα. Κάποιος Γερμανὸς πού ταξίδεψε πολὺ στὴν Ἀθησούνια, ἔμεινε κατάπληκτος σὰν τὸν ἀκουσε μιά μέρα νὰ μιλεῖ γιὰ τὰ διάφορα εἶδη τοὺς κροκόδειλους καὶ γιὰ τὶς συνήθειες τους μὲ λεπτομέρειες τόσο σωστὲς, ὥστε φαντάστηκε πὼς εἶχε μπροστὰ του παλιὸ σύντροφο τῶν ταξιδιῶν του».

Ἦξ ἄλλου, ὁ Σαλεμεὲλ Λακούρ, τὸν περιγράφει ἔτσι:

«...Τὰ λόγια του ἀργὰ καὶ μονότονα πού φτάνουν ὡς τ' αὐτιά μου μέσα ἀπ' τὴ βουὴ τῶν ποτηριῶν, κι' ἀνάμεσα ἀπ' τὰ χάχανα τῶν γειτόνων μου, μοῦ προξενούσαν ἕνα εἶδος κακουχίας, κι' ἐνιωθα σὰ νὰ περνοῦσε ἀπὸ πάνω μου παγωμένο φύσημα ἀπ' ἀνάμεσα ἀπ' τὴ μισάνοιχτη πόρτα τοῦ Μηδενός... Μ' ἐπιάναν ἀνατριχίλες ἄγνωρες, καὶ μοῦ φαινότανε πολὺ ἔπειτα ἀφοῦ τὸν ἄφησα, σὰ νὰ μ' ἔδερνε τὸ ἀντιμάμαλο πάνω σὲ φουρτουνιασμένη θάλασσα πού τὴν διασχίζανε σπηλιάδες...».

Ποιὸς ἀπ' τοὺς δυὸ νὰ εἶνε ὁ ἀκριβέστερος; Προφανέστατα, καὶ οἱ δυὸ μαζί.

Κατὰ τὰ ἄλλα, τὰ γεύματα ἐκεῖνα στὸ ξενοδοχειακὸ τιάμπλ ντ' ὅτ, φαίνεται νὰ μὴν εἶταν πάντα πλατωνικά. Οὔτε τὰ χοντροκομμένα ἀστεῖα ἔλειπαν, μὰ οὔτε καὶ οἱ λεπτὲς κουβέντες.

Ἀλλὰ ὅταν ἀνοίγε ἐπιστημονικὴ συζήτηση, ὁ Σοπέγγάουερ, ἔξὸν πού δέν μποροῦσε νὰ σηκῶσει ἀντιλογία, δέν ἀνεχότανε τὴν ἡμιμάθεια. Κι' ἔλεγε συχνά:

«Μπορεῖ νὰ μὴν εἶνε ἡ ἡμιμάθεια ἀμάρτημα ἐνάντια στὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ ὅμως εἶνε ἔγκλημα ἐνάντια στὸ πνεῦμα τὸ ἀνθρώπινο».

* * *

Εἶχε κληρονομήσει ἀπ' τὸν πατέρα του τὴ συνήθεια νὰ διαβάσει τοὺς «Τάϊμς», «...γιὰ νὰ βεβαιωθῇ ἐπικοινωνία μὲ τὴ δημόσια ζωὴ τῆς ἐποχῆς του». Ὅμως ἀπ' τὸν καιρὸ ὅπου ἄρχισε νὰ καιροφυλακτεῖ μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὴ φήμη του, οὔτε ἡ ἀντιπάθεια του πρὸς τὶς ἐφημερίδες, οὔτε οἱ κακολογίες του γι' αὐτὲς, τὸν ἐμπόδισαν νὰ παρακολουθεῖ κάθε μέρα πολλὰ καὶ διάφορα

τὸν τέτατο ἀποτροπισμὸς του, δὲ θάπρεπε οὔτε καθόλου νὰ βιάζαμε οὔτε σολιγγαροὺς ἢ ἀστακοὺς, μὰ οὔτε καὶ νὰ σκοτώνουμε τὸ κάτω τῆς γραφῆς τὶς φεῖρες καὶ τοὺς χορῆους.

φύλλα σὲ διάφορες γλώσσες. Ὡς τόσο ἀναγκάστηκε νὰ περιμένει ὡς τὰ 1853, ὡς πού νὰ δεῖ ἕνα σοβαρὸ ἄρθρο γι' αὐτὸν στὴν «Westminster Review», μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ μάλιστα τίτλο, «Iconoclasm in German philosophy». Καμάρωνε πολὺ γιὰ τὸν χαρακτηρίσαν γιὰ εἰκονοκλάστη. Ὅταν πάλι, τρεῖς περίπου χρόνια πῶ· ὕστερα, εἶδε κάποιον ἄλλο ἄρθρο γι' αὐτὸν, στὴ Γαλλικὴ Journal des Débats, τότε γεμάτος περηφάνεια εἶπε γιὰ τὸν ἀρθρογράφου: «Τοῦ ἐμπνέω ἕναν τρόπο εὐλαβικό. Βλέπω πὸς ἐπιτέλους μὲ μυρστήριαν.»

Ἄλλοτε πάλι διατείνεται πὸς ἐκεῖνοι ποὺ γράφουν γι' αὐτὸν δὲν ξαίρουν τί τοὺς γίνεται. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ τὸν θυμώνει περισσότερο, εἶνε ὅταν οἱ ἐφημερίδες γράφουν γιὰ ἄλλους καὶ τὸν παρωποιοῦν.

«... Στὴν ἐφημερίδα τοῦ Γκαίτιγκεν, ὁ Μιλότες καὶ ὁ Λότες τραγουδοῦν ἕνα ντουέττο γιὰ τὸ σπουδαῖο ἔργο κάποιου κ. Βάιτλν. Αὐτὸν βέβαια, δὲ φροντίζουν νὰ τὸν θάψουν σιτὴ σιωπῇ. Τὸν ἀφίνουν νὰ ζήσει, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ζήσουν κι' αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.»

Κατὰ διαστήματα πάλι, τὸν πιάνει ἡ μελαγχολία του σὰ βιάζει μὲ τὸ νοῦ του :

«Τὸ ὅτι σὲ λίγον καιρὸ μέσα τὰ σκουλήκια θὰ φάνε τὸ κορμί μου, αὐτὸ τέλος πάντων, εἶνε μιὰ σκέψη ποὺ μπορῶ νὰ τὴν ὑποφέρω. Ὅμως, οὐὰ στοχάζομαι πὸς οἱ καθηγητὲς θὰ σαρακοφάνε τὴ φιλοσοφία μου, ἀνατριχῶ ἐκ τῶν προτέρων.»

Καὶ οἱ τέτοιες ἀνατριχίλες του εἶνε τὸ λάδι στὴ φωτιά τοῦ ἀράνταστου ὕβρεολόγιου. Ὡς τόσο προσέχει καλὰ μὴ τοῦ στοιχίσουν ἀκριβὰ οἱ βρισιές του ἐναντία στοὺς καθηγητὲς. Γιατὶ ἰσχύει κίολας ὁ νόμος γιὰ τὴν ἐξύβριση. Γι' αὐτὸν λοιπὸν τὸ λόγο φροντίζει νάχει πάντα μαζί του καὶ σὰν ταχτικὸ συνομοτράπεζό του ἕναν θαυμαστή του, νεαρὸ δικηγόρου, εἰδικευμένο στὸν τρόπο τῆς βρισιᾶς ποὺ δὲν τὴν πιάνει ὁ ποινικὸς νόμος.

* * *

Τοῦ φαίνεται σὰν πολὺ σπουδαία ὑπόθεση τὸ ὅτι εἶνε καλοφαγάς καὶ λιχούδης καὶ «ποτηριτζής» ἀπὸ τοὺς σπίνιους. Ἐξὸν ποὺ παρέχει «σοβαρὲς σκοτοῦρες» στὸν ἀρχιμάγειρα τοῦ ξενοδοχείου, ἐπανέρχεται κάθε τόσο στὰ γαστρονομικά του καπρίτσια, ἀποδίνει σ' αὐτὰ σημασία σχεδὸν κοσμοϊστορικὴ, τὰ κάνει θέματα πραγματείας, καὶ λίγο ἀκόμη νὰ τὰ συνδέσει μὲ τὴν κοσμοθεωρία του. Ἡ τόσο χειροπιαστὴ ἀντίθεση μὲ τὸ κήρυγμά του γιὰ τὸν

ἀσκητισμό, ἐλάχιστα τὸν ἐνοχλεῖ. Ὁ κυνισμὸς του φτάνει στὸ κορύφωμα ὅταν προλαμβάνοντας τὶς ἐνδεχόμενες παρατηρήσεις, λέει νέτα σκέτα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, πὸς ἕνας φιλόσοφος δὲν ἔχει διόλου ἀνάγκη νὰ εἶνε ἅγιος, ὅμοια ὅπως ἕνας ἅγιος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ εἶνε φιλόσοφος. Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ, οὔτε ἕνας ὠραιοκόσμος ἀντρας πρέπει σὶνε καὶ καλὰ νὰ εἶνε γλύπτης, οὔτε πάλι ἐπιβάλλεται στὸ διαπρεπῆ γλύπτη νὰ εἶνε καὶ ὠραιοκόσμος ἀντρας. Καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα τοῦτο:

«Εἶνε μιὰ ἀπαίτηση τουλάχιστον παράξενη, τὸ νὰ γυρεύει κανεὶς ἀπὸ ἕναν ἠθικιστὴ νὰ μὴν κηρυσσεὶ ἀρετὲς ἄλλες ἀπ' ἐκεῖνες ποὺ αὐτὸς κατέχει.»

Νὰ γιὰτὶ δὲν τὸν στεναχωρεῖ διόλου ὅταν τὸν λένε «ἀσκητὴ μεγάλου ξενοδοχείου» καὶ «Βουδδιστὴ τοῦ τὰμπλ ντ' ὄτ». Ἄκομα λιγώτερο φροντίζει νὰ κρυφτεῖ ὅταν χολοσκάνει καὶ πασχίζει τόσο γιὰ περιουσιακά του ζητήματα. Τὸ κακὸ γι' αὐτὸν εἶνε ὅτι τὸ παρσάνει πολλές φορές μὲ τὶς ὑπερβολικὲς φροντίδες του, ποὺ μοιάζουν βέβαια σὰ μονομανίες, ἀλλὰ ποὺ κατὰ βάθος δὲν εἶνε λιγώτερο χαρακτηριστικὲς τοῦ κοινωνικοῦ του ἐγωῖσμοῦ. Ἀ. γ. ἐξὸν ποὺ ἔχει πάντα γεμάτα τὰ πιστόλια του ἔτοιμος νὰ δεχτεῖ τοὺς κλέφτες τῆς περιουσίας του, σοφίζεται τὰ πῶ ἀπόσμενα τεχνάσματα γιὰ νὰ κρύψει τὰ λεφτὰ του στοὺς πῶ περιεργες κρυψῶνες. Παραχώνει χαρτονομίσματα ἀνάμεσα σὲ φακέλλους ποὺ ἔχουν παλιὲς ἐπιστολές, εἴτε τὰ τυλίγει μαζί μὲ παλιὲς συνταγὲς φαρμακείου. Τοὺς λογαριασμοὺς του τοὺς κρατᾶ σὲ γλώσσα... Λατινικὴ εἴτε Ἑλληνικὴ, γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ τοὺς «πιάσει» κανεὶς ἄλλος.

Ἐπειτα ἀπὸ τοῦτα, καταλαβαίνει κανεὶς πὸς ἀνήσυχες μέρες πέρασε κατὰ τὶς δημεγεργίες τοῦ 1848 καὶ 1849, ὅχι πιά σὰν φιλόσοφος μόνο, ἀλλὰ σὰν πλούσιος ποὺ τρέμει γιὰ τὴν περιουσία του, ὅσο καὶ γιὰ τὴ ζωὴ του.

Φραγκφούρτη 2 Μαρτίου 1849.

Ἀγαπητέ μου δόκτορ Φράουενσταϊν,

«... Ἡ ὑγεία μου εἶνε καλὴ, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν. Ὁ σκύλος μου ὁ Ἄτμα σὰς χαιρετᾶ εὐγενέστατα. Ἀλλὰ τί δοκιμασίες περᾶσαμε. Φαντασθῆτε στίς 18 Σεπτεμβρίου ἕνα ὀδόφραγμα πάνω στὴ γέφυρα καὶ ὁ παλιοσυρφετὸς μαζεμένος μπροστὰ στὸ σπίτι μου, νὰ σκοπεύει καὶ νὰ πυροβολεῖ ἐναντία στὸ στράτευμα καὶ νὰ ταραζεται τὸ κτίριο ἀπ' τὸ ντουφεκίδι. Ξαφνικὰ ἀκούω φωνὲς καὶ πυροβολισμούς, μπροστὰ στὴν πόρτα τῆς κάμαράς μου ποὺ τὴν εἶχα κλειδωμένη. Ἐγὼ, νομιζοντας πὸς εἶνε τὸ κυρίαρχο σκυλολόι βάζω καὶ τὸ σύρτη. Χτυποῦν, ξαναχτυποῦν, κι' ἀκούω τὴ φωνούλα τῆς ὑπηρετριάς μου ποὺ λέει. —«Εἶνε μονάχα κάμποσοι Ἀυστριακοὶ!» Ἀνοίγω ἀμέσως στοὺς ἀξιους

αυτούς φίλους. Είκοσι στρατιώτες απ' τὸ Βοημικὸ σύνταγμα, μὲ γαλλό-
ζιες κυλόττες εισορμούν γιὰ νὰ πυροβολήσουν απ' τὰ παράθυρα μου
ἐπάνου στὸν παλιοσυρφετό. Ἀλλὰ ἀντιλαμβάνονται πὼς μποροῦν νὰ
τουφεκίσουν πὶδ' ἀνετα ἀπὸ τὸ διπλανὸ σπίτι. Ὁ ἀξιωματικὸς ἔχει ἀνέ-
βει στὸ πρῶτο πάτωμα γιὰ νὰ κάνει ἀναγνώριση τῶν παλιανθρώπων,
ποὺ βρίσκονται πίσω απ' τὸ ὁδόφραγμα. Τοῦ στέλνω ἀμέσως τὰ κυά-
λια μου ποὺ ἔχω γιὰ τὴν ὄπερα, ἐκεῖνα ἀκριβῶς ποὺ μεταχειριστήκατε
μιά μέρα γιὰ νὰ παρακολουθήσετε τὸ ἀερόστατο. Καὶ «Ψυχῶν σοφῶν,
τοῦτο ἔστιν φροντιστήριον»—ὅπως λέει ὁ Ἀριστοφάνης».

Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τέτοιους κίνδυνους, κι' ἔπειτα ἀπ' αὐτούς,
δὲν ἐγκαταλείπει ποτὲ τὸ ἰσόγειο, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ πηδήσει ἀπ' τὰ
παράθυρα ἂν λάχει καὶ ξεσπάσει πυρκαϊά.

Ὡς ἄλλου εἶναι ἀφάνταστα προληπτικὸς καὶ πιστεύει περισσό-
τερο τοὺς κομπογιαννίτες παρὰ τοὺς ἐπιστήμονες.

«..Ὁ Μπουνέ (κάποιος «μαγνητιστὴς» περαστικὸς ἀπ' τὴ Φραγκ-
φούρτη) μοῦ ἔδωσαν ἐλπίδες δι' ἃ γιάτρευε τ' ἀριστερὸ τ' αὐτὶ μου,
μαγνητίζοντάς με. Τὸν ἔφησα νὰ μὲ μαγνητίσει πέντε φορές ἀπανωτὴς,
ἀπὸ μισὴν ὥρα τὴ φορά...».

Στὴν ἴδια μαγνητοθεραπεία υποβάλλεται καὶ ὁ ἀγαπημένος
του σκύλος. Ἄλλοτε προστρέχει στὰ τραπεζάκια ποὺ τὰ κινοῦν τὰ
«πνεύματα». Κάποτε ἡ ὑπηρέτριά του ὠνειρεύτηκε πὼς σκούλιζε
λεκέδες μελάνης. Τὴν ἄλλη μέρα, ὁ ἴδιος ἀναποδογυρνᾷ τὸ καλα-
μάρι του καὶ βγάζει ἀμέσως συμπεράσματα, ποὺ κατέχουν θέση στὴν
κοσμοθεωρία του. «Τὸ κάθε τι ποὺ συμβαίνει, εἶνε προορισμένο
καὶ προκαθορισμένο νὰ συμβεῖ». Πάνω σ' αὐτὸ εἰπώθηκε πὼς:
«...ἔτσι ἀπ' ἓνα μπουκάλι μελάνη ἀναποδογυρισμένο, ξεχύθηκε ὁλό-
κληρο φιλοσοφικὸ σύστημα».

Αὐτὰ τέλος πάντων καὶ μύρια ἄλλα ἔδωσαν λαβὴ στὸ ρώτιμα:

«... Ἀραγε τέτοια περιστατικά, δὲ θὰ δημιουργοῦσαν τὴν ἐπιθυμίαν
ὥστε νὰ ἐμπιστευόμαστε σὲ φρενολόγους τὴ φροντίδα νὰ συγγράφουν
αὐτοὶ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ;...»

* * *

Ὡς τόσο, οὔτε τοῦ Σοπεγγιάουερ, οὔτε κανενὸς ἄλλου φιλοσο-
φου οἱ «μανίες», ἔδωσαν ποτὲ στοὺς φρενολόγους τὴν εἰδικότητα
νὰ συγγράφουν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Ἐνῶ ἀντίστροφα, οἱ φι-
λόσοφοι, ἔστω κι' ὅταν ἀναποδογυρνοῦν τὰ καλαμάρια τους, ἐπω-
φελοῦνται γιὰ νὰ συνδέσουν τὸ περιστατικὸ μὲ τὴ θεωρία τους.
Καὶ νὰ στὴν προκείμενη περίπτωση, πὼς ὁ Σοπεγγιάουερ ἐμπνέεται
ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἀφάνεια καὶ ἀσημύτητα, γιὰ νὰ διατηρῶσαι
πὶδ' ὕστερα πάνω στὴν ἐπιτυχία καὶ στὴ δόξα, ἐξηγήσεις ποὺ τίς
ἐνσωματιώνει στὴν ὅλη κοσμοθεωρία του.

ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΔΟΞΑ

(Ἀπὸ τὰ Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα).⁽¹⁾

Ἡ πηγὴ κάθε ἀπόλαυσης βρίσκεται στὴν ὁμοιογένεια τῆς φύσης.
Εἶδαμε κιόλας, πὼς ἡ αἴσθησις τῆς ὁμορφιάς, σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο
στὸ νὰ ἀναγνωρίσει ἀνευδοίαστα τὸ ἀνθρώπινο γένος ὡς τὸ ὠραιότερο
εἶδος, καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὴν ἴδια του τὴν ῥάτσα ὡς τὴν πὶδ' ὁμορφὴ
ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στις κοινωνικὲς σχέσεις,
ὅπου ὁ καθένας φανεώνει μιὰν ἐκδηλη-ροπὴ στὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς
ὁμοίους του. Ἐνας χαζὸς προτιμᾷ μύριες φορές πὶδ' ὅλα τὴν παρῆς
ἐνὸς ἄλλου χαζοῦ παρὰ τὴ συναναστροφή μὲ ὅλα μαζί τὰ μεγάλα
πνεύματα ἐνωμένα. Πάνω σ' αὐτὸν τὸ κανόνα, στὸν καθένα ἀρέσουν
πάντα τὰ ἴδια του τὰ ἔργα πὶδ' ὅλα τ' ἄλλα, γιὰ τὸ τοῦτα κα-
τρεφιζοῦν ἴσα ἴσα τὸ ἴδιο του τὸ πνεῦμα καὶ εἶνε ἀντίπαλος τῶν στο-
χασμῶν του. Κι' ἔπειτα ἀπ' αὐτὰ, ἔρχονται τὰ ἔργα ἐκείνων ποὺ εἶνε
φτιαγμένοι πάνω στ' ἀχνάρι του. Αὐτὰ ἀνταποκρίνονται στὰ γούστα
του ὁ χαμερπὴς, ὁ ἐπιπόλαιος, ὁ τσαπατουύλης, ὁ θρεμμένος μὲ κού-
φια λόγια, χειροκροτεῖ μ' ὅλη του τὴν εὐκρίνεια τὴ χαμέρπεια, τὴν ἐπι-
πολαιότητα, τὴν τσαπατσουλιά, τὴ λογοδιάρροια. Ἀντίστροφα, δὲν παρα-
δέχεται τὰ ἔργα τῶν μεγάλων πνευμάτων παρὰ μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ
τὰ λένε ἄλλοι ποὺ τοῦ ἐπιβάλλονται μὲ τὴν ἀξία τους. Κατὰ βάθος, τὰ
μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα δὲν τοῦ ἀρέσουν. Αὐτὰ «δὲν τοῦ λένε τίποτα».
Καὶ μάλιστα ἡ μετριότητά του τὰ ἀποτροπιάζεται. Ἀλλὰ δὲν τὸ φανε-
ρώνει αὐτὸ, οὔτε καὶ στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Χρειάζεται βέβαια ἓνας
ἐγκέφαλος πάνω ἀπὸ τὸ μέσον ὄρο γιὰ νὰ γουστᾷται πραγματικὰ τὰ
ἔργα τῆς μεγαλοφυΐας. Ὅμως, γιὰ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶνε ἀπ' τοὺς
πρώτους στις τέτοιες ἀναγνωρίσεις μεγάλων ἔργων, πρὶν ἀκόμη στηρι-
χθοῦν αὐτὰ στὴν ἀύθεντία ἄλλων, χρειάζεται μυαλὸ ἀληθινὰ ἀνώτερο.
Τὸ κάτω τῆς γραφῆς, δὲν εἶνε διόλου ἐκπληκτικὸ τὸ ὅτι τὰ μεγάλα
ἔργα φτάνουν τόσο ἀργὰ στὴν ἐπιτυχία καὶ στὴ δόξα. Θάπρεπε μᾶλλον
νὰ ξαφνιζόμαστε γιὰ τὴν κάποτε φτάνουν. Καὶ φτάνουν ἔτσι, χάρη σὲ μιὰν
ἀργὴ καὶ περίπλοκη λειτουργία, ποὺ κάνει ὥστε τὰ κατώτερα πνεύματα
νὰ δαμάζονται σὰ νὰ λέμε καὶ νὰ ἐξαναγκάζονται σὲ μιὰν εὐπειθεία
ὡς ποὺ νὰ ἀναγνωρίσουν σιγὰ σιγὰ τὴν ἀξία ἐκείνων ποὺ εἶνε λιγώτε-
ροὶ τους καὶ ποὺ βρίσκονται ἀμέσως σὲ ἀνώτερη βαθμίδα πάνω στὴ
διανοητικὴ κλίμακα. Κ' ἔτσι ἀπὸ βαθμίδα σὲ βαθμίδα φτάνουμε στὸ
σκαλοκέφαλο. Ἐτσι μάλιστα, ὥστε τὸ βάρος τῶν ψήφων κατανικᾷ στὸ
τέλος τὸν ἀριθμὸ τῶν ψηφοφόρων. Ἐδῶ λοιπὸν ἀκριβῶς βρίσκεται ὁ
βασικὸς ὄρος τῆς κάθε πραγματικῆς καὶ ἀξίας δόξας. Ὡς τὴ στιγμὴν
ἐκείνη, καὶ ἡ πὶδ' τρανὴ μεγαλοφυΐα, ἔστω κι' ἂν ἔδωκε τίς ἀποδείξεις
τῆς, διακινδυνεύει νὰ βρεθεῖ στὴν κατάστασι ἐνὸς βασιλιά ποὺ θὰ βρι-
σκότανε χαμένος μέσα στὸν ὄχλο τῶν ὑπηκόων του, καὶ ποὺ μὴ καὶ
δὲν τὸν γνωρίζουν προσωπικὰ, καὶ δὲν τὸν βλέπουν περιστοιχισμένον ἀπὸ
τοὺς ὑπουργοὺς του, δὲν ἀπολαμβάνει καμμιά τιμὴ. Γιὰ τὸ οἱ κατώτεροι
ὑπάλληλοι δὲν εἶνε συνηθισμένοι νὰ δέχονται ἀμέσως διαταγὰς ἀπ' τὸ
μονάρχη. Ὁ ὑφιστάμενος ἄς ποῦμε, γνωρίζει τὴν ὑπογραφή τοῦ ἀμέσως

⁽¹⁾ Τόμ. 2ος § 241, 242.

προϊσταμένου του, που πάλι κι' αυτός ξαίρει την υπογραφή του δικού του ανώτερου και έτσι όσο ανεβαίνουμε, ως την κορυφή της Ιεραρχίας, όπου βρίσκεται ο Γενικός του Υπουργείου που προσυπογράφει δίπλα στην υπογραφή του βασιλιά Χάρη σ' ένα ανάλογο σύστημα σκαλιών ή σταθμικών αλληλοδιάδοχους ή δόξα της μεγαλοφυΐας μπορεί να σχηματισθεί και να κατέβει ως τον όχλο. "Ετσι καταλαβαίνουμε γιατί στην αρχή της σταδιοδρομίας της βρίσκει συνηθέστερα τὰ εμπόδια. Γιατί στις ανώτερες βαθμίδες της διανοητικής Ιεραρχίας οι αθηνίες που χρειάζονται για τὴ διάδοση εἶνε φυσικά λιγώτερο πολυάριθμες, και υπάρχει μάλιστα κίνδυνος νὰ λείπουν κι' ὅλως διόλου. "Αντίστροφα, όσο κατεβαίνουμε στις κατώτερες βαθμίδες, τόσο πὺ πολλὰ εἶνε τὰ άτομα τὰ κατάλληλα νὰ δεχτοῦν ἐντολές ἐκ τῶν ἄνω. Κ' ἔτσι, ἀπ' τὴ στιγμήν ἐκείνη τὸ φούντωμα τῆς δόξας δέν ἔχει πιά σταμάτημα.

"Ας μὴ μᾶς κακοφαίνεται γιατί ἡ δόξα εἶνε ὑποταγμένη σὲ τέτοιους ὄρους. "Ας θεωρήσουμε εὐτύχημα τὸ ὅτι οὐτὴ μεγάλη πλειονότητά τους οἱ ἄνθρωποι δέν μποροῦν νὰ κρίνουν οἱ ἴδιοι και ἀφίνονται στις κρίσεις τῶν ἄλλων. Γιατί, σὲ τί εἶδους κρίσεις θὰ εἶταν ἐκτεθειμένα τὰ ἔργα ἐνὸς Πλάτωνα ἢ ἐνὸς Κάντιου, ἐνὸς "Ομηρου, ἐνὸς Σαξίτηρ ἢ ἐνὸς Γκαίτε, ἀν ὁ καθένας τὰ ἔκρινε ἀνάλογα μὲ τὴν εὐχαρίστηση ἢ μὲ τὸ συμφέρον ποὺ θάβρισκε σ' αὐτά! "Απ' τὴν ἀποψη αὐτήν, εἶνε καλὸ νὰ υπάρχει μιά ἐξουσία ποὺ ὑποχρεώνει τοὺς ἄνθρώπους νὰ μιλοῦν γιὰ τὴ μεγαλοφυΐα κατὰ τρόπον πρεπούμενο και ἔτσι ὅπως δὲ θὰ μιλοῦσε ὁ ὄχλος ἀν ἀφινότανε στὰ φυσικά του αἰσθήματα. "Αλλοιῶς δὲ θὰ εἶταν δυνατό νὰ ὑπάρξει δόξα γιὰ τὴν πραγματικὴ ἀξία και γιὰ τὰ ὑψηλά και ἀνώτερα ἔργα. Πρέπει ἐπίσης νὰ εἴμαστε εὐχαριστημένοι γιατί ὁ καθένας ἔχει ὡς τόσο ἀρκετὴν ἱκανότητα ὥστε νὰ διακρίνει και νὰ ἀναγνωρίζει τὴν αθηνία τῶν ἀμέσως προϊσταμένων του σὲ πνευματικὸ ἐπίπεδο, και νὰ συμμορφώνεται μὲ τις ἀποφάσεις τους. "Ετσι ἡ μεγάλη μάζα βρίσκεται σὲ τέλος ὑποταγμένη σὲ τὴν ἐξουσία τῶν ὀλίγων κ' εἶσι σχηματίζεται αὐτὴ ἡ Ιεραρχία τῶν κρίσεων, ποὺ πάνω σ' αὐτὴς στηρίζεται ἡ στέρεη δόξα και μπορεῖ σιγὰ σιγὰ νὰ γίνει παγκόσμιος. Κάτω κάτω, στὰ πόδια τῆς σκάλας, γιὰ κείνους ποὺ ἡ ἀξία τῆς μεγαλοφυΐας εἶνε ὀλίγη ἀπροσπέλαστη, ἡ δόξα τοῦ φωλεύει πιά μόνο σὲ ἄγαλμα ποὺ ἀνεγείρουν σὲ μνήμη του και ποὺ συντηρεῖ μέσα στὰ πνεύματά, μὲ κάτι τὸ χειροπιαστό, τὸ σκοτεινὸ αἰσθημα τοῦ μεγαλείου του.

"Όταν ἀγκαλιάζει κανεὶς μὲ τὸ βλέμμα τὸ σύνολο τῆς ἱστορίας, και ὅταν καλοεξετάζουμε τὸ τί σημαίνει πραγματικὰ σ' ὅλες τις ἐποχές ὁ ἔπαινος τῶν συγχρόνων, καταλαβαίνει κανεὶς εὐκολα πῶς ἡ τέτοια δόξα εἶνε μὲ τὴν ἀλήθεια μιά πόρνη λερωμένη ἀπ' τοὺς χίλιους ἀνάξιους ἐραστὲς ποὺ τοὺς παραδόθηκε. Πῶς λοιπὸν νὰ τὴν ποθήσει κανεὶς μὴν τέτοια χαμούρα;... Ποιὸς νὰ περήφανευτεῖ γιὰ τις εἰσοχές της και νὰ μὴν ντραπεῖ γιὰ λογαριασμό της;

"Απεναντίας, ἡ δόξα ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τοὺς κατοπινοὺς εἶνε περήφανε και σεμνότυφη. Δὲ δίνεται παρὰ μονάχα σὲ νικητὴ, σὲ ἥρωα, σὲ σπάνιον ἄνθρωπο ποὺ εἶνε ἀξίος της.

Βλέπουμε λοιπὸν ὀλοφάνερα πῶς ἕνας ἀπ' τοὺς ἀπαραίτητους ὄρους γιὰ νὰ κάνει κανεὶς κάτ' τὸ μεγάλο, κάτι ποὺ χάρη σ' αὐτὸ θὰ ἐπιζήσει πέρα ἀπὸ τὴ γενεά του και ἀπὸ τὸν αἰῶνα του, εἶνε τὸ νὰ μὴ

ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τοὺς σύγχρονους του, νὰ μὴν πάρει ὑπ' ὄψη του τις ἰδέες τους και τὰ γούστα τους, και τὰ παινέματά τους ἢ τις κατηγορίες τους.

"Εκείνος ποὺ ἀποβλέπει σὲ τὴν ἀθανασία, πρέπει λοιπὸν νὰ ξεφύγει τὴν ἐπίδραση τῆς ἐποχῆς του... (376).

«ΤΟ ΘΕΛΗΜΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΥΣΗ»

Τὸ πόσο εἶταν καρπερὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τῆς ἀράνειας και τῆς «ἀποτυχίας», τὸ μαρτυροῦν τὰ ἔργα ποὺ ἔχουν γραφεῖ κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη.

Στὰ 1836, βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἕνα νέο σύγγραμμα: «Τὸ Θέλημα μέσα σὲ τὴ Φύση».

Φαίνεται πῶς και τώρα τὸν κυνηγοῦσε ἀκόμη τὸ συγγραφεὶ ἢ ἐκδοτικὴ δυσχέρεια. Γιατί τὸ ἔργο εἶταν κίβλας ἔτοιμο περίπου ἕνα χρόνο πρὸ μπροστά. Κατάφερε νὰ τὸ τυπώσει σὲ Φραγκοφούρτη, ὅπου ἔμενε. Σὰν παράδωσε τότε τὰ χειρόγραφα του (στὰ 1835), ἐπανελάβε τις παλιές του συνήθειες, ἀλλὰ μονάχα σὲ μικρογραφία. "Αντὶ νὰ ξεκινήσει σὲ ταξίδι δηλαδή, ἔκαμε τετραήμερη ἐκδρομὴ σὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Ρήνου. Αὐτὸ εἶταν ὄλο. Στὰ κατοπινά του ἔργα, οὔτε κάτι τέτοιο θὰ ξαναγίνει. "Ο Σοπεργιάουερ, θὰ μιλεῖ γιὰ Ἰνδίες και γιὰ Αἴγυπτο, θὰ λέει γιὰ τὸ Νέον Κόσμο, θὰ ἀναφέρεται σὲ τὴν Ἰσπανία, ἀλλὰ ὄλα τοῦτα μέσα ἀπὸ τὴν Φραγκοφούρτη.

Τὸ νέο τοῦτο εἶνε κι' αὐτὸ ἕνα συμπλήρωμα τῆς θεληματοκρατικῆς κοσμοθεωρίας. Βιβλίο γεμάτο ἐνδιαφέρον κατὰ τὰ ἄλλα, συμπληρῶνει τὰ κενά, ἢ ἀκριβέστερα ἐντοπίζει τις θεληματοκρατικὲς ἀπόψεις σὲ τις Φυσικὲς Ἐπιστῆμες, σὲ τὴν Παθολογία, σὲ τὴν Φυσιολογία, σὲ τὴ Συγκριτικὴ Ἀνατομία, ἀκόμη και σὲ τὴ Βοτανικὴ, σὲ τὴν Ἀστρονομία, σὲ τὴ Γλωσσολογία. Περὶ ὅλα ὅσο κι' ἀπρόσμενα, ἀλλὰ μὲ ὀργανικὴ σύνδεση ἀπλώνεται ἡ θεληματοκρατία και σὲ τὴν περιοχὴ τοῦ «μαγνητισμοῦ» και τῆς «μαγείας».

Παράξενο θὰ φαινότανε βέβαια ἀν τὸ καταστάλαγμα σ' ὄλα αὐτὰ, και τὸ ἄμεσο συμπέρασμα, δέν εἶτανε ἡ «ἀπόδειξη» τοῦ πόσο «..τιποτένιο πράμα» εἶνε ἡ «πανεπιστημιακὴ φιλοσοφία», ἢ «πρόστυχη τούτη φρόδρα τοῦ σχολαστικισμοῦ». Πέρα ἀπ' τὸ γνωστὸ πιά τροπάριο τοῦτο, σημασία ἔχει τὸ βαθύτερο περιεχόμενο τοῦ ἔργου. Και νὰ, ἀμέσως σχετικὰ ἀποσπάσματα.

ΤΟ «ΘΕΛΗΜΑΤΙΚΟ» ΚΑΙ ΤΟ «ΛΘΕΛΟ» ΣΤΟΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟ ΜΑΣ

(Από τὸ «Θέλημα μέσα στή Φύση»¹⁾)

Μόλις μάθουμε νὰ διακρίνουμε ἀνάμεσα στὸ Θέλημα καὶ στὴν ἐν-
συνείδητη βούληση καὶ μόλις μπορέσουμε νὰ θεωρήσουμε τὴ βούληση σὲ
μιὰ μορφή ἢ μιὰν ἐκδήλωση τοῦ Θέλω, τότες δὲ θὰ βροῦμε καὶ δυοκο-
ιλία γιὰ νὰ διακρίνουμεν ἐπίσης μέσα στὰ φαινόμενα ποὺ δὲν τὰ συνο-
δεύει ἡ συνείδηση, τὴ δράση τοῦ Θέλω.

Ὅταν λέμε ὅτι ὅλες οἱ κινήσεις τοῦ κορμιοῦ μας—μαζί μ' αὐτές
δὲ καὶ οἱ καθαρὰ φυτοζωικές καὶ ὀργανικές—ἐκπορεύονται ἀπ' τὸ
Θέλημα; εἶνε τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέμε πὼς οἱ κινήσεις αὐτές δὲν εἶνε διόλου
ἐνσυνείδητα βουλευτικές. Γιατί ἄλλοιῶς θὰ ἐννοούσαμε πὼς τίς κινήσεις
τοῦτες τίς προκαλοῦν κίνητρα. Ὅμως τὰ κίνητρα εἶνε φαντασμοὶ ποὺ
ἔχουν τὴν ἔδρα τους στὸ μυαλό μέσα. Μόνο λοιπὸν τὰ μέρη τοῦ κορ-
μιοῦ, ποὺ τὰ νεῦρα του ξεκινοῦν ἀπ' τὸ μυαλό, ὑπόκεινται στὸ νὰ τε-
θοῦν σὲ κίνηση ἀπ' τὸ μυαλό, δηλαδή, νὰ τεθοῦν σὲ κίνηση ὅταν ἐπι-
βαίνουν κίνητρα. Οἱ τέτοιου εἴδους κινήσεις εἶνε οἱ μόνες ποὺ τίς ἀποκα-
λοῦμε θεληματικές.

Ἀντίστροφα, οἱ κινήσεις ποὺ ἀνήκουν στὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομία
τοῦ ὀργανισμοῦ καθορίζονται ἀπὸ ἐρεθίσματα, ἀπαράλλαχτα ὅπως
οἱ κινήσεις τῶν φυτῶν. Ἡ διαφορὰ εἶνε στὸ ὅτι: ὁ περίπλοκος ζωικός
ὀργανισμὸς, ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο ἓνα ἐξωτερικὸ αἰσθητήριον σύστημα, ἀπα-
ραίτητο γιὰ νὰ ἀντιλαμβάνομαστε τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, καὶ ποὺ ἐπι-
τρέπει στὸ Θέλημα νὰ ἀντιδρᾷ κατέναντι στίς ἐξωτερικὲς ἀντιδράσεις
ἀλλὰ ἐπίσης ὁ ὀργανισμὸς μας ἀπαιτεῖ ἐπίσης ἓνα συμπαθητικὸ νευρο-
σύστημα γιὰ νὰ συνδέει τίς ἀντιδράσεις τοῦ Θέλω μὲ τὰ ἐξωτερικὰ
ἐρεθίσματα.

Τὸν πρῶτο τοῦτο μηχανισμό μποροῦμε νὰ τὸν παρομοιάσουμε μὲ
ἓνα ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τὸ δεύτερο μ' ἓνα ὑπουργεῖο τῶν
ἐσωτερικῶν, ἐνῶ τὸ Θέλημα παραμένει ὁ μονοκράτορας κυρίαρχος ποὺ
ἡ δράση του ἐκδηλώνεται παντοῦ καὶ πάντα.

Ἐφ' ὅσον ξαίρουμε ἀπὸ οἴγουρη πείρα ὅτι οἱ πράξεις οἱ ἐνσυνεί-
δητες ποὺ διέπονται ἀπὸ τὸ ἀνώτερο κέντρο τοῦ νευρικοῦ συστήματος
ἔχουν ὡς πραγματικὸ φορέα τοῦτο τὸ Θέλημα ποὺ τὸ γνωρίζουμε κατὰ
τρόπον ἄλλως διόλου διαφορετικὸ ἀπ' τὸν τρόπο ποὺ γνωρίζουμε τὸν
ἐξωτερικὸν κόσμον, ποὺ τὸν γνωρίζουμε δηλαδή ὡς ἓνα δεδομένο ἄμεσο
τῆς συνείδησής μας, ἐφ' ὅσον τὸ γνωρίζουμε αὐτό, εἴμαστε ἀποχρεωμέ-
νοι νὰ παραδεχτοῦμε πὼς οἱ πράξεις ποὺ ἐκπορεύονται ἀπ' τὸ ἴδιο
τοῦτο νευρικὸν σύστημα, ἀλλὰ ποὺ ὑπόκεινται στὴν κατεύθυνση τῶν κα-
τώτερων κέντρων του, εἶνε καὶ αὐτές ἐπίσης οἱ πράξεις ἐκδηλώσεις τοῦ
Θέλω. Πολὺ παραπάνω μάλιστα, ὅταν ξαίρουμε καλά τὸ γιατί αὐτές
οἱ κινήσεις δὲν εἶνε καθὼς οἱ πρῶτες ἐνσυνείδητες. Τοῦτο τὸ κατέχουμε
ὅταν νοιώθουμε πὼς ἡ συνείδηση ἔχει τὴν ἔδρα της στὸ μυαλό καὶ συ-
νακόλουθα ἡ περιοχὴ της περιορίζεται στὰ μέρη τοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ τὰ
νεῦρα του ἀπολήγουν στὸ μυαλό. Ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ ἐξαφανίζεται ἕξ
ἄλλου ἡ συνείδηση στὴν περίπτωσιν ὅπου κόβονται τοῦτα τὰ νεῦρα.

1) Φυσιολογία καὶ Παθολογία.

Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ συνείδητο καὶ στὸ ἀσυνείδητο, ταυτό-
χρονα καὶ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ «θεληματικὸ» καὶ στὸ «ἄθελο», στίς
κινήσεις τοῦ κορμιοῦ, ἐξηγεῖται ἔτσι τέλεια, καὶ ἀπ' τὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν
ὑπάρχει πιά λόγος νὰ παραδεχτοῦμε δυὸ ἀρχέγονες πηγές κινήσεων,
διαφορετικὲς τῆ μιᾶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τους.

Ὅλα αὐτὰ, εἶνε τόσο αὐτονόητα ὥστε ὁ καθένας δίχως προκα-
τάληψη, θὰ νιώσει ἀπὸ τούτη τὴ στιγμή τὸ πόσο παράλογο εἶνε ὅταν
κάνουμε τὸ κορμί μας ὑπηρετὴ δύο κυρίων μὲ τὸ νὰ ἐξηγοῦμε τὴ σωμα-
τικὴ μας δράση ὡς προερχόμενη ἀπὸ δυὸ πηγές τέλεια διαφορετικὲς,
δηλαδή μὲ τὸ νὰ ἀποδίδουμε ἀπὸ τὴ μιᾶ τίς κινήσεις τῶν χεριῶν μας,
τῶν ποδιῶν μας, τῶν ματιῶν μας τῶν χιλιῶν μας, τοῦ λάρυγγός μας,
τῶν πνευμόνων μας, τῶν μυῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοιλιάς στὸ Θέ-
λημα, καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη, ν' ἀποδίδουμε τίς κινήσεις τῆς καρδιάς, τῶν
φλεβῶν, τίς περισταλτικὲς κινήσεις τῶν ἐντέρων, τίς ἐκμυζητικὲς κινή-
σεις τοῦ βλενογόνου καὶ τῶν ἀδένων, καὶ γενικὰ τίς κινήσεις ποὺ ἐξυ-
πηρετοῦν τίς ἐκκρίσεις, σὲ μιᾶν ἀρχὴ ὅπως διόλου διάφορη, ἀγνωστὴ
μας, μυστηριώδικη στὸν αἰῶνα τῶν αἰῶνων, καὶ ποὺ πότε τὴν ὀνομά-
ζουν ζωικότητα, πότε ζωικὴ δύναμη, πότε λέγεται Ἀρχαῖος,¹⁾ πότε «κτη-
νώδη πνεύματα», πότε *visus formativus* ²⁾. Ὅλα αὐτὰ εἶνε λέξεις ποὺ
ὅλα μαζί δὲ σημαίνουν τίποτ' ἀπαραπάνω ἀπὸ ἓνα Χ (ἄγνωστο).

Ο ΖΩΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΙ Η ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ.

(Από τὸ «Θέλημα μέσα στή Φύση»³⁾)

Παρατηρήστε τὰ ζῶα στοὺς ἀναρίθμητους τύπους τους. Τὸ καθένα
τους εἶνε πραγματικὰ, ἀπ' τὰ πόδια ὡς τὴν κορφή, ἡ ὁλοκάθαρη εἰκόνα

1) Αὐτὸ τὸ «Ἀρχαῖος» εἶνε ἓνας ὄρος—ποὺ κρίνεται μάλιστα κα-
κόζηλος—ποὺ τὸν χρησιμοποίησε ὁ Παράκελσος, ὅπως καὶ ὁ Βάν Ἐλμιον,
γιὰ νὰ ὀνομάσουν ἔτσι μιὰ κάποια δύναμη ἐνυπάρχουσα κατὰ τὴ γνώμη
τους μέσα στὸ ζωικὸ σῶμα καὶ ποὺ αὐτὴ καθορίζει ὅλες τίς φυσικὲς καὶ
ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὅταν διαταράσσεται ὁ «Ἀρχαῖος»,
αὐτὸ δημιουργεῖ—κατὰ τοὺς δυὸ ἀναφερθέντας—αἰτία ἀρρώστιας. Στὴν
πραγματικότητά, οὔτε ὁ Παράκελσος οὔτε ὁ Βάν Ἐλμιον, εἶπαν τίποτα τὸ
κατανοητὸ, ἐξὸν ἀπ' τὴν ὀνομασίαν καὶ ἀπ' τὸ ζωντανεῖν τρόπο ποὺ μ' αὐ-
τὸν ἐξέφρασαν προγενέστεροὺς τοὺς Θεοφίλους. Αὐτὴν τὴ δύναμη ὁ Ἰπποκρά-
της τὴν ὀνόμαζε μὲ τὸν ὄρον «φύσις», ὁ Γαληνὸς μὲ τὴ λέξη «πνεῦμα», καὶ
γενώτεροι μὲ τοὺς ὄρους «ψυχὴ», «ζωικὴ δύναμη» κτλ. Σὲ τοῦτα ὅλα ἀναφέ-
ρεται ὁ Σ.

2) Ὅρος ἀνάλογος μ' ἐκεῖνον τοῦ «Ἀρχαῖου», καὶ ποὺ προέρχεται
πραγματικὰ ἀπ' τ' ὄνομα τοῦ «Νίσου» (τοῦ θρωλικοῦ βασιλέως τῆς Μεγα-
ρίδας). Ὁ Νίσος—ὡς γνωστὸ—εἶχε μιὰ χρυσὴ τρίχα στὰ μαλλιά του, καὶ σ'
αὐτὴν ἀπαύει χερμότανα ὄλη του ἡ ζωὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ὁ Μίνως τὸν
πολιόρχησε, εἶπες ἡ ἴδια του ἡ κόρη ἡ Στάλλα ποὺ ἐρωτεύθηκε τὸν πολι-
ορχητὴ, ἔκοψε τὴ χρυσὴ τρίχα ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ πατέρου της, καὶ ὁ Νίσος
ποὺ ἔχασε τὴ ζωικὴ του δύναμη πέθανε. (Στράβων, VIII—373).

3) Συγκριτικὴ ἀνατομία.

του Θέλω του. Είναι η έκδηλη έκφραση της συνολικής του ροπής που αποτελεί το χαρακτήρα του. Στην ποικιλία τούτη των ατομικών χαρακτήρων ανταποκρίνεται η ποικιλία των μορφών, σαν απλό κατ'επιπέδου φαινόμενο.

Δεν υπάρχει εξηγηματικό ούτε υπόθεση που να μας καθιστά ταυτόχρονα νοητά, τόσο την πλείονα προσαρμογή της ύψους του οργανισμού πάνω στους ζωικούς σκοπούς και στις συνθήκες της εξωτερικής του ζωής, όσο και τον καταπληκτικό συσχετισμό, ανάμεσα σε σκοπιμότητα και σε θαυμαστή αρμονία του εσωτερικού οργανισμού.

Η χερσόδεκτη τούτη αλήθεια μας επιβλήθηκε κυρίως απ' άλλη πλευρά, απ' το ότι το κορμί του κάθε ζώου είναι ακριβώς το ίδιο του το θέλημα, το θέλημα που χωρεί μέσα στο μυαλό σε φαντασμούς, δηλαδή κάτω απ' τις μορφές του χώρου, του χρόνου και της αιτιότητας. Το κορμί του ζώου είναι απλούστατα ή «δρατότητα» τούτου του Θέλω, είναι η αντικειμενική έκδηλωση του Θέλω.

Το να περαδεχτούμε αυτήν την αλήθεια σημαίνει πως ταυτόχρονα καταλαβαίνουμε το γιατί, το πώς μέσα στο ζώο, συντρέχει αναγκαστικά προς ένα μοναδικό και έσχατο σκοπό. Ο σκοπός τούτος είναι η ζωή για το ζώο που πρόκειται. Δεν είναι λοιπόν δυνατό ν' απαντήσουμε τίποτα το άνωφελο μέσα σ' έναν οργανισμό, τίποτα το περιττό, αλλά ούτε και κανένα κενό, ούτε κανένα αντιφατικό ή ανεπαρκές στοιχείο, είτε τέλειο. Κάθε τι το αναγκαίο πρέπει να βρίσκεται μέσα στον οργανισμό κατά το επακριβέστατο μέτρο της αναγκαιότητάς του. Όσο περισσότερο, ούτε λιγότερο.

Γιατί εδώ, ο μάλιστα, το έργο και τα υλικά του έργου, είναι ένα και το αυτό. Τούτο συντελεί ώστε ο οργανισμός να εμφανίζεται σαν ένα άριστο έργο άνεξαντλητής τελειότητας. Το θέλημα που τον δημιουργεί, δεν αντελήφθηκε κατ' αρχήν την πρόθεση και δεν ξεκαθάρισε το σκοπό του, ώστε εκ των υστέρων να προσαρμόσει το μέσο του προς το σκοπό, διαμάζοντας την ύλη. Αλλά η δράση τούτου του Θέλω γίνεται εύθως άμέσως σκοπός και εύθως άμέσως δημιουργία. Έτσι λοιπόν το θέλημα δεν είχε καμιά ανάγκη να εξαναγκάσει τον ίδιο του τον έαυτο για να προσαρμοστεί σε μέσα ξένα απ' τον έαυτό του. Γιατί εδώ τώρα, το βούλεσθαι, το δράν και το πραγματοποιείν ομοίως αποτελούν ένα και το αυτό. Γι' αυτόν τον λόγο ο κάθε οργανισμός εμφανίζεται στα μάτια μας σε βαθμιαία που μπροστά του δεν μπορεί να παραβγεί κανένα έργο ανθρώπινο τεχνητά επεξεργασμένο στο φως της Γνώσης. Η κάθε ζωική μορφή μας εμφανίζει την όψη του ολοκληρωμένου, την τέλεια ένότητα, την αυστηρή αρμονία όλων των μερών, την τόσο σφιχτά και τόσο ολοκληρωμένα σύνδετη προς μια μόνο βασική ιδέα, ώστε μόλις δούμε το ζώο το πιο έτερόκλιτο, έστω και λιγούλακι να εξετάσουμε τον τύπο του, μας φαίνεται στο τέλος πως ο μόνος όληθιλος και μάλιστα ο μόνος δυνατός και ότι δε θα ήταν δυνατό να υπάρξει καμιά άλλη μορφή ζωής, έξω από τούτην δώ γυρε ίσα.

Αυτό μέσο βρίσκεται η βαθύτατη έννοια εκείνου που ονομάζουμε «φυσικό», όταν με τον όρο αυτόν θέλουμε να τονίσουμε κάτι το αυτόνομο, κάτι που δε θα μπορούσε να είναι διαφορετικό απ' ότι είναι.

Αλλά αν θέλουμε να κατανοήσουμε την πράξη της Φύσης, δεν πρέπει να προσπαθήσουμε ένα τέτοιο πράγμα, συγκρίνοντας το έργο της

με τα δικά μας έργα. Η αληθινή ουσία κάθε ζωικής μορφής είναι μια πράξη του Θέλω που βρίσκεται έξω απ' το φαντασμό, άρα έξω απ' τις συνθήκες του φαντασμού, έξω από χώρο κι από χρόνο, και που χάρη σ' αυτό, δεν γνωρίζει ούτε παράθεση ούτε διαδοχή, γιατί το Θέλω αποτελεί μίαν άδιαίρετη ένότητα.

Όμως, αυτή η ζωική μορφή, μόλις χωρέσει στο μυαλό μας, είτε—όπως ακόμη συμβαίνει—μόλις αποσυντεθεί στην εσωτερική της όψη με το νυστέρι του ανατόμου, τότε αυτή, απλώνει μπρος στο φως της Γνώσης κάτι που καθ' έαυτο και στη ρίζα του είναι ξένο απ' αυτήν τη Γνώση κι απ' τους νόμους της, μα που ως τόσο από τη στιγμή εκείνη είναι υποχρεωμένο να εμφανιστεί μέσα στα πλαίσια της Γνώσης τούτης και σύμφωνα με τους νόμους της. Τότε, το ένιαίο, το άρχικό άδιαίρετο αυτής της πράξης του Θέλω, αυτής της καθαρά μεταφυσικής πραγματικότητας, εμφανίζεται αναπεπτομένο σαν παράθεση των μελών του οργανισμού, σε διαδοχή λειτουργιών, που ως τόσο διατηρούν μεταξύ τους ένα στενό δεσμό και χάρη σ' αυτόν συμπληρώνονται αμοιβαία, και αλληλοστηρίζονται, και δείχνονται μεταξύ τους το ένα μέρος του οργανισμού σαν σκοπός του άλλου. Το μυαλό που τα αγναντεύει όλα αυτά, αποθαυμάζει τους βαθύτατους υπολογισμούς που νομίζει ότι προηγήθηκαν για την ένταξη όλων εκείνων των μερών, και για το συνδυασμό των λειτουργιών. Αυτό συμβαίνει γιατί το μυαλό μας αποδίνει άθελά του στη γενεσιουργό αρχή του οργανισμού τον τρόπο που αυτό το ίδιο κατέχει για να πραγματοποιήσει την ένότητα που βλέπει ν' αναβλύζει απ' την όλη ποικιλία,—ποικιλία που οφείλεται μόνο και μόνο στη γνωσιολογική δυνατότητα του μυαλού μας.

Αυτό το νόημα έχει η μεγάλη διδασκαλία του Κάντ: ότι δηλαδή, το μυαλό μας ξεκινά από το να παραχώνει την έννοια της σκοπιμότητας μέσα στη Φύση. Κι' έπειτα εξαφνίζεται για ένα βαθμιαίο που αυτό το ίδιο δημιουργεί.

ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΓΑΝΑ

(Από το «Θέλημα μέσα στη Φύση» (1)).

Στα πουλιά όπως και στα τετράποδα, ο λαιμός έχει κατά κανόνα το ίδιο μήκος που έχουν και οι γάμπες τους. Και τούτο συμβαίνει για να μπορούν τα ζώα αυτά να βοσκίσουν στην επιφάνεια του εδάφους. Αλλά συχνά, ο λαιμός είναι μακρύτερος στα ύμενόποδα (2) που αναζητούν την τροφή τους με το κολύμπι και κάνοντας βουτιές. Τα μακρόταρσα (3) είναι σκαρφαλωμένα πάνω σε υπέρμετρα σκέλια, ώστε να μπορούν να τσαλαβουτούν δίχως να πνίγονται κι' ούτε καν να βρέχονται. Γι' αυτόν τον λόγο έχουν επίσης λαιμό και ράμφος μακρότατα. Το ράμφος τους μάλιστα είναι γερό ή αδύναμο, ανάλογα με το αν πρόκειται

1) Συγκριτική ανατομία.

2) Όπως η χίνα, ο κύνος, κτλ.

3) Όπως ο πελεκάνος, ο πελαργός, κτλ.

νά τραγανίσει έρπειτά ή φάρια ή σκουλήκια. Καί τό έντερό τους είνε επίσης προσαρμοσμένο στήν τροφή τους. Άπεναντίας, δέν έχουν ούτε άγριοινοχάρες όπως τά άρπακτικά, ούτε μεμβράνες άνάμεσα στα δάχτυλά τους, όπως λ. χ. οι πάπιες. Αύτιά συμβαίνουν, γιατί ό νόμος τής φυσικής οικονομίας δέν παραδέχεται κανένα περιττανόιο όργανο. Μά αúτως ίσα ίσα ό νόμος τής οικονομίας—άν παρατηρήσουμε άνάστροφα πώς κανένα ζώο δέ στερείται από κανένα όργανο που άπαιτεί ό τρόπος τής ζωής του, άπεναντίας δέ όλα τά όργανα άκόμη και τά πιο παράξενα, είνε πάντα συνδυασμένα και υπολογισμένα για ένα πολύ καθωρισμένο είδος ζωής, για ένα συγκεκριμένο περιβάλλον όπου τό ζώο θά μπορέσει νά βρεί τήν τροφή του, ώστε νά μπορέσει νά τήν κυνηγήσει, νά τήν κατακτήσει, νά τήν μασουλλίσει και νά τήν χωνέψει—αúτως λέω ό νόμος, μάς αποδείχνει ότι ή ύφή του ζώου καθωρίστηκε απ' τό είδος τής ζωής που θέλησε νά ζήσει τό ζώο για νά διατραφεί, κι'όχι πώς συμβαίνει τό αντίστροφο. Ό νόμος, αúτως τής φυσικής οικονομίας μάς δείχνει επίσης ότι τό κάτω τής γραφής, τά πράματα τακτοποιήθηκαν έπακριβώς ως άν τό είδος τής ζωής του ζώου, και οι έξωτερικές συνθήκες που συνεπάγεται τούτη ή ζωή, ως άν νά είναν εκ των προτέρων γνωστά, πριν άκόμη καθοριστή ή ύφή του οργανισμού, και ως άν τό ζώο νά μόρρεσε νά διαλέξει τά εργαλεία που τό χρειάζοντανε ο' αúτό τό είδος τής ζωής, πριν ένοσρκωθή σέ μορφή. "Όμια κι' άσπαράλλαχια ό κυνηγός, πριν ξεκινήσει, διαλέγει τήν έξάρτυση του και τά όπλα του, τουφέκι, σκάγια, μπαρούτι, σάκκο, μαχαίρες έχοντας όπ' ύψη του τό θήραμα που πάει νά σκοτώσει. Γιατί ό κυνηγός δέν πυροβολεί τό άγριογούρουνο επειδή έχει μακρυνά καραμπίνα, αλλά άντίστροφα πήρε τή μακρυνά του καραμπίνα και όχι τό βραχύκαννο όπλο του για τά τσιροπούλια, γιατί ξεκίνησε νά σκοτώσει άγριόχοιρους. Καί ό ταύρος δέν κουτράει μέ τό κεφάλι του γιατί έχει κέρατα, αλλά έχει κέρατα γιατί θέλει νά κουτρά μέ τό κεφάλι. Έξ άλλου, κάποιο περιστατικό έπιβεβαιώνει αúτην τήν έξήγηση. Βλέπουμε σέ πολλά ζώα που δέν έχουν άκόμη ένηλικιωθή, αúτην ή εκείνην τήν εκδήλωση του θέλω που πρέπει νά χρησιμοποιήσει σάν εργαλείο της ένα μέλος του κορμιού. Η εκδήλωση έμφανίζεται πριν άκόμη διαμορφωθή τό μέλος του κορμιού, έτσι ώστε ή λειτουργία του μέλους προηγείται απ' τήν ύπαρξή του (1).

Και' αúτόν τόν τρόπο, οι νεαροί τράγοι, τ' άνήλικα κριάρια, τά μοσχάρια, πριν άποχτήσουν κέρατα κουτρουν κούλας μέ τό κεφάλι τους. Ό νεαρός άγριόχοιρος διαμοιράζει γύρω του κουτούλιές μέ τό μουσούδι του ενώ του λείπουν άκόμη οι χαυλιόδοντες οι προαρτισμένοι γι' αúτην τή δουλειά. Άνάστροφα, τό άγριογούρουνάπουλο δέ μεταχειρίζεται τά μικρότερα δόντια του που βρίσκονται κούλας στό στόμα του και θά μπορούσαν νά σαγκώσουν για καλά. "Όστε, ό τρόπος τής άμυνας του δέ σηρίζεται στα όργανα που έχει κούλας τό ζώο, αλλά συμβαίνει τό αντίθετο.

Μέ τούτα τά περιστατικά, άποχτούμε τήν κλέρια βεβαιότητα πώς τό θέλημα δέν είνε ένα στοιχείο έπιπλεον τό τό δημιουργεί τάχα ή

Γνώση, και που δήθεν χρησιμοποιεί τά πρόχειρα όργανα, γιατί ως ποδή αúτά του δόθηκαν και όχι άλλα.

Άπεναντίας, τό θέλημα είνε τό πρωταρχικό και ριζικό στοιχείο, είνε ή ροπή προς τή ζωή κατά ώρισμένο τρόπο, ή τάση προς τήν πάλη τήν ιδιότητα. Η ροπή αúτη εκδηλώνεται όχι μόνο στην ύπαρξη, αλλά επίσης και στη χρησιμοποίηση του εργαλείου, μέ τήν έννοια μάλιστα ότι συχνά ή τέτοια χρησιμοποίηση προπορεύεται απ' τό όργανο, δείχνοντας έτσι πώς, γιατί ίσα ίσα ύπάρχει ή ροπή, έμφανίζεται τό όργανο και όχι τάχα πώς συμβαίνει τό αντίστροφο.

ΤΑ ΔΥΟ ΒΑΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ

Η πρώτη φορά ως τόσο όπου τό όνομα του Σοπεγκάουερ γίνεται όποσδήποτε γνωστό σ' έναν πλατύτερο κύκλο, είνε στα 1839. Μά τούτο δέν τό καθώρισε ή έπιτυχία τής κοσμοθεωρίας του. Άσπρόστατα επέτυχε ό φιλόσοφος σ' έναν διαγωνισμό που προκήρυξε ή Βασιλική Έταιρεία τής Νοσθηγίας. Το έργο εκείνο δέν είνε καν ένα κλέριο σύγγραμμα. Είνε ένα «ύπόμνημα» όπως τό χαρακτήρισαν. (1) τίτλος του, που είνε «Η έλευθερία τής Βούλησεως», μαρτυρεί κούλας για τό περιεχόμενό του. Φυσικά, απ' τά στοιχεία τής κοσμοθεωρίας του, καταλαβαίνει κανείς πώς ό Σοπεγκάουερ δέν μπορούσε νά ταχθεί μέ τό μέρος εκείνων που ύποστήριζαν τήν έλευθερία στη Βούληση. Έπανε κούλας τό τέτοιο ρεήμα κατά τήν εποχήν εκείνην, σάν αντίδραση στις θεωρίες προ πάντων του Λάμπιντε. Μαζί μέ τό βραβείο του, ό Σοπεγκάουερ πήρε και τόν τίτλο του μέλους τής Νοσθηγικής Ακαδημίας. Είταν δικαιολογημένη τέτοια άμειβή, γιατί ό φιλόσοφος δέν εξετάζει περιορισμένα τό θέμα του. Άνοίγει κούλας τό μεγάλο όρόμο του προς τό ήθικό πρόβλημα, που θ' αποτελέσει τό καταστάλαγμα τής άλλης θεωρίας του.

Στό μεταξύ, ή Έταιρεία των Έπιστημών τής Κοπεγχάγης προκήρυξε διαγωνισμό, μέ τό ερώτημα : «Πρέπει ν' αναζητήσουμε τήν πηγή και τά θεμέλια τής ήθικης στα άμεσα δεδομένα τής συνείδησης και στην άνάλυση των άλλων ούσιωδών διανοημάτων που προέρχονται από τή συνείδηση, ή μήπως (ν' αναζητήσουμε τά θεμέλια και τήν πηγή τής Ηθικης) σέ κάποιαν άλλην άοχή τής Γνώσης;» Καί ό Σοπεγκάουερ, ένα χρόνο έπειτα από τήν βράβευσή του, ύποβάλλει μέ πολλές έλπίδες νέα ύπόμνημα, που πιο ύστερα του δόθηκε τίτλος : «Τό θεμέλιο τής Ηθικης». Έπειτα, μαζί και τά δυό, θά έδοθούν σ' ένα τόμο, μέ κοινό τίτλο «Τά δυό βασικά προβλήματα τής ήθικης». Είνε, μετά τό «Ό Κόσμος σά θέλημα

(1) Η έξήγηση τούτη και μόνη, δείχνει όλοκλήρως τό πώς και από σημεύον τούτο ό Σ. περνά από ρεαλιστικές παρατηρήσεις σέ μεταφυσικά σημειώματα.

καὶ τὰ Φαντασμοὺς» τὸ βιβλίο ποὺ δίκαια συγκεντρώνει τὸ πιὸ ἐπισημονικὸ ἐνδιαφέρον ἀνάμεσα στὰ ἔργα τοῦ Σοπεργιάουερ. Σχετική ἐρμηγεία καὶ ἀποσπασμάτα παραθέτουμε στὰ παρακάτω κεφάλαια. Ἄς ἀναφέρουμε γιὰ τὸ ἱστορικὸ, ὅτι τὸ «ὑπόμνημα» δὲ βραβεύτηκε. Ὅχι γιατί δὲν εἶνε καὶ δὲ φαντάζει πᾶν ἓνα μνημεῖο φιλοσοφικῆς ἐργασίας, ἄλλοι στὸ εἶδος του. Μὰ ἐξ αἰτίας τὸ ὕβρεολόγιο, ποὺ ἀναβλύζει. Δὲν εἶνε πιά μόνον «οἱ τσαρλατάνοι», οὔτε πρόκειται μόνον γιὰ τὸν «ἄθλιο Ἑγγελιανισμό», γι' αὐτὸ «τὸ σχολεῖο τῆς προστηζιάς», γι' αὐτὴν τὴν «...ἐταιρεία τοῦ παραλογισμοῦ καὶ τῆς παραφροσύνης», τὴν «κίβδηλη σοφία» καὶ ποὺ συντελεῖ μόνον γιὰ «...νὰ χάνει κανεὶς τὸ μυαλό του». Μὰ τί μ' αὐτὸ, γὰρ μὴν τῆς κακοφανεῖ διόλου—λέει τῆς Λανικῆς Ἀκαδημίας, ἡ ἀπὸ μέρους του διαπίστωση πὼς Αὐτὴ τοὺς ἔχει περὶ πολλοῦ ὄλους τοὺς πιποτένιους, καὶ πρὸ πάντων μάλιστα ἕναν τέτοιο «βλίνα καὶ τσαρλατάνο πᾶν τὸν Ἑγγελο ποὺ οἱ ἀκαδημαϊκοὶ τὸν θεωροῦν ὡς «ἕπατο φιλόσοφο». Μαζί, μ' ὅλα αὐτὰ, βάζει χέρι καὶ στὸν ἴδιο τὸν Κάντ, ποὺ οὔτε λίγο οὔτε πολὺ τὸν χαρακτηρίζει πᾶν... ταχυδακτυλουργό. Ἔτσι καταλαβαίνει κανεὶς εὐκόλα πὼς δὲν εἶταν μπουρετὸ νὰ δεχτοῦν οἱ Λανοὶ Ἀκαδημαϊκοὶ τὴ μερίδα τους τουλάχιστον στὸ τσουβάλιασμα. Καὶ μ' ὅλο ποὺ ὁ Σοπεργιάουερ δὲν εἶχεν ἀνταγωνιστὴ στὸ διαγωνισμό, ἡ ἐργασία ἀπορρίφτηκε μὲ τὸ ἀκόλουθὸ αἰτιολογικόν.

Ἐἶς καὶ μόνος συγγραφεὺς ἐπεξεργάσθη ὅπως λύση τὸ προταθὲν κατὰ τὸ 1837 ζήτημα. (Παραβιάζεται ἡ διακήρυξις) Ἡ ἐρμηγεία αὕτη, συντεθεισα εἰς γλῶσσαν γερμανικὴν καὶ φέρουσα ὡς ἐπιγραφὴν «Ἔὸ κηρύσσειν τὴν Ἠθικὴν εὐκαλον, τὸ ἐδράζειν αὐτὴν ἔστιν (1) δυσχερές». Οἷκ ἔδοξεν ἡμῖν κοῖναι ταύτην ἀξίαν βραβεῖου». Ἐἴς ὅντι ὁ συγγραφεὺς, ἐκφεύγει τοῦ κυρίου θέματος.

Ἀπᾶνω σ' αὐτὸ τὸ μοτίβο γίνεται μιὰ κοινὴ βέβαια μεροληπιτικὴ, καὶ μόνον στὸ τέλος ἀναιρέρεται τὸ ὕβρεολόγιο, μὲ τὴν παρητήρησιν πὼς «δὲν πρέπει νὰ παρασιωπηθεῖ ὅτι πλεῖστοι τῶν συγγραφέων κυριωτέρων φιλοσόφων ἀναγράφονται μετ' ἀπρεπειῆς ἰσχυρῆς ὡστε αὐτοὺς δικαίως καὶ σοβαρῶς προσβάλλεσθαι».

1) Τὸ αἰτιολογικὸ τῆς Λανικῆς Ἀκαδημίας, ὅπως καὶ ἡ προκήρυξις, εἶνε στὰ λατινικά. Γι' αὐτὸ νομίσαμε πρὸ κατ' ἄλληλη τὴν τρίτου ἀπόδοσιν. Ὡς τόσα, οἱ ἀκαδημαϊκοὶ, νόμισαν καλὸ νὰ προσθέσωμεν ἐκεῖνὸ τὸ «ἔστιν» στὴν ἀρχικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Σοπεργιάουερ, ποὺ δίκαια στὴν προκειμένη ἀρτίπωση τοὺς περιέλασε γι' αὐτοὺς γιὰ τοῦτο, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἔτσι θέλησαν νὰ μειώσωμεν τὴν ἀλλοτρίαν ἐκφρασίην του.

Εἶνε τόσο βαρυσήμαντο σὲ ἔννοια ἀλλὰ καὶ στὸ ρόλο του μέσα στὴ σοπεργαουερικὴ κοσμοθεωρία, τόσο τὸ ζήτημα γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Βούλησιν, ὅσο καὶ γιὰ τὸ θεμέλιο τῆς Ἠθικῆς, ὡστε ἀναγκαστικὰ ἀφιερώνομε σ' αὐτό, εἰδικὸ κεφάλαιο παρακάτω, γιὰ τὴν σαφέστερη ἀνάλυσίν του.

Ἐπειτα ἀπ' αὐτό, τὸ μεγάλο περιστατικὸ ποὺ ἀνατάραξε στὴ Φραγκφούρτη τὴ ζωὴ τοῦ «ἐρημίτη» εἶταν οἱ ταραχὲς τοῦ 1848—49. Αὐτὲς ἔδωσαν ἀφορμὴ στὸν «ἠσυχαστὴ» νὰ ἐκφράσει ὅλη του τὴν ἀπέχθεια γιὰ τὸ «συρφετὸ» καὶ νὰ διακηρύξει πρὸ ξεκάθαρα τὶς κοινωνικὰς του ἰδέες. Ἄς ποῦμε πᾶνω σὲ τοῦτο τὴν ἀντίμασιν τοῦ σοπεργαουερισμοῦ, ποὺ ἀπ' τὴ μιὰν καταφέρεται ἐνάντια στὸν κρατικὸ ὄργανισμό, στὸ θρησκευτικόν, κτλ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, στέκεται μὲ τὸ μέρος τῶν θεσμῶν αὐτῶν, μόλις κινδυνεύει νὰ διαλυθεῖ ἡ τάξις.

«ΠΑΡΕΡΓΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ»

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1850, σὲ ἡλικίαν 62 χρονῶ, ὁ Ἀρθούρος Σοπεργιάουερ, ἀποτελεῖωντι τὸ τελευταῖον κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ ἔργο του, μὲ τίτλο σχεδὸν ἑλληνικόν: «Parerga und Paralipomena». «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα». Ὅμως αὐτὸ δὲ σήμαινε πρὸς τὸ βιβλίο τοῦτο θὰ ἔβλεπε ἀμέσως τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Γιατί, ὅπως λέει ὁ Γκρίννερ, ἡ σοπεργαουερικὴ «πίστις» εἶταν ἀκόμη τόσο μικρὴ, ἡ φήμη τοῦ συγγραφέα τόσο μέτρια, ὡστε οἱ ἐκδότες δὲν ἤθελαν ν' ἀναλάβουν τὰ ἔξοδα, μ' ὅλο ποὺ ὁ Σοπεργιάουερ προσκαταβολικὰ δεχότανε νὰ χαρίσει τὰ ποσοστά του. Μὰ τότε ὁ Μαρκοζιάουερ, ὁπισσώδηποτε ἀμετάπειστος, ἐπέμεινε στὴν ἀρνήσιν του. Ἄλλες τρεῖς τέτοιες ταπεινωτικὲς ἀρνήσεις ἀπὸ τρεῖς διαφορετικοὺς ἐκδότες, θάχει νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ συγγραφεὺς. Καὶ στὸ μεταξὺ ὁ καιρὸς περνᾷ. Μονάχα τὸν ἐρηζόμενον χρόνον, κ' ἀφοῦ ἔγιναν πολλὰς προσπάθειες, κάποιος βιβλιοπώλης τοῦ Βερολίνου, ὅμοιος ἄσχημος κ' αὐτὸς στὸ εἶδος του, ὁ Παγμ, δέχεται τέλος πάντων νὰ ἐκδώσει, παίρνοντας ὅλα του τὰ μέτρα γιὰ νὰ εἶνε ὅσο τὸ δυνατόν μικρότερη ἡ ζημίαν του. Ἐννὴ ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ εἶταν καὶ ὁ πολὺ περιορισμένος ἀριθμὸς στὰ ἀντίτυπα. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὸ νέο καὶ τελευταῖον αὐτὸ βιβλίο, ἔδινεν ὅλες τὶς ἐγγυήσεις πὼς εἶταν ἓνα θνησιγένητο. Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν οἱ ἄλλοι λόγοι ποὺ καθόριζαν

τήν τέτοια μοῖρα του, τὸ καταδίκαιεν ἀκόμη καὶ ὁ τίτλος ποῦ φαινότανε ἀλήθεια «ἀλαμπουργέζικος» στὸ πολὺ κοινό. Αὐτὸ τ' ἠμολογεῖ κα' ὁ Γκρίνερ. «Σὰν κορύφωμα—λέει—ὁ Σοπεργιάουερ εἶχε δώσει στὸ βιβλίο του τοῦτο, τὸ αἰὸ δημοτικὸ ἀπ' ὅλα του, τὸν πιὸ ἀντιδημοτικὸ τίτλο. Λές καὶ τόκαμε ἐπίτηδες γιὰ νὰ κατατρομάξει τοὺς ἴδιους τοὺς ἐκδότες του». Πιὸ ὕστερα, δὲν ἔλειψαν ἀκόμη καὶ κείνοι ποῦ θέλησαν νὰ δοῦν στὸν τέτοιο τίτλο, διάθεση «ανομιτισμοῦ»—ὡς λέγαμε—ἀν' ὄχι κα' ἀγνοτεία ἐμπορική, μὲ τὸ σκοπὸ τίχα νὰ ξαφνίσει ἓνας τέτοιος ἀκαταλαβίστικος μὰ καὶ «νεκρὸς» τίτλος, τὸ ἀγοραστικὸ κοινό. Αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ εἶνε ἀστήριχτη. Ὅπως πολλὰ φορὲς μὰ καὶ σωστὰ παρατηρήθηκεν ὡς τώρα, ὁ Σοπεργιάουερ, μ' ὄλο ποῦ γεννημένος ἐμπορος, μ' ὄλο ποῦ νοιαζότανε ἀπάντιστα γιὰ τὴν τύχη τῶν ἔργων του, τὰ κατ' ἄφερονε νὰ βρῶσαι τοὺς πιὸ ξεθωριάσμενους τίτλους. Αὐτὸ φάνηκε ἀπ' τὴν πρώτη του κιόλας διατριβή, ποῦ ὅπως ἔλεγε: «μύριζε φαρμακεῖο». Ἡ ἴδια ἡ μητέρα του ἔκανε τότες τὴν ἔξυπνη εἰς βίρας του. Κι' ἔλεγε γιὰ τὴν «Τετραπλὴ Ρίζα»—«Αὐτὸ, τὸ δίχως ἄλλο, πρέπει νὰ εἶνε καίτι γιὰ τοὺς σπετσέρηδες».

Τὸ «Γιὰ τὴν ὄραση καὶ γιὰ τὰ χρώματα» ἔκαμε ἄλλους νὰ ποῦν πὼς παρουσίαζε «πολὸν λίγα χρώματα ἱκανὰ ν' ἀρέσουν, καὶ νὰ προσελκύσουν». Ὅσο γιὰ τὸ «Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμός» ἔκαμε τὸν ἴδιο τὸν Χέρμπарт νὰ πεῖ πὼς «ἀναδίνει μυρονδιὰ Φιχτισμοῦ». Γιὰ τὸ «Θέλημα μέσα στὴ Φύση» εἰπώθηκε πὼς «θυμίζει τὰ παιδιάρια τῆς ἀμπελοφιλοσοφίας ποῦ ἔχουν κιόλας παλιώσει. Γιὰ «Τὰ δυὸ βασικὰ προβλήματα τῆς Ἠθικῆς» εἰπώθηκε πὼς «ἐκεῖνο ποῦ ἀπορρίφθηκε, σκότονε ἐκεῖνο ποῦ εἶχε βραβευθεῖ». Καὶ νὰ τώρα ὁ «γρίφος» μὲ τὸ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα». Στὴν πραγματικότητα, εἴταν ἀλήθεια τίτλος ποῦ ταίριαζε. Γιὰτὶ ἴσα ἴσα ὁ συγγραφέας ἔδινε ἓνα εἶδος συλλογὴ ἀπὸ «δευτερότερα» ὡς τὸ ποῦμε στοχάσματα—ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος—καὶ συμπληρώματα ποῦ εἶχαν παραληφθεῖ ἀπ' τὰ προηγούμενά του ἔργα. Εἴταν μὴ σειρὰ «ἀρθρα» λίγο ἢ πολὺ μεγάλα, κα' ἀνάμεσα σ' αὐτὰ, «κομμάτια» ποῦ μονάχα τους εἶχαν δικούς τους τίτλους, σὺν πὸ ἐντυπωσιακοὺς γιὰ τὸ μεγάλο κοινό.

Ἔτσι, κατὰ καιροὺς δημοσιεύτηκαν σὲ διάφορες ξενόγλωσσες μεταφράσεις καὶ σὲ λίγο ἢ πολὺ ξεμοναχιασμένα σὲ αὐτοτελεῖς τόμους, ὄχι μόνο οἱ «Ἀφορισμοὶ πάνω στὴ σοφία τῆς ζωῆς» καὶ «Γιὰ τὴν γυναῖκα», ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὰ κομμάτια «Συγγραφεῖς καὶ ἄφρος», «Γιὰ τὴν θρησκεία», «Ἠθικὴ, Δίκαιο καὶ Πολιτικὴ», «Μετα-

φυσικὴ καὶ αἰσθητικὴ», «Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη τῆς Φύσης», «Ἀποσπάσματα ἀπ' τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας».

Δὲν ἔλειψαν ἐκεῖνοι ποῦ πιστεύουν πὼς, τὸ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα» ἔχει ἐνδιαφέρον εὐθὺς ἔπειτα ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος κτλ». Κι' ἄλλοι ἔφτασαν ὡς τὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βιβλίου τούτου εἶνε ἀνώτερο ἀπ' ὅτι παρουσιάζουν ὅλα τ' ἄλλα μαζί.

Τὸ τελευταῖο τοῦτο εἶνε μιὰ χοντροκομμένη ὑπερβολή, μιὰ ἐπινόηση γιὰ ἐμπορευτικὴ κατανόηση καὶ τὴν βρήσαν οἱ ἐκδότες ποῦ ἀνάλαβαν κατὰ καιροὺς τὴν ξεμοναχιασμένη εἴτε τὴν κούτσουρημένη ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Πιὸ σοβαρὰ θὰ μπορούσε νὰ συζητηθεῖ ἡ πρώτη ἀποψη. Ὡς τόσο τὴ νομίζουμε κα' αὐτὴν ἀστήριχτη. Γιατί, ἀναμφίβολα,—κι' ἀπ' ὅσα ἐξηγοῦμε στὸ παρακάτω κεφάλαιο—τὸ εὐθὺς ἔπειτα ἀπὸ τὸ «Ὁ Κόσμος κτλ» σύγγραμμ ποῦ ἔχει ἐνδιαφέρον πάνω στὸν σοπεργιαουερισμό, εἶνε «Τὰ δυὸ βασικὰ προβλήματα τῆς Ἠθικῆς». Ὡς τόσο, τὸ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα» παρὰ τὸν «παιδικὸ» του τίτλο, εἶνε βιβλίο κατὰ πολὺ πιὸ εὐκολοδιάβιστο, τουλάχιστον σὲ ὁρισμένα μέρη του. Γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίστηκε σὺν τὸ «πρὸ δημοτικὸ βιβλίο» τοῦ Σοπεργιάουερ. Σχεδὸν διαμαρτυρήθηκε γι' αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς του, γράφοντας μάλιστα στὸν Φραουενσταϊτ γιὰ νὰ τοῦ ἐξηγήσει περὶ τοῦ ἀντίθετο. «Ἦναι αὐτονόητο, ὅτι τὸ ἔγραψα πρὸ πάντων γιὰ τοὺς λόγιους. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ ποῦ παρεμβάλλω...». Ὅσο γιὰ τὸ «δημοτικὸ» χαρακτηρισμ, τονίζει ὅτι: «Εἶμαι δημοτικὸς μόνο γιατί εἶμαι συγκαταβιατικὸς». Πέρα ἀπ' αὐτὸ, καὶ πέρα ἀκόμη ἀπ' τὴν πολλὰς καὶ διάφορες ἐξηγήσεις ποῦ ἔδωσαν πρὸ πάντων φίλοι ἢ ὁμοῦθεάτες κα' ὁπαδοὶ τοῦ Σοπεργιάουερ, παρημοιάζοντας τὸ βιβλίο πότε μὲ «γαλλικὸ ἄλλος ἀρχαίου ρυθμοῦ» πότε ἀναγνωρίζοντας πὼς «τὸ βιβλίο του προσφέρει τροφὴν χορταστικὴν, κάπως ξινόπικρη», πότε λέγοντάς το «μεταλλεῖο στοχασμῶν» ποῦ προκαλεῖ θάμπος, κτλ. κτλ. πέρα ἀπ' αὐτὰ, γεγονὸς παραμένει ὅτι, σὰν «πάρεργα» καὶ «παραλειπόμενα», τὰ κομμάτια τοῦ βιβλίου τούτου, μοιάζουν σχεδὸν αὐτοτελεῖ. Ἐνῶ εἶνε πραγματικὰ σύνδετα μὲ τὴν ὅλη θεωρίαν, ὡς τόσο, δὲ βάζουν τὸν ἀναγνώστη σὲ κόπο ν' ἀνατρέξει στὴ σύνδεση αὐτὴν. Πολλὰ νοήματα παρουσιάζονται ἔτσι σὺν «ξεκάρωτα», σὰ στοχάσματα ἐπιγραμματικὰ καὶ σὺν ἀφορισμοῖ. Αὐτὰ κάνουν ἀμεση ἐντύπωση, κινοῦν ξεκούραστα τὸ ἐνδιαφέρον. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως, ἔτσι σκέτα καὶ ξε-

μοναχιασμένα, ελάχιστη δίνουν ιδέα για τὸ ὅλο ἔργο τοῦ Σοπεργάουερ. Κι' ἔτσι δίχως νὰ φταίει βέβαια διόλου γι' αὐτὸ ὁ συγγραφεύς, τὸ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα», πολὺ παραπάνω μάλιστα χάρι σὲ ἐκδοτικές ταχυδακτυλουργίες, στάθηκε ὅτι χρειάζεται γιὰ τὴ «ανομιαρία» καὶ γιὰ τὰ «κολυβογράμματα» ποὺ θέλουν νάχουν ιδέα «περὶ Σοπεργάουερ». Πολὺ πρὸ ἀξιοπρόσεχτο πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἔργο, εἶνε ὅτι, ἀποδόθηκε σὲ τοῦτο τὸ «ἄνοιγμα τοῦ δρόμου» γιὰ τὴ δημοσιότητα τοῦ σοπεργαουερισμοῦ. Οὔτε αὐτὴ ἡ κρίση, μπορεῖ κατὰ τὴ γνώμη μας νὰ στηριχτεῖ. Βέβαια—ὅπως εἶπαμε—ἔχει μιστυρικὰ «δημοτικότητας» τὸ βιβλίο. Καὶ πραγματικά, αὐτὸ πρὶν ἀπ' ὅλα γνώρισε ὁ κόσμος ὁ πολὺς μόλις «ὁ Νεῖλος ἔφτασε στὸ Κάιρο» του. Μὰ τοῦτο ἔγινε πρὸ πάντων, γιατί, εἶχαν ἀλλάξει οἱ κοινωνικὲς συνθήκες, καὶ τὸ μεγάλο κοινὸ εἶταν πᾶν ὄριμο γιὰ τὴν ἀπαισιοδοξία. Ἄς ποῦμε ἀκόμη, ὅτι τὸ «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα» ἀποτελεῖ ἓνα «ἁρμονικὸ» ἀντίβαρο, στὴν «Τετραπλὴ Ρίζα». Ὅπως ἐκεῖνο τὸ σύγγραμμα, τὸ χρονολογικὰ πρῶτο, ἀνοίγει τὸ δρόμο, ἄλλο τόσο αὐτό, τὸ χρονολογικὰ τελευταῖο, δείχνει τὸ τέρας καὶ τὸ ὀλοκλήρομα.

Καὶ τὸ πολὺ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα, συμπληρώνει πρὸ πάντων, τὸ μεγάλο κεφάλαιο τῆς σοπεργαουεριστικῆς Ἠθικῆς, ὅμοια ὅπως συμπληρώνει τὴ σοπεργαουεριστικὴ κοινωνιολογία, τὴν Αἰσθητικὴ κτλ.

ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

(Τὰ θεμέλια, τὸ ἀέτωμα καὶ ἡ πρωτοτυπία της)

Ἄνισως καὶ δὲν εἶχε ὁ σοπεργαουερισμὸς τὴν Ἠθικὴν του ;..

Δὲ θὰ βλέπαμε τὸν ἀποχρῶντα λόγον του, σὰ θεωρία φιλοσοφική. Ὁλόκληρη ἡ μοντέρνα θεληματικιστικὴ θὰ φάνταζε τὸ πολὺ πολὺ, σὰ μιὰ ἀκατανόητη ἀνθαιρεσία, ἂν ὄχι κώλας, σὰν ἀνειρωγενῆς κα' ὀνειροδότης ὀπτασιασμὸς.

Στὴν ὅλη τεκτονεῖα του τὸ βουλευσιαρχικὸ ἐτοῦτο αἰκοδόμημα, τρένει ἀπὸ μιᾶς ἑξαρχῆς πρὸς τὸ ἀέτωμά του : στὴν Ἠθικὴν του. Γι' αὐτὴν, χρειάστηκε νὰ παρουσιαστεῖ ὁ αἰσθητὸς ὁ κόσμος σὰ φαντασμὸς. Γιατί, μέσα στὸν τέτοιο φαντασμὸ, μονάχα μποροῦσε νὰ σταθεῖ τὸ θέλημα σὰν ἀρχικὴ καὶ ἔσχατη οὐσία σ' ὅλο τὸ Σύμπαν. Κι' ἔτσι ξεπρόβαλε—ὡς εἶδαμε—ἡ Ἀπαισιοδοξία. Αὐτῆς τῆς Ἀπαι-

σιοδοξίας τὸ ἀναπότρεπτο συμπέρασμα, ἀλλὰ κι' ὁ τελικὸς σκοπὸς, εἶνε ἡ σοπεργαουεριστικὴ Ἠθικὴ, δίχως τὴν προηγούμενη της, στὴν ὅλη, τὴν πολὺπλευρῆ πρωτοτυπία της.

Ἄπ' τὸ κατώφλι της ἀκόμη, μᾶς ὑποδέχεται ἡ Ἠθικὴ αὐτὴ μὲ ἓνα ξάφνισμα συγκλονιστικόν. Ἀρνιέται ὀρθὰ κοφτὰ τὸν ἴδιο της τὸν ἑαυτὸ. Δὲν εἶταν μπορετὸ νὰ τὸ ξεφύγει τοῦτο, μιὰ κι' ἔπρεπε ν' ἀρνηθεῖ προκαταβολικὰ τὴν ὀποιαδήποτε Ἠθικὴν, εἴτε προγενέστερη εἴτε μελλούμενη. Καὶ νὰ ἡ αὐτοἀρνηση.

Ἴ μπορεῖ, τὸ κάτω τῆς γραφῆς νὰ εἶνε ἓνα ὀποιοδήποτε ἠθικὸν σύστημα, κατὰ τὸν Σοπεργάουερ ; Κάτι τὸ πέρα ὡς πέρα κούφιο κι' ἀδειανὸ καὶ ξένο ἀπ' ὀποιαδήποτε ἐφαρμογὴ σὲ πράξεις τίς ἀνθρώπινες. Τοῦτο πρέπει νὰ συμβαίνει ἐπειδὴ : εἴτε εἶνε Φιλοσοφία ἢ Ἠθικὴ, εἴτε δὲν εἶνε.

Ἄν δὲν εἶνε φιλοσοφία, τότε φῶς φανερὸ δὲν εἶνε Ἠθικὴ. Κάτι χειρότερο μάλιστα : εἶνε «τσαρλατανιά». Καὶ δὲν τὴν κάνει διόλου ἠθικώτερη τὸ ὅτι τὴν παρουσιάζουν, πότε σὰν πρόσταγμα, πότε σὰν καταναγκασμὸ, πότε σὰ ζωοφυλάκιον, σὰ σκιᾶτρο γιὰ φοβέρα, οὔτε ὅταν ὑπόσχεται «πουριμουὰρ» εἴτε ἡ βραβεῖα κι' ἀμοιβές. Ἄπ' τὴ στιγμὴ ὅπου μπαίνει τὸ συμφέρον ἢ ὁ τρόμος, ὁ ὑπόλογισμὸς κι' ἡ ὀπισθόβουλη ἐλπίδα, πάει περίπατο ἡ ἠθικὴ συνείδηση. Γι' αὐτὸ, ὅσοι παρουσιάζουν τὴν Ἠθικὴν σὰν ὄδηγὸ γιὰ μιὰν ὀρισμένη ἐνέργεια, ὅσοι γιὰ τέτοιο ἓνα πρακτικὸ σκοπὸ τὴν διδάσκουνε, αὐτοὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε παρὰ «κουφιοκέφαλοι καὶ βλάκες» ἂν ὄχι «τσαρλατάνοι», σὰν ἄτομα, καὶ στὸ σύνολον τους «ἑταιρεία θαυματοποιῶν», «ταχυδακτυλουργοὶ» τῆς κακῆς ὥρας, ἂν μὴ κοινοὶ ἀπατεῶνες.

Οὔτε ὁ μεγάλος Κάντ βρῖσκει ἔλεος πρὸς σὲ μιὰ τέτοια κρίση. Ἔτσι, πάει κώλας περίπατο τὸ γνωστὸ τουλάχιστον ἐκεῖνο «ἡμισυ» τοῦ Ὀλου, ποῦ—ὅπως ξαίρουμε—τὸ εἶπαν «πρακτικὴ» εἴτε «ἐφαρμοσμένη» Ἠθικὴ.

Ἄν πάλι παραδεχτοῦμε τὴν Ἠθικὴν ὡς φιλοσοφία, ἓνα καὶ μόνο κρᾶμα μπορεῖ νὰ εἶνε : ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη Θεωρητικὴ, ὅπως—κατὰ Σοπεργάουερ πάντοτε—ὀλόκληρη ἡ Φιλοσοφία. Δηλαδὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε ἄλλο ἔξὸν ἀπὸ ἀφηρημένη μεταφυσικὴ. Καὶ τίποτ' ἄλλο. Πρὸ πάντων, δὲν μπορεῖ νὰ προβάλλει σὰν ὄδηγητὴς στὴν πράξη, οὔτε νὰ διαφωτίζει τὴν ἐνέργεια. Κι' οὔτε πᾶ ἔχει νόημα σὰν τὴν παρουσιάζουν γιὰ Διδασκαλία.

«Ἡ ἀρετὴ δὲ διδάσκεται, ὅπως δὲ διδάσκεται οὔτε ἡ μεγαλοφυΐα. Ἡ ἰδέα ποῦ σχηματίζουσι οἱ ἠθικολόγοι γιὰ τὴν ἀρετὴν, εἶνε στείρα καὶ ἄγονη. Τὸ νὰ ἐλπίζουμε πὼς τὰ συστήματα ἠθικῆς καὶ οἱ ἠθικολογίες μας μποροῦν νὰ κάμουν ἀνθρώπους ἐνάρετους, εὐγενεῖς καὶ ἀγίους, εἶνε τόσο θεαπάλαβο αὐτό, ὅσο καὶ τὸ νὰ φανταστοῦμε πὼς μὲ τὰ ἐγχειρίδιά μας τῆς αἰσθητικῆς μποροῦν νὰ κατασκευαστοῦν ποιητές, γλύπτες, ζωγράφοι καὶ μουσικοί».

* * *

Μὰ ὁ Ἀριστοῦρος Σοπεργάουερ δὲν ἐννοεῖ ν' ἀρήσει πίσω του ἀναπόδειχτα. Καὶ νὰ τ' ἀποδείγματί του, στὰ βασικότερα τουλίξι-στον σημεία τους.

Ἄν δὲν εἶταν ἐξαναγκασμός, ἡ παρακλίση, ἡ δόλοισι, ἂν δὲν εἶταν χωροφύλακας εἶτε τῆς Βασιλῆς μὲ τὰ δῶρα—ὅπως θὰ λέγαμεν ἡμεῖς—ἂν εἶται ἢ ἄλλοιῶς μποροῦσε νὰ μὴν εἶταν συμπε-ροντολόγια, αὐτὴ ποῦ οἱ «τῆραμπίσηδες» τοῦ στοχασμοῦ τὴν ἀνομι-ζουνε ἐφαρμοσμένη ἠθικῆ, —πρῶτα δηλαδὴ ἀνήμερο κα' ἀπό-σικο—πάλι... τὴ νόημα θὰ εἶχεν ἡ Διδασκαλία τῆς; Καὶ ποιὸν χει-ροπιαστό, ποιὸν ἠθικὸ σκοπὸ θὰ εἶταν μπορετὸ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τάχατες; Μήπως ἄραγε, δείχνοντας στοὺς ἀνθρώπους τὸ «ἀγαθόν», τὴν «ἀρετὴν» ἀπὸ τὴ μιά, κα' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν «κακία»; Μήπως φωτίζοντας τὸ δρόμὸ τὸ σωστὸ, θὰ συντελοῦσε ὥστε αὐτὸν νὰ δια-λέξουν οἱ «ἐνάρετοι», κα' αὐτὸν ν' ἀκολουθήσουν, ἀφίνοντας πίσω ὅλους τοὺς ἄλλους δρόμους τῆς κακίας; Μὰ πρῶτα κα' ἀρχή, ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὴ χρεωζόμενη ἐλευθερία στὴ θέλησή του, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ διαλέξῃ μὲ μόνον τὸ ἠθικὸ κίνητρο; Καὶ μπορεῖ μή-πως κανεὶς, στερημένος ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη βούληση, ν' ἀκολουθή-σῃ ἀβίαστα τὸ δρόμὸ ποῦ προτιμᾷ; Μπολεῖ δηλαδὴ ξεκαθαριστὸν τὸ πρόβλημα γιὰ τὴν ἐλεύθερη τὴ βούληση ἢ ἀπόκρισι σ' αὐτό, εἶνε ἡ ἀναπότρεπτη προϋπόθεσι γιὰ τὸ ξεκίνημα πρὸς τὴν ἠθικὴ τὴν ἐφαρμοσμένη ἢ γιὰ τὸ ὀριστικὸν σταμῆμα στὴν πλέρια ἀρηρημένη καὶ τὴ μεταφυσικὴ μονάχη ἐννοια τῆς ἠθικῆς. Βέβαια—ἐξακολου-θεῖ ὁ Σοπεργάουερ—οἱ θεολόγοι δὲν ἔκαμαν ἄλλο παρὰ νὰ μᾶς διδάσκουν τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησις γιὰ νὰ στηρίζουν πάνω σ' αὐτὴν τίς ἠθικὰς διδασκαλίας τους. Μὲ τούτους δὲν μπορεῖ νὰ συνεννοηθεῖ ἓνας πραγματικὸς φιλόσοφος. Γιατὶ ἀπλούστατα δὲν ὀρ-θολογίζονται. Δογματίζονται. Εἶτε μεταχειρίζονται τὸ ὑλτίμα ratio theologorum.⁽¹⁾

1) Ὁ βασιλεὺς-Ἰλιος (Λουδοβίκος 14ος τῆς Γαλλίας) εἶχε χωρίζῃ ἀπένω στὰ κανόνια του σὰν ἔμβλημα ultima ratio regum, ποῦ θὰ πεῖ

Μένουν ὅμως ἐκεῖνοι οἱ φιλόσοφοι ποῦ δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ «κρυμμένοι θεολόγοι», κάτω ἀπὸ μάσκα φιλοσοφική. Καὶ εἶνε ἀκόμη καὶ οἱ ψευτοφιλόσοφοι ποῦ δὲν φροντίσανε νὰ γίνουν οὔτε καν «μασκαράδες τῆς θεολογίας». Ἐἴ ὅλοι αὐτοί, εἶνε οἱ ἐπικίνδυ-νοι. Ἐπειδὴ: τὰ λένε ἔτσι μιά, τὰ λέν κα' ἄλλοιῶς καὶ τὰ κλωθῶ-γυροῦνε, καὶ τὰ φέρνουν βόλτα, ὅπως οἱ θαυμαστοποιοὶ στὴν ἐμπο-ροπανήγυρη. Καὶ κεῖ ὅπου σηκώνεις τὸ καπάκι τῆς θεωρίας τους, γιὰ νὰ βρεῖς μέσα τὸ σωστὸ καὶ τὴν ἀλήθεια, προβάλλει ξαφνικά, ἔστω καὶ σὰν κλειψίγαμο, ἡ ἐλεύθερη βούλησις. Ξεκινοῦν λοιπὸν ἀπ' τὴν ἀφρηρία τῆς ψυχῆς. «... ἡ ὁποία ψυχὴ πρόπει σώνει καὶ καλὰ νὰ εἶνε στὴ ρίζα καὶ στὴ φύτρα τῆς ἓνα ὄν γνωστικόν, ἀκόμη μάλιστα καὶ σκεπτόμενον, ποῦ ἔρχεται στὸν κόσμον ἐφο-διασμένο προκαταβολικά μὲ ἀφηρημένες ἐννοιας, κα' ἔτσι προβάλλει σὰ νὰ λέμε: ὡς ὄν βουλευτικόν».

Τοῦτο—πάντα κατὰ τὸν Σοπεργάουερ—σημαίνει πὼς «ὅλιος διόλου ἐνάντια στὴν ἀλήθεια» οἱ τοιοῦτοι κατασκευάζουν τὸ θέ-λημα σὰν ἓνα δευτερότερο στοιχεῖο καὶ βάζουν πρὸ προστὰ ἀπ' αὐτὸ τὴ Γνώσις, ἐνῶ αὐτὸ εἶνε τὸ δευτερότερο. Θεώρησαν μάλιστα τὸ θέλημα σὰ μίαν πράξη τοῦ στοχασμοῦ ταυτίζοντάς το μὲ τὴν κρίσις. Τέτοιες ἀντιλήψεις παρουσίασαν πρὸ πάντων ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Σπινόζα. Ἄν τοὺς κίστενε κανεὶς, ὁ ἄνθρωπος θάπρεπε νὰ εἶτανε αὐτὸ ποῦ εἶνε μονάχη ἔπειτα ἀπὸ μιὰ πράξη τῆς γνωστι-κῆς του ἰκανότητος. Ὁ καθένας μας ἔρχεται τάχα στὴ ζωὴ σὰν ἓνα ἠθικὸ μηδέν, γνωρίζῃ τὰ πράματα τοῦ κόσμου τούτου, κα' ἔπειτα ἀνάλογα μὲ τὴ γνώσις του ἀποφασίζει δὴθεν νὰ γίνῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, νὰ δράσῃ κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Λένε πὼς θὰ μποροῦσε μάλιστα μιὰ φορὰ ποῦ θ' ἀποχτούσαμε νέες γνώσεις, νὰ υἱοθετήσουμε κατὰ τὸ κέρρι μας ἓνα νέον τρόπο ζωῆς, μιὰ νέα δράσις, δηλαδὴ νὰ γίνῃ ὁ καθένας μας ἓνας ἄλλος ἄνθρωπος. Ἐπι-πλέον, καὶ πάντα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσις, θάπρεπε τάχα ν' ἀρ-χίζαμε ἀπὸ τὸ νὰ παραδεχτοῦμε πὼς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο εἶνε καλὸ κα' ἔπειτα νὰ τὸ θέλουμε. Ἐνῶ στὴν πραγματικότητι, ἀρχίζουμε πρῶτα νὰ θέλουμε γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς αὐτὸ ποῦ θέ-

«ἔσχατον ἐπιχείρημα τῶν βασιλέων» ἐνάντια στίς δημογεροῖς. Κατὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανástasi, διάφοροι σήτορες ἀνάτρεψαν τὸ ἔμβλημα, καὶ χα-ρακτήρισαν τὴν ἐνοσιλη δημογεροῖα ὡς ultima ratio populi, δηλ. «ἔσχατον ἐπιχείρημα τοῦ λαοῦ». Ὁ Σ. συνεχίζοντας, ἀποκαλεῖ: ultima ratio theolo-gorum τὸ «ἔσχατον ἐπιχείρημα τῶν θεολόγων», δηλ. τὰ βασιανιστήρια, τίς πυρὸς κτλ., τόσο τῶν Ἱεροξεταστῶν, ὅσο καὶ τὰ καταπιεστικὰ μέτρα ἄλ-λων ἱερωμένων ταγμάτων.

λούμε, και γιατί τὸ θέλουμε, εἶνε' κάτι καλό. Κατὰ τὸν Σοπεγ-
χάουερ, ἀναποδογυρίζονται ἔτσι οἱ ρόλοι και παρουσιάζονται τὰ
πράγματα ἀπ' τὴν ἀνάποδη. «Νὰ γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲ θὰ μπο-
ροῦσε ν' ἀποφασίσει ὅστε νὰ γίνει τέτοιος ἢ ἄλλος ἄνθρωπος ἀπ'
ὅ,τι πραγματικά εἶνε. Ἀλλὰ εἶνε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα αὐτὸ πού
εἶνε». Ἔτσι λοιπὸν «... Μὲ τὴν παλιὰν ἀντίληψη, ὁ ἄνθρωπος θέ-
λει νὰ εἶνε ἐκεῖνο πού γνῶρισε. Κατὰ τὴ δική μου γνῶμη, ὁ ἄν-
θρωπος μπορεῖ νὰ γνωρίζει τὸ τί εἶνε». Καὶ νὰ πάνω στὴν ἐλευθε-
ρία τῆς βούλησης, ἓνα χτυπητὸ παράδειγμα:

«Ἄς φαντασθοῦμε λ. χ. ἓναν ἄνθρωπο σταματημένον καταμεσῆς
τοῦ δρόμου καὶ νὰ λέει μέσα του: Εἶνε ἡ ὥρα ἐξῆ ἀπογευματινῆ. Τέ-
λειωσα τὸ μερόκαμά μου. Τώρα μπορῶ νὰ πάω περίπατο. Ἡ μάλλον
μπορῶ νὰ πάω στὸ καφενεῖο. Ἀλλὰ μπορῶ πλὴς ν' ἀνέβω και στὸ
καμπαναριὸ γιὰ νὰ δῶ τὸ ἡλιοβασιλεμα. Ὅμοια μπορῶ νὰ πάω στὸ
θέατρο. Ἡ ἀκόμη μπορῶ νὰ κάνω ἐπίσκεψη στοῦ φίλου μου Τάδε, ἐξὸν
κι' ἂν προτιμῶ τὸ φίλο μου Δεῖνα. Τέλος μπορῶ ἀκόμη και νὰ βγῶ ἀπὸ
τὴν πόλη μέσα, νὰ διατρέξω τὸν ἀπέραντὸ κόσμον και νὰ μὴν ξαναγυ-
ρίσω πιά ποτέ. Ἐχω τὴν ἀπόλυτην ἐλευθερία νὰ πραγματοποιήσω
ὅποιονδήποτε ἀπὸ τίς πράξεις αὐτές. Ὡς τόσο δὲ θὰ ἐπωφεληθῶ ἀπ'
τὴν ἐλευθερία αὐτήν, γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστον. Ἀλλὰ κατὰ προτίμησιν,
κι' ὄχι λιγώτερον ἐλεύθερα, θὰ γυρίσω σπιτί μου σιμὰ στὴ γυναῖκα μου...

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος τοῦτος μιλεῖ ἔτσι, εἶνε τὸ ἴδιον κι' ἀπαράλλα-
χτο σὰ νάλεγε τὸ νερό:

— Μπορῶ νὰ ξεσηκωθῶ σὲ κύματα τεράστια! (Καὶ βέβαια μπορεῖ,
μὲ τὸν ὄρον ὅμως νὰ βρῶκεται στὴ θάλασσα και μάλιστα νὰ φυσᾷ
μάνιασμένος ἀέρας). Μπορῶ νὰ ξεπεταχτῶ ἀπ' τὰ ψηλά στὸ γκρεμῖο,
κοχλάζοντας κι' ἀφρίζοντας. (Μπορεῖς! μπορεῖς, ἐκεῖ ὅπου σχηματίζεις
καταρράκτη). Μπορῶ νὰ πεταχτῶ ἐλεύθερα στὸν ἀέρα σὰ μιὰ ὕψη
στήλη. (Φυσικά! Ἄν πιάσουν και σὲ κάνουν συντριβάνι). Μπορῶ μάλι-
στα νὰ βράσω και νὰ ἐξατμισθῶ ὅπως διόλου. (Σύμφωνοι, ἀλλὰ σὲ
ἐκατὸ βαθμῶδες θερμοκρασία). Ὡς τόσο γιὰ τὴν ὥρα δὲ θὰ πράξω τί-
ποτα ἀπ' ὅλα τοῦτα. Ἀποφασίζω μάλλον νὰ παραμείνω αὐτὸ πού
εἶμαι τώρα δά: μιὰ λιμνούλα καθαρὴ και ἡρεμὴ ὅπου καθρεφτίζεται ὁ
οὐρανός...

Ὅπως τὸ νερὸ δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ὅλα ὅσα λέει πὼς τὰ μπορεῖ
ἐξὸν κι' ἂν δημιουργηθοῦν οἱ αἰτιώδεις ὄροι γιὰ τὴ μίαν ἢ τὴν ἄλλη ἐκ-
δήλωσιν, τὸ ἴδιον κι' ὁ ἄνθρωπος πού λέμε δὲν θὰ μποροῦσε νὰ πράξει
τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ πού βάζει μὲ τὸ νοῦ του ἐξὸν κι' ἂν συντρέ-
ξουν ἀνάλογες προϋποθέσεις. Ἐφ' ὅσον τὰ τέτοιου εἴδους ἐλατήρια δὲν
ἐπεμβαίνουν, ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀνίκανος. Ὅμοια ὅμως κι' ἀπαράλλαχτα
ὅπως τὸ νερὸ, μόλις αὐτὸς βραθεῖ στὶς ἀνάλογες συνθήκες, τότε πρέπει
ὅταν ἐπέμβουν τὰ ἐλατήρια, νὰ δράσει ἔτσι».

Βέβαια, δὲν ἐξαντλοῦμε ἐδῶ, τὰ ὅσα πλατύτερα ἀκόμη και λε-
πτομερέστερα ἀναπτύσσει ὁ Σοπεγχάουερ, γιὰ ν' ἀποδείξει σὲ τί
πλάνη βρίσκονται «κάμποσοι ψευτοφιλόσοφοι μὲ στεῖρον μυαλό».

Ὡς τόσο, εἶνε κίολας φανερό πὼς ἀποδείχνει στὸ ἐπώτερό της τὴν
κουφάλα τῆς ἐφαρμοσμένης Ἠθικῆς, ἀπ' τὴ στιγμὴ ὅπου αὐτὴ πα-
ρουσιάζεται τάχα σὰ Διδασκαλία ἢ σὰν κίνητρο, ἀντὶ νὰ παραμείνει
μέσα στὸ μεταφυσικὸ της ἕξιμονάχισμα, ψυχρὴ κι' ἀδιάφορὴ και
ἀδρανὴς μπροστὰ σὲ κάθε τί πού θὰ μποροῦσε νὰ εἶνε εἴτε «ἀγα-
θὸ» και «ἀρετὴ» εἴτε «κακία» και «ἀνήθικο».

Ναὶ ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν τέτοια ἄρνησιν τοῦ ἴδιου της τοῦ
ἑαυτοῦ, τί θέσιν μπορεῖ πιά νάχει ἡ ἴδια τούτη Ἠθικὴ μέσα στὸν
ὄλο σοπεγχαουερισμό; Ὅταν ἡ Καθολικὴ πρὸ πάντων κριτικὴ—ἡ
πιὸ συστηματικὴ ὡς τώρα πού τοῦ ἔγινε—ἀνακάλυψε αὐτὴν τὴν
ἀχίλλειον πέτρην, πού ἐξ ἄλλου διόλου δὲν τὴν ἔκρυψε ὁ Σοπεγ-
χάουερ, πρόσταξε νὰ βαρέσουν οἱ καρπίνες γιὰ νὰ ἐορτασθῆι ὁ
θρίαμβος. Μὰ πέρα κ' ἔξω ἀπὸ τὴ θρησιμβολογία ἐκείνην, ἐμεῖς
τώρα ἄς παρατηρήσουμε ὅτι τόση τόλμη χρειάστηκε ὥστε νὰ στεί-
λει μόνος του τὸν ἑαυτὸ τοῦ ὁ Σοπεγχάουερ στὸ βυθὸ τέτοιου γρε-
μοῦ ἀνυπαρξίας, και μόνο ἔτσι νὰ μπορέσει ἔπειτα νὰ σηκωθῆι μὲ
τόση ἀλκή και τόση μαεστρία πού οὔτε τὴν ὀνειρεύτηκαν οἱ σχοι-
νοβάτες τῆς ἀράδας, οἱ φτηνοὶ ἐπίγονοι τῶν σοφιστῶν. Γιατί θεώ-
ρησαν τὴν Ἠθικὴ σὰ Διδασκαλία οἱ προγενέστεροί του; Ἀπλού-
στατα, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν ἔτσι κάθε ξέχωρη Ἠθικὴ, εἴτε ὅλες
μαζὶ οἱ προκάτοχες, τὴν προσπάθειαν τους, γιὰ νὰ ἀθῆσουνε τοὺς
ἀνθρώπους σὲ δράσιν και μάλιστα σὲ μιὰ δράσιν πού τὴν φαρρῶ-
σανε κοινωνικὰ συμφεροντικὴ. Καὶ μάλιστα γιὰ νὰ τῆς δόσουνε
σ' αὐτὴν τὴν δράσιν, μιὰν ὄψη ἠθικὴν, δηλαδὴ ἀνθρώπινην, πού
ν' ἀναβλύζει μέσα ἀπὸ συνείδησιν, ἀνάγειραν ὀλοκληρὸ οἰκοδόμημα
μ' ἓναν παράδεισον και μὲ μιὰ κόλασιν. Στήριζαν τὸ οἰκοδόμημα
αὐτὸ στὴν «ἀρετὴν» ἀπὸ τὴ μιὰ και στὴν «κακίαν» ἀπὸ τὴν ἄλλη:
δηλαδὴ στὸν... ἀέρα.

Ἐνῶ ἡ δικὴ του Ἠθικὴ, πᾶσι νὰ κάνει ὅπως διόλου τὸ ἀντί-
στροφα, νὰ σταματήσῃ κάθε δράσιν, και νὰ μουδιάσῃ κάθε ἐνέρ-
γεια, ἔστω και πρὸς τὸ δρόμον πού τὸν νομίζουν ἢ τὸν πιστεύουνε
καλὸ οἱ προσηγόμενοι ἠθικολόγοι. Ἡ πράξι κ' ἡ ζωὴ ἀπάδειξαν,
πὼς δὲν ὑπάρχει τέτοιος δρόμος παρὰ μονάχα τὸν φαντάζεται ἡ
Γνώσις τῶν ἠθικολόγων. Μὰ κ' ἂν ὑπῆρχε, δὲ θὰ εἴταν ἠθικός
ἀπ' τὴ στιγμὴ πού θὰ πέφτει ἡ λεοντὴ του και ἡ ξεκουρελιασμένη
μάσκα του, και θὰ φανέρονε τὴ συμφεροντολογία οὐσία του. Μὰ
κι' ἂν δὲν εἴταν ἔτσι, ἡ γνώσι τοῦ «ἀγαθοῦ» και τῆς «ἀρετῆς» ἢ
τῆς «κακίας», δὲ θάβρισκε τὴ θέσιν της παρὰ μέσα σὲ μιὰν φτιαχτὴ

συνείδηση του ατόμου, που ενάντια της θα ξεπρόβαλλε το αλλίθευτο ψυχόρμητο το μαζικό, για να ωθήσει σ' ένα αντίστροφο αγαθό, που μπορεί να μην το ξέρει ακόμη ή Γνώση του, αλλά το νιώθει έσω και σαν ένστικτο ή κοιμισμένη ακόμη κοινωνική συνείδησή του. Και να που η αρχική ενέργεια, να η δράση που ανάψανε οι ηθικολόγοι, μπορεί για ένα ώριμο χρονικό διάστημα να δεχτεί τη βίαιη την ώθηση ή και το δόλωμα, όμως αργά ή γρήγορα, ξαγριεμένη μάλιστα με τη βοήθεια των ίδιων των ηθικολόγων, χαλυβδωμένη ακόμη μέσα στη συμφεροντολογία, θ' αλλάξει απλούστατα κατεύθυνση, όπως δά έγινε και με της ίδιας εποχής τα πράγματα, τότες που συγκλονίστηκε η Ευρώπη απ' τον έμφύλιο το απαράγραφο.

Βέβαια, δεν τα λέει έτσι απλά, απ' την κοινωνική τους τουλάχιστον άποψη, ο Σοπεγκάουερ. Και δεν είχε τυχαίο γιατί αποφεύγει στο κειράλιο της Ηθικής, την απλουστευμένη ανάλυση. Δύο βασικοί συντρέχουν λόγοι. Κι' οι δύο σύνδετοι. Ο ένας είναι τοῦτος. Θάχανε ο Σοπεγκάουερ το ίδιο το προσωπικό του κύρος, απ' τη στιγμή που θα γδυνότανε τη φιλοσοφική του τήβεννο, για να φανεί γυμνός έρευνητής των έγκοσμίων. Είταν ακόμη εποχή όπου κυβερνοῦσαν οι φιλόσοφοι το στοχασμό, και όχι οι κοινωνιολόγοι χειραφετημένοι. Μά δεν είταν μονάχα ζήτημα για γόητρο — ως ποῦμε — φιλοσοφικό. Απ' τη στιγμή όπου ήθελεν αφαιρεθῆ η φιλοσοφική ή ὄψη απ' το Σοπεγκάουερ, θάχανε το βίαιον της ή μεταφυσική του. Και δίχως το πολύτιμο γι' αὐτὸν ὄργανο τοῦτο, τὸ ἀπόλυτα ἀπαραίτητο γιὰ τὸ σκοπὸ του, ὁ σοπεγκάουερ θὰ προβάλλε σαν παραλογισμός. Τὸ δεύτερο πάλι τὸ λόγο, σύνδετο — ὅπως εἴπαμε — θὰ τὸν γνωρίσουμε ἀπάνω στὴν ὄρα του.

Ἔτσι ἢ ἀλλοιῶς, ἔπρεπε νὰ τσακίσει ἡ δράση, ἡ καθε δράση, στὰ σύγγραμμά. Και νὰ πὸν ἀπὸ τὴν πλευρὰ κα' ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴν, καμμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴς ἠθικὴς τὴς προγενέστερες δὲν ἔχει τόσα δικαιώματα στὴν κυριολογία καὶ στὸ νόημά της, σαν ἂν τὴ δρασὴ, καὶ μάλιστα ὀλοκληρωμένη, ὅσο ὁ Σοπεγκάουερ.

Μὰ τὸ τέτοιο καὶ τόσο ἀντιδραστικὸ συγκρότημα, μετὴν ἀντικατάσταση τὴς ἠθικὴς Διδασκαλίας ἀπὸ κατὶ ἄλλο κα' ἀγνωστο ὡς τὴν ὄρα, μετὴν κατάργηση τὴς «ἀρετῆς» καὶ τὴς «κακίας», μετὴν ἠφύγκη καὶ ἀδιάφορη τὴ στάση του μπροστὰ στὸ ὅποιοδήποτε ἀγαθὸ ἢ πονηρὸ, δὲν εἴταν μπορετὸ νὰ στηριχτεῖ παρὰ μονάχα σ' ἕνα ξεκάθαρο καὶ ξεκαθαρισμένο ἔδαφος. Γι' αὐτὸ χρειάστηκε νὰ γκρεματσακιστοῦνε πρῶτα τὰ παλαιὰ συστήματα στὸ σύνολό τους, νὰ σαρωθοῦνε τὰ ἐρεσπιά τους, νὰ καθαρῶναι, νὰ παστρευ-

τεῖ ὁ τόπος καὶ τότε νὰ μποῦνε τὰ θεμέλια καὶ οἱ βάσεις τὴς νέας, τὴς πρωτότυπης τὴς ἠθικῆς, που ὅπως εἴπαμε, θάπρεπε πρῶν ἀπ' ὅλα νὰ μὴν εἶνε Διδασκαλία.

Γι' αὐτὸ πρῶν προχωρήσουμε, ταιριάζει νὰ κοντοσταθοῦμε μπρὸς στὴν ἀλύπητη, στὴν ἀνελέητη τὴν κριτικὴ, καὶ μπρὸς στὸ δίχως οἴκτο ξεκουρέλιασμα τοῦ καθε τί που παρουσίαζαν οἱ ἠθικὴς οἱ προγενέστερες.

Γιὰ νὰ τὴς ἀπογυμνώσει τὴς προγενέστερες τοῦ ἠθικὴς σ' ὅλη τὴ στερημένη ἀπὸ ἠθικὰ στοιχεῖα γύμνια τους, χρειάστηκε ν' ἀρχίσει ἀπ' τὸ νευραλγικὸ σημεῖο τους, νὰ φτάσει βαθύτατα ὡς τὸ μεδούλι του. Τὴς χώρισε πρῶτα κα' ἀρχὴ σὲ δύο μεγάλες ομάδες. Ἀπὸ τὴ μὰ εἶνε οἱ ἠθικὴς που δίδαξαν οἱ θεολόγοι κα' ἀπὸ τὴν ἄλλη κείνες που διδάσκουν οἱ φιλόσοφοι. Στὸς θεολόγους, ὅλα τὰ ἠθικὰ ζητήματα τὰ κινεῖ ἕνας κοινὸς ἄξονας μετὴν δύο πόλους που γύρω ἀπ' αὐτοὺς πρέπει νὰ περιστρέφεται τὸ Σύμπαν. Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς πόλους: ἀνταμοιβή, ἢ ἀκριβέστερα ὑπόσχεση.

Ὁ πόλος τοῦτος δὲν εἶνε καλὰ καλὰ ξεκάθαρος στὸ θετικὸ του νόημα. Λέγεται: Παράδεισος. Ὁ ἄλλος πόλος, εἶνε πάλι ἀνταπόδοση, ἀλλὰ σὲ τιμωρία, σὲ κολασμὸ, σὲ βάσανα χειρότερα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, διαρκέστερα, ἀτέλειωτα. Εἶνε: ἡ Κόλαση. Μετὴν μόνη τὴ διαφορά ἔτι μπρὸς στὸν ἀσύλληπτο καὶ ἀκατανόητο Παράδεισο, ἢ Κόλαση στὴς περισσότερες θρησκείες φαίνεται σαν κατὶ πρὸ χειροπιαστὸ καὶ πρὸ εὐκαλονόητο: καζάνια, φλόγες, πίσσα, σκοτάδι, τζεβεβούληδες κτλ. Τοποθετημένοι μαζί οἱ δύο πόλοι, μέσα σὲ μιὰν χωροφυλακτικὴ καζάρια, στὴν ἠθικὴ συνείδηση, που εἶνε ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νόχια χωροφυλάκας ἢ ἴδια, μετὴν βούρδουλα στὸ ἕνα χέρι, μετὴν κεντρὶ καὶ μετὴν λιβανιστήρι στ' ἄλλο, μετὴν συχωροχάρτια, μετὴν σακκούλα γεμάτη καλούδια.

Ὅχι πὸς θεωρεῖ ὁ Σοπεγκάουερ σαν κατὶ τί κακὸ τὴ χωροφυλακτικὴ. Οὔτε τὸ καμντοῖ κα' ὁ βούρδουλας εἶνε ἀνώφελα. Κακὸ ἀποδειχγεται ὅμως ἡ ἠθικὴ-χωροφυλάκας, γιατί εἶνε ἀνώφελη. Ἐπειδὴ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ξεσκεπαστεῖ μόνη της. Κακὸ εἶνε νὰ συγχίζονται τὰ χωροφυλακτικὰ τὰ πράγματα μετὴν τὰ ἠθικὰ. Εἶνε λοιπὸν ἀνόητος ὁ κόμπος τῶν θεολόγων. Ὅσο γιὰ τὸν κοινὸ τὸν ἄξονα που συνδέει τοὺς δύο πόλους, αὐτὸς εἶνε πλέρια ἀποτυχημένη ἐπινόηση. Εἶνε ἡ ξεκάθαρη συμφεροντολογία. Κι' ὅχι πὸς τὸ συμφέρον θὰ εἴταν ἀξιοκατάκριτο, ἀν' ἴσως τὸ παραδεχόντανε ἐνιαῖο οἱ ἄνθρωποι. Μὰ τὸ κακὸ εἶνε πὸς ἐκεῖνο που παρουσιάζεται κα' ἀσυνέρον γιὰ τὸν ἕνα, μπορεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ σαν ἀσύμφορο

για τον άλλο. Τάχατες δι θεολόγοι δὲν προσπαθῆσαν νὰ τὰ ἐνοποιήσουν τὰ σύμφερόντα; "Εἶ, ἴσα ἴσα αὐτὸ εἶταν ἡ γκάριφ τους ἡ τρικούβερτη. Γιατὶ διάλεξαν τὴ χειρότερη τὴ μέθοδον γιὰ μιὰ τέτοια ἐνοπόληση: τὴν ἠθικὴ Διδασκαλία. "Τὶ νὰ διδάξεις ἀπ' τὴ μιὰ ὅταν ἡ καθήμερὴν ζωὴ σὲ διαψεύδει ἀπ' τὴν ἄλλη;

"Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πολὺ πολὺ πὸν κατάρφραν οἱ θεολόγοι, εἶνε νὰ πείσουνε τοὺς εὐκολόπιστους, πὸς ἡ παραμικρὴ τους ἀγαθοεργία καταγράφεται σὲ κατάστιχα καὶ πὸς ἡ κάθε καλωσύνη εἶνε μιὰ συναλλαγματικὴ πὸν τὴν τραβῶμε στὴν Τράπεζα τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ μιὰ τοποθέτηση, πὸν χάρη σὲ τεράστιον τόκο καὶ σὲ ἀνατοκισμὸν θὲ ν' ἀποφέρει κάποτε κάποτε κέρδη τόσο ὑπέρογκα ὥστε νὰ μὴν τὰ ὄνειρεύτηκε οὔτε κ' ὁ πῶ ἀχόρταγος ὁ τοκογλύφος. Ἀκόμη μάλιστα δὲν ἀποκλείεται ἡ τέτοια τοκογλυφία καὶ πρὶν ἀπ' τὸν παράδεισον ἀπὸ χέρι σὲ χέρι. Γι' αὐτὸ δὲ βλέπουμε τοὺς ἐνάρετους ἐκείνους θρησκους νὰ πετοῦνε κάποιον κόκαλον στὸν πεινασμένο ἢ κάποιον ψιχουλον στὸν διακονιάρη, ὥστε ἀκούοντας τὶς εὐχὰς τοῦ εὐεργετημένου, δὲν ἀποκλείουνε διόλου πὸς χάρη στὴν ἀγαθοεργία τους... ἴσως ξυπνήσουν κάποιον πρῶτ, ντυμένοι «στὸ πετσί μέσα ἐνὸς Κροίσου»;

Λοιπὸν μποροῦν νὰ εἶνε ἠθικὰ αὐτὰ τὰ πράγματα;

Νὰ γιατί εἶνε ἀνόητο νὰ περιμένουμε ἀπὸ τοὺς θεολόγους νὰ κατασκευάσουν ἠθικὴν, τόσο μάλιστα παράλογη, ἀσύμφορη κ' ἀνήθηκη. Νὰ γιατί οὔτε φιλόσοφος μπορεῖ νὰ εἶνε κανεὶς οὔτε ἠθικιστής, σὰν εἶνε θρησκος. Ἐπειδὴ εἶνε καὶ πεισιματάρης οἱ θρησκείες. "Ὅταν ἀντιληφτοῦν τὶς γκάριφ τους δὲν ὀπισθοχωροῦν ἢ δὲν τὰ καταφέρνουν νὰ συγχροιστοῦνε ἔγκαιρα.

Ἀφοῦ καὶ ἔξαντλήσει ὁ Σοπεργάουερ τὸν πῶ ἄγριον ἐξάψαλμο ἐνάντια στὶς θρησκείες, καίτι θὰ τὶς ἀναγνωρίσει. Τουλιάχιστον, ὀρισμένες τους ἔχουν ἀπαισιόδοξο περιεχόμενο, ὅπως ἡ Χριστιανισμὸς—κατὰ τὴν κρίση του.

Μὰ τί νὰ πεῖ κανεὶς, γιὰ: «κείνων καὶ τούτων...» Βέβαια, δὲ θὰ ξεμακραίνουμε στὸ ὄβρολόγιό του. Καὶ οὔτε μποροῦμε ἐδῶ, νὰ τοὺς περιάσασμι ἕναν ἕνα ἀπὸ τὴν ἐπιθεώρηση πὸν τοὺς περνᾷ ὁ ἴδιος. Ἄς μᾶς ἀρκεσει γιὰ τὴν ὄρα, ὁ μέγας Κάντ, πὸν τὸν ἀναγνωρίζει καὶ σὰ μοναδικὸν του Λάσκιαλον, παρουσιάζοντας τὸν ἑαυτὸν τὸν σὰν τὸν πῶ πῶ πῶ καὶ ἄξια θεμιτοφύλακα τοῦ καντιανισμοῦ. Λοιπὸν τοῦτος ὁ Κάντ, μὲ καίτι «χόκους-κόκους»⁽¹⁾, κατάρ-

φερει νὰ ντύσει φιλοσοφικὰ τὸ Χριστιανισμὸν μεταμφιέζοντάς τον, μόνο καὶ μόνο γιὰ ν' ἀντικαταστήσει τὸ χωροφύλακα τῶν θεολόγων, μ' ἕναν ὑποθετικὸν ἐπιλοχίαν μέσα στὸ κεφάλι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκανε ὁ Κάντ τὴν ἠθικὴν: πρόσταγμα. Εἶταν ὁ μόνος τρόπος πὸν ἐπινόησε, ὥστε νὰ καταργήσει τὴν συμφεροντολογία, καὶ νὰ τὴν ὑποκαταστήσει μὲ τὴν τάχα ἀσυμφεροντολογία ἐκείνη «κατηγορηματικὴν προσταγή». Αὐτὴν ὁ Σοπεργάουερ τὴ θεωρεῖ ξεκάρφωτη καὶ δίχως νόημα ἄλλο. Λέει πὸς ἀντὶς κατηγορηματικὴν, εἶνε μόνον ὑποθετικὴν προσταγή. Τοῦ φαίνεται πολὺ ἀμφίβολο τὸ ὅτι τάχατες τὴ νοιώθει ὁ καθένας μας μέσα του, καὶ ὑπακοῦμε α' αὐτὴν, δίχως νὰ νοιαζόμεστε οὔτε γιὰ κόλασιν οὔτε γιὰ παράδεισον. Ὅστε, πάλι λιγώτερο μπουνταλάς, ἐκεῖνος ὁ χωροφύλακας τῶν θεολόγων, μπροστὰ στὸν καντιανὸν τὸν ὑπαξιωματικὸν τὸν τόσο ἀπίθανο.

Σὲ κάπως φιλοσοφικώτερον διάλεκτο ὅλ' αὐτὰ σημαίνουν, ὅτι ἡ «κατηγορηματικὴν προστακτικὴν» τοῦ Κάντ δὲν εἶνε κίνητρο ἠθικόν, γιατί εἶνε καίτι καθαρὰ ὑποθετικὸν καὶ ἀτελέσφορο. Εἶνε καίτι χειρότερον ἀπ' τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, γιατί εἶνε ἡ ἴδια: Ἐνας Χριστιανισμὸς ἀπ' τὴν ἀνάποδον, μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ μὲ τὰ πόδια πάνω. Ἔτσι τῆς λείπει καὶ τὸ θρησκευτικὸν τὸ ἔρεισμα, καὶ γι' αὐτὸ φαίνεται σὰν... ἀνισόρροπη. Ὁ Χριστιανισμὸς τουλάχιστον ἀρχίζει μὲ τὴν πίστη στὸ θεὸν καὶ τὴν στηρίζει ἔστω καὶ ἄσχημα στὴν Ἀποκάλυψη. Ἀπ' αὐτοῦ κ' ἔπειτα, γίνεται ἡ θρησκεία συννεπὴς μὲ τὸν ἑαυτὸν της. Ἀναγνωρίζει ἕνα θέλημα, ἔστω κ' ἂν τὸ λέει θεϊκόν.

Ἐνῶ ὁ Κάντ τὰ φέρνει ἀνω κάτω ὅλα αὐτὰ. Ξεκινᾷ ἀπ' τὸν Καθῆκον, σὰν καίτι τὸ ἀπόλυτον, κ' ὡς τόσο ἀνεξήγητον—ὅπως τ' ὀμολογεῖ—καὶ δὲ βρίσκει ἄλλην ἐρμηνείαν ἔξον ἀπὸ μιάν «μάταιαν καὶ κούφιαν διαλεκτικὴν». Μόνον ἔπειτα ἀπ' αὐτό, καὶ χάρη σ' αὐτό, τὰ καταφέρνει ἐπιτέλους ὁ Κάντ νὰ φτάσει στὸ θεόν, πὸν τὸν θεωρεῖ ἀπόρροια τοῦ Καθῆκοντος, καὶ μάλιστα σὰν ἀπόρροια μόλις παραδεκτικὴ, καίτι ἄλλο παρὰ ἀναπότρεπτη ἢ ἀναγκαια, στηρίζοντας ὡς τόσο πάνω της τὴν ἠθικὴν του ὀλόκληρη. Σὰ νὰ μὴ φτάνει τοῦτο, κάνει—λέει—καὶ μιάν ἄλλη «λιθροχειρίαν» ὁ μέγας Κάντ. Παίρνει τὶς ἠθικὰς ἀρχὰς γιὰ ἠθικὰ θεμέλια, ἢ ἂν τὸ θέλουμε ἀκριβέστερα, γιὰ θεμέλιο καὶ βάση τῆς ἠθικῆς. Τοῦτο πολὺ πῶ εὐκολονόητον, μᾶς ἐξηγεῖται λίγο παρακάτω.

Πέρα ἀπ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, μπορεῖ ποτὲ ἡ ἠθικὴ νὰ χρησιμοποιήσει μέθοδον ἄλλη, ἔξον ἀπ' τὴν Διδασκαλίαν; Πῶς ἄχι!... θ' ἀποδείξει ὁ Σοπεργάουερ. Εἶνε καὶ βρίσκειται μιὰ μέθοδος πῶ ἀποδο-

(1) Συνηθισμένη φράση, ἀκαταλαβίστικη κατὰ τὰ ἄλλα, πὸν λέει κάθε τόσο οἱ ξένοι ταχυδακτυλουργοί, ὅταν σὰν τοὺς ἡμέτερον «κατακλιθεῖς» ἀνακατεῖναι τὰ συνέργα τους.

τική από κάθε διδαχή, κι' από νοουθεσία, κι' από λογική, κι' από γνώση. Είναι ένας τρόπος ασύγκριτα πιο δραστηριός, απ' όλους όσους στηρίζονται στο λογισμό. Ένας μηχανισμός γοργός, ταχύρυθμος, σχεδόν κεραυνοβόλος, τόσο στην ενέργεια όσο και στην αντενέργειά του. Μ' αυτόν, η Ήθική δε χρειάζεται πια ούτε φοβέρα ούτε καλόπιασμα, ούτε θεούς ούτε δαίμονες, ούτε κόλαση ούτε Παράδεισο, ούτε άφηρημένες αρετές ούτε ασύλληπτες κακίες. Της είναι άλλως διόλου περιττό να έρευνά και να γνωρίζει το «άγαθό», είτε να διαπιστώνει το «πονηρό». Κι' απέ, το πιο σπουδαίο απ' όλα, περιττεύει πια απ' άκρη σ' άκρη η ελεύθερη θέληση. Απεναντίας μάλιστα, απ' τη στιγμή όπου θά λείψει το τελευταίο ίχνος της βουλητικής ελευθερίας, τόσο και πιο ακαταμάχητο προβάλλει το νέο τούτο κίνητρο.

Ποιό είναι τούτο; Μην περιμένουμε να μας το ονομάσει ξεκάθαρα ο Σοπενχάουερ. Έχει το βασικό της λόγο, τούτη η παράλειψη. Στο μεταξύ όμως, αντί να πνιγώμαστε σε μια δαχτυλήθρα νερό,—ώς φρόντισαν να κάμουν του κόσμου οι λογιάτατοι—δεν έχουμε καν ανάγκη να μαντέψουμε το τόσο εύκολονόητο. Γιατί φρονιάζει μόνο του. Πρόκειται—θά τόχει κάποιος εύρει ο αναγνώστης—για την ΥΠΟΒΟΛΗ.

Αυτή άγει και φέρει, και άτομα και μάζες. Αυτή μπορεί, εκεί όπου είναι ανήμπορη ή διδαχή, εκεί όπου χρεωκοπεί ή νοουθεσία.

Μπορεί αλήθεια, η Υποβολή, να μεταβάλλει σε βολίδα έναν κουτσό, όπως μπορεί επίσης και να καθηλώσει ένα σαρανταπόδαρο. Μπορεί να ξυπνήσει κοιμισμένο, όμοια όπως αποκοιμίζει τον ξυπνό. Να κάνει εθιμικό έναν παράλυτο, είτε να προκαλέσει άκαμψια σε άεικίνητον οργανισμό. Να στείλει προς τη δύση εκείνον που πορεύεται για την ανατολή, όπως έπλσης και τ' αντίστροφο. Να δεκαπλασιάσει δύναμη, ή να ξεριτίσει την όρμη. Να συγκολλήσει τ' ασυμβίβαστα είτε να διαιρέσει την ενότητα. Να παγώσει δίχως ψύξη, ή να φλογίσει δίχως θερμή. Χορταίνει πεινασμένους μ' ανύπαρκτους άρτους, πατίζει δίχως νερό διαβάλους, πληρώνει κάπνους δίχως αντιμίσθιο.

Με πολύ λιγότερα τέλος πάντων λόγια, μπορεί η Υποβολή να αντικαταστήσει την πραγματικότητα με φαντασίωση, κι' αντίστροφα τον κόσμο τον χειροπιαστό να τον δείξει φάντασμα. Σ' αυτό άπείνω, ως μας συχωρεί ή κ' έδω ή παρένθεση.

* * *

ΠΑΡΕΝΘΕΣΗ. Προτιήτερα από τον Σοπενχάουερ, στην περιοχή της Έπιστήμης, η υποβολή είχε πια χάσει το μυστηριακό της χαρα-

κτήρα. Είχεν έξ άλλου διαπιστωθεί πως για να υποβληθεί κανείς, δεν είναι σώνει και καλά ανάγκη να ύπνωτίζεται, κι' ότι ο ύπνωτισμός δεν είναι παρά μια φάση, μια κατάσταση μονάχα της υποβολής. Μά ούτε πάλι κι' ο καθείς που φαίνεται ξυπνός, σημαίνει σώνει και καλά πως είναι «ύπνωτισμένος». Παράλληλα, δεν είναι πάντα απαραίτητο στην άσκηση υποβολής να έμφανίζεται ένας «υποβάλλον» κι' ένας «υποβαλλόμενος». Όλοκληρωμένη υποβολή είναι η **αύθυποβολή**.

Από τον περασμένο αιώνα, δύο περίφημες Σχολές, «των Παρισίων» και «του Νανού», όπως τις ώνόμαζαν με αντίθετες απόψεις, έδωσαν ώθηση μεγάλη πάνω στην αντικειμενική την έρευνα. Από τις έρευνες εκείνες ξεπρόβαλλαν, ανάμεσα σε πολλά και διάφορα άλλα, τ' στοιχεία που πρό πάντων μας ενδιαφέρουν έδω. Διαπιστώθηκε πως, ή υποβολή έχει σα συνακόλουθό της την παθητική ύπακοή, την άβουλη. Πολλές φορές, μπορεί να ξεκινά ή τέτοια ύπακοή από μιάν θέληση όλότελα ενάντια.

Χαρακτηριστική είναι ή περίφημη θέση κάποιου ειδικού (του Ντυράν ντε Γκρό) που θέλησε να γενικεύσει το δεδομένο τούτο, πάνω σ' όλόκληρο το φαινόμενο της υποβολής, αποκλείοντας όπωσδήποτε τον ενεργό βουλητικό ρόλο του υποβαλλόμενου.

Τον Ντυράν δεν τον ικανοποιούσε μάλιστα ούτε ο έκφραστικός χαρακτηρισμός: «υποκείμενο» όπως ώνόμαζε το υποβαλλόμενο πρόσωπο. Και άλλαξε μάλιστα τον όρο «υποβολή» αντικαθιστώντας τον με το χαρακτηρισμό «**υπόταξη**», (που πάλι να πεί υποταγή ή εξάρτηση από ξένην έξουσία).

Ο όρος αυτός παράμεινε μέσα στο στενό επιστημονικό ιδίωμα, για να χαρακτηρίζει ίσα ίσα αυτό που θέλει ο έφευρέτης του, με τη διαφοράν όμως ότι, χάρη στην επέμβαση του πολλού Μπερνέμ (Bernheim) τ' πράγματα λίγο ή πολύ διαφωτίστηκαν. Δηλαδή δεν είναι πάντα σώνει και καλά απαραίτητο, να δρά μ' αντίθετη απ' τη δική του βούληση το υποκείμενο. Όταν εκείνος που υποβάλλει έχει την ίδια βούληση με τον υποβαλλόμενο, φυσικό είναι να μην παρουσιάζεται βουλητικό νέκρωμα, άλλ' απεναντίας να πολλαπλασιάζεται ή θέληση του υποταγμένου. Άλλοιως, κατά τον ίδιο τον Μπερνέμ, μπορεί πολύ καλά, και «όμαλά» να περάσει το υποκείμενο απ' την υποβολή στην υπόταξη.

Από γενικώτερη πάλι ψυχολογική άποψη, ως συγκρατήσουμε τον πιο καθολικό όρισμό που δίνει στην υποβολή γενικά ή Σχολή του «Νανού». Αυτή χαρακτηρίζει στην οποιαδήποτε πλευρά της την υποταγή σα «λειτουργία που χάρη σ' αυτήν μια οποιαδήποτε ιδέα μπαίνει στο ξένο μυαλό και γίνεται παραδεχτή απ' αυτό». Τέλος, ενδιαφέρει ακόμη να συγκρατήσουμε το πόσο σφαιερό αποδείχτηκε εκείνο που για μια περίοδο είχε γίνει απ' όλους σχεδόν πιστευτό. «Ότι δηλαδή τ' πιο έπιρρηπή υποκείμενα είναι σώνει και καλά: οι γυναίκες και οι νευροπαθείς. Έρευνες συστηματικές απέδειξαν, ότι, όχι μόνον δε συντρέχει ανάγκη να είναι κανείς νευροπαθής για να υποστεί υποβολή αλλά κι' αντίστροφα, σε πολλές περιπτώσεις νευροπάθειας, άποτυχαίνει πέρα ως πέρα ή υπόταξη. Η πλάνη είχε δημιουργηθή, γιατί παραξηγήθηκε ένας άλλος ψυχολογικός συντελεστής της υποβολής: ή **εύκισθησία**. Οι αίσθηματικές, ή ακριβέστερα οι συναισθηματικές ψυχοσυνθέσεις και χαρακτήρες, βέβαια υποβάλλονται εύκολώτερα, δίχως να είναι καμιά ανάγκη να μεσολαβήσει είτε ή ψυχοπάθεια είτε το φύλο. Αυτό ενδιαφέρει, για

τὸ συναισθηματικὸ—ὅπως θὰ δοῦμε—χαρακτήρα τῆς σοπεγχαουερικῆς ἠθικῆς. Ἀλλὰ ἐνδιαφέρει ὅμοια, ἂν μὴ καὶ περισσότερο, ἡ ἀποδειγμένη διαπιστῶσις τοῦ ἴδιου τοῦ Μπερνέμ. Ὅτι δηλαδή, πολὺ παραπάνω ἀπ' τὸ ἀναπτυγμένον ἢ ζωηρὸ συναισθημα, εὐκολύνει τὴν ὑποβολὴν ἢ συνήθειαν τῆς ὑπακοῆς. Ἀπόδειξεν ὁ εἰδικὸς αὐτός, μὲ στατιστικὰς, πὼς πολὺ παραπάνω ἀπ' τοὺς συναισθηματικοὺς τύπους, ὑποβάλλονται οἱ στρατιωτικοί, καὶ μὲ τὴν σειρά τους ἔπειτα οἱ ὑπάλληλοι, γιὰ τὴν εἶνε συνηθισμένοι στὴν καθημερινὴ ὑπακοήν καὶ ὑποταγήν σὲ ξένο ἀπ' τὸν ἑαυτοῦ τους θέλημα.

Ἀκόμα ἓνα στοιχεῖο ποὺ θὰ μᾶς χρειαστεῖ, εἶνε ὅτι, ὅσο πῶς πολὺ παρατείνεται ἡ ὑποβολή, τόσο ἀναπτύσσεται ὁ αὐτοματισμὸς στὴν ἀβουλή δράση τοῦ ὑποκειμένου. Καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ αὐτοματισμοῦ εἶνε ἀντίστροφα ἀνάλογη μὲ τὸ ἀδυνατίσμα τῆς προσωπικότητάς του, ποὺ μπορεῖ μάλιστα νὰ κατανήσει λίγο ἢ πολὺ χρόνιο. Ἀλλοιώσεις προσωπικότητάς μπορεῖ νὰ ἐνσκήψουν καὶ κατὰ τρόπον κεραυνοβόλο, καὶ νὰ ἐκδηλωθοῦν εὐθὺς ἀφοῦ ἀκόμη παύσει ἡ ἐνεργούμενη ὑποβολή.

Ὅστε λοιπὸν, ἐνῶ τὴν κάθε ἠθικὴν, θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν προσονομάσουμε «διδάξιμη» ἢ «διδασκτική», ἐτούτῃ δῶ τοῦ Σοπεγχαουερ, σωστὸ εἶνε νὰ τὴν ποῦμε, ἠθικὴ ΥΠΟΒΛΗΤΙΚΗ. Ἀλήθεια εἶνε πὼς τὰ σύνορα τῆς Διδασκτικῆς δὲ χωρίζονται μὲ σινικὰ τέλη ἀπ' ἐκεῖνα τῆς ὑποβλητικῆς ἠθικῆς. Συμβαίνει κ' ἐδῶ συχνά, νὰ σύγχίζονται λίγο ἢ πολὺ ἢ μὰ μὲ τὴν ἄλλη τους στὰ κοινὰ τους σημεῖα, στὸ πέρασμά τους.

Πολὺ παραπάνω ἐκδηλώνεται ἡ τέτοια «μεθοριακὴ», ἄς τὴν ποῦμε, σύγχιση, ὅταν καὶ σκόπια, εἴτε ὁ «διδάσκων» δυναμώνει τὴν διδασκίαν μὲ ὑποβλητικὰ στοιχεῖα, εἴτε ὁ «ὑποβάλλων» στηρίζει τὴν ὑποβολήν του σὲ ἀναλυτικὰς ἐξηγήσεις. Ζωντανὸ παράδειγμα τοῦ δευτέρου παρουσιάζει ὁ Σοπεγχαουερ. Μ' ὅλα τοῦτα καὶ παρὰ τὴν ἀναπτρεπτή, εἴτε «φυσικὴ» εἴτε σκόπιμη, ἐπαυρὴν ἀνάμεσα στὶς δύο μεθόδους, κάθε μὴ διατηρεῖ τὸ δικό της χαρακτήρα, τὴν ἰδιότυπη μοοφή της καὶ τὸ ἀνάλογο περιεχόμενό της. (1)

1) Δὲ θὰ περιμένουμε βέβαια, νὰ μᾶς τὰ πεῖ ὅλ' αὐτὰ, κ' εἶται ξεκάθαρα μάλιστα,—πάνω στὴν ὑποβλητικὴ ἠθικὴ—ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγχαουερ. Τὸ ἀντίστροφο θὰ εἶταν τουλάχιστον ἀπλοῦς ἀπὸ μέρους του. Γιὰ τὴν φανερότητα πρὶν ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα, ὡς ἀντιυποβλητικὸ. Σαίρονται δὲ λίγο ὡς πολὺ ὅλοι μας, πὼς αὐτοὶ ποὺ ὑποβάλλουν, κατὰ κινῶνα ἀπυφάνουν νὰ προσειδοποιήσουν. Ἡ τουλάχιστον, οἱ προκειομασίαι καὶ ἡ προδιάθεση, ἐμφανίζονται πολλὰς ὡς πειθῶ. Αὐτὸ ἴσα ἴσα συμβαίνει καὶ στὸν Ἀρθούρο Σοπεγχαουερ. Μ' ὅλα τοῦτα ὅμως, οὔτε καὶ παρασιωπῶ ὅλως διάλου τὴν μεθόδόν του, στὸ ὑποβλητικὸν τῆς νόημα. Πρῶτα κ' ἀρχή, φαίνεται κ' ἐναντιοειδητὴ καὶ ἐμπρόθετῃ αὐτὴ ὑποβολή.

Πολλὰς φορές μάλιστα, ξεπέφτει ἴσως τὸ ἀντιεπιστημονικὸ παιδιάρ-

Ἐπειτα ἀπ' αὐτὰ καταλαβαίνουμε εὐκόλα τί πάει νὰ ἐξηγήσει ὁ σοπεγχαουερισμὸς, προσφεύγοντας στὴ διαίσηση, στὴν αὐτογνωσίαν, στὴν αὐτοσυνειδησίαν. Πάει νὰ ἐπιτύχει τὸ μούδιασμα τοῦ θέλω, τὸ νέκρωμα τῆς ἀνταγωνιστικῆς ἐνεργείας στὸν ἐνσυνείδητο τὸν κόσμον, δηλαδή στὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον.

Σ' αὐτὰ μέσα τὰ πλαίσια προβάλλει τὸ ὑποβλητικὸ περιεχόμενον. Νὰ ἡ περίληψίς του :

Ἐπάρχουν τρία μόνο βασικὰ ἐλατήρια στὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Ὅλα τὰ κίνητρα ποὺ εἶνε μπορετὸ νὰ ὑπάρξουν, λειτουργοῦν μονάχα χάρις στὰ τρία τοῦτα κίνητρα ποὺ εἶνε : α) Ὁ ἐγωϊσμὸς, ποὺ θέλει τὸ δικό του καλόν. Αὐτὸς εἶνε ἀπέραντος. β) Ἡ μοχθηρία, ποὺ θέλει τὸ κακὸ τῶν ἄλλων. Αὐτὴ τραβᾷ ὡς τὴν ἑπακρὴ σκληρότητα. γ) Ἡ συμπόνια, ποὺ θέλει τὸ καλόν τῶν ἄλλων. Αὐτὴ φτάνει ὡς τὴ γενναιοψυχία, ὡς τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο. Ἡ κάθε ἀνθρώπινη πράξις ἀνάγεται στὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ τρία εἴτε ἀκόμη καὶ σὲ δύο ταυτόχρονα.

Τὰ τρία αὐτὰ βασικὰ ἐλατήρια—κατὰ Σοπεγχαουερ—ὅταν τὰ καλοεξετάζουμε, δὲ στηρίζονται οὔτε στὴ λογικὴν, οὔτε στὴ γνώση. Ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ στὸ συναισθημα. Αὐτὰ τὰ ἴδια εἶναι συναισθήματα. Ἐγωϊσμὸς, εἶνε τὸ πραγματικὸ κακόν. Ἐγωϊσμὸς θὰ πεῖ : ἡ ἐπιμονή μας στὴ ζωὴ, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴ δική μας θέλησιν. Δὲν εἶνε λοιπὸν τίποτ' ἄλλο ὁ ἐγωϊσμὸς, παρὰ τὸ μανιασμένον μέσα μας «θέλω - νὰ—ζήσω». Κι' ἡ ἠθικὴ, ὡς πραγματικὸς πᾶς ὁδηγὸς πρὸς τὸ ὑπερβατικὸ ἀγαθόν, ἀρχίζει ἀπ' τὸ πνέξιμον τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἀπ' τὸ μούδιασμα τῆς ἐνεργείας, ἀπ' τὴ νέκρωσιν μέσα μας τοῦ

σματος τοῦ φιλοσόφου, μ' ἐκείνη τὴν ἀκατανόητη προσώπιαν τοῦ πῶς τὸ «μαγνητισμὸς»—ὅπως τὸν λέει, σὲ ἐποχὴ ὅπου ὁ ἐπιστημονικὸς μαγνητισμὸς ἀποτελεῖ κώλας ἓνα κλέριο κεφάλαιον αὐτῆς φυσικῆς. Ἀκόμη, καταντᾷ νὰ πιστεῖται καὶ στὰ «τραπεζάκια» κτλ., σὲ μορφὰς δηλαδή προτόγονης ὑποβολῆς, ποὺ δὲ θάπρεπε νὰ ἐνδιαφέρουν ἔστω καὶ τότες, παρὰ μόνον κοινὸς κομπογιαννῆτες κ' ὄχι πανεπιστήμονες ὅπως αὐτός. Ἀλήθεια εἶνε πὼς ὁ Ἀρθούρος Σοπεγχαουερ, δὲν εἶταν ὁ τελευταῖος πατὴρ, στὶς τέτοιαις ἀσχέτους δοξασίαις. Ὑστερα ἀπ' αὐτόν, δὲν ἔλειψαν ἐπιστήμονες, ὅπως λ. χ. ὁ Λομπρόζο, εἴτε ὁ Φλαμαριὸν κτλ., ποὺ εἴτε δὲν μπόρεσαν, εἴτε δὲ θέλησαν—εἴτε καὶ τὰ δύο μαζί—νὰ ξεδιαλύνουν τὸ «θαματοσὸν» στοιχεῖον καὶ τὴν προτόγονη ἀντίληψιν στὰ ὑποβλητικὰ φαινόμενα. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶνε παράξενο, ἂν καὶ στὸν κοσμικὸν μέσον, παρὰ τὴ λαϊκὴν εὐδηλοκρασίαν, ὑπάρχουν ἀκόμη τόσοι ἀδιαφώτιστοι ποὺ συζητοῦν πᾶνω στὸ «ἀκατανόητον» τάχα γιὰ τὴν κοινότητα τὰ τραπεζάκια, ἢ πάει κ' ἔρχονται τὰ μαροῦλα, μαζί μὲ τὰ πνεύματα τῶν πεθαμένων.

Θέλω. Τοῦτο δὲ συνίσταται βέβαια στὴν αὐτοκτονία. Ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ξαίρουμε πὼς ὁ σωματικὸς ὄργανισμὸς εἶνε Φαντασμὸς, ἡ αὐτοκτονία ὄχι μόνον δὲν εἶνε λυτρωμὸς, ἀλλὰ εἶνε μιὰ πράξις ἐπιβεβαιωτικὴ τοῦ ἐγωισμοῦ. Διαπιστώνει κανεὶς τὸ «Θέλω» μὲ τὴν αὐτοκτονία του. Νέκρωμα τοῦ ἐγωισμοῦ θὰ πεῖ, κατὰ πνιξὴ κάθε ἐπιθυμίας. Θὰ πεῖ ν' ἀπαρνηθοῦμε τὰ πλανερά καὶ ψεύτικα κίνητρα, τὴ νόηση ποὺ δίνει στὴ ζωὴ ἕναν ἀποχρῶντα λόγο. Αὐτὸς ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς ζωῆς ἐξαφανίζεται μὲ τὸν ἀσκητισμὸ, μὲ τὴν αὐτοπέκρωση τῆς ἐπιθυμίας, μὲ τὴν ἀπόλυτην ἀγνεία. Ἀπ' τὸ σημεῖο αὐτό, δύο δρόμοι ἀνοίγουνται πρὸς τὸ κάθε ἄτομο.

Δύο καὶ μόνοι δρόμοι ζωῆς, ἀντίθετοι ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλο. Ἄν πολλές πράξεις μας ἔχουν κίνητρό τους τὸν ἐγωϊσμό, ὄχι λιγότερες μποροῦν νάχουν μαζί καὶ κίνητρο τὴ μοχθηρία. Κάποτε μάλιστα ἡ μοχθηρία μπορεῖ ν' ἀντικαταστήσει κα' ὁλόκληρο τὸν ἐγωϊσμό, φθάγοντας ὡς τὴ θηριωδία. Αὐτὴ δημιουργεῖ τὸν ἀνταγωνισμὸ. Ἀνταγωνισμὸς εἶνε ὁ ἐγωϊσμὸς ποὺ ξεπερνᾷ τὸν ἑαυτό του. Εἶνε ἡ ἄρνησις νὰ καταπνίξουμε τὸ Θέλημα. Εἶνε τὸ πείσιμα νὰ μεταδώσουμε τὸν ἐγωϊσμό μας, διαιωνίζοντάς τον, κίμνοντας ἄλλους νὰ ὑποφέρουν. Δὲν εἶνε μόνον τὸ εἶδος ποὺ χάρη στὸν ἀνταγωνισμὸ ζεῖ εἰς βάρος ἄλλου κατώτερου εἴδους. Εἶνε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ μὲ τὸν πόνο τοῦ ἄλλου. Εἶνε, ἡ συναλλαγὴ ποὺ κίνοῦμε, ὅταν γιὰ μιὰ στιγμὴ ἡδονῆς μας, φέρνουμε στὸν κόσμον ἕνα πλάσμα, ποὺ δὲ μᾶς ζήτησε τὴ ζωὴ, καὶ ἀδιαφοροῦμε πὼς αὐτὸ θὰ ὑποφέρει. Εἶνε γενικώτερα ἡ ὁρμὴ ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο λυκο ἀχόρταγο κα' ἔτοιμο νὰ κατασπαράξει συνανθρώπους του.

Ὅστε ὁ τέτοιος ἐγωϊσμὸς σ' ὅλα του τὰ στάδια : νὰ τὸ πραγματικό, τὸ μοναδικό, τὸ ἀποκλειστικό.

Κι' ἐρχόμαστε στὴν ἀπολύτρωση, χάρη στὸ τρίτο κίνητρο ποὺ εἶνε ταυτόχρονα καὶ τὸ κύριο κίνητρο τῆς σοπεγχαουερικῆς Ἠθικῆς, ἡ μόνη δυνατὴ ἀντίθεσις στὸν πόνο, ἡ μόνη ἄρνησις τῆς ὀδύνης. Αὐτὸ εἶνε—βλῶς κώλας εἴπαμε—ἡ συμπόνια (Mitleid). Εἶνε τὸ κίνητρο ποὺ χάρη σ' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει θεληματικὰ τὸ μηδὲν τῆς προσωπικότητάς του, τὸν παραλογισμὸ τοῦ ἐγωϊσμοῦ του, τὸ συνταυτισμὸ τοῦ ἀτόμου του μὲ τὸ εἶδος, καὶ μ' ὅλον τὸν ἄλλο Κόσμον ποὺ εἶνε ἐκδήλωσις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Θέλου. Χάρη στὴν ἀναγνώριση αὐτὴν ὁ λυτρωμένος ἄνθρωπος καταπνίγει ἐθελούσια τὸ Θέλημά του.

Ἀλλὰ ἐδῶ ἴσα ἴσα προβάλλει ἡ μεγάλη ἀντίφασις. Πῶς εἶνε

μπορετό, καὶ μάλιστα δίχως διδακτικὴ Ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ δίχως ἐλεύθερη βούλησις, πῶς εἶνε κατορθωτὸ νὰ διαλέξει ὁ ἄνθρωπος—καὶ μάλιστα ἐθελούσια—τὸ δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ; Καὶ πῶς εἶνε νοητὸ νὰ γίνεῖ κανεὶς ἄλλος ἄνθρωπος, ν' ἀλλάξει τὸ χαραχτήρα του, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Σοπεγχάουερ μᾶς ἀπόδειξε πὼς ὁ χαραχτήρας τοῦ κάθε ἀνθρώπου δὲν ἀλλάζει ποτέ;

Ἰδῶ ἀκριβῶς φαίνεται νὰ μᾶς περιμένει ὁ πῶς μεγάλος ἄθλος ποὺν κατάφερε ποτὲ ὁ Σοπεγχάουερ γιὰ νὰ συμβιβάσει τὸν «νετερμινισμὸ»—δηλαδή τὰ ἔξω ἀπ' τὸν ἑαυτό μας κίνητρα ποὺ καθορίζουν στίς ἐκδηλώσεις τῆς τῆς θέλησής μας—μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βούλησις. Τὸ πρόβλημα λύεται...ἀπλούστατα, ἀπ' τὴ στιγμὴν ὅπου πιστεύει κανεὶς ὅτι ἡ βούλησις εἶνε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ φαινόμενο καὶ φαντασμὸς κα' ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως εἶνε «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό». Ἀπὸ τὴ στιγμὴν τούτη, φαίνεται σὰ νὰ σβήνει ἡ ἀντίφασις. Καὶ ἡ μὲν βούλησις-φαινόμενο, εἶνε ἀντικειμενίκευσις κα' αὐτὴ—ὅπως ὁ κόσμος ὁλόκληρος—ἐκείνης τῆς βούλησις ποὺ εἶνε «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό», δηλαδή Θέλω. Τὸ φαινόμενο-βούλησις, βέβαια καὶ δὲν εἶνε ἐλεύθερο, μιὰ καὶ εἶνε σκλαβωμένο στὸ λογισμὸ, στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Ἐνῶ ἀντίστροφα τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό», δηλαδή ἡ βούλησις ποὺ δὲν ὑπόκειται στὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, αὐτὴ εἶνε βέβαια ἐλεύθερη. Αὐτὴ ἡ ἐλεύθερη βούλησις μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἄρνησις τοῦ Θέλου, δηλαδή τοῦ ἴδιου τῆς τοῦ ἑαυτοῦ. Φυσικὰ ἀπὸ τοῦτο καὶ μόνον προβάλλει πὼς ἡ ἐλεύθερη πᾶ βούλησις ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς ὠθήσει στὴν ἄρνησις τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, στὸ μούδιμα τοῦ Θέλου, ποὺ κατὰ τὰ ἄλλα—ὅπως ξέρουμε—εἶνε ἀρθαστο καὶ ἀπόλυτο. Τὸ ὅτι ἀρνιέται ὁ λογισμὸς νὰ τὰ χωνέψει ὅλα τοῦτα, αὐτὸ εἶνε φυσικό. Γιατί ἡ βούλησις—ἡ ἐλεύθερη—εἶνε κάτι τὸ ἀκατάληπτο ἀκόμα καὶ κάτι τὸ παράλογο. Ὅστε νὰ μὴ μᾶς στενοχωρεῖ ἐτούτη ἡ ἀντινομία. Δὲ θὰ μποροῦσε νὰ μὴν εἶνε ἀκατανόητη καὶ παράλογη ἢ καὶ ἀκαταλόγηστη ἢ ἐλεύθερη βούλησις, ἀφοῦ σ' ἄν «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό» καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Κάντ, δὲν ὑπόκειται στίς ἀρχές τοῦ λογισμοῦ. Λοιπὸν ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει δὲν εἶνε ὁ ἀκατανόητος χαραχτήρας τῆς, ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία τῆς ποὺ ἐπιτρέπει στὸν καθένα, ὄχι ν' ἀλλάξει τὸ χαραχτήρα του μὰ νὰ τὸν ἐκμηδενίσει ἀπλούστατα, καὶ μὲ τὴν τέτοιαν ἐλεύθερη πᾶ ἐνέργεια, νὰ φτάσει στὴν ἄρνησις κάθε ἐνέργειας.

Ὅσο ἀπόρρητα, ὅσο ἀπὸ λογικὴ ἀποψη ἱλιγγιώδη κα' ἄν φαίνονται αὐτά, εἶνε ὡστόσο στὴν πραγματικότητά «ἀθῶα δεξιότη-χνήματα» τῆς ὑπερβατικῆς λογικῆς, εἰς πείσιμα τοῦ λογικοῦ, πρὸς τὸ τί ἔχει ἐκτελέσει ἡ Σχολαστικὴ Θεολογία κατὰ τὸ Μεσαίωνα,

πού βρισκότανε ακόμη τόσο μακριά από τὸν Κάντ. Λέμε ἀπὸ τὸν Κάντ, κι' ὄχι κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν Σοπεργάουερ, γιατί κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχη τῆς ἀπαισιοδοξίας, τοῦ Κάντ ἐφεύρεση εἶνε, ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς στὸ γινώρισμα τοῦ κάθε τι, πού χωρίζεται : σὲ χαραχτήρα νοητὸ καὶ σὲ χαραχτήρα ἐνορατικό. Ὁ μὲν νοητὸς χαραχτήρας, δηλαδή ὁ φαινομενικός, ὑπόκειται ὡς κίβλας ξαίρουνε στὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητας καὶ στοὺς νόμους τοῦ λογισμοῦ. Ἐνῶ ἀντίστροφα ὁ «χαραχτήρας» τῆς αὐτοσυνειδησίας, δηλαδή ἐκεῖνος πού στὴ γινωριμά του μᾶς ὀδηγεῖ, ὄχι ὁ λογισμὸς ἀλλὰ ἡ διαίσθηση, αὐτὸς ὁ χαραχτήρας ἴσα ἴσα χαραχτηρίζει τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό».

* * *

Κατὰ τὰ ἄλλα, ἂν ὁ Κάντ τάλεγεν ὅλα, δὲ θὰ εἶταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξει βέβαια Σοπεργάουερ. Καὶ γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα ὁ πατριάρχης τῆς ἀπαισιοδοξίας ἀναγνωρίζει ἀπὸ τὴ μιὰ τὴ διάκριση στοὺς δύο χαραχτήρες πού εἶπαμε, σὰν τὴν πιὸ μεγάλη ἀνακάλυψη τοῦ Κάντ, μὰ καὶ τὸ πιὸ τρανὸ εὔρημα ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἀπὸ τὴν ἄλλην ὅμως, καταλογίζει στὸ Δάσκαλό του ὁ Σοπεργάουερ, ὅτι ἔκαμε σύγκριση ἀνάμεσα στὸ Θεμέλιο καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἠθικῆς. Γι' αὐτὸ εἶταν ἀπαραίτητη ἡ δική του ἐπέμβαση. Ἦ καλὰ καλὰ πάει νὰ πεῖ αὐτὴ ἡ σύγκριση; Τοῦτο :

«Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἠθικῆς εἶνε ἡ πρώτη πρόταση πού μέσα σ' αὐτὴν συνοψίζονται ὅλα τὰ καθήκοντα». Οὐσιαστικά, κάνουν στὴν ἀρχὴν αὐτὴν συμφωνοῦν ὅλοι οἱ ἠθικιστὲς καὶ ἠθικολόγοι. Ἡ πιὸ πλέριον ἔκφραση τῆς τέτοιας συμφωνίας πάνω στὴν τέτοιαν ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς εἶνε τούτη. «Neminem laede, imo omnes, quantum potes, jure».

Δηλαδή «Μὴν κάνεις κακὸ σὲ κανένα. Βοήθη τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμή σου». Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶνε θεμέλιο τῆς Ἠθικῆς. Εἶνε ἀρχὴ δίχως βία, ξεκίνημα δίχως θεμέλια, ἔτσι σκέτο. Καὶ οἱ μὲν θεολόγοι, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ ἀφελιμοκρίτες ἠθικιστὲς, δὲν ἄφησαν τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἀστήριχτη. Τὴ στήριξαν σὲ μιὰ βία συμφεροντολογικὴ—ὡς εἶδαμε—καὶ συνακόλουθα ὄχι ἠθικὴ. Ὁ Κάντ πού φαίνεται νὰ τὸ εἶδε καὶ νὰ τὸ κατάλαβε αὐτὸ, ἔκανε ὡς τόσο τὴν «ταχυδαχτυλοργία» του. Ἀφαίρεσε ἀπλοῦστα τὸ συμφεροντολογικὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ ἄφησε ξεκρέμαστη τὴν ἀρχὴ δίχως θεμέλιο, δηλαδή δίχως ν' ἀναγνωρίσει τὰ τρία κίνητρα πού βρῆκε ὁ Σοπεργάουερ.

Ὡστε καλὰ λοιπὸν πού βρέθηκε στὴν ὄρα του ὁ σοπεργαουερισμὸς, γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἠθικὴ ἀρχὴ σὲ θεμέλιο ἠθικό. Γιατὶ τὸ

θεμέλιο τῆς «Ἠθικῆς» εἶνε ἡ πραγματικὴ δύναμη, ἡ φυσικὴ, ἡ ἠθικὰ συντελεστικὴ, κι' ὄχι ἡ συμφεροντολογία, οὔτε ἡ ὑποβλητικὴ προσταγὴ.

ΠΑΝΩ ΣΤΟΝ ΑΣΚΗΤΙΣΜΟ

«Ὁ Κόσμος σὰ Θέλημα καὶ Φαντασμὸς» (1)

Μὲ τὴν ἔκφραση : ἀσκητισμὸς, (2) πού τόσο συχνὰ μεταχειρίστηκα ὡς τώρα, ἐννοῶ τὴ διαγωγή ἐκείνου πού ἐπιμελεῖται κατὰ τρόπον, προμελετημένο καὶ συστηματικὸ στὸ νὰ τσακίσει τὸ Θέλω του καὶ νὰ τὸ μουδιάσει ὀριστικὰ μέσα του, ἀρνιόντας του κάθε τι πού τὸ εὐχαριστεῖ καὶ ἐπιβάλλοντάς του, κάθε τι πού τοῦ εἶνε δυσάρεστο. Μ' ἄλλα λόγια, ἐννοῶ τὸ παραδέχεται κανεὶς μὲ τὴν πλέρια θέλησή του μιὰ ζωὴ γεμάτη κακουχίες, σκληραγωγία καὶ στέρση, Πραγματικά, ἐφαρμόζουν αὐτὸν τὸν ἀσκητισμὸ, ἐκεῖνοι μόνον πού πραγματοποίησαν κίβλας τὴν ἄρνηση τοῦ Θέλω—νὰ—ζήσω, καὶ πού προσπαθοῦν νὰ παραμείνουν στὴν κατάσταση αὐτὴν. Μὰ βλέπουμε πὼς ὑπάρχει ἓνας δεῦτερος δρόμος («δεῦτερος πλοῦς»), πού μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει σ' αὐτὴν τὴν ἴδιαν ἄρνηση. Ἐννοῶ τὴν ὀδύνη, τὴν ὀδύνη καθ' ἑαυτὴν, καὶ ἔτσι ὡς μᾶς τὴν ἔχουν διαμοιράσει οἱ συμπτώσεις τῆς μαίρας. Μποροῦμε μάλιστα νὰ παραδεχτοῦμε πὼς οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' ὅσους φτάνουν σὲ τούτην τὴν αὐταπάρνηση, τὸ καταφέρνουν τοῦτο, μόνον μὲ τὸ δεῦτερο αὐτὸ ὄροιο. Στὶς πιὸ πολλές περιπτώσεις εἶνε ὁ πόνος πού προσωπικὰ ἐνωσε κανεὶς, καὶ ὄχι ἡ μόνη ἐνόραση τοῦ πόνου, ἐκεῖνο πού ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν πλέρια ἐγκαρτέρηση. Καὶ μάλιστα, ἡ πλέρια αὐτὴ ἐγκαρτέρηση κατορθώνεται κατὰ τὸ συχνότερο, μόνον ὅταν πλησιάζει ὁ θάνατος. Εἶνε σπάνιοι οἱ ἄνθρωποι πού μὲ τὴν πνευματικὴν ἐνόραση καὶ μόνον—ὡς τὴν περιγράψαμε—μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἄρνηση τοῦ Θέλω—νὰ—ζήσω. Τάχα δὲν τὸν βλέπουμε, κι' αὐτὸν ἀκόμη πού βρίσκεται πάρα πολὺ κοντὰ στὴν αὐτοεγκατάλειψη, νὰ συναντᾷ ἀκόμη κάθε λογῆς ἐμπόδια; Ἡ ζωὴ πού κάνει εἶνε κατὰ κανόνα ὑποφερτὴ. Δὲν ξέμαθε ν' ἀκούει τὴ φωνὴ τῆς ἐλπίδας.

Ἡ παρούσα στιγμὴ τὸν κάνει νὰ ξεχνᾷ εὐκόλα ὅλα τ' ἄλλα. Πάντα τοῦ προσφέρεται μιὰ εὐκαιρία γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει κάποιες ὀρέξεις του. Κ' εἶνε ὅλα αὐτὰ, ἰσάριθμοι πειρασμοὶ πού σπρώχνουν τὸν ἄνθρωπο στὸ ν' ἀναστήσει καὶ πάλι τὸ Θέλω του, τὸ Θέλω—νὰ—ζήσω. Αὐτὸ ἴσα ἴσα θέλησε ἡ θρησκεία νὰ μᾶς τὸ δώσει νὰ τὸ καταλάβουμε καὶ γι' αὐτὸ προσωποποίησε ὅλους τοὺς πειρασμοὺς στὸ πρόσωπο τοῦ σατανᾶ. Νὰ λοιπὸν γιατί, γιὰ νὰ τὰ καταφέρει τὸ Θέλημα ν' ἀπαρνηθεῖ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, πρέπει σχεδὸν πάντα, νὰ τὸ τσακίσει πρῶτα ὁ πόνος. Ἐπίσης ὁμοίως, ὅταν μιὰ φορὰ τὸ ἀνθρώπινο πλάσμα ἀνέβει σκαλι σκαλι ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἀπόγνωσης πού ὄλο καὶ φουντώνει, ἐνῶ στὸ με-

1) Τόμος Ιος § 68.

2) Στὸ πρωτότυπο, ὁ Σ. χρησιμοποιεῖ ἐδῶ τὴν ἑλληνικὴ λέξη «ἀσκησις» μὲ τὴν ἀρχαία καὶ στενωτέρη σημασία τοῦ ἀσκητισμοῦ, πού προτιμῶμε γιὰ εὐκόλεια τοῦ ἀναγνώστη.

ταξύ ό ίδιος αυτός άνθρωπος δέν παύει νά παραδέρνει μέσα σέ μιάν άγριεμένη αντίσταση, και φτάνει έτσι ώς τό έπακρο τής άπελπισίας, τότε θά τοϋ συμβεί νά ξαναγυρίσει ξαφνικά στον έαυτό του μέσα και νά καταλάβει έπιτέλους τό νόημα τής ίδιας του τής ζωής, τής ίδιας του τής ύπαρξης. Βλέπουμε τότες νά συντελείται μέσα στό Είναί του μιá πλέρια άλλαγή πού τον άνασηκώνει πάνω άπ' τον ίδιο του τον έαυτό και πιό ψηλά κι' άπό τον πόνο. Τότες ό άνθρωπος εκείνος παρουσιάζεται καθορμένος, και σά νά λέμε έξαγιασμένος χάρη στον πόνο τοϋτο. Μιά βαθειά ειρήνη άπλώνεται μέσα του, γαλήνη ύπέροχη μιás ανώτερης εϋδαιμονίας, πού τίποτα δέν μπορεί πιά νά τήν προσβάλλει, και πού σημαίνει ότι άπ' τή στιγμήν εκείνη, ό άνθρωπος έγκαταλείπει πέρα ώς πέρα έθελοντικά τό κάθε τι πού άπαιτούσε ώς τότε τό θέλημά του μέ τόση βιαιότητα.

Η ύπέροχη αυτή γαλήνη τοϋ έπιτρέπει τώρα νά δεχτεί τό θάνατο μέ άγαλλίαση. Άπό τό πυρωμένο φουρνέλο τοϋ πόνου άναπήδησε μιá καθαρή άχτίδα, τό φώς τής άπολύτρωσης. 'Ακόμη κι' ό άνθρωπος ό πιό κακοϋργος, μπορεί νά βγει άπ' αυτήν τήν δοκιμασία τοϋ πόνου, άπολουσμένος άπ' τίς μιαιρότητές του, σέ σημείο πού νά έχει μεταλλάξει και νά γίνει άλλος άνθρωπος.

Οι άμαρτίες τής κερασμένης ζωής του έπαψαν νά βασανίζουν τή συνείδησή του. 'Αλλά και δέν άρνιέται θεληματικά νά τίς έξιλεώσει μέ τό θάνατό του, παραδεχόμενος έθελοντικά νά δει νά τελειώσει μέ τό άτομό του μαζί μιá έκδήλωση αυτού τοϋ θέλω, έκδήλωση πού άποστρεψε άπ' αυτήν τό πρόσωπό του, και πού τώρα τοϋ προκαλεί άποτροπιασμό.

Μέσα στον άθάνατό του «Φάουστ», όπου μάς παρουσιάζει τή Μαργαρίτα έξαγορασμένη χάρη στον πόνο, ό Γκαίτε έλάμπρυνε μ' ένα πλαστικό παράδειγμα, τό πιό χαρακτηριστικό μάλιστα και τό πιό ώραίο πού ξαίρω μέσα σ' όλόκληρη τήν Ποίηση, έλάμπρυνε, λέω, αυτήν τήν άρνηση τοϋ θέλω—νά—ζήσω, όπου έφτασε χάρη στο μεγάλο του άτύχημα, ένα πλάσμα καταδικασμένο στο νά χάσει κάθε έλπίδα πρὸς όποιονδήποτε ανθρώπινο λυτρωμό». (1)

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΑΠΟ ΠΟΙΟ ΕΤΕΡΟΚΛΙΤΟ ΚΑΙ ΠΟΛΥΧΡΩΜΟ ΜΩΣΑΪΚΟ ΠΡΟΒΑΛΛΕΙ Η ΠΡΩΤΟΤΥΠΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΟΜΟΟΥΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑΣ

Στό φιλοσοφικό της νόημα, άπό τον Σοπεγκάουερ κι' έδῶ, ή σύγχρονη άπαισιοδοξία άποτελεί μιάν έννοια καινούργια. Μιάν έννοια άγνωστη, προτιότερα.

Έπειδή οι γεννεσιουργοί παράγοντές της, δέν έχουν όμοια κι' άπαράλλαχτα γνωρίσματα στον προηγούμενο τον Κόσμο και τήν

1) «'Ο Κόσμος σά θέλημα και Φαντασμός» Τόμ. Ιος, σ. 68.

Ίστορία. Μά τοϋτο δέ σημαίνει πὸς οι νεώτεροι συντελεστές μπορούσε νά είνε οϋρανοκατέβητοι, είτε άυτόφρεις. Γι' αυτό και άνευρίσκονται τά σπέρματά τους σέ παρελθόν όχι μονάχα μακρινό ή κοντινότερο, αλλά, και έγκατασπαρμένα στα τέσσερα σημεία και σέ εκατοντάδες μοίρες τοϋ γεωγραφικού όρίζοντα. "Ωστε άπό τόπο σέ τόπο, κι' άπό έποχή σ' έποχή, συνάχτηκαν στοιχεία έτερόκλητα, και τό καθένα τους μέ τήν άπόχρωσή του τήν ιδιότυπη. 'Απ' ένα τέτοιο πολυποίκιλο μωσαϊκό προβάλλει ή όμοιογένεια και ή πρωτοτυπία τοϋ Σοπεγκάουερισμού.

Τοϋτα τ' άφηρημένα—πὸ θά μπορούσαν ίσως νά φανούν κι' άϋθαίρετα—όλο και βρίσκουν τό χειροπιαστό περιεχόμενό τους σέ δρόμο έρευνας, έξ ίσον άπόμακρο άπ' τίς δυό ύψεις τοϋ ίδιου Φιλισταϊσμοϋ πού είνε: άπό τή μιá άκριτος ή μεταφυσικός Ιστορισμός, έστω και καμουφλαρισμένος, κι' άπό τήν άλλη ό βάρβαρος είτε πρωτόγονος μηχανοκρατισμός. Νά τό λοιπόν γιατί, μονάχα άγάμεσα άπό δαιδαλοϋκι' άπό λαβύρινθο όλόκληρο, άπό συσχετισμούς περιπλοκούς και όχι πάντα φανερούς, άπό αντιθέσεις κι' αντινομίες πὸς οι πολλαπλοί οι κόμποι τους μπερδεύονται σέ χρόνους και σέ τόπους, προβάλλουν επιβάλλονν έπιτέλους κρίσεις ξεκάθαρες και συμπεράσματα άνάρνητα.

Ο ίδιος ό Σοπεγκάουερ άνωμολόγησε, σέ ώρισμένο μέτρο, πρὸδρομους, και προάγγελούς του, στο φιλοσοφικό τουλάχιστον έπίπεδο.

«'Ο Κόσμος είνε Φαντασμός μου... Αυτό δέν είνε δά καμμιά καινούργια άλήθεια. Τοϋτο, τό βρίσκει κανείς σ' όλους τους σκεπτικιστές, και καλλίτερα άπό παντοϋ άλλοϋ στον Καρτέσιο, πού τό διατυπώνει μέ τό «νοϋ, άρα ύπάρχει», βάζοντας έτσι τήν πρόταση αυτή σά μόνη σύγουρη, και έξετάζοντας πρωταρχικά τήν ύπαρξη τοϋ κόσμου. "Ετσι, βρήκεν αυτός τό βασικό και τό οϋσιαστικό ξεκίνημα, ταυτόχρονα μάλιστα και τό πραγματικό στήριγμα κάθε φιλοσοφίας. Τό στήριγμα τοϋτο είνε ύποκειμενικό, κ' έχει έδρα του τή συνείδηση. Γιατί, και μοναδικό είνε, και άμεσο παράμενει. 'Οτιδήποτε άλλο είνε έμμεσο, περιορισμένο και συνακόλουθα έξαρτημένο. "Ωστε σωστά θεωρείται ό Καρτέσιος πάτερας τής νεώτερης Φιλοσοφίας».

«'Ο Μπέρκλεϋ (Berkeley) (1) άκολουθώντας τον ίδιο δρόμο, τράβηξε

1. Μπ. (1681-1753), Πανεπιστήμιος τοϋ καιροϋ του, έπίσκοπος τοϋ Κλόϋν τής Ίρλανδίας, ό «μανιωδέστερος Ιδεοκράτης» τής έποχής του, κήρυξε πὸς δέν ύπάρχει ύλη, ούτε αισθητός κόσμος. Τά πιό γνωστά συγγράμματά

ἀκόμη πὸ μακρὰ, ἔφτασε σιάν πλέριω Ἰδεαλισμῷ, δηλαδὴ ὡς τὸ σημεῖο γ' ἀναγνωρίσει ὅτι κάθε τί ποὺ ἀπλώνεται σιὸ διάστημα, καὶ συνακόλουθα ὁ ἀντικειμενικὸς ὀλικὸς κόσμος, ὑπάρχει μόνον σιὸ φαντασμὸ μας. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, θὰ εἶταν λαθεμένο καὶ παράλογο νὰ προσθέσουμε σιὸ φαντασμὸ μίαν ὑπόθεσιν ποὺ βρῖσκειται τόχα ἔξω ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὸ ὑποκείμενο ποὺ τὴν γνωρίζει. Θὰ εἶταν ἐξωφρενικὸ νὰ παραδεχτοῦμε ἕλη ποὺ νὰ ὑπάρχει διήθεν κρῶ' ἑαυτήν. Τέτοιαν ἐξυπηρέτησιν πρόσφερε ὁ Μπέρκλεϋ σιὴ Φιλοσοφίᾳ, ἐξυπηρέτησιν τέρᾳστια, ὁποιαδήποτε κι' ἂν εἶνε τὰ λαθεμένα τῆς σημεῖα».

Μαζὶ μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ μὲ τὸν Κάντ, τοῦτοι οἱ δύο μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οἱ πὸ ξεκάθαρα ἀναγνωρισμένοι ἀπ' τὸ Σοπεγγιάουερ πρόδρομοὶ του. Ἀκόμη πὸ πλέριω εἶνε ἡ ἀναγνώριση γιὰ τὴν πὸλὺ προγενέστερη Ἰνδικῇ ἐκείνῃ θεωρίᾳ τοῦ φαντασμοῦ, καὶ ἀποδίδεται σιὸ Βιάσσα. (1)

Ὡς τόσο, αὐτὸ τὸ «ὁ Κόσμος εἶνε Φαντασμὸς», ἀποτελεῖ μίαν ἀλήθεια ἀτελέστατη—λέει—καὶ ποὺ δὲ θὰ εἶχε καμμιὰν ἄξια, ἂν δὲν τὴν συμπλήρωνε ὁ ἴδιος, μὲ τὴ δίχως προηγουμένη «ἀποκάλυψή» του: «Ὁ Κόσμος εἶνε θέλημά μου». Ἀπ' αὐτὴν ὅπως εἶδαμε, ἀναβλύζει ἡ ἀπαισιοδοξία σὰ συγκροτημένο σύστημα.

Τοῦτο καὶ μόνον θὰ μαρτυροῦσε κίόλας τὴ σύγχρονη ἀπαισιοδοξία σὰν πρωτότυπη, ἔστω καὶ μεταφυσικὰ μονάχα ἐξηγημένη. Ἀλλ' ὅμως, ὄχι! Ἀπλὴ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, ἀποδείχνει ὅτι καὶ τὸ «θέλημα», εἶχε κίόλας ἐπινοηθεῖ ἀπὸ προγενέστερους.

Ὡστε, ἡ μεταφυσικὴ καὶ μόνη πλευρὰ, οὔρε τὴ σοπεγγιαουερικὴ θεληματοκρατία, οὔτε τὴ σύγχρονη ἀπαισιοδοξία ἐξηγεῖ σιὴν ἰδιορρηθία τῆς. Ἡ πρωτοτυπία αὐτῆ, δὲν μπορεῖ νὰ φανεῖ παρὰ μόνάχα φωτισμένη ἀπ' τὴ ρεαλιστικὰ ἱστορικὴ τῆς ὄψη.

Πολὺ πρὶν γνωρίσει τοὺς Ἰνδοὺς, σπουδάσεν—ὅπως εἶδαμε—ὁ Σοπεγγιάουερ τοὺς Εὐρωπαίους: τοὺς κλασσικοὺς (Ἕλληνες καὶ

Λατίνους), τοὺς στοχαστὲς τοῦ Μεσαίωνα, καὶ τοὺς νεότερους προδρόμους του.

Ἦ καλὰ πῆρε ἀπ' τοὺς Ἕλληνες; Ἀπ' αὐτοὺς ἔμαθε τὸν ἀφορισμὸ, ἀλλὰ καὶ τὴ σοφιστικὴ δεξιότητι τοῦ στοχασμοῦ. Ἔτσι οἱ Προσωκρατικοί, οἱ Σοφιστὲς, οἱ Διαλεκτικοί, οἱ Κυνικοί, οἱ Μεγαρικοί κτλ. χαλύβδωσαν τὰ μορφικὰ τουλάχιστον πλαίσια τῆς κοσμοθεωρίας του.

Γιὰ τὰ οὐσιώδη πάλι στοιχεῖα τοῦ περιεχομένου δὲ θὰ ἐπαλέθουμε βέβαια σιὰ ὅσα κίόλας ξαίρουμε παρμένα ἀπ' τὸν Πλατωνισμὸ, καὶ γενικώτερα ἀπ' τὸν Ἑλληνικὸ Ἰδεοκρατισμὸ.

Ἀντίστροφα ὅμως, ἅς καὶ ἡ σοπεγγιαουερικὴ ἀπαισιοδοξία, δὲν εἶχε νὰ προσποριστεῖ πεσσιμιστικὰ στοιχεῖα ἀπ' τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνισμὸ. Γιατὶ ὡς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ὡς τὸν Τρίτο τουλάχιστον π. Χ. αἰῶνα, ἡ Ἑλληνικὴ σκέψις, σ' ὅλες τῆς μοῖρες τοῦ ἀπέραντου ὄριζοντῆ τῆς, σ' ὅλες τῆς ἑσπερικοῦς τῆς ἀντιθέσεις, παρουσιάζεται βαιθότατα αἰσιοδοξία (2).

Ὡς τόσο, σιὰ σοπεγγιαουερικὰ κείμενα, δὲν ἀπολείπουν ἐρανίσματα ἀπαισιοδοξία ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα. Σὲ τέσσερις θὰ μπορούσαν νὰ συνοψιστοῦν οἱ πηγές: α) Μυθολογία, β) Ἴωνες Σοφοί, γ) Πίνδαρος, δ) Τραγικοί.

Ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία πηγὴ σὺχνά συγχίζονται. Γιατὶ, σιὸς Τραγικοὺς φαίνεται πὸ ξεκάθαρα πὸς οἱ θεοὶ φθονοῦν τὴν εὐτυχία τὴν ἀνθρώπινη. Τὰ τραγικὰ πρόσωπα διακηρύττουν πὸς: «...Θὰ εἶταν καλύτερα γιὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ» ἢ κίόλας, «...νὰ πεθαίνει κανεὶς νέος». Τοῦ Εὐριπίδη μάλιστα εἶνε ἐξόφθαλμος ὁ μισογονισμὸς. Τὸ ἀπαισιοδοξο πνεῦμα, ὅσο κι' ἂν δὲν εἶνε συστηματοποιημένο, βρῖσκει ὡς τόσο τὸ ἐξηγηματικὸ του σιὴν ἀριστοκρατικὴ καταγωγή τῶν Πόητων καὶ σιὰ ἰδανικὰ τῶν γαιοκτημόνων. Τὸ ὅτι χάρη σιὸ ἐξάσιο ταλέντιο τους, οἱ Τραγικοί, πλάταιναν τὸ στοχασμὸ τους ἀπάνω σ' ὀλόκληρο τ' ἀνθρώπινο γένος, καὶ γενίκευαν τῆς ἰδέες τους, αὐτὸ δὲν ἀποκνίγει τ' ἀρχικὰ κοινωνικὰ τους κίνητρα. Ὡς γνωστό, ὁ Αἰσχύλος ὅπως κι' ὁ Σοφοκλῆς, ἔδρασαν προσωπικὰ σιὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ. Ὁ Εὐριπίδης, φαινομενικὰ μόνάχα δείχνει σὰ νὰ στέκεται μακρὰ ἀπ' τὸν πολιτικὸ σάλο. Σιὴν πραγματικότητα, τὸ θέατρο, εἶνε γι' αὐτὸν βῆμα σωστό, γιὰ νὰ διακηρύξει, γιὰ νὰ προπαγανδίσῃ τῆς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰδέες του. Ἀπόδειξη χεροπιαστή, ἡ θέση ποὺ παίρνει ἐνάντια σιὸ «ναυτικὸ ὄχλο», ἐνάντια σιὴν «ἀκόλασια» καὶ σιὴν «ἀνάρχια» τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου. (Ἐκάβη κτλ.). Τὸ ὅτι ἕνας ἀπ' τοὺς γιούς του (ὁ Μνησαρχίδης) «κατάντησεν» ἔμπορος, αὐτὸ ὄχι μόνον δὲ διαψεύδει τῆς

1) Τὸ κοινωνικὸ ἐξηγηματικὸ τῆς Ἑλληνικῆς αἰσιοδοξίας διάπλαται μὲν, ἔχει κίόλας ἐκτεθεῖ σιὴν «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας» (ἐκλαϊκευτικὸ περιοδικὸ «Ἡλιος») ἀρκετὰ δὲ ἀναλυτικὰ, ἀπλώνεται σιὸν τόμο μας γιὰ τὸν Δάμπενις.

του: «θεωρία γιὰ τὴν ὄραση» (1709), «Πραγματεία γιὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρώπινης Γνώσης» (1710), «Τρεῖς διάλογοι μετὰ τὸν Ὑλά καὶ Φιλόνου» (1713), «Ἀλλόφρον» (1732.)

1) Ἐνῶ εἶνε περιλάλητος ὁ Βιάσσα καὶ τὸ ἔργο του, λείπουν ὡς τόσο βιογραφικὲς πληροφορίες. Ἀγνωεῖται ἀκόμη καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ βίου του. Ὡς μόνον θετικὸ θεωρεῖται ὅτι εἶταν Ἰνδὸς μοναχὸς, καὶ σχολίασε ἐπεξηγηματικὰ τῆς μυστηριακῆς Βέδες καὶ μόνον οἱ βραχμῖνες μποροῦσαν νὰ τῆς διαβάσουν. Ἀνάμεσα σιὰ σχόλια ἐκείνα περιλαμβάνονται καὶ ἡ περίφημη Ἰνδικὴ θεωρία τοῦ φαντασμοῦ. Ὁ Β. ἀρνιέται τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἕλης καὶ ὑποστηρίζει πὸς ἡ ὑπόθεσιν καὶ ἡ γνώση εἶνε ἔννοιες συμβολικῆς.

άντιεμπορικές θεωρίες του Ποιητή, αλλά άπεναντίας έπιβεβαιώνει τον οικονομικό ξεπεσμό της άριστοκρατικής του φαμελιάς, και ύποσημειώνει την πεσομιστική διάθεση, στη γενικώτερη έκφραση του μαρασμού της άριστοκρατίας μπροστά στην άνοδο του έμποριισμού, στο ναυτιλιακό πρό πάντων επίπεδο. Χαρακτηριστική στάθηκε, ως γνωστό, η δξύτατη αντίθεση ανάμεσα στην πολιτική του Κίμωνα και του Περικλή. "Όσοτε έναν τέτοιο μαρασμό άπηχούν οι Τραγικοί, άπ' τις άνησυχίες του Αίσχύλου ως τη σκυθρωπή σκέψη του Εύριπίδη. Άλήθεια είνε, πώς ο τελευταίος τουτος, προσκαθεί πότε πότε, να πάρει θέση αναμορφωτή, όποτε μετριάξει τον πεσομισμό του, κι' άφίνει μάλιστα να διαφανεί άκτίνα σίσιοδοξίας. Αυτό ύποσημειώνεται, όταν προβάλλει ή λαχτάρα για μιάν πολιτεία «φρόνιμη, κόομια και συντεταγμένη». Άλλά οι αναλαμπές αυτές είνε παροδικές, πράμα που δείχνει πώς ή προοπτική τραβά προς το «άγιάτρευτο». Στην ίδια τάξη ιδεών άνάγεται και ο μισογυνισμός, μακρυνός προάγγελος κιάλας ένός πρωτόγονου «μαλθουσιανισμού» στην τάξη των γαιοκτημόνων του καιρού. Το ότι και οι δυό γυναίκες του Τραγικού, (ή Μελιώ ή δεύτερη, άκόμη πιο ξετσιπώτη άπ' τη Χοιρίνη) τον έκαμαν δυστυχιόμένο, έξηγει κι' αυτό, το πόσο είχε χαλαρώσει έννας θεσμός παλαιότερα άυστηρός, ο γάμος, που έκαμε το καλαζωισμένο άρχοντολόι να θέλει όλοφάνερα σύζυγους για παιδοποιία και για το νοικοκυριό, παλλακίδες για σεξουαλική άπόλαυση και έταίρες για πιο ραφιναρισμένες γλύκες.

"Όσοτε διαφαίνεται κιάλας ή διαφορά του άρχαίου πεσομισμοΰ από το σύγχρονο. Έκείνος κεί άνάβλυζε άπό το μαρασμό της κτηματικής άρχοντιάς μπρός στην άνοδο του έμποριισμού, ένω τουτος δώ, προβάλλει, μέσα άπ' την ώριμότητα του έμποριισμού, κι' άπάνω που έγκυμονείται το χρηματιστικό κεφάλαιο.

* * *

Άπό άρχοντική καταγωγή κι' ο Πλάτων, νεώτερος μάλιστα των Τραγικών, δέν είνε ως τόσο άπαισιόδοξος. Έπειδή ο Πλάτων πιστεύει άκράδαντα στην αναμόρφωση της άρχοντιάς χάρη στο σύστημά του. Το αντίστροφο συμβάινει με τον Σοπεγχάουερ τον άπαισιόδοξο, αναμορφωτή της Πλουτοκρατίας.

Γιατί αυτό; Έπειδή, στην ώριμότητά της, ή τάξη των γαιοκτημόνων, έλπίζει άκόμη να παραβγει σε δράση που, χάρη σ' αυτήν, αναπτύσσεται ή Μεσαία Τάξη. Ένώ στη δική του ώριμότητα, το συγκεντρωμένο κεφάλαιο άποβλέπει στην ιδεολογική αντίδραση ώστε να νεκρώση την κοινωνική αντίθεση που κυοφόρησε μέσα στους ίδιους του τους κόλπους.

Μ' αυτά τα χάρακτρα γνωρίζονται οι αντίφατικές άπαισιόδοξίες. Κι' άποτελεί, άλλη μιάν άπόδειξη, ο προγενέστερος του Πλάτωνα αναμορφωτής της άρχαίας άρχοντιάς, ο μεγάλος Πίνδαρος, που αντιδιαστέλλεται πάλι άπ' τους προγενέστερους του Ίωνες, στον άπαισιόδοξο στοχασμό. Με τους «Έπτά Σοφούς», φαίνεται βέβαια σαν άπαισιόδοξος ο στοχασμός, που τόσα έρανίστηκε άπ' αυτόν ο Σοπεγχάουερ. «Μηδένα πρό του τέλους μακάριζε»—λένε πώς είνε ο Σόλων. Κι' αυτό όλοκληρώνεται στη σκέψη πώς: «κάνεις θνητός δέν μπορεί να θεωρηθεί εύτυχιόμένος πριν άπ' το θάνατό του. «Μά σαν προσέξει κανείς, τοιτο παρουσιάζεται ως προειδοποίηση στον Κροΐσο, που ένσαρκώνει έπεισο-

διατά μιάν γειτονική άρχοντιά στο κατακόρυφο της ώριμότητάς της. Οι Σοφοί εκείνοι δέν είναν βέβαια άπό λαϊκή καταγωγή. Παρουσιάζονται όμως σαν κοινωνικοί ρυθμιστές, σαν πρακτικοί όδηγητές, και προαγγέλλουν την όργανική άνάπτυξη της Μεσαίας Τάξης, που πρωτογνώρισε τη χάριση της χάρη στον έμποριισμό της Ίωνίας και των νησιών. Αυτό το έπικεντρο ανάμεσα στην άριστοκρατία και στους γυμνήτες, έκφράζουν έπιγραμματικά τα γεμάτα αισιοδοξία: «Μηδέν άγαν», (πάλι του Σόλωνα) και το «μέτρον άριστον» του Κλεόβουλου. Ένώ αντίστροφα, και σαν αντίβαρο στη σολώνεια προειδοποίηση, έρχεται το πεσομιστικό του Βία: «οί πλείστοι κακοί», όπου ύπονοείται ή μεγάλη μάζα σαν όχλοκρατία. Και ξανααιθριάζει πάλι ο στοχασμός, με πρακτικά παραγγέλματα για μιάν άυτογνωσία που θα την ύποτιμούσε κανείς πολύ άν την περιώριζε μονάχα σ' άτομα, άν δέν την πλάταινε στην όμαδική της έννοια. "Όποτε, προφανέστατα προς τα μεσαία στρώματα άπευθύνει ο Θαλής το «Γνώθι σαυτόν», σε ώρα μάλιστα τόσο έπικαιρη, ώστε πολλά να έξαρτώνται άπ' την κατάλληλη χρησιμοποίησή της. «Χρόνου φείδου», και μαζί μ' αυτό: «Καιρόν γνώθι», συμβουλεύει ο Πιττακός, ένω ο Περικλής κεντρίζει για δράση: «Μελέτη⁽¹⁾ τὸ πᾶν». Τέλος ο Χίλων, με τη γεμάτη πρόνοια όρμήνεια του, δείχνει πώς ν' άποφύγει ο «μέσος αστός»—θα λέγαμε σήμερα ο καλονοικοκόρης—την πικρία και τα βάσανα. «Έγγύα πάρα δ' άτα».⁽²⁾

"Όσο για τον Πίνδαρο, δάνεισε κι' αυτός στον Σοπεγχάουερ, πολύτιμο οικοδομήσιμο ύλικό για τη μοντέρνα άπαισιόδοξία.

«Έπάμεροι» (δηλ. έφήμεροι), λέει ο μεγάλος λυρικός, πώς είνε οι άνθρωποι. Κορύφωμα μάλιστα της «άρχαίας άπαισιόδοξίας», θεωρείται το πινδαρικό «...σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος», ένω όλόκληρος ο βος «Πυθιονίκης» όπου περιλαμβάνεται ο άφορισμός αυτός, θεωρήθηκε: «Θρήνος του άνθρωπίνου βίου». Παρ' όλα αυτά ο Πίνδαρος δέν είνε κατά βάθος άπαισιόδοξος. Είνε έννας αναμορφωτής της άρχοντιάς, σε μιάν άπό τις κρίσιμες καμπές της (άρχες του 5ου αιώνα π. Χ.)

Δέν μπορούσε να είνε άπαισιόδοξος ο Ποιητής που...βλέπει τη ζωή, σαν φως ήλιακό αναλυόμενο σε μύριες άποχρώσεις. Το ίδιο προφανέστατα ισχύει και για την κοινωνική ζωή, άνάλογα χρωματισμένη. Και έπειδής ύπάρχει φως, δημιουργείται ίσκιός. Ο Πίνδαρος πιστεύει στην άθανασία. Έπάμεροι, είνε άνθρωποι που ίσα ίσα δέν προσρίζονται για την άθανασία. Αυτοί οι κοινοί θνητοί, το πλήθος, ο όχλος, αυτοί είνε «ήνετρο σκιᾶς». Αυτοί είνε και δυστυχιόμένοι. Ένώ αντίστροφα οι άθάνατοι είτε θεοί είτε ήρωες αυτοί είνε πανευδαίμονες. Μια βασική προϋπόθεση για την Άθανασία, όπως και για την ευδαιμονία: ή άλική, ή δύναμη. Άθάνατοι κι' ευδαίμονες είνε έξόν άπ' τους Θεούς οι βασιλιάδες και οι άρχοντες, υπό τον όρο να είνε κραταίοι. Μαζί μ' αυτούς, έπίσης και τα παλικάρια, είνε προωρισμένα ν' άπολαύσουν τ' άγαθά της ζωής, που άποδειχεται άλήθεια ως δώρο θεϊκό. Ούτε κι' ο θάνατος μπορεί να είνε κάτι το τρομαχτικό. Γιατί καλά καλά δέν είνε θάνατος άφού όδηγει προς αναγέννηση σε κόσμους όλβιους, και εις «μακάρων νήσον». Με μόνη τη διαφορά—όπως είπαμε—ο όχλος δέν είνε προωρι-

¹⁾ «Μελέτη» έννοεί την άσκηση και τη δράση.

²⁾ Δηλ. όπου ύποθήκη ή ένέχυρο, εκεί σιμά είνε κι' ή άρρώστεια.

σμένος για τὸν ἀειθαλή καὶ τὸ φωτόλουστο παράδεισο. Ἐκεῖ θὰ πᾶν οἱ σὺφρονες καὶ οἱ δίκαιοι, δηλαδή οἱ ἀλκιμοὶ καὶ οἱ γενναῖοι. Γιατί αὐτὸ σημαίνει σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη: **Δύναμη!** Οἱ ἀνίσχυροὶ δὲ φοβοῦνται. Τὸ πᾶν μαρτυρεῖ τὸν προσηχὴ τους θάνατο. Μιὰ αὐτὴ ἡλικιὰ ἐκλείπει—φαινόμενο πού ὡς τόσο ὁ Θαλῆς ἔναντι αἰῶνα πρὶν τὸ εἶχε ἐξηγήσει—τοῦ εἶνε ἀρκετῆ, γιὰ νὰ τὴν ἐπισείσει σὰ φοβέρα τρομερῆ. Καὶ νὰ γιατί καταρρακῶνει τὴν Ἰωνικὴ ἐπιστήμη, πὰ γνώση ἀνώφελη τῶν κοινῶν θνητῶν. Ἐπειδὴ ἡ δικὴ του μεταρρυθμιστὴ δὲ θὰ προέβλη ὅπως ἐκείνη τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ φιλόσοφους, ἀλλὰ ἀπὸ ἀλκιμοὺς, ἀπὸ παλικάρια. Τί νὰ σημαίνουν ὅλα αὐτά; Τὸ ὅτι μ' ὅλο πού ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τοὺς Ὀρφικοὺς, μ' ὅλο πού σπουδασμένοι στὴ σχολὴ τους, ὁ Πίνδαρος παύει ν' ἀναγνωρίζει τὸν καθοδηγητικὸ τους ρόλο.

Οἱ Ὀρφικοὶ πού ἐμπάσαν τὸ μυστηριασμὸ στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἀνάπτυξαν σὲ σύστημα κοινωνικὸ τῆς ἀρχοντίας, φῶς φανερὰ δὲν ἐξασφάλισαν μόνιμη καὶ ἀσάλευτη τὴν κυριαρχία στοὺς γαιοκτήμονες, οὔτε τὸν μεταρρυθτικὸ κοινωνικὸ ἀναβρασμὸ μπόρεσαν νὰ παρεμποδίσουν. Ἀπεύρυντας μάλιστα, ἡ κάθε μεγάλη μυοτήριακὴ ἐκδήλωση ἔδινε ἀφορμὴ σὲ μάχες κοινωνικές. (1)

Τὴ χρεωκοπία τοῦ μυστηριασμοῦ πού τὴν πρόβλεψε ὁ Πίνδαρος, τὴν ἀναγνώρισε πῶς ὕστερα ὁ Σωκράτης, ὅσοτε ἀσκοποιήθηκε τίς τιμές καὶ δὲ δέχτηκε ποτέ νὰ μυηθεῖ, ἐνῶ ὁ Πλάτων, παραβίασε τόσα καὶ τόσα μυστικά, ἀνασήκωσε τόσες πτυχές καὶ ἐξέσχισε πέπλους τοῦ μυστηριασμοῦ. Ὡς τόσο, πρὶν ἐπιχειρήσει ὁ Πλάτων νὰ μεταρρυθμίσει τὴν ἀριστοκρατία μὲ κυβερνήτες φιλόσοφους, ἐπιχειρεῖ ὁ Πίνδαρος τὴ δικὴ του μεταρρυθμιστὴ προσπαθώντας νὰ μπάσει στὸ περίφρακτο ἀρχοντολόγι αἵμα ἀλκιμο καινούργιο, ζωντανό, νεανικόν. Ποιὸς θὰ τὸ προμηθεύσει αὐτὸ τὸ αἷμα; Ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ. Καὶ νὰ ἀκόμη μιὰ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν ὀρφικὸ «διεθμισμὸ»—ἄς ποῦμε—καὶ στὸν πινδαρικὸ «ρασιισμό»—θὰ λέγαμε—μ' ὅλο πού καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ἔννοιες, ἐξόφθαλμα μοντέρνες, δὲν ἀποτελοῦνε φυσικὰ κυριολεξία, ἀλλὰ συντελοῦν στὴν πῶς εὐκόλη κατανόηση.

Ἡ τέτοια φυλετικὴ πίστη τοῦ Πίνδαρου βασιζέται στὸ «ταχύποτον ἀνέρον ἔθνος», δηλαδή στὴ ράτσα τῶν παλικαριῶν πού ξαίρουν νὰ πεθαίνουν γρήγορα, καὶ γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα, ἀπολαμβάνουν τὰ «θεόδοτα» ἀγαθὰ; νῆατα, ὀμορφιά, δύναμη καὶ πλοῦτο. Γι' αὐτὸ εἶνε εὐτυχισμένοι ἄνθρωποι ὅσοι ξαίρουν νὰ πεθαίνουν ἀπάντα στὸν ἀνθὸ τῆς νεότητος. Γιὰ νὰ τὸ πετύχει τοῦτο ἓνα παλικάρι πρέπει νὰ ξαίρει πῶς δὲν ὑπάρχουν ἀρετὲς ἀκίνδυνες. Ἐτοῦτης τῆς πινδαρικῆς ἀρχῆς ἀντιγραφή εἶνε τὸ «vivere periculisumente».

Οὔτε στὰ παλικάρια ὑπάρχουν ἀκίνδυνες ἀρετὲς, οὔτε στὰ καρέβια τὰ πλεούμενα, ἀτολμὴ ἀξία...» Δίχως τὴν τόλμη καὶ τὸ ριψοκίνδονο

1) Κι' ὅταν ἀκόμη ὁ ἀναβρασμὸς δὲν ἔφθανε σὲ σύραξη, ὁ λαϊκὸς ἐρεθισμὸς ἐκδηλωνότανε κατὰ τρόπο πού ἐξεντέλιζε τ' ἀρχοντολόγι. Ἀ.χ. ὅταν γυροῦσαν μεγαλόπρεπα οἱ μύστες ἀπ' τὴν Ἑλευσίνα λαϊκὲς ὀμάδες—ὡς γνωστὸ—ἔπιαναν ἐπίκαιρα σημεῖα στὴν Ἱερὰ Ὀδό, καὶ εἶτε ἄρχιπετροπόλεμο, εἶτε μὲ σάπια λαχανικά, παλιοντομάτες, λεμονόκουπες προσπαθοῦσαν νὰ λερῶσαν τις λευκὲς ἐσθῆτες καὶ τὰ μούτρα τῶν μένων.

δὲν εἶνε μπορετὸ τίποτα τὸ αἰσιο στὴ ζωὴ. Παντοῦ ὅπου λείπει ἡ τόλμη ὑπάρχει τὸ ἀπᾶσιο. Αὐτὰ ὅλα, ἀποτελοῦν τὸ βάθος τοῦ πινδαρικοῦ λυρισμοῦ. Καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται, ὁ μονόπλευρος ἢ ἐπιφανειακὸς πεσσιμισμὸς του, πού κατὰ βάθος, κι' ἀπ' τὴν ἀντίστροφὴ του ὄψη, ἀποτελεῖ πλεῖριαν αἰσιοδοξία. Ταυτόχρονα, αὐτὴ ἡ δίμορφη κοσμοθεωρία, ἀποκαλύπτει τόσο τὴν αἰσιοδοξία ὅσο καὶ τὸν πεσσιμισμὸ, στὸ ρόλο τους σὰν κίνητρα κοινωνικῆς ψυχολογίας, σὰν ὀπλοστάσια γιὰ δράση ἢ ἀντίδραση, γιὰ ἐξορμήσεις ἢ γιὰ μούδιασμα.

* * *

Πρέπει νὰ περάσουν δυὸ περίπου αἰῶνες μετὰ τὸν Πίνδαρο, πρέπει ν' ἀναπτύξει ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία τὸν πολύμορφο ρυθμὸ τῆς, ὅσοτε νὰ φτιάσουμε στὸν β π.χ. αἰῶνα καὶ μόνον τότες ν' ἀπαντήσουμε στοχασμὸ φιλοσοφικὸ ἀλήθεια ἀπαισιόδοξο. Τὰ ἰδιότυπα τὰ χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δίνουνε κίβλας χαρακτηριστικὸ γνώρισμα στὴν ὅλη ἀπαισιοδοξία. Ἀπέραντη καὶ ὀξύτατη ἡ κρίση ἢ κοινωνικὴ μέσα στὸν κόσμον τὸν Ἑλληνίζοντα, πού ἀπλώθηκε στὴν Οἰκουμένη καὶ ἀντικρούζει τὴ δύση του.

Πρὶν συστηματοποιηθεῖ σὲ φιλοσοφία ὁ στοχασμὸς ὁ ἀπαισιόδοξος, τὸ πεσσιμιστικὸ συναίσθημα βρίσκεται λὲς διάχυτο στὴν περικοχί τῆς Τέχνης καὶ τῆς Διανόησης. Ἐκφράζεται κίβλας ἐλάχιστα αἰσιόδοξοι διάθεση στὴ ραφιναρισμένη τελειότητα τῶν ἔργων τοῦ Πραξιτέλη, τοῦ Σκόπα, τοῦ Λύσιππου. Ἀνταγωνίζονται τὸ φῶς καὶ ἡ σκιά. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ φωτοσκιῆς τὸ «κίβρο-σκοῦρο», φαίνονται ἀκόμη καὶ στ' ἀγάλματα. Τὰ στρογγυλά τὰ πρόσωπα τοῦ Χρυσσοῦ αἰῶνα, ἀγροειδῆ τώρα. Τὰ μάτια ἀντὶς ὀρθάνοιχα, σχεδὸν μισόκλειστα μὲ τὴν «ὕψη»—ὅπως τὴ λέγαν—, ἔκφραση. Ἀντὶς τὸ προγενέστερο ἀντοίκιο ὕψος, τώρα κάτι τὸ θηλύπροπο ἀκόμη καὶ στὸ ρωμαλέο «Ἀποξυόμενον». Ἡ ἔκφραση συλλογισμένη, μὲ γλύκα πού τὴν παίρνεις γιὰ μελαγχολία. Κ' ἔπειτα ξαρνικὰ ὀδονηρὴ ἢ ὄψη ὅπως στὴ «Νιόβη», λὲς προετοιμασία τῆς σκληρῆς ἐκείνης ἀγωνίας, πού ἐκφράζει ὁ Ἐπίγονος, μὲ τὸ «Γαλάτη» του, λὲς εἰσαγωγή στὸν «εὐγλωττο πόνος» τοῦ «Λιακόοντα», πού ὅσο κι' ἂν τὸν χαρακτηρίζει ὁ Λέσιππος «κορῦωμα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας» προαναγγέλλει μαρασμὸ. Οἱ διαστάσεις ὑπερφυσικῆς. Οἱ κολοσσοί, μ' ὅλο τὸν ἄγριο ρεαλισμὸ τους, προμηθεύουν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ποιοτικὸ στοιχεῖο στὸ ποσοτικόν. Εἴμαστε κίβλας στὸν βον αἰῶνα π.Χ.

Στὸ μεταξύ, ἡ πῶς χαρούμενη θρησκεία πού εἶδε ποτές ὁ κόσμος παρουσιάζει ξαρνικὰ ἓνα συμβολισμὸ ἀπαισιόδοξο. Ἡ Μοῖρα, ἢ Ἀνάγκη, δὲν εἶνε πᾶς ἔκφρασις μιᾶς ὀρθολογικῆς νομοτέλειας. Στὴν Ἑλληνοκρατούμενη Αἴγυπτο ἔχουν μεταβληθῆ σὲ Δυνάμεις παρῖλογες. Ἡ Νέμεση ἔπαψε πᾶς νὰ ἐφαρμόζει τὸν ἠθικὸ τῆς νόμο

στη δίκαιη τὴν ἀνταπόδοση. Τώρα χτυπάει στὰ τυφλά, στὰ τυχαία, πλήγει τὸν κακὸ καὶ τὸν καλὸ, τὸν πλούσιον καὶ τὸ φτωχόν, κ' ἡ ἐτυμολογία της εἶνε ἀνέκκλητη. Ναὶ μὲν, ἀπέχει ἀκόμη ἢ καθαρή, ποὺ θὰ τὴν ἀναγγελλεῖ ὁ ἀόρατος ἀντίλαλος ἀπ' τὴς Ἑλληνικῆς ἀκτῆς, μὲ τὸ ὅτι: «ὁ μέγας Πάν ἀπέθανε!...». Ὡς τόσο ἤρθε πιά ἡ στιγμή ὅπου θὰ ἐκδηλωθεῖ ἡ κρίση, σὲ στοχασμὸ φιλοσοφικό, ποὺ τὸν ἐνσαρκώνει καὶ τὸν ἐκινεργεῖ ὁ **Ἡγησίας ὁ Πεισιθάνατος**. Μάταια ἀναγκάστηκε ὁ Πτολεμαῖος νὰ τὸν ἀπελίσσει ἀπ' τὴν Ἀλεξάνδρεια. Αὐτὸ δὲ γιάτρεψε τὴν ἀνησυχία τὴ θανατερὴ τῆς ἐποχῆς, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἀνάπτυξη ποὺ εἶχαν πάρει οἱ σύλλογοι τῶν «Συναποθανομένων».

Καὶ ναὶ μὲν, χάθηκε τὸ ἀγγράμμα τοῦ φιλόσοφου: «Ἀποκαρτερῶν», ὡς τόσο ἡ διδασχὴ του περιορίθηκε στὰ κύρια τουλάχιστον σημεῖα τῆς. Αὐτοῦ καὶ μόνο οἱ στοχασμοὶ θὰ εἶταν ἀρκετοί, γιὰ νὰ διατυπώσει ὁ Σοπεργιάουερ τὸ μῦθον του—ὅπως τὸ λέμε—εὐαγγέλιον. Πιὸ πιθανὸ φαίνεται, ὅχι νὰ διδάσκει ὁ Ἡγησίας τὴν αὐτοκτονία, ἀλλά, ν' αὐτοκτονοῦσαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὑποβλητικὴν παύση, ὅσοι τὸν ἄκουαν.

Ἀπ' αὐτοῦ κ' ἔπειτα ἀπ' τὴν Ἑλληνιστικὴν κρίση ὡς τὴ Ρωμαϊκὴν περικυβή, ἡ ιστορικὴ συνοχὴ προβάλλει ὀλοκάθαρον. Γι' αὐτὸ καὶ καταλαβαίνουμε εὐκόλῃ τὴν ἀπαισιοδοξία τῶν Λατίνων τῆς Αὐτοκρατορίας σὰ βάζουμε μὲ τὸ νοῦ μας, πὼς ἡ μακροχρόνη ἐκείνη περίοδος εἶνε στὸ βῆθος της ἕνας ἀτέλειωτος κοινωνικὸς μαρμαρῶς μ' ὄλο καὶ πῖο ἀναπτυγμένα μιάσματα ἀποσυνθετικά. Μαρτυρικὸ ἀναμφίβολο εἶταν τὸ ἀνατριχιαστικὸ ἐκεῖνο ψυχορράγημα μὲ τὸν ἐπιθανάτιον ῥόγχο, τὸν τραγικώτερον ἀπ' ὅσους ἀντιλάλησαν ποτὲ στὸ «γίνεσθαι» τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ: «Ἄν δὲν ἔρθουν οἱ βάρβαροι, τί θ' ἀπογίνουμε!...».

Ἔβτανε τελειπὸν φυσικό, ν' ἀντλήσει ὁ Σοπεργιάουερ ἀφθονοπεσσιμιστικὸ ὄλικό, ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴν περίοδον. Μὰ στάθηκε πῖο πολὺ ποσοτικὸς ὁ ἔραυσιμὸς παρὰ ποιοτικὸς. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀνευρίσκουμε πρωτότυπες ἐμπνεύσεις ὅπως αὐτῆς ποὺ προμήθευσαν οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τὸν Ἰνδαρὸ ὡς τὸν Ἡγησία.

Ἀντίστροφα, ἀνυπολόγιστης ἀξίας ὄλικό, παρέχουν στὸ Σοπεργιάουερ δύο θεησκείες: ὁ Χριστιανισμὸς κ' ὁ Βουδδισμὸς.

Στὸ Σοπεργιάουερ, τὸ θεησκευτικὸ φαινόμενον παρέχει τὴν πολὺτιμη συμβολή, ποὺ ἐχάρισε κίβλας γνωρίσει. Τούτην τὴν συνοφίλει ὁ ἐπιγραμμιατικὸς ἐκεῖνος χαρακτηρισμὸς, ποὺ θέλει τὴν κἀθε

θεησκεία: «μεταφυσικὴ τοῦ λαοῦ». Τὸ τί ὀξύτερη ἀντινομία κρύβουνε μέσα τοῦς τὰ δύο τοῦτα λάγια, τὸ νοιώθει κανεὶς εὐκόλῃ, σὰν παίρνει ὑπ' ὄψη του τὴ σοπεργιάουερικὴ ἐκτίμηση στὴ Μεταφυσική, ἀπὸ τὴ μιά κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴ βαθύτατη περιφρόνηση ποὺ περιέχεται στὸν ὄρον «λαός». Ἔτσι ἐξηγεῖται πὼς ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ τὸν φέρνει πάρα πολὺ σιμὰ στὸ Χριστιανισμό, καὶ τὸν συμφιλώνει μαζί του, εἶνε, πρῶτα κ' ἄρχῃ, αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος ὀνομάζει: «Μῦθος Χριστιανικὸς». Πολύτιμη ἀποδίνει ἀξία στὴ: «Χριστιανικὴ μυθολογία».

Γι' αὐτὸ, φροντίζει ν' ἀγνοήσει σχεδὸν ὀλότελα τὸ πρόσσπο τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ δὲν τὸ ἐκτιμᾷ καλά καλά οὔτε καὶ σὰ μυθικό. Φυλάγεται ὀλοφάνερα, μὴ τυχόν καὶ τὸ στοιχεῖο τὸ θρυλικὸ δώσει ἐντύπωση ιστορικὴ. Πέρα ἀπὸ τοῦτο, ἀναγνωρίζει πλέρια στὸ «μυθικὸ χριστιανισμό», ὅτι σ' ὀλόκληρη τὴ Δύση, καὶ σ' ἕνα μέρος τῆς Ἀνατολῆς, προετοίμασε τὴν ψυχολογία ὡστε νὰ νοηθῇ ὁ αἰσθητὸς ὁ κόσμος σὰ φαντασμός, ἐξαρτημένος ἀπὸ ἕνα θέλημα ἀνώτερον. Τὸ ὅτι πάλι αὐτὸ τὸ θέλημα, παίρνει ὄψη θεϊκὴ, τοῦτο δὲν μποροῦσε νὰ προβάλλει διαφορετικὰ. Ἔβτανε ἀναπότρεπτος αὐτὸς ὁ θεϊκὸς χαρακτήρας τοῦ θέλου, μὰ καὶ πρὶν ἀπ' τὸν Σοπεργιάουερ, κανεὶς δὲν μύρεσε νὰ τὸ ἀνακαλύψει καὶ νὰ τὸ ἀποκαλύψει. Καὶ δὲν καταλογίζει οὔτε σφαιερὸ τὸ χαρακτὸ τῆς θεϊκότητος τοῦ θέλου, μὰ καὶ δὲν μποροῦσε ὁ «λαός» νὰ νιώσει ἄλλοῶς τὴν παντοδυναμία του. Πολὺ παραπάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ, τοῦτο τὸ θέλημα, στὴ μυθικὴ του ἐκδήλωση, φανερώνει κίβλας τὰ κύρια πεσσιμιστικὰ γνωρίσματά του μέσα σ' αὐτὸ ποὺ ἀποκαλεῖ ὁ Σοπεργιάουερ «χριστιανικὴ ἀπαισιοδοξία». Τὸ ἀναγνωρίζει σὰ θέλημα ἀντριχικό, ἀπ' ὅλες τὴς πλευρῆς του παράλογο, δημιουργὸ ζωῆς ποὺ εἶνε πόνος καὶ ὀδύνη. Καὶ τέλος, χάρι στὸ τέτοιας μορφῆς θέλημα, προετοιμάζεται τῆς ἴδιας τούτης ζωῆς τὸ μούδιασμα, ἢ ἐσωτερικὴ ἢ ἄρνηση, μὲ τὸ ὑποβλητικὸ τὸ κήρυγμα τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων, μὲ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἀσκητισμοῦ.

Μὰ ὄλο τοῦτο τὸ πολὺτιμο περιεχόμενον τῆς «χριστιανικῆς μυθολογίας», ἔρχονται νὰ τὸ καταστρέψουν οἱ Θεολόγοι, ποὺ οὔτε λίγο οὔτε πολὺ φαίνονται στὸ Σοπεργιάουερ, ἀλήθεια, σὰν ἀντίχριστοι. Γι' τοῦς καταλογίζει: Ὅχι — τὸ δίχως ἄλλο, — ὅχι τὸ δογματισμὸ τοῦς, «καθ' ἑαυτὸν». Ἄν εἶταν τοῦτο μόνο, ἢ μεταξὺ σ' αὐτὸν καὶ κείνους ἐχθρότητα, ἢ φιλοσοφικὴ τουλάχιστον, θὰ εἶχεν ἐξαφανιστεῖ. Γι' ὀφοβερὸ καὶ τ' ἀσυχώρετο εἶνε ὁ δῆθεν ὀρθολογισμὸς τοῦς. Αὐτὸ εἶνε τὸ θανάσιμο ἀμάρτημά τοῦς. Ὡς ἕνα σημεῖο, ὁ ὀρθολογισμὸς ἐκεῖνος, μποροῦσε

νάτανε συζωρετός. Ὡς τὸ σημεῖο δηλαδή ὅπου θὰ ἐνίσχυσε τὴν Ὑποβολή, καὶ θὰ ἔπειθε τοὺς πιστοὺς πάλιν στὸ ὅτι ὁ Μύθος εἶνε **τάχι πραγματικότητα**. Οἱ θεολόγοι ὅμως, ζαίροντας καλὰ ὅτι εἴποτα τὸ μυθικὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε καὶ ὀρθολογικὸ, προσηγάθησαν νὰ κατιστρέψουν μὲ τὸν ὀρθολογισμὸ τους τὴ μυθολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δὲν μπόρεσαν—λέει—νὰ καταλάβουν πὺς ὁ ὀρθολογισμὸς εἶνε βέβαια ἀπαραίτητος γιὰ τὴς ἱστορίας, ἀπὸ ἐξηγῶν τὸν κόσμον πάλιν σὲς ἀρχὴς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Μὰ ὅπως δὲν μπορεῖ ἡ ἱστορία νὰ εἶνε τῆς ἀρχῆς τὸ κοινὸ μὲ τὴ θρησκεία, ἄλλο τόσο ἡ θρησκεία δὲν εἶνε μπορετὸ νὰ ἔχει ἀξιώσεις ἐπιστημονικῆς. Καὶ γιὰ τὴν παραγνώρισαν οἱ θεολόγοι τούτη τὴ βασικὴ ἀρχή, ἀφάρεσαν ἀπὸ τὸ Χριστιανισμὸ τὴ λυτρωτικὴ οὐσία του, τὸν ἀπογύμνωσαν δηλαδή ἀπ' τὸ πεισιμαστικὸ του πνεῦμα, καὶ ἀνυπόκοιτον τὸν σπέρησαν τὴν ἀσκητικὴν ἰσχύ του. Κεῖθε ἄλλο παρὰ τέτοια πρῶμα ἔκαμε ὁ Βουδδισμὸς, ὅταν ἀποκόρυζοντας τὸν καθεὶ ὀρθολογισμὸ, διατήρησε ζηλότυπα τὴν καθαρὰ μυθικὴν τὴν βασίταση, διατηρῶντας ἔτσι ἀκέραια τὴν ὑποβλητικὴν τὴν δύναμη, ὥστε νὰ περισώσει τὸ πεισιμαστικὸ περιεχόμενόν του, καὶ νὰ διαφυλάξει ἀλόβητό τὸ φακιστικὸ του ἀσκητισμὸ.

Ὡς τόσο, οὔτε νὰ θέλωμε, οὔτε καὶ νὰ μπορούμε νὰ ταυτίσοιμε τὸ Βουδδισμὸ μὲ τὸ Σοπεγγιασμοῦ. Διαφέρουν πρῶτα ἀπ' ἄλλα, στὸ βασικὸ τους γνώρισμα. Ὁ Βουδδισμὸς, ὁ Βραχμινισμὸς, ὅπως καὶ ἡ Σκιανδινὰβική Ἑθδα, ὅπως οἱ Ἀγρίδες, ὅπως οἱ αὐτόχθονες ἀμερικανικῆς θρησκείας, ἐπίσης τ' ἀρχέγονα θρησκείματα τῶν Μαύρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ κεῖνα τῆς Αἰθιοπίας, εἶνε ὅλα αὐτὰ, λίγα ἢ πολὺ λεπτῆς, λίγα ἢ πολὺ χοντροκομμένες μυθολογίαι. Ἐνῶ ἡ δική του—λέει—θεωρία—εἶνε ὀλοκληρωμένη Ἀποκάλυψη. Ἔτσι λ. γ. ἡ Ἰνδικὴ Νισβάνια, μ' ὅλο πὸν τόσο σιμὰ πρὸς τὸ σοπεγγιασμοῦ πεισιμασμὸ, δὲν ἀντιλήφθηκε τὸ ἀφίλαστο καὶ τὸ ἀκατάλυτο τοῦ θέλου. Ὁμοίαι, ἡ μετεμψύχωση στὸ σοπεγγιασμοῦ δὲν εἶνε παρὰ μιά αἰώνια **παλιγγενεσία**, ὄχι καὶ ἀτομικῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τοῦ ἀδιαφροστοῦ τοῦ θέλου πὸν ἀντιπροσώπων μὲ τὴν ἀτομικὴ συνείδηση τὴν προωρισμένη νὰ ἐπιστρέφει μιά γιὰ πάντα στὸ Μηδέν, αὐτὸ δὲ γνώρισε καὶ δὲ θὰ γνωρίσει ποτὲ καμμιά Νισβάνια.

Τὰ γενικά, καὶ ὡς τόσο ἀρηρημένα ὅλα αὐτὰ, δὲν ἀποχτοῦν τὸ θετικὸ τους χαρακτῆρα, παρὰ μονάχα ὅταν, ἔστω καὶ ἀνοητικῶς, προσφεύγοιμε, στὰ ἴσα ἐρητισμὸς ὁ Σοπεγγιασμοῦ, τῶν ἀπ' τὸ Χριστιανισμὸ, ἴσο καὶ ἀπ' τὸ Βουδδισμὸ.

* * *

Προκειμένου γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ, πὸν μάλιστα πολὺ πὸν ἄμεσα

ἐνδιαφέρει ἔδω, ἡ ὁποιαδήποτε κοινωνικο-ἱστορικὴ ἐρευνα, προβάλλει βασικά ἀνήμπορη, ἢ—κάτι πολὺ χειρότερο,—ἀπατηλὴ καὶ κίβδηλη, δίχως μιά θεμελιώδη προϋπόθεση. Δηλαδή, ὅπως στὴν κάθε ἐπιστημονικὴ περίοχη, ὁ μελετητῆς ἀφίνει στὴν ἐξώπορτα τοῦ λογιότηριου τοῦ τις θρησκευτικῆς του δοξασίας, ὅπως ἐκεῖ, κανένας νουεχῆς δὲ στοχάστηκε νὰ παραχῶσει τὸ ὑπερούσιο μέσα σὲ δοκιμαστικοὺς σωλῆνες, καὶ οὔτε ἀγνόησε πὺς οἱ λογάριθμοι δὲ συμβιβάζονται μὲ δόγματὰ, ἄλλο τόσο καὶ ἔδω ἡ προκατάληψη δείχνει ὅπως διόλου μάταιο τὸν κόπον νὰ προχωρήσει κανεὶς πὸν πέρα. Ὅχι λιγώτερο ἀνήμπορη, κάνει τὴν ἴδια ἐρευνα, ἡ ἀντίστροφη ὄψη τοῦ δογματισμοῦ, δηλαδή ὁ μηχανοκρατισμὸς τοῦ στοχασμοῦ, μὲ τὴν πρωτόγονη καὶ ἀντιεπιστημονικὴ του βαρβαρότητα. Στους δύο ταύτους γκρεμοὺς ἀνάμεσα, νὰ ὁ πὸν σύντομος—κατὰ τὴ γνώμη μας,—ὁ δρόμος τῆς ἐρευνας στὰ κύρια ὀρόσημά του.

Εἶνε φῶς φανερὸ ὁ ἐπεισοδιακὸς ὁ ρόλος, πὸν παίζουν μέσα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη οἱ δύο Πρωτόπλαστοι. Εἴτε θεόπνευστοι ἢ ὄχι,—ὅπως καὶ ἂν τοὺς παραδεχτεῖ κανεὶς—οἱ βιβλικὸι συντάχτες, προσπερνοῦν τὸ ἐπεισόδιο ἐκεῖνο σὲν παρανοχηδὰ ἀπλή, καὶ οὔτε νοιάζονται νὰ ἐπαλέθουν ὀποσδήποτε, ἢ νὰ συνδέσουν ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς ἐκεῖ τὴ λεπτομέρεια μὲ ὀτιδήποτε ἐπόμενον. Ἀνάλογα ἀδιάφοροι περνοῦν καὶ οἱ εὐσεγελιστῆς μπροστὰ στὴν ἴδια περιπέτεια, πὸν ὡς τόσο ὁ Παῦλος, τὴν παίρνει καὶ τὴν ἀνάγει σὲ **προπατορικὸ ἁμάρτημα**, ὥστε νὰ τὴν ἀναδείξει σὲν ἀποχρῶντα λόγο, σὲν αἴτιο τοῦ Χριστιανισμοῦ, δίχως διόλου νὰ τὸν ἐνοχλεῖ ἡ κατακληκτικὴ τῆς ὀμοιότητάς εἴτε μὲ αἰσθητικὰ μυθεύματα, εἴτε μ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἑλληνικὴν Μυθολογία. Καὶ ἡ μὲν θεολογικὴ ἐρμηνεία εἶνε ὑπόθεσις πὸν δὲ μὰς ἀφορᾷ ἔμας. Ἀντίστροφα ὅμως, ἡ κοινωνικο-ἱστορικὴ ἐξήγησις, δὲν ἀφίνει ἀμφιβολία. Τὸ εὐρημα τοῦ Παύλου ἐκφράζει τὴν ἐναγώνια κρῖση πὸν ἀντιμετώπισε ὁ νεογέννητος Χριστιανισμὸς μέσα στὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους. Οὔτε μὲ τὸ Σπάρτακο, οὔτε ἐν ὀνόματι τοῦ Ναζωραίου, μποροῦσε ἡ ἱστορία νὰ ἐμπιστευθεῖ τις τύχες τῆς σὲ σκλάβους. Ὡ γνωστὸ, κατὰ τὴν περίοδο ἐκεῖνη, τὴν παραγωγή τὴν ἐξασφάλιζαν μονάχα «λαλοῦμενα ἐργαλεία»—ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης—δοῦλοι δηλαδή. Ἐλεπε ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μηχανισμοῦ, Γι' αὐτὸ καὶ ἀποδείχθηκε οὐτοπία, σὲν μεγαλειώδη του ὡς τόσο λαχτάραι, ὁ πάνανθρωπος ὁ λυτρωμὸς, ὅπως τὸν πόθησε τὸ Χριστιανικὸ ξεσηκωμα στὴν πρώτη, στὴν ἀγνή του γένεση.

Ἔτσι, ἀπ' τὴ στιγμή ὅπου οἱ πρῶτες «ἐκκλησίαι», στὴν κοινωνικὴ τους ὀπόσταση, παρουσιάζονται σὲν κάτι ἀνάλογο μ' αὐτὸ πὸν θὰ ὀνομάζουμε σήμερα «συνεταιρισμοὶ καταναλωτικοί», ὅμως ὄχι παράλληλα καὶ «παραγωγικοί», ἡ κρῖση ὄλο καὶ ὀξύνεται. Ἔτσι ὥστε, δὲ χαλάρισε τὸ ἀδιέξοδο, καν οὔτε μὲ τὴν ἐντολή τὴν πὸν ἀξία νὰ χαρακτηριστεῖ «θεόπνευστη». «Ὁ μὴ ἐργαζόμενος καὶ μὴ ἐσθιέτω»... Ἀπ' τὴ στιγμήν αὐτὴν, εὐκολονόητο προβάλλει ὡς ἀπαισιόδοξη θρυλικὴ ἐξήγησις; τὸ **προπατορικὸ ἁμάρτημα**, πὸν ταιριάζει σὰ γάντι στὴν ὀπόθεση. Ὡς τόσο, ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐκεῖνο μαῦρο καὶ βουρκομένο σύννεφο, σὲνδετα καὶ συνακόλουθα ἀναβλύζει, σὲν ἄμεση συνέπεια τοῦ μάλιστα ἡ αἰσιοδοξία ἢ ἔξαλλη. Ἀναμονὴ λυτρωμοῦ ἐξωκοσμικοῦ ἀπ' ὄρα σ' ὄρα καὶ μὲ τί πλῆθη; Μὲ πόση βεβαιότητα! Πρόκειται γιὰ σωτηρία χεροπιαστή, χερὸδειχτη, καὶ ὄχι ὀπερούσια, ὄχι ὀπερβατικὴ, ὡς τὸ βρον-

τοφωνεί όρθά κοφτά ό Παύλος, στους Θεσσαλονικείς δίχως παραμικρήν ύπόνοια συμβολισμού ή τυχόν μεταφορικής έννοιας. Άλλά και με τά χρώματα τά ζωντανότερα:

«...Ού θέλω ύμεις άγνοείν περί τών κακοιμημένων, ίνα μη λυπήσθε καθώς και οι λοιποί οι μη έχοντες έλπίδα...».

«...ήμεις έί ζώντες και οι περιλειπόμενοι εις τήν παρουσίαν του Κυρίου ού μη φθάσωμεν τους κοιμηθέντας. Ότι αυτός ό Κύριος έν κελεύσματι, έν φωνή Αρχαγγέλου και έν σάλπιγγι Θεού καταβήσεται άπ' Ούρανού και οι νεκροί έν Χριστώ άναστήσονται πρώτοι, έπειτα ήμεις οι ζώντες και οι περιλειπόμενοι έμα σύν αυτοίς άρπαγησόμεθα έν νεφέλαις, εις άπάντησιν του Κυρίου εις άέρα...».

Μιάς τόσο έξαλλης αισιοδοξίας κήρυγμα έλάχιστα έμπόδισε τό Σοπεγχάουερ, νά θεωρήσει τό «προκατορικό άμάρτημα» σά μυθικό συμβολικό θεμέλιο του «χριστιανικού πεσοιμοιού». Άπ' αυτού κι' έπειτα, οι μέν Πατέρες και Διδάσκαλοι που συνεχίζουν ως ένα διάστημα τήν παυλιανή αισιοδοξία, έλάχιστα έπηρεάζουν τόν Σοπεγχάουερ. Η αισιοδοξία τους συμπέφτει με τους πιδ άγριους αντιχριστιανικούς διωγμούς. Άντίστροφα όμως, άφθονη είνε ή σοπεγχαουερική συγκομιδή, άπ' τους πραγματικά άπαισιόδοξους πιδ Χριστιανούς, στην περίοδο που ή άπαρχή της συμπέφτει με τήν ανακήρυξη του Χριστιανισμού σάν κρατική θρησκεία. Φυσικά, δέν είνε ό Σοπεγχάουερ εκείνος που θα θελήσει νά διακρίνει τά ιστορικά έξηγηματικά της άπαισιοδοξίας αυτής.

Μά προφανέστατα, τά κοινωνικά ίσα ίσα στοιχεία της χριστιανικής άπαισιοδοξίας, είνε κατά βάθος εκείνα που συμπυλώνουν τήν Ιδρυτή της σύγχρονης θεληματοκρατίας με τό Χριστιανισμό, άπ' τή στιγμή που ματαλλάζουν τά δραστικά του κίνητρα σέ αντιδραστικά, ξεκινώντας άπ' τή μόνη Ιδεολογική λύση που μπόρεσε νά προβληθίη μπρός στό κοινωνικό πρόβλημα: τή ματαιότητα του κόσμου. Άπ' τή στιγμή εκείνη, παρεμβολές ξεμοναχιασμένες μέσα στό αισιόδοξο κι' έγκόσμιο πνεύμα της Παλ. Διαθήκης, — όπως ό Ιώβ, όπως ό Έκκλησιαστής, που μαρτυρούν έπίσης κρίσιμες καμπές — ένσωματώνονται στό Χριστιανισμό, και προβάλλουν τό σκυθρωπό τους πνεύμα, σάν έρεϊσμα ήθικό, με τους «νηστευτές», με τους «άναχωρητές», με τους «ήσυχαστές», και μ' όλο κλήρωμά τους, τή μοναστική ζωή του κατοπινού Μεσαίωνα. Ίσα ίσα μέσα στό περίγυρο εκείνο του βάνασου μεσαιωνικού όλισμού, βρισκει άρμονικόν αντίλαλο τό άνερώτητα, λ. χ. «Ποία του βλου τρυφή, παραμένει λύπης άμέτοχος:...», και σάν άπόκριση: «Πάντα σιας άσθενέστερα! Πάντα όνειρου άπατηλότερα!...». Άπ' αυτού κι' έπειτα, ένα πρός ένα, όλο και πιδ ξεκάθαρα παρουσιάζονται, τά πεσοιμιστικά και θεληματοκρατικά όρόσημα που βέβαια φέρουν τήν Ιδιότακτη σφραγίδα του καιρού τους. Άπ' αυτά θ' άντλήσει ό Σοπεγχάουερ, έτσι ώστε θά του περίττανε άκόμη κι' ό Βουδδισμός.

Ό Ιερός Αύγουστίνος, (354-430), Άφού πέρασε τά νεάτα του με ζωή έκλυτη, άν όχι κι' έκφυλη, κατάληξε άσκητής, όπως εΐταν φυσικό, σύμφωνα με τό ρεύμα του καιρού του. Δέν είνε αυτό που πρό παντός ενδιαφέρει τό Σοπεγχάουερ. Άκόμη λιγότερο έπηρεάζει τό φιλόσοφμας, ή θεωρητική τουλάχιστον αύγουστινή αισιοδοξία, που εΐταν κι' αυτή άναπότρεπτη, σάν αντίθεση στόν πεσοιμοισμό του τότε είδωλο-

λατρικού κόσμου και σάν άντινομία που κυριεύει κιόλας τό Χριστιανισμό. Κι' αυτό άκόμη τ' όνομά: Άλύπιος του φίλου και συνεργάτη του Αύγουστίνου, δείχνει τό πρόο φωναχτή ήθελαν και τότε άκόμη, ώρισμένοι Χριστιανοί τή δική τους αισιοδοξία. Έκείνο, που πριν άπ' όλα ενδιαφέρει, είνε ότι ό Αύγουστίνος θεωρείται σάν ό άξιωματικός Ιδρυτής της χριστιανικής θεληματοκρατίας. Θα εΐταν βέβαια πλάνη νά συγχίζαμε τις δύο θεληματοκρατίες, τήν αύγουστινή με τή σοπεγχαουερική.

Έπίσης λαθεμένο άποδείχεται τό ν' άρνηθεί κανείς τήν κάθε μεταξύ τους σχέση. Όπως ό Πλάτων, έτσι κι' ό Αύγουστίνος προβάλλει σάν κοινωνικός αναμορφωτής. Μπρός στην κατάρρευση του παλιού κόσμου, άγωνίζεται ό Πατήρ αυτός νά εκκαθαρίσει τήν κρίση και νά στηρίξει τό κοινωνικο-πολιτικό συγκρότημά του σέ βάσεις θεοκρατικές, που ως τόσο ή χριστιανική τους όψη, δύσκολα σκεπάζει πάντα παλιές είδωλολατρικές έμπνεύσεις. Σά φιλοσοφικό κίνητρο παρουσιάζεται, όχι ή άφηρημένη έννοια της θρησκείας, όχι τό πνεύμα τό άπόκοσμο, αλλά ένας ρεαλιστικός σκοπός, άντικειμενικός και άμεσος. Αυτό δά φαίνεται από προσεχτική μελέτη, του πιδ χαρακτηριστικού άπ' όλα του τά έργα, του Αύγουστίνου «De Civitate Dei» («Περί πολιτείας Θεού»). Άλλ' όμως γενικώτερα, άκόμη άπ' τις «Έξομολογήσεις» του, περισσότερο άπ' τις φιλοσοφικές του πραγματίες, πολύ παραπάνω άπ' τά συγγράμματα του τά Θεολογικά, προβάλλει συστηματικά σφιχτοδεμένο τό θεληματοκρατικό του οικοδόμημα. Αυτό, πολύ πριν άπ' τόν Σοπεγχάουερ, άποκαλύπτεται τό ΘΕΛΗΜΑ (Voluntas) όχι μονάχα σά Δύναμη, αλλά που κλείνει μέσα του τήν κάθε δύναμη, που άγκαλιάζει τό κάθε ψυχικό στοιχείο. Θελήματα άντιστρατευόμενα συνταράσσουνε τόν κόσμο.

Δυνάμεις άντίρροπες κι' άντιμαχόμενες με τή μορφή του καλού και του κακού, είτε του Θεϊκού και του άντίθεου. Όμως τό ύπέρτατο Θέλημα, τό ένιαίο, τό άδιαίρετο, τό παντοδύναμο, είνε ό Θεός.

Ός τουτο κιόλας τό σημεϊο, προβάλλει καθαρά ή άρχαία άριστοτελική έμπνευση. Ναι μέν είνε φανερή μιá διαφορά. Στόν Άριστοτέλη, δηλαδή οι έννοιες κατά κλιμακωτή Ιεραρχία αποτελούν τήν ούσία του κόσμου, και μιá άπ' αυτές είνε ή Βούληση. Ένώ στόν Αύγουστίνο, πάλι κλιμακωτή Ιεραρχία, αλλά όμως τό Θέλημα περικλείει και τις έννοιες. Ός τόσο, ό Άριστοτέλης — ως γνωστό — συστηματοποιεί πρώτος τήν ψυχολογική Βούληση ως Ιδιότητα της ανθρώπινης ψυχής, και άπ' τό Σταγειρίτη προμηθεύεται ό Αύγουστίνος τις πρώτες οικοδομικές ύλες της θεληματοκρατικής κοσμοθεωρίας του, που τήν μεταβάλλει σέ θεοκρατική ανατρέχοντας στόν Πλάτωνα, κι' άποδίδοντας τό τριαδικό δόγμα, σά χαλκομανία του Πλατωνισμού. Σέ βαθμό μάλιστα που, σχεδόν άπροκάλυπτα, ή νεοπλατωνική Τριάδα, — «πρώτον», «νους» «ψυχή του κόσμου», μεταφέρεται ως «Πατήρ» — έξ ου τά πάντα — «Υίος» — που δίνει στα όντα τή μορφική τους ύπαρξη — «Άγιον Πνεύμα» — ή δυναμική διακυβέρνηση του κόσμου. Με τό άδιαίρετό της όλοκλήρωμα, ή τριαδική Θεότητα, αναλογεί έτσι δά, μέσα στόν ψυχικό τόν κόσμο. «Υπάρχειν — Νόειν — Ζειν», «Μνήμη — Νόηση — Θέλημα», «Πατήρ — Εικόνα — Χάρη» «Νοός — Γνώση — Αγάπη», «Ζωή πραγματική — Ζωή νοητική — Ζωή ήθική», κτλ. Σ' αυτήν τή βάση, κάθε τί τό μη άπειρο, είνε φαντασμός, είνε καθρέφτισμα των Ιδεών του Θέλω που είνε άπειρο, που αυτό και μόνο

είνε πραγματικότητα. "Όχι μόνο τὸ ἄπειρο στὸ σύνολό του, ἀλλὰ καὶ τὸ κάθε «πεπερασμένο πλάσμα», ὑπάρχει πρὶν ἀπ' τὴν πλάση του, εἶνε ἰδέα μέσα στὴ Διάνοια τοῦ Πατρὸς, ὡς ποὺ νὰ γίνει εἰκόνα διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ κυβερνιέται μὲ τὸ Θέλω τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δὲν υἱοθετεῖ ὁ Αὐγουστῖνος ἀκέραιο τὸ νεοπλατωνισμό—γιατί ἄλλοιῶς θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀντιδιαστολή καὶ τὴν αὐτονομία του. Ἀντιπρατεύεται, σὲ βαρύνουσες ἀκόμη πλατωνικὲς ἀρχές, καὶ γι' αὐτό, διαμορφώνει τὴ δική του πρωτοτυπία, τὴ μεταφυσική, ὅσο καὶ τὴν κοινωνιολογική. Δηλαδή; στὴν οὐσία του, ὅσο καὶ στὸ κατ'ἐπίστατό του, ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἐμφανίζει μιὰν κλιμακωτὴ ἀνάπτυξη: πράγματα, φυτὰ, ζῶα, καὶ στὸ ἀκροκόρυφο ὅλων ὁ ἄνθρωπος, σωστὸς «μικρόκοσμος» ποὺ περικλείει μέσα του τὴς ἰδιότητες ὅλων τῶν προηγούμενων, καὶ εἶνε κι' αὐτὸς τριαδικὴ ὑπόσταση «σῶμα-ψυχὴ-νοῦς». Ἡ ψυχὴ ἀγκαλιάζει μέσα τῆς τὴ μνήμη, τὴ νόηση καὶ τὴ βούληση. Βρίσκεται ὁλόκληρη σὲ κάθε τμήμα, σὲ κάθε μέρος τοῦ κορμιοῦ, καὶ εἶνε ἀθάνατη ἐξ αἰτίας οἱ δεσμοὶ τῆς μὲ τὸν αἰώνιο Νοῦ, μὲ τὴν ἀπόλυτη, κ' ἐξ αἰτίας ἡ ἐξάρτησή τῆς ἀπ' τὸ θεῖον Θέλημα.

"Ὅσο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Κακοῦ, τῆς ὀδύνης, τοῦ πόνου, τοῦτο δὲν ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ εἶνε ἀπλοῦστάτα στερησὴ καὶ ἀρνησὴ τοῦ ἀγαθοῦ. Τοῦτη ἡ στερησὴ, καὶ τοῦτη ἡ ἀρνησὴ, προσέρχονται ἐξ αἰτίας τὸ δικὸ μᾶς Θέλημα ποὺ μᾶς κάνει ὅλο καὶ ν' ἀπομακρυνόμεσθε ἀπ' τὸ Θεό, ὅποτε τὰ δυὸ Θελήματα ἔρχονται σὲ σύγκρουση, ὥστε νὰ δημιουργεῖται ἡ θλίψη καὶ ἡ ὀδύνη.

Κατέχοντας κίβλας στὰ κύρια σημεῖα τοῦ τὸ σοπεγχαουερισμό, ὁ ἀναγνώστης ξεδιαλώνει, τὸ τί μπόρεσε νὰ πάρει ὁ Σοπεγχαουερ, ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνο, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Θεληματοκρατίας.

Γνωρίζοντας τὸν Αὐγουστῖνο, ὁ Σοπεγχαουερ, δὲν μποροῦσε ν' ἀγνοήσει τοὺς ἀντίπαλους ἐκείνου, τοὺς Μανιχαίους(1).

Κατὰ τοὺς Μανιχαίους, ὁ κοσμικὸς ἀντανωνισμὸς εἶνε ἐκδήλωσις τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στὸ Φῶς καὶ στὸ Σκοτάδι. Τὸ Φῶς γέννησε

τὴ Μητέρα τῆς ζωῆς, τοῦτη ὅμως μὴν μπορῶντας ν' ἀντιπαλέψει μὲ τοὺς δαίμονες, γέννησε μὲ τὴ σειρά τῆς τὸ Χριστό, ποὺ ὡς τόσο νικῆθηκε ἐπίσης, καταβροχθίστηκε ἀπὸ τοὺς δαίμονες, καὶ μόνο ποὺ περισώθηκε ἓνα μέρος του, ὡς ζωντανὸ πνεῦμα.

"Ἔτσι, τὸ σωσμένο μέρος τοῦ Χριστοῦ μεταφέρθηκε στὸν ἥλιο. Ἐνῶ τὸ ἄλλο μέρος μοιράστηκε κι' αὐτό. "Ὅσο δηλαδὴ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ φᾶνε οἱ δαίμονες, ἀνακατεύτηκε μὲ τὴν ὕλη κι' ἔγινε ψυχὴ τοῦ κόσμου, ὥστε ἐξὸν ἀπὸ τὸ Φῶς κι' ἀπὸ τὸ Σκοτάδι, νὰ δημιουργηθεῖ τὴν τῆς τρίτο βασιλεία, ὅπου ὡς ἀντιπερισπασμὸς ὁ Σατανᾶς δημιουργῆσε τὸν ἄνθρωπο μὲ τὰ ἀπομεινάρια τῶν ταπεινῶν στοιχείων. Ἔτσι γεννήθηκε ὁ λογισμὸς μέσα στὴν ψυχὴ. Ἀλλὰ γιὰ νὰ καταπολεμήσει τὴ λογικὴ ψυχὴ ὁ Σατανᾶς δημιουργεῖ καὶ τὴν ψυχὴ τὴν ἄλογη μὲ τὸ δικαίωμα ν' ἀπολαύσει ὅλα τ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου, ἐξὸν ἀπ' τὸν καρπὸ τῆς Γνώσης. Σ' αὐτὸ ἀπάνω, ὁ Χριστὸς ποὺ περισώθηκε κι' ἔμεινε «ἀπαθής», ὅλο καὶ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀνυπακοή. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, θὰ εἶχεν ἴσως ἐπέλθῃ ἡ σωτηρία, ἂν ὁ Σατανᾶς νὰ προλάμβανε νὰ δημιουργῆσει τὴ γυναῖκα. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς ποὺ φέρνει αὐτὴ εἶνε ὅτι βάζει σὲ πειρασμὸ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ παρακαλεῖ νὰ πνευρεθεῖ μαζί τῆς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε νὰ γεννᾶ ὅλο καὶ νέους ἀνθρώπους. "Ὅστε ὅσο πῶς πολλοὶ ἄνθρωποι γενιοῦνται, τόσο πῶς ἀνάγια καταντῶν τὰ φωτεινὰ στοιχεῖα, τόσο πῶς σκοτεινὸς καταντᾶ ὁ κόσμος καὶ τὸ σκοτάδι ἐκεῖνο τὸ ἀπλώνουν οἱ ψεύτικες θρησκείες, ὅπως ὁ Ἰουδαϊσμὸς καὶ ἡ εἰδωλολατρεία. Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα ὅταν ὁ ἀπαθὴς Χριστὸς, προβλέποντας πῶς θὰ ὑποφέρει καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἐνσαρκώνεται, ἀλλὰ στὸν πόλεμό του μὲ τὸ Σατανᾶ συλλαμβάνεται καὶ σταυρώνεται. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Σωτὴρ δὲν ἐγκαταλείπει τὸ ἔργο του κι' ἀντιπροσωπεύεται ἀπ' τὸν Παράκλητο, μὲ τὴν ἀποστολὴ νὰ ἀποτελειώσῃ τὴ σωτηρία, ὥστε νὰ περισωθοῦν τὰ φωτερά στοιχεῖα.

Αὐτονόημα λοιπὸν ἡ σωτηρία συνίσταται στὸ νὰ μὴ παρασυρόμαστε ἀπὸ τὸ γυναικεῖο πειρασμὸ, νὰ μὴ δίνουμε λαβὴ σὲ νέο γεννοβόλημα, ὥστε νὰ πάθουν ν' ἀραιώνονται τὰ φωτερά στοιχεῖα. Ἀπ' αὐτὸ κι' ἔπειτα ἡ σωτηρία ὁλοκληρώνεται μὲ τὸν ἀσκητισμὸ, καὶ μὲ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ κάθε ἀπόλαυση. "Ὅσοι πεθαίνουν πρὶν σωθοῦν, ξαναγεννοῦνται στὴ ζωὴ μέσα σὲ νέο σῶμα, ὡς ποὺ ὁ ἔσχατος καθαρμὸς θὰ συντελεστεῖ μὲ τὴν πυρὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πῶς μεγάλη γιορτὴ τῆς ἐβδομάδος, ἡ Κυριακὴ, πρέπει νὰ ἐορτάζεται μὲ νηστεία καὶ ἀποχὴ ἀπὸ κάθε ἀπόλαυση. Τὸ βάπτισμα ἐπιβάλλεται μὲν ὡς καθαρτήριο, ἀλλὰ δὲν ἔχει λυτρωτικὴ ἐννοια, γιατί ἄλλοιῶς θὰ περίττειε ὁ ἀσκητισμὸς. Ἀπ' τὴ Μετάληψη πάλι, λείπει ὁ οἶνος, ποὺ εἶνε στοιχεῖο ἀπολαυστικό.

* * *

Ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ, τὴν ἐπιπόλαιη τὴν ὄψη του, ὁ Μεσαίωνας φαίνεται σὰ νὰ μὴν πρόσφερε στὸ σοπεγχαουερισμὸ, ὕψιστο οἰκοδομήσιμο. Ἐπειδὴ ὡς γνωστὸ ὁ Μεσαίωνας εἶταν αἰσιόδοξος.

Μὲ τὸ δουλοπάροικο προσδεμένο στὸ φέουδο, μὲ τὸ μικροαστὸ ζωντανογδαρμένο ἀπ' τοὺς ἀπανωτοὺς τοὺς φόρους καὶ τὴς ἀγγαραεῖες, μὲ θεομηνίες, ἐπιδημίες, πληγές, λιμούς, σιτοδείες, μὲ ληστρι-

1) Ἀντιφατικὲς καὶ προφανέστατα μυθικὲς εἶνε οἱ πληροφορίες πᾶντο στὸ Μάνη, τὸν αἰθεσιόραχη, ποὺ τὸν λένε ἐπίσης καὶ Μανιχαῖο. "Ἄλλοι ἀναφέρουν πῶς αὐτὸς, φυλακισμένος στὴν Περσία ἐπειδὴ εἶχε στὴν κατοχὴ του μυσηριακὰ βιβλία, μελέτησε φυλακισμένος τὴς Γραφές, κα' ἔκαμε τὸ συγκεκρισμένο ἀνάμεσα στὰ διάφορα δόγματα. Ἡ δόξα του, τὸν ἔφερε σὲ θεολογικὴ συζήτηση μὲ τὸν ἐπίσκοπο Κασσώρης Ἀρζέλιο, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶταν, νὰ νικήσῃ ὁ ὀρθόδοξος, νὰ συλλάβῃ τὸν αἰρετικὸ καὶ νὰ μάλει νὰ τὸν γδάρουν ζωντανὸ ὥστε νὰ τὸν κείσει γιὰ τὴν πλάνη του. Στὸ μεταξύ ἡμεῖς, ὁ Μάνης εἶχε αὐτοκληθῆ «Παράκλητος», κα' ἔτσι ἐξακολουθοῦσαν νὰ τὸν προσονομάζουν οἱ πιστοὶ του. Ἄλλη πάλι πηγὴ, φέρει τὸ Μανιχαῖο αἶν κανονικὸ λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λέει πῶς διώχτες του εἶταν οἱ Μάγοι τῆς Περσίας, ὅποτε ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει στὴς Ἰνδίες, καὶ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὰ δόγματα του. Μιὰ τρίτη ἐκδοχὴ, τὸν ἀνακατεύει μὲ τὴς θρησκευτικὲς ζημιώσεις ποὺ ἔγιναν στὴν Περσία, καὶ τὸν παρουσιάζει πῶς πολὺ αἰρετικὸ ἀπὸ Περσικὴ ἀποψη, παρὰ ἀπὸ Χριστιανικὴ. "Ὅπως κι' ἂν εἶνε, ὅλ' αὐτὰ ἐντοπίζονται κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ βου αἰῶνα, ὅποτε οἱ θρησκευτικὲς ζημιώσεις ἀντανταζοῦσαν τὴν κοινωνικὴ κρίση τῆς ἐποχῆς ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τὴν ἐρημνεύσουν εἴτε μὲ ἀνατρεπτικὰ εἴτε μὲ συντηρητικὰ, κρηδύματα.

κὲς ἐπιδρομὲς καὶ ἀρπακτικούς πολέμους, ὁ Μεσαίωνας ποὺ λέμε, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ εἶνε αἰσιόδοξος!

Ἐπειδὴς εἴτανε ἀργόρυσθη ἡ μεσαιωνικὴ ζωὴ, φαίνεται μάλιστα σὰ νὰ παρουσιάζει διαλείψεις ὁ παλμὸς τῆς Ἱστορίας. Διαφέρει βασικῶς καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ ὁ Μεσαίωνας ἀπ' τὴν μακραίωνη περίοδο τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκείνη ἐκεῖ, εἴταν ἀρχὴ καὶ ἐπίμονη κατάρρευση, μὲ διαρκῆ ἀνησυχία, μ' ὄλο καὶ πῶς πολλὴν ἀβεβαιότητα, ὄλο καὶ ἀσχημένῃ ἀγωνία γιὰ τὸ αὐριο: σεισμὸς στὴν Ὑψη, κενὸ στὸ Πνεῦμα, σαράκι μέσα στὸν πολιτισμὸ τὸν ὑπερόρμιο ποὺ σάπιζε. Γι' αὐτὸ ἡ ἀπαισιοδοξία τότε.

Ἐνῶ ἡ μεσαιωνικὴ βραδυκαρδία χαρακτηρίζεται μὲ κείνη τὴν ἄτονη ὀργανικὴν ἀνάπτυξη τοῦ Φεουδαλισμοῦ καὶ συνακόλουθῆ τῆς ἡ ἀποτελμάτωση ποὺ ἐμφανίζει—ἐπιφανειακὰ τουλάχιστον—ὡσάν ἀσάλευτη τὴν κοινωνία τῶν αἰώνων(1).

Σ' αὐτὴν τὴ βάση πάνω, ἡ ἀρχουσα τότες Διανόηση ποὺ τὴν ἀποροροῦσε ἡ Θεολογία εἴτε ἐπιβάλλει εἴτε ὑποβάλλει τὴν αἰσιόδοξία τῆς. Γι' αὐτὸ ξαναγίνεται πάλι εἰκόνα καὶ ὁμοίωση ὁ Ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Τὸ Σὺμπαν πλάστηκε ἀποκλειστικὰ γι' αὐτὸν. Τὸ «προπατορικὸ ἁμάρτημα» γλωμιάζει καὶ ἀποσβήνεται σ' ὅποιεσδήποτε συνέπειες του. Τὸ Βάπτισμα, ποὺ εἶνε πᾶς τὸ ἄρα Μυστήριον, ἀπόπλυνε τὴν πρωτόπλαστη ἀνομία καὶ ἀκασιήλωσε τὸν «Ἀδὰμ πεπτοκότα». Τὸ ἐπ' ἐσχάτοις Ἰσχυέλαιο, ξελεκιάζει ἀπ' τὸ κάθε μεταβαπτίσιον σπύλωμα. Καὶ σὰ σημεπλήρωμα, τίτλοι ἰδιοκτησίας στὸν Παράδεισο, συναλλαγματικὲς τῶ φέρουντι γιὰ τὰ Συζωροχάρτια. Ἐξ ἄλλου ἐπειδὴ ἡ Ἀποστολικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀποτροπιάζεται τὸ αἷμα, θεόπνευστη ἐπινόηση, οἱ πύρινοι λουτροὶ ψυχῶν, ποὺ ἀποτελοῦνε κίβλας χαρμόσυνα καὶ γιορτερὰ θεάματα.

Ἄν πότε πότε ἀναγνωρίζεται ἡ ὑπαρξη κικκοῦ, διαπιστώνονται καὶ τὰ αἷτια: δαιμόνια, μάγοι καὶ αἰρετικοί...

Πῶς νὰ μὴν εἶνε αἰσιόδοξη ἡ Ἰερὰ Ἐξέταση, καὶ γιὰτί ὄχι ὀπιμιστῆς ὁ Ἰησοῦτισμός;

Ὅλα τοῦτα δὲν θὰ εἶχαν σημασία, ἂν οἱ θεολόγοι δὲ θέλιαν νὰ στηρίξουν φιλοσοφικὰ τὴν αἰσιόδοξία τους. Αὐτὸ προπαίντων δὲν τοὺς τὸ συζωρνᾷ ὁ Σοπεγζάουερ.

1) Νὰ γιατί ἀπ' ὀρισμένη πλευρὰ τηρόντας βέβαια τὰ ἰδιότακτα τὰ χαρακτηριστικά, παρουσιάζει στὸ ἀργόρυσθη καὶ στὴν ἀποτελμάτωση τῆς ἡ Φεουδαλικὴ κοινωνία, ὀρισμένες—περιορισμένες μὲ συγκεκριμένες—ἀναλογίες—μὲ τὴν ἡρωικὴν τὴν κοινωνία τῆς Αἰγύπτου. Κοινὸ στὴν προκειμένη περίπτωση γινώρισμα καὶ τῶν δύο: ἡ αἰσιόδοξία.

Κατ' ἀρχὴν δὲ θέλει νὰ τοὺς μάχεται. Ἀναγνωρίζει μάλιστα ὅτι αὐτοὶ καὶ αὐτὸς τὴν ἴδια αἰώνια ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου ἐξυπηρετήσαν. Ἐκείνοι τὴν ὀνόμασαν: «ἀνάγκη θρησκευτικὴ». Αὐτὸς τὴ λέει: «ἀνάγκη μεταρυστικὴ». Ὅμως, γιὰτί νὰ νοθεύσουν οἱ θεολόγοι τοὺς τοὺς μύθους μὲ τὴ Φιλοσοφία, μὴν καταρένοντας ἔτσι νὰ εἶνε οὔτε ἱερομένοι οὔτε φιλόσοφοι. Ἐνῶ τὰ εἶχαν ὄλα γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἀποστολή τους. Εἶχαν — λέει — ἀποκάλυψη, ἱερὰ κείμενα, προφητείες, πρωτοκαθεδρία στὴν κοσμικὴ ἐξουσία, γενικὸ σεβασμὸ, μυριάδες ἐκκλησίες, οὐράνια μεσιτεία, μονοπώλιο παρηγοριῶν». Καὶ τὸ πῶς σπουδαῖο ἀπ' ὄλα, εἶχαν στὰ χέρια τους τὴν ἰδιωτικὴ καὶ τὴ δημόσια. Ἐκπαίδευση. Σὲ τοῦτο τ' ἀνάμεταξὺ χρησιμοποιούσαν καὶ τὸ ἔσχατο, τὸ πειστικώτερο ἀπ' ὄλα τὰ ἐπιχειρήματα: ultima ratio theologorum.

Τὴ δαίμονα λοιπὸν τὴ θέλανε καὶ τὴ Φιλοσοφία;

Αὐτὲς εἴταν οἱ ἀντιθέσεις του μὲ τὸ Μεσαίωνα. Μὰ τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι λιγώτερο στενὲς μπορούσε νάχει σχέσεις. Οὔτε μικρῆς αξίας νὰ εἶνε τὰ ἐρανίσματά του.

Μαζὶ μὲ τοὺς Σχολαστικούς του εἶχε ὁ ἴδιος ὁ Μεσαίωνας καὶ τοὺς ἀσκητές. Αὐτοὶ εἶνε οἱ πρόδρομοι.

Ἡ ὄψη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀσκητισμοῦ βέβαια δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ ἴδιο του τὸ περιεχόμενο. Στὴν ἐπιφάνειά του περιβάλλεται ὁ ἀσκητισμὸς ἐκεῖνος τὴ μορφή τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ. Καὶ ἀπ' αὐτὸ τοῦτο πρόέρχεται ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στοὺς δύο. Στὴν πραγματικότητά δὲ διαφέρει ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλο τους, ἀνάλογα ὅπως καὶ οἱ δύο μαζὶ διαφέρουν ἀπὸ τὸν πλουτοκρατικὸ «ἀσκητισμὸ», ἐκεῖνον ἀκριβῶς ποὺ ἀπηχεῖ καὶ ἐκφράζει σὰν ἰδανικὸ ὁ Σοπεγζάουερ. Παρὰ τίς ἐσώτερες ἀντινομίες τους, οἱ διάφοροι ἀσκητισμοὶ κληροδοτοῦνε φυσικὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τους τὰ μορφικὰ καὶ ὑποβλητικὰ πρὸ πάντων χαρακτηριστικὰ τους. Πέρα ἀπ' αὐτὰ δὲμως, τὸ περιεχόμενό τους διαστέλλεται ἐκκάθαρα. Τοῦ μὲν παλαιοχριστιανικοῦ γεννήτρα εἴταν ἡ κρίση ἐκείνη ἡ ἰδιότακτη ποὺ εἶδαμε κίβλας. Τοῦ φεουδαλικοῦ πάλι ἀσκητισμοῦ τὸ κύριο τὸ χαρακτηριστὸν ἐκείνῃ ἀπ' αὐτὴ τούτῃ τὴ μεσαιωνικὴ οἰκονομία. Γιὰ νὰ μείνει ἀκομμάτιαστη ἡ κληρονομία τοῦ γαιοδεσπότη, περιέρχεται τὸ φέουδο ἀκέραιον στὸν πρωτότοκο γιὸ του, ποὺ εἶνε καὶ ὁ διάδοχος τῆς δλης ἐξουσίας. Οἱ ὕστερότοκοι ὡς γινώστο, οὐσιαστικὰ ἀκληροί, ἕνα ἀπ' τὰ δύο ἔχουν νὰ διαλέξουν: εἴτε τὸ στρατιωτικὸ, εἴτε τὸ ναυτικὸ στάδιο. Ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνον προβάλλει ἡ ἔλλειψη κατὰ τὸ Μεσαίωνα ἀσκητικοῦ ἰδανικοῦ παρόμοιου μ' ἐκεῖνου τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου. Καὶ ἐξηγεῖται τὸ γιὰτί λείπει ἀπ' τὸ μεσαιωνικὸ καλόγερο κάθε διάθεση γιὰ ἀσκηση οὐσιαστικὴ, ὅπως τουλάχιστον τὴν ὑπολαμβάνει εἴτε ἡ Ἀρχαιότητα, εἴτε ὁ Πρωτοχριστιανισμός.

Τούτο προβάλλει ακόμη πιο εύκολονόητα απ' τη στιγμήν όπου τον όγκο και τό πλήθος των καλογέρων του Μεσαίωνα δέν τον αποτελούνε βέβαια αποκλειστικά και μόνο οι Ύστερογεννήτοι. Απεναντίας μάλιστα οι εύγενείς κι' άριστοκράτες ύστερότοκοι αποτέλούνε ήγήτορες, άρχηγούς ή τουλάχιστον στελέχη του μεσαιωνικού καλογερισμού, που ό μεγάλος κι' άνώνυμος του όγκος στρατολογείται από τά έξαθλιωμένα στρώματα. Πρόκειται για άτομα που βρίσκουν τρόπο να ψωμοζήσουνε ασφαλότερα στην Ίσκιο του μοναστηριού, στην ήσυχία και σέ σχετικό χουζούρι. "Όστε κι' απ' την πλευράν αυτήν μάταια θάψαχνε κανείς να βρει ιδανικά άσκητικά έξω απ' τους κανονισμούς που επιβάλλει ό κανόνας στη διαίτα και διαβίωση μέσα σέ κάθε τάγμα μοναστικό. "Ετσι προσφέρει ό μεσαιωνικός άσκητισμός την άντινομία του διπλού στοιχείου του: του επιφανειακού και του έσωτερου. Αυτό προβάλλει πιο ξεκάθαρα απ' τη στιγμή όπου καταλαβαίνουμε τό τί καλά καλά είνε ένα τάγμα μοναστικό. "Όπως συγκεκριμένα άμέσως παρακάτω βλέπουμε, τό Τάγμα είνε ούσιαστικά ένα φέουδο, ένα τιμάριο, με χτήματα κατά κανόνα άπέραντα και πολλές φορές διαμοιρασμένα σέ χώρες διάφορες. Με μόνη τη διαφορά, ότι έδώ τώρα ό γαιοδεσπότης δέν είνε ξεμοναχιασμένο άτομο, αλλά «εταιρεία» ή «σύλλογος», θά λέγαμε και κυρίαρχα μέλη, οι ύστερογεννήτοι, οι άκληροι απ' τά πατρογονικά τους. Τό ότι γενάρχησ στο κάθε Τάγμα έμφανίζεται κατά κανόνα κάποιος "Άγιος ή "Όσιος, αυτό δέν αλλάζει τά πράγματα, γιατί έξόν έλάχιστες έξαιρέσεις, ύστερογεννήτος άποδειχνεται κι' ό λίγο ή πολύ θρυλικός Ιδρυτής εκείνος. Αυτό ως τόσο δέν έξηγούν ακόμη την άσκητική μορφή, που περιβάλλεται σώνει και καλά τό Τάγμα. "Ενα της έξηγηματικό βρίσκειται βέβαια στο γενικώτερο γόητρο που άσκεΐται έτσι και στον άντικτυπο που δημιουργείται μέσα στη Φεουδαλική Κοινωνία. "Αλλά μ' όλη την ύλική άποφορά που προκαλεί αυτή ή όψη (κληρονομίες, συνεισφορές, έρανοι, έπίσημη έπαιτεία κλπ.) τό γνώρισμα αυτό είνε ως τόσο δευτερώτερο. Σημαντικώτερο του είνε ότι ρυθμίζει ό άσκητικός κανόνας τις έσωτερικές σχέσεις, τη ζωή και τη διαβίωση ανάμεσα στα μέλη που αποτελούνε τό κοινόβιο, Συνακόλουθα, δύο ειδών άσκητισμοί κατά βάθος Ισχύουν. "Ο ένας που άφορά τό ήγουμενοσυμβούλιο—κατά κανόνα όνομαστικός άσκητισμός—κι' ό άλλος που άφορά την «ποιμνη»—αναγκαστικά είτε πειθαναγκαστικά άυστηρότερος ανάλογα με τά οικονομικά του τάγματος. Φυσικά, κι' οι δυο μαζί αυτοί άσκητισμοί ταυτίζονται στα μάτια του έξω κόσμου, και συνακόλουθ ή τους είνε ή καλλιέργεια του άσκητικού πνεύματος, στην έξωμοναστική πιά κοινωνία.

Σάν πρώτοπόροι στην τέτοια κίνηση, στη Δυτική τουλάχιστον και στην Κεντρική Εύρώπη, θεωρούνται ό Ίρλανδός άγιος Κολομπάν κι' ό Ίταλός άγιος Μπενεντέτος απ' τη Νουρσία, (σημερινή Νόρτσια). Τά δυο αυτά συστήματα διαφέρανε, ώστε να λείπει ή ένιαία βάση. "Ενας άλλος άγιος Μπενεντέτος (της Άνιάνας) θεωρείται σάν ό μεγάλος μεταρρυθμιστής της μοναστικής ζωής στη Δύση. Αυτός συγκέρασε και ένοποίησε τά δυο συστήματα, κι' έδωσε στο μοναστισμό ρόλο κοινωνικού βάρους, που τά χρησιμοποιεί, σάν όργανωτής της Φεουδαρχίας, ό Καρλομάγνος. Στις αρχές του 10ου αιώνα, ό κόμης Γουλιέλμος ό Εύσεβής, της Άκουιτανίας, Ίδρυσε τό Τάγμα των Κλουνουανών (από τ' όνομα

της πόλης Κλουνύ (Cluny) της Γαλλίας βάζοντας έπικεφαλής έναν Ιερωμένο της έμπιστοσύνης του (άββά του Μπερνόν). Τό Τάγμα εκείνο, που σεμνύνεται, γιατί ήγουμένεψαν έπιφανείς άγιοι κατά καιρούς (άγιος Μάιελ, άγιος Όντιλόν, άγιος Ούγος και Πέτρος ό Σεβάσμιος) έφθασε σέ τέτοιαν ανάπτυξη, ώστε ν' αποτελεΐ κράτος μέσα σέ κράτος, ή άκριβέστερα άπόλυτα αυτόνομο φέουδο, και γά μην άναγνωρίζει άλλην έξουσία έξόν απ' του Πάπα, Στο Κλουνύ συγκέντρωσε γύρω του μύριους καλόγερους, ενώ Ίδρυσε με τον καιρό μοναστήρια σ' όλη τη Δύση, απ' την Πορτογάλλια ως τις Σκανδιναυϊκές Χώρες. Αυτά όλα, δέν έμπόδισαν ώστε κατά τό 1790 να πουληθει όλόκληρο για... 100.000 φράγκα.

"Άλλος άγιος, ό Ροβέρτος της Μολέμης, Ίδρυσε στα 1098 τό Τάγμα που πήρε έπειτα τ' όνομα του άγιου Βερνάρδου, γιατί ό άγιος αυτός τό ανάδειξε σάν ύποδειγματικό άσκητικό. "Αν πιστευσ κανείς τό συναξαριστή άγιο Ζοφρούά, ό άγιος Βερνάρδος ό Ίδιος τρεφότανε με ψιχουλαΐψωμί βουτηγμένα σέ ζεστό νερό. "Όποσδήποτε εΐτανε μιά αντίθεση τό Τάγμα αυτό στο προηγούμενο, έστησε πόλεμο στους Κλουνουανούς, κι' όχι λιγώτερο χαρακτηριστικό είνε ότι τά μέλη του άντι μαυροράσο—όπως εΐχαν οι Κλουνουανοί—φορούσαν ράσο άσπρο. "Απ' εκεί κι' έπειτα, όνομαστά τάγματα κατά καιρούς στάθηκαν, τό Τάγμα της Σαρτρέζ, οι Καρμελίτες, οι Φραγκισκανοί (τάγμα Έπαιτών), οι Δομινικανοί (έπίσης Τάγια έπαιτών, απ' ότιου βγήκαν και οι Ίεροεξεταστές), κτλ. κτλ. Περιώνυμο για τον άσκητισμό του εΐταν τό Τάγμα των Τραπεπιστών, στη Νορμανδία, με τό περιεργο είνε πως και Καθολικοί ακόμη άναγνωρίζουν σήμερα ότι, τά φοβερά και τρομερά που διηγούνται για αυτούς, Ισχύουν μόνο απ' τις αρχές του 18ου αιώνα, ενώ άλλοι ύποστηρίζουν ότι κι' αυτά ακόμη είνε θρόλος.

Στους κόλπους μέσα της μοναστικής ζωής, αναπτύχθηκε και ό Μυστικισμός, που τόσο στενά συνδέεται με αυτόν ό σοπεγγιουερισμός. Έλεύθερος μάλιστα από θρησκευτικό δογματισμό, ό Σοπεγγάουερ κάνει την πιο πλούσια έκλεκτική συγκομιδή απ' τό μεσαιωνικό κι' απ' τό νεώτερο μυστικισμό, είτε άν αυτός άπλώνεται στις γραμμές των αίρετικών, είτε άν περιβάλλεται μέσα στους κόλπους της επίσημης Έκκλησίας.

"Από τους μεσαιωνικούς μυστικιστές ειδικά, κληρονομεί ό Σοπεγγάουερ, την υποβλητική μέθοδο, στην Ήθική του. (1)

1) Θα μπορούσαμε να χωρίσουμε σε τρεις κατηγορίες τους πρόδρομους αυτούς του Σ. α) Στους αισθητικούς, όπως λ.χ. οι Βογόμλοι, Παυλιαντες, Εύχίτες, Ένθουσιαστές, κτλ, με δοξασίες όλο και πιο περιεργες που τό Ιστορικό τους θα πλάτανε πάρα πολύ έδώ. Κοινό τους γνώρισμα είνε φαικρικά στοιχεία ύποβολής και αυταύποβολής που ελαχιστών μέσα στις ιδιαιτερες λατρείες τους. β) Στους "Ορθόδοξους, όπως οι "Ομφαλοσκόποι ή

Ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερα, πλουτίζει τὰ στοιχεῖα τῆς θεληματοκρατίας του. Πολὺ μεταγενέστερος τοῦ ἱεροῦ Λύγουστίνου, κορυφαῖος τῆς Θεληματοκρατίας, καὶ πρόδρομος ἀπ' τὴν πλευρὰ αὐτὴν τοῦ Σοπεγγάουερ, εἶνε ὁ Μπαῖμε, πού τις σχέσεις καὶ διαφορὰς ἀνάμεσα του καὶ στὸν σοπεγγαουερισμό, τις βλέπει κανεὶς εὐκόλα, ἔστω καὶ σὲ συνοπτικὴ πληροφόρηση.

Ὁ Ἰάκωβος Μπαῖμε (Jacob Böhme) (ἀνάμεσα στὸ 160 καὶ στὸ 170 αἰῶνα) ἐπωνομάστηκε «Ὁ Τεῦτων Φιλόσοφος». Κατὰ τὴ δοξασιολογία του, ὁ Θεὸς δὲν εἶνε ἕνα ἀφηρημένο πλάσμα οὔτε ἕνα καθαρὸ πνεῦμα, ἀλλὰ μιὰ πραγματικότητα συγκεκριμένη καὶ αἰσθητὴ. Εἶνε ὑπαρξὴ Φυσικὴ. Τὸ κύριο γνώρισμά του εἶνε ἕνα σύνολο ἐνέργειες καὶ ἔχουν τὴν ἕδρα τους μέσα του καὶ πού ἡ κάθε μιὰ τους ἔχει τὸν ἰδιαίτερό της χαρακτήρα. Τις παρομοιάζει τις ἐνέργειες αὐτές, ξεχωριστὰ παρμένες, μετὰ τὰ χρώματα μιᾶς ζωγραφιάς, μετὰ τοὺς τόνους μιᾶς φουαρμόνικας. Ὅλες μαζί, τις ἐνώνει ὁ Θεὸς στὸν ἑαυτό του, ν' ἀποτελοῦν ἕνα ἁρμονικὸ σύνολο. Δίχως αὐτές, ὁ ὕλικός ὁ κόσμος· ἀλλὰ καὶ ἡ γένεση τοῦ κακοῦ, θὰ εἶταν πράγματα ἀκατανόητα. Ἀπὸ τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσει ὁ Θεὸς τὸν κόσμο, ἂν ἔχει ἀπ' τις μόνες πραγματικότητες πού κρύβει μέσα του, δηλαδή ἀπ' τις ἐνέργειες τις βουλευτικές;

Εἶνε λοιπὸν ὁ Θεός: **Θέλημα** (Wille). Καὶ θέλει τὴν αἰωνιότητα. Ἡ ἰδέα πού ἔχει τὸ Θέλημα, γιὰ τὸν ἑαυτό του δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε μιὰ ἰδέα κούφια, δίχως πραγματικὸ περιεχόμενο. Τοῦτο τὸ περιεχόμενο εἶνε οἱ ἐνέργειες τῆς φύσης πού ἐξ αἰτίας τους ὑπάρχει Θεός. Αὐτές τις ἐνέργειες τις γνωρίζει ὁ ἴδιος καὶ τις κάνει ἀντικειμενικές, προβάλλοντας τις μπρὸς στὴν ἐξυπνάδα του καὶ μέσα στὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ δραστηριότης θεϊκὴ φύση εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ οὐσία τοῦ κόσμου. Τὴν ἔχουν μέσα τους οἱ ποικίλες φύσεις, πού ἀποτελοῦν τὸ Σύμπαν. Οἱ διαφορὰς αὐτές φύσεις εἶνε: α) ἡ οὐράνια φύση, ἡ ἀγγελικὴ. Καὶ β) ἡ ὕλικὴ φύση τοῦ αἰσθητοῦ μας κόσμου.

Ομφαλόφυχοι. Ἐν ἔλειπαν τὰ ἀνάγνωστα στοιχεῖα, θὰ δυσκολευόταν κανεὶς νὰ πιστέψει πὼς ἀσχολήθηκαν μ' αὐτοὺς τέσσερις σύνοδοι, γιὰ νὰ τοὺς ὑποστηρίξουν, καὶ ν' ἀνακηρυχθεῖ ὁ κορυφαῖος τους Ἰηγηγόριος Παλαμάς, ἅγιος τῆς Ὀρθοδοξίας. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ μέθοδός τους στὴν τεχνικὴ τῆς εἶταν ἀλήθεια ἀπλούστατη. Ἀκουμποῦσαν τὸ κεφάλι αὐτὸ στὴ θώρακα τους καὶ κάρφωναν τὰ μάτια στὸν ἀφαιλό τους, ὄφθαλμοὶ ὅλοκληροι ἂν ἔχει καὶ μερόνυχτα, ὡς πού ἔβλεπαν «τὸ φῶς τοῦ ἁγίου Θεοῦ». γ) Στους Καθολικούς, ὅπως οἱ **Ψυχαστές**, πού ἀνάμεσα τους ὀνομαστότερος ὁ Φεναιλόν, ἀντίπαλος τοῦ Βοσπουέτου. Περιλάλητη ἀνάμεσα στους Ψυχαστές, ἔδρασε, θεοφύβησε, καταδιώχθηκε, ἡ Κα Γκυγιόν (1618-1717) ἀφοῦ στὸ μεταξύ πέτυχε νὰ κατήχησε τὸν ἱερωμένο ἀδελφὸ της πού τὸν ἐκλείσαν γι' αὐτὸ στὴ Βασιλὴ μετὰ ἰσοβία δεσφιά καὶ τὸν ἀποφυλάκισαν μόνο γιὰ νὰ τὸν μεταφέρουν σὲ φρενοκομεῖο.

Ὅπως κι' ἂν εἶνε, καὶ οἱ τρεῖς αὐτές κατηγορίες, εἶχαν κοινὸ γνώρισμα, τὸ μούδιασμα τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς ἐνέργειας, καὶ τὸ θεωροῦσαν αὐτὸ, σὰ μοναδικὸ ὑποκατάστατο κάθε ἀρετῆς.

Ὁι σχέσεις Μπαῖμε-Σοπεγγάουερ γίνονται ἀκόμη πιὸ χτυπητές, σὰν ἐπιμένει κανεὶς στὸν Τεῦτονα φιλόσοφο. Χαρακτηριστικὸ εἶνε πὼς κατὰ τὸν Μπαῖμε, ἡ ὑπέρτατη Ἐνέργεια κατέχει ἰδιότητες πού τις ξαναβρίσκουμε ὅμοια κι' ἀπαράλλαχτα τόσο στὸν οὐράνιο ὅσο καὶ στὸν ὕλικό κόσμο. Ὡστε καὶ ἐδῶ ταυτίζονται οὐσιαστικὰ οἱ δύο κόσμοι. Οἱ «ἰδιότητες» τοῦ ἀπόλυτου Θέλου εἶνε κατὰ τὸν Μπαῖμε ἑπτὰ. Τὸ γιὰ τί ὄχι λιγώτερες ἢ περισσότερες ἔχει τὴ σημασία του. Ἐπειδὴ ὁ Μπαῖμε ἐπιρεάζεται προφανέστατα ἀπὸ τὰ λειψανά τοῦ ἀλχημισμοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ λαϊκὴ καταγωγή καὶ φτωχὸς δὲν μπόρεσε ν' ἀκολουθήσει πανεπιστημιακὴ σπουδὴ. Κι' ἔτσι, παίρνει παιδαριώδη ὄψη ὁ ἀριθμὸς ἐκεῖνος; ἐφ' ὅσον καθορίζεται ἀπ' τὸ ὅτι: «ἑπτὰ εἶνε οἱ πλανήτες», «ἑπτὰ εἶνε τὰ μέταλλα», «ἑπτὰ οἱ μέρες τῆς ἐβδομάδος», «ἑπτὰ οἱ περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνθρωπότητος» κλπ. Πέρα ἀπ' αὐτὸ ὅμως ἐνδιαφέρουν οἱ ἰδιότητες τοῦτες στὴν αἰσθητὴ τους ὄψη. Οἱ τρεῖς πρώτες ἀνάγονται στὸν ἀνόργανο κόσμο. Καὶ εἶνε: α) Ἡ ροπή πρὸς τὴν συμπύκνωση, πρὸς τὴ συνοχὴ, πρὸς τὴ σκληρότητα. Τὴ ροπή αὐτὴ τὴν ἐκφράζει τὸ ἄλας. β) Ἡ ροπή πρὸς τὸ ἀπλωμα, πρὸς τὴν κίνηση, πού τὴν παρουσιάζει ὁ ὑδράργυρος. γ) Ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στις δύο αὐτές τάσεις: ἡ «ἀδημονία», πού παρουσιάζεται μετὰ τὸ θεῖο φῶς. Ἡ τέταρτη εἶνε μιὰ ροπή μεταβάτικη. Εἶνε ἡ ἐνέργεια πού γεφυρώνει τὸν ἀνόργανο κόσμο μετὰ τὸν ὀργανικό. Αὐτὴν τὴν ἐκφράζει ἡ φωτιά, πού διαλύει τις ἀκαμπτές φόρμες καὶ πού μετὰ τὴ θερμότητά της δημιουργεῖ τὴν κίνηση τῆς ὀργανικῆς ζωῆς. Γιὰ τὸ λόγον αὐτὸν ἡ φωτιά εἶνε—λέει—ἔρωτας καὶ ὀργή. Μετὰ τὴ σειρά τους ἀκολουθοῦν οἱ τρεῖς ἄλλες ροπές πού χαρακτηρίζουν τὸν κόσμο τὸν ὀργανικό. Τοῦτες εἶνε: α) ἡ ροπή πρὸς τὴ γαλήνη. Αὐτὴ βρίσκεται μέσα στὴ φυτικὴ καὶ ἡρεμὴ ζωὴ πού ζοῦν ὅλα τὰ βότανα. Τὴν ἐκφράζει τὸ φῶς. β) Ἡ ροπή στὴν αἰσθητικότητα καὶ στὴν ἀναταραχὴ πού χαρακτηρίζουν τὸ ζωικὸ βασίλειο. Αὐτὴν τὴν ἐκφράζει ὁ ἦχος ἢ μᾶλλον ἡ βουή. Καὶ τέλος γ) ἡ ροπή πρὸς τὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἕνας μικρόκοσμος, καὶ συνακόλουθα εἶνε μιὰ σύνθεση, ἕνα σύνολο ἀπ' ὅλες τις προηγούμενες ροπές. Τὸ τέτοιο σύνολο ἀποτελεῖ τὴ συγκεκριμένη καὶ ζωντανὴ προσωπικότητα, ἢ μ' ἄλλα λόγια τὴν «σωματικότητα» (Leiblichkeit) τῆς φύσης.

Ἡ θεϊκὴ ὥστε φύση μετὰ τις ἑπτὰ αὐτές ἰδιότητες ἢ ροπές δημιουργεῖ, παράγει καὶ ἐξηγεῖ τὸν κόσμο, πού τῆς τέτοιας δημιουργίας καὶ παραγωγῆς τὸ πρῶτο προϊόν εἶνε ὁ κόσμος ὁ ἀγγελικός, προικισμένος μετὰ φύση οὐράνια, μιὰ φύση δηλαδή, πού εἶνε συμπυκνωμένη ἀπόρροια, συγκεντρωμένη ἐκφραση, πυκνὴ προβολὴ τῆς θεϊκῆς φύσης. Ἀνάλογα ἀναπαράγεται ἡ ὑπέρτατη Ἐνέργεια στὸν αἰσθητὸν κόσμο γενικά, καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἀνθρώπο. Ὅμως ἐδῶ, —προτρέχοντας μάλιστα στὴν παρακάτω ἐκθεσὴ μας πάνω στὸν σοπεγγαουερισμό—, καὶ συγκεκριμένα σ' αὐτὸ πού χαρακτηρίζουμε σὰν τὸ «περιεχόμενο τῆς Ἐκατόμυλης Θήβας», προτρέχοντας δηλαδή, στὴ σοπεγγαουεριστικὴ ἔννοια τῆς ἀπαισιοδοξίας, στὴ θεληματικότητα τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πόνου, στὴ σοπεγγαουεριστικὴ τέλος πάντων ἠθικὴ, ἄς ἐξαντλήσουμε μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τὴν καταπληκτικὰ ἀνάλογη κοσμοθεωρία τοῦ Μπαῖμε.

Λοιπὸν, κατὰ τὸν Τεῦτονα Φιλόσοφο, «ἡ περιοχὴ τοῦ σωματικοῦ καὶ ἐκεῖνῃ τοῦ ψυχικοῦ στοιχείου, δηλαδή ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα, ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Ἠθικὴ, εἰσχωροῦν ἢ μιὰ μέσα στὴν ἄλλη τους, καὶ συγχω-

νεύονται απόλυτα. "Ετσι ώστε, οι φυσικές δυνάμεις δε συμβολίζουν μόνο τις ήθικες ιδιότητες, αλλά—καθώς υποστηρίζει ο Μπαϊμε—αποτελούν αυτές οι ίδιες ολοκληρή την ήθικη και την πνευματική ζωή που είναι ενέργειες συμπυκνωμένες και αποκρυσταλλωμένες στην αισθητή τους μορφή. Το ότι ο άνθρωπος είναι εικόνα και όμοιωση του Θεού, αυτό είτε σαν κούφια λόγια θα το εκλάβουμε και σαν ψέμμα γραμμένο στις Γραφές, είτε θα το πάρουμε τους μετρητοίς».

Στην περίπτωση όπου οι Γραφές δεν ψεύδονται, ο άνθρωπος έχει τις ίδιες δημιουργικές δυνάμεις όπως κι' ο Θεός. Και δημιουργεί ο άνθρωπος, για δεύτερη φορά τον κόσμο, και μάλιστα τον δημιουργεί πνευματικά. Οι ενέργειες που περικλείει μέσα της η Θεότητα δεν μπορούσαν να μην εκδηλωθούν. Άλλοιως δε θα είτανε δυνάμεις. Κι' αν δεν υπήρχαν αυτές, ούτε Θεός θα μπορούσε να υπάρξει. Γιατί, ότι υπάρχει ενεργεί. Και με την ενέργεια εκδηλώνει ο Θεός την ύπαρξή του. "Ετσι, θέλοντας ή μή, προκειμένου να υπάρξει, ο Θεός βρέθηκεν αναγκασμένος να δημιουργήσει τον κόσμο, έναν κόσμο, που δεν μπορούσε να είναι ούτε πιά καλός ούτε πιά κακός απ' ότι είναι. Γιατί και η μορφή του και η ουσία του κόσμου καθωρίστηκαν απ' τις ενέργειες, που δεν μπορούσαν να εκδηλωθούν άλλοιως απ' ότι εκδηλώθηκαν. Το πρώτο προϊόν της δημιουργίας των ενεργειών αυτών ήταν η συμπυκνωμένη φύση του Θεού, ή «αφρόκρεμα» θα λέγαμε, της θεϊκής ουσίας, δηλαδή της ενέργειας. "Ετσι ήλθε στην ύπαρξη ο κόσμος ο αγγελικός. Ο κόσμος εκείνος είναι βέβαια οργανικός, και οι έσωτερικές του σχέσεις είναι ιεραρχικές, και γι' αυτό ίσα ίσα ανταγωνιζόμενες. Όπου υπάρχει ιεραρχία είναι αδύνατο να μη υπάρχει ανταγωνισμός. Άλλοιως οι ιεραρχικές δυνάμεις δε θα είταν ενεργείες. Έπικεφαλής της ιεραρχίας βρίσκονται τρεις αρχάγγελοι: Ο Μιχαήλ, ο Έωσφόρος και ο Ούριήλ. Ο καθένας τους εκφράζει και μι' κατηγορία απ' τις δυνάμεις που ανταγωνίζονται μέσα στους κόλπους του Θεού. "Όστε το θείον είναι υποχρεωμένο να αγωνίζεται και να κατανικά αδιάκοπα και αιώνια τον ίδιο τον εαυτό του. Ο Έωσφόρος εκφράζει την αχαλίνωτη αντίσταση ενάντια στο θείο Θέλημα. Αποζητάει την ιδιαίτερη αυτονομία του και τη χειραφέτησή του. "Ετσι προκλήθηκε ένα σχίσμα στον ούρανό κόσμο, που τον αποτελούν πιά δύο βασιλεία. Το ένα είναι το κράτος της αντίστασης, της απόλυτης όργης και της φωτιάς. Αυτή είναι η κόλαση, όπου κατοικεί ο Έωσφόρος και οι άγγελοι του. Το άλλα είναι το κράτος της υποταγής της όριστικής, όπου κατοικούν ο Μιχαήλ και ο Ούριήλ, με τους άγγέλους τους.

Και τα δυο αυτά βασιλεία ο Θεός τα περικλείει στους κόλπους του. Σ' αυτά τα δυο, εκδηλώθηκε όριστικά ή αντίθεση που κοιμότανε πρίν μέσα στα βάθη της θεϊκής φύσης. Εκφράζοντας την αυτονομία του, ο Έωσφόρος, σύμπτυξε ακόμη πιά πολύ τη θεϊκή του ουσία. Κι' απ' τη σύμπτυξη αυτή πρόβαλε ο αισθητός κόσμος. Απ' αυτού αρχίζει, κατά τον Μπαϊμε, ή Βίβλος Γενέσεως. Κι' έρχεται στη ζωή ο Άνθρωπος προωρισμένος μάλιστα να καταλάβει τη θέση του, να ταυτιστεί μαζί του. Γιατί το ανθρώπινο πλάσμα είναι ανώτερο απ' όλα τα πλάσματα του αισθητού κόσμου. Έχει μέσα του μι' σπίθα κατ' εθείαν θεϊκή. Και φυσικά τείνει προς την κορυφή της ιεραρχίας, προς την κατάκτηση των ούρανών που είναι ή πραγματική του πατρίδα. Δημιουργεί

λοιπόν για δεύτερη φορά τον κόσμο «διά μόνου του λόγου» δίνοντας κι' απ' ένα όνομα στο κάθε τι, έτσι ώστε να εκφράζει το καθενός την ουσία. Ο αρχικός εκείνος λόγος, που δε μοιάζει διόλου με το λόγο του ξεπεσμένου έπειτα ανθρώπου, χάθηκε, εξ αίτιας ή ανάπτυξη της αντίθεσης της ανθρώπινης, και της αντίστασης του για την ολοκληρωτική του χειραφέτηση. Μά ο άνθρωπος, αν έτσι έχασε τον παράδεισο, χάνοντας τον πρώτο του λόγο, αυτό δε σημαίνει πως δεν τείνει να ξαναβρεί τη θεϊκή του δημιουργικότητα. Θα βρεί βέβαια, και χάρη στην ανάπτυξη της ενέργειας του, ο Άνθρωπος τη δημιουργική του φύση. Με μόνη τη διαφορά ότι, έχοντας την πείρα της δυστυχίας και του πόνου που βασιλεύει στη γή, θα μεταβάλλει το κακό σε καλό. Αυτό θα γίνει, όταν μέσα στη δημιουργική ενέργεια συγχωνευθή μι' άλλη δύναμη μυστική, που ως τόσο την κρύβουν οι Γραφές ανάμεσα σε γράμματα, σε λέξεις, σε αριθμούς. Ο Μπαϊμε διατείνεται ότι την ανακάλυψε αυτήν την όνομασία της τέτοιας δύναμης. "Ετσι συνθέτει με τρεις αποκρυφιστικές συλλαβές, τη γερμανική λέξη *harpi-her-zig* (που σημαίνει φιλεύσπλαχνος). Ανάλογα ανακαλύπτει και την ελληνική λέξη «Ιδέα». Δε θα προχωρήσουμε βέβαια παραπάνω στο Λαβύρινθο αυτόν. Μά είναι φανερό, το τί πήρε ο Σοπεγχάουερ από τον Μπαϊμε, είτε πρίν γνωρίσει, είτε αφού γνώρισε τους Ίνδους.

Άλλά, οι δεσμοί των δυο είναι ακόμη πιά εξόφθαλμοι, όταν βάλει κανείς με το νοῦ του, το κοινωνικό στοιχείο στην κοσμοθεωρία του Μπαϊμε. Εκφράζει κι' αυτός, ανάλογα με τα μέσα του και με τις δυνατότητες της εποχής του, τα ιδανικά μι'ς ώρισμμένης κοινωνικής μερίδας, που αναζητούσε τη χειραφέτησή της. Πρόκειται για τη μικροαστική μερίδα, που την έναρκώνει στην τέτοια διανόησή του ο φτωχός κι' έξαθλιωμένος Μπαϊμε. Το ότι, ο Σοπεγχάουερ βρίσκεται στους κοινωνικούς ανίποδες του, αυτό ούτε διαψεύδει ούτε έμποδίζει τις σχέσεις ανάμεσα στις δυο θεωρίες. Γιατί, ή ουσία είναι, απ' τη μι' οι ανάγκες οι ιστορικές και οι κοινωνικές όπου βρέθηκαν τα μικροαστικά στρώματα κατά την εποχή του Μπαϊμε, κι' απ' την άλλη ή μεγαλοαστική μερίδα κατά την εποχή του Σοπεγχάουερ.

Από τον Μπαϊμε κι' έπειτα, νεώτερος πρόδρομος του Σοπεγχάουερ είναι—όπως είπαμε—ο πιά μεγάλος ιδεολογικός του αντίπαλος ο Λαϊμπνιτς που ώθησε την Αισιολογία στο άπροχώρητο. Τέλος για το ρόλο του Κάντ στο Σοπεγχαουερισμό είδαμε κιόλας τα σχετικά⁽¹⁾.

Άλλά εκεί όπου το μεταφυσικό περίβλημα του σοπεγχαουερισμού γίνεται πέρα ως πέρα διάφανο και πεντακάθαρο, είναι όταν το βαθύτερο περιεχόμενο της κοσμοθεωρίας τούτης φανερώνει στενές πιά σχέσεις με οικονομολογικές θεωρίες περιλάλητες, που μόλις

1) Τόσο για το Λαϊμπνιτς όσο και για τον Κάντ, επαγερχόμεστε αναγκαστικά στις αντίστοιχες μονογραφίες και σε σημεία που έτσι ή άλλοιως δεν αναλύθηκαν εδώ άρκετά.

προπορεύονται. Πρόκειται για τὸ Μάλθο και για τὸ Ρικάρντο, για τοὺς δυὸ δηλαδὴ κορυφαίους ἀπαισιόδοξους οἰκονομολόγους, ποὺ αὐτοὶ καὶ μόνοι—κι' ἂν ἀκόμη μπορούσε κανεὶς νὰ φαντασθῆ ὅτι εἶταν δυνατό νὰ μὴν ἐμφανιστεῖ ἕνας Σοπεγιάουερ—θὰ εἶταν ἀρκετοὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ θετικό, τὸ χειροπιαστό, τὸ οἰκονομολογικὸ βᾶθρο τῆς σύγχρονης ἀπαισιοδοξίας.

Τὸ ὅτι, τὰ δυὸ αὐτὰ ὀνόματα συνδέονται ἀδιάσπαστα τόνα μὲ τ' ἄλλο τους στὴν περιοχὴ τοῦ πεσσιμισμού, δὲ σημαίνει πὼς μόνο σχέσεις τοὺς συνδέουν. Ὑπάρχουν ἀναμεταξύ τους καὶ ἀντινομίες. Αὐτὲς ἴσα ἴσα ἐκφράζει ἢ μεταξύ τους πολεμική, πάνω σ' ἀντιμαχόμενα σημεῖα τῶν θεωριῶν τους. Καὶ ἐξηγοῦνται οἱ ἀντιγνώμιες, σὰν πάρε κανεὶς ὑπ' ὄψη του, πὼς ὁ μὲν Μάλθος ἐκπροσωπεῖ τοὺς μεγαλοβιομήχανους «παραγωγούς» τοῦ καιροῦ του, ἐνῶ ὁ Ρικάρντο τοὺς μεγαλοβιομήχανους τῆς ἐποχῆς του. Πέρα ἀπ' τὴν ἀντινομία αὐτὴν τὴν κύρια ποὺ περικλεῖται μέσα της καὶ τίς δευτερότερες, προβάλλουν πιά οἱ σχέσεις τους, μὲ συνεκτικὸ κρίκο τὸ πνεῦμα τὸ ἀπαισιόδοξο, καὶ τὴν ἀνάλογη προοπτικὴ ὥστε νὰ ἀκολουθήσει ἡ Οἰκονομική, πορεία ἀνάλογη μ' ἐκείνη ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ Ἠθική τοῦ Σοπεγιάουερ, Μάλθος⁽¹⁾ καὶ Ρικάρντο⁽²⁾, εἶνε οἱ δυὸ Κασσάνδρες τῆς πλουτοκρατίας στὴν ὥρα ἀπάνω ἧου ἐγκυμονεῖται τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο.

Ἀναγκαστικὰ πρέπει νὰ ξεμακρύνουμε κάπως πάνω στὸ Μάλθο, γιατί εἶνε ἕνας ἀπ' τοὺς λίγους οἰκονομολόγους ποὺ τ' ὄνομά του καὶ τὸ ἔργο του εἶχαν βαθύ ἀντίκτυπο σὲ πλατύτατες μάζες διανοούμενων. Ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιά, ἡ διανοητικὴ συνομπρία, δημιουργήσε ἕνα Μάλθο φανταστικὸ λίγο ἢ πολύ, κι' ἕνα «μαλθουσιανισμό» κομπογιαννίτικο, ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ ἀπὸ καθέδρας οἰκονομολόγοι, φειδωλεύονται στὴν ἀξιολόγησή του, προφανέστατα γιὰ νὰ ξεφύγουν τὴν ἀκριβὴ ἔνταξή του μπρὸς στὸ ὅλο κοινωνικὸ πρόβλημα.

Ἀλήθεια εἶνε βέβαια πὼς μόνο ἔπειτα ἀπὸ τὸν Ζύσμιλχ (Zusmilch) κι' ἀπὸ τὸ Μάλθο «... ἅμα δὲ καὶ ἡ κρατικὴ στατιστικὴ τῶν διαφόρων χωρῶν διεμορφώθη πὼς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα—μόνον τότε ἠδυνήθησαν πλέον ὁ Quetelet, ὁ Bernoulli, ὁ Waprius, νὰ ὀμιλήσουν περὶ ἐπιστημονικῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας»⁽³⁾. Εὐθὺς παρακάτω

1) Thomas-Robert Malthus. Γεννήθηκε στὰ 1766 (κατὰ 22 χρόνια προεσβύτερος τοῦ Σοπεγιάουερ). Σπούδασε στὸ Καλίμπριτζ, ἔγινε κληρικὸς, ἐπέτευσε ὡς ἐφημέριος μιᾶν πολυήμερη ἐνορία καὶ δίδαξε Ἱστορίαν καὶ Πολιτικὴν Οἰκονομίαν στὸ Κολλέγιο τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ποὺ τὸ εἶχε ἰδρύσει ἡ Ἐταιρεία τῶν Ἰνδιῶν στὸ Haylebury. Τὸν ἔκαμαν μέλος τῆς βασιλικῆς ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου, μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου. Πέθανε στὰ 1834.

2) David Ricardo (1772—1823). Σύγχρονος ὡπὼς βλέπουμε τοῦ Μάλθου. Γεννήθηκε στὸ Λόνδον, ἀλλαξοπίστησε, πλούτισε μὲ τραπεζικὲς ἐργασίες, πρῶτα ποὺ δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ ἀπαδοθῆ σὲ θεωρητικὲς μελέτες οὕτε ν' ἀσχοληθῆ μὲ τὴν πολιτικὴν σὰ μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων.

3) Παιδαγωγὴ Α. Καλιτσουνάκι, στὴ «θεωρία περὶ Πληθυσμοῦ» τοῦ Μάλθου, μετάφραση Γ. Α. Ἀνδρουλιδάκη.

ὡς τόσο : «Ὁ Θωμᾶς Ροβέρτος Μάλθος προήγαγε τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην διὰ τῆς περὶ πληθυσμοῦ διδασκαλίας του, τὸ ἔργον του δὲ ἀπέτελεσε τὸν θεμέλιον λίθον τῆς νεωτέρας οἰκονομικῆς περὶ πληθυσμοῦ διδασκαλίας».

Ὅσο γιὰ μᾶς, στὴν προκείμενη ἐδῶ περίπτωση τοῦ σοπεγιάουερισμού, ἄς ἔχουμεν ὑπ' ὄψη μας τὸ πασίγνωστο, ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦ ἀναπληθυσμοῦ, πολὺ πρὶν ἀπ' τὸ Μάλθο, κέντρισε τὴν προσοχὴν, ἀπὸ διαφορετικὲς ὡς τόσο σκοπιές. Στὴν ὀργανικὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, οἱ «ἐμποροκράτες» οἰκονομολόγοι, πρεσβεύουν καὶ διακηρύσσουν σὰν ἀξίωμα τὸ ὅτι : «ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ τὸν πλοῦτον τῶν Ἐθνῶν». Παράλληλα μ' αὐτούς, υλοθετοῦν τὴν ἴδιαν ἀρχὴ καὶ οἱ στρατοκράτες. Ὅμως ἀντίστροφα «μὲ τὸν ἀρχόμενον ὑπερκεφαλαιοκρατισμὸν, ἀλλάζει ἡ κατάστασις, καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀντεστράφησαν τὰ γεγονότα καὶ αἱ γνώμαι». Ὡστε δὲν εἶνε ὁ Μάλθος κάτι τὸ τυχαῖο.

Πραγματικὰ, μπορεῖ νὰ κριθῆ κι' αὐτὸς σὰν «ἀφωρισμένος ἀπὸ κοιλίας μητρὸς» γιὰ νὰ παίξει τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε. Τὸν προετοίμασε ὁ πατέρας του, ὁ Δαυὶδ Μάλθος, ποὺ εἶταν σὲ σχέσεις μὲ τὸ Ρουσσώ, καὶ θαυμαστῆς τοῦ Κοντοροσὲ καὶ τοῦ Γκόντουϊν. Μὲ μόνη τὴν διαφορὰ, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ εἶταν αἰσιόδοξοι καὶ πρέσβευαν τὰ ἀντίθετα ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ ἔμελλε νὰ διδάξει ὁ Θ. Ρ. Μάλθος, ὅταν βρέθηκε στοὺς θεωρητικὸς ἀντίποδες τους, ἀφοῦ διαμορφώθηκε μέσα του ἡ συνείδηση ὀρισμένης κοινωνικῆς μερίδας (τῶν γαιοκτημόνων ἐπιχειρηματιῶν) στὴ συγκριμένη του ἐποχῆ. Τὰ ἰδιότακτα χάραιρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶταν : στὴ μὲν Ἀγγλία ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μηχανισμοῦ καὶ ἡ γένεση τῆς «ὑπερκεφαλαιοκρατίας», στὴ δὲ Γαλλία, ἡ Ἐπανάσταση, μὲ τὸν σύγκαιρο ἀντίκτυπο ποὺ κιάλας εἶδαμε, καὶ μὲ διάχυτη τὴν αἰσιόδοξη πίστη ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ἀθλιότητα πλησίασε στὸ τέλος της. Σ' αὐτὸ ἀπάνω, ὁ Γουλιέλμος Γκόντουϊν⁽¹⁾ διαλάλησε τὸ πολὺκροτο κήρυγμά του, ὑποστηρίζοντας ὅτι οἱ κοινωνικὲς πληγὲς ἔχουν τὰ αἰτίαι τους στοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, ὅτι ὑπάρχει πλοῦτος τόσος ὥστε ὅλοι θὰ μπορούσαν νὰ εἶνε πλούσιοι ἂν ἄλλοι δὲν ἀποθησαύριζαν, ἐνῶ ἄλλοι ἔχουν πάρα πολὺ λίγα, καὶ τέλος ἄλλοι δὲν ἔχουν ὅλως τίποτα. Σὰ συμπέρασμα, ζητοῦσε μιὰ δίκαιη κατανομή ὄχι μόνο τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐργασίας, ὥστε νὰ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ζήσει ὄχι μόνο ὕλικά ἀλλὰ καὶ διανοητικά. Δίδασκε ἀκόμη πὼς, ὅταν ὁ ὀρθολογισμὸς ἐπικρατήσῃ, οἱ κρατικοὶ καὶ οἱ ὀποιοιδήποτε καταπιεστικοὶ θεσμοὶ θὰ περιττεύουν, καὶ συνακόλουθα ἡ τελειότητα καὶ ἡ εὐτυχία θὰ βασιλεύσουν στὴ γῆ. Σ' αὐτὸ τὸ αἰσιόδοξο κήρυγμα, ὁ Μάλθος ἀντιτάσσει τὴ δική του θεωρία, φέρνοντας σὰν ἀπόδειξη τὸ ὅτι, ὁ μὲν πληθυσμὸς πληθαίνει κατὰ γεωμετρικὴ πρόοδο (λ. χ. 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, κτλ.), ἐνῶ τὰ μέσα τῆς διατροφῆς ἀύξανουν κατὰ πρόοδο μονάχα ἀριθμητικὴ (Δηλ. 1, 2, 3, 4, 5, κτλ.). Ἀπ' τὰ δεδομένα του αὐτά, βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα ἀντικρῦζει κιάλας τὸν κίνδυνο, εἴτε νὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ λιμὸ, εἴτε νὰ ἀλληλοφαγωθῆ μὲ τὸν πρὸ φρικαλέο ἐμφύλιον σπαραγμὸ, πρᾶμα

1) W. Godwin (1756—1836). Ἀγγλος, γιὸς ἱερέως, ἱερομένος ὁ ἴδιος καὶ θεολόγος, μαζὶ καὶ μυθιστοριογράφος καὶ οἰκονομολόγος, κατάληξε ὡς τόσο οὐτοπιστῆς ἀναρχικὸς, κι' ἐνδιαφέρθηκε μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀναπληθυσμοῦ ἀπὸ αἰσιόδοξη σκοπιὰ.

μάλιστα πιο πιθανό έφ' όσον αποκλείεται κατά τρόπον γαλήνιο ή όμαδική αυτόκτονία. Καί τά μέν έπιχειρήματα που άντίταξε ένας άλλος ούτοπιστής αναρχικός, ό Προυντόν, γρήγορα έξανεμίστηκαν. Σεβρωότερες κατά πολύ μικρούσε νά είταν οι άντιγνωμίες του Ρικάρντο. "Όμως αυτές δέν κλόνησαν άπ' τά θεμέλιά της τή μαλθουσιανή άπαισιοδοξία, όχι μόνο γιατί—ώς άποδειχνει ή Κριτική—σε ώρισμένα βαθύτερα οικονομολογικά σημεία, είχε δικιο ό Μάλθος, αλλά πρό πάντων γιατί και ό Ρικάρντο είταν άπαισιοδόξος οικονομολόγος, και γιατί αυτός αντιμετώπιζε κιόλας πολύ πιο συστηματικά τό πρόβλημα του κοινωνικού άνταγωνισμού. Τό άποτέλεσμα φάνηκε ξεκάθαρα, ότι εκείνο που άποσχολούσε πριν άπ' όλα τό Μάλθο, δέν είταν ή παραγωγή των βιομηχανικών προϊόντων, αλλά οι πρώτες ύλες, που αυτές δέν τις θεωρούσε άνεξάντητες, και ή κατανάλωσή τους άπό τους παραπανίσιους άκληρους μερομισιάρηδες, έδινε τήν ώθηση πρός τόν έμφύλιο σπαραγμό. Γι' αυτό και οι στρατιές εκείνων έπρεπε όλόένα και νά λιγοστεύουν. Κατά τά άλλα, ούτε ένάντια στον έρωτα είτανε, ούτε ένάντια στο γάμο, ούτε ένάντια στην τεκνοποίηση,—όπως έσφαλμένα πιστεύεται, "Έγραψε μάλιστα ποιητικώτατες σελίδες και άναπαράστησε μέ χρώματα φανταχτερά τόν έρωτα τόν ειδυλλιακό στο γάμο, τά θέλητρα της οικογενειακής ζωής, τήν άμοιβαία στοργή των γονέων πρός τά παιδιά. "Εκείνο που καλά καλά ήθελε, είταν, νά μήν τεκνοποιούν οι φτωχοί, ένώ οι πλούσιοι νά παντρεύονται σε προχωρημένη ήλικία και όταν πιά έχουν άποκατασταθή. Κατά τή γνώμη του, μέ τρεις τρόπους μπορούσε νά περιοριστεί ό υπερπληθυσμός: α) Μέ τή διαφθορά, β) μέ τά άτυχήματα, τους πολέμους, τις άρρώστειες και τήν άθλιότητα, γ) μέ τήν έγκράτεια και τήν άγνεία, ως τή στιγμή του γάμου, όπως τόν συμβούλευε.

Φυσικά, σαν ήθικώτερο άπό τους τρεις, τόν τρίτο τρόπο δασοκάλευε. Μέ εκείνο που πιο πολύ άπ' όλα τόν άναστάτωνα είτανε ή «ααύμορφη» έννοια της κοινωνικής άλληλεγγύης, πολύ παραπάνω μάλιστα όταν στην πατρίδα του αυτή, εύρισκε όποστήριξη άπό τό ίδιο τό κράτος, που έφαρμοζε σά θεσμό τήν κοινωνική πρόνοια για τους άκτήμονας και τους μερομισιάρηδες. "Ετσι κατά τή γνώμη του ή ίδια ή Πολιτεία προστόμαζε και καλλιεργούσε τόν κοινωνικό άνταγωνισμό σπρώχνοντάς τον πρός τόν έμφύλιο σπαραγμό, μέ τό νά συντηρεί τις στρατιές των πειναλέων. Τι θά άπογίνουν τά θύματα των δυστυχημάτων, οι άρρωστοι, οι άνήμποροι, οι άνεργοι κλπ.; Μ' όλον ότι Ιερωμένος ό Μάλθος, έδινε σ' αυτό τήν πιο άνυπόκριτη, τήν πιο ώμη στην ελικρίνειά της κατεύθυνση.

«Ένας άνθρωπος που γεννήθηκε σ' έναν κόσμο που είνε κιόλας κτήμα ξένο, έφ' όσον δέν μπορεί νά βρει άπό τους γονείς του τά μέσα της διατροφής που δικαία πρέπει νά τους τό άπαιτήσει, και έφ' όσον ή Κοινωνία δέ χρειάζεται και δέ θέλει νά χρησιμοποιήσει τήν εργασία του ό άνθρωπος αυτός σέν έχει κανένα δικαίωμα νά ζητήσει έξω και τήν παραμικρή μερίδα τροφής, γιατί στην πραγματικότητα είνε παραπανίσιος και περιττός. Στο μεγάλο συμπόσιο που παραθέτει ή Φύση δέν υπάρχει εύκαιρο σερβίτσιο γι' αυτόν, ή ίδια ή Φύση του προστάζει ν' άδειάσει τόν τόπο, και ή ίδια άναλαμβάνει νά θέσει σε έφαρμογή τήν προσταγή της, άν αυτός ό άνθρωπος δέν καταφέρει νά προσφύγει στο έλεος μερικών άπό τους συνδαιτημόνες του συμπόσιου. "Αν αυτοί οι συνδαιτημόνες στριμωχθούν και του κάμουν κάποια θέση, άλλοι παρεί-

σαχτοι παρουσιάζονται παρευθός και ζητούν τήν ίδια χάρη. "Η φημιολογία ότι υπάρχουν αρκετά έδέσματα για όλους όσοι καταφθάνουν, αυτή ή φημιολογία συντελεί ώστε νά γεμίζει ή τραπεζαρία μέ πλήθος άπαιτητές. "Ετσι διαταράσσεται ή τάξη και ή άρμονία των συμπόσιων και ή άφθονία που επικρατούσε προτιότερα μεταβάλλεται σε πείνα, και ή εύωχία των συνδαιτημόνων καταστρέφεται έξ αιτίας τό θέαμα της άθλιότητας και έξ αιτίας ή στενοχώρια που βασιλεύει σ' όλες τις πλευρές της σάλας και χάρη στα όχληρά βογγητά εκείνων που μέ τό δικιο τους γίνονται έξω φρενών έπειδή δέ βρίσκουν τά τρόφιμα που τους τά ύπουχέθηκαν και τους είπαν νά βασιζονται σ' αυτά. Οι συνδαιτημόνες άναγνωρίζουν πάρα πολύ άργά τό σφάλμα που διέπραξαν μέ τό ότι άντιστρατεύθηκαν στις ρητές προσταγές τις δοσμένες πρός τους πορείσυχτου άπό μέρος της μεγάλης οικοδόποινας του συμπόσιου...».

Πιο ζωντανά, πιο παραστατικά και πιο ξεκάθαρα δέ μίλησε ούτε Ιερωμένος, ούτε πλουτοκράτης ως τώρα. Μέ μόνη τή διαφορά ότι τέτοια είταν ή άναταραχή που ξεσήκωσε ή περικοπή αυτή, ώστε ό Μάλθος άναγκάστηκε νά τήν άποσύρει άπό τις έπόμενες εκδόσεις του. "Αλλά μόνο αυτήν που παραμένει ως τόσο στην πρώτη έκδοση και τήν επαναφέρουν άπό τότες οι διάφοροι σχολιαστές του. "Όλα τ' άλλα παραμένουν όπως έχουν, ώστε νά ύποστηρίζεται ότι, οι πρώτες ύλες του πλανήτη μας, δέν είνε άπεριόριστες ούτε άνεξάντητες και γι' αυτό τά πολύτιμα άποθέματα δέν πρέπει νά σπαταλώνται μέ στόματα περιττά...έκείνων που ή Κοινωνία ούτε τους χρειάζεται ούτε χρησιμοποιεί τήν εργασία τους.

"Αλλά γιατί νά μήν χρησιμοποιήσει ή Κοινωνία τήν εργασία των περιττών αυτών; "Εδώ άκριβώς βρίσκεται τό θεμέλιο και ό άκρογωνιαίος λίθος του μαλθουσιανισμού, έδώ ίσα ίσα ή μοναδική στο είδος της και άνάρνητη αξία του Μάλθου σαν οικονομολόγου. "Από τόν "Αδάμ Σμίθ, είταν γνωστή ή διάκριση των εργαζομένων σε «παραγωγικούς» και «μη παραγωγικούς». Και είχε διευκρινιστεί τό γνώρισμα του «παραγωγικού εργάτη» που άποφέρει στον κεφαλαιούχο, όχι άπλως τήν αξία του μερομισιού, αλλά επί πλέον αύγατίζει τό κεφάλαιο μέ κέρδος. "Αλλοίως δέ θά τόν χρησιμοποιούσε ό εργοδότης. "Ενώ άντίστροφα, ό «μη παραγωγικός» είνε εκείνος που δέν άποφέρει κέρδος, άδιάφορο τό τι παράγει, τό τι δυνάμεις καταβάλλει, έξτω για σκοπό πραγματικά παραγωγικό.

"Από μέρος του, ό Γκανίλ¹⁾ επέκτεινει τή διάκριση ίσαμε τήν παραγωγή στη Διανόηση, λέγοντας πως «...έννας συγγραφέας, είνε παραγωγικός εργάτης, όχι γιατί παράγει ιδέες, αλλά γιατί πλουτίζει τό βιβλιοπώλη έκδότη που τόν μισθοδοτεί». Στο μεταξύ όμως, ξεσηκώθηκαν άντιγνωμίες άπάνω σ' αυτήν τή διάκριση που χαρακτηρίζει σαν παραγωγικούς άκόμη και τους παράσιτους. Κι' ό Μάλθος, πήρε άπάνω του ν' άποδείξει πόσο άπαραίτητοι είνε οι τέτοιοι παράσιτοι μέσα στην άστική κοινωνία. Πιο πολύ άκόμη. Σ' αυτόν άποδίνεται ή άποκάλυψη ότι, είνε άκατανόητη, είνε άδύνατη ή έμπορευματική παραγωγή, δίχως τήν τέτοια διάκριση ανάμεσα σε «παραγωγικούς» και «μη παραγωγικούς» εργαζόμενους. Αυτός διατύπωσε ώμά πως, τόσο ό παλιότατος,

1) Ganilh: Γάλλος οικονομολόγος, (1758—1836).

δσο ή πόρνη, δσο ό δάσκαλος τών λατινικών, είνε τό δίχως άλλο πα-
ραγωγικοί, άν άποφέρουν κέρδος.

Άλλη σημαντική αξιολόγησή του βρίσκεται στο ότι ό ίδιος ό Δαρ-
βίνος άναγνώρισε πώς στο Μάλθο χρωστά την άρχική Ιδέα του για τή
φυσική επίλογή. Κι' αυτό ίσα ίσα μαρτυρεί τό τί μπορεί νά έρανιστεί
ένας φιλόσοφος άπ'έναν άλλο, δίχως διόλου νά ταυτίζονται οι θεωρίες
τους. Στην προκειμένη όμως περίπτωση είνε πολύ πιο φανεροί οι δεσμοί
πού συνδέουν τό σοπεγχαουερισμό, παρ' όλο ότι ό Μάλθος παραμένει
μαζί οικονομολόγος και φιλόσοφος, σ' αντίθεση προς τόν Σοπεγχάουερ
πού στέκεται σε άποκλειστικά φιλοσοφικό επίπεδο. Και παρ' όλο άκόμη
ότι τόν κυνισμό τού Μάλθου δέν τόν φτάνει ούτε ό Σοπεγχάουερ. Κατά
τά άλλα, αξιοπρόσεκτη είνε και ή διαφορά στους χαρακτήρες τους.
Άντίστροφα μέ τόν όρμητικό τό Σοπεγχάουερ, ό Μάλθος εΐταν «φυσικό»
του, ήπιος, μειλίχιος, γλυκομίλητος, νηφάλιος πάντα, ποτέ δύστρο-
πος, και διαρκώς άνοιχτόκαρδος άνθρωπος. Ώστε, νά και τί ρόλο
έπαιξε ό προσωπικός χαρακτήρας στη διαμόρφωση τών θεωριών τους.

Όσο για τό Ρικάρντο, μ' όλο πού τό έπιστημονικό του άνάστημα
προβάλλει ασύγκριτα τρανώτερο, έδώ τουλάχιστον πολύ πιο σύντομα
στοιχεία, άποδίδουν άνάγλυφο τό χάρακτρο πού μάς χρειάζεται.

Ό Ρικάρντο—πού ύποστήριξε έπίσης άπό μέρος του ότι ή άνά-
πτυξη τής βιομηχανίας δημιουργεί ύπερπληθυσμό—χαρακτηρίζεται «...δί-
πλα στον Άδάμ Σμιθ, ως ό σημαντικώτερος εκπρόσωπος τής κλασικής
άστικής Οικονομικής». Άφού άνάπτυξε συστηματικά τή θεωρία τού ότι,
ή ανθρώπινη εργασία είνε ή μόνη πηγή αξίας τών έμπορευμάτων, καιτοι
ή αξία αυτή καθορίζεται άπό τό ποσό τού εργασιμου χρόνου πού άπαι-
τήθηκε για τό κάθε προϊόν, ό Ρικάρντο ανακάλυψε πρώτος και διατύ-
πωσε καθαρά τόν οικονομικό ανταγωνισμό τών κοινωνικών τάξεων.

Ή δίχως τήν προηγούμενη τής ανακάλυψή του αυτή εξηγεΐ τήν
άπαισιοδοξία τού μεγαλοτραπεζίτη και πλουτοκράτη, καθώς και τά άνά-
λογα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, και ως ένα βαθμό φιλοσοφικά
άκόμη μέτρα, πού διατύπωσε και ύποστήριξε, είτε σε θεωρητικός, είτε
στην έμπρακτη πολιτική σε μέλος τής Βουλής τών Κοινοτήτων. Τό κύ-
ριο χαρακτηριστικό τής θεωρίας του είνε ή πλέρια άποξένωση άπό τήν
έννοια τού Ιστορικού «γίγνεσθαι», και συνακόλουθα ή άπουσία τών συν-
τελεστών πού καθώρισαν τή γένεση, τήν άνάπτυξη και τήν ώριμότητα
τού έμποριου. Τό αντίστροφο θα εΐταν βέβαια άνεξηγήτο για ένα
ένσυνείδητο μεγαλοτραπεζίτη και όδηγητή τής κοινωνικής μερίδας του.
Όσο τόσο, τό πλάτος και τό βάθος τής όλης οικονομικής του, όχι μο-
νάχα έφοδιάζουν τόν Σοπεγχάουερ μέ τήν άπαραίτητη οικονομολογική
βάση τής κοσμοθεωρίας του, αλλά και, όπως ήδη έτονίσσαμε, έξασφαλι-
ζουν στον πατριάρχη τής σύγχρονης άπαισιοδοξίας τό προνόμιο, νά κι-
νηθί με άποκλειστικότητα και άνεση στην «καθαρά φιλοσοφική» περιοχή.

Ό Σοπεγχαουερισμός—ως πασίγνωστο—δέν έπεβλήθηκε σαν
επάρμοσμένη κοσμοθεωρία, σε πρακτικό επίπεδο. Δέν τόν υιοθέ-
τησαν στο σύνολό του, ούτε κρατικοί ούτε θρησκευτικοί θεσμοί.
Πολύ πιο πριν άπό τό Σοπεγχάουερ, και σε πολύ ευρύτερη κλι-
μακα, άνάλογη εΐταν ή τύχη τού Πλάτωνισμού, πού σαν κοινωνικο-

πολιτικό σύστημα συνοψίζεται στην «Πολιτεία». Γιατί αυτό;
Έπειδή, ως ό Πλατωνισμός, άνάλογα κι' ό Σοπεγχαουερισμός, σε
μεταρρυθμιστικά συστήματα παρουσιάζουν τέτοιο ριζοσπαστισμό,
ώστε νά τόν τρομάζει ή αντίδραση.

Άντίστροφα όμως, όπως μέ τόν καιρό άφαιρέθηκε άπ' τόν
Πλατωνισμό ό ριζοσπαστισμός του, ώστε νά προκύψει όλο και πιο
άνώδυνος ό νεοπλατωνισμός, διατηρούνται ως τόσο τά άρχικά ιδεο-
λογικά κίνητρα, έτσι και μέ τήν κοσμοθεωρία τού Σοπεγχάουερ,
καταβλήθηκαν προσπάθειες ώστε νά διατηρηθούνε τά άπαισιό-
δοξα έλατήρια, αλλά δίχως τή ριζοσπαστική τους όρμή, δίχως τά
έσχατά του συμπεράσματα. Αυτήν τή ροπή παρουσιάζει ή άμεση
έξέλιξη τού σοπεγχαουερισμού. Ό μηχανισμός της, περίπλοκος βέ-
βαια, συνοψίζεται στην άνάπτυξη τών έσωτερικών αντιθέσεων τής
άπαισιοδοξίας κοσμοθεωρίας.

Τις έσώτερες αυτές αντινομίες ένσαρκώνουν οι ίδιοι οι από-
στολοι τού Σοπεγχάουερ: ό Φράουενσταϊτ, κι' έπειτα ό Γκβίννερ.
Ό πρώτος, πού τόσα πρόσφερε στη διάδοση τού σοπεγχαουερισμού,
άπό μιας ξαρχής προσπαθεί νά ξεσηκώσει άνταρσία ενάντια στο
Δάσκαλο. Γι' αυτό και κάθε τόσο, γι' αυτό και τόσο βάναισα πολ-
λες φορές, τόν περιλούζει ό Σοπεγχάουερ:

«Πρέπει αγάπητέ μου φίλε, νά βάλω μέ τό νού μου, τις πολυάριθ-
μές, τις μεγάλες ύπηρεσίες πού μου προσφέρατε διαδίνοντας τή φιλο-
σοφία μου, ώστε νά μη χάσω τήν ύπομονή μου, νά μείνω κύριος τού
έαυτού μου... «Άπ' όσα εΐπα, άπ' όσα άνάφερα, τίποτα δέν
πήρατε ύπ' ύψη σας, και τό κάνατε τοϋτο για νά μπορείτε νά επιμένετε
άτάραχα, σε τούτην τήν πραγματικά έξαλλη βλακεία πού σας κυριεύει...»

...«τό πράγμα καθ' έαυτό, άντι νά ψάχνετε νά τό βρήτε (στο Κου-
κονεφελόσπιτο, — όπως θα τ' άποδίναμε),—στην πολιτεία τών κούκων
όπου κατοικοεδρεύει ό Θεός τών Έβραίων, ζητάτε τό καλλίτερο στον
πεζό τοϋτο κόσμο, και συνακόλουθα στο τραπέζι όπου γράφετε, και στην
καρέκλα σας, κάτω άπό τόν αξιότιμό σας πσινό...»

κής. Άν ως τόσο ό Φράουενσταϊτ δέν πέτυχε νά «διορθώσει» τόν
Σοπεγχάουερ, είνε γιατί—κατά γενικήν όμολογία—τού έλειπε κάθε
ικανότητα πρωτοτυπίας. Άπό μέρος τού Γκβίννερ, δέν έπιχειρήσε
νά θίξει τή θεωρία. Άρκέστηκε στο νά «ξωγορφήσει» πιστά και
ρεαλιστικά τό ένδαλμά του. Μά ίσα ίσα γι' αυτό, κλονίζει άπ' τά
θεμέλια του τό σοπεγχαουερισμό, φέρνοντας σε αντίθεση τό θεω-
ρητικό μέ τήν ίδια του τή θεωρία. (1)

1) Παρ' όλη τήν αυθεντικότητα τών στοιχείων πού παρέχει ό Γκβίν-
νερ, και παρ' όλο τόν πλούτο τών μαρτυριών πού ό ίδιος ό Σ. φρόντισε ν'
άφίσει, δέν έλειψαν, ούτε κενά, ούτε έλλιπή στοιχεία. Έτσι λ. χ. στο

Όμως όλα αυτά δεν είχαν παρά μονάχα μιὰ ἀπαρχή για τὴν «ἀναθεώρηση» τῆς ὅλης κοσμοθεωρίας. Ἀπ' αὐτοῦ κι' ἔπειτα ἕνας ἀπ' τοὺς πρῶ φανατικούς καὶ ἀδιάλλακτους Μαθητές, ὁ Μπάνσεν, βρῖσκει πὼς θέλει ὀλοκλήρωση ἢ σοπεγγαουερικὴ ἀπαισιοδοξία. Αὐτὸς ἀρνιέται πὼς ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ἀπολύτρωση, ἔστω καὶ παροδική. Ὑποστηρίζει πὼς τὸ Θέλημα δὲν μπορεῖ σὲ καμμιά περίπτωση ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του, ἔστω καὶ μουδιάζοντας μέσα μας. Μιὰ καὶ τὸ Θέλω εἶνε ἀπ' τὴ φύση του τυρλὸ καὶ παράλογο, δὲν εἶνε μπορετὸ οὔτε νὰ φροτιστεῖ μὲ μιὰν ὀποιαδήποτε Ἡθική, οὔτε νὰ ἐξευγενιστεῖ μὲ τὴν πλατωνικὴ ἢ ἄλλη Ἰδέα. Ὡστε, καμμιά ἀπολύτρωση δὲν εἶνε μπορετὴ, καὶ συνακόλουθα μάταιος κάθε ἀσκητισμός. Ἀπ' τὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ χειμαρρὸς τῆς ἀπαισιοδοξίας γυρνᾷ ἔξω καὶ δὲ φαίνεται νὰ ὀδηγεῖ ἄλλοῦ παρὰ στὸν ἀχαλίνωτο ἡδονισμό, ἀκόμη καὶ τὸν πρῶ χυδαῖο, δικαιολογώντας τὸν θεωρητικά.

Ἄλλοι σοπεγγαουεριστὲς, ὅπως ὁ Τάουμπερτ, καὶ πρὸ πάντων ὁ Χάρτμαν, παίρνουν τὸν ἀντίθετο ἀπὸ τὸν Μπάνσεν δρόμο. Ἐπιχειροῦν συγκερασμὸ τοῦ πεσσιμισμοῦ μὲ τὴν αἰσιοδοξία, καὶ τοῦτο μάλιστα πάνω σὲ βάση πού θὰ ἔκανε τὸ Σοπεγγάουερ ν' ἀνατριχιάσει. Γιατὶ οὔτε λίγο, οὔτε πολύ, πᾶνε νὰ συμπτύξουνε τὸ σοπεγγαουερικὸ Θέλημα μὲ τὴν ἐγγελιανὴ Ἰδέα. Καὶ τὸ πολὺ χειρότερο, —ὡς τόσο συνακόλουθο— ἀναγνωρίζουνε μιὰν ἐξέλιξη «ὀρθολογιστικὴ» στὸ Σύμπαν. Ὁ Χάρτμαν ὑποστηρίζει πὼς ἔξω ἀπ' τὶς αἰσθητικὲς ἀπολαύσεις, ὑπάρχουν ἡδονὲς τῆς ζωῆς πού δὲν συνεπάγονται σῶνει καὶ καλά οὔτε ἡδύνη οὔτε πλήξη καὶ κόρο. Ἡδονὴ καὶ ἡδύνη, εἶνε—λέει—δυσὸ ἀδιάσπαστοι πόλοι σὲ μιὰν καὶ τὴν αὐτὴν πραγματικότητα. Εἴτε ὁ ἕνας τους εἴτε ὁ ἄλλος τους, μποροῦν ἐπίσης καλὰ, νὰ εἶνε θετικοὶ ἢ ἀρνητικοί, ἀντίστροφα ἀπ' τὴ σοπεγγαουερικὴ ἀντίληψη πού μόνο ἡ ἡδύνη εἶνε κατὰ τὸ θε-

πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1934, ἡ «Νέοι Φραϊε Πρέσσα» τῆς Βιέννης παραθέτει συμπληρωματικὰ στοιχεῖα καὶ ἀναθεωρεῖ ὀρισμένα βιογραφικὰ σημεῖα, μὲ βάση ντοκουμέντα νεοανακαλυφθέντα. Ἀ.χ. ἡ διαμονὴ στὴ Φραγκφούρτη—ὅπως ἐξ ἄλλου τὸ ἀναφέραμε—καθορίστηκε, ὄχι ἀπλῶς ἀπ' τὴ χολέρα, ἀφοῦ καὶ στὴ Δρέσδη δὲν ἐφθασε ἡ ἐπιδημία, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀποφύγει ὁ Σ. τὸ ἐγκατολειμμένο του παιδί. Ὡστε, ἦν πρόκειται πᾶ για ἕνα καὶ μόνο παιδί, ὅπως πιστευότανε, ἀλλὰ γιὰ... τρία. Τὰ δύο ἀπ' αὐτὰ, εἴταν τῆς νεαρῆς καὶ ὀραίας ἐρωμένης του Ἰδας Μέντων πού εἴτανε κορίτσια στὴ Βασιλική. Ὁπερὶ τοῦ Βερολίνου καὶ πού ἐξ αἰτίας τῆς κατακύλησε ὁ φιλόσοφος τὴ ράφτρα Μάρκετ ἀπ' τὴ σκάλα. Τὸ πρῶτο παιδί πέθανε μωρό. Τὸ δεύτερο, ὁ Γουστάβος, χοροδιδάσκαλος ἔπειτα στὴν Ὁπερα, διαπιστώθηκε πὼς δὲν εἶνε δικό του. Ὡστε ἀπομένει τὸ τρίτο ἄγνωστο στὴ Δρέσδη.

τικὸ καὶ ἡ ἡδονὴ πάντα ἀρνητικὴ. Ἀλήθεια εἶνε πὼς ἂν βάλουμε στὴ ζυγαριὰ τὶς ἀπολαύσεις καὶ τὶς ἡδύνες, ὁ δίσκος θὰ γύρει ἀπ' τὸ μέρος τοῦ πόνου. Ἀλλὰ, ἡ ἐξέλιξη θὰ φέρει τὸ ἰσοζύγιο, καὶ μὲ τὸν καιρὸ μάλιστα, μπορεῖ νὰ βαραίνει ὁ ἄλλος δίσκος. Παρ' ὅλα αὐτὰ, διόλου δὲ σημαίνει ὅτι καταλήγει ὁ Χάρτμαν στὴν πλέρια καὶ σταθερὴ αἰσιοδοξία. Αὐτὸ θὰ εἴταν σὰ ν' ἀρνιότανε ἡ Πλουτοκρατία τὸν ἑαυτό της. Γι' αὐτὸ καὶ, ἀποδειχνεται—κατὰ Χάρτμαν—πὼς ὄχι βέβαια μιὰ ὀρισμένη κοινωνικὴ μερίδα, ἀλλὰ ἡ Ἀνθρώπινη ὀλοκλήρη ἀνταπατήθηκε ὡς τώρα, μὲ τρεῖς μεγάλες πλάνες: α) Ἀνταπάτη, μὲ τὴν πίστη πρὸς τὴν ἐπίγεια εὐτυχία. Ὁμοίως ἡ ζωὴ καὶ μόνιμη εἴταν ἀρκετὴ γιὰ ν' ἀποδείξει τὴν πλάνη. β) Ἀνταπάτη μὲ τὴν πίστη γιὰ μιὰν ὑπερκόσμη εὐδαιμονία, ὅπως εὐαγγελίζονται οἱ θρησκείες. Ὁμοίως αὐτὸ δὲν ἀντέχει στὸ φιλοσοφικὸ κριτήριον. γ) Ἀνταπάτη μὲ τὴν πίστη πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο. Ὁμοίως ἡ πείρα μᾶς διδάσκει πὼς, ὅσο προοδεύει ἡ ἐπιστήμη, τόσο γέρνει ὁ δίσκος τῆς ζυγαριᾶς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἡδύνης. Ὡς τόσο ἀπ' τὴν τελευταία τούτην ἀνταπάτη μπορεῖ ἀρνητικὰ ἢ ἔμμεσα τουλάχιστον, νὰ ξεπροβάλλει ὁ λυτρωμός. Μπορεῖ δηλαδή, τὸ Θέλημα στὸ σύνολό του, μπορεῖ μὲ τὸν καιρὸ, ν' ἀποχτήσῃ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ πόνου τῆς παγκόσμιας ζωῆς, ὅποτε δὲν ἀποκλείεται νὰ θελήσῃ τὴν ἴδια του τὴν ἐκμηδένιση μὲ μιὰν «αὐτοκτονία κοσμική». Ἦναι, χάρις σὲ τούτην, μπορεῖ ἐπιτέλους νὰ βασιλέψει, ἡ γαλήνια μακαριότητα τοῦ Μηδενός...

* * *

Παράλληλα πρὸς τὴν τέτοιου εἴδους ἀναθεώρηση ἢ ἐξέλιξη τοῦ σοπεγγαουερισμοῦ, πρόβαλε κατὰ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ ἡ «βιολογικὴ» πλευρὰ τῆς ἀπαισιοδοξίας ἢ αἰσιοδοξίας. Ἀναβλίσκει τούτη ἀπ' τὸν πρωτόγονο ἐμπειρισμὸ, καὶ ξεκινᾷ ἀπ' τὸ σημεῖο, κι' ἀπ' τὰ χρόνια ὅπου, ἡ λαϊκὴ εὐθυγκρία, ξεχώρισε στὰ ἄτομα τοὺς δύο ἀντίθετους τύπους: τὸ «χαζὸ» ἢ τὸν «ἀγαθούλη» ἀπ' τὴ μιὰ, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη, τὸ «γκρινιάρη» ἢ τὸν «κατσούρη». Ἡ πλευρὰ αὐτὴ, βρῖσκει βέβαια τὸ ἐξηγηματικὸ της, στὴν ἀνάπτυξη πού εἶχαν πάρει οἱ βιολογικὲς ἐπιστῆμες καὶ στὴν ἐξερεύνηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοσυγκρασίας, συνακόλουθα δέ, καὶ στὴν ἀμεση ἐπίδραση πάνω στὸ θυμικὸ, πού ἔχουν οἱ ἀρρώστειες, οἱ ἀνωμαλίες τοῦ ὀργανισμοῦ κτλ. Ἀπ' τὸ σημεῖο ὅμως ὅπου, καὶ ἰδιοσυγκρασία, καὶ ἰδιομορφίες τοῦ ἀτομικοῦ ὀργανισμοῦ, (ἀρρώστεια ἢ ἀλκία, νευρασθένεια ἢ εὐξία κτλ.) ἀποκαλύπτουν τὴν ἐξάρτησή τους ἀπὸ κοινωνικοὺς συντελεστὲς, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅπου καὶ «χαζομύρα» καὶ

«κατσουφιά» δὲν εἶνε καταστάσεις οὐρανοκατέβητες, φαίνεται καθαρά, πὸς οὔτε ὁ τύπος τοῦ «χάχα», οὔτε ὁ τύπος τοῦ «γκρινιάρη» μποροῦν νὰ λύσουν τὸ γόρδιο δεσμὸ τῆς ἀπαισιοδοξίας στὸ κοινωνικὸ κομπόδεμά του. Ἀντίστροφα ὅμως, θὰ σήμαινε βιασβαρότητα μηχανοκρατική, ἓνα κόψιμο μὲ τὸ μαχαίρι τοῦ κόμπου αὐτοῦ, κι' ἀκόμη πὺ πολὺ θὰ εἶταν φιλισταϊσμός ἀπ' τὴν ἀνάποδη, τὸ νὰ παραγνωρίζαμε τὸ ρόλο εἴτε τῆς ἀπαισιοδοξίας, εἴτε τῆς αἰσιοδοξίας σὰν κίνητρα ψυχολογικά, σὰν ἐλατήρια γιὰ δράση ἢ ἀντίδραση εἴτε ἀτομική εἴτε ὁμαδική. Θὰ περιττενε κόλας, ἢ ὅλη τούτη ἀνάλυση πάνω στὴ σύγχρονη ἀπαισιοδοξία.

* * *

Καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Φράουενσταίτ, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Μπιάνσεν, κι' ἀπ' τὸν Γάουμπερτ, κι' ἀπ' τὸν Χάρτμαν, τὸ μεγάλο πλῆθος τοὺς ἀγνοεῖ αὐτοὺς καὶ ξαίρει Ἐκκεῖνον. Γιατὶ ὁ Σοπεγιάουερ, ἔδωσε στὸν πεσσιμισμό τὸ σύγχρονό του νόημα. Ὁ Σοπεγιάουερ, ἔξακολοθεῖ νὰ παραμένει πέρα ὡς πέρα συνεπής μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅπως τὸ κάτω τῆς γραμμῆς πάντα συνεπεῖς μὲ τὸν κοινωνικό τους ἑαυτὸ στάθηκαν οἱ φιλόσοφοι, ἔστω κι' ἂν τοὺς ψευτίζουν κάποτε ἀντιφάσεις εἴτε ἐπιφανειακὲς εἴτε μὲ σημασία δευτερότερη. Γι' αὐτὸ, καὶ ὅταν ἓνα πρωί, στὶς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ 1860, σὲ ἡλικία 72 χρονῶ, ἀπάνω πρὸς δυνάμωνε ἀπὸ κάποια πνευμονία, καὶ μὲ τὴν πεποίθηση πὸς ἢ φροντισμένη καὶ καλοξοισμένη του διαίτα θὰ τὸν πύγαινε πέρα ἀπ' τὰ ἑκατὸ χρόνια, ὁ θάνατος «τὸν ἄρπαιξε ξαφνικὰ ἀπ' τὸ λαρύγγι» καὶ τὸν ἔστρωσε γάμω στὸ παρκέτιο τοῦ μεγάλου ξενοδοχείου. Οἱ λογαριασμοὶ του εἶταν ὡς τόσο ἔτοιμοι καὶ ταχτοποιημένοι. Ἀπὸ τὸ σεβαστὸ ποσὸ πρὸς ἀναγκαζότανε νὰ ἐγκαταλείψει (διπλάσια κεφάλαια ἀπ' ὅσα περίσσωσε ἀπ' τὴ μίαννα του) ἄφινε ἓνα τελευταῖο πουρμπουὰρ στὴν ὑπερέτριά του, κάπου πέντε χιλιάδες κάλληρα στὴν ἐρομένη πρὸς τὴν εἶχε παρατήσει στὸ Βερολίνο, ἰσόβια πλουσιοπάροχη σύνταξη στὸ σκύλο του, γραμμὴ καὶ τὰ ὑπόλοιπα ὅλα, στὸ «Βερολίνεο Σύνδεσμο τῶν Παλαιῶν Ὑπερασπιστῶν τῆς Γάξεως», πρὸς κατὰπνιξαν τὴν δημογεροσία τοῦ 1848. Ὁ ἴδιος Σύνδεσμος εἶταν κι' ἐκτελεστής τῆς διαθήκης του, πρὸς σύμφωνα μ' αὐτήν, τὸν ἔθαψαν στὸ νεκροταφεῖο τῆς Φραγκφούρτης, ὅπου καὶ παραμένει ἀκόμη σήμερα, μὲ σκέτη πλάκα, δίχως χρονολογία, «δίχως οὔτε μὲ συλλαβὴ παραπάνω» ἔξὸν μονάχα:

ARTHUR SCHOPENHAUER